

UNIwersytet Rzeszowski
Kolegium Nauk Społecznych

Izabela Jankowska - Prochot

**Środki zabezpieczające i metody postępowania ze sprawcą
o charakterze ochronnym w polskim i irlandzkim prawie karnym**

Rozprawa doktorska

Promotor: dr hab. Jerzy Nikołajew, prof. UR
Promotor pomocniczy: dr Beata Bachurska

Rzeszów, 2024 r.

Pracę tę dedykuję mojemu ukochanemu Synowi
– Mateuszowi

WSTĘP	6
Rozdział I. System prawa w Polsce i w Irlandii.....	19
1. Wprowadzenie	19
2. Znaczenie tradycji prawnych i ich wpływ na źródła powszechnie obowiązującego prawa	19
3. Konstytucyjne i pozakonstytucyjne zasady procesowe oraz ich wpływ na model i konstrukcję procesu karnego w Polsce i w Irlandii	37
3.1. Zasady procesowe uregulowane na szczeblu konstytucyjnym	37
3.2. Zasady procesowe uregulowane na szczeblu ustawowym i w orzecznictwie	44
3.3. Modele procesu karnego w Polsce i w Irlandii	56
4. Znaczenie normatywne i faktyczne precedensu	62
5. Rola czynnika obywatelskiego w procesie wydawania wyroków sądowych.....	69
6. Podsumowanie.....	76
Rozdział II. Prawne kryteria wyłączenia lub ograniczenia odpowiedzialności karnej z powodu określonych zaburzeń stanu psychicznego.....	80
1. Wprowadzenie	80
2. Podmiotowa zdolność do przypisania winy oraz podstawy do wyłączenia lub ograniczenia winy sprawcy	81
3. Opiniowanie sądowno-lekarskie dotyczące zdolności do ponoszenia winy	84
4. Rola biegłego i biegłego – świadka (<i>witness expert</i>) w procesie karnym	91
5. Podsumowanie.....	94
Rozdział III. Formy reakcji prawnokarnej wobec zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych oraz ich zakres podmiotowy	98
1. Wprowadzenie	98
2. Polskie i irlandzkie instrumenty normatywne orzekane wobec zaburzonych sprawców czynów zabronionych i przestępstw	98
3. Polskie środki zabezpieczające i irlandzkie metody oddziaływania na sprawcę o charakterze ochronno-zabezpieczającym	103

4. Zasady i podejścia (<i>approach</i>) przy orzekaniu środków zabezpieczających i metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym	109
5. Sprawcy, wobec których można orzec środki zabezpieczające oraz metody postępowania ze sprawcą pełniące funkcje ochronne	126
6. Podsumowanie.....	133
Rozdział IV. Analiza polskich i irlandzkich narzędzi polityki kryminalnej o charakterze ochronnym.....	136
1. Wprowadzenie	136
2. Przymusowa detencja psychiatryczna w Polsce i w Irlandii	136
3. Elektroniczna Kontrola Miejsca Pobytu (EKMP) orzekana jako środek zabezpieczający oraz dozór elektroniczny orzekany jako środek pomocniczy w realizacji środków probacyjnych lub niesamoistny środek zapobiegawczy	170
3.1. Elektroniczna kontrola miejsca pobytu sprawcy czynu zabronionego jako środek zabezpieczający w polskim prawie karnym.....	173
3.2. Dozór elektroniczny jako środek pomocniczy w realizacji środków probacyjnych i niesamoistny środek zapobiegawczy w irlandzkim prawie karnym.....	178
4. Terapia i terapia uzależnień orzekane w drodze środków zabezpieczających i środków probacyjnych	185
4.1. Terapia i terapia uzależnień orzekane jako środek zabezpieczający	186
4.2. Terapia i terapia uzależnień orzekana w drodze środka probacyjnego.....	207
5. Podsumowanie.....	218
Rozdział V. Analiza wybranych narzędzi polityki kryminalnej o charakterze ochronnym w Polsce i w Irlandii.....	222
1. Wprowadzenie	222
2. Postpenalne i postdeliktualne instrumenty normatywne w Polsce i Irlandii	222
3. Polskie środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym oraz irlandzkie terminowe obowiązki, zakazy pełnienia funkcji publicznych i ograniczenia w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień.....	239
4. Podobieństwa i różnice między środkami zabezpieczającymi a wybranymi metodami postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym	264

5. Podsumowanie.....	286
Zakończenie	288
Bibliografia.....	316
Wykaz aktów prawnych	338
1. Polskie akty prawne.....	338
1.1. Konstytucja	338
1.2. Ratyfikowane umowy międzynarodowe.....	338
1.3. Ustawy	338
1.4. Rozporządzenia.....	338
2. Irlandzkie akty prawne	339
2.1. Konstytucja	339
2.2. Ustawy	339
Orzecznictwo.....	341
1. Orzecznictwo polskie	341
2. Orzecznictwo irlandzkie	342

WSTĘP

Komparatystyka prawnicza, czyli porównywanie wybranych rozwiązań legislacyjnych, krajowych systemów prawnych oraz ich instytucji już od początków XX wieku uchodzi za niezwykle cenioną metodologię naukową, która nie tylko pozwala dokładniej poznać i lepiej zrozumieć „własne prawo”, ale może także stanowić źródło nowych idei, zwłaszcza dla rozwiązania konkretnych problemów. Przekonanie to dobrze oddaje konkluzja Aharona Baraka, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego Izraela, który stwierdził: „Prawo porównawcze służy mi jak lustro: pozwala mi obserwować i lepiej zrozumieć samego siebie”¹.

Badania naukowe w obszarze prawa porównawczego, poza samoistną rolą, pozwalają też na rozwiązywanie problemów międzynarodowych regulowanych prawem oraz mogą przyczynić się do poprawy jakości życia ludzkiego².

Wśród przedstawicieli badań prawnoporównawczych powszechnie jest też przekonanie, że nurt ten może doprowadzić nie tylko do uświadomienia sobie odrębności poszczególnych systemów praw krajowych, lecz również w przypadkach niemożności przewycięzania tych odrębności – do potrzeby stanowienia ponadkrajowego prawa międzynarodowego³.

O walorach prawa porównawczego decyduje też jego użyteczność. Truizmem jest bowiem twierdzenie, że żadne współczesne prawo nie egzystuje w izolacji. w dobie globalizacji wszystkie istniejące regulacje prawne są częścią szerszego obszaru prawnego i z tego też powodu istniejące rozwiązania normatywne lub doświadczenia legislacyjne innych państw mogą jednocześnie stanowić cenne źródło inspiracji i wskazówek dla krajowego prawodawcy, jak i być dla niego przestrogą przed powielaniem błędów⁴.

¹ A. Barak, *The Judge in a Democracy*, Princeton 2006, s. 19.

Zob. też E.J. Eberle, *The Method and Role of Comparative Law*, „Washington University Global Studies Law Review” 2009/8 (3), s. 457–460; J.C. Reitz, *How to do Comparative Law?*, „The American Journal of Comparative Law” 1998/46 (4), s. 618.

² M. Reimann, *The Progress and Failure of Comparative Law in the Second Half of the Twentieth Century*, „The American Journal of Comparative Law” 2002/50 (4), s. 673–675; M. Rheinstein, *Comparative Law – Its Functions, Methods and Usages*, „Arkansas Law Review and Bar Associations Journal” 1968/22 (3), s. 416–419; M. Wielec, *Komparatystyczne ujęcie pozycji obrońcy na tle wybranych unormowań polskiego i ukraińskiego kodeksu postępowania karnego* [w:] *Prawo ukraińskie*, red. M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikołajew, Lublin 2013, s. 273–243.

³ R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Warszawa 2008, s. 213–238; D. Pieters, *Functions of Comparative Law and Practical Methodology of Comparing or How the Goal Determines the Road!*, law.kuleuven.be/personal/mstorme/Functions%20of%20comparative%20law%20and%20practical%20methodology%20of%20comparing.pdf (dostęp 10.12.2024 r.), s. 4 i n.

⁴ H.J. Ault, M.A. Glendon, *The Importance of Comparative Law in Legal Educations: United States Goals and Methods of Legal Comparison*, „Journal of Legal Education” 1976/27 (4), s. 600 i n.; K. Zweigert, H. Kotz, *An Introduction to Comparative Law*, przeł. T. Weir, Oxford 1998, s. 51 i n.

Niniejsza praca koncentruje się wokół problematyki środków zabezpieczających i metod postępowania ze sprawcą (*method of tratment*) w polskim i irlandzkim prawie karnym. Dla jasności wyводу przy ich porównywaniu konieczne było jednak nie tylko analizowanie kwestii karnomaterialnych ale także odwołanie do rozwiązań proceduralnych i karno-wykonawczych. Zarówno bowiem polskie środki zabezpieczające, jak i irlandzkie metody postępowania ze sprawcą, mimo iż zaliczane do instrumentów polityki kryminalnej, są jednak orzekane w trakcie procesu karnego, ten zaś w prawie precedensowym i kontynentalnym opiera się na odmiennych gwarancjach i zasadach. Niekiedy konieczne było także porównanie procedury orzekania w przedmiocie środka zabezpieczającego lub metod postępowania ze sprawcą, z tego też powodu autorka odwoływała się do regulacji karnoprosesowych. z kolei przy dokonywaniu analizy wykonywania polskich środków zabezpieczających do ustawy karno-wykonawczej. Niezależnie od powyższego określone ramy dysertacji sprawiły, że karnoprosesowe i karno-wykonawcze zagadnienia miały charakter subsydiujący i zostały przedstawione z pominięciem wielu szczegółów.

Ujmując rzecz syntetycznie, można powiedzieć, że ze względu na immanentne powiązanie ze sobą wielu zagadnień prawa karnego w naturalny sposób dysertacja odnosi się także do innych kwestii. Dopełniają ją więc zarówno obszerne zagadnienia dotyczące procedury karnej w systemie *common law*, jak i liczne odwołania do stanu prawnego oraz rozwiązań orzeczniczych i doktrynalnych przyjętych w Wielkiej Brytanii. Badania wkroczyły również na obszar tła historycznego, ponieważ dla rozważenia tytułowych zagadnień niezbędne było odwołanie się do historii prawa. Irlandzki system prawa nie jest skodyfikowany. Brak kodeksu karnego sprawia zaś, że aby ustalić, co prawo chce swym odbiorcom „powiedzieć”, niejednokrotnie należy cofnąć się w czasie.

Wybór tematu dysertacji nie był przypadkowy i podyktowany został szeregiem czynników. Po pierwsze rozważania celowo zaprezentowano na tle różnych, odmiennych względem siebie, systemów prawnych. o ile bowiem do 1945 r. wśród komparatystów dominowało przekonanie, że czynność porównywania lub zestawiania systemów winna w nowoczesnej nauce prowadzić do unifikacji ustawowej lub przynajmniej skoordynowania instytucji i systemów, o tyle po tej dacie daje się zaobserwować istotną zmianę tendencji, wyrażającą się w przejściu od myślenia wpisującego się w ten model. Współczesny nurt badań komparatystycznych, z którym w pełni utożsamia się autorka niniejszej dysertacji, opiera się na przekonaniu, że istnienie pewnej jednorodności rzeczy i zjawisk w poszczególnych ich grupach rodzajowych nie tylko nie stwarza przesłanek porównywania, ale wręcz wyklucza jego celowość i potrzebę. Oznacza to zatem, że nie należy rezygnować

z przeprowadzania porównań i z badania konfrontacji między przeciwstawnymi systemami, bo konieczność poznawania istniejących między nimi różnic jest ze wszech miar uzasadniona⁵.

Pogląd ten pozostaje zresztą w zgodzie z opinią francuskiego komparatysty René Davida, który stwierdza, że „(...) porównywanie jest głębsze i zapewnia większe korzyści wówczas gdy jest ono dokonywane raczej na obszarze systemu zasadniczo odmiennego niż na obszarze systemu dającego się porównywać”⁶.

Autorka też celowo zdecydowała się na skoncentrowaniu porównań na wyłącznie dwóch ustawodawstwach, tj. polskim i irlandzkim, bez rozszerzania prowadzonych analiz o brytyjski porządek normatywny. z punktu widzenia założeń metodologicznych ta dwustronna konfrontacja miała bowiem służyć „przewycięzeniu partykularnego ekskluzywizmu bez popadania w zwodniczy uniwersalizm”⁷. Ujmując rzecz krócej i prościej, podstawowym zamierzeniem badawczym autorki było zestawienie obok siebie prawnych rozwiązań w Polsce i w Irlandii z uwzględnieniem historycznego i kulturowego kontekstu badanych jurysdykcji.

O wyborze ram teoretycznych zdecydowały też wieloletnie zainteresowania naukowe autorki w tym obszarze, która od lat bada irlandzkie regulacje konstytucyjne i karnoprawne. w praktyce oznaczało to, że badania o charakterze poziomym, a więc prawno-porównawczym zostały poprzedzone wieloletnimi badaniami pionowymi, czyli ograniczonymi wyłącznie do prawa irlandzkiego. Prawo irlandzkie stanowiło zatem swoiste „tworzywo” dla prawa krajowego, zaś proces analizy przebiegał w myśl sformułowanej przez Marca Ancela zasady, zgodnie z którą nie można być komparatystą, o ile się uprzednio nie zajmowało się prawem zagranicznym⁸.

Nie bez znaczenia był również fakt, że problematyka środków zabezpieczających i metod postępowania ze sprawcą w ujęciu komparatystycznym nie była dotychczas

⁵ Tytułem uzupełnienia warto dodać, że w opinii innego francuskiego badacza prawa porównawczego Marca Ancela w ramach komparatystyki prawniczej należy wyróżnić trzy kolejno po sobie następujące fazy rozwojowe. Pierwsza z nich rozpoczęła się w 1900 r. i polegała na porównywaniu technicznym „rzeczy porównywalnych”. Druga miała swój początek w 1925 r. i dążyła do zbliżania między różnymi systemami w celu ich unifikacji. Trzecia wreszcie zaczęła się po II wojnie światowej i dąży do porównywania opartego bardziej na przeciwieństwie niż na możliwym zbliżeniu systemów porównywania. Zob. szerzej M. Ancel, *Znaczenie i metody prawa porównawczego*, Warszawa 1979, s. 99 i n.

⁶ Cyt. za M. McAuley, *On a Theme by René David: Comparative Law as Technique Indispensable*, „Journal of Legal Education” 2002/52 (1–2), s. 44 i n. Zob. też H.C. Cutteridge, *Comparative Law: An Introduction to the Comparative Method of Legal Study and Research*, Cambridge 2015, s. 5 i n.

⁷ M. Ancel, *Znaczenie i metody...*, s. 155.

⁸ Zasadę tę wyraża stwierdzenie Autora, w myśl którego „Nikt (...) nie jest komparatystą, kto najpierw nie zajmował się prawem zagranicznym, podobnie jak nikt nie jest dyrygentem, kto nie był najpierw instrumentalistą”. M. Ancel, *Znaczenie i metody...*, s. 136.

w polskiej literaturze prawniczej analizowana. Pewną inspiracją do podjęcia rozważań w tej kwestii był więc brak opracowań na temat wybranych środków reakcji penalnej w systemie prawa kontynentalnego i w systemie prawa *common law*. na marginesie tego wątku rozważań zauważyć należy, że irlandzkie prawo karne – nie tylko w przedmiocie metod postępowania ze sprawcą – jest w Polsce mało znane. Brak jest w naszym kraju dostępnej literatury na ten temat, nie tylko w języku polskim, ale również w języku angielskim. z uwagi zaś na dużą liczbę Polaków zamieszkujących na stałe w Irlandii za zasadne uznano zajęcie się tym zagadnieniem.

Za wyborem tym przemawiał także fakt istnienia w irlandzkim prawie karnym wielu ciekawych rozwiązań normatywnych. Takie ujęcie zagadnienia było wreszcie pożądane i z tego powodu, że funkcjonowanie prawa karnego w systemie *common law* od lat wzbudza zainteresowanie wśród prawników wykształconych i praktykujących w państwie z kontynentalnym systemem prawnym.

Należy podkreślić, że rozległość zakresu tematycznego spowodowała, iż trudnym zadaniem stało się jego komplementarne ujęcie. z tego też powodu wskazane ukierunkowanie tematu pracy zdeterminowało pominięcie kompleksowych rozważań na temat wykonywania środków zabezpieczających. Poza zakresem rozważań znalazły się zatem aspekty dotyczące trybów kierowania do wykonywania środków zabezpieczających i metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym, zmiany w toku ich wykonywania, jak i form i zakresu sprawowanego nadzoru nad ich wykonywaniem. Temat pracy przesądził także o pozostawieniu poza obszarem badawczym analizy genezy i historycznego rozwoju polskiego i irlandzkiego systemu prawnego oraz rysu historycznego istniejących w obu krajach instytucji penalnych. Ramy niniejszej dysertacji nie pozwoliły też na szersze rozwinięcie problematyki niepoczytalności (*insanity*), poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym (*diminished responsibility*) oraz tzw. niepoczytalności zawinionej, czyli dobrowolnego wprowadzenia się w stan odurzenia lub nietrzeźwości (*intoxication*).

Trudność metodologiczna badania tytułowych zagadnień polegała m.in. na tym, że irlandzkie prawo karne posiada pewne cechy tzw. *mixed jurisdiction* i opiera się z jednej strony na recepcji instytucji prawnych pochodzących z angielskiego *common law*, jak i kontynentalnego *civil law* opartego na fundamencie prawa rzymskiego. Rodziło to konieczność równoległego analizowania zarówno zasad wyprowadzanych ze zwyczajów i precedensów sądowych, jak i rozwiązań normatywnych uregulowanych w ustawach. w obszarze tym nie brakowało kolizji normatywnych, konstrukcyjnych luk w prawie, jak i pewnej chwiejności aksjologicznej.

Kolejna komplikacja związana była z faktem, że w Irlandii podstawowe zasady prawnokarne ujmowane są w precedensowych, na ogół jeszcze brytyjskich wyrokach sądowych, zaś wyrażona w wyroku *ratio decidendi* uznawana jest za regułę mającą zastosowanie w kolejnych, konkretnych sprawach. Analizy nie ułatwiał także fakt, że wiele przestępstw nadal jeszcze pozostaje domeną prawa zwyczajowego, zaś w kraju tym nie funkcjonuje odpowiednik części ogólnej polskiego Kodeksu karnego. W rezultacie brak jest nie tylko jasnego i spójnego zbioru podstawowych zasad odpowiedzialności karnej, ale i katalogu poszczególnych przestępstw, które są rozproszone w wielu różnych statutach.

Badanie irlandzkiego prawa rodziło konieczność tłumaczenia angielskich, a niekiedy też iryjskich pojęć i poglądów wyrażanych w ustawach czy literaturze przedmiotu. Autorka zdecydowała się przy tym na metodę maksymalnie precyzyjnego wyjaśniania terminów prawnych i sformułowań dlatego, że wiele irlandzkich terminów z uwagi na brak odpowiednika instytucjonalnego w polskim arsenale prawnym jest zasadniczo nieprzetłumaczalnych. Zamierzonym celem była też chęć uniknięcia nieporozumień lub przeinaczenia myśli autora, sędziego lub ustawodawcy. Stąd też w przypadku, gdy istniały różne możliwości przetłumaczenia danego pojęcia lub sformułowania, przytaczano oryginalne terminy i wypowiedzi z literatury, umożliwiając w ten sposób Czytelnikowi znającemu język angielski możliwość samodzielnego zapoznania się z irlandzkim przepisem, orzeczeniem sądowym lub fragmentem publikacji.

Głównym celem rozprawy doktorskiej, było udzielenie odpowiedzi na sześć zasadniczych pytań badawczych, a mianowicie:

- 1) Jakie są prawne kryteria wyłączenia lub ograniczania odpowiedzialności karnej z powodu określonych zaburzeń stanu psychicznego w Polsce i w Irlandii?
- 2) Jakie formy reakcji prawnokarnej wobec zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych przewidują polski i irlandzki ustawodawca karny?
- 3) Czy istniejące w polskim i irlandzkim prawie karnym instrumenty prawnokarne pozwalają na właściwe zabezpieczenie społeczeństwa przed zaburzonymi sprawcami czynów zabronionych i przestępstw?
- 4) Jaki jest zakres podmiotowy polskich środków zabezpieczających i irlandzkich metod postępowania ze sprawcą?
- 5) Czy poza środkami zabezpieczającymi i metodami postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym polski i irlandzki ustawodawca przewidują inne środki penalne wobec zaburzonych sprawców przestępstw?

6) Czy zakres podmiotowy polskich środków zabezpieczających i irlandzkich metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym jest zbliżony?

Przyjęte w niniejszej dysertacji tezy przyjęły następujące brzmienie:

1) Prawne kryteria wyłączenia lub ograniczenia odpowiedzialności karnej z powodu określonych zaburzeń stanu psychicznego obejmują niepoczytalność i poczytalność ograniczoną w stopniu znacznym. Obaj ustawodawcy osobno regulują też odpowiedzialność sprawcy nadużywającego alkoholu lub innych środków odurzających, który w stanie odurzenia lub w związku z uzależnieniem dopuszcza się czynu zabronionego przez ustawę karną.

2) w Polsce wobec zaburzonych, niebezpiecznych sprawców przestępstw i czynów zabronionych stosuje się środki zabezpieczające o charakterze podstawowym i administracyjnym. w Irlandii wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych orzeka się przymusową detencję psychiatryczną, wobec innych zaś zaburzonych sprawców przestępstw stosuje się wybrane metody postępowania ze sprawcą, czyli szeroko rozumiane środki probacyjne, postpenalne i postdeliktualne zakazy oraz terminowe obowiązki, zakazy pełnienia funkcji publicznych i ograniczenia w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień.

3) Zarówno polskie, jak i irlandzkie instrumenty prawnokarne pozwalają na właściwe zabezpieczenie społeczeństwa przed zaburzonymi sprawcami czynów zabronionych i przestępstw.

4) w Polsce zakres podmiotowy środków zabezpieczających obejmuje cztery kategorie sprawców: niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, sprawców, których poczytalność w chwili popełnienia przestępstwa była ograniczona w stopniu znacznym, sprawców enumeratywnie wymienionych przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych oraz sprawców przestępstw popełnionych w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innych środków odurzających. w Irlandii zakres podmiotowy wybranych metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym obejmuje niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, osoby niedojrzałe i cierpiące na różne dysfunkcje lub anomalie umysłowe, sprawców przestępstw popełnionych w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innych środków odurzających.

5) Zarówno polski, jak i irlandzki ustawodawca przewidują postpenalne i postdeliktualne instrumenty normatywne, które są orzekane wobec niebezpiecznych sprawców przestępstw, którzy odbyli już karę pozbawienia wolności.

6) Zakres przedmiotowy polskich środków zabezpieczających i irlandzkich metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym jest zbliżony, aczkolwiek istnieją też między nimi różnice.

Z tezami pracy korespondują jej szczegółowe problemy badawcze sprowadzające się do odpowiedzi na pytania:

- 1) Jakie są podstawowe różnice między polskim a irlandzkim systemem prawnym?
- 2) Czy istniejące w Irlandii i w Polsce środki reakcji penalnej pozwalają na zabezpieczenie społeczeństwa przed niebezpieczeństwem sprawcy?
- 3) Czy brak formalnoprawnego zaszeregowania istniejących środków reakcji karnej jako środków zabezpieczających oznacza ich faktyczny brak w systemie prawnym?
- 4) Wobec jakich kategorii sprawców polski i irlandzki ustawodawca stosuje prewencyjne środki penalne, a wobec jakich kary o odwetowym charakterze?
- 5) Jakie zaburzenia psychiczne u sprawców czynów zabronionych lub przestępstw pozwalają na zastosowanie wobec nich środków o charakterze ochronnym, terapeutycznym lub izolacyjnym.

W kontekście podjętej problematyki odnotować należy, że w niniejszej dysertacji skupiono się nie tylko na samym zestawieniu tekstów ustaw, ale analizie poddano też istniejące orzecznictwo, stanowiska reprezentowane w doktrynie oraz całości systemu prawnego. Przedstawiona analiza nie jest zatem zwykłym zestawieniem obok siebie tekstów prawnych zawartych w polskich i irlandzkich aktach normatywnych, ale obejmuje ona także odwołania do historycznego charakteru kontynentalnego i precedensowego systemu prawnego.

Z punktu widzenia założeń metodologicznych struktura dysertacji odpowiada modelowi analizy zaproponowanemu przez Lèontina Jeana Consantinesco, który zdaniem autorki w największym stopniu pozwala na analizę istniejących w obu państwach rozwiązań instytucjonalnych oraz wyodrębnienia podobieństw i odmienności między nimi⁹. z tego też powodu proces badawczy został podzielony na trzy fazy.

Pierwsza z nich, której odzwierciedleniem jest rozdział pierwszy dysertacji, polegała na poznaniu i porównaniu istniejących systemów prawnych. Analiza dotyczyła więc znaczenia tradycji prawnych i ich wpływu na źródła prawa powszechnie obowiązującego, roli precedensu sądowego, wpływu konstytucyjnych i pozakonstytucyjnych zasad procesowych

⁹ R. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza...*, s. 69 i i n. Zob. też M.D. Dubber, *Comparative Criminal Law, The Oxford Handbook of Comparative Law*, Oxford 2006, s. 1293.

na model procesu karnego w obu krajach oraz znaczenia czynnika obywatelskiego w procesie wydawania wyroków sądowych w obu krajach.

Druga, zdecydowanie najobszerniejsza faza badawcza polegała na określeniu roli i znaczenia polskich środków zabezpieczających oraz irlandzkich metod postępowania ze sprawcą w obrębie obu analizowanych systemów prawnych. Konkretyzacji tak określonych założeń dokonano w rozdziale drugim, trzecim, czwartym i piątym niniejszej dysertacji. w tym też celu analizy poświęcone zostały prawnym kryteriom wyłączenia lub ograniczenia odpowiedzialności karnej z powodu określonych zaburzeń stanu psychicznego, formom reakcji prawnokarnej wobec zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych oraz ich zakresowi podmiotowemu. Autorka przeanalizowała również polskie środki zabezpieczające o charakterze podstawowym i administracyjnym oraz irlandzkie metody postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym. Przedmiotem osobnych rozważań uczyniono postpenalne i postdeliktualne instrumenty normatywne w obu krajach.

Ostatnia, trzecia faza dotyczyła właściwego porównywania polskich i irlandzkich środków zabezpieczających, postpenalnych i postdeliktualnych instrumentów normatywnych oraz metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym poprzez ich zestawienie, analizę krytyczną oraz wyprowadzenie stosownych wniosków. Warte szczególne podkreślenia jest fakt, że przy porównywaniu polskich środków zabezpieczających, które ustawodawca *explicite* wymienia w Kodeksie karnym i wybranych, irlandzkich metod postępowania ze sprawcą uregulowanych w różnych ustawach karnych autorka kierowała się kryterium przedmiotowym i uwzględniała tzw. ekwiwalentność istniejących instytucji¹⁰.

Innymi słowy nie porównywano polskich środków zabezpieczających wyłącznie do irlandzkiej detencji psychiatrycznej, ale także do innych środków reakcji penalnej, które mogą i na ogół pełnią funkcje zabezpieczające, mimo iż ustawodawca irlandzki nie określa ich w taki sposób. Określając zatem na potrzeby niniejszej dysertacji zakres pojęciowy terminu metody postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym, aksjomatycznie założono, że wykracza on poza swoje leksykalne znaczenie i dlatego też powinien być odczytywany w kontekście funkcji, jaką pełni na gruncie ustawy lub orzecznictwa sądowego. Tak więc za środek tego typu uznawano każdy zinstytucjonalizowany przez irlandzkie prawo karne sposób reakcji na fakt popełnienia czynu zabronionego przez w jakiejś mierze zaburzonego sprawcę, niezależnie od jego formalnoprawnego zaszeregowania. Podzielono w ten sposób rozumowanie cytowanego już Marca Ancela, w opinii którego „brak,

¹⁰ M. Ancel, *Znaczenie i metody...*, s. 146.

przynajmniej pozorny instytucji bezpośrednio stanowiącej odpowiednik w innym systemie nie stanowi jeszcze luki w określonym ustawodawstwie i nie prowadzi nieuchronnie do zasadniczej rozbieżności w zakresie pozytywnych rozwiązań w praktyce”¹¹.

Podejście prawnoporównawcze w prawoznawstwie nie może być wyizolowane od innych metod i technik badawczych. Konieczna staje się integracja perspektywy historycznoprawnej z innymi perspektywami. Dlatego też metodami uzupełniającymi były metoda historyczno-prawna, analiza dokumentów, dogmatyczno-prawna, teleologiczna oraz wykładnia językowa i literalne znaczenie normy.

Metoda historyczno-prawna największe zastosowanie miała w rozdziale pierwszym, pozwoliła bowiem na analizę wybranych instytucji i norm prawnych, zmian w polskiej i irlandzkiej legislacji oraz poznanie oddziaływania kultury sąsiednich dla Polski i Irlandii państw na ich prawo. Sporadycznie podejście historyczne było także wykorzystywane w rozdziałach czwartym i piątym przy omawianiu wybranych irlandzkich metod postępowania ze sprawcą w celu wykazania istniejącej dynamiki zmian społecznych i politycznych.

Metoda analizy dokumentów umożliwiała rekonstrukcje faktów na podstawie zapisów urzędowych zwłaszcza w rozdziale trzecim i przede wszystkim przy charakteryzowaniu zasad i podejść (*approach*) przy orzekaniu metod postępowania ze sprawcą, które nie są stypizowane w żadnym akcie normatywnym, lecz stanowią zbiór luźnych reguł orzecznich. Co oczywiste, dla potrzeb dysertacji w dużej mierze posługiwano się metodą badania dokumentów źródłowych, tj. polskich i irlandzkich aktów prawnych.

Do przeprowadzenia analizy zastosowano również metodę prawnodogmatyczną, która była wykorzystywana we wszystkich rozdziałach i polegała na poddawaniu krytycznej analizie i wykładni obowiązujących przepisów w zakresie obowiązywania środków zabezpieczających, postpenalnych i postdeliktualnych instrumentów normatywnych oraz metod postępowania ze sprawcą.

Zasady wykładni językowej były wykorzystywane m.in.: do rozumienia znamion ustawowych przestępstw zgodnie z ich znaczeniem przyjętym w dotychczas obowiązujących przepisach prawa. Niekiedy jednak konieczne stawało się odstępianie od reguł wykładni językowej i gramatycznej i przy uwzględnieniu *ratio legis* ustawodawcy – przyznanie prymatu wykładni teleologicznej.

¹¹ M. Ancel, *Znaczenie i metody...*, s. 147.

Prowadzeniu badań w zakresie tematu dysertacji towarzyszyło studiowanie materiałów źródłowych. w rezultacie podstawę opracowania rozprawy stanowiły następujące ich kategorie:

- 1) akty normatywne regulujące problematykę środków zabezpieczających i metod postępowania ze sprawcą;
- 2) specjalistyczna literatura polska i zagraniczna, dotycząca problematyki niepoczytalności, poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym, niepoczytalności zawinionej oraz biegłych sądowych i biegłych świadków;
- 3) orzeczenia sądów polskich i irlandzkich;
- 4) artykuły z czasopism specjalistycznych;
- 5) komentarze do ustaw.

Do szczególnie cennych, polskich pozycji bibliograficznych, wykorzystanych w dysertacji należy w pierwszej kolejności zaliczyć artykuł autorstwa Krzysztofa Krajewskiego zatytułowany *Kilka uwag w kwestii tzw. dwutorowości prawa karnego* [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełęczna, P. Wiktorska, Warszawa 2013. to pod wpływem bowiem jego lektury możliwe stało się zrozumienie, że nie we wszystkich państwach występuje model dwutorowości prawa karnego, w ramach którego karom o odwetowym charakterze towarzyszą środki zabezpieczające o charakterze celowo-prewencyjnym. i choć w ustawodawstwach w większości państw zaakceptowano takie rozwiązania normatywne, to jednak istnieją także i takie kraje, w których ustawodawca zdecydował się na podejście kompromisowe. Jego wyrazem jest operowanie z jednej strony możliwością orzeczenia przymusowej detencji psychiatrycznej wobec zaburzonych sprawców czynów zabronionych, z drugiej zaś karami, w ramach których występuje w większym lub mniejszym stopniu element zabezpieczający i które także można orzec wobec osób cierpiących na określone niedyspozycje psychiczne lub umysłowe. do pozostałych często cytowanych i wyjątkowo pomocnych polskich opracowań naukowych należały m.in.: *Środki zabezpieczające* pod redakcją Lecha Krzysztofa Paprzyckiego; *Psychiatria w procesie karnym* autorstwa Mariana Cieślaka, Karola Spetta, Adama Szymusika, Władysława Woltera; *Środki zabezpieczające w polskim prawie karnym* Piotra Góralskiego czy *Środki zabezpieczające w prawie karnym. Zagadnienia prawnomaterialne i procesowe* pod redakcją Igora Zwolińskiego i Wiesława Juchacza. Niezwykle przydatne okazały się też artykuły autorstwa Ryszarda Stefańskiego pt. *Środki zabezpieczające w znowelizowanym Kodeksie*

karnym, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2016/14 oraz Filipa Ciepłego pt. *Środki zabezpieczające – do zmiany czy likwidacji?*, „Państwo i Prawo” 2015/7.

Spośród irlandzkiej literatury naukowej na uwagę zasługuje przede wszystkim pozycja wydawnicza Finebarra McAuleya, *Insanity, Psychiatry and Criminal Responsibility*, Dublin 1993, w której analizie poddane jest nie tylko rodowód historyczny jedynego środka zabezpieczającego w tym kraju, a więc detencji psychiatrycznej, ale także sposób przeprowadzania oceny stanu psychicznego sprawcy czynu zabronionego przez biegłych – świadków. Analiza irlandzkich kar była z kolei możliwa dzięki takim opracowaniom naukowym jak ta autorstwa Liz Campbell, Shane Kilcommnis, Catherine O’Sullivan oraz Alana Cusack pt. *Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary*, Dublin 2021 czy Cecilii Ni Choileáin, *Criminal Law*, Dublin 2017. Pomocne okazały się też monografie Conora Hanleya pt. *An Introduction to Irish Criminal Law* oraz Marka Tottenham, Emmy Jane Prendergast, Ciarana Joyca oraz Hugh Madden pt. *Guide to Expert Witness Evidence*, Dublin 2019. z kolei przy analizie zagadnień karnoprosesowych autorka korzystała z opracowania pod redakcją Paula O’Mahoneya pt. *Criminal Justice in Ireland*, Dublin 2002 oraz monografii autorstwa Viki Conway, Yvonne Daly i Jennifer Scheppe pt. *The Irish Criminal Justice System: Theory, Process and Procedure*, Dublin 2010.

Rozprawa składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia i bibliografii, a jej konstrukcja podporządkowana została realizacji celu pracy i weryfikacji tez badawczych.

W rozdziale pierwszym dokonano pogłębionej analizy obu systemów prawnych, tj. romańskiego, określanego również mianem kontynentalnego, do którego należy Polska oraz systemu prawa precedensowego, zwanego także anglo-amerykańskim czy też *common law*, do którego w przeważającej mierze należy Irlandia. Zabieg ten był celowy, bowiem jak słusznie podkreśla wielokrotnie już cytowany Marc Ancel, pierwszym stadium badań prawno-porównawczych każdorazowo winno być całościowe ujęcie systemu uwzględniające zarówno jego podstawy historyczne, formy kształtowania się, ujmowania, stosowania, jak i rozwoju prawa¹².

W przypadku prawa irlandzkiego za konieczne uznano więc zbadanie hierarchii źródeł prawa powszechnie obowiązującego, roli precedensu sądowego, znaczenia procedury i systemu dowodów (*evidence*), ławy przysięgłych w procesie karnym, kazuistyki, także w obszarze ustawodawstwa pisanego oraz niezwykle silnego reżimu angielskiej ekspansji prawnej, którego następstwem było i jest szereg zapożyczeń ustawodawczych i orzeczniczych

¹² M. Ancel, *Znaczenie i metody...*, s. 83.

(*judicial borrowing*). Przenalizowano także charakterystyczne dla procesu kontradiktoryjnego konstytucyjne i ustawowe zasady procesowe.

W stosunku do polskiego porządku prawnego za konieczne uznano wyjaśnienie istniejących źródeł prawa powszechnie obowiązującego, wpływu ugruntowanej linii orzeczniczej na dalsze orzekanie, znaczenie orzeczeń Sądu Najwyższego i Trybunału Konstytucyjnego, roli ławników oraz cechy charakterystyczne mieszanego modelu procesu karnego z uwzględnieniem konstytucyjnych i pozakonstytucyjnych zasad proceduralnych.

W rozdziale drugim główną oś rozważań stanowi przede wszystkim analiza jurydyczna kluczowych pojęć normatywnych związanych z subiektywną wadliwością ukształtowania i realizacji decyzji woli i mających wpływ na odpowiedzialność karną w Polsce i w Irlandii. Należały do nich niepoczytalność (*insanity*), poczytalność ograniczona w stopniu znacznym (*diminished responsibility*) oraz tzw. poczytalność zawiniona (*intoxication*). w granicach zainteresowania naukowego w tej części pracy znalazło się też zagadnienie oceny stanu zdrowia psychicznego sprawcy w chwili czynu i roli biegłych sądowych (*witness experts*) w jej ustalaniu.

Rozdział trzeci poświęcony został formom reakcji prawnokarnej wobec zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych oraz ich zakresowi podmiotowemu. w tym też celu autorka przeanalizowała polskie i irlandzkie narzędzia polityki kryminalnej orzekane wobec zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych. Przedmiotem osobnych rozważań uczyniono więc polskie środki zabezpieczające i irlandzkie metody postępowania ze sprawcą o charakterze ochronno-zabezpieczającym. Ważnym elementem tej części pracy była analiza zasad i podejść przy ich orzekaniu. Istotnym uzupełnieniem tej problematyki było także odniesienie się do kategorii sprawców, wobec których można orzec polskie środki zabezpieczające i irlandzkie środki penalne w celu zabezpieczenia społeczeństwa przed ich niepożądanymi zrachowaniami.

W rozdziale czwartym przenalizowano polskie środki zabezpieczające o charakterze podstawowym oraz irlandzkie metody postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym. Konkretyzacji tak określonych założeń dokonano w efekcie zbadania przymusowej detencji psychiatrycznej w Polsce i Irlandii, Elektronicznej Kontroli Miejsca Pobytu (EKMP) orzekanej jako środek zabezpieczający oraz dozoru elektronicznego orzekanego jako środek pomocniczy w realizacji środków probacyjnych lub niesamoistny środek zapobiegawczy. Ostatni podrozdział poświęcony został terapii i terapii uzależnień orzekanych w drodze środków zabezpieczających i środków probacyjnych.

Rozdział piąty poświęcony został analizie wybranych narzędzi polityki kryminalnej w Polsce i w Irlandii. Fundamentem teoretycznym pierwszego podrozdziału było zbadanie i porównanie postpenalnych i postdeliktualnych instrumentów normatywnych w Polsce i w Irlandii, a więc nadzoru prewencyjnego i detencji postpenalnej w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym w Gostyninie oraz zakazów wobec przestępców seksualnych (*orders for sex offenders*) i wobec osób wprowadzających do obiegu środki odurzające (*orders for drugs traffickers*). Ostatni podrozdział dotyczył podobieństw i różnic między środkami zabezpieczającymi a wybranymi metodami postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym. Warto dodać, że w tej części pracy nie ograniczono się wyłącznie do przestudiowania polskiego i irlandzkiego ustawodawstwa oraz skonfrontowania istniejących rozwiązań, ale też i dociekania przyczyn, które je zdeterminowały. to pozwoliło też autorce na uwydatnienie wspólnych punktów istniejących między tymi dwoma ustawodawstwami. w analizie tej uwzględniono również narodowe aspekty badanych problemów.

W zakończeniu stanowiącym rekapitulację przedstawionych rozważań zawarto próbę syntetycznego uporządkowania przez zweryfikowanie hipotez badawczych oraz udzielenie odpowiedzi na postawione w pracy problemy badawcze.

Kończąc uwagi wstępne chciałabym podziękować Osobom, które przyczyniły się do powstania pracy w takim kształcie.

Moje najserdeczniejsze podziękowania winna jestem Promotorowi pracy, Panu Profesorowi dr hab. Jerzemu Nikołajewowi, którego życzliwe uwagi pozwoliły mi poprawić pierwotny tekst dysertacji Dziękuję także serdecznie Promotorowi pomocniczemu pracy, Pani Doktor Beacie Bachurskiej za niezwykle cenne uwagi, które w istotny sposób wpłynęły na ostateczny kształt tego opracowania. Dziękuję bardzo mojemu Mężowi Marcinowi, za ogromne wsparcie i pomoc każdego dnia we wszystkich moich naukowych zmaganiach.

Rozdział I. System prawa w Polsce i w Irlandii

1. Wprowadzenie

W rozdziale pierwszym niniejszej dysertacji analiza komparatystyczna będzie miała wyłącznie międzysystemowy charakter, a więc zostanie ograniczona do porównania dwóch różnych kultur prawnych, czyli kultury prawa stanowionego, do którego należy Polska i kultury prawa precedensowego, do której w przeważającej mierze należy Irlandia. z tego też powodu autorka zbada znaczenie historii i tradycji prawnych i ich wpływ na ukształtowanie polskiego i irlandzkiego porządku normatywnego. Przedmiotem analizy będą też źródła prawa powszechnie obowiązującego w obu państwach oraz znaczenia faktyczne i prawne precedensów. w kolejnej części pracy zbadane zostanie znaczenie dwóch dominujących w Europie modeli i konstrukcji procesu karnego, a więc kontrydiktoryjnego i inkwizycyjnego. Ostatni podrozdział zostanie poświęcony roli czynnika obywatelskiego w procesie wydawania wyroków sądowych.

2. Znaczenie tradycji prawnych i ich wpływ na źródła powszechnie obowiązującego prawa

W Polsce obowiązuje system prawa kontynentalnego (*ius civile*), ukształtowanego w znacznej mierze na podstawie recepcji tradycji, kultury i prawa Cesarstwa Rzymskiego. Oznacza to rozdzielenie działalności prawotwórczej od działalności stosowania prawa oraz przyznanie wyłącznych uprawnień do stanowienia prawa organom władzy ustawodawczej. Jednym z najważniejszych następstw tej zasady jest więc to, że orzecznictwo sądowe pozbawione jest roli prawotwórczej i nie ma ono mocy prawnie wiążącej dla późniejszych rozstrzygnięć¹³. Wszelkie decyzje konkretno-indywidualne muszą mieć więc podstawę prawną w postaci obowiązujących przepisów prawnych, a sądy wyższej instancji mogą narzucać określone rozwiązania sądom niższej instancji jedynie siłą swego autorytetu¹⁴. Dalszym następstwem tego stanu jest fakt, że w naszym kraju brak jest jakiegokolwiek instytucjonalnej gwarancji jednolitości orzecznictwa.

W Irlandii wbrew powszechnie głoszonym poglądom nie obowiązuje typowo anglosaski system prawa *common law*, tylko raczej krzyżówka prawa zwyczajowego i prawa

¹³ Zgodnie z art. 190 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej moc powszechnie obowiązującą ma jedynie wykładnia prawa dokonywana przez Trybunał Konstytucyjny. Zob. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.), dalej – Konstytucja RP.

¹⁴ Więcej na temat władzy sądowniczej i przysługujących jej uprawnień zob. B. Bachurska, *Konstytucyjne aspekty udziału referendarza sądowego w postępowaniu sądowym*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2022/2 (37), s. 11.

kontynentalnego. Kluczowym rysem tej konfiguracji jest więc zaliczanie tego kraju do swoistych hybryd prawnych charakteryzujących się koegzystencją dwóch, wchodzących ze sobą w interakcje porządków normatywnych, tj. kontynentalnego i precedensowego¹⁵. Słuszność tego przekonania potwierdza Cliona J.M Kimber, która stwierdza, że obowiązujący w tym kraju system prawny jest „hybrydą angielskiego prawa zwyczajowego, praktyki historycznej i ustawodawstwa współczesnego państwa irlandzkiego” (*is a hybrid of the common law of England, historical practice, and legislation of the modern Irish State*)¹⁶.

Przykładem wpływu pierwszego z nich jest niewątpliwie spisana konstytucja, sądowy obowiązek kontroli zgodności stanowionego prawa z jej treścią, jednolity system sądowy, pozostałość normatywnych wpływów celtyckich i iryjskich, tworzenie precedensów na podstawie norm abstrakcyjno-generalnych oraz funkcjonowanie własnych instytucji ustawodawczych takich jak *Dáil Éireann* czy *Seanad Éireann*.

Rozwiązania znane z *common law* obejmują z kolei istnienie łąwy przysięgłych, obowiązywanie instytucji precedensu prawnie wiążącego (*stare decisis*), kształtowanie się norm prawnych nie tylko w drodze działalności legislacyjnej parlamentu, ale i w drodze zwyczajowej oraz wyraźnie zauważalna w prawie stanowionym mieszanka wpływów amerykańskich i brytyjskich¹⁷.

W Polsce przez wieki regulacje normatywne nie były skodyfikowane i zunifikowane, a obowiązywanie w różnych częściach kraju partykularnych praw stało na przeszkodzie pełnemu zjednoczeniu dawnych zaborów. Dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. ustawodawca krajowy zdecydował się na opracowanie własnych i jednolitych projektów kodeksów prawa oraz uporządkowanie i usystematyzowanie istniejących aktów normatywnych. Po okresie II wojny światowej w Polsce nastąpił trwający kilkadziesiąt lat okres sowieckiej dominacji legislacyjnej. w jej następstwie poszczególne regulacje radzieckie oraz instytucje o charakterze ideologicznym były przymusowo inkorporowane do polskiego prawa. Zmiana ustroju Polski dokonana faktycznie w 1989 r. ostatecznie jednak sformułowana w Konstytucji RP z 1997 r. doprowadziła do licznych przeobrażeń polskiego prawa. Jej finalne zakończenie nastąpiło w wyniku wstąpienia Rzeczypospolitej Polskiej

¹⁵ W. Tetley, *Mixed Jurisdiction: Common Law v. Civil Law (Codified and Uncodified)*, „Louisiana Law Review” 2000/3, s. 684 i n.; C.B. Picker, *International Law's Mixed Heritage: a Common/Civil Law Jurisdiction*, „Vanderbilt Journal of Transnational Law” 2008/41 (4), Article 3, s. 1121.

¹⁶ C.J.M. Kimber, *Criminal Justice Systems in Europe: Ireland*, Helsinki 1995, s. 53.

¹⁷ I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza analiza przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności na podstawie rozwiązań normatywnych przyjętych w Polsce i w Irlandii*, Warszawa 2020, s. 60 i n.

do Unii Europejskiej i związanej z tym koniecznością dostosowania polskiego prawa do norm unijnych.

W Irlandii regulacje normatywne także przez bardzo długi czas nie zostały skodyfikowane, były one bowiem tworzone wyłącznie w formie ustnej przez iryjskich wędrownych jurystów, czyli brehonów. Prawo to obowiązywało na całym terytorium Wyspy i w swej niemalże niezmienionej postaci przetrwało do wieku XVII. Pod wpływem jednak wyjątkowo silnych procesów kolonizacyjnych ze strony Anglii i późniejszej Wielkiej Brytanii w miarę upływu czasu staroirlandzkie tradycje jurydyczne w coraz większym stopniu zanikały. Coraz powszechniejsze stawało się też zjawisko ich modyfikowania i upodabniania do norm angielskich i brytyjskich. Recepcja ta objęła z czasem niemal cały system legislacyjny. Na fakt ten zwraca uwagę m.in. Kay Goodall, która podkreśla, że mimo istniejącego w Irlandii silnego oporu wobec wpływów prawa angielskiego, trwające przez ponad 800 lat pokrewieństwo języka, obyczajów, tradycji czy wreszcie transfer myśli prawnej siłą rzeczy wpływały na zbliżanie się ustawodawstw oraz przejmowanie terminologii, instytucji czy orzecznictwa angielskiego i brytyjskiego¹⁸. Recepcja ta była też podyktowana względami praktycznymi, niezależnie bowiem od napięć politycznych i animozji historycznych irlandzcy przywódcy świetnie rozumieli, że zarówno Anglia, jak i późniejsza Wielka Brytania jest państwem dobrze rozwiniętym gospodarczo i organizacyjnie, a istniejące rozwiązania normatywne są warte odwzorowania.

Po odzyskaniu przez Irlandię niepodległości lęk przed utratą swej tożsamości narodowej spowodował czasowe zatrzymanie się tej tendencji, czego przejawem był fakt, że przy formułowaniu zasad ustrojowych Wolnego Państwa Irlandzkiego (*Saorstát Éireann*), a następnie Irlandii (*Éireann*) irlandzki ustawodawca usilnie poszukiwał możliwości odróżnienia się od Wielkiej Brytanii. z upływem czasu jednak opór ten uległ znacznemu osłabieniu, na co niewątpliwie miał wpływ fakt, że w pierwszych dekadach funkcjonowania niezależnej Irlandii kraj ten i z racji utraty swych najbardziej uprzemysłowionych sześciu hrabstw (Ulsteru), i z racji wielowiekowych niepokojów politycznych, był znacznie gorzej rozwinięty gospodarczo. Mimo więc deklarowanej i nieco ostentacyjnie dowodzonej

¹⁸ Zob. szerzej I. Jankowska-Prochot, *Pokrzywdzony w irlandzkim prawie brehon. Refleksja historyczno-prawna*, „The Irish – Polish Society Yearbook” 2018/5, s. 98–103; K. Goodall, *What Defines the Roles of a Judge? First Steps towards the Construction of a Comparative Method*, „Northern Ireland Legal Quarterly” 2000/51, s. 549.

niezależności politycznej *in praxi* był on silnie uzależniony gospodarczo od Wielkiej Brytanii jako głównego rynku eksportowego¹⁹.

W Polsce system źródeł prawa powszechnie obowiązującego oparty jest o zasadę hierarchicznej budowy. Zgodnie z treścią art. 87 Konstytucji RP aktami o najwyższej mocy prawnej są Konstytucja, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz ustawy, które są tworzone wyłącznie przez najwyższy organ przedstawicielski, czyli parlament. Pozostałe uchwalane akty normatywne, a więc rozporządzenia i akty prawa miejscowego, mają charakter podustawowy. Oznacza to, że te pierwsze w myśl art. 92 Konstytucji RP są tworzone w ramach i na podstawie ustaw oraz dla realizacji zadań i celów w nich wskazanych. co więcej, upoważnienie to musi mieć charakter szczegółowy pod względem podmiotowym, przedmiotowym i treściowym. Wykonawczy charakter muszą mieć też akty prawa miejscowego, o czym ustawodawca konstytucyjny stanowi w art. 94 Konstytucji RP.

W praktyce oznacza to, że Konstytucja i ustawy mają charakter aktów samoistnych, czyli mogą być wydawane w ramach ogólnej kompetencji organu uprawnionego, a do ich stanowienia nie jest konieczne żadne, szczególne upoważnienie. Podobny charakter należy również przypisać ratyfikowanym umowom międzynarodowym²⁰. Wynika z tego również i to, że podstawą normatywną dla określenia sytuacji prawnej obywatela i podmiotów mu podobnych może być tylko ustawa lub rozporządzenie, ustanowione jako akt wykonawczy stanowiony na podstawie ustawy i w celu jej wykonania²¹. Łączy się to z zasadą zamkniętego systemu źródeł prawa, polegającą na tym, że przepisy te mogą być stanowione wyłącznie przez organy enumeratywnie wyliczone w Konstytucji i tylko w formach przez Konstytucję przewidzianych²².

¹⁹ w literaturze przedmiotu często przytacza się przykład, że w chwili powstania Wolnego Państwa Irlandzkiego (*Irish Free State*) praktycznie nie istniały żadne mechanizmy ochrony własności intelektualnej. w rezultacie do 1927 r., a więc do czasu uchwalenia własnego ustawodawstwa w tym obszarze i powołania Urzędu Patentowego w Dublinie, wszyscy irlandzcy przedsiębiorcy rejestrowali swoje znaki towarowe w rejestrze londyńskim. Tytułem uzupełnienia warto dodać, że w Irlandii nadal obowiązuje wiele starych angielskich ustaw, w tym nawet i tych, które zostały już uchylone w samej Wielkiej Brytanii. co więcej, całkiem sporo współczesnych ustaw jest nadal wzorowanych na brytyjskich rozwiązaniach normatywnych. Zob. szerzej K. Goodall, *What Defines the Roles of a Judge...*, s. 536. Por. też *Offences Against the Person Act*, 1861 <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1861/act/100/enacted/en/print.html> (dostęp 20.01.2024 r.) oraz *Lacerny Act*, 1916, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1916/act/50/enacted/en/print.html> (dostęp 20.01.2024 r.).

²⁰ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2022, s. 127 i n.

²¹ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 126.

²² na fakt ten zwraca się uwagę nie tylko w literaturze przedmiotu, ale też w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, który w wyroku z 28.06.2000 r., K 25/99, OTK 2000/5, poz. 141, stwierdził: „ustrojodawca w sposób w pełni zamierzony i jednoznacznie wyrażony przyjął w Konstytucji przedmiotowo i podmiotowo zamknięty system źródeł prawa powszechnie obowiązującego”.

Następstwem tego jest też rozróżnienie przepisów prawa powszechnie obowiązującego oraz przepisów o charakterze wewnętrznym²³. Te pierwsze sformułowane są w ramach zamkniętego katalogu i obowiązują na terytorium całego państwa lub na obszarze działania organów, które je ustanowiły. Wyodrębnione w ich ramach normy mogą być adresowane do każdego podmiotu, wywierając jednocześnie wpływ na jego prawa i obowiązki²⁴. Akty prawa wewnętrznego z kolei nie są wyczerpująco wyliczone w Konstytucji i mogą obejmować akty wydawane przez Sejm (art. 120 Konstytucji RP), Prezydenta RP (art. 142 Konstytucji RP), Radę Ministrów (art. 93 Konstytucji RP) czy Prezesa Rady Ministrów i ministrów (art. 93 Konstytucji RP)²⁵. Konstytucyjna koncepcja dotycząca aktów prawa wewnętrznego polega więc na tym, że choć mają one charakter normatywny i zawierają normy abstrakcyjno-generalne, to jednak nie cechuje ich powszechność obowiązywania.

Przy omawianiu źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce zwrócić należy również uwagę na wpływ prawa międzynarodowego na jego kształt. Jego znaczenie w stosunkach wewnętrznych Rzeczypospolitej wynika z Konstytucji. Jednym z kluczowych przepisów w tym zakresie jest art. 9 Konstytucji RP, w którym ustrojodawca stwierdza, że „Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego” i który zdaniem Małgorzaty Masternak-Kubiak „zawiera domniemanie pośredniej inkorporacji wszystkich norm prawa międzynarodowego (także zwyczajowych) do krajowego porządku prawnego”²⁶. Słuszność tego przekonania potwierdza także treść wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 27.04.2005 r., który wyraźnie potwierdził, że „Art. 9 Konstytucji jest nie tylko doniosłą deklaracją wobec społeczności międzynarodowej, ale także zobowiązaniem organów państwa, w tym rządu, parlamentu i sądów, do przestrzegania prawa międzynarodowego wiążącego Rzeczpospolitą Polską. Realizacja tego obowiązku wymagać może – obok stosownych zmian w krajowym porządku prawnym – również podejmowania

²³ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 126.

²⁴ J. Sługocki, *Prawo administracyjne*, Warszawa 2012, s. 21.

²⁵ na fakt, że akty prawa wewnętrznego nie są wyczerpująco wyliczone w Konstytucji, zwrócił też uwagę Trybunał Konstytucyjny, stwierdzając: „Z jednej strony uznać można, że ustrojodawca – kierując się zasadami systematyki konstytucji oraz prawidłowej redakcji tekstu prawnego – odniósł bezpośrednio całość postanowień art. 93 tylko do aktów wymienionych w jego ust. 1. Taką interpretację dopuszcza także doktryna (...). Można jednak przyjąć inne rozumienie art. 93, a mianowicie uznać, że art. 93 nie dokonał wyczerpującego wyliczenia wszystkich aktów wewnętrznych, jakie mogą być wydawane pod rządami Konstytucji z 1997 r., a więc, że co do formy i uprawnionych podmiotów nie zamknął katalogu aktów prawa wewnętrznego (...). Tylko taka wykładnia odpowiada, zdaniem TK, istocie aktów prawa wewnętrznego i potrzebom funkcjonowania aparatu państwowego”. Zob. szerzej wyrok TK z 1.12.1998 r., K 21/98, OTK 1998/7, poz. 116.

²⁶ M. Masternak-Kubiak, *Umowa międzynarodowa w prawie konstytucyjnym*, Warszawa 1997, s. 16.

przez organy władzy publicznej, w ramach przypisanych im kompetencji, konkretnych zachowań”²⁷.

Zasada ustrojowa przestrzegania prawa międzynarodowego znalazła także rozwinięcie w dalszych przepisach Konstytucji RP. Świadczy o tym m. in. treść art. 87 ust. 1 Konstytucji RP, w którym ustrojodawca do źródeł prawa powszechnie obowiązującego zalicza ratyfikowane umowy międzynarodowe, które po ich ogłoszeniu stanowią część krajowego porządku prawnego i są bezpośrednio stosowane, chyba że ich stosowanie wymaga uprzedniego wydania ustawy (art. 91 ust. 1 Konstytucji RP)²⁸.

Z kolei z rozwiązania przyjętego na gruncie art. 89 i 90 Konstytucji RP wynika, że ustrojodawca wyróżnia trzy rodzaje umów międzynarodowych, które można zaliczyć do źródeł prawa powszechnie obowiązującego. w pierwszej kolejności należą do nich umowy, na mocy których organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu zostały przekazane kompetencje i uprawnienia organów władzy państwowej, ratyfikowane za zgodą wyrażoną w ustawie uchwalonej w postępowaniu szczególnym, o którym jest mowa w art. 90 ust. 2 Konstytucji RP bądź w referendum (art. 90 ust. 3 Konstytucji RP)²⁹. Następnie są to umowy ratyfikowane za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie uchwalonej w zwykłym postępowaniu legislacyjnym. Kategorią trzecią są umowy międzynarodowe, do ratyfikacji których nie jest wymagana zgoda wyrażona w ustawie³⁰. w tym miejscu warto również dodać, że istnieje jeszcze czwarta kategoria umów międzynarodowych, te jednak nie podlegają ratyfikacji i nie mają charakteru powszechnie obowiązującego³¹.

Pomimo zróżnicowania pozycji umów międzynarodowych w hierarchii źródeł prawa państwo jest zobowiązane do przestrzegania norm prawa międzynarodowego powszechnego oraz umów międzynarodowych, których jest stroną. za przyjęciem takiej interpretacji przemawia obowiązująca powszechnie zasada *pacta sunt servanda*, zgodnie z którą każde ważne zawarte zobowiązanie międzynarodowe ma charakter wiążący, a państwo winno uczynić wszystko co możliwe, by owo zobowiązanie wypełnić³².

²⁷ Wyrok TK z 27.04.2005 r., P 1/05, OTK-A 2005/4, poz. 42.

²⁸ A. Jackiewicz, *Miejsce umów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/13716/1/A_Jackiewicz_Miejsce_umow_miedzynarodowych_w_polskim_porzadku_prawnym.pdf (dostęp 12.12.2023 r.), s. 254.

²⁹ A. Jackiewicz, *Miejsce umów...*, s. 255.

³⁰ A. Jackiewicz, *Miejsce umów...*, s. 255.

³¹ A. Jackiewicz, *Miejsce umów...*, s. 256. Warto w tym miejscu dodać, że zgodnie z treścią art. 89 ust. 3 Konstytucji RP „zasady oraz tryb zawierania, ratyfikowania i wypowiedzania umów międzynarodowych określa ustawa”. Ustawą tą jest zaś ustawa z 14.06.2000 r. o umowach międzynarodowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 127 ze zm.).

³² I. Wrońska, *Skutek krajowy prawa międzynarodowego w polskim porządku prawnym na przykładzie stosowania instrumentów międzynarodowej ochrony praw człowieka*, Repozytorium Uniwersytetu

W świetle dokonanego spostrzeżenia można również stwierdzić, że w następstwie ratyfikowania Traktatów, będących podstawą utworzenia najpierw Wspólnot Europejskich, a następnie Unii Europejskiej, szeroko pojęte prawo europejskie obowiązuje także w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej. Wynika to z zasady prymatu jego stosowania, oznaczającego zakaz stosowania przez organy państwa i sądy prawa krajowego nie sprzecznych z prawem unijnym, a więc takiego kształtowania przepisów, by te były zgodne z europejskimi standardami³³.

Zasada ta nie została wyrażona *expressis verbis* w żadnym z traktatów założycielskich. Jedynie w deklaracji nr 17 traktatu lizbońskiego znajduje się stwierdzenie, w myśl którego „zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej Traktaty i prawo przyjęte przez Unię na podstawie Traktatów mają pierwszeństwo przed prawem Państw Członkowskich na warunkach ustanowionych przez wspomniane orzecznictwo”³⁴. Została ona jednak rozwinięta w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej³⁵.

Tytułem uzupełnienia należy dodać, że z uwagi na fakt, że zasada respektowania zobowiązań prawnomiędzynarodowych Polski dotyczy wszystkich źródeł prawa UE, konieczne jest wyodrębnienie praw pierwotnych i pochodnych Unii Europejskiej. Na te pierwsze składają się traktaty założycielskie, traktaty reformujące oraz traktaty akcesyjne i obowiązują one na terytorium RP na zasadach przewidzianych dla umów międzynarodowych, a więc na zasadach wynikających z art. 90 ust. 1 Konstytucji RP³⁶. Na te drugie zaś akty prawodawcze zawierające upoważnienie do wydawania aktów

w Białymstoku,

<https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/8258/1/Umi%C4%99dzynarodowienie%20krajowego%20obrotu%20prawnego%20II.%20Iwona%20Wro%C5%84ska.pdf> (dostęp 12.12.2023 r.), s. 15.

³³ K. Wójtowicz, *Zasady stosowania prawa wspólnotowego w państwach członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2003, s. 120.

³⁴ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie 13.12.2007 r. – A. Deklaracje odnoszące się do postanowień Traktatów – 17. Deklaracja odnosząca się do pierwszeństwa (Dz. Urz. UE C 306, s. 256).

³⁵ Zob. wyrok Trybunału z 5.02.1963 r., NV Algemene Transport – en Expeditie Onderneming van Gend & Loos przeciwko Nederlandse administratie der belastingen, sprawa 26-62, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A61962CJ0026&qid=1702292772950> (dostęp 11.12.2023 r.). Por też wyrok Trybunału z 15.07.1964 r., Flaminio Costa przeciwko E.N.E.L., sprawa 6-64, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006> (dostęp 11.12.2023 r.). Por. też K. Wójtowicz, *Konstytucyjne granice pierwszeństwa prawa wspólnotowego w świetle orzecznictwa krajowych sądów konstytucyjnych* [w:] *Prawo w XXI wieku. Księga pamiątkowa 50-lecia Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk*, red. W. Czapliński, Warszawa 2006, s. 1070 i n.

³⁶ A. Trubalski, *Prawne aspekty implementacji prawa UE do systemu prawnego RP*, Warszawa 2016, s. 2.

nieprawodawczych, czyli rozporządzenia, dyrektywy i decyzje o zróżnicowanym przedmiotowo i podmiotowo zakresie obowiązywania³⁷.

Z uwagi na szczególną rolę Sądu Najwyższego w sądownictwie polskim, związaną z konstytucyjnym powierzeniem mu obowiązku sprawowania nadzoru jurysdykcyjnego nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania (art. 183 ust. 1 Konstytucji RP) przy omawianiu źródeł prawa powszechnie obowiązującego konieczne jest zwrócenie uwagi na działalność uchwałodawczą tego podmiotu oraz jej wpływ na kształt obowiązującego w Polsce prawa³⁸.

Przechodząc do szczegółów, określony w przepisie art. 183 Konstytucji RP nadzór jurysdykcyjny Sądu Najwyższego jest realizowany w dwóch, podstawowych formach. Pierwszą z nich jest rozpoznawanie środków odwoławczych od orzeczeń sądowych (tzw. nadzór instancyjny), drugą zaś podejmowanie uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne budzące wątpliwości bądź rozbieżności w orzecznictwie Sądu Najwyższego, sądów powszechnych lub sądów wojskowych (nadzór pozainstancyjny)³⁹.

I tak zgodnie z art. 82 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym działalność uchwałodawcza Sądu Najwyższego może być podejmowana wtedy, gdy wątpliwości dotyczące wykładni prawa będących podstawą wydanego rozstrzygnięcia pojawiają się przy rozpoznawaniu kasacji lub środka odwoławczego. w takiej sytuacji Sąd Najwyższy może odroczyć rozpoznanie sprawy i przedstawić zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia składowi 7 sędziów tego sądu.

Z kolei w myśl art. 83 § 1 cytowanej wyżej ustawy uchwała taka może być podjęta także wówczas, gdy w orzecznictwie sądów powszechnych, wojskowych lub Sądu Najwyższego ujawnią się rozbieżności w wykładni przepisów prawa będących podstawą ich orzekania. w takiej sytuacji Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego lub Prezes Sądu Najwyższego może, w celu zapewnienia jednolitości orzecznictwa, przedstawić wniosek o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego Sądowi Najwyższemu w składzie 7 sędziów lub innym odpowiednim składzie⁴⁰.

³⁷ A. Trubalski, *Prawne aspekty...*, s. 3. Zob. szerzej A. Szachoń, *Źródła prawa Unii Europejskiej* [w:] *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, red. A. Kuś, Lublin 2010, s. 167.

³⁸ Uzupełnieniem ww. regulacji jest przepis art. 1 pkt 1 lit. a ustawy z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2023 r. poz. 1093 ze zm.), zgodnie z którym Sąd Najwyższy jest organem władzy sądowniczej powołanym do sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez zapewnienie zgodności z prawem i jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych i sądów wojskowych przez rozpoznawanie środków odwoławczych oraz podejmowanie uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne. Por też Z. Kwiatkowski, *Moc wiążąca uchwał Sądu Najwyższego in concreto w sprawach karnych*, „Dyskurs Prawniczy i Administracyjny Uniwersytet Zielonogórski” 2020/1, s. 8 i n.

³⁹ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 362.

⁴⁰ Zgodnie z treścią art. 83 § 2 ustawy o Sądzie Najwyższym z wnioskiem tym mogą wystąpić także i inne podmioty.

Powyższe oznacza, że stojąc na straży spójności systemu prawa, Sąd Najwyższy podejmuje konkretne uchwały rozstrzygające zagadnienia prawne. i choć formalnie nie są one źródłem prawa, a więc nie mają waloru powszechnego obowiązywania⁴¹, to jednak z uwagi na autorytet najwyższej instancji sądowej na ogół mają one znaczenie precedensu⁴²

Jednocześnie warto wspomnieć, że zgodnie z treścią art. 87 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym uchwały pełnego składu Sądu Najwyższego, składu połączonych izb oraz składu całej izby, z chwilą ich podjęcia, uzyskują moc zasad prawnych. Skład 7 sędziów może postanowić o nadaniu uchwale mocy zasady prawnej. na podstawie zaś § 2 przywołanego unormowania uchwały, które uzyskały moc zasad prawnych, są publikowane wraz z uzasadnieniem w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie podmiotowej Sądu Najwyższego. Powyższe oznacza więc, że zasada prawna w odróżnieniu od uchwały interpretacyjnej Sądu Najwyższego wiąże wszystkie składy Sądu Najwyższego, nie tylko w sprawie, w której została podjęta, ale i we wszystkich innych rodzajowo jednorodnych. Jednocześnie w myśl art. 88 ustawy o Sądzie Najwyższym odstępianie od takiej zasady możliwe jest wyłącznie poprzez uchwalenie nowej zasady prawnej.

Na zakończenie należy jeszcze wspomnieć o skutkach prawnych orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego. z uwagi na fakt, że Trybunał Konstytucyjny jest organem władzy sądowniczej, a nie władzy ustawodawczej, wydawane przezeń orzeczenia nie stanowią samodzielnych źródeł prawa, to jednak zgodnie z treścią art. 190 ust. 1 Konstytucji RP mają one moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne. w praktyce oznacza to, że mimo iż ich charakter jest wtórny i są pochodną badanych regulacji, to jednak nie istnieje od nich żadna droga odwoławcza, orzeczenie zaś rodzi obowiązek wykonania dla wszystkich adresatów⁴³.

W Irlandii zidentyfikowanie poszczególnych źródeł irlandzkiego prawa (*sources of law*) nie jest już takie proste jak w Polsce, albowiem ich katalog nie jest *explicite* wyszczególniony ani w konstytucji, ani żadnym innym akcie prawnym. w rezultacie irlandzki system źródeł prawa nie tylko nie ma charakteru dualistycznego, ale też nie jest zamknięty. Przejawem jego „otwartości” jest fakt, że na kształt systemu prawa oddziałują normy pozaprawne, a więc prawa sędziowskie i doktryny, zwyczaje sądowe, tradycje prawne, okólniki czy instrukcje kierowane do organów administracji publicznej. to wszystko sprawia, że nie tylko brak jest jasnego i spójnego katalogu prawa, ale też że niekiedy trudno jest się

⁴¹ Zob. wyrok SN z 17.05.2017 r., V CSK 466/16, <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/V%20CSK%20466-16-1.pdf> (dostęp 19.02.2024 r.).

⁴² L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 362; P. Sadowski, *Władza sądownicza – sądy [w:] Konstytucyjny system organów państwowych*, red. E. Gdulewicz, Lublin 2009, s. 218.

⁴³ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 374.

zorientować, jakie podmioty posiadają właściwość kompetencyjną dla jego stanowienia. Niezależnie od powyższego analiza poglądów wyrażonych w doktrynie i judykaturze w tym przedmiocie pozwala na przyjęcie, że w kraju tym można wyróżnić pięć źródeł prawa, tj. spisana konstytucja z 1937 r., prawo stanowione, orzeczenia sądowe, prawo unijne oraz prawo międzynarodowe⁴⁴.

Obowiązująca współcześnie konstytucja (*Bunreacht na hÉireann*) została uchwalona w 1937 r., zaś wielki wpływ na jej treść miał irlandzki bojownik o niepodległość, przywódca ultrakonserwatywnej partii Fianna Fáil, późniejszy premier oraz prezydent kraju Eamon de Valera⁴⁵. Obecnie irlandzka ustawa zasadnicza składa się z preambuły, 16 rozdziałów i 50 artykułów⁴⁶.

W ramach prawa stanowionego wyróżnia się legislację pierwotną (*primary legislation*), która obejmuje ustawy zwykłe uchwalane przez parlament (*Oireachtas*) oraz wtórną (*secondary legislation*), czyli wydawane na podstawie delegacji ustawowej akty wykonawcze, tj. przepisy porządkowe (*orders*), zarządzenia (*rules*), rozporządzenia (*regulation or statutory instruments*) oraz ustawowe interpretacje, które mogą być stosowane przez sądy (*Statutory Interpretation*). Uprawnionym do ich wydawania mogą być m.in. ministrowie i władze lokalne w ramach uprawnień udzielonych im przez ustawy⁴⁷.

Pisząc o roli ustaw w irlandzkim systemie prawnym, podkreślić należy, że obejmują one nie tylko te uchwalone na podstawie konstytucji z 1937 r., ale także ustawodawstwo tzw. starego parlamentu irlandzkiego (*old Irish parliament*) sprzed 1800 r.; parlamentu angielskiego z lat 1719–1782; parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii z lat 1800–1922 oraz ustawodawstwo uchwalone przez parlament Wolnego Państwa Irlandzkiego. Warto także dodać, że do czasu uchwalenia konstytucji *common law* miało w Irlandii znaczącą przewagę nad prawem stanowionym, a orzeczenia sądowe stały w hierarchii wyżej aniżeli jakikolwiek akt parlamentu. Dopiero na mocy rzeczonyj ustawy zasadniczej sądom odebrano prawo do wydawania precedensów o charakterze normotwórczym. od tej pory też inicjatorem wszelkich innowacji i reform o charakterze normatywnym może być wyłącznie parlament (*Oireachtas*), zaś w przypadku kolizji w prawie zwyciężyć musi norma ustawowa. i choć obserwacje z praktyki eksperckiej dowodzą, że organ ten nie ustrzegł się wielu

⁴⁴ B. Hunt, F. Benion, *Irish Statute Book. a Guide to Irish Legislation*, Dublin 2007, s. 19.

⁴⁵ Zob. szerzej W. Konarski, *Pragmatycy i idealisci. Rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku*, Pułtusk – Warszawa 2001, s. 177 i n.; J. Płachecki, *System polityczny Irlandii. Ewolucja i współczesne wyzwania*, Warszawa 2010, s. 123.

⁴⁶ *Constitution of Ireland, enacted by the People 1st July, 1937, in operation as from 29th December, 1937*, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html> (dostęp 13.12.2023 r.).

⁴⁷ Zob. szerzej I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 69.

niedociągnięć, powodujących duże wątpliwości w praktyce oraz że poszczególne inicjatywy legislacyjne budziły i niejednokrotnie nadal budzą duże protesty społeczne, to jednak priorytetowe traktowanie *statute law* nad *common law* jest już mocno ugruntowane⁴⁸.

Kolejnymi źródłami prawa powszechnie obowiązującego w Irlandii są zasady wprowadzone z systemu precedensów sądowych (*judicial precedent*) oraz zasady powstałe w trakcie interpretacji aktów prawnych⁴⁹. w efekcie powyższego istnieje przynajmniej kilka gałęzi prawa uregulowanych przede wszystkim w drodze orzecznictwa. Należą do nich m.in.: prawo kontroli sądowej aktów administracyjnych (*judicial review of administrative acts*), prawo umów (*contract law*), konstytucyjna ochrona praw podstawowych (*constitutional protection of citizens' fundamental rights*) czy prawo dowodowe (*evidence law*)⁵⁰.

Warto również dodać, że szeroko rozumiane prawo zwyczajowe jest też bezpośrednim źródłem wielu przepisów irlandzkiego prawa karnego. Krajowe sądy przez wieki bowiem korzystały z prawa do uznawania określonych działań za nielegalne mimo braku podstawy prawnej w tym zakresie. co ciekawe, judykaty wydane przed 1937 r. nadal zachowują swą prawotwórczą moc, albowiem zgodnie z art. 50 konstytucji Irlandii wszelkie prawo obowiązujące w Wolnym Państwie Irlandzkim zachowuje swoją ważność w takim zakresie, w jakim jest ono zgodne z obecnie obowiązującą ustawą zasadniczą. Akademickim przykładem jest przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci (*manslaughter*) lub morderstwa (*murder*), które to do dnia dzisiejszego nie są zdefiniowane w żadnej ustawie karnej, a których zakres pojęciowy jest interpretowany jedynie na gruncie orzecznictwa. Ustawowo określona jest jedynie kara za morderstwo, która ma charakter sankcji jednoznacznie określonej jako dożywotnie pozbawienie wolności. Niezależnie od powyższego obecna możliwość kreowania nowych czynów karalnych w drodze orzecznictwa nie istnieje, albowiem z racji nadrzędności prawa statutowego nad zwyczajowym formułowanie to musi odbywać się w drodze ustawowej. Sędziowie mogą zatem wyłącznie rozszerzać, dostosowywać albo modyfikować istniejące reguły. Nie mają oni natomiast prawa do tworzenia nowych reguł postępowania. w przypadku wątpliwości, czy sąd jest uprawniony do modyfikacji istniejących precedensów, uzupełnianie tych reguł dokonywane jest ustawowo. Argumentów przytaczanych na potwierdzenie tej tezy jest zazwyczaj kilka.

⁴⁸ I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 21. Zob. też: I. Jankowska-Prochot, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności w irlandzkim prawie karnym a wyrok w sprawie „Ice Queen Killer”*, „Prokuratura i Prawo” 2019/4, *passim*; C. Hanly, *An Introduction to Irish Criminal Law*, Dublin 2015, s. 7

⁴⁹ C. Hanly, *An Introduction...*, s. 3.

⁵⁰ R. Byrne, J.P. McCutcheon, *Irish Legal System*, Dublin 2001, s. 19 i n.

Najczęściej akcentowanym jest ten, że choć sędziowie są strażnikami irlandzkiej konstytucji (*Ireland's judges are guardians of the Irish Constitution*), a ich kreatywność orzecznicza jest w jakiejś mierze nie tylko nieunikniona, ale wręcz pożądana, to jednak muszą istnieć granice przy dokonywaniu wykładni. Ich brak byłby bowiem oczywistym zaprzeczeniem demokratycznych zasad państwa prawa, jako że sędziowie w odróżnieniu od władzy ustawodawczej są niewybieralni. z tego też powodu konieczne jest znalezienie równowagi pomiędzy sędziowską kreatywnością a ograniczeniem delegowanych im uprawnień. Uzasadnieniem dla istnienia tej równowagi mają być także względy pragmatyczne, jako że „sala sądowa nie zawsze jest najlepszym forum dla debaty prowadzącej do zmian społecznych, aczkolwiek może być najlepszym dostępnym forum w danej dziedzinie prawa w danym systemie prawnym w danym czasie” (*the courtroom is not always the best forum for debate leading to social change, albeit that it may be the best available forum in that area of law in that legal system at that particular time*)⁵¹.

Tendencja do ograniczania władzy sędziowskiej i dążenie do precyzyjnego formułowania przepisów ustawowych także w zakresie wyraźnych wskazań dotyczących wymiaru kary ma być też zgodne z zamierzeniami ustrojodawcy. w opinii Kay Goodall obowiązująca od 1937 r. konstytucja Irlandii, określana niekiedy także „Konstytucją Eamona de Valery”, nie miała bowiem na celu stworzenia „sędziów – Salomonów” (*Solomonic judges*), których zadaniem jest radykalne rozwijanie prawa, lecz zagwarantowania im wyłącznie takiego poziomu niezależności, jaki przysługuje tej grupie zawodowej w państwie republikańskim⁵².

Przed nadmierną ingerencją w treść obowiązujących regulacji poza postulowaną powściągliwością sędziowską chronić ma także zasada *res iudicata*. Warto przy tym podkreślić, że na Wyspie, inaczej niż na przykład w niektórych stanach USA, precedensy nie mają mocy prospektywnej w przedmiocie sięgnięcia po *overruling* (*prospective overruling*). Oznacza to, że nie jest możliwe unieważnienie precedensu z mocą na przyszłość przy równoczesnym zastrzeżeniu, że będzie on miał jeszcze zastosowanie w sprawie, przy której rozpoznawaniu doszło do jego unieważnienia⁵³.

Spostrzeżenia z praktyki eksperckiej dowodzą również, że szacunek dla zasady trójpodziału władzy i demokratycznej legitymacji władz parlamentarnych sprawia, że irlandzka judykatura sama z siebie niechętnie ingeruje w treść przepisów prawnych.

⁵¹ K. Goodall, *What Defines the Roles of a Judge...*, s. 552.

⁵² R. Fanning, *Eamon de Valera. a Will to Power*, Harvard 2018, *passim*; B. Chubb, *The Politics of the Irish Constitution*, Dublin 1991, s. 118 i n.

⁵³ I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 71.

Potwierdza to m.in. opinia sędziego J. Keana, zdaniem którego ustawodawca parlamentarny jest lepiej przygotowany do podejmowania holistycznych decyzji normatywnych oraz że stanowienie prawa przez władzę sądowniczą mogłoby się wiązać z fragmentarycznym podejściem do rzeczywistości i ryzykiem niepewności⁵⁴.

Biorąc pod uwagę wysunięte powyżej ograniczenia oraz uwzględniając klasyczną, irlandzką teorię demokracji ludowej (*classic Irish theory of popular democracy*), zgodnie z którą konstytucja to wyraz woli ludu, należy jednak z całą mocą podkreślić, że irlandzka judykatura posiada niemały zakres elastyczności, swobody czy dyskrecjonalności w procesie wykładni obowiązujących przepisów. w wielu też sprawach umożliwia ona sędziom odwoływanie się do mandatu konstytucyjnego, zamiast omawiania znacznie trudniejszej do obrony kwestii kreatywności sędziowskiej⁵⁵.

Słuszność tego przekonania potwierdza m.in. opinia Sądu Najwyższego w sprawie O'Brien przeciwko Keogh z 1972 r., zgodnie z którą „w przypadku, gdy pojawia się pytanie o zgodność ustawy z konstytucją, obowiązkiem sądów jest zbadanie konkretnego przepisu w szerokim zakresie, uwzględniającym problemy wynikające, jak i wykraczające poza okoliczności danej sprawy” (*when a question arises as to the unconstitutionality of a statute, the courts' duty is to test the provision widely, away and beyond the problem presented by the circumstances of the particular case*)⁵⁶. Uprawnienie to *implicite* wynika też z art. 26 konstytucji Irlandii, zgodnie z którym Sądowi Najwyższemu przysługuje prawo do wydawania wyroków w sprawie konstytucyjności całych projektów ustaw lub pojedynczych przepisów, które jeszcze nie zostały uchwalone.

Z drugiej strony należy jednak wskazać, że choć zgodnie z irlandzką konstytucją niedopuszczalne jest, by uprawnionym do określenia, jakie czyny zabronione są pod groźbą kary, był jakikolwiek inny organ niż władza ustawodawcza, to jednak działalność mającą na celu implementację elementów *common law* w Irlandii przejawia sam ustawodawca, który intencjonalnie legalizuje obowiązujące uprzednio jedynie w prawie zwyczajowym normy prawne. Egzemplifikacją tego zjawiska może być treść art. 19 i art. 20 ustawy o przestępstwach nieśmiertelnych przeciwko osobie z 1997 r. (*Non-Fatal Offences Against the Person Act, 1997*). w przytoczonych artykułach ustawodawca usankcjonował prawo do użycia środków przymusu bezpośredniego (*use of force*) w celu dokonania lub pomocy

⁵⁴ UF przeciwko JC [1991] 2 IR 330, 348 (IESC) [w:] M. Enright, J. McCandless, A. O'Donoghue, *Northern/Irish Feminist Judgments Judges' Troubles and the Gendered Politics of Identity*, Dublin 2017, s. 516.

⁵⁵ K. Goodall, *What Defines the Roles of a Judge...*, s. 553.

⁵⁶ O'Brien przeciwko Keogh [1972] IR 144, <https://ie.vlex.com/vid/brien-v-keogh-804666897> (dostęp 18.11.2023 r.).

w dokonaniu zgodnego z prawem zatrzymania (*justifiable use of force in effecting or assisting lawful arrest*)⁵⁷.

Co więcej, zasady wyprowadzane z precedensów sądowych bywają także wykorzystywane do interpretacji przepisów ustawowych. są one również pomocne w stosunku do przestępstw, które z powodu radykalnie zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej nie były dotychczas uregulowane na gruncie *common law*. Dobrym przykładem jest stypizowane w art. 5 ustawy o szkodach kryminalnych z 1991 r. (*Criminal Damage Act, 1991*) przestępstwo nieuprawnionej ingerencji w dane komputerowe (*unauthorised interference with computer data*), które choć z oczywistych powodów jest przestępstwem nowym, to jednak doprecyzowanie niektórych jego znamion nastąpiło na gruncie orzecznictwa⁵⁸.

Kolejnym źródłem prawa na Szmaragdowej Wyspie jest szeroko rozumiane prawo międzynarodowe (*international law*) oraz unijne (*European Community law*). Wpływ tego pierwszego na obowiązujące w Irlandii regulacje normatywne jest na ogół uzasadniany istnieniem koncepcji jurysdykcji uniwersalnej (*universal jurisdiction*). *In praxi* oznacza to, że konieczność zapewnienia ścigania i ukarania sprawców przestępstw, które znajdują się w centrum zainteresowania społeczności międzynarodowej, a więc terrorystów, handlarzy narkotyków czy handlarzy ludzi wymaga współdziałania wielu państw, albowiem są to delikty dotyczące istoty istnienia społeczności ludzkiej. z tego też powodu Irlandia jest członkiem kilku organizacji międzynarodowych, m.in. takich jak Organizacja Narodów Zjednoczonych czy Rada Europy, które opracowały legislacyjne odpowiedzi na te i inne działania przestępcze i których zobowiązała się ona przestrzegać⁵⁹.

Fundamentalny wpływ na kształt obowiązującego na Szmaragdowej Wyspie prawa ma także prawo unijne. Zasadę jego supremacji nad prawem krajowym *explicite* ustanawia ustawodawca konstytucyjny. Zgodnie więc z treścią art. 29 ust. 6 irlandzkiej ustawy zasadniczej żaden z obowiązujących przepisów konstytucyjnych nie unieważnia aktów prawnych, działań oraz środków podjętych przez Irlandię podczas bądź po wejściu w życie traktatu lizbońskiego. w dalszej części przywołanego unormowania znajduje się też deklaracja do podejmowania niezbędnych działań, których celem jest realizacja zobowiązań wynikających z członkostwa w Unii Europejskiej⁶⁰.

⁵⁷ Number 26 of 1997 Irish Statute Book.

⁵⁸ Number 31 of 1991 Irish Statute Book. Zob. też C. Hanly, *An Introduction...*, s. 6.

⁵⁹ C. Hanly, *An Introduction...*, s. 6.

⁶⁰ Treść wspomnianego przepisu jest następująca: „Żadne z postanowień niniejszej konstytucji nie unieważnia aktów prawnych, działań oraz środków podjętych przez Państwo podczas bądź po wejściu w życie traktatu

Prymat norm unijnych nad normami krajowymi oznacza, że za obowiązujące źródło uznaje się zarówno prawo pierwotne, jak i wtórne. do kategorii pierwszej należy zaliczyć traktaty ustanawiające ramy porządku prawnego Unii Europejskiej, tj. traktaty rzymskie z 1957 r. (*The Treaty of Rome*), Jednolity akt europejski z 1986 r. (*The Single European Act*, 1987), Traktat o Unii Europejskiej (*The Maastricht Treaty 1993*), traktat z Amsterdamu zmieniający Traktat o Unii Europejskiej (*The Amsterdam Treaty 1997*), traktat z Nicei zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską oraz niektóre związane z nimi akty prawne (*The Nice Treaty 2001*) oraz traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (*The Lisbon Treaty 2009*). do kategorii drugiej należą natomiast instrumenty przyjęte na podstawie tych traktatów, tj. rozporządzenia, dyrektywy, decyzje i umowy⁶¹.

Powyższe uwagi uzupełnić należy poprzez wskazanie, że z uwagi, iż Irlandia jest też członkiem Rady Europy i ratyfikowała Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁶², na akt ten można się bezpośrednio powoływać w sądach. Jego rangę dodatkowo potęguje uchwalenie w 2003 r. przez irlandzki parlament ustawy o prawach człowieka (*Human Rights Act*, 2003) i wynikający z art. 3 ust. 1 obowiązek interpretowania obowiązujących przepisów w sposób zgodny z Konwencją oraz uwzględniający orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁶³. w sytuacji zaś, gdy owa zgodność jest niemożliwa do osiągnięcia, irlandzkie sądy są uprawnione do stwierdzenia niezgodności obowiązujących regulacji z Konwencją lub jej Protokołami. i choć stwierdzenie to nie wpływa na ważność przedmiotowych przepisów ani nie wywołuje automatycznego obowiązku wypłaty odszkodowania, to jednak osoba, na korzyść której złożono takie oświadczenie, może wystąpić z wnioskiem o wypłatę kulpacyjną (*ex gratia payment*) oraz domagać się tzw. słusznego zadośćuczynienia od Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁶⁴.

lizbońskiego, niezbędnych z uwagi na zobowiązania wynikające z członkostwa w Unii Europejskiej, do której odwołuje się pkt 5 niniejszego ustępu, lub z członkostwa w Europejskiej Wspólnocie Energii Atomowej, jak również nie odbiera mocy prawnej aktom prawnym, działaniom lub środkom podjętym przez: i. wspomnianą Unię Europejską lub Europejską Wspólnotę Energii Atomowej bądź przez ich instytucje, ii. Wspólnoty Europejskie lub Unię Europejską bądź ich instytucje funkcjonujące bezpośrednio przed wejściem w życie traktatu lizbońskiego, iii. ciała właściwe na mocy traktatów wspomnianych w niniejszym ustępie”.

⁶¹ I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 70.

⁶² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm. i uzup.), dalej – Konwencja lub EKPC.

⁶³ *European Convention on Human Rights*, 2003, Number 20 of 2003 Irish Statue Book.

⁶⁴ Zob. art. 41 EKPC po nowelizacji przez Protokół nr 11 i 14 z Protokołem nr 1 oraz Protokołami nr 4, 6, 7, 12, 13 i 16. Zob. szerzej I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 70.

Na marginesie tego wątku rozważań zauważyć również należy, że z uwagi na fakt, że z problematyką źródeł prawa związana jest też kwestia systematyzacji ustawodawstwa konieczne jest też odniesienie się do tego zagadnienia. Otóż w Polsce system prawa obejmuje całkowitą i uporządkowaną strukturę norm prawnych. Powyższe można skonstatować słowami Jerzego Wróblewskiego, że „reguły prawne tworzą zbiór, który stanowi względnie uporządkowaną całość. to uporządkowanie nazywa się «systemem» w szerokim tego słowa znaczeniu: reguły bowiem pozostają z sobą w określonych relacjach, takich jak hierarchiczność, niesprzeczność, spójność aksjologiczna, i innych”⁶⁵. Przejawem tego jest to, że w Polsce regulacje penalne są w przeważającej części stypizowane w Kodeksie karnym, natomiast tzw. pozakodeksowe typy przestępstw, które zostały określone w ustawach szczególnych normujących różne obszary życia społecznego, należą do rzadkości. Zgodnie z kryteriami uporządkowania odnoszącymi się do systematyki wewnętrznej aktu normatywnego polskie ustawodawstwo karne jest wewnętrznie spójne, usystematyzowane w formie kodyfikacji, a przepisy zawierają postanowienia dotyczące kwestii ogólnych, jak i szczególnych. Dodatkowo wszystkie uchwalone akty normatywne podlegają inkorporacji chronologicznej polegającej na łączeniu ich w zbiory, jednak bez zmiany ich treści. Jej wyrazem są m.in. takie promulgatory jak Dziennik Ustaw, Monitor Polski oraz pozostałe dzienniki urzędowe. Pozostałe kwestie, choć są uszczegółowione w drodze wykładni czy zinterpretowane w orzecznictwie Sądu Najwyższego, nie mają charakteru powszechnie obowiązującego dla wszystkich sądów działających w Polsce⁶⁶.

W Irlandii konstrukcja karnego systemu prawnego wygląda zupełnie inaczej. Brak jest jakiegokolwiek systematyzacji, zaś obowiązujące akty normatywne nie są całościowo unormowane w jednym akcie legislacyjnym. w rezultacie nawet zagadnienia należące do jednej i określonej gałęzi prawa są równolegle uregulowane w różnych aktach rangi ustawowej oraz brytyjskich i irlandzkich prejudykatach. Irlandzki ustawodawca z zasady też nie ujednocila tekstów aktu normatywnego, tj. nie nanosi w tekście pierwotnym wszelkich jego nowelizacji. z uwagi na znaczną dynamikę zmian społecznych prowadzi to często do trudności związanych z ustaleniem, jakie normy obecnie obowiązują. Nie jest to zresztą wyłączny problem prawa irlandzkiego, ale też prawa angielskiego. na fakt ten zwracał zresztą już uwagę osiemnastowieczny prawnik Jeremy Bentham, zdaniem którego wprowadzenie kodyfikacji, a więc uporządkowanie anglosaskich przepisów prawnych i pogrupowanie ich

⁶⁵ J. Wróblewski, *Zasady tworzenia prawa*, Warszawa 1989, s. 9; J. Wróblewski, *Krytyka normatywistycznej teorii prawa i państwa Hansa Kelsena*, Warszawa 1955, s. 69.

⁶⁶ I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 377.

w zbiory miało korzystnie wpłynąć na jego spójność i jasność (*As a System of general rules, Common Law is a thing merely imaginary, gdyż: From a set of data like these [namely, a set of judicial decisions] a law is to be extracted by every man who can fancy that he is able: by each man, perhaps*)⁶⁷.

W irlandzkim prawie karnym częściej też niż w polskim ustawodawca posługuje się dyspozycjami kazuistycznymi, zawierającymi szczegółowy i z założenia bardziej wyczerpujący opis odmian zabronionego zachowania lub okoliczności⁶⁸. Istotnym elementem prawa irlandzkiego, niemającym swego odpowiednika w prawie polskim, jest przy tym istnienie tzw. wykładni przepisów prawa stanowionego (*statutory interpretation*) obejmującej zasady i wskazówki dla sądów, w jaki sposób winny one interpretować akty normatywne zaliczane do legislacji pierwotnej i wtórnej. Mają one postać przepisów ustawowych, a tym samym formalną moc obowiązującą i wiążą wszystkie podmioty podejmujące decyzje prawne.

Ich ewentualne odrzucenie przez sąd jest więc możliwe tylko w przypadku stwierdzenia ich niezgodności z konstytucją⁶⁹.

Warto także dodać, że na mocy art. 7 i art. 24 ustawy o interpretacji prawa z 2005 r. (*Interpretation Act, 2005*) irlandzkim sędziom przyznano prawo do interpretowania zgodności ustaw i aktów podstawowych ze standardami konstytucyjnymi. Przy poznawaniu rzeczywistych intencji ustawodawcy konstytucyjnego pomocna ma być wykładnia celowościowa (*purposive approach*)⁷⁰. Nie zmienia to jednak faktu, że zgodnie z zasadą trójpodziału władzy sędziowie nie mogą naruszać funkcji ustawodawczej parlamentu, ich rola jest bowiem „ściśle ograniczona do ustalenia rzeczywistego znaczenia przepisu ustawy” (*strictly confined to ascertaining the true meaning of each statutory provision*)⁷¹. w literaturze przedmiotu podkreśla się też, że prawo do stosowania metody celowościowej w tym wypadku, a więc do posługiwania się argumentami konstytucyjnymi w celu uzasadniania

⁶⁷ J. Bentham, *Of the Limits of the Penal Branch of Jurisprudence*, Oxford 2010, s. 195. Zob. też J. Bentham, *Comment on the Commentaries and a Fragment on Government*, Oxford 2008, s. 119.

⁶⁸ I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 378.

⁶⁹ Te kompetencje przysługują jednak wyłącznie sądom wyższej instancji, czyli Wysokiemu Trybunałowi (*High Court*) i Sądowi Najwyższemu (*Supreme Court*). Zob. szerzej I. Jankowska-Prochot, *Pozycja ustrojowa sędziego karnego oraz zasady orzekania w systemie prawa precedensowego na przykładzie Irlandii*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2019/2 (34), s. 49–55.

⁷⁰ Zob. *Interpretation Act, 2005*. Number 23 of 2005 Irish Statute Book. Por. też N.U.R. przeciwko Sullivan [1947] IR 77 [w:] G. Whyte, *Industrial Relations and the Irish Constitution*, „The Irish Jurist” 1981/16 (1), s. 36; Quinn’s Supermarkets przeciwko Attorney General [1972] IR 1, <https://ie.vlex.com/vid/quinn-s-supermarket-v-804996869> (dostęp 20.02.2024 r.); The Law Reform Commission (LRC – CP14 –1999), *Consultation Paper on Statutory Drafting and Interpretation. Plain Language and the Law*, ISSN 1393 – 3140.

⁷¹ McGrath przeciwko McDermott [1988] IR 258, 276 (IESC), <https://ie.vlex.com/vid/mcgrath-v-mcdermott-793494389> (dostęp 20.02.2024 r.).

własnych orzeczeń, nie jest tożsame z przyznaniem władzy sądowej uprawnień do „wyrażania osobistych opinii lub rozszerzania zakresu aktywizmu sędziowskiego” (*to give expression to their personal opinions or give rise to more judicial activism*), rozwijania praktyki bezpośredniego stosowania konstytucji, wypełniania luk w ustawach czy modyfikowania ich treści, nawet jeśli jest to uzasadnione względami słuszności czy poprawności normatywnej⁷². Oznacza to jedynie prawo do korzystania z argumentów konstytucyjnych i standardów wynikających z ustawy zasadniczej.

⁷² G. Whyte, *Industrial Relations...*, s. 37; Zob. *The State (Murphy) przeciwko Johnston* [1983] 1 IR 235 (IESC) [w:] M. Forde, D. Leonard, *Constitutional Law of Ireland*, Dublin 2013, s. 111.

3. Konstytucyjne i pozakonstytucyjne zasady procesowe oraz ich wpływ na model i konstrukcję procesu karnego w Polsce i w Irlandii

Przy dokonywaniu analizy modelu prawnego i procedury karnej obowiązującej w obu krajach konieczne jest w pierwszej kolejności odniesienie się do naczelných zasad procesowych. Już tylko dla porządku należy przy tym wspomnieć, że pod pojęciem tym należy rozumieć dominujące cechy postępowania karnego, określające normatywny wzorzec wymierzania sprawiedliwości w sprawach karnych, które są sformułowane zarówno na poziomie konstytucyjnym, jak i ustawowym⁷³. w Irlandii zaś dodatkowo także w prawie zwyczajowym i orzecznictwie.

3.1. Zasady procesowe uregulowane na szczeblu konstytucyjnym

W Polsce konstytucyjny katalog zasad, które winny być urzeczywistnione w procesie sprawowania sprawiedliwości jest *explicite* wymieniony w art. 41, art. 42, art. 45, art. 77 ust. 2 oraz art. 78 Konstytucji RP. w pierwszym z nich ustawodawca uregulował zasady nietykalności i wolności osobistej (art. 41 ust. 1), prawo osoby, która została pozbawiona wolności nie na podstawie wyroku sądowego do odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pobawienia (art. 41 ust. 2) oraz określił maksymalny czas zatrzymania (art. 41 ust. 3). w drugim wymienionym artykule sformułowano zasadę odpowiedzialności karnej za czyn (art. 42 ust. 1), prawo do obrony (art. 42 ust. 2) oraz zasadę domniemania niewinności (art. 42 ust. 3). w art. 45 ustrojodawca uregulował prawo do rzetelnego procesu, w art. 77 ust. 2 prawo do sądu, a w art. 78 prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w pierwszej instancji⁷⁴.

W Irlandii normy konstytucyjne, regulujące tryb i zasady postępowania karnego są stypizowane w przeważającej mierze w art. 38 ustawy zasadniczej, który z uwagi na swoją systematykę został umieszczony w rozdziale zatytułowanym „Sądzenie przestępstw” (*Trial of Offences*). w artykule tym ustrojodawca normuje szeroko rozumiane prawo do rzetelnego procesu. Pozostałymi źródłami prawa karnego procesowego są również art. 34 oraz art. 40 ust. 4 pkt 1 konstytucji Irlandii.

⁷³ C. Kulesza, P. Starzyński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2022, s. 18; D. Karczmarzka, *Zasada prawdy materialnej po nowelizacji k.p.k. na tle innych zasad prawa karnego procesowego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016/25 (1), s. 19.

⁷⁴ o naczelných zasadach procesu karnego w Polsce zob. też B. Bachurska, *Instytucja referendarza sądowego a naczelné zasady procesu karnego [w:] Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, Warszawa 2020, s. 13–31.

Przechodząc do szczegółów, z polskiej zasady nietykalności i wolności wynika, że ustawodawca stanowi zakaz pozbawiania wolności z wyjątkiem przypadków przewidzianych w ustawie. Owo pozbawienie wolności obejmuje wszelkie przypadki, a więc zarówno skazanie na taką karę, zatrzymanie policyjne oraz inne formy zatrzymania, np. w izbie wytrzeźwień. Jednocześnie w regulacji tej ustanowiono inne dodatkowe gwarancje proceduralne, jak obowiązek niezwłocznego powiadomienia rodziny, poinformowania o przyczynach zatrzymania, humanitarnego traktowania czy prawo do odszkodowania⁷⁵.

W Irlandii nie ma dosłownie wyrażonej zasady nietykalności i wolności, obowiązują jednak wspomniane już tzw. prawo do rzetelnego procesu, które ustawodawca irlandzki typizuje w kilku artykułach, choć bezpośrednio odwołuje się do niego w art. 38 ust. 1 konstytucji, stanowiąc, że nikt nie może być sądzony pod jakimkolwiek zarzutem karnym, chyba że we właściwym trybie prawnym (*No person shall be tried on any criminal charge save in due course of law*). Warto w tym miejscu dodać, że o ile polski ustrojodawca nie czyni rozróżnień na rodzaj postępowań, co oznacza, że prawo do rzetelnego procesu winno być bezwzględnie przestrzegane tak w procesie karnym, jak i w innego typu procesach, o tyle ustrojodawca irlandzki wyraźnie takie rozróżnienie wprowadza, co oznacza, że konstytucyjny wymóg rzetelności dotyczy wyłącznie procesu karnego.

W Polsce z konstytucyjnej zasady *nullum sine crime lege certa* wynika, że odpowiedzialności karnej podlega wyłącznie ten, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Jej zasięg nie ogranicza się jednak wyłącznie do prawa karnego, ale ma wymiar uniwersalny. Nie dotyczy to jedynie sytuacji, gdy czyn w chwili jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego⁷⁶.

W Irlandii zasada *nullum crimen sine lege* wynika z art. 40 ust. 4 pkt 1 ustawy zasadniczej i zgodnie z jego treścią żadnego obywatela nie można pozbawić wolności osobistej, chyba że zgodnie z prawem (*No citizen shall be deprived of his personal liberty save in accordance with law*). Tak jak i w Polsce zatem oraz wszystkich demokratycznych porządkach prawnych odpowiedzialność karna może być uzasadniona tylko takim zachowaniem, które uprzednio zostało określone jako zakazane na gruncie obowiązującego

⁷⁵ L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 111. Zob. też M. Wielec, *Wartości – analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*, Lublin 2017, s. 19–38.

⁷⁶ R. Rejmانيak, *Konstytucyjna zasada Nullum crimen sine lege certa a istotne części broni palnej jako przedmiot czynności wykonawczej czynu zabronionego z artykułu 263 § 2 k.k.* [w:] *Demokracja, teoria prawa, sądownictwo konstytucyjne. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi zw. nauk prawnych Adamowi Jamrozowi z okazji pięćdziesięciolecia pracy zawodowej*, red. M. Aleksandrowicz, M. Andruszkiewicz, A. Breczko, s. Oliwniak, Białystok 2018, s. 293 i n. Zob. też M. Wielec, G. Ociecek, B. Oręziak, J. Repeć, K. Łuniewska, *Współczesne problemy procesu karnego*, t. 1, Warszawa 2021, *passim*.

prawa. Odmienność dotyczy jednak faktu, że o ile zasada ta w polskiej ustawie zasadniczej zredagowana jest maksymalnie precyzyjnie, a ustrojodawca jednoznacznie wskazuje, że owo zachowanie może być zakazane wyłącznie w drodze aktu prawnego o randze ustawy, o tyle irlandzki ustrojodawca posługuje się określeniem „obywatel”, którego nigdzie nie doprecyzowuje lub ogólnikowym zwrotem „zgodnie z prawem” (*in accordance with law*). Konieczność doprecyzowania drugiego z wymienionych terminów dostrzegła też irlandzka judykatura, o czym świadczy stwierdzenie sędziego J. Edwardsa w sprawie Minister for Justice & Equality przeciwko Nolan, zgodnie z którym termin prawo należy w tym wypadku interpretować jako odnoszące się do podstawowych norm porządku prawnego postulowanych przez Konstytucję (*the word 'law' in the phrase 'save in accordance with law' in Article 40.4.1° is to be construed as referring to the fundamental norms of the legal order postulated by the Constitution*)⁷⁷.

Polska zasada prawa do obrony, uregulowana jest zarówno we wspomnianym już art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, jaki i art. 6 Kodeksu postępowania karnego⁷⁸ i oznacza, że każdy, a więc nie tylko obywatel kraju, przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania, o czym zresztą winien zostać pouczony. Realizacja tego prawa może w szczególności polegać na wybraniu obrońcy lub na zasadach określonych w ustawie korzystaniu z obrońcy z urzędu (obrona formalna). Może ona także przyjąć postać prawa do udziału w rozmaitych czynnościach procesowych, których celem jest ochrona interesów oskarżonego w procesie (obrona materialna)⁷⁹.

W Irlandii prawo do obrony (*right to defence*) uregulowane jest w art. 38 ust. 1 konstytucji i również polega na przysługującym oskarżonemu prawie do obrony swych interesów w procesie i korzystania z pomocy obrońcy⁸⁰. Warto w tym miejscu dodać, że w irlandzkiej literaturze przedmiotu, analogicznie zresztą jak w Polsce, zgodnie przyjmuje się, że obrona może przyjąć jedną z dwóch form. Materialną rozumianą jako podejmowanie samodzielnych działań we własnej obronie lub formalną realizowaną w interesach podejrzanego przez zawodowego reprezentanta procesowego – obrońcę⁸¹.

Z irlandzkim prawem do obrony związane jest też prawo do zachowania milczenia (*right to the silence*), które zamiennie bywa określane jako brak obowiązku

⁷⁷ Minister for Justice & Equality przeciwko Nolan [2012] IEHC 249, <https://ie.vlex.com/vid/minister-for-justice-equality-794029209> (dostęp 20.02.2024 r.).

⁷⁸ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.), dalej – k.p.k.

⁷⁹ K. Wojtyczek, *Konstytucyjny status jednostki w prawie polskim; prawa osobiste* [w:] *Prawo konstytucyjne RP*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2005, s. 112.

⁸⁰ J. Jackson, *Re-Conceptualizing the Right of Silence of Silence As an Effective Fair Trial Standard*, „International and Comparative Law Quarterly” 2009/58 (4), s. 17.

⁸¹ Zob. C. Hanly, *An Introduction...*, s. 16 i przywołana tam literatura.

do samooskarżania się (*privilege against self incrimination*)⁸². Prawo to nie jest jednak wyrażonym wprost „konstytucyjnym wymogiem procedury karnej” (*constitutional requirement of criminal procedure*), lecz „pielęgowaną doktryną prawa zwyczajowego” (*a cherished doctrine of the common law*)⁸³. w praktyce sprowadza się więc ono do przywileju nieudzielania informacji oskarżeniu, jak i prawa do odmowy zajęcia stanowiska i złożenia zeznań (*the right to silence embodies the right not to provide information to the prosecution and the right to refuse to take the stand and give evidence*)⁸⁴.

Zasadę rzetelności oddaje też bardzo wyraźnie zaakcentowany w art. 38 ust. 5 konstytucji Irlandii obowiązek, by wszystkie procesy karne toczyły się z udziałem ławy przysięgłych (*jury*). Wyjątki od tej zasady sformułowane są enumeratywnie również na szczeblu konstytucyjnym. *In praxi* oznacza to, że sprawcom wszystkich przestępstw innych niż nieznaczne (*non-minor offence*) przysługuje konstytucyjne prawo do procesu z udziałem ławy przysięgłych i sędziego zawodowego w sądzie okręgowym (*Circuit Court*) oraz Centralnym Sądzie Karnym (*Central Criminal Court*). Obowiązek ten nie dotyczy z kolei postępowań prowadzonych przez Specjalne Sądy Karne (*Special Criminal Court*) i sądy wojskowe (*militari tribunals*)⁸⁵.

Analogicznie więc jak w Polsce zasada udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości uregulowana jest w konstytucji (*vide* art. 182 Konstytucji RP) i jest ona uznawana za sprzyjającą niezawisłości organu sądowego, wzmacniającą kontrolę społeczną nad władzą sądowniczą oraz podnoszącą autorytet wydawanych orzeczeń. Odmienność polega jednak na tym, że szczegóły, w jakich sądach karnych orzekają polscy ławnicy, uregulowane są w ustawie karnoprocesowej, a nie jak w Irlandii w ustawie zasadniczej. Następstwem tego jest fakt, że polscy sędziowie społeczni orzekają w sądach okręgowych w sprawach o zbrodnie, czyli czyny zagrożone karą co najmniej 3 lat pozbawienia wolności (art. 28 § 2 k.p.k.), a ich liczba jest uzależniona od charakteru, stopnia

⁸² J. Jackson, *Re-Conceptualizing...*, s. 836; R.K. Greenawalt, *Silence as a Moral and Constitutional Right*, „William and Mary Law Review” 1981/23 (1), s. 15–39.

⁸³ Re National Irish Bank Ltd H.C. 1998 No. 89 COS and S.C. No. 235 of 1998, <https://ie.vlex.com/vid/re-national-irish-bank-804942197> (dostęp 20.02.2024 r.).

⁸⁴ Y.M. Daly, *The Right to Silence – Inferences and Interference*, „Australian and New Zealand Journal of Criminology” 2014/47 (1), s. 52. Zob. szerzej I. Jankowska-Prochot, *Miranda Warning czyli „Masz prawo zachować milczenie”*, „Probacja” 2019/2, s. 51–71.

⁸⁵ M.W. Abrahamson, *Current Constitutional Interpretation in Ireland*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1963/12 (1), s. 314 i n.; R.J. O’Hanlon, *Special Courts and Military Tribunals under the Constitution of Ireland: Powers of the President in Relation to Emergency Legislation*, „The Irish Jurists” 1965/31 (1), s. 2–3.

zawiłości i złożoności sprawy (art. 28 § 3 i § 4 k.p.k.). Tymczasem w Irlandii przysięgli orzekają w sprawie wszystkich przestępstw innych niż nieznaczone⁸⁶.

Konstytucyjna zasada domniemania niewinności w Polsce poza tym, że ma umocowanie w art. 42 ust. 3 Konstytucji RP, jest również uszczegółowiona w art. 5 § 2 k.p.k. Oba te przepisy stanowią, że każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu. Zasada ta w ujęciu konstytucyjnym i ustawowym spełnia zatem funkcję ochronną, albowiem jej podstawowym zadaniem jest „wyrażenie podstawowej gwarancji wolności praw człowieka” poprzez zapewnienie mu „odpowiedniego traktowania, zwłaszcza w sytuacji podejrzenia o popełnienie przestępstwa”⁸⁷. w praktyce oznacza to, że na oskarżonym nie spoczywa ciężar udowadniania swojej niewinności, albowiem udowodnienie winy oskarżonego obciąża oskarżyciela. Podkreślić przy tym należy, że zasada ta nie jest adresowana tylko do organów prowadzących proces karny i podejmujących decyzje o odpowiedzialności oskarżonego, ale jej obowiązywanie rozciąga się na „wszystkie organy władzy pozasądowej, czyli organy administracji państwowej i samorządowej, pracodawców, prasę, organizacje społeczne i nawet wszystkie osoby fizyczne”⁸⁸.

Irlandzkie organy procesowe, które uczestniczą w postępowaniu karnym, również zobowiązane są do traktowania oskarżonego jak niewinnego, obowiązek ten jednak nie wynika tak jak w Polsce z osobnego artykułu Konstytucji, lecz ustrojodawca wyprowadza go z treści cytowanego już art. 38 ust. 1 ustawy zasadniczej. Oznacza to, że spoczywający na występującym w imieniu państwa oskarżycielu obowiązek poszukiwania i przedstawienia dowodów winy także stanowi fundamentalną część obowiązującego w całym systemie *common law* prawa do rzetelnego procesu (*as part of the right to fair trial*)⁸⁹. Szczegółowo

⁸⁶ Wyjątek od tej reguły wynika z art. 23 ustawy o sądach i sprawach cywilnych z 2013 r. (*Courts and Civil Law (Miscellaneous Provisions) Act, 2013*), Number 32 of 2013 Irish Statute Book, i dotyczy on wyłącznie wyjątkowo złożonych spraw, w których ława przysięgłych może składać się z 15 ławników.

⁸⁷ Wyrok TK z 16.05.2000 r., P 1/99, OTK 2000/4, poz. 111.

⁸⁸ s. Waltoś, *Konstytucyjna zasada domniemania niewinności a środki masowego przekazu*, „Nauka” 2009/1, s. 9.

⁸⁹ Zasada ta po raz pierwszy została uregulowana w słynnym rozstrzygnięciu w sprawie DPP przeciwko Woolmington, zgodnie z którym „w całym angielskim prawie karnym istnieje fundamentalna i dostrzegalna we wszystkich sprawach «złota nić» (*one golden thread*) – jest nią obowiązek dowiedzenia winy oskarżonego. Wspomniane rozstrzygnięcie Izby Lordów miało charakter tzw. precedensu, *de facto* albowiem to na jego podstawie po raz pierwszy wyprowadzono zasadę domniemania niewinności w brytyjskiej Wspólnocie Narodów (*Commonwealth*). w przytoczonym stanie faktycznym oskarżonym był 21-letni mężczyzna, który chcąc zmusić swą 17-letnią żonę do powrotu do domu, zaprezentował jej samodzielnie przez siebie przerobioną dubeltówkę i zagroził popełnieniem samobójstwa. w trakcie emocjonalnej prezentacji broń wypaliła i śmiertelnie raniła kobietę. Podczas trwających rozpraw sądowych zrozpaczony mężczyzna zarzekł się, że nie chciał zabić żony, a jedynie wymusić na niej zgodę na dalsze pożycie małżeńskie. Decyzją Izby Lordów i wbrew żądaniom prokuratury mężczyzna został uniewinniony od zarzutu zabójstwa. Powodem takiej subsumpcji miała być niemożność przypisania mu winy w sensie karnomaterialnym (łac. *mens rea*). Zob. szerzej Woolmington

uzasadnił to sędzia irlandzkiego Sądu Najwyższego J. Costello, stwierdzając, że zasada domniemania niewinności „była tak długo podstawową zasadą każdego procesu karnego w tym kraju... że proces karny prowadzony w sposób odmienny niż zgodnie z tym domniemaniem byłby, *prima facie*, procesem, który nie odbył się w należytych trybie prawnym” (*presumption of innocence has been so long a fundamental postulate of every criminal trial in this country... that a criminal trial held otherwise than in accordance with this presumption would, prima facie, be one which was not held in due course of law*)⁹⁰.

Powyższe pozwala na poczynienie konstatacji, że w Irlandii analogicznie jak w Polsce obowiązywanie tej zasady sprowadza się do tego, że to na organach ścigania spoczywa obowiązek poszukiwania i przedstawienia dowodów świadczących o winie konkretnej osoby. a zatem to nie oskarżony musi dowieść swojej niewinności, lecz oskarżyciel udowodnić winę oskarżonego. Uzupełnienie tej zasady wynika także z orzeczenia *In People (Attorney General) przeciwko Byrne* z 1974 r., zgodnie z którym niezbędne jest dowiedzenie ponad wszelką wątpliwość (*beyond reasonable doubt*), że oskarżony dopuścił się przestępstwa. w przypadku zaś wystąpienia dwóch interpretacji dotyczących roli oskarżonego w popełnieniu przestępstwa, z których jedna jest wyraźnie względniejsza od drugiej, zastosowanie winna znaleźć pierwsza z nich⁹¹. w praktyce oznacza to, że nawet wówczas, gdy ława przysięgłych dopuszcza możliwość, że oskarżony dopuścił się czynu przestępnego, który jest przedmiotem toczącego się postępowania karnego, lecz zgromadzony materiał dowodowy nie okazał się wystarczający dla przypisania mu winy, winien on zostać uniewinniony (*acquit*).

Polskie prawo do sądu w pierwszej kolejności uregulowane jest w art. 45 Konstytucji RP i oznacza, że jednostka ma prawo do rozpatrzenia sporu prawnego przez sąd działający

przeciwko DPP [1935] J All E.R. Rep. 1, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a938b3e60d03e5f6b82ba39> (dostęp 20.02.2024 r.).

⁹⁰ Warto w tym miejscu dodać, że zasada domniemania niewinności jest bardzo obszernie omówiona także w innym orzecznictwie irlandzkim. Zob. szerzej: O’Leary przeciwko Attorney General [1993] 1 I.R. 102 (HC), [1995] 1 I.R. 254 (SC), <https://ie.vlex.com/vid/leary-v-attorney-general-802387493>; People (AG) przeciwko O’Callaghan [1968] <https://ie.vlex.com/vid/people-attorney-general-v-804951045>; Ryan przeciwko DPP [1989] IR 399, <https://ie.vlex.com/vid/ryan-v-dpp-793386409>; Declan Broderick przeciwko DPP [2006] IESC 34, <https://ie.vlex.com/vid/declan-broderick-v-dpp-793711541>; DPP przeciwko Wharrie [2017] IESC 47, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-wharrie-793347649>; Cahalane przeciwko Judge Murphy [1994] 2 IR 262, 270, <https://ie.vlex.com/vid/cahalane-v-judge-murphy-793640841>; Rock przeciwko Ireland (n 30), [82]; The Employment Equality Bill 1996 [1997] 2 IR 321, 531; MJ przeciwko DPP [2005] IEHC 113, <https://ie.vlex.com/vid/m-j-v-dpp-793265009>; DPP przeciwko Pringle (No. 2) [1997] 2 IR 225, 237, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-pringle-no-793282369>; McNally przeciwko Ireland [2011] 4 IR 431, 176, <https://ie.vlex.com/vid/mcnally-and-another-v-792953037>; Gifford przeciwko DPP [2017] 2 IR 761, <https://ie.vlex.com/vid/gifford-v-dpp-793874469>; O’Brien przeciwko DPP [2014] IESC 39, [30], <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-brien-793733229> (dostęp 20.02.2024 r.).

⁹¹ *In People (Attorney General) przeciwko Byrne* [1974] IR 1 [w:] S.E. Quinn, *Criminal Law in Ireland*, Dublin 2009, paragraph 10.27.

na podstawie ustawy, z uwzględnieniem zasad bezstronności i niezawisłości. z zasady tej wynika również obowiązek, by sąd rozpatrzył daną sprawę w sposób jawny i w rozsądnym terminie. z kolei w ust. 2 przywołanego unormowania ustrojodawca wyraźnie stanowi, że sądowi przysługuje także uprawnienie, by całość rozprawy lub jej część przeprowadzić z wyłączeniem jawności. Taką decyzję może on podjąć z uwagi na ochronę moralności, porządku publicznego, bezpieczeństwa państwowego, ważny interes życia prywatnego lub interes wymiaru sprawiedliwości. Niezależnie jednak od faktu, czy rozprawa była jawna czy nie, ogłoszenie wyroku jest publiczne.

Warto dodać, że w naszym kraju prawo do sądu wynika nie tylko z ogólnej zasady wyrażonej w art. 45 Konstytucji RP, lecz jego dodatkowe podkreślenie zawarte jest również w art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, który zakazuje zamykania drogi sądowej dla dochodzenia naruszonych praw i wolności oraz w art. 78 Konstytucji RP, który formułuje zasadę dwuinstancyjności postępowania⁹².

Prawo do sądu nie jest *explicite* wyrażone w irlandzkiej konstytucji. Pośrednio wynika ono z art. 38 ustawy zasadniczej oraz mechanizmów gwarancyjnych prawa do rzetelnego procesu. Bezpośrednio natomiast uregulowane jest w art. 6 EKPC, która jak już było powiedziane, także stanowi część prawa irlandzkiego⁹³. Zgodnie z jego brzmieniem prawo to ma charakter samoistny i pełni funkcję gwarancyjną wobec innych praw i wolności. Analogicznie więc jak w Polsce obejmuje ono prawo do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej oraz rozpatrzenia sprawy i uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia przez niezależny, bezstronny i niezawisły sąd⁹⁴.

Niezależnie jednak od powyższego irlandzki ustawodawca konstytucyjny bezpośrednio odwołuje się do zasady jawności postępowania, która jest uregulowana w art. 34 ust. 1 irlandzkiej ustawy zasadniczej i zgodnie z nią rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (*Justice shall be administered in courts established by law by judges appointed in the manner provided by this Constitution, and, save in such special and limited cases as may be prescribed by law, shall be administered in public*). Aktualnie zresztą zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie przeważa pogląd, że jawność postępowania należy rozumieć analogicznie jak w naszym kraju, tj. zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Pierwszy z nich ma polegać na zapewnieniu stronom i innym uczestnikom procesowym udziału w czynnościach postępowania. Drugi

⁹² L. Garlicki, *Polskie prawo...*, s. 120.

⁹³ Zob. *Irish Human Rights and Equality Commission Act*, 2014. Number 25 of 2014 Irish Statute Book.

⁹⁴ Zob. P. Mahony, *Right to a Fair Trial in Criminal Matters Under Article 6 E.C.H.R.*, „Judicial Studies Institute Journal” 2004, s. 107–129.

z kolei na przyznaniu społeczeństwu, a więc osobom trzecim, prawa do obecności na rozprawie karnej. Publiczność rozprawy rozciąga się także na media⁹⁵.

Tytułem uzupełnienia warto dodać, że obecna struktura sądownictwa wykształciła się w istniejącej postaci w wyniku reform przeprowadzonych w latach 1937–2014 (konstytucja Irlandii z 1937 r. – *Constitution of Ireland*) oraz ustaw z 1961 r. – Sądy (droga zawodowa i konstytucja) (*Courts (Establishment and Constitution) Act, 1961*)⁹⁶ i z 2014 r. o sądzie Apelacyjnym (*Court of Appeal Act*)⁹⁷.

Naczelnym organem sądowniczym w sprawach cywilnych i karnych jest Sąd Najwyższy (*Supreme Court*), który poza orzekaniem w sprawach nadzwyczajnych środków odwoławczych przewidzianych w przepisach ustawy konstytucyjnej stoi także na straży jednolitego orzecznictwa. Sądami niższej instancji są Sąd Apelacyjny (do 2014 r., Karny Sąd Apelacyjny – *Court of Criminal Appeal*) oraz Wojskowe Sądy Odwoławcze (*Courts Martial Appeal*) i Wysoki Trybunał (*High Court*). Sądami pierwszej instancji są sądy rejonowe (*district courts*), funkcjonujące w ramach okręgu stołecznego (*Dublin Metropolitan Area*) i 24 okręgów rejonowych (*District Court Area*) oraz sądy okręgowe, które mogą być instancją odwoławczą od orzeczeń sądu rejonowego lub sądem wyższego rzędu rozpoznającym sprawę jako sąd pierwszej instancji⁹⁸. z uwagi na odmienne kompetencje jurysdykcyjne osobną kategorią sądów są tzw. Specjalne Sądy Karne, powoływane „w celu sądenia przestępstw w przypadkach, w których zwykle sądy działając zgodnie z obowiązującą procedurą, nie są w stanie przeprowadzić procesu sądowego ani zapewnić ochrony spokoju i porządku publicznego”⁹⁹.

3.2. Zasady procesowe uregulowane na szczeblu ustawowym i w orzecznictwie

Do głównych reguł prawnych wiążących organy i osoby biorące udział w postępowaniu sądowym w sprawach karnych, wpisanych w jakieś mierze w polski porządek konstytucyjny, bezpośrednio jednak wyrażonych w Kodeksie postępowania karnego, zalicza się: zasady prawdy materialnej, obiektywizmu, swobodnej oceny dowodów,

⁹⁵ F.W. Ryan, *Constitutional law*, Dublin 2018, s. 69 i n.

⁹⁶ Number 38 of 1961 Irish Statue Book.

⁹⁷ Number 18 of 2014 Irish Statue Book.

⁹⁸ Zob. art. 34 ust. 3 pkt 40 konstytucji Irlandii. w enumeratywnie wymienionych przypadkach sądem pierwszej instancji może być też Centralny Sąd Karny (*Central Criminal Court*) stanowiący jedną z dwóch izb Wysokiego Trybunału i rozpatrujący przestępstwa przeciwko ludzkości i zbrodniom wojennym oraz o przestępstwa z zakresu prawa konkurencji. Zob. Section 11 *Competition Act, 2002*, Number 14 of 2002 Irish Statue Book.

⁹⁹ Zob. art. 38 ust. 3 pkt 1 konstytucji Irlandii. Por. też I. Jankowska-Prochot, *Niezawisłość sędziów i niezależność sądów w świetle irlandzkiej ustawy zasadniczej [w:] z prawem ustrojowym porównawczym przez ponad półwiecze. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Grzybowskiemu z okazji 55-lecia pracy naukowej*, red. B. Przywora, A. Rogacka-Łukasik, K. Skotnicki, Częstochowa 2022, s. 744 i n.

legalizmu, ustności, jawności, lojalności procesowej, szybkości postępowania, skargowości, bezpośredniości i kontryktoryjności. Wymienione zasady oraz kierunek ich wykładni są na ogół zabezpieczone przez skonkretyzowane gwarancje procesowe i wyznaczają organom państwa obowiązki określonych zachowań oraz formy wykonywania czynności procesowych. Jak słusznie przy tym zauważa Ewa Kruk, zasady te nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu, tylko „wyrażać idee na których opiera się system państwowy oraz idee dotyczące sposobu ukształtowania i realizacji wymiaru sprawiedliwości w dziedzinie spraw karnych”¹⁰⁰.

W Irlandii z uwagi na model systemu procesowego niektóre z tych zasad mają charakter pokrewny lub nawet tożsamy, inne z kolei stanowią ich niemal zupełne przeciwieństwo. Odmienne jednak niż w Polsce nie są one *expressis verbis* wyrażone w normach prawa, tylko w drodze wnioskowania z nich wyprowadzane. Ujmując rzecz krócej i prościej, z uwagi na brak części ogólnej w irlandzkim prawie karnoprosesowym pozycja tych reguł w systemie prawa jest inna, nie są one bowiem sformułowane w formie odrębnego kanonu, lecz są bezpośrednimi następstwami zasady kontryktoryjności i jej bardziej szczegółowymi rozwiązaniami procesowymi. Są to więc swoiste dyrektywy interpretacyjne poszczególnych przepisów karnoprosesowych, które w przypadku ewentualnych wątpliwości prawnych wskazują kierunek ich wykładni. Co istotne, dyrektywy te mają charakter nieskodyfikowany, co oznacza, że nie zostały one wyrażone dosłownie w pojedynczym przepisie ustawy, lecz wynikają z całokształtu tych regulacji. Ich rekonstrukcja jest więc trudniejsza niż w Polsce, konieczne jest bowiem równoległe dokonywanie syntezy wielu przepisów szczegółowych. Dodatkowym utrudnieniem jest także fakt, że za wiążące prawnie uznaje się nie tylko zasady oparte na tekście prawnym, lecz tak jak w całym systemie prawnym *common law*, normatywne podstawy pewnych zasad mogą również wynikać z orzecznictwa sądowego.

Zasada prawdy materialnej jest przede wszystkim skierowana do organów procesowych i oznacza, że podstawę wszelkich rozstrzygnięć mogą stanowić jedynie prawdziwe ustalenia faktyczne. Współcześnie jest ona *explicite* wyrażona w art. 2 § 2 k.p.k., niemniej jednak odnosi się do niej także wiele innych przepisów. Tytułem przykładu warto wymienić m.in.: zobowiązanie przewodniczącego składu sędziowskiego do wyjaśnienia wszelkich okoliczności sprawy (art. 366 §1 k.p.k.) oraz jego uprawnienie do zadawania pytań osobom składającym zeznania i wyjaśnienia poza kolejnością (art. 370 §2a k.p.k.).

¹⁰⁰ E. Kruk, *Zasada skargowości w polskim procesie karnym*, „Studia Iurica Lublinensia” 2016/25 (1), s. 207.

Sędzia dysponuje także prawem wezwania oskarżyciela publicznego do uzupełnienia materiału dowodowego (art. 396a §1 k.p.k.) oraz przeprowadzenia dowodów z urzędu (art. 167 k.p.k.). Realizacji tej zasady służą także przepisy dotyczące zasady swobodnej oceny dowodów (art. 7 k.p.k.), bezpośredniości, obiektywizmu czy prawa dowodowego¹⁰¹.

W Irlandii, tak jak w innych państwach wspólnoty *common law*, zasada prawdy materialnej nie ma statusu zasady procesowej, albowiem w kontradictoryjnym procesie karnym, a taki dominuje w tym kraju, nie ma miejsca na jej zapewnienie. Przy rozwiązywaniu sporu prawnego rolą organów procesowych nie jest zatem ustalenie prawdziwej wersji wydarzeń, tylko takiej wersji, która wynika z postępowania dowodowego. Za przyjęciem takiej interpretacji w pierwszej kolejności przemawia mocno ograniczona pozycja sędziego, który przy rozwiązywaniu sporu prawnokarnego pełni wyłącznie funkcję bezstronnego arbitra, zarządzającego przebiegiem rozprawy, lecz nie angażującego się w proces badania i ustalania prawdy materialnej. Sędzia ten nie wpływa też na przebieg postępowania dowodowego inaczej niż w formie porządkowej, albowiem nie wolno mu samodzielnie powoływać dowodów ani uczestniczyć w przesłuchaniu świadków¹⁰². Jego kompetencje procesowe ogranicza też przekazanie orzekania co do winy oskarżonego w ręce ławy przysięgłych, która nie tylko nie jest związana obowiązkiem przestrzegania jakiegokolwiek teorii dowodowej, ale też pozostaje zwolniona z konieczności uzasadniania swego werdyktu¹⁰³. Oznacza to, że zgromadzony w sprawie materiał dowodowy, w tym opinie biegłych, służą przede wszystkim ławie przysięgłych, która na ich podstawie formułuje swą opinię o winie bądź niewinności podsądnego¹⁰⁴. To też przesądza o tym, że sędzia z zasady nie zmienia zakresu ekspertyzy, nie stawia dodatkowych pytań ani nie uczestniczy przy przeprowadzaniu badań przez biegłego.

Kolejna deklarowana jako obowiązująca zasada procesowa, która została normatywnie wypowiedziana w polskim Kodeksie postępowania karnego, to zasada obiektywizmu. Zgodnie z treścią art. 4 k.p.k. polega ona na tym, że organy prowadzące postępowanie karne są obowiązane badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i

¹⁰¹ M. Wielec, *Problematyka dyskwalifikacji procesowej dowodu na tle zakazów dowodowych i zasady prawdy*, „Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie” 2006/5 (5), s. 1774.

¹⁰² H. Kuczyńska, *Amerykański proces karny w poszukiwaniu prawdy materialnej*, „Palestra” 2016/9, s. 53.

¹⁰³ Jak już było bowiem wskazane, w Irlandii we wszystkich sprawach karnych, z wyjątkiem tych najprostszych, rozpatrywanych przez sądy rejonowe w postępowaniu uproszczonym (*summary jurisdiction*) oraz tych najpoważniejszych z zakresu przestępczości zorganizowanej lub terrorystycznej rozpatrywanej przez specjalne sądy karne (*Special Criminal Courts*), werdyktów o winie nie wydaje sędzia zawodowy, lecz ława przysięgłych.

¹⁰⁴ Por. C. Michalczuk, *Postępowanie karne w Wielkiej Brytanii*, „Prokuratura i Prawo” 2005/2, s. 95.

na niekorzyść oskarżonego¹⁰⁵. w rzeczywistości zasada ta przede wszystkim obowiązuje jednak na płaszczyźnie ustawowej, czyli na gruncie modelowym, albowiem w polskim modelu rozprawy głównej, a więc modelu w przeważającym stopniu inkwizycyjnym, sędzia nie pełni funkcji bezstronnego arbitra, lecz na ogół mocno poza tę rolę wykracza, w efekcie czego często traci przymiot bezstronności i obiektywizmu¹⁰⁶. w polskiej doktrynie ujmuje to Piotr Kowalski, który stwierdza, że wynikający z charakteru procesu inkwizycyjnego (śledczego) obowiązek poszukiwania dowodów przez sędziego na ogół uniemożliwia mu zachowanie obiektywizmu i dystansu do sprawy, albowiem prowadzi on do „faktycznego skumulowania w osobie sędziego roli bezstronnego arbitra i zaangażowanego oskarżyciela”¹⁰⁷.

Zasada obiektywizmu rozumiana jako zakaz stronniczego oraz osobistego i subiektywnego nastawienia organu procesowego do sprawy w pełni obowiązuje natomiast w Irlandii, co wynika bezpośrednio z zasady kontradiktoryjności. Gwarancją obiektywnego i bezstronnego stosunku sędziego do stron i samego przedmiotu procesu jest zarówno konieczność zagwarantowania stronom tzw. równości broni w prowadzonym procesie karnym, jak i powierzenie orzekania o winie kolegalnej i niezaangażowanej w sprawę ławie przysięgłych¹⁰⁸. Rozłożenie odpowiedzialności za wynik procesu na wszystkie jego strony sprawia, że sędzia irlandzki w odróżnieniu od sędziego kontynentalnego nie musi gromadzić i weryfikować zebranego w sprawie materiału dowodowego, w efekcie czego znacznie łatwiej zachować mu obiektywizm.

Następną polską zasadą prawną wyprowadzoną z ram obowiązujących przepisów karnoprosesowych jest zasada swobodnej oceny dowodów, która swoje umocowanie prawne znajduje w art. 7 k.p.k. Zgodnie z nią przy ocenie materiału dowodowego organy procesowe kierują się swoim przekonaniem i nie są w tym względzie związane ani regułami ustawowymi, ani też dyrektywami innych organów lub osób. Ich ocena natomiast dokonywana jest na podstawie wiedzy, doświadczenia życiowego oraz zasad logicznego rozumowania tych organów¹⁰⁹. Bezpośrednim następstwem tej zasady jest też fakt, że moc

¹⁰⁵ K. Leżak, *Skuteczność zarzutu opartego na naruszeniu art. 41 § 1 k.p.k. a standard rzetelnego procesu*, „Ius Novum” 2011/2, s. 39.

¹⁰⁶ K. Piech, o (nie)rzetelności inkwizycyjnego procesu karnego w świetle prawa europejskiego, „Przegląd Europejski” 2018/2, s. 244.

¹⁰⁷ P. Kowalski, *Zasada kontradiktoryjności procesu karnego w świetle projektu komisji kodyfikacyjnej prawa karnego*, „Palestra” 2012/7–8, s. 73.

¹⁰⁸ J.G. Thompson, *The Law of Criminal Procedure in Ireland*, Dublin 2023, s. 27 i n.

¹⁰⁹ M. Skwarcow, *Naruszenie w toku postępowania sądowego zasady swobodnej oceny dowodów i reguły in dubio pro reo jako zarzut apelacyjny. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2018 r., II K 186/18*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2019/4, s. 95.

dowodowa każdego dowodu jest taka sama i podlega ona ocenie sądu wyłącznie w powiązaniu z innymi dowodami.

W irlandzkim postępowaniu karnym zasada swobodnej oceny dowodów również ma istotne znaczenie, niemniej jednak z powodów gwarancyjnych nie wszystkie zgromadzone w sprawie dowody uznaje się za równoważne z punktu widzenia oceny ich wiarygodności i mocy dowodowej. Przyczyną tego faktu są tzw. reguły wykluczające, w następstwie których niektóre dowody uznawane są za niepewne i z tego też powodu nie mogą one być one prezentowane przysięgłym¹¹⁰. Warto również dopowiedzieć, że w irlandzkim procesie stosuje się rozmaite reguły dowodowe regulujące wprowadzanie obciążających oskarżonego materiałów. Należą do nich m.in.: reguła najlepszego dowodu (*best evidence rule*); reguła wyłączenia dowodów ze słyszenia (*rule against hearsay*), niekonstytucyjne zdobywanie dowodów (*unconstitutionally obtain evidence*) czy reguła potwierdzania (*corroboration rule*). Dowody przedstawione w procesie mogą też zostać wyłączone z powodu ich nieprzydatności dla sprawy (*irrelevancy*), małego znaczenia dowodowego (*immateriality*), a nawet braku wartości dowodowej (*probative value*). z kolei zeznania świadka mogą zostać wyłączone z powodu jego braku kwalifikacji do bycia świadkiem (*incompetence*), niepełnoletności, uzależnienia od alkoholu i innych substancji odurzających lub choroby psychicznej czy upośledzenia umysłowego. Wypowiadanie przez świadka swoich opinii na temat zdarzenia jest na ogół zakazane i stanowi podstawę wyłączenia uzasadnionego brakiem wiarygodności jako źródła dowodowego (*incredibility*)¹¹¹.

Wydaje się, że u podstaw tego mocno selektywnego podejścia do dowodów zgromadzonych w sprawie leży charakter ławy przysięgłych, a więc organu, którym stosunkowo łatwo jest manipulować. Nie bez znaczenia są też trudności w przedmiocie zakwestionowania jej werdyktów w drodze kontroli instancyjnej. z uwagi bowiem na brak pisemnego uzasadnienia werdyktu w sprawie winy lub niewinności podsądnego brak jest bowiem możliwości zweryfikowania, czy dokonana przez nią ocena poszczególnych dowodów nie zawierała na przykład jakiś błędów natury faktycznej lub logicznej. *And last but not least*, nie ma także możliwości prześledzenia, jakimi racjami i argumentami podczas

¹¹⁰ Prawo do wykluczenia niektórych dowodów przysługuje sędziemu procesowemu i dotyczy ono m.in. tych, które zostały pozyskane w sposób sprzeczny z prawem. Wyjątkiem od tej zasady jest wystąpienie niezwykle rzadkich okoliczności usprawiedliwiających (*extraordinary excusing circumstances*) Zob. *People (AG) v O'Brien* [1965] IR 142, <https://ie.vlex.com/vid/attorney-general-v-brien-805532169> (dostęp 24.02.2024 r.).

¹¹¹ Zob. szerzej *Superior Court Rules. Order 39 Evidence*, <https://www.courts.ie/rules/evidence>; Law Reform Commission, *Consultation Paper Expert Evidence*, LRC – CP 52 – 2008, https://www.lawreform.ie/_fileupload/consultation%20papers/cpexpertevidence.pdf, s. 23 (dostęp 20.02.2024 r.). Por. też T. Gardocka, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym* [w:] *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2019, s. 1–16.

wyrokovania kierowała się ława¹¹².

Kolejną naczelną zasadą polskiego procesu karnego jest zasada legalizmu. Zgodnie z nią na organie powołanym do ścigania przestępstw, który powziął wiadomość o przestępstwie ściganym z oskarżenia publicznego, ciąży obowiązek wszczęcia i przeprowadzenia postępowania karnego¹¹³. w obliczu powyższej uwagi podnieść jednak należy, że obowiązek reagowania na każdy przejaw bezprawności zachowań społecznych w naszym kraju nie ma charakteru bezwzględnego z uwagi na występowanie tzw. materialnego komponentu w strukturze przestępstwa, jakim jest „społeczna szkodliwość czynu”¹¹⁴. w praktyce oznacza to, że racją przesądzającą o umorzeniu postępowania karnego może w konkretnym przypadku być brak szkodliwości czynu (art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k.)¹¹⁵.

W Irlandii, by nie narażać jednostki na nadmierną represję, prawodawca zdecydował się oprzeć proces karny o założenia oportunistyczne. Przedmiotowa formuła oznacza, że istnieje większa w niż w Polsce dowolność ścigania, albowiem decyzja, czy dane postępowanie karne winno być prowadzone, czy też z jego prowadzenia można zrezygnować, należy do kompetencji organów ścigania. Przy jej podejmowaniu kierują się one albo kryterium celowości (tzw. oportunizm właściwy), albo kryterium związanym z niewielkim ciężarem gatunkowym czynu (tzw. oportunizm niewłaściwy). Podsumowując, o kryminalizacji pewnego typu zachowań przesądza fakt, czy istnieje interes publiczny w ich ściganiu. w przypadku stwierdzenia jego braku sprawcy może zostać zaproponowany np. konsensualny tryb postępowania czy też środki sprawiedliwości naprawczej (*restorative justice*)¹¹⁶.

Następną typową i dominującą cechą polskiego postępowania karnego jest zasada ustności rozprawy, która została wyrażona w normie prawnej, w art. 365 k.p.k. Przepis ten

¹¹² Tytułem wyjaśnienia warto dodać, że w irlandzkiej procedurze karnej istnieje nieznaną na gruncie polskiego prawa klasyfikacja dowodów. Obejmuje ona podział na dowody bezpośrednie (*direct evidence*), dowody poszlakowe (*circumstantial evidence, indirect evidence*), dowody pierwotne (*best evidence, primary evidence*), dowody wtórne (*secondary evidence*), dowody dopuszczalne (*admissible evidence*), dowody niedopuszczalne (*inadmissible evidence*), dowody mające istotne znaczenie dla sprawy (*relevant evidence*) i niemające takiego znaczenia (*irrelevant evidence*) – przyp. IJP.

¹¹³ E.W. Pływaczewski, T. Szczęsny, *Zasada legalizmu w praktyce wymiaru sprawiedliwości (wybrane zagadnienia procesu karnego)*, „Państwo i Prawo” 2016/11, s. 3–20.

¹¹⁴ Zob. szerzej art. 115 § 1 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.), dalej – k.k., w którym ustawodawca określa katalog okoliczności, przez pryzmat których należy oceniać społeczną szkodliwość czynu – przyp. IJP.

¹¹⁵ K. Oleksy, *Materialna treść przestępstwa a oportunizm procesowy*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2015/2, s. 79, <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/33c7e7fa-458f-43f9-9413-50829e8330de/contenty> (dostęp 20.02.2024 r.).

¹¹⁶ Zob. szerzej I. Jankowska-Prochot, *Instytucja prawa zwyczajowego Court Poor Box w irlandzkim prawie karnym jako przykład polityki dekryminalizacyjnej*, „Prokuratura i Prawo” 2019/7–8, s. 234–250.

verba legis stanowi: „Rozprawa odbywa się ustnie”. Regulacja ta oznacza więc w praktyce, że wyjaśnianie faktów sprawy w toku postępowania sądowego oraz dokonywanie przez uczestników postępowania czynności procesowych jest możliwe wyłącznie ustnie do protokołu. Zakaz ten nie ma charakteru absolutnego, ustawodawca przewiduje bowiem możliwość odczytywania protokołów i wyjaśnień (art. 389 § 1 k.p.k. oraz art. 391 § 1 k.p.k.). Odstępstwa od tej zasady dotyczą także osób głuchych i niemych, które są przesłuchiwane w formie pisemnej, zaś w przypadku, gdy porozumienie pisemne z nimi jest niewystarczające, wówczas wzywa się tłumacza (art. 204 § 1 pkt 1 k.p.k.).

W Irlandii zgodnie z treścią art. 21 ust. 1 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 1984 r. (*Criminal Justice Act, 1984*) zachowanie ustnej formy czynności przeprowadzanej na rozprawie nie ma charakteru zasady procesowej, a oskarżonemu przysługuje także uprawnienie do składania pisemnych wyjaśnień na rozprawie¹¹⁷. Warunkiem *sine qua non* jest jednak, aby oświadczenia pisemne nie były składane podczas tzw. rozprawy wstępnej (*preliminary examination*), tylko podczas właściwego postępowania jurysdykcyjnego oraz by były one własnoręcznie podpisane przez osobę, która je złożyła. Konieczne jest również złożenie przez tę osobę deklaracji, że przedstawiony przez nią stan faktyczny jest prawdziwy i zgodny z jej najlepszą wiedzą i wiarą (*best of his knowledge and belief*) oraz że ma ona świadomość, że poświadczanie nieprawdy w tego typu dokumencie podlega odpowiedzialności karnej (*be liable to prosecution*). Kopia oświadczenia musi też zostać dostarczona każdej z pozostałych stron postępowania i zaakceptowana przez pozostałe strony i ich pełnomocników (zob. art. 21 ust 2 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 1984 r. – *Criminal Justice Act, 1984*). Powyższe nie zmienia jednak faktu, że jak w każdym procesie kontradyktoryjnym rozprawa z uwagi na swój mocno konfrontacyjny i niestety dość teatralny charakter przebiega w formie ustnej. Strony dość widowiskowo próbują obalić słuszność dowodów swych przeciwników procesowych, a temu wszystkiemu przygląda się neutralny sędzia i ława przysięgłych. z tego też powodu przeważająca większość przesłuchań w procesach jurysdykcyjnych ma więc charakter ustny.

Zasada jawności postępowania karnego jest nie tylko ujęta w cytowanej już normie konstytucyjnej, a więc w art. 45 ust. 1 polskiej ustawy zasadniczej, w myśl której każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy, ale także bardzo szczegółowo w samej ustawie karnoprosesowej. i tak w art. 355 k.p.k. ustawodawca stanowi, że rozprawa

¹¹⁷ Number 22 of 1984 Irish Statue Book.

odbywa się jawnie, a ograniczenia jawności określa ustawa. Uzupełnieniem powyższej zasady jest dopuszczalność utrwalania obrazu i dźwięku przez przedstawicieli mediów (art. 357 k.p.k.) oraz przez strony (art. 358 k.p.k.). Przypadki niejawnosci rozprawy z mocy prawa uregulowane są w art. 359 k.p.k., zaś przesłanki fakultatywne wyłączenia jawności w całości albo w części w art. 360 § 1 k.p.k. Mimo wyłączenia jawności ustawodawca dopuszcza, by przewodniczący zezwolił poszczególnym osobom na obecność na rozprawie (art. 361 § 3 k.p.k.). Przejawem omawianej zasady jest też jawne ogłoszenie wyroku (art. 364 § 1 k.p.k.), które nie ma jednak charakteru absolutnego i w przypadku całkowitego lub częściowego wyłączenia jawności rozprawy ograniczenia te mogą dotyczyć też przytoczenia powodów wyroku (art. 364 § 2 k.p.k.)¹¹⁸.

Koncepcja normatywna jawności postępowania karnego w Irlandii, rozumiana przede wszystkim jako dostępność procesu dla społeczeństwa, jest uregulowana bardzo szeroko. w pierwszej kolejności wynika ona zarówno z prawa do rzetelnego procesu sądowego wyrażonego w omawianym już art. 38 ust. 1 irlandzkiej ustawy zasadniczej, jak i art. 6 EKPC. Zasada ta wprost jest także uregulowana w art. 34 ust 1 konstytucji Irlandii, w myśl którego, z wyjątkiem spraw szczególnych, określonych w ustawie, postępowanie przed sądem jest jawne¹¹⁹. Odnośnie do tej kwestii wypowiedział się też Sąd Najwyższy, który w sprawie *Cullen v. Toibin* z 1948 r. stwierdził, że wolność prasy może zostać ograniczona lub ograniczana przez sądy wyłącznie wtedy gdy „(...) powództwo takie jest niezbędne do sprawowania wymiaru sprawiedliwości” (*where such action is necessary for the administration of justice*)¹²⁰. Wyłączenia jawności postępowania mają charakter enumeratywny i są określone w art. 9 ustawy o postępowaniu karnym z 2021 r. (*Criminal Procedure Act, 2021*)¹²¹.

W Polsce zasada lojalności procesowej uregulowana jest w art. 16 §1 k.p.k. i oznacza, że organy procesowe są zobowiązane do pouczenia uczestnika postępowania o ciążących na nim obowiązkach oraz przysługujących mu uprawnieniach. z kolei w § 2 przywołanego unormowania ustawodawca stanowi, że organ prowadzący postępowanie powinien także w miarę potrzeby udzielać uczestnikom postępowania informacji o ciążących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach także w wypadkach, gdy ustawa wyraźnie takiego obowiązku nie stanowi.

¹¹⁸ Zob. M. Zimna, *Jawność postępowania karnego w ujęciu historycznym* [w:] *Srebrna księga jubileuszowa upamiętniająca XXV -lecie Wydziału Prawa i Administracji*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2022, s. 440 i n.

¹¹⁹ J.G. Thompson, *The Law of Criminal...*, s. 33 i n.

¹²⁰ *The Cullen v. Toibin* [1984] I.L.R.M. 577 (S.C.). Zob. szerzej P. Duparc-Portier, *Media Reporting of Trials in France and in Ireland*, „Judicial Studies Institute Journal” 2006/6, s. 202.

¹²¹ Number 7 of 2021 Irish Statute Book.

W Irlandii brak jest jednoznacznie wyrażonego obowiązku skutecznego i zrozumiałego pouczenia oskarżonego przez organy procesowe. Sędzia nie musi zatem tłumaczyć oskarżonemu, jakie obowiązki na nim ciążyą oraz jakie przywileje mu przysługują, ten obowiązek bowiem spoczywa na reprezentantach stron procesowych. Niemniej jednak w niektórych precyzyjnie określonych sytuacjach procesowych ustawa nakładała na organy sądowe pewne obowiązki informacyjne, które mogą w jakiejś mierze stanowić odpowiednik polskiej zasady lojalności procesowej. Należy do nich np. obowiązek upewnienia się przez sąd, czy planujący przyznać się do winy (*plea of guilty*) oskarżony jest świadomy zarzucanych mu faktów oraz czy rozumie charakter przestępstwa (art. 9 ust. 1 ustawy o prawie karnym z 1997 r. (*Criminal law Act, 1997*)¹²². Może też pouczyć oskarżonego o przysługującym mu prawie do milczenia (art. 6 ust. 1 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2007 r. (*Criminal Justice Act 1984 as amended by Part 4 of the Criminal Justice Act 2007*)¹²³.

Zasada szybkości postępowania karnego, rozumiana jako obowiązek sprawnego działania przez organy procesowe, uregulowana jest w art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k., który stanowi, że przepisy kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie. Zasada ta wynika wreszcie z cytowanego już art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, w którym ustrojodawca stanowi, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Niezależnie od powyższego i mimo zaliczenia zasady szybkości postępowania karnego do naczelnych zasad procesowych nie ma ona jednak charakteru absolutnego i może mieć zastosowanie wyłącznie wówczas, gdy nie koliduje z zasadą prawdy materialnej¹²⁴.

W Irlandii zasada szybkości postępowania karnego nie jest zdefiniowana wprost, aczkolwiek *implicite* wynika ona z art. 38 ust. 1 konstytucji Irlandii i prawa do rzetelnego procesu, którego to jednym z elementów jest dążenie do eliminowania przewlekłości postępowania¹²⁵. Obowiązek rozpatrzenia sprawy w tzw. rozsądnym terminie bezpośrednio

¹²² Number 14 of 1997 Irish Statute Book.

¹²³ Number 29 of 2007 Irish Statute Book.

¹²⁴ Zob. M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, t. 1, Warszawa 1955, s. 249; A. Murzynowski, *Refleksje na temat przestrzegania zasady prawdy materialnej a zachowanie sprawności postępowania karnego* [w:] *Gdańskie studia prawnicze. Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, t. 11, red. M. Płachta, Gdańsk 2003, s. 111. Zob. też B. Nita, A. Świątłowski, *Kontraduktoryjny proces karny (między prawdą materialną a szybkością postępowania)*, „Państwo i Prawo” 2012/1, s. 37 i n.; D. Szumiło-Kulczycka, s. Majcher, *Nauka prawa wobec problematyki szybkości postępowania karnego*, „Państwo i Prawo” 2005/8, s. 55–61.

¹²⁵ J.G. Thompson, *The Law of Criminal...*, s. 36.

wynika natomiast z art. 6 ust. 1 EKPC, który stanowi o prawie oskarżonego do „sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie”. Obowiązek ten jest także sformułowany w art. 14 ust. 3 lit. c Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹²⁶, zgodnie z którym oskarżony ma prawo do rozprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. w praktyce jednak realizacji tej zasady sprzyja przede wszystkim kontradiktoryjność procesu, a więc zwiększenie inicjatywy dowodowej stron oraz redukcja czynności dowodowych.

Zasada skargowości, określana także mianem skargowej formy procesu, polega na obowiązku prowadzenia procesu na podstawie skargi. Ma ona charakter skodyfikowany i jest uregulowana w art. 14 § 1 k.p.k.¹²⁷ Zgodnie z jego treścią wszczęcie postępowania sądowego następuje na żądanie uprawnionego oskarżyciela lub innego uprawnionego podmiotu. Natomiast w przypadku jej cofnięcia konieczne jest umorzenie uwarunkowanego tą skargą postępowania¹²⁸.

W irlandzkim prawie karnoprosesowym, analogicznie jak w polskim, proces karny musi zostać zainicjowany skargą uprawnionego oskarżyciela. By proces ten mógł być kontynuowany, skarga musi być przez cały czas podtrzymywana. w obu państwach także skarga karna jest impulsem obligującym sąd do podjęcia działalności procesowej określonej przepisami prawa. Tożsama jest także rola prokuratora lub funkcjonariusza Policji (irl. *Garda Síochána*), którzy popierają oskarżenie przed sądem. Odmienność dotyczy jednak uprawnień sądu, który nie może podejmować żadnych decyzji z urzędu na etapie postępowania przygotowawczego i z zasady nie może też podejmować decyzji z urzędu w postępowaniu jurysdykcyjnym.

Dyrektywa bezpośredniości nie została wyrażona *explicite* w polskiej ustawie karnoprosesowej, lecz można ją wyinterpretować m.in. z art. 92 k.p.k., art. 174 k.p.k., art. 410 k.p.k. oraz *a contrario* z art. 389 i 391–393a k.p.k.¹²⁹ Opiera się ona na założeniu, że przy ustalaniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia organy procesowe są zobowiązane opierać się na tych środkach i źródłach dowodowych, z którymi zetknęły się one osobiście. Dokonywanie ustaleń faktycznych na podstawie dowodów pochodnych jest dopuszczalne jedynie wtedy,

¹²⁶ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

¹²⁷ E. Kruk, *Zasada skargowości...*, s. 218.

¹²⁸ I.J. Nowikowski, *Ewolucja wybranych zasad procesu karnego*, „Teki Komisji Prawniczej PAN. Oddział w Lublinie” 2020/1, s. 335.

¹²⁹ Zob. szerzej A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010, s. 86.

gdy dowody pierwotne nie istnieją lub też nie są one dostępne¹³⁰.

W irlandzkim procesie karnym odpowiednikiem polskiej zasady bezpośredniości jest reguła wyłączenia dowodów ze słyszenia (*rule against hearsay*)¹³¹. Zasada ta nie jest co prawda sformułowana w żadnym akcie prawnym, jednak obowiązuje ona we wszystkich państwach wspólnoty *common law* i polega na tym, że zakazane jest powoływanie się na zeznania świadków, którzy wyłącznie na podstawie cudzych relacji pozyskali określone spostrzeżenia czy informacje. Potwierdza to opinia Ruperta Crossa, który zauważa, iż oświadczenie inne niż to, które zostało złożone „przez osobę składającą ustne zeznania w postępowaniu, jest niedopuszczalne jako dowód jakiegokolwiek stwierdzonego faktu” (*a statement other than one made by a person while giving oral evidence in the proceedings is inadmissible as evidence of any fact stated*)¹³². Współcześnie przyjmuje się, że oświadczenia wykluczone przez tę zasadę mogą przybierać różne formy, od nieformalnych ustnych uwag po formalne pisemne oświadczenia lub zeznania złożone pod przysięgą w poprzednim postępowaniu. Zasada ta ma również zastosowanie do znaków, gestów, rysunków, wykresów, fotografii, a także do oświadczeń w wąskim znaczeniu¹³³.

Zasada kontradiktoryjności rozprawy głównej ma w Polsce charakter nieskodyfikowany, co oznacza, że nie jest ona wyrażona w jednym artykule, tylko wielu różnych regulacjach. Obejmuje ona zatem przysługujące wszystkim stronom procesu prawo do składania wniosków dowodowych (art. 167 k.p.k.), prawo do zgłoszenia przez stronę sprzeciwu wobec wniosku dowodowego innej strony (art. 368 k.p.k.), obowiązek zapewnienia wszystkim stronom możliwości wypowiedzenia na temat każdej kwestii podlegającej rozstrzygnięciu (art. 367 § 1 k.p.k.)¹³⁴. co istotne jednak i znamienne, zasada ta nie ma charakteru bezwzględnego, o czym świadczy fakt, że prawo do obrony w sensie materialnym bywa ograniczane nie tylko na skutek ograniczonych możliwości wprowadzania przez strony pozasądowych ekspertyz lub innych opinii prywatnych do podstawy dowodowej. na jej

¹³⁰ B. Orłowska-Zielińska, K. Szczechowicz, *Ograniczenia zasady bezpośredniości w polskim procesie karnym*, „Studia Warmińskie” 2014/51, s. 239 i n. Por. też wyrok SN z 12.04.2018 r., II CSK 399/17, <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/ii%20csk%20399-17-1.pdf> (dostęp 20.02.2024 r.).

¹³¹ na podobieństwo między polską zasadą bezpośredniości a brytyjską vs. irlandzką *hearsay* w polskiej doktrynie zwraca uwagę Teresa Gardocka. Zob. T. Gardocka, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2017, s. 3.

¹³² Akademyjnym przykładem obrazującym tę dyrektywę jest niedopuszczalność sytuacji, w której w procesie o prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości funkcjonariusz Policji zeznałby, że właściciel lokalu gastronomicznego wyjawiał mu, iż chwilę przed tym, jak podsądny wsiadł do samochodu, wypił w jego lokalu sześć dużych whisky. Niedopuszczalne byłoby też przedstawianie pisemnego oświadczenia właściciela lokalu o tej samej treści. R. Cross, *On Evidence*, Oxford 1974, s. 6.

¹³³ na temat odstępstw od tej zasady zob. szerzej orzeczenie w sprawie Cullen przeciwko Clarke z 1.01.1964 r. [1963] I.R. 368, 378, <https://ie.vlex.com/vid/cullen-v-clarke-805871317> (dostęp 2.02.2024 r.).

¹³⁴ D. Karczmarzka, *Zasada prawdy materialnej...*, s. 225.

ograniczenie wpływa bowiem także nierównorzędna pozycja stron procesowych, której podstawową emanacją jest fakt, że prokurator dysponuje całym aparatem państwa, dzięki któremu może sprawniej i skuteczniej gromadzić dowody na niekorzyść oskarżonego¹³⁵. obrońca zaś nie może wprowadzać do procesu opinii prywatnych. Nie bez znaczenia jest również bardzo silna pozycja sędziego w postępowaniu jurysdykcyjnym, który nie tylko decyduje o dopuszczeniu opinii z dowodu biegłego, ale też wydając postanowienie o dopuszczeniu takiego dowodu wyraźnie wskazuje i przedmiot, i zakres ekspertyzy (art. 194 k.p.k.). Poza tym, nawet jeśli wyrazi on zgodę na dopuszczenie dowodu z opinii biegłego na wniosek strony lub z urzędu (art. 167 k.p.k.), to i tak to on, a nie strona, ostatecznie przesądza o zakresie ekspertyzy¹³⁶.

Zasada kontradycyjności ma centralne znaczenie dla irlandzkiego systemu procesu karnego i pełni ona rolę nadrzędną w stosunku do pozostałych norm. w konsekwencji zasada ta obowiązuje nie tylko podczas rozprawy głównej, ale w trakcie trwania całego procesu. Jej emanacją jest równa pozycja procesowa stron w postępowaniu dowodowym. o ile zatem w Polsce procedura wprowadzania dowodów do procesu obwarowana jest tak licznymi warunkami materialnymi, że pojawiają się niekiedy stwierdzenia o istnieniu „gwarancyjnego gorsetu normatywnego związanego z trybem i zasadami przeprowadzania dowodu z opinii biegłego”, o tyle w Irlandii jest ona w znacznie mniejszym stopniu sformalizowana i ogranicza się wyłącznie do nieznanej na gruncie prawa kontynentalnego klasyfikacji dowodów. Warto także dodać, że dowody z opinii biegłego – świadka nie są tak restryktywnie traktowane jak w Polsce. Wynika to przede wszystkim z faktu, że biegły – świadek (*witness expert*) ma zupełnie inny status niż polski biegły procesowy¹³⁷. Ten pierwszy jest bowiem osobą prywatną, rzeczoznawcą, która z uwagi na posiadane wiadomości specjalne sporządza na zlecenie jednej ze stron (oskarżonego lub obrońcy) pisemną ekspertyzę zbliżoną w swych ogólnych założeniach do opinii procesowej. Ten drugi zaś to również osoba lub instytucja posiadająca wiadomości specjalne, tyle że powołana przez organ procesowy postanowieniem z listy biegłych sądowych lub *ad hoc*, a jej zadaniem jest sporządzenie we wskazanym terminie opinii procesowej. Konkludując, przedkładane przez irlandzkich biegłych – świadków opinie nie są opiniami biegłego w rozumieniu polskiego prawa karnego procesowego, tylko jednym z wielu pełnoprawnych dowodów, ocenianych tak

¹³⁵ K. Piech, o (nie)rzetelności inkwizycyjnego procesu karnego..., s. 244.

¹³⁶ s. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 638 i n.

¹³⁷ w polskiej doktrynie bywa on niekiedy określany mianem „quasi biegłego”. s. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, Warszawa 2013, s. 397.

jak każdy inny dowód przez pryzmat zasady swobodnej ich oceny¹³⁸.

W świetle powyższych spostrzeżeń można sformułować wniosek, że pomimo iż wiele konstytucyjnych i ustawowych rygorów proceduralnych jest wspólnych dla Polski i Irlandii, to jednak ich realizacja odbywa się przy wykorzystaniu innych koncepcji procesowych. w naszym kraju proces karny jest procesem mieszanym, czyli kontradiktoryjno-inkwizycyjnym w Irlandii zaś niemal wyłącznie kontradiktoryjnym¹³⁹.

3.3. Modele procesu karnego w Polsce i w Irlandii

W Polsce pierwsze stadium procesu karnego, czyli postępowanie przygotowawcze, jest postępowaniem inkwizycyjnym. Oznacza to, że brak jest w nim jakichkolwiek elementów sporu równoprawnych podmiotów, albowiem jedynym celem organu procesowego jest wszechstronne wyjaśnienie faktów sprawy i zebranie materiału dowodowego, również na potrzeby sądu orzekającego w kolejnym stadium postępowania karnego (art. 297 k.p.k.)¹⁴⁰.

Z kolei w stadium jurysdykcyjnym i odwoławczym, choć model postępowania dowodowego ma charakter kontradiktoryjny, to jednak zawiera on pewne elementy inkwizycyjne¹⁴¹.

Przejawem zasady kontradiktoryjności jest to, że podczas postępowania sądowego oskarżyciel publiczny, którym na ogół jest prokurator (art. 45 § 1 k.p.k.), za pomocą dostępnych środków dowodowych prezentuje trafność zarzutu postawionego w akcie oskarżenia. Oskarżony z kolei, korzystając ze swojego prawa do obrony, przedstawia dowody w swoim własnym interesie. Całokształt materiału dowodowego ocenia zaś niezawisły sąd. w sytuacji jednak, w której uzna, że jest on niewystraszający, sam przeprowadza postępowanie dowodowe i wyjaśnia okoliczności sprawy. Natomiast w przypadku wątpliwości, których nie da się usunąć, rozstrzyga zgodnie z zasadą procesową *in dubio pro reo* na korzyść oskarżonego (art. 5 § 2 k.p.k.)¹⁴².

¹³⁸ A. Bojańczyk, *Czy znowelizowane przepisy procedury karnej pozwalają obrońcy na korzystanie z opinii prywatnych*, „Palestra” 2015/3–4, s. 202.

¹³⁹ T. Gardocka, *Postępowanie karne. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2005, s. 40.

¹⁴⁰ J. Koredczuk, *Ewolucja modelu postępowania przygotowawczego w polskim prawie karnym procesowym* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 10, red. P. Hofmański, Warszawa 2016, s. 50; s. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 287; B. Sygit, J. Duży, *Nowa pozycja prokuratora w świetle zmian w Kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014/7–8, s. 5 i n.; P. Wiliński [w:] *Kontradiktoryjność w polskim procesie karnym*, red. P. Wiliński, Poznań 2013, s. 5; C. Kulesza, *Rola sądu w postępowaniu przygotowawczym w systemach prawnych niektórych państw zachodnich*, „Państwo i Prawo” 1987/4, s. 94–95.

¹⁴¹ s. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, Warszawa 2016, s. 289.

¹⁴² T. Gardocka, *Zamęt w wymiarze sprawiedliwości karnej* [w:] *Zamęt w wymiarze sprawiedliwości karnej*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, P. Herbowski, Warszawa 2016, s. 4.

Przejawem zasady inkwizycyjności w polskim procesie karnym jest natomiast to, że sędzia nie tylko posiada pełną inicjatywę dowodową i ma możliwość przeprowadzania dowodów z urzędu w każdym wypadku, gdy jest to niezbędne do wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy ale też, że jego aktywność nie jest skrepowana żadnymi szczególnymi regułami. Sędzia zatem decyduje, czy jest konieczność powołania określonego źródła dowodowego (biegłego), którego zadaniem jest dostarczenie środka dowodowego w postaci opinii, czy też nie. i choć równolegle istnieje możliwość przedłożenia dowodu w postaci fachowej opinii prywatnej (art. 393 § 3 k.p.k.) uzyskanej na zlecenie strony, jej obrońcy lub pełnomocnika, to jednak jej znaczenie dowodowe wydaje się być nieporównywalnie mniejsze. Po pierwsze dlatego, że jedynym dopuszczalnym sposobem wprowadzenia jej do procesu jest „odczytanie”, w rezultacie czego ekspertyza przedłożona w taki sposób w sprawie nie może być traktowana jako dokument urzędowy¹⁴³. Po drugie jej charakter jest nieformalny, zaś z uwagi na fakt, że została sporządzona na zlecenie strony, stosunkowo łatwo jest poddać w wątpliwość rzetelność czy też bezstronność rzeczoznawcy, który ją wydał. Po trzecie wreszcie jej rzetelność nie jest zabezpieczona żadnymi gwarancjami, które Kodeks postępowania karnego przewiduje w stosunku do biegłych¹⁴⁴. Powyższe oznacza, że charakter prawny oraz moc dowodowa tzw. opinii prywatnej jest inna niż opinii przedstawionej przez biegłego, sąd bowiem ocenia ją wyłącznie w ramach swobodnej oceny dowodów oraz kierując się zasadami prawidłowego rozumowania i wskazaniem wiedzy oraz doświadczenia życiowego (art.7 k.p.k.)¹⁴⁵.

Ujmując rzecz krócej i prościej, mimo iż w polskich przepisach karnoprosesowych nie ma wyraźnie i jednoznacznie wyrażonego zakazu dowodowego obejmującego wprowadzanie do podstawy dowodowej w procesie karnym ekspertyzy pozasądowej lub prywatnej (art. 167 k.p.k.), to jednak jak słusznie zauważa Sąd Apelacyjny w Katowicach „strony nie mają prawa samodzielnie powoływać biegłych. Może to jedynie zrobić organ procesowy prowadzący postępowanie przy czym dla ich ustanowienia potrzebne jest wydanie postanowienia¹⁴⁶ Odmienne więc niż w Irlandii gromadzenie i wprowadzanie do procesu dokumentów prywatnych powstałych poza postępowaniem karnym nie jest obowiązkiem

¹⁴³ P. Rogoziński, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 2 sierpnia 2018 r. sygn. akt II Aka 205/18*, „Prokuratura i Prawo” 2020/4–5, s. 246.

¹⁴⁴ M. Porwisz, *Postępowanie kontradyktoryjno-inkwizycyjne. Rozważania w przedmiocie modelu procesu karnego na przykładzie wybranych regulacji*, „Przegląd Policyjny” 2016/1 (121), s. 175.

¹⁴⁵ B. Błoch, *Charakter prawny tzw. opinii prywatnych w procesie karnym*, „Zeszyty Prawnicze” 2018/18 (2), s. 119.

¹⁴⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 20 listopada 2003r., (sygn. akt II Aka 392/03), LEX nr 120346.

strony. do organu procesowego prowadzącego postępowanie, a nie strony postępowania należy też decyzja o powołaniu biegłych oraz o przedmiocie opinii.

Warto w tym miejscu podkreślić, że w opinii autorki niniejszej dysertacji ukształtowanie polskich przepisów na założeniu wyłącznej kompetencji organu procesowego w zakresie decydowania o dowodzie z opinii biegłego w procesie karnym nie znajduje racjonalnego uzasadnienia. Poddając krytyce tak zakreślone stanowisko, podkreślić należy, że z powodów utylitarnych strony powinny mieć szersze uprawnienia w zakresie pozyskiwania dowodów i wprowadzania ich do procesu. Dlatego też godne rozważenia byłoby pewne wzmocnienie kontradiktoryjności postępowania karnego, pozwalające na otwarcie polskiego procesu karnego na dowody prywatne. Mogłoby to przyjąć formę przepisu regulującego kwestię dopuszczalności dowodu z ekspertyzy powołanych przez strony ekspertów.

W irlandzkim postępowaniu sądowym zdecydowanie dominują elementy procesu kontradiktoryjnego (*adversarial*) i wynikają one jeszcze z angielskiego prawa zwyczajowego (*English common law*). Powyższe można skonstatować słowami Alana Cusacka, który podkreśla, że z uwagi na dziedzictwo kolonializmu architektura proceduralna irlandzkiego procesu sądowego od dawna została zaprojektowana w stylu i formie tradycji kontradiktoryjnej celebryjnej sprawiedliwość zagwarantowaną przez „konfrontacyjną, ustną interakcję stron, które zgodnie ze ściśle określonymi zasadami angażują się w spektakl przed neutralnym sędzią i ławą przysięgłych” (*confrontational, oral interaction of partisan parties who, in accordance with strictly delineated rules, engage in a gladiatorial contest before a neutral judge and jury*)¹⁴⁷.

Słuszność tego stwierdzenia potwierdza także opinia irlandzkiego sędziego Sądu Najwyższego J. Gannona, który zwraca uwagę na fakt, że proces kontradiktoryjny zarówno w Irlandii, jak i „w całym świecie *common law*” (*across the common law world*) w swej modelowej postaci, opiera się na założeniu, że najskuteczniejszym sposobem poznania prawdy jest spór toczony przez przeciwników procesowych przed bezstronnym organem. Stąd też jego cechami charakterystycznymi zdaniem jurysty są: „rygorystyczny proces, prowadzony w formie przesłuchania i ustnego weryfikowania dowodów w sądzie” (*rigorous, interrogative programme for testing proofs in court*) oraz „leżące u samych jego podstaw bojowe nastawienie, nacisk na postawę świadka, prawo adwokatów do formułowania bezpośrednich pytań i przesłuchania krzyżowego oraz bierność sędziego i ławy przysięgłych

¹⁴⁷ A. Cusack, *Victims of crime with Intellectual Disabilities and Irelands Adversarial Trial: Some Ontological, Procedural and Attitudinal Concerns*, „Northern Ireland Legal Quarterly” 2017/4 (68), s. 436.

*(The oral nature of proceedings, the combative sensibilities which underpin them, the emphasis on witness demeanour, the insistence upon unmediated responses, the freedom of advocates to engage in robust cross-examination and the forensic passivity of the trial judge and jury)*¹⁴⁸.

I choć spełnienie powyższych warunków ma być najlepszym remedium na uproszczenie i przyspieszenie procedury karnej, zaś równość, aktywność i dyspozycyjność stron umożliwiać ma zawieranie maksymalnie korzystnych dla stron porozumień procesowych w myśl zasady to *ut des, to* jednak w krajowej doktrynie nie brakuje zdecydowanych krytyków tego modelu. i tak zdaniem Johnatana Doak wszelkie wyżej wymienione zasady procesowe stwarzają mocno przerażającą, a niekiedy wręcz wrogą atmosferę na sali sądowej. Wbrew więc powszechnym oczekiwaniom proces kontradiktoryjny nie ma na celu ochrony świadków ani nie jest miejscem, gdzie słabi i bezbronni mogą czuć się zrelaksowani i swobodni (*[t]he adversarial trial process, as its name would suggest, is not designed to protect witnesses, and nor is it a place where the weak and vulnerable can feel relaxed and at ease*)¹⁴⁹. w podobnym duchu wypowiada się także Louise Ellison, zdaniem której proces ustnego przedstawiania dowodów w sądzie jest „trudną i stresującą męką dla wielu świadków” (*difficult and stressful ordeal for many witnesses*), a przyczyną tego faktu jest to, że „nie wszyscy (...) świadkowie są w równym stopniu zdolni do konstruowania narracji, do przekazania tych narracji w wiarygodny sposób, do wytrzymania rygorów przesłuchania krzyżowego i spokojnej konfrontacji z napastnikiem w sądzie” (*that all (...) witnesses are equally capable of constructing story narratives, of relaying those narratives in a credible manner, of withstanding the rigours of cross-examination and of calmly confronting an assailant in court*)¹⁵⁰.

W tym stanie rzeczy podnieść należy, że z uwagi na powyższe ze wszech miar uzasadnione byłoby uaktywnienie roli sędziego w procesie karnym. Niemal całkowity brak wpływu na materiał dowodowy jest zdaniem autorki niedopuszczalny. to bowiem wyłącznie jego interwencja w przebieg procesu, a zwłaszcza postępowania dowodowego, mogłaby zagwarantować, że ustalenia faktyczne, na podstawie których ława przysięgłych wydaje wyrok, będą zgodne z prawdziwym przebiegiem zdarzeń. Ustawodawca irlandzki mógłby

¹⁴⁸ State (Healy) przeciwko Donoghue [1976] IR 325 [1975 No. 79 SS.] [1975 No. 110 SS.], <https://ie.vlex.com/vid/state-healy-v-donoghue-801768053>, dostęp: 20 lutego 2024 r.

¹⁴⁹ J. Doak, *Confrontation in the Courtroom: Shielding Vulnerable Witnesses from the Adversarial Showdown*, „Journal of Civil Liberties” 2000/15 (3), s. 296.

¹⁵⁰ L. Ellison, *The Protection of Vulnerable Witnesses in Court: An Anglo-Dutch Comparison*, „International Journal of Evidence and Proof” 1999/3, s. 29.

więc zapożyczyć z polskich rozwiązań normatywnych możliwość wpływania na materiał dowodowy przedstawiany przez strony.

Niezależnie od powyższych zastrzeżeń i uwag irlandzkie strony wiodące spór są równouprawnione i to na nich w całości spoczywa ciężar dowodu i ciężar dowodzenia (*burden of proof*). Mimo odmiennych celów działania strony postępowania na każdym etapie mogą ze sobą współdziałać (*konsensualizm*) i wówczas nacisk kładziony jest nie na walkę, ale na autonomię stron i porozumienie między nimi.

W praktyce oznacza to, że oskarżenie, a więc takie organy państwa jak Policja (*Garda Síochána*), Prokurator (*Prosecutor*) lub Dyrektor Prokuratury (*Director of Public Prosecutions*) podejmują decyzję o tym, czy oskarżenie ma być kontynuowane czy też nie. One też prowadzą postępowanie karne w imieniu państwa i w interesie publicznym. Na nich wreszcie spoczywa obowiązek dowiedzenia, że wszystkie elementy przestępstwa, o które został oskarżony podmiot, zostały popełnione. Oskarżenie musi także obalić wszystkie dowody niewinności oskarżonego. w przypadku zaś, gdy brak jest podstaw do uznania, że sprawstwo i wina oskarżonego zostały udowodnione ponad uzasadnioną wątpliwość (*beyond reasonable doubt*), musi on zostać uniewinniony (*acquit*)¹⁵¹. w tym miejscu warto również dodać, że postępowanie przygotowawcze jest z reguły prowadzone przez funkcjonariuszy *Garda Síochána*, której to zachowanie normują głównie przepisy dotyczące funkcjonowania tej formacji¹⁵²

Rolą obrony, zarówno w rozumieniu materialnym, jak i formalnym, jest z kolei stawienie czoła oskarżeniu i podejmowanie działań, których celem jest odparcie stawianych oskarżonemu zarzutów przy pomocy posiadanych uprawnień procesowych. Działania te na ogół przyjmują zatem formę wyboru strategii i taktyki obrony przy jednoczesnym przewidywaniu strategii oskarżenia oraz skutecznego zapobiegania stosowanym przezeń taktyk. Obrona może zatem dyskredytować świadków oskarżenia, powoływać swoich biegłych (*witness – expert*), wyjaśniać okoliczności świadczące o niewinności podejrzanego czy oskarżonego lub okoliczności łagodzących odpowiedzialność. Obrona może także składać wnioski o znaczeniu dowodowym, zbierać informacje o znaczeniu obronnym, wnosić skargi, uczestniczyć w czynnościach procesowych etc.

¹⁵¹ Obowiązek ten wynika z przytaczanego już wyroku DPP przeciwko Woolmington, zgodnie z którym konieczne jest dowiedzenie winy oskarżenia. Zob. Woolmington przeciwko DPP [1935] J All E.R. Rep.1, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a938b3e60d03e5f6b82ba39> (dostęp 20.02.2024 r.). Więcej na temat standardu dowodu zob. też In People (Attorney General) przeciwko Byrne [1974] IR 1 [w:] S.E. Quinn, *Criminal Law...*, paragraph 10.27; DPP przeciwko Wallace, 30.04.2001 r., unreported [w:] C.N. Choileáin, *Criminal Law*, Dublin 2017, s. 41.

¹⁵² *Garda Síochána (Policing Authority Miscellaneous Provisions) Act*, 2015, Number 49 of 2015 Irish Statute Book.

Sąd z kolei jest bezstronnym arbitrem, który poucza sędziów przysięgłych w przedmiocie kwalifikacji prawnej czynu, dokonuje podsumowania postępowania dowodowego oraz jedynie w wyjątkowych okolicznościach może dopuścić i przeprowadzić dowód z urzędu. z zasady jednak nie tylko nie przejawia aktywności w tym obszarze, ale też nie jest zainteresowany źródłem pochodzenia tych dowodów. Ten ostatni fakt potwierdza m.in.: precedensowe orzeczenie w sprawie Kuruma przeciwko R z 1955 r., w którym Lord Goddard stwierdził, że wyłącznym testem, jaki winien być zastosowany przy rozważaniu, czy przedłożony przez stronę dowód można uznać za dopuszczalny, jest to, czy ma on związek z kwestiami spornymi (*is whether it is relevant to the matters at issue*). Jeśli tak jest, to należy uznać go za dopuszczalny niezależnie przez kogo i w jakich okolicznościach został uzyskany¹⁵³.

Podsumowując, irlandzki proces karny z uwagi na swą kontrydiktoryjność jest tak ukształtowany, by toczył się w formie sporu równouprawnionych stron przed bezstronnym i obiektywnym sądem¹⁵⁴. Odmienne więc niż w procesie *de facto* inkwizycyjnym, jaki ma miejsce w Polsce¹⁵⁵, organ procesowy nie tylko nie musi, ale w większości przypadków wręcz nie powinien przejawiać inicjatywy dowodowej, albowiem to nie on, lecz strony są zobowiązane do dokonania ustaleń faktycznych. One też, a nie organ procesowy, decydują, jakie fakty będą dowodzone. Rolą sędziego zaś jest decydowanie o dopuszczalności dowodów w procesie, stanie na straży prawidłowości postępowania, tłumaczenie ławie przysięgłych kwestii merytorycznych dotyczących zagadnień prawnych oraz pozostawanie biernym obserwatorem, który wkracza w toczący się między stronami spór jedynie w ostateczności. Odmienne więc niż w naszym kraju sędzia nie dąży do poznania prawdy materialnej, a tym samym do poszukiwania pełnego dowodu potwierdzającego winę lub niewinność oskarżonego, lecz do „rozstrzygnięcia, która ze stron zaprezentowała w toku procesu bardziej wiarygodną wersję wydarzeń”¹⁵⁶. Powyższe oznacza, że choć w obu krajach w procesie występują strony postępowania, które reprezentują przeciwstawne sobie interesy

¹⁵³ Kuruma, Son of Kaniu przeciwko R (1955) AC 197 (195), <https://www.scribd.com/doc/67551483/Kuruma-Son-of-Kaniu-v-R-1955-AC-197-195> (dostęp 20.02.2024 r.).

¹⁵⁴ Powyższe uwagi należy uzupełnić przez wskazanie, że ani w irlandzki model procesu karnego nie jest w pełni kontrydiktoryjny, ani polski w pełni inkwizycyjny. Niewątpliwie jednak w Irlandii przeważają elementy procesu kontrydiktoryjnego, w Polsce zaś inkwizycyjnego.

¹⁵⁵ A. Gaberle, *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004, s. 364.

¹⁵⁶ P.A. McDermott, *Criminal Procedure and Evidence* [w:] *Criminal Justice in Ireland*, red. P. O'Mahony, Dublin 2002, s. 6–63 oraz 66–69. Zob. też K. Baran, *Ewolucja postępowania dowodowego w angielskim procesie karnym. Między średniowieczem a współczesnością* [w:] K. Baran (red.) *Prawne aspekty podróży i turystyki. Historia i współczesność. Prace poświęcone pamięci profesora Janusza Sondla*, Kraków 201, s. 109 – 122. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, Warszawa 2013, s. 274; J. Skorupka [w:] *Proces karny*, red. J. Skorupka, Warszawa 2017, s. 170; T. Gardocka, *Zasady postępowania dowodowego w polskim procesie karnym* [w:] *Zagadnienia...*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, s. 31–42.

oraz organ procesowy, którego zadaniem jest rozstrzygnięcie występującego między nimi sporu, to jednak w Polsce kierowniczą rolę w postępowaniu pełni sędzia. Przejawem tej zasady jest więc z jednej strony zobowiązanie go do czynnego udziału w procesie, z drugiej zaś do oparcia swych rozstrzygnięć na prawdziwych ustaleniach faktycznych. Przyznanie prymatu zasadzie prawdy materialnej oznacza, że badanie sprawy należy wyłącznie do organu procesowego, a nie stron wiodących spór, które dążąc do ustalenia prawdy, rywalizują ze sobą¹⁵⁷.

4. Znaczenie normatywne i faktyczne precedensu

Kolejnym faktorem, na który należy zwrócić uwagę przy porównywaniu obu porządków prawnych, jest rola orzeczeń sądowych i ich wpływ na twórcze stosowanie prawa przez sędziów. Jak już było powiedziane, w Irlandii, analogicznie jak i w innych porządkach prawnych opartych w jakiejś mierze na anglosaskiej kulturze prawnej, obowiązuje praktyka precedensowa polegająca na wykorzystywaniu do własnej argumentacji decyzyjnej innych orzeczeń sądowych. w praktyce sprowadza się ona do uznania, że z uwagi na swoją wielowiekową oraz immanentną mądrość istniejące prawo ma charakter zbiorowy i ponadczasowy. Następstwem tego przekonania jest też obowiązek zastosowania decyzji dotyczącej analogicznego stanu faktycznego¹⁵⁸. Zasadą przy tym jest, że decyzje te wiążą zarówno adresatów norm, jak i sądy wyższej i tej samej instancji. Celnie ujmuje to irlandzki sędzia John Budd, który stwierdza: „(...) znaczenie precedensu ma charakter pionowy, co oznacza, że sądy niższego szczebla są związane w konkretnej sprawie wcześniejszymi orzeczeniami sądów wyższego szczebla” (*the authority of precedent is vertical and that lower courts are bound by decisions of higher courts*)¹⁵⁹.

W Polsce, podobnie jak i w innych państwach pozostających pod wpływem prawa rzymskiego i zaliczanych do kontynentalnych porządków prawa stanowionego, rola

¹⁵⁷ T. Gardocka, *Legalizm, prawda materialna i inne „fundamentalne” zasady procesu w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego* [w:] *Zasada legalizmu w procesie karnym*, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Lublin 2015, s. 144 i n.

¹⁵⁸ W. Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, t. 1, Chicago 1979, s. 69–70; J. Bentham, *Of Laws in General* [w:] *The Collected Works of Jeremy Bentham: Principles of Legislation*, red. L.A. Hart Herbert, London, *passim*.

¹⁵⁹ Geasley przeciwko DPP [2009] IECCA 22, para 42 (IECCA), <https://www.casemine.com/judgement/uk/5da044b14653d077725a0bd5> (dostęp 20.02.2024 r.). Por. też McDonnell przeciwko Byrne Engineering Co. Ltd (Unreported, Supreme Court, Irish Times, October 4, 1987) (IESC) [w:] M. Forde, D. Leonard, *Constitutional Law...*, s. 111 oraz The Health Service Executive przeciwko MX [2011] IEHC 326, para 63 (IEHC) [w:] N. Connolly, *The Prospective and Retrospective Effect of Judicial Decisions in Ireland* [w:] E. Steiner, *Comparing the Prospective Effect of Judicial Ruling Across Jurisdiction. Ius Comparatum – Global Studies in Comparative Law*, London 2015, s. 33.

precedensów w orzecznictwie i w prawodawstwie nie jest tak znacząca¹⁶⁰. Po pierwsze nie stanowią one źródła norm prawnych ustanowionych w powiązaniu z rozstrzygnięciem danej sprawy, co wynika bezpośrednio z cytowanego już art. 87 Konstytucji RP i w myśl którego źródłem prawa w Polsce mogą być tylko normy prawne zawarte w aktach normatywnych wymienionych w tym artykule.

Po drugie, ponieważ nie odzwierciedlają one konkretnej sprawy oraz nie tworzą ogólnej normy wykorzystywanej w przyszłości, podobne sprawy mogą, choć nie muszą być rozstrzygane w podobny sposób. Fakt ten podkreśla *expressis verbis* sam ustawodawca karnoprosesowy, który w art. 8 § 1 k.p.k. stanowi, że sąd karny rozstrzyga samodzielnie zagadnienia faktyczne i prawne oraz nie jest związany rozstrzygnięciem innego sądu lub organu. i choć w praktyce konkretne uzasadnienie ma niekiedy siłę perswazji, to jednak absolutnie nie musi być przywoływane przez sąd w innej sprawie. Oznacza to, że sędzia w polskim systemie prawnym korzysta z mniejszej swobody wobec prawodawcy, większej jednak wobec sądów wyższej instancji. z jednej strony bowiem brak prawnego obowiązku wzorowania się na poprzednio podjętych decyzjach sądowych i możliwość każdorazowego rozstrzygnięcia w identycznych lub podobnych kwestiach prawnych w sposób odmienny skutkuje mniejszą konsekwencją jurysdykcyjną. z drugiej strony wydawane przez sądy orzeczenia nie są uznawane za podstawę obowiązywania norm prawnych, co w praktyce uniemożliwia im kształtowanie ważnych instytucji prawnych.

Niezależnie od powyższego powtórzyć jeszcze raz wypada, że w efekcie sprawowanego przez polski Sąd Najwyższy nadzoru jurysdykcyjnego nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania sformułowane przezeń dyrektywy interpretacyjne na ogół mają zastosowanie w kolejnych konkretnych sprawach. i choć w odróżnieniu od prawa irlandzkiego orzeczenia wydawane przez Sąd Najwyższy nie mają charakteru powszechnie obowiązującego dla wszystkich sądów działających w Polsce, to jednak siła jego argumentacji i ogromny autorytet składów orzekających niewątpliwie wpływa na ujednoczenie polskiej linii orzeczniczej¹⁶¹. Słuszność tego przekonania potwierdza także Andrzej Gross, który stwierdza: „Organ ten, dążąc do zapewnienia jednolitości orzecznictwa, niejako narzuca sądom niższych szczebli określony punkt widzenia, który prawem staje się o tyle, o ile w konkretnych przypadkach sądy powszechne są lub czują się zobowiązane do przyjęcia takiej i tylko takiej wykładni przepisu, jaką

¹⁶⁰ R. Tokarczyk, *Prawo amerykańskie*, Kraków 2005, s. 31.

¹⁶¹ w krajowej literaturze przedmiotu fakt ten został podkreślony m.in.: przez Monikę Zbrojewską. Zob. szerzej M. Zbrojewska, *Rola i stanowisko prawne Sądu Najwyższego w procesie karnym*, Warszawa 2013, s. 3 i n.

zastosował w wyroku w analogicznej lub podobnej sprawie Sąd Najwyższy (precedens interpretacyjny)”¹⁶².

Podsumowując, o ile więc w naszym kraju uprzednio podjęte decyzje sądowe oddziałują na rozpoznanie spraw w sposób faktyczny (precedens *de facto*), o tyle w Irlandii, zgodnie z instytucją precedensu prawnie wiążącego, następuje to w sposób prawny (precedens *de iure*)¹⁶³. Warto przy tym dodać, że obowiązek przestrzegania wcześniejszej linii orzeczniczej w sposób oczywisty wpływa na sposób funkcjonowania sądownictwa. Fakt bowiem, że pierwsze orzeczenie wydane w danej sprawie stanowi źródło normy wiążącej sądy niższej instancji, na przyszłość ogranicza ich swobodę wykładniczą i przesądza zarazem o mocno scentralizowanej i zhierarchizowanej strukturze. I choć polskie zapadłe wyroki sądowe, czyli precedensy, także mogą wywierać określony wpływ dla stosowania porządku jurydycznego i interpretacji ustaw, to jednak absolutnie nie mogą zostać one uznane za źródło prawa.

W kontekście podjętej problematyki odnotować jednak należy, że mimo iż rola precedensów w irlandzkim orzecznictwie i prawodawstwie jest niewątpliwie bardziej znacząca niż w polskim, to jednak absolutnie nie oznacza to, że sądy mają monopol na obowiązujące w tym kraju prawo. Za przyjęciem takiej interpretacji przemawia w pierwszej kolejności fakt, że w przypadku kolizji pomiędzy precedensem a przepisem stanowionym, sądy są zobowiązane przedłożyć przepisy prawne przed precedens. Co więcej, precedens ma pozycję podrzędną nie tylko w stosunku do statutów, ale również wobec legislacji delegowanej¹⁶⁴. Po drugie obowiązująca w Irlandii zasada *stare decisis* nie jest tak ściśle przestrzegana jak w brytyjskim porządku prawnym, a sędziowie preferują bardziej elastyczny stosunek do wcześniejszych orzeczeń (*judiciary adopts a reasonably flexible approach to precedent in the common law*)¹⁶⁵. Powodem istniejącej elastyczności jest fakt, że w opinii irlandzkiej doktryny krajowy porządek konstytucyjny mimo wszystko odbiega od modelu angielskiego, co bezpośrednio wpływa na funkcjonowanie władzy sądowniczej w tym kraju. Nie bez znaczenia jest również i to, że niewielkie systemy prawne, a do takich, jak wiadomo, należy Irlandia, z zasady charakteryzują się większą spójnością wydawanych orzeczeń, co z kolei umożliwia sędziom pewne odstępstwa w stosowaniu zasady precedensu

¹⁶² A. Gross, *Rola precedensu w porządku prawa stanowionego w Polsce*, „Acta Juris Stetinensis” 2022/2 (38), s. 115.

¹⁶³ T. Flemming-Kulesza, *Czy w Polsce możemy mówić o prawie precedensowym?* [w:] *Precedens w polskim systemie prawa*, red. A. Śledzińska-Simon, M. Wyrzykowski, Warszawa 2010, s. 17.

¹⁶⁴ Umieszczenie w centrum procesu prawotwórczego ustawodawcy jest konsekwencją treści art. 15 ust. 3 konstytucji Irlandii, zgodnie z którym jedyna i wyłączna władza uprawniona do stanowienia prawa jest powierzona parlamentowi Oireachtas.

¹⁶⁵ N. Connolly, *The Prospective and Retrospective Effect...*, s. 31.

wiążącego. Dzięki temu nie muszą się oni obawiać, że „zmiana reguł prawa zwyczajowego doprowadzi do chaosu” (*we need not fear that occasionally changing a common law rule would lead to chaos*) i wolno im przyjąć za priorytet, by wydawane przez nich decyzje były przede wszystkim „politycznie ważne i społecznie akceptowalne” (*politically valid and socially acceptable*)¹⁶⁶.

Ta ostatnia kwestia znajdująca zresztą szersze odzwierciedlenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego. w opinii sędziego C.J. Walsh’a to na Państwie spoczywa obowiązek, by poprzez swoje prawo „jak najlepiej chronić przed niesprawiedliwym atakiem oraz stać na straży ochrony ludzkiego życia, dobrego imienia i prawa własności każdego obywatela”¹⁶⁷. Podobne stanowisko zajmuje także sędzia C.J. Finley, który podkreśla, że podstawowym zadaniem sędziego jest dbałość o sprawiedliwy dla wszystkich stron wyrok. Musi mieć on także świadomość, że wydana przezeń decyzja rodzi długotrwałe skutki, które wiążą nie tylko całe społeczeństwo, ale też mają wpływ na kształt orzecznictwa. Powyższe fakty mają też świadczyć o tym, że wydanie właściwego wyroku w indywidualnej sprawie jest priorytetem¹⁶⁸.

Na konieczność tę zwraca także uwagę sędzia A. Kavanagh, który podkreśla, że na gruncie irlandzkiej konstytucji odrzucony został pozytywistyczny pogląd, w myśl którego sędziowie mają być zmuszani do „ślepego egzekwowania prawa niezależnie od tego, jaka niesprawiedliwość by to spowodowała” (*blindly enforce the law as it was, irrespective of what injustice that would cause*)¹⁶⁹. Podobne stanowisko reprezentuje także sędzia J. Kingsmill Moore, który twierdzi, że dla zachowania właściwych standardów orzeczniczych konieczne jest rozróżnienie „między ogólną zasadą związania precedensowym wyrokiem a surową zasadą *stare decisis*” (*between the general principle of following precedent and the strict rule of stare decisis*)¹⁷⁰.

Dla pełniejszego wywodu warto także dodać, że w przypadku, gdy ustanowiony przez sąd wyższej instancji wiążący dotychczas precedens jest „poprawny w sensie prawnym”

¹⁶⁶ K. Goodall, *What Defines the Roles of a Judge...*, s. 537. Zob. też N. Connolly, *The Prospective and Retrospective Effect...*, s. 38.

¹⁶⁷ Warto wspomnieć, że odwołania do idei sprawiedliwości zawarte są także w Preambule ustawy zasadniczej. to z kolei zdaniem sędziego C.J. Walsh’a nakłada na władzę sądowniczą obowiązek interpretowania praw człowieka zgodnie z ideałem sprawiedliwości. Zob. McGee przeciwko Attorney General [1974] I.R. 284, 319 (IESC) [w:] *The Interpretation of International Law by Domestic Courts: Uniformity, Diversity, Convergence*, red. H. Philipp Aust, G. Nolte, Oxford 2016, s. 181.

¹⁶⁸ I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 67.

¹⁶⁹ A. Kavanagh, *The Irish Constitution at 75 Years: Natural Law, Christian Values and the Ideal of Justice*, „Irish Jurist” 2012/48, s. 73.

¹⁷⁰ Cyt. za Attorney General przeciwko Ryan’s Car Hire Ltd [1965] IR 642 (IESC) [w:] B. Dickson, *The Irish Supreme Court: Historical and Comparative Perspectives*, Oxford 2019, s. 123 i 305.

(*legally correct*), jednak pozostaje w sprzeczności z „pożądanym, sprawiedliwym rozwiązaniem” (*the desired, just solution*), istnieje możliwość jego wzruszenia (*distinguishing*). Możliwość ta istnieje także wówczas, gdy w rozpatrywanej sprawie zachodzą takie różnice w stanach faktycznych, że ogólne lub indywidualne okoliczności, warunki czy przesłanki uzasadniają poddanie w wątpliwość słuszności przedstawionych rozwiązań interpretacyjnych¹⁷¹. Precedens może także zostać zmieniony w wyniku tzw. unieważnienia (*overruling*) przez upoważniony do tego sąd.

Pierwsze z wymienionych uprawnień, a więc możliwość wzruszenia precedensu, posiadają sądy tej samej lub wyższej instancji. Drugie zaś, polegające na prawie do uchylania obowiązujących orzeczeń, przysługuje wyłącznie Wysokiemu Trybunałowi oraz Sądowi Najwyższemu. Wymienione wyżej wyjątki są zarówno konsekwencją rozwiązań i argumentów wypracowanych przez irlandzką judykaturę, jak i treści art. 40 ust. 3 pkt 1 ustawy zasadniczej. Zgodnie z nim „Państwo gwarantuje, iż swoimi ustawami będzie respektowało oraz, w miarę możliwości, stawało w obronie i potwierdzało prawa osobiste obywatela”¹⁷².

Pisząc o roli precedensu w polskim i irlandzkim prawie, warto wspomnieć o nieznanym praktycznie w polskiej judykaturze zjawisku kosmopolityzacji prawa. Fenomen ten określany bywa także mianem „przepuszczalności prawa” (*permeable legal system*) i polega na tym, że irlandzcy sędziowie poza odwoływaniem się do uwarunkowań prawa krajowego sięgają także, do obcych, na ogół brytyjskich rozstrzygnięć jurysdykcyjnych¹⁷³. co istotne i znamienne, zjawisko to nie tyle polega na poszukiwaniu inspiracji intelektualnej poza własnym porządkiem prawnym, lecz w praktyce sprowadza się do traktowania jako wiążącego obcego źródła prawa. i choć ta sędziowska praktyka budzi pewne kontrowersje, to jednak najczęściej uzasadniana jest uniwersalnością pewnych norm lub też „transnarodowym przekazem wiedzy, pojęć, ideałów i sprawiedliwości” (*transnational communication of knowledge, concepts and ideals of justice*)¹⁷⁴.

W ocenie rodzimego gremium prawniczego akcentuje się również, że częste odwoływanie się przez irlandzkie sądy do zagranicznych lub międzynarodowych orzeczeń jest konsekwencją istnienia epoki globalizacji (*That national courts increasingly refer to the case law of foreign and international courts is a phenomenon indicative of the era in which*

¹⁷¹ N. Duxbury, *The Nature and Authority of Precedent*, Cambridge 2007, s. 47 i n.

¹⁷² I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 66.

¹⁷³ Dość powszechne jest też odwoływanie się do orzeczeń sądów kanadyjskich i amerykańskich czy nowozelandzkich. Zob. N. Connolly, *The Prospective and Retrospective Effect...*, s. 37 i n.

¹⁷⁴ J.L. Murray, *Judicial Cosmopolitanism* „Judicial Studies Institute Journal” 2008/8 (2), s. 3.

we live. That is to say, the era of globalisation). Ma to być przy tym zjawisko w pełni naturalne i zrozumiałe albowiem pewne problemy społeczno-prawne stanowią wspólne wyzwanie dla wszystkich niemal współczesnych społeczeństw, niezależnie od systemów prawnych (*many of the same socio-legal issues pose challenges in allmodern societies, irrespective of legal systems*)¹⁷⁵. w tym obszarze proces zapożyczania idei i rozwiązań normatywnych (*judicial borrowing*) dotyczy na ogół orzecznictwa sądów europejskich, a przede wszystkim Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej¹⁷⁶.

Utrwalony jest też pogląd, że skoro prawo jest nauką, to nie może być postrzegane jako mające ścisłe granice narodowe. Skoro bowiem nie ma czegoś takiego jak „niemiecka” fizyka, „brytyjska” mikrobiologia czy „kanadyjska” geologia” („*German*” *physics or „British*” *microbiology, or „Canadian*” *geology*), to nie ma też wyłącznie narodowego prawa¹⁷⁷.

Dodatkowym, często przytaczanym argumentem przemawiającym za dopuszczalnością tego typu zapożyczeń jest też fakt, że zgodnie z art. 78 konstytucji irlandzkiej (*Saorstát Éireann*) z 1922 r., i wyrażoną w niej zasadą ciągłości państwa prawnego w obszarze sfery zasad i wartości możliwość zdelegalizowania uprzednio obowiązujących praw i orzeczeń jest niedopuszczalna¹⁷⁸. Słuszność tego przekonania potwierdzać miały też zalecenia Irlandzkiej Komisji ds. Reformy Prawa (*Law Reform Commission*), w myśl których aktualizacja i zmiany prawa materialnego w Irlandii miały być przeprowadzane w sposób harmonijny i zgodny z rozwojem sytuacji w innych krajach, a zwłaszcza w Anglii (*harmonising approach in its reports on the updating of the substantive law and it has sought to recommend changes in Irish law which would be in keeping with the developments in other nations, particularly England*)¹⁷⁹. Niezależnie od powyższego wyszczególnienia warto dodać, że odwołania i inspiracje normatywne nie dotyczą jedynie brytyjskiego *common law*, albowiem dostrzegalne są też i wpływy amerykańskie, jak np. treść cytowanego już art. 26 irlandzkiej konstytucji, który dopuszcza możliwość uchylania przez sądy wyższej instancji projektów ustaw uznanych za niekonstytucyjne¹⁸⁰.

¹⁷⁵ J.L. Murray, *Judicial Cosmopolitanism...*, s. 1.

¹⁷⁶ Interesująco na ten temat pisze T. Flemming-Kulesza, *Czy w Polsce możemy mówić o prawie precedensowym?* ..., s. 17.

¹⁷⁷ K. Zweigert, H. Kötz, *An Introduction...*, s. 15.

¹⁷⁸ s. Henchy, *Precedent in the Irish Supreme Court*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-2230.1962.tb02216.x>, s. 549 (dostęp 20.02.2024 r.).

¹⁷⁹ K. Goodall, *What Defines the Roles of a Judge...*, s. 537.

¹⁸⁰ Zwraca na to uwagę C. Hamilton, *Crime, Justice and Criminology in the Republic Ireland*, „*European Journal of Criminology*” 2022/1, s. 2.

Nadto wreszcie przedstawiciele krajowej doktryny dość często powołują się na argument, że Irlandia jest niewielkim krajem, w którym liczbę orzeczeń sądowych mających istotnie wagę precedensu, niebędących zaś jedynie powołaniem się na precedens zawarty w innym orzeczeniu, szacuje się na około kilkaset¹⁸¹.

Niewielki rozmiar irlandzkiego systemu prawnego ma też wpływać na mniejszą potrzebę zachowania formalizmu orzeczniczego¹⁸². Jak bowiem ujmuje to Kay Goodall, „mniejszy jest lęk przed otwarciem wrót do niekontrolowanego przepływu spraw” (*less fear of opening the floodgates to an uncontrollable flow of cases*), a zarazem stwarza to krajowej judykaturze możliwość stopniowego doskonalenia zasad prawnych wraz z kolejnymi rozstrzyganymi sprawami¹⁸³. Na kanwie tych rozważań wskazać należy, że w brytyjskim systemie prawnym, gdzie zarówno liczba sądów, jak i częstotliwość wydawanych przez nich wyroków jest nieporównywalnie większa, przyzwolenie na odstępstwo od reguły *stare decisis*, a precyzyjniej dopuszczenie do koegzystencji wielu zróżnicowanych rozstrzygnięć, skutkowałoby wprowadzeniem do obiegu trudnej do wyobrażenia liczby nowych precedensowych reguł. Następstwem takiej polityki mogłyby być nie tylko trudności w ich odszukaniu i zapamiętaniu, ale co oczywiste, mogłyby one pozostawać we wzajemnej sprzeczności¹⁸⁴.

Cytowana Kay Goodall zauważa też, że mniejsze systemy prawne często decydują się na poszukiwanie harmonii legislacyjnej ze swoimi większymi sąsiadami z powodów kulturowych i ekonomicznych (*seek legislative harmony with their larger neighbours for cultural as well as economic reasons*). Niekiedy też przyczyną takiej decyzji jest to, że system prawny sąsiadów został im narzucony a po odzyskaniu niepodległości nie został zastąpiony krajowym porządkiem prawnym¹⁸⁵.

Konstatując powyższe uwagi, uznać należy, że w sytuacji braku istnienia precedensu krajowego uzasadnione jest poszukiwanie go poza granicami Wyspy i nie jest to w opinii irlandzkiej doktryny bezrefleksyjne kopiowanie obcych rozwiązań jurysdykcyjnych, tylko zwrócenie się do „przyjaciela bogatego w doświadczenia w rozwiązywanie trudnych problemów, który pomaga myśleć jaśniej, (...) poszerza perspektywę, wzbogaca argumenty oraz ożywia punkty widzenia, które być może w innych okolicznościach zostałyby

¹⁸¹ Zob. N. Connolly, *The Prospective and Retrospective Effect...*, s. 33 i n.; J.L. Murray, *Judicial Cosmopolitanism...*, s. 1–12.

¹⁸² Por. *The State (Nicolau) przeciwko An Bord Uchtála* [1968], <https://ie.vlex.com/vid/state-nicolaou-v-an-802121693> (dostęp 20.02.2024 r.).

¹⁸³ K. Goodall, *What Defines The Roles of a Judges...*, s. 537.

¹⁸⁴ I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 68.

¹⁸⁵ I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 68.

ignorowane (*It is like resorting to a friend rich in experience to solve a difficult problem, who helps one think more clearly, (...) widens perspectives and enriches arguments, brings to life points of view perhaps otherwise ignored*)¹⁸⁶.

5. Rola czynnika obywatelskiego w procesie wydawania wyroków sądowych

Kolejną specyficzną cechą przesądzającą o istnieniu różnic pomiędzy polskim a irlandzkim procesem karnym jest istnienie teoretycznie zbliżonych, a w praktyce mocno odrębnych instytucji społecznych mających wpływ na rozstrzygnięcie sporów prawnokarnych. Są nimi ława przysięgłych (*jury*) i ławnicy.

Ich cechą wspólną niewątpliwie jest fakt, że zarówno ława przysięgłych, jak i sąd ławniczy są organami kolegialnymi mającymi za zadanie reprezentować głos społeczeństwa w procesie rozstrzygnięcia istotnych zagadnień prawnych. Z uwagi na fakt, że zarówno jedni, jak i drudzy pochodzą z różnych środowisk społecznych, wykonują różne zawody oraz realizują różne funkcje społeczne, ich udział zapobiega rutynie sędziów zawodowych oraz wnosi do orzekania nie tylko własne doświadczenie życiowe, ale i intuicyjne rozumienie sprawiedliwości. Poza tym, że gwarantują kolegialność orzekania, ich udział zabezpiecza też sądy przed izolacją i wyobcowaniem ze społeczeństwa. Oba organy, przynajmniej w założeniu, posiadają też istotny potencjał kontrolny i to zarówno w wymiarze realizowania kontroli władzy państwowej przez społeczeństwo, jak i ograniczania kontroli społeczeństwa przez rząd¹⁸⁷.

Irlandzka ława przysięgłych, mimo swej kontrowersyjnej i mało chlubnej historii bezpośrednio związanej z brytyjską tyranią, jest współcześnie uznawana za instytucję niezbędną dla zapewnienia sprawiedliwego wyroku sądowego, zwłaszcza w procesie karnym¹⁸⁸. Spostrzeżenia z praktyki eksperckiej dowodzą, że obecność przysięgłych na sali sądowej nadal cieszy się bardzo dużym poparciem obywateli Irlandii, którzy uznają, że dzięki nim istnieje większa gwarancja sprawiedliwego rozstrzygnięcia sporów niż w tych procesach, w których orzeka wyłącznie sędzia lub sędziowie zawodowi. Co więcej, pojawiają się też

¹⁸⁶ J.L. Murray, *Judicial Cosmopolitanism...*, s. 10.

¹⁸⁷ s. Waltoś, w *dziesięciolecie obowiązywania kodeksu postępowania karnego*, „Państwo i Prawo” 2009/4, s. 6; B. Pohl, *Zasada udziału czynnika społecznego [w:] System prawa karnego procesowego. Tom III. Cz. 2. Zasady procesu karnego*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014, s. 1457; J.D. Jackson, *Paradoxes of Lay and Professional Decision Making in Common Law Criminal Systems*, „Revue Internationale De Droit Pénal” 2001/1–2 (72), s. 579–594; F.N. Smalkin, *Judicial Control of Juries and Just Results in the Common Law System: a Historical Perspective*, „Law Explorer”, <https://lawexplores.com/control-of-juries-and-just-results-in-the-common-law-system-a-historical-perspective/>, *passim* (dostęp 20.02.2023 r.).

¹⁸⁸ Więcej na temat politycznej i historycznej roli ławy przysięgłych w Irlandii oraz jej ukonstytuowania jako społecznego czynnika w procesie rozstrzygnięcia sporów zob. I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza...*, s. 64 i n. Zob. też J.D. Jackson, K. Quinn, T. O'Malley, *The Jury System in Contemporary Ireland: In the Shadow of a Troubled Past*, „Law and Contemporary Problems” 1999/62 (2), s. 203–232.

opinie, że obecność podczas procesu „zwykłych kobiet i mężczyzn” (*ordinary woman and man*) stanowi zdrową przeciwwagę dla nie zawsze zaangażowanych czy uprzedzonych sędziów oraz pozytywnie wpływa na ograniczenie działań podejmowanych przez władzę państwową¹⁸⁹.

W Polsce instytucja ławnika w postępowaniu sądowym także posiada już ugruntowaną tradycję. Ich obecność na rozprawie karnej także ma gwarantować większą niezależność oraz możliwość działania intuicyjnego. w odróżnieniu do Irlandii ich udział nie budzi jednak entuzjastycznych reakcji społecznych, niewiele jest też wzmianek prasowych na ich temat, a jeśli nawet, to są one pogardliwe i mocno krytyczne¹⁹⁰. Wyłącznie w literaturze przedmiotu wskazuje się, że ławnicy jako pełnoprawni członkowie składów orzekających mogą być istotną instytucją prawną, odgrywającą ważną rolę społeczną w procesie wydawania wyroków sądowych¹⁹¹.

Pozycja i nienaruszalność irlandzkiej ławy przysięgłych, analogicznie zresztą jak polskich ławników, jest zagwarantowana konstytucyjnie. Zgodnie z treścią art. 38 ust. 5 irlandzkiej ustawy zasadniczej „żadna osoba nie może być sądzona pod zarzutem karnym bez sędziów przysięgłych” (*no person shall be tried on any criminal charge without a jury*). Wyjątki od tej zasady przewidziane są w ustępach 2, 3 i 4 (*Save in the case of the trial of offences under section 2, section 3 or section 4 of this Article*) cytowanego artykułu i dotyczą postępowania uproszczonego (*summary trial*) prowadzonego wobec sprawcy, który dopuścił się drobnych przestępstw (*minor offences*), rozprawy prowadzonej przed sądami specjalnymi (*special court*) oraz rozprawy przed sądami wojskowymi (*military tribunals*)¹⁹². Powyższe oznacza, że z wyjątkiem enumeratywnie wskazanych wyjątków w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości zawsze musi występować ława przysięgłych i że sprzeczna z konstytucją byłaby taka procedura sądowa, która usunęłaby ją z orzekania. Kolejną cechą wspólną dla Polski i Irlandii jest także fakt, że obaj ustrojodawcy w zakresie szczegółowych rozwiązań

¹⁸⁹ M. Coen, N. Howlin, C. Barry, J. Lynch, *Respect, Reform and Research: An Empirical Insight Into Judge Jury Relation*, „Irish Judicial Studies Journal”, <https://www.ijsj.ie/assets/uploads/documents/pdfs/2020-Edition-02/7.%20Coen%20et%20al.pdf> (dostęp 20.02.2024 r.), s. 120.

¹⁹⁰ Zob. szerzej M. Suchodolska, *Ławnicy od lat marginalizowani, teraz obawiają się całkowitej eliminacji*, <https://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/945361,lawnicy-od-lat-marginalizowani-teraz-obawiaja-sie-calkowitej-eliminacji.html> (dostęp 21.02.2024 r.).

¹⁹¹ s. Waltoś, *Ławnik – czy piąte koło u wozu?* [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011, s. 524–526.

¹⁹² w charakterze ogólniejszego spostrzeżenia warto w tym miejscu wspomnieć, że trybunały wojskowe sądzą osoby podlegające prawu wojskowemu i działają „w stanie wojny lub zbrojnej rebelii” (*during a state or war or a armed rebellion*). Zob. art. 40 ust. 4 pkt 5 konstytucji Irlandii. Tytułem uzupełnienia warto dodać, że choć irlandzka ława przysięgłych może wydawać wiążące werdykty w sporach cywilnych, to jednak na ogół jej głównym zadaniem jest określenie stopnia winy oskarżonych w procesach karnych. Tym samym w większości spraw cywilnych o wyroku decyduje sędzia zawodowy (przyp. IJP).

problemu udziału obywateli w wymiarze sprawiedliwości odsyłają do przepisów ustawowych.

Polski ustawodawca konstytucyjny w art. 182 Konstytucji RP również usankcjonował udział czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, uznając go tym samym za istotny, a niekiedy i fundamentalny z punktu widzenia ochrony praw i wolności obywatelskich¹⁹³. Funkcję tę sprawuje ławnik sądowy. Rozwinięcie jego roli w sprawach karnych określa art. 3 k.p.k., zgodnie z którym w granicach określonych w ustawie postępowanie karne odbywa się z udziałem czynnika społecznego. z kolei szczegółowe omówienie zakresu jego funkcjonowania znajduje się w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych¹⁹⁴.

Współczesny wymiar funkcjonowania irlandzkiej ławy przysięgłych wynika z jej statusu prawnego uregulowanego zwłaszcza w ustawie o ławie przysięgłych z 1976 r. (*Juries Act*, 1976) oraz orzecznictwie sądowym¹⁹⁵. w sytuacji, gdy w następstwie czynności przedprocesowych, a zwłaszcza negocjacji (*plea bargaining*) i ugody oskarżony przyznaje się do winy, sędzia wydaje wyrok z pominięciem postępowania dowodowego i bez udziału przysięgłych. Natomiast w przypadku, gdy do takiego przyznania nie dochodzi, kontradiktoryjne postępowanie dowodowe toczy się przed ławą przysięgłych¹⁹⁶.

W Polsce pozycja ławników, czyli niezawodowych członków składu orzekającego, zwanych również niekiedy sędziami społecznymi, uregulowana jest przede wszystkim w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych. Zgodnie z treścią art. 4 ust. 2 p.u.s.p. w zakresie orzekania są oni niezawiśli i podlegają jedynie Konstytucji oraz innym ustawom. Przy rozstrzyganiu spraw ich prawa są analogiczne jak sędziów, chociaż w odróżnieniu od sędziów ławnik nie może przewodniczyć rozprawie i naradzie ani też wykonywać czynności poza rozprawą. To, w jakich postępowaniach oraz w jakich kategoriach spraw ławnicy mogą orzekać, szczegółowo określają obowiązujące przepisy. na gruncie regulacji

¹⁹³ Zob. szerzej wyrok TK z 29.11.2005 r., P 16/04, OTK-A 2005/10, poz. 119.

¹⁹⁴ Ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U z 2024 r. poz. 334 ze zm.), dalej – p.u.s.p.

¹⁹⁵ Zob. *Juries Act*, 1976, Number 4 of 1976 Irish Statute Book oraz *De Burca przeciwko Attorney General* [1972] No. 2130 P, <https://ie.vlex.com/vid/burca-v-attorney-general-802498633> (dostęp 21.02.2024 r.).

¹⁹⁶ Tytułem wyjaśnienia warto dodać, że w wyroku w sprawie *Heeney* (2001) irlandzki Sąd Najwyższy wyraźnie stwierdził, że w irlandzkim prawie nie ma miejsca na negocjacje w sprawie przyznania się do winy w rozumieniu prywatnego porozumienia, na mocy którego określony wymiar kary zostanie nałożony w zamian za przyznanie się do winy. Byłoby to bowiem sprzeczne z art. 34 ust. 1 irlandzkiej konstytucji, który stanowi, że wymiar sprawiedliwości powinien być wymierzany publicznie. Trybunał stwierdził jednak również, że sędzia procesowy może tymczasowo wskazać różnicę w wymiarze kary, która może zostać zapewniona w zamian za przyznanie się do winy. Jest to jednak dopuszczalne jedynie wówczas, gdy nie zachodzi element targowania. Zob. szerzej DPP przeciwko *Heeney* [2001] IESC 39, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-heeney-793512993> (dostęp 21.02.2024 r.).

karnoprosesowych kompozycja składu sądu w polskim procesie karnym wygląda następująco. Sąd orzeka w składzie jednego sędziego i dwóch ławników w sprawach o zbrodnie (art. 28 § 2 k.p.k.). ze względu na szczególną zawilóść sprawy lub jej wagę sąd pierwszej instancji może postanowić o jej rozpoznaniu w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników (art. 28 § 3 k.p.k.). Natomiast w sprawach o przestępstwa zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności sąd orzeka w składzie dwóch sędziów i trzech ławników (art. 28 § 4 k.p.k.).

W Irlandii z kolei analiza kryteriów wyboru jednoznacznie dowodzi, że tak jak w przypadku większości jurysdykcji *common law* w skład irlandzkiej ławy przysięgłych wchodzi na ogół dwunastu przedstawicieli społeczeństwa. co prawda na gruncie art. 23 ustawy o sądach i sprawach cywilnych (*Courts and Civil Law (Miscellaneous Provisions) Act, 2013*) dopuszczalne jest zwiększenie liczby jej członków do 15, o ile istnieje duże prawdopodobieństwo, że proces będzie trwał dłużej niż 2 miesiące, sytuacja ta ma jednak rzadko miejsce w praktyce.

Zgodnie z treścią art. 10 ustawy o ławie przysięgłych z 1976 r. skład ławy wyłaniany jest spośród losowo wybranych w danym okręgu wyborców parlamentarnych (*County Registrar*). w skład tej grupy wchodzi obywatele Irlandii pomiędzy 18. a 65. rokiem życia, których ustawodawca zobowiązuje do stawiennictwa w konkretnym terminie do sądu i tam są wybierani w głosowaniu. Celem takiego zabiegu jest zapewnienie jak największej reprezentatywności tego organu. Zwraca na to uwagę sędzia J. Henchy, orzekający w precedensowej sprawie De Burca przeciwko Attorney General z 1977 r., który stwierdza, iż mają to być osoby wybrane losowo spośród mocno zróżnicowanego panelu jurorów danej społeczności, których zadaniem będzie wydanie werdyktu o winie lub braku winy w sposób wolny od ryzyka związanego z procesem prowadzonym przez sędziego lub sędziów. Tak wyłoniony skład ma przy tym gwarantować zarówno prawidłowość jego przeprowadzenia, jak i zapewnienie akceptacji społecznej dla wydanego w sposób kolegialny przez reprezentatywny organ społeczny werdyktu (*This means that juries are intended to be composed of a representative cross-section of the community, which is ensured through the process of random selection from a pool of potential jurors, and which thereby promotes the independent nature of the jury, and society's participation in the institution*)¹⁹⁷.

Polscy ławnicy w odróznieniu od irlandzkich przysięgłych nie są losowo wyłaniani z aktualnych grup wyborczych do parlamentu i powoływani do konkretnej sprawy, tylko

¹⁹⁷ De Burca przeciwko Attorney General [1972] No. 2130 P.

wybiera się ich na czteroletnią kadencję w sądzie okręgowym bądź rejonowym (art. 165 § 1 p.u.s.p.). o wyborze ławników każdorazowo decydują, w głosowaniu tajnym, radni gmin, których obszar jest objęty właściwością tych sądów. Zgodnie z treścią art. 162 § 1 p.u.s.p. kandydatów na ławników mogą zgłaszać radom gmin prezesi właściwych sądów, stowarzyszenia, inne organizacje społeczne i zawodowe, zarejestrowane na podstawie przepisów prawa, z wyłączeniem partii politycznych, oraz co najmniej pięćdziesięciu obywateli mających czynne prawo wyborcze. Sami kandydaci nie mogą zaś siebie zgłosić

By móc zasiadać w sądach, polscy ławnicy w odróżnieniu od irlandzkich przysięgłych muszą też spełniać szereg wymogów. Obejmują one konieczność posiadania obywatelstwa, wieku nieprzekraczającego 70 lat życia, stanu zdrowia umożliwiającego pełnienie obowiązków oraz pełni praw cywilnych i obywatelskich. Polski ustawodawca równolegle wymaga też spełnienia i innych warunków. w myśl więc art. 158 p.u.s.p. przyszły ławnik musi dodatkowo charakteryzować się nieskazitelnym charakterem, ukończyć 30. rok życia, być zatrudnionym, prowadzić działalność gospodarczą lub mieszkać w miejscu kandydowania co najmniej od roku oraz posiadać co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe. Ponadto ławnikiem orzekającym w sprawach z zakresu prawa pracy winna być osoba, która wyróżnia się szczególną wiedzą w tym obszarze. Celem uzupełnienia warto dodać, że posłużenie się przez ustawodawcę mocno ocennym i nieprecyzyjnym znamieniem „nieskazitelny charakter” należy przede wszystkim odczytywać w kontekście jego stosunku do obowiązującego porządku prawnego. Analogicznie jak w Irlandii popełnienie czynu zabronionego wyklucza możliwość sprawowania mandatu ławnika.

W Irlandii funkcji sędziego przysięgłego nie mogą pełnić m.in.: prezydent kraju, osoby zatrudnione w szeroko rozumianym wymiarze sprawiedliwości, w tym praktykujący prawnicy, funkcjonariusze *Gárda Síochána* i służb więziennych oraz członkowie sił zbrojnych. Przedstawicielami społeczeństwa tworzącymi ławę przysięgłych nie mogą być też osoby pozbawione wystarczających umiejętności czytania i pisania, niezdolne do świadczenia pracy, głuche, niewidome lub cierpiące na inne trwałe schorzenia. Zakaz ten dotyczy również osób które z powodu choroby psychicznej lub niepełnosprawności przez dłuższy czas przebywają w szpitalu lub innej podobnej instytucji i są poddawane regularnemu leczeniu¹⁹⁸. w myśl art. 8 ustawy o ławie przysięgłych z 1976 r. przyczyną pozbawienia prawa do wykonywania funkcji sędziego przysięgłego może być też uprzednia karalność.

¹⁹⁸ Zob. art. 7 *Juries Act – First Schedule. Persons Ineligible and Persons Excusable as of Right. Part I. Persons Ineligible.*

Pomimo iż stawiennictwo w sądzie na tej podstawie jest obowiązkiem obywatelskim, to jednak istnieje kategoria osób, które *ex lege* są zwolnione z obowiązku zostania przysięgłym (*persons excusable as of right*)¹⁹⁹. Należą do niej m.in.: studenci studiów stacjonarnych dowolnej instytucji edukacyjnej, parlamentarzyści, duchowni upoważnieni do sprawowania posługi kapłańskiej (*minister of religion*) oraz przedstawiciele zawodów medycznych, a zwłaszcza lekarze, lekarze weterynarii oraz farmaceuci. do tej kategorii zalicza się także urzędników służby cywilnej, jednostek samorządu terytorialnego oraz nauczycieli zatrudnionych na wszystkich poziomach edukacyjnych. Warunkiem niezbędnym dla zwolnienia od tego obowiązku na czas przebiegu procesu jest jednak przedstawienie w sądzie zaświadczenia, wystawionego przez bezpośredniego przełożonego, że kandydat „(...) wykonuje istotne i pilne usługi o znaczeniu publicznym, które nie mogą być wykonane przez inną osobę lub odłożone w czasie” (*performs essential and urgent services of public importance that cannot reasonably be performed by another or postponed*)²⁰⁰.

W Polsce w art. 159 p.u.s.p. ustawodawca w sposób enumeratywny wymienia podmioty, które są wykluczone z kandydowania. Katalog ten jest zbliżony do katalogu irlandzkiego i też obejmuje osoby zatrudnione w szeroko pojętym wymiarze sprawiedliwości, Policji, wojsku, Służbie Więziennej. są to więc pracownicy sądów powszechnych i innych sądów, prokuratur, organów, od których orzeczenia można żądać skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego, adwokaci i aplikanci adwokaccy; radcy prawni i aplikanci radcowscy. Polski ustawodawca wymienia także funkcjonariuszy Policji oraz inne osoby zajmujące stanowiska związane ze ściganiem przestępstw i wykroczeń; żołnierzy w czynnej służbie wojskowej oraz funkcjonariuszy Służby Więziennej²⁰¹. Kolejnymi podmiotami, które na gruncie irlandzkich regulacji nie są wykluczone z bycia przysięgłym, mimo iż mogą być z tego obowiązku zwolnieni, są osoby duchowne oraz radni wszystkich szczebli samorządowych. w § 2 ustawodawca zastrzega też, że nie można być ławnikiem jednocześnie w więcej niż jednym sądzie.

Do kompetencji posiadanych przez procesową ławę przysięgłych w sprawach karnych należy rozstrzygnięcie na podstawie przedstawionego jej stanu faktycznego i zgromadzonych w sprawie dowodów, czy dana osoba jest winna (*guilty*) lub niewinna (*not guilty*) przestępstwa, o które została oskarżona. Niekiedy może też w związku z tym dokonywać

¹⁹⁹ Zob. art. 7 *Juries Act – First Schedule. Persons Ineligible and Persons Excusable as of Right. Part II. Persons Excusable as of Right.*

²⁰⁰ Zob. szerzej *Juries Act – First Schedule. Persons Ineligible and Persons Excusable as of Right. Part II. Persons Excusable as of Right.*

²⁰¹ Zob. I. Nowicka, A. Sadło-Nowak, A. Tunia (red.), *Współdziałanie organów bezpieczeństwa i porządku publicznego w zakresie wykrywania wykroczeń i ścigania ich sprawców*, Lublin 2012, s. 347 i n.

zmiany kwalifikacji prawnej przypisanego czynu, a precyzyjniej rzecz ujmując, uznać oskarżonego za niewinnego zarzucanego mu czynu, a winnego popełnienia innego, mniej poważnego przestępstwa. Organ ten nie dokonuje natomiast interpretacji prawa, a w kwestiach merytorycznych postępuje zgodnie ze wskazówkami sędziego²⁰². To sędzia zatem, dokonując podsumowania sprawy (*judge's summing up*), wyjaśnia przysięgłym wszystkie kwestie prawne, pomaga w zrozumieniu stanu faktycznego czy znamion przestępstwa. Na końcu zaś precyzuje, na kim spoczywa ciężar dowodzenia i czym charakteryzuje się standard „ponad rozsądną wątpliwość” (*beyond reasonable doubt*)²⁰³.

W polskich sądach ławniczych odmiennie niż w irlandzkich ławach przysięgłych nie występuje rozdzielenie funkcji orzeczniczych. Oznacza to brak podziału na sędziów faktu i sędziów prawa, co skutkuje tym, że jak już było powiedziane, polscy ławnicy w zakresie orzekania są niezawiśli i – jak sędziowie zawodowi – podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom. Co do zasady mają też oni te same uprawnienia co sędziowie zawodowi (art. 4 § 2 p.u.s.p.) za wyjątkiem przewodniczenia na rozprawie i naradzie bądź też wykonywania czynności sędziego poza rozprawą (art. 169 § 2 p.u.s.p.)²⁰⁴.

Kolejnym elementem znacznie odróżniającym polskich ławników i irlandzką ławę przysięgłych jest sposób obradowania. W naszym kraju ławnicy, obradując wspólnie z sędzią lub sędziami, także ponoszą odpowiedzialność za prawidłowe rozstrzygnięcie w przedmiocie nie tylko winy, ale i odpowiedzialności karnej oskarżonego. Co więcej, wyroki sądów ławniczych podlegają pełnej kontroli odwoławczej zarówno pod kątem prawidłowości ustaleń faktycznych, jak i zgodności z prawem²⁰⁵.

Irlandzcy przysięgli obradują natomiast w odosobnieniu, bez udziału sędziego zawodowego i obecności innych osób, a podjęte przez nich decyzje są samodzielne²⁰⁶. Sędzia zawodowy w żaden sposób nie może zatem skontrolować, czy przestrzegają oni procedur sądowych, rozumieją wszystkie zagadnienia prawne, zwłaszcza te dotyczące standardu dowodowego czy znamion przestępstwa. Niezależnie od tego, z uwagi na obowiązującą

²⁰² Zob. art. 19 ust. 1 *Juries Act*.

²⁰³ Warto w tym miejscu dodać, że do uznania winy oskarżonego w sprawie karnej wymagany jest bardzo wysoki standard dowodowy, który niekiedy określany jest nawet na poziomie 95% pewności. Law Reform Commission, *Report Jury Service*, April 2013, paragraph 8.04. Zob. też K. Kremens, *Ciężar dowodu w procesie karnym państw common law* [w:] *Ciężar dowodu i obowiązki dowodzenia w procesie karnym*, red. W. Jasiński, J. Skorupka, Warszawa 2017, s. 218.

²⁰⁴ Więcej o rozdzieleniu funkcji orzeczniczych w jurysdykcjach *common law* zob. K. Kremens, *Ciężar dowodu...*, s. 63.

²⁰⁵ Zob. szerzej C. Kulesza, *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016/21, s. 64.

²⁰⁶ Zob. *Summary of Key Principles* [w:] Law Reform Commission, *Report Jury Service*, April 2013, paragraph 1.50.

w Irlandii zasadę zakazującą podwójnego sądenia i skazywania za to samo przestępstwo (*double jeopardy*), wyrok uniewinniający podjęty przez ławę przysięgłych jest prawomocny (*true verdict*) i co do zasady nie podlega rewizji²⁰⁷. Możliwość jego zaskarżenia apelacją do Sądu Najwyższego istnieje wyłącznie wówczas, gdy doszło do poważnych naruszeń prawa, nieprawidłowego zastosowania prawa karnego lub naruszenia przepisów postępowania. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego do uznania werdyktu za uzgodniony nie jest wymagana jednomyślność dwunastu przysięgłych²⁰⁸.

W kontekście podjętej problematyki odnotować należy, że w art. 21 analizowanego aktu normatywnego irlandzki ustawodawca przewiduje procedurę umożliwiającą wyłączenie niektórych przysięgłych bądź nawet całej ławy, pod warunkiem że strony postępowania wskażą uzasadnioną przyczynę (*challenge for cause*). Prawo do zgłoszenia przed zaprzysiężeniem przysięgłych żądania wyłączenia bez podania powodu nawet 7 przysięgłych (*stand by of a juror*) przysługuje zarówno obronie, jak i oskarżeniu. z kolei w sprawie, w której jest wielu współoskarżonych, każdy z nich może zakwestionować do 7 przysięgłych.

6. Podsumowanie

Analiza historycznego kształtowania się realiów normatywnych w Polsce jednoznacznie wskazuje, że w państwie tym obowiązuje porządek prawa stanowionego. Charakteryzuje się on rozdzieleniem działalności prawotwórczej od działalności stanowienia prawa. Regułą tego porządku normatywnego jest też i to, że kompetencje prawotwórcze przysługują niemal wyłącznie najwyższemu organowi przedstawicielskiemu, jakim jest parlament, zaś normy prawne są w przeważającej mierze rekonstruowane z regulacji prawnych zgrupowanych w aktach normatywnych. i choć pewne uprawnienia w zakresie wydania przepisów wykonawczych przysługują też władzy wykonawczej, a moc prawotwórczą mają też orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego i w jakiejś mierze uchwały Sądu Najwyższego, to jednak prawodawstwo oparte jest na prawie stanowionym.

Analiza losów historycznych prawa w Irlandii dowodzi, że presja prawa angielskiego i konieczność dostosowania istniejących w tym kraju instytucji normatywnych do narzuconego systemu spowodowała, że choć nie mają one czysto anglosaskiego charakteru i posiadają także pewne cechy systemu stanowionego prawa kontynentalnego, to jednak precedens posiada ugruntowaną pozycję i stał się obowiązującym zwyczajem. w rezultacie w Irlandii występują dwa sposoby tworzenia prawa. Pierwszy z nich polega na odwoływaniu

²⁰⁷ Zob. art. 19 ust. 1 *Juries Act*.

²⁰⁸ Supreme Court in O'Callaghan przeciwko Attorney General [1993] 2 IR 17 [w:] M. Forde, D. Leonard, *Constitutional Law...*, 482 i n.

się do zwyczajów i precedensów sądowych (*case law*). Oznacza to, że irlandzkie sądy nie tylko stoją na straży przestrzegania prawa, lecz poprzez wykorzystywanie prawa precedensu czynnie uczestniczą w jego tworzeniu. Drugi zaś do stanowienia aktów normatywnych przez specjalnie powołane do tego organy państwowe (*statue law*), czyli parlament (irl. *Oireachtas*).

Analiza konstytucyjnego systemu źródeł prawa w Polsce wskazuje na ich uporządkowanie. Przesądza o tym zarówno uregulowanie kwestii prawotwórstwa w osobnym, III rozdziale Konstytucji, jak i wyodrębnienie dualistycznego systemu źródeł prawa, polegające na rozróżnieniu tych o charakterze powszechnie obowiązującym oraz o charakterze wewnętrznym. o znaczeniu i uwadze, jaką ustrojodawca poświęcił tej problematyce, świadczy także fakt, że precyzyjnie określa on relacje pomiędzy prawem krajowym a prawem międzynarodowym, a zwłaszcza charakter prawny i moc prawną norm prawnych tworzonych przez organizacje międzynarodowe.

Tożsama analiza prawa irlandzkiego dowodzi, że brak konstytucyjnego uporządkowania prawotwórczej działalności uprawnionych podmiotów skutkuje nieuzasadnionym rozproszeniem oraz chaosem. za przyjęciem takiej wykładni przemawia brak jasności i przejrzystości treści tego aktu normatywnego w zakresie krajowych źródeł prawa. Doprecyzowany jest bowiem jedynie proces stanowienia ustaw oraz obowiązywanie prawa międzynarodowego, zupełnie nieuregulowana jest natomiast ranga brytyjskich i irlandzkich precedensów oraz zasad interpretacyjnych

Analiza konstytucyjnych i pozakonstytucyjnych zasad procesowych oraz ich wpływu na model procesu karnego dowodzi, że w obu krajach istnieją zasady, które kreują model postępowania karnego i których celem jest zapewnienie mu jednolitości i spójności. Obejmują one ogół norm regulujących ustrój organów wymiaru sprawiedliwości, ich procesową działalność, kierunek oraz sposób interpretacji przepisów prawnych oraz strukturę i przebieg procesu karnego. Ich analiza jednoznacznie dowodzi, że na treść i przedmiot unormowań irlandzkich znaczący wpływ miało podporządkowanie konstrukcji procesowej zasadzie kontrydiktoryjności, w Polsce zaś zasadzie inkwizycyjności. Kolejna różnica dotyczy również faktu, że w Polsce zasady procesowe są szczegółowo uregulowane albo w samej Konstytucji, albo w ustawie karnoprosesowej, tymczasem w Irlandii dodatkowo rozsiiane są one też w różnych orzeczeniach sądowych i bliżej niedoprecyzowanych zasadach *common law*.

Porównanie roli czynnika obywatelskiego w obu państwach wskazuje, że choć i w Polsce, i Irlandii istnieją odrębne, podniesione do rangi konstytucyjnej instytucje władzy

sądowniczej, w skład których wchodzi przedstawiciele społeczeństwa niebędący prawnikami, to jednak występujące różnice między nimi są znaczne. Po pierwsze w polskim procesie karnym ławnicy orzekają wyłącznie w sprawach o zbrodnie i o przestępstwa, za które ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności, a więc przed sądami okręgowymi. Irlandzcy przysięgli z kolei orzekają we wszystkich sprawach z wyjątkiem tzw. nieznacznych przestępstw oraz przestępczości zorganizowanej. Po drugie polscy ławnicy są wybierani w wyborach pośrednich, przez poszczególne rady gmin, a funkcje swą pełnią w konkretnym sądzie okręgowym przez cztery lata. z kolei dobór składu irlandzkiej ławy przysięgłych z założenia jest przypadkowy, a funkcje swoją w określonym składzie pełni ona wyłącznie raz.

Kolejna odmiennosc dotyczy faktu, że pozycja ustrojowo-procesowa ławnika jest uregulowana w ustawie tak samo jak pozycja sędziego, co oznacza, że w zakresie orzekania ma on takie same uprawnienia co sędzia zawodowy, zaś orzeczenie merytoryczne w sprawie pochodzi od całego składu orzekającego. w Irlandii natomiast, tak jak i w innych państwach należących do wspólnoty *common law*, dostrzegalny jest wyraźny dualizm orzecznicy, a pozycja sędziego przysięgłego nie jest zrównana z pozycją sędziego zawodowego. Oznacza to, że przysięgli rozstrzygają wyłącznie o stanie faktycznym sprawy, czyli o tym, czy oskarżony jest winny zarzuconego mu przestępstwa, sędzia zawodowy zaś o wszelkich merytorycznych kwestiach. Po czwarte polscy ławnicy inaczej niż irlandzcy przysięgli korzystają z ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych, tak samo jak sędzia, prokurator, notariusz, komornik i kurator sądowy (art. 115 § 13 pkt 3 k.k.²⁰⁹).

Następna różnica związana jest z faktem, że decyzja ławy przysięgłych odmiennie niż ławników nie zawiera uzasadnienia i nie podlega kontroli instancyjnej. Polski sędzia ma też możliwość dyskusowania z ławnikami o winie podsądnego, może też na bieżąco tłumaczyć im ewentualne zawiłości prawne. Tymczasem irlandzki sędzia może jedynie pouczyć ławę przysięgłych na temat istniejących dowodów i liczyć, że uwzględni ona jego opinię. z uwagi też na fakt, że jej rozstrzygnięcie jest samodzielne i nie biorą w nim udziału sędziowie, nie mają oni także żadnego wpływu na ich werdykt w zakresie winy.

And last but not least w Polsce składy ławnicze wprowadzone zostały także do dwóch izb Sądu Najwyższego, w Irlandii zaś udział niewykształconych przysięgłych na etapie postępowań odwoławczych tak wysokiego szczebla sądownictwa nie jest przewidziany²¹⁰. Przyczyną tego jest przede wszystkim fakt, że Sąd Najwyższy jest w Irlandii uznawany za sąd

²⁰⁹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.), dalej – k.k.

²¹⁰ Zob. art. 59 ustawy o Sądzie Najwyższym.

prawa (tzw. *court of final appeal*), a nie faktu i przy rozpoznawaniu skarg nadzwyczajnych tudzież rozstrzyganiu kwestii wykładni czy stosowania przepisów prawa potrzebna jest nie tyle wiedza życiowa, co rozległa i fachowa wiedza prawnicza.

Rozdział II. Prawne kryteria wyłączenia lub ograniczenia odpowiedzialności karnej z powodu określonych zaburzeń stanu psychicznego

1. Wprowadzenie

W rozdziale drugim komparatystyczna perspektywa autorki ogranicza się niemal wyłącznie do ujęcia wewnątrzsystemowego, a więc przedmiotem porównywania będą jedynie wybrane instytucje prawa karnego i prawa karnego procesowego. Podjęte analizy w pierwszej kolejności dotyczyć będą podmiotowej zdolności do przypisania winy oraz podstaw do jej wyłączenia lub ograniczenia. w tym celu autorka dokona dogmatyczno-prawnej wykładni art. 31 § 1 i § 2 k.k., w którym polski ustawodawca definiuje pojęcie niepoczytalności i poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym oraz art. 5 i art. 6 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*)²¹¹, w których ustawodawca irlandzki definiuje pojęcie niepoczytalności (*insanity*) i poczytalności zmniejszonej (*diminished responsibility*). w polu zainteresowania znajdzie się też dobrowolne wprowadzenie się sprawcy w stan nietrzeźwości lub odurzenia, powodujący wyłączenie lub ograniczenie poczytalności. w Polsce stan ten określany jest mianem niepoczytalności zawinionej i został uregulowany w art. 31 § 3 k.k., w Irlandii zaś w art. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), i definiowany jest jako odurzenie (*intoxication*).

W dalszych częściach rozdziału rozważania dotyczyć będą problematyki opiniowania sądowno-lekarskiego dotyczącego stanu zdrowia psychicznego sprawcy czynu zabronionego. w tym celu przeanalizowane zostaną okoliczności, w których konieczne staje się zasięgnięcie opinii biegłych w obu krajach oraz na kim ten obowiązek spoczywa. Konieczne stanie się też ustalenie, czy konieczność ta dotyczy wyłącznie ustalenia stanu psychicznego w chwili czynu czy też także jego stanu obecnego.

Ostatnim etapem badawczym w tym rozdziale będzie zweryfikowanie, jaka jest rola biegłego i biegłego – świadka (*witness – expert*) w polskim i irlandzkim procesie karnym oraz ustalenie występujących między nimi podobieństw i różnic. Niezbędne będzie również ustalenie istniejących podobieństw i różnic w procesie pozyskiwania dowodów w obu typach procesów.

²¹¹ Number 11 of 2006 Irish Statue Book.

2. Podmiotowa zdolność do przypisania winy oraz podstawy do wyłączenia lub ograniczenia winy sprawcy

Na gruncie polskiego prawa karnego podstawowym warunkiem przypisania sprawcy winy jest jego zdolność do rozpoznania znaczenia czynu zabronionego i pokierowania swoim postępowaniem. Wszelkie zaś zakłócenia tej zdolności muszą być rozpatrywane na płaszczyźnie winy. Potwierdza to treść art. 31 k.k., który w § 1 wyznacza okoliczności wskazujące stan niepoczytalności oraz wyłączające winę, zaś w § 2 poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym, stanowiącej podstawę dyskrecjonalnego, nadzwyczajnego złagodzenia kary, będącego konsekwencją ograniczenia stopnia winy sprawcy²¹².

W Irlandii także jedną z okoliczności wpływającą na wyeliminowanie lub ograniczenie stopnia zawinienia sprawcy (*circumstances excluding or reducing an offender's culpability*) jest wyłączona lub znacznie ograniczona rozpoznawalność sytuacji w sferze faktycznej i prawnej oraz zdolność pokierowania swoim postępowaniem²¹³. Odzwierciedleniem tego jest treść art. 5 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), w myśl którego warunkiem przypisania winy sprawcy jest, by znał on charakter i jakość swego czynu lub miał świadomość, że czyn, którego się dopuścił, był zły oraz był w stanie powstrzymać się od jego popełnienia. z kolei zgodnie z art. 6 cytowanej ustawy warunkiem obniżenia ciężaru kwalifikacji czynu jest takie zaburzenie umysłowe, które co prawda nie uzasadnia uznania sprawcy za niepoczytalnego, jednak w znacznym stopniu ogranicza jego odpowiedzialność.

Analogicznie więc jak w naszym kraju istotne zakłócenia tych zdolności albo zupełnie wyłączają możliwość pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej (art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. – *Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), albo też stanowią okoliczność uprawniającą do złagodzenia kary. Odmienne jednak niż w polskim porządku prawnym redukcja winy nie obejmuje wszystkich przestępstw, lecz jedynie te z nich, w następstwie których doszło do pozbawienia życia człowieka i polega na zmianie kwalifikacji prawnej czynu z morderstwa (art. 6 ust. 1 ustawy z 2006 r.) lub dzieciobójstwa

²¹² Zob. P. Daniluk [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Legalis 2021, komentarz do art. 31 § 1; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2021, s. 142.

²¹³ P. Gibbons, N. Mulryan, A. O'Connor, *Guilty but Insane: The Insanity Defence in Ireland, 1850–1995*, „British Journal of Psychiatry” 1997/170, s. 467 i n.; B. Andoh, *The M’Naghten Rules – the Story so Far*, „Medico Legal Journal” 1993/61 (2), s. 93 i n.

(art. 6 ust. 3 ustawy z 2006 r.) na zabójstwo z powodu ograniczonej poczytalności (*manslaughter on the ground of diminished responsibility*)²¹⁴.

Powyższe pozwala na poczynienie konstatacji, że w obu krajach niepoczytalność lub poczytalność ograniczona w stopniu znacznym rozumiana jest jako szczególny stan psychiczny sprawcy czynu zabronionego lub przestępstwa, dla którego charakterystyczne są całkowity brak rozumienia rzeczywistości, znacznie ograniczone rozumienie rzeczywistości albo też brak samokontroli nad swoim zachowaniem. Warto także wspomnieć, że w Polsce i w Irlandii poczytalność ma charakter dymensjonalny. Oznacza to, że na jej krańcach mogą znajdować się osoby posiadające pełną zdolność rozpoznania znaczenia czynu i pokierowania swym postępowaniem oraz osoby, u których zdolności te są znacznie ograniczone, nie osiągają jednak poziomu niepoczytalności. to z kolei oznacza, że w obu państwach w normatywnym ujęciu poczytalności odstąpiono od podejścia kategorialnego, wyeksponowano natomiast jej ilościowy charakter²¹⁵.

Wspólne jest też przekonanie, że etiologia niepoczytalności i poczytalności znacznie ograniczonej jest zróżnicowana i może obejmować szereg zaburzeń czynności psychicznych i to zarówno tych o charakterze choroby psychicznej, znacznego upośledzenia umysłowego, jak i tych, które nie zostały zdefiniowane na gruncie psychopatologii²¹⁶.

Osobną kategorią normatywną w obu krajach jest dobrowolne wprowadzenie się sprawcy w stan nietrzeźwości lub odurzenia, powodujący wyłączenie lub ograniczenie poczytalności. w Polsce stan ten określany jest mianem niepoczytalności zawinionej i został uregulowany w art. 31 § 3 k.k. na jego podstawie ustawodawca wyłącza spod przedmiotowego zastosowania § 1 i § 2 określoną kategorię sprawców niepoczytalnych czy też o poczytalności znacznie ograniczonej – w przypadku, gdy przyczyną braku możliwości pokierowania swym postępowaniem lub rozpoznania znaczenia swego czynu był stan nietrzeźwości lub odurzenia, w który sprawca ten dobrowolnie się wprawił.

Podobna regulacja do wyżej przedstawionej znajduje się w art. 1 irlandzkiej ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*). Zgodnie

²¹⁴ Zob. też The People (Director of Public Prosecutions) przeciwko Smyth, 3 I.R. 688, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-smyth-793744281> (dostęp 21.02.2024 r.).

²¹⁵ Zob. też A. Golonka, *Zaburzenia osobowości i ich wpływ na ocenę poczytalności sprawcy przestępstwa*, „Zeszyty Prawnicze” 2013/13, s. 107; K. Nowak, *Dymensjonalne podejście do zaburzeń osobowości – osobowość w DSM – 5*, „Psychiatria” 2015/12 (2), s. 19; F. MacAuley, *Insanity, Psychiatry and Criminal Responsibility*, Dublin 1993, s. 111 i n.

²¹⁶ F. MacAuley, *Insanity, Psychiatry and Criminal...*, s. 113; J.K. Gierowski, *Rola biegłego psychologa w opiniowaniu poczytalności – problemy diagnostyczne i kompetencyjne* [w:] *Postępowanie karne i cywilne wobec osób zaburzonych psychicznie. Wybrane zagadnienia z psychiatrii, psychologii i seksuologii sądowej*, red. J.K. Gierowski, A. Szymusik, Kraków 1996, s. 127–154.

z nią stan odurzenia wywołany przez spożycie jakiegokolwiek napoju alkoholowego, narkotyku, rozpuszczalnika lub jakiegokolwiek innej substancji lub kombinacji substancji, w który wprowadził się sprawca przestępstwa, określany jest mianem intoksykacji (*intoxication*). Jednocześnie pod pojęciem zaburzenia psychicznego (*mental disorder*) zawartego w tym samym akcie prawnym, którego wystąpienie jest warunkiem koniecznym stwierdzenia niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej sprawcy, należy rozumieć chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe, demencję lub jakąkolwiek chorobę umysłu, lecz nie odurzenie (*includes mental illness, mental disability, dementia or any disease of the mind but does not include intoxication*).

Powyższe dowodzi, że wspólne dla ustawodawców karnych obu państw jest podejście, zgodnie z którym stan nietrzeźwości lub odurzenia pozalkoholowego nie wyłącza odpowiedzialności karnej ani nawet nie uprawnia do nadzwyczajnego złagodzenia kary²¹⁷. Różnica polega jednak na tym, że w Polsce wyłącza się spod karalności stany odurzenia niezawinionego, przypadkowego oraz anormalną reakcję na alkohol. w tożsamy sposób traktuje się także sprawców, u których rozpoznano stan zależności od alkoholu lub środków odurzających²¹⁸. w Irlandii natomiast od lat dominuje stały i niezmienny pogląd, że umyślne i dobrowolne wprowadzenie się w stan nietrzeźwości lub odurzenia zawsze ma charakter zawiniony. Każdy bowiem dorosły i rozsądny człowiek (*adult and reasonable man*) nie tylko winien mieć świadomość, że spożywanie substancji odurzających może skutkować uzależnieniem ale też, że szeroko rozumiane środki psychoaktywne, w tym alkohol, mogą skutkować zaburzonym poczuciem rzeczywistości, niezdolnością do krytycznej oceny siebie, otoczenia, innych ludzi czy relacji z nimi²¹⁹.

W obu krajach też odtworzenie i ocena procesów psychicznych, czy sprawca *tempore criminis* w chwili popełnienia czynu zabronionego lub przestępstwa znajdował się w stanie niepoczytalności, poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym czy niepoczytalności zawinionej, jest kluczowe nie tylko dla jego odpowiedzialności karnej, ale także może mieć

²¹⁷ F. MacAuley, *The Intoxication Defence in Criminal Law*, „Irish Jurist” New Series, 1997/32, s. 243 i n.

²¹⁸ s. Batawia, *Ocena poczytalności w przypadkach alkoholizmu*, Warszawa 1954, s. 37; K. Buchała, *Przypisanie zachowania popełnionego w stanie niepoczytalności (poczytalności umniejszonej) spowodowanej odurzeniem się lub silnym afektem*, „Studia Prawnicze” 1988/1–2, s. 231–235; J. Heitzman, *Upicie alkoholowe jako przedmiot ekspertyzy sądowo-psychiatrycznej* [w:] *Postępowanie karne i cywilne...*, red. J.K. Gierowski, A. Szymusik, s. 97 i n.; W. Łuniewski, *Zarys Psychiatrii sądowej. Część ogólna*, Warszawa 1950, s. 58 i n.; A. Golonka, *Poczytalność sprawcy czynu zabronionego w kontekście trudności związanych z oceną wybranych stanów atypowych*, „Interdyscyplinarne Centrum Etyki” (Incet) https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/259593/golonka_poczytalnosc_sprawcy_czynu_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp 21.02.2024 r.), s. 6.

²¹⁹ F. MacAuley, *The Intoxication Defence in Criminal Law...*, s. 245; The Law Reform Commission, *Report on Intoxication*, Dublin 1995, s. 9.

odzwierciedlenie w działaniach profilaktycznych, zabezpieczających, wychowawczych czy prewencyjnych²²⁰.

3. Opiniowanie sądowo-lekarskie dotyczące zdolności do ponoszenia winy

Skoro w obu państwach warunkiem przypisania winy jest przede wszystkim poczytalność sprawcy, to w celu stwierdzenia jego niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym konieczne jest ustalenie aktualnego stanu zdrowia psychicznego. Stwierdzenie, czy stan psychiczny sprawcy *tempore criminis* odpowiada wskazanym wyżej kategoriom, wymaga wiedzy specjalistycznej, a zatem przekracza wiadomości prawnika i wymusza na nim zasięgnięcie opinii. Ponieważ zaś i w Polsce, i w Irlandii niepoczytalność stanowi wyjątek od reguły, jaką jest poczytalność i odpowiedzialność karna większości ludzi dorosłych, a żaden z ustawodawców nie wylicza bezpośrednio przesłanek warunkujących konieczność skorzystania z wiedzy specjalistycznej i wystąpienia o opinię psychiatryczną, to przyjmuje się, że ocena stanu świadomości sprawcy czynu zabronionego lub przestępstwa ma charakter fakultatywny i może nastąpić wyłącznie w przypadku zaistnienia uzasadnionych wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego oskarżonego²²¹. Jak zatem trafnie wskazuje Lech Paprzycki, „diagnostyka stanu poczytalności sprawcy czynu zabronionego nie stanowi zasady, lecz następuje na skutek wystąpienia okoliczności wskazujących, iż może on cierpieć na zaburzenia psychiczne”²²².

Analogicznie jest w Irlandii, w której wynikająca z tzw. Reguł M’Naghena zasada domniemania poczytalności sprawcy czynu zabronionego lub przestępstwa skutkuje przekonaniem, że zbadanie jego stanu zdrowia psychicznego w chwili popełnienia czynu jest dopuszczalne jedynie wtedy, gdy istnieją uzasadnione wątpliwości w tym obszarze²²³. Trafnie ujmuje to Finebar MacAuley, stwierdzając, że badanie poczytalności oskarżonego bez względu na to, czy jego zachowanie w chwili czynu lub trwania procesu uzasadnia wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego, byłoby nieracjonalne i stanowiło naruszenie ekonomiki procesowej²²⁴. w podobnym duchu wypowiedział się także sędzia J. Edwards z irlandzkiego sądu apelacyjnego w sprawie *The People (DPP) przeciwko Heffernan* z 2017 r.

²²⁰ J. K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, M. Najda, *Psychologia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010, s. 345 i n.; D.E.J. Mac Namara, P. O’Mahony, *Crime and Punishment in Ireland*, „Fordham International Law Journal” 1993/17 (3), s. 831.

²²¹ E. O’Sullivan, I. O’Donnell, *Coercive Confinement in Ireland: Patients, Prisoners and Penitents*, Manchester 2012, s. 83 i n.

²²² L.K. Paprzycki, *Komentarz aktualizowany do art. 202 Kodeksu postępowania karnego*, LEX elekt. 2014, teza 14. Zob. też L.K. Paprzycki, *Podstawowe zasady opiniowania sądowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestniczenia w postępowaniu karnym – zagadnienia prawne*, „Prokuratura i Prawo” 1996/9, s. 110–111.

²²³ N. Osborough, *McNaghten Revisited*, „Irish Jurist” 1974/9 (76), s. 77.

²²⁴ F. MacAuley, *Insanity, Psychiatry and Criminal...*, s. 119.

Stwierdził on mianowicie, że badanie w tym obszarze winno być przeprowadzane przez biegłego wyłącznie wtedy, gdy stan psychiatryczny, psychologiczny lub samopoczucie strony wymaga rozważenia (*expert evidence is (...) consulted where the psychiatric or psychological condition or wellbeing of a party to litigation requires consideration*)²²⁵.

Wspólne w obu krajach jest także zapatrywanie, że przy ustalaniu poczytalności niezbędne jest zasięgnięcie opinii specjalistów, gdyż kwestia oceny zaburzeń psychiki i ich psychopatologicznych skutków niewątpliwie należy do wiadomości specjalnych, wykraczających poza zakres wiedzy przeciętnego prawnika²²⁶.

Z uwagi na fakt, że i w Polsce, i w Irlandii zdolność do pokierowania w czasie popełnienia czynu zabronionego swoim postępowaniem związana jest z aktem woli, podstawowym zadaniem biegłych sądowych lub biegłych świadków jest więc ustalenie stanu zdrowia psychicznego człowieka, w określonym sytuacyjnie kontekście oraz w ograniczonym czasie i w stosunku do podjętych, konkretnych, bezprawnych zachowań. i polski, i irlandzki biegły musi zatem dokonać kompleksowej opinii psychologiczno-psychiatrycznej, tylko ona bowiem pozwala organowi procesowemu lub ławie przysięgłych rozstrzygnąć, czy akt woli sprawcy przebiegał w sposób umożliwiający świadome pokierowanie swoim postępowaniem w czasie popełnienia czynu zabronionego. co istotne i warte podkreślenia, w obu krajach w opiniach psychiatryczno-psychologicznych występują sformułowania bezpośrednio odwołujące się do ustawowych i przyjmowanych przez judykaturę oraz doktrynę określeń „poczytalności” (*sanity*), „niepoczytalności” (*insanity*) czy „ograniczonej poczytalności” (*diminished responsibility*). w Polsce dodatkowo pojawiają się też określenia takie jak: „poczytalność w znacznym stopniu ograniczona”, „poczytalność ograniczona w stopniu mniejszym niż znaczny” oraz „poczytalność ograniczona w stopniu nieznacznym” lub w „nieznacznym stopniu ograniczona”²²⁷.

W obu państwach zwraca się też uwagę, że ustalenie stanu zdrowia psychicznego człowieka w chwili czynu nie jest łatwe z kilku powodów. Po pierwsze dlatego, że między analizowanym, bezprawnym zachowaniem a badaniem dokonany przez biegłego upływa

²²⁵ The People (DPP) przeciwko Heffernan [2017] IESC 5, <https://ie.vlex.com/vid/the-people-director-of-792856301> (dostęp 21.02.2024 r.).

²²⁶ M. Tottenham, E.J. Prendergast, C. Joyce, H. Madden, a *Guide to Expert Witness Evidence*, Dublin 2019, s. 240.

²²⁷ A. Kenny, *The Psychiatric Expert in Court*, „Psychological Medicine” 1984/14, s. 294 i n.; J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym, zakładzie karnym, w zakładzie zamkniętym przeznaczonym dla sprawców przestępstw skierowanych przeciwko wolności seksualnej popełnionych z zaburzeniem preferencji seksualnych albo skierowania takich sprawców na leczenie ambulatoryjne oraz terapia i elektroniczna kontrola miejsca pobytu stosowane wobec sprawców z zaburzeniami psychicznymi i zaburzeniami osobowości* [w:] *Środki zabezpieczające. System Prawa Karnego. Tom 7*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2015, s. 172 i n.

na ogół zbyt wiele czasu, aby można było z przekonaniem graniczącym z pewnością określić uprzednie potrzeby, uczucia, postawy czy aspiracje badanego²²⁸. Po drugie ze względu na retrospektywny charakter diagnozy trudne jest ustalenie motywu zaburzonego sprawcy i można o nim wnioskować jedynie na podstawie informacji, które dotyczą jego funkcjonowania przed popełnieniem inkryminowanego czynu, postrzegania przez niego całokształtu sytuacji, w której doszło do zdarzenia, a także analizy obiektywnych danych o okoliczności zdarzenia²²⁹. Informacje dotyczące powyższych kwestii i w Polsce, i w Irlandii mogą pochodzić z wyników badań psychologicznych, zeznań świadków i wyjaśnień samego oskarżonego, jak i być zawarte w aktach sprawy²³⁰.

Kolejnym spójnym elementem jest, by opinia biegłych o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego dotyczyła nie tylko jego stanu psychicznego w chwili popełnienia czynu, ale także jego aktualnego stanu zdrowia psychicznego. Wymóg ten jest związany z potrzebą ustalenia, czy aktualny stan zdrowia psychicznego pozwala oskarżonemu na udział w postępowaniu (art. 202 § 5 k.p.k. oraz art. 4 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. – *Criminal Law (Insanity) Act*, 2006); prowadzeniu obrony w sposób samodzielny i rozsądny oraz ewentualnej potrzeby zastosowania środków zabezpieczających czy też innych środków penalnych (zob. art. 79 § 1 pkt 4 k.p.k., art. 93 b § 1 k.k.; art. 1 *Probation of Offenders Act*, 1907; art. 16 *Sex Offenders Act*, 2001)²³¹.

W Polsce na gruncie art. 202 k.p.k. w opiniowaniu musi wziąć udział co najmniej dwóch lekarzy psychiatrów, ale także biegłych innych specjalności (art. 202 § 2 k.p.k.). Ci jednak są powoływani na wniosek lekarzy psychiatrów, co oznacza, że to oni mają pozycję dominującą w tego rodzaju opiniowaniu, albowiem sąd zobowiązany jest wniosek ich uwzględnić. Nie oznacza to jednak arbitralności ustaleń. o ograniczonej samodzielności działania biegłego w procesie świadczy bowiem art. 198 § 3 k.p.k., w którym ustawodawca stanowi, że organ procesowy może zmienić zakres ekspertyzy czy stawiać dodatkowe pytania. co więcej, może też zastrzec swoją obecność przy przeprowadzaniu przez biegłego badań,

²²⁸ J.K. Gierowski, *Rola biegłego psychologa w opiniowaniu o poczytalności – problemy diagnostyczne i kompetencyjne: Część I*, „Palestra” 1995/39 (5–6), s. 57.

²²⁹ J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *Niepoczytalność i psychiatryczne środki zabezpieczające. Zagadnienia prawno-materialne, procesowe, psychiatryczne i psychologiczne*, Warszawa 2013, s. 174–190; F. McAuley, *Insanity, Psychiatry and Criminal...*, s. 38.

²³⁰ J. K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, M. Najda, *Psychologia w postępowaniu karnym...*, s. 354; F. McAuley, *Insanity, Psychiatry and Criminal...*, s. 39 i n.; The People (DPP) przeciwko Heffernan [2017] IESC 5.

²³¹ Zob. też: P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 1–296*, red. P. Hofmański, Warszawa 2011, t. 1, s. 1160; R.A. Stefański, s. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 167–296*, t. 2, Warszawa 2019, komentarz do art. 202, teza 2; *Probation of Offenders Act*, 1907; *Sex Offenders Act*, 2001, Number 18 of 2001 Irish Statute Book; M. Tottenham, E.J. Prendergast, C. Joyce, H. Madden, a *Guide to Expert Witness Evidence...*, s. 10.

o ile jednak nie wpłynie to negatywnie na ich wynik (art. 198 § 2 k.p.k.). z kolei do udziału w wydaniu opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego, w zakresie zaburzeń preferencji seksualnych, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, powołuje biegłego lekarza seksuologa (art. 202 § 3 k.p.k.)²³².

Na marginesie tego wątku rozważań zauważyć należy, że na dominującą, a zarazem nieuzasadnioną pozycję lekarzy psychiatrów w polskim procesie karnym zwraca m.in. uwagę Józef K. Gierowski. Zgłasza on postulat *de lege ferenda*, by czynności diagnostyczne w pierwszej kolejności przeprowadzali biegli psychologowie. Oni też winni być uprawnieni do tego, aby przy zastosowaniu psychologicznych metod badawczych identyfikować każde zakłócenie czynności psychicznych, także to o charakterze psychiatrycznym. Dopiero bowiem po ustaleniu, że do owego zakłócenia w ogóle doszło i że miało ono określony charakter, zasadne jest wydawanie ostatecznej opinii. Autor podkreśla też, że dopiero w sytuacji, gdyby okazało się, że zakłócenia te mają charakter psychiatryczny lub że podłoże zarzucanego czynu związane jest z zaburzeniami preferencji seksualnych, zasadne byłoby wnioskowanie o udział psychiatrów lub seksuologów. Argumentacji w tym obszarze ma dostarczać przede wszystkim fakt, że ustalenie upośledzenia umysłowego dokonywane jest wyłącznie przy wykorzystaniu metod z zakresu psychologii, zaś zdecydowana większość „innych zakłóceń czynności psychicznych”, niemających z zasady podłoża patologii psychiatrycznej ani żadnej innej, lecz będących wynikiem zjawisk fizjologicznych, tylko czasem patologicznych, także poddaje się zbadaniu jedynie przy zastosowaniu metod badawczych psychologii, a nie psychiatrii. Istotny zdaniem Autora pozostaje wreszcie fakt, że także w przypadku chorób psychicznych badania psychologiczne pozwalają potwierdzić „wyniki zastosowania metod klinicznych psychiatrii a niejednokrotnie tylko one umożliwiają zidentyfikowanie organicznego podłoża zmian osobowości, pozwalającego psychiatrom ustalić, że to przypadek charakteropatii uwarunkowanej dyskretnymi uszkodzeniami centralnego układu nerwowego a nie socjopatia czy psychopatia, których natura jest zupełnie inna”²³³.

W Irlandii o niepoczytalności, poczytalności znacznie ograniczonej, a w konsekwencji także i poczytalności także przesądza wystąpienie lub brak wystąpienia u sprawcy w chwili popełnienia czynu zabronionego zaburzeń czynności psychicznych. Irlandzkie organy procesowe także więc opierają się na opinii ekspertów z tej dziedziny, którzy są powoływani

²³² Zob. szerzej Z. Lew-Starowicz, *Zarys seksuologii sądowej dla prawników*, Warszawa 2000, s. 37 i n.

²³³ J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *Opiniowanie biegłych o stanie psychicznym sprawcy czynu zabronionego* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. L.K. Paprzycki, s. 201. Podobnego zdania jest też T. Gordon, *Udział psychologa w opiniowaniu zastosowania (bądź uchylenia) środków zabezpieczających przewidzianych w art. 93–96 k.k.* [w:] *Psychologiczne i psychiatryczne opiniowanie sądowe w ramach nowych uregulowań prawnych*, red. J.M. Stanik, Z. Majchrzyk, Katowice 2001, s. 45–66.

w okolicznościach wykraczających poza normalną wiedzę, jaką dysponuje organ procesowy lub zwykli członkowie społeczności, z których pochodzą przysięgli (*outside the competence of ordinary members of the community from which jurors are drawn*). Analogicznie więc jak w Polsce miernikiem jest tu poziom wiedzy człowieka przeciętnie wykształconego²³⁴. Po stronie sądu lub ławy przysięgłych leży z kolei obowiązek zadecydowania, czy należy dać wiarę zeznaniom biegłego, a jeżeli tak, to w jakim stopniu. Zasada ta wynika z obowiązujących w ramach systemu *common law* reguł dowodowych i orzeczeń sądowych. i tak np. w sprawie R przeciwko Turner z 1975 r. sędzia I.J. Lawton stwierdził, że to do składu orzekającego należy decyzja, czy świadek jest wystarczająco wykształcony lub doświadczony, aby wyrazić opinię w dziedzinie eksperckiej²³⁵. z kolei w myśl orzeczenia The People (A G) Kelly z 1962 r. opinie biegłych w sprawie stanu zdrowia psychicznego oskarżonego w chwili czynu lub procesu nie są w żaden sposób wiążące i podlegają swobodnej ocenie sądu lub ławy przysięgłych²³⁶.

Warto także ponownie zacytować orzeczenie The People (DPP) przeciwko Heffernan z 2017 r., w którym sąd stwierdził, że zaburzenia psychiczne nie stanowią części zwykłej wiedzy i wymagają dowodu z opinii biegłego (*mental disorders do not form part of ordinary knowledge and require expert evidence*)²³⁷. z kolei na mocy rozstrzygnięcia The People (AG) przeciwko Fennell (No 1) z 1940 r. przyjęto, że w sytuacji, gdy żadne okoliczności nie wskazują na występowanie u sprawcy w czasie popełnienia czynu zabronionego zaburzeń psychicznych, organy procesowe bez udziału biegłych dokonują ustalenia poczytalności sprawcy²³⁸.

²³⁴ w irlandzkiej doktrynie autorzy na ogół posługują się pewnym skrótem myślowym, stwierdzając, że dowód z opinii biegłego jest dopuszczalny w kwestiach sztuki i nauki wykraczających poza tzw. zwykłą (*ordinary*) wiedzę. Zob. P.A. McDermott, *Criminal Procedure...*, s. 71 i przywołana tam literatura.

²³⁵ Zob. R przeciwko Turner [1975] 1 All ER 70, <https://vlex.co.uk/vid/r-v-turner-terence-792894221> (dostęp 21.02.2024 r.). Zob. też T. Golan, *The History of Scientific Expert Testimony in the English Courtroom*, „Science in Context” 1999/12 (1), s. 7–32; J.H. Wigmore, a *Treatise on the Anglo-American System of Evidence in Trial at Common Law*, Boston 1940, Volume VII, Paragraph 1918.

²³⁶ The People (AG) przeciwko Fennell (No 1) [1940] IR 445, <https://ie.vlex.com/vid/attorney-general-the-people-805701781> oraz The People (AG) przeciwko Kelly [1962] 1 Frewen 267, <https://ie.vlex.com/vid/people-v-kelly-803274113> (dostęp 21.02.2024 r.). Dla porządku warto dodać, że mimo braku takiego obowiązku w literaturze przedmiotu zwraca się jednak uwagę, że na ogół dowody psychiatryczne i psychologiczne są akceptowane rutynowo. Zob. The People (DPP) przeciwko Al Adheem (20 December 2018), *Central Criminal Court* [w:] M. Tottenham, E.J. Prendergast, C. Joyce, H. Madden, a *Guide to Expert Witness Evidence...*, s. 240 i n.

²³⁷ The People (DPP) przeciwko Heffernan [2017] 1 IR 82.

²³⁸ w sprawie tej sędzia stwierdził, że oskarżonego uznaje się za osobę zdrową psychicznie, chyba że dowiedziono, że jest inaczej (*an accused is to be assumed sane unless proven otherwise*). Zob. The People (AG) przeciwko Fennell (No 1) [1940] IR 445. Zob. też R. Byrne, J.P. McCutcheon, L. Cahillane, E. Roche-Cagney, *Irish Legal System*, Dublin 2014, s. 352 i n.; A. Loughnan, *Manifest Madness. Mental Incapacity in the Criminal Law*, Oxford 2012, s. 46 i n.

Irlandzki ustawodawca analogicznie też jak polski wskazuje specjalność biegłych, stanowiąc, że w procesie o niepoczytalność szczególna rola w obszarze diagnozowania stanu psychicznego oskarżonego przysługuje tzw. konsultantowi psychiatrycznemu (*consultant psychiatrist*). Konsultantem tym w praktyce może być każdy lekarz psychiatra, który to w myśl art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) przedstawia dowody w tym obszarze (*having heard evidence relating to the mental condition of the accused given by a consultant psychiatrist*).

Warto w tym miejscu również dodać, że definicja legalna konsultanta psychiatrycznego (*approved medical officer*) wyrażona jest w art. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) i zgodnie z nią pod pojęciem tym należy rozumieć zatwierdzonego lekarza urzędowego (*approved medical officer*), w celu jej uzupełnienia ustawodawca odsyła do art. 2 ust. 1 ustawy o zdrowiu psychicznym z 2001 r., w myśl której konsultantem psychiatrycznym jest lekarz psychiatra zatrudniony przez Radę Zdrowia (*Health Board*), zatwierdzony ośrodek (*approved centre*) lub osobę, której dane wpisane są do Departamentu Psychiatrii Dzieci i Młodzieży w Rejestrze Lekarzy specjalistów prowadzonym przez Radę Lekarską w Irlandii (*a person whose name is entered on the division of psychiatry or the division of child and adolescent psychiatry of the Register of Medical Specialists maintained by the Medical Council in Ireland*)²³⁹.

Różnica polega jednak na tym, że w irlandzkiej procedurze karnej, analogicznie zresztą jak w innych państwach wspólnoty *common law*, lekarza psychiatrę, a więc konsultanta psychiatrycznego, który ma zbadać stan psychiczny oskarżonego w czasie czynu i w czasie procesu, powołuje strona, a nie sąd czy ława przysięgłych. w praktyce oznacza to, że irlandzki czy też szerzej anglosaski sposób wprowadzania dowodów do procesu jest zbliżony do polskiego procesu cywilnego, w którym to ciężar dowodzenia został praktycznie przerzucony na stronę²⁴⁰. Wpływ na to ma omówiona w rozdziale pierwszym sporność procesu (*adversary system*), która bezpośrednio wpływa na prywatne zbieranie i przedstawianie ławie przysięgłych i sądowi zebranego materiału dowodowego. to stronom zatem przysługuje prawo wzywania świadków, ich przesłuchiwanie czy kwestionowanie przydatności przeprowadzania dowodów zaproponowanych przez drugą stronę. Odmienne też niż w naszym kraju to na stronie, która podnosi zarzut niepoczytalności lub zmniejszonej odpowiedzialności, spoczywa ciężar udowodnienia i przekonania sądu lub ławy przysięgłych,

²³⁹ Zob. *Mental Health Act, 2001, Number 25 of 2001 Irish Statute Book*.

²⁴⁰ Zob. też K. Kremens, *Przesłuchanie świadka w prawie amerykańskim*, „Prokuratura i Prawo” 2006/5, s. 95 i n.; T. Gardocka, Ł. Majewski, *Postępowanie dowodowe w procedurze karnej i cywilnej. Różnice konieczne i niekonieczne* [w:] *Nowe karne prawo dowodowe*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2015, s. 11–20.

że tak jest w rzeczywistości. Ujmując rzecz krócej i prościej, choć w Irlandii biegły – świadek w postępowaniu karnym także jest pomocnikiem organu procesowego, a jego rola również sprowadza się do udzielenia ławie przysięgłych lub sądowi specjalnych informacji dowodowych (*provide independent assistance to the court or jury*) w formie obiektywnej opinii (*objective unbiased opinion*) odnoszącej się do spraw z zakresu jego wiedzy specjalistycznej (*in relations to matters within his or her expertise*), to jednak model dochodzenia do prawdy oraz współpraca biegłych z organami ścigania i ich rola w procesie karnym wygląda inaczej²⁴¹.

Nie zmienia to jednak faktu, że analogicznie jak w polskim procesie karnym biegły w Irlandii także musi przekazać sądowi lub ławie przysięgłych wnioski na temat wszelkich zaobserwowanych u oskarżonego zaburzeniach psychicznych. Na żądanie organu procesowego musi on także poinformować o zastosowanej przez siebie metodologii badawczej oraz uzasadnić jej wybór²⁴². Przeprowadzane przez niego badania mogą obejmować wywiad medyczny, obserwację czy analizę dotychczasowej dokumentacji medycznej. W orzecznictwie zwraca się też uwagę, że niekiedy konieczne jest, by biegły skontaktował się z sąsiadami lub krewnymi oskarżonego i na tej podstawie dokonał oceny raportów medycznych lub innych zdarzeń²⁴³.

Powyższe uwagi uzupełnić należy poprzez wskazanie, że za absolutnie wyjątkowe należy uznać sprawy, w których to dowód na okoliczność niepoczytalności oskarżonego w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu jest wówczas przeprowadzany także wtedy, gdy on sam nie podnosi tej kwestii²⁴⁴. Nawet wtedy jednak obowiązek zaprezentowania ławie przysięgłych dostępnych dowodów, które mogą wskazywać na niepoczytalność oskarżonego, spoczywa na prokuratorze. Stanowisko takie przedstawił sędzia J. Kenny, który stwierdził, że w przypadku, gdy oskarżony lub jego pełnomocnik nie są przygotowani do udowodnienia, że w chwili zarzucanego mu czynu oskarżony był niepoczytalny, to obowiązek przedstawienia ławie przysięgłych dostępnych dowodów na ten temat spoczywa na oskarżeniu (*If the accused or his advisors are not prepared to make the case that he is insane, the duty of putting such evidence as is available on the topic before the jury rests on*

²⁴¹ Zob. szerzej M. Tottenham, E.J. Prendergast, C. Joyce, H. Madden, a *Guide to Expert Witness Evidence...*, s. 239 i n. Zob. też R przeciwko Harris and Others [2006] 1 Cr App R.5, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5b46f2152c94e0775e7f20b7> (dostęp 20.02.2024 r.).

²⁴² Ł.A. Majewski, *Współpraca lekarza z organami ścigania* [w:] *Medyczne prawo karne*, red. T. Gardocka, D. Jagiełło, Warszawa 2016, s. 175–184.

²⁴³ Zob. szerzej M. Tottenham, E.J. Prendergast, C. Joyce, H. Madden, a *Guide to Expert Witness Evidence...*, s. 239 i n. Zob. też R przeciwko Harris and Others [2006] 1 Cr App R.5.

²⁴⁴ R przeciwko Harris and Others [2006] 1 Cr App R.5.

the People, if the Attorney General is of opinion that the evidence is such that the jury might reasonably conclude that the accused was insane)²⁴⁵.

W ramach podsumowania tego wątku warto także zwrócić uwagę, że podstawową zasadą procesu kontradiktoryjnego jest założenie, zgodnie z którym to oskarżony sam decyduje o sposobie prowadzenia swojej obrony. w przypadku więc gdy posiada on zdolność do uczestniczenia w procesie (*fit to trial*), uznaje się go również za zdolnego do podjęcia decyzji, czy zasadnym jest podniesienie zarzutu o działanie w stanie niepoczytalności.

4. Rola biegłego i biegłego – świadka (*witness expert*) w procesie karnym

Jak już było powiedziane, w Polsce biegły w postępowaniu karnym jest powoływany przez organ procesowy, jego opinia zaś stanowi szczególne, samoistne źródło dowodowe. o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego wydaje się postanowienie (art. 194 k.p.k.), które konstytuuje jego pozycję procesową, w efekcie czego staje się on uczestnikiem postępowania. Biegłym może być zarówno biegły sądowy, osoba niebędąca biegłym, co do której wiadomo, że posiada odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie (art. 195 k.p.k.), jak i instytucja naukowa lub specjalistyczna (art. 193 § 2 k.p.k.), aczkolwiek samodzielność ich działania w procesie jest ograniczona. to organ procesowy może bowiem zmieniać zakres ekspertyzy, zmieniać lub stawiać dodatkowe pytania (art. 198 § 3 k.p.k.), a nawet uczestniczyć przy przeprowadzaniu badań przez biegłego, o ile nie wpłynie to ujemnie na wynik badania (art. 198 § 2 k.p.k.).

W Irlandii brak jest podziału dowodów osobowych na zeznania świadka, wyjaśnienia oskarżonego czy opinie biegłego, albowiem wszystkie te osoby określone są mianem świadków. w rezultacie więc biegły jest nie tyle szczególnym dowodem osobowym co posiadającym specjalistyczną wiedzę świadkiem (*witness expert*). z tego też powodu w przeciwieństwie do zwykłego świadka (*fact witness*) ma prawo do wyrażania opinii na określony temat (*opinion testimony*). Status tego biegłego – świadka odmiennie więc niż w Polsce nie jest nadawany lub zatwierdzany przez sąd, tylko wyznaczany przez stronę.

Po przesłuchaniu biegłego – świadka przez stronę, która go powołała (*direct examination*), może on też być poddany przesłuchaniu krzyżowemu przez stronę przeciwną (*cross-examination*), które obejmuje prawo do zadawania pytań sugestywnych, a których celem jest co do zasady zdyskredytowanie jego zeznań lub jego samego w oczach ławy

²⁴⁵ Zob. People (AG) przeciwko Messitt [1972] IR 204 at 213 [w:] D. Whelan, *Some Procedural Aspects of Insanity Cases*, s. 254, https://www.academia.edu/3867696/Some_Procedural_Aspects_of_Insanity_Cases (dostęp 21.02.2024 r.).

przysięgłych²⁴⁶. w myśl obowiązujących zasad procesowych istnieje także możliwość powołania się na tzw. dowody obalające (*rebuttal evidence*), których celem jest osłabienie wartości dowodowej dowodów przedstawionych przez stronę przeciwną. Poza tym obie strony, tj. obrona i oskarżenie, mają prawo kwestionować pytania zadawane biegłemu przez stronę przeciwną i wnioskować o ich usunięcie (*objection*). do sędziego zaś należy decyzja, czy wniosek o cofnięcie pytania podtrzymać czy odrzucić (*admissibility of evidence*)²⁴⁷. Powyższe oznacza, że inaczej niż w Polsce rolą irlandzkiego sądu nie jest kwestionowanie czy podważanie opinii biegłego, lecz włączenie jej do procesu. Zadaniem strony jest natomiast obnażenie jej słabych punktów podczas przesłuchania krzyżowego (*cross examination*) i przekonanie ławy przysięgłych o jej niskiej wartości dowodowej²⁴⁸.

Następna różnica dotyczy faktu, że w irlandzkim modelu procesowym wydawane przez biegłych opinie mają z reguły charakter odrębny, każda z nich jest bowiem przedmiotem osobnej umowy, jaką biegły zawarł ze stroną²⁴⁹. Inaczej jest natomiast w Polsce, gdzie ustawodawca stwarza możliwość, by decyzja o tym, czy biegli winni przeprowadzić badania wspólne i wydać jedną łączną opinię, czy też opinie ich mają mieć charakter odrębny, należy do organu procesowego powołującego biegłych (art. 193 § 3 k.p.k.).

Z treści definicji legalnej biegłego (*witness expert*) wyrażonej w art. 34 ust. 9 ustawy o postępowaniu karnym z 2010 r. (*Criminal Procedure Act, 2010*) wynika, że irlandzki ustawodawca nie stanowi też o alternatywnej możliwości zasięgnięcia opinii biegłego (biegłych) i opinii instytucji naukowej lub specjalistycznej (*vide* art. 193 § 2 k.p.k.)²⁵⁰. Redakcja tego unormowania jednoznacznie bowiem wskazuje, że biegłym jest osoba (*person*), która występuje przed sądem i posiada odpowiednie kwalifikacje lub doświadczenie w obszarze, do którego odnosi się jego zeznanie (*possess the appropriate qualifications or experience about the matter to which the witness's evidence relates*). Brak praktyki opiniowania instytucyjowego może z kolei znacznie utrudniać pozyskanie opinii

²⁴⁶ A.A. Stone, *The Insanity defense on Trial*, „Hospital and Community Psychiatry” 1982/33, s. 636–640. Zob. też L. Rezenek, *Evil or Ill? Justifying the Insanity Defence*, New York 2016, s. 266–280; J.H. Langbein, R.L. Lerner, B.P. Smith, a *History of the Common Law. The Development of Anglo-American Legal Institutions*, Austin – Boston – Chicago – New York – The Netherlands 2009, s. 456.

²⁴⁷ Tożsama zasada obowiązuje także w amerykańskim prawie karnym. Zob. szerzej K. Kremens, *Przesłuchanie świadka w prawie amerykańskim...*, s. 95; R. Tokarczyk, *Prawo amerykańskie...*, s. 263.

²⁴⁸ I. Jankowska-Prochot, *Pozycja i rola biegłego sądowego w anglosaskim procesie modelu karnego*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2022/26, s. 140.

²⁴⁹ Wyjątek od tej reguły stanowi wyżej wskazana sytuacja, w której sąd decyduje się na powołanie jednego wspólnego biegłego (*single joint expert*) – przyp. IJP. Zob. też *Superior Court Rules. Order 39 Evidence...*, s. 173.

²⁵⁰ Number 27 of 2010 Irish Statute Book.

kompleksowych z wielu różnych dziedzin, zwłaszcza gdy podlegający ocenie problem ze względu na swoją złożoność wymaga bardziej specjalistycznych wyjaśnień.

Kolejna odmienność dotyczy faktu, że polski biegły zobowiązany jest do sumienności i bezstronności, co symbolicznie podkreślać ma składane przez niego przyrzeczenie (art. 197 § 1 k.p.k.). z kolei biegły sądowy zobowiązany jest do powołania się na przyrzeczenie złożone przy ustanawianiu go w tym charakterze (art. 197 § 2 k.p.k.). i choć teoretycznie tego samego oczekuje się od irlandzkiego biegłego – świadka, to jednak trzeba pamiętać, że jest on wybrany i z reguły bardzo sownie opłacony przez jedną ze stron postępowania. Ona też, co oczywiste, oczekuje, że przedstawi on w jakiejś mierze korzystne z jej perspektywy stanowisko. *In alia verba* w funkcję irlandzkiego biegłego – świadka wpisany jest nieznanymi polskiemu biegłemu obowiązkiem balansowania pomiędzy oczekiwaniami zleceńodawcy a obowiązkiem zachowania obiektywizmu²⁵¹.

Wspólny dla obu państw pozostaje natomiast zakaz łączenia ról procesowych świadka i biegłego. Polski ustawodawca karnoprosesowy wskazuje to *explicite* w art. 196 § 1 k.p.k., w Irlandii natomiast, choć ustawodawca nie przewiduje wprost takiego wyłączenia, to jednak zarówno w literaturze, jak i w orzecznictwie prezentowany jest pogląd o konieczności rozdzielenia tych ról²⁵². na fakt ten zwraca się także uwagę w tzw. zasadzie ogólnej (*general rule*) wyrażonej w orzeczeniu w sprawie AG (Ruddy) przeciwko Kenny z 1960 r., zgodnie z którą świadkowie mogą zeznawać wyłącznie na temat faktów, nie wolno im natomiast wyrażać opinii ani wyciągać wniosków z faktów. w opinii sędziego J. Kingsmilla Moore'a to w zależności od rodzaju sprawy do trybunału faktów, sędziego lub ławy przysięgłych należy wyciąganie wniosków z faktów, formułowanie opinii i dochodzenie do wniosków (*It is for the tribunal of fact, judge or jury as the case may be, to draw inferences of fact, form opinions and come to conclusions*)²⁵³.

Istotne podobieństwo dotyczy też faktu, że samo stwierdzenie przez biegłych określonych czynności nie jest tożsame z prawnokarną oceną określonego zachowania sprawcy i ewentualnych jego skutków. Tego typu ocena jest bowiem domeną polskiego sądu rozpoznającego merytorycznie sprawę lub irlandzkiej ławy przysięgłych lub sądu²⁵⁴. w Polsce wynika to ze wspomnianej już zasady samodzielności jurysdykcyjnej sądu i art. 8 § 1 k.p.k.,

²⁵¹ I. Jankowska-Prochot, *Pozycja i rola biegłego sądowego...*, s. 141.

²⁵² M. Tottenham, E.J. Prendergast, C. Joyce, H. Madden, a *Guide to Expert Witness Evidence...*, s. 241; M. Tottenham, *The Reliable Expert Witness*, Dublin 2021, s. 78–82.

²⁵³ AG (Ruddy) przeciwko Kenny [1960] 94 I. L.T.R. 185 at 190 [w:] P. O'Connor, *Evidence of Visual Identification in Irish Law*, „Irish Jurist New Series” 1984/19 (2), s. 252.

²⁵⁴ s. Guerin, *Cutting the Golden Thread. The Reversed Burden of Proof of Criminal Trials*, Bar Council Conference 28th January 2012; A. Kenny, *The Psychiatric Expert...*, s. 294 i n.

w Irlandii z kolei jest konsekwencją treści art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r., w którym ustawodawca stanowi, że po zapoznaniu się z dowodami dotyczącymi stanu psychicznego oskarżonego przedstawionymi przez konsultanta psychiatrę (*having heard evidence relating to the mental condition of the accused given by a consultant psychiatrist*) sąd lub ława przysięgłych, w zależności od przypadku, wydaje wyrok specjalny stwierdzający, że oskarżony nie jest winny zarzucanego mu czynu z powodu niepoczytalności (*the court or the jury, as the case may be, shall return a special verdict to the effect that the accused person is not guilty by reason of insanity*). Zasada ta wynika również ze wspomnianego już wyroku R przeciwko Turner z 1975 r., w którym sędzia L.J. Lawton stwierdził *explicite*, że zanim sąd oceni wartość opinii, musi poznać fakty, na których się ona opiera. w przypadku bowiem gdy biegły został źle poinformowany, wziął pod uwagę fakty nieistotne lub pominął fakty istotne, to opinia najpewniej będzie bezwartościowa (*the opinion is likely to be valueless*). z tego też powodu to na obrońcy powołującym biegłego – świadka spoczywa obowiązek, by podczas przesłuchania go w charakterze świadka (*in examination-in-chief ask his witness*) poprosił go podanie faktów, na podstawie których opiera się jego opinia²⁵⁵.

Zarówno polski, jak i irlandzki ustawodawca przyjęli także tożsame stanowisko, że przy ustalaniu, czy sprawca miał zdolność rozpoznania znaczenia czynu, biegły winien uwzględniać szeroką interpretację tego pojęcia obejmującą zarówno jego warstwę ontologiczną, jak i aksjologiczną²⁵⁶. Innymi słowy, nierozpoznanie czy też ograniczone rozpoznanie znaczenia czynu w sferze faktycznej wyłącza lub ogranicza rozpoznanie znaczenia czynu w sferze prawnej. Nie można jednak wykluczyć sytuacji, w której sprawca rozpoznał co prawda faktyczną stronę czynu, jednak z pominięciem prawnej strony²⁵⁷.

5. Podsumowanie

Analiza podmiotowa zdolności do przypisania winy oraz podstaw do jej wyłączenia lub ograniczenia z powodu określonych zaburzeń stanu psychicznego w Polsce i w Irlandii dowodzi, że każdy dorosły człowiek, który nie doznał trwałych bądź przemijających zaburzeń psychicznych, uznawany jest za poczytalnego i ponosi odpowiedzialność karną za swoje

²⁵⁵ R przeciwko Turner [1975] 1 All ER 70; zob. też L. Heffernan, U. NÁ Raifeartaigh, *Evidence in Criminal Trials*, Dublin 2014, s. 119 i n.

²⁵⁶ Por. art. 31 § 1 i § 2 k.k. oraz art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act*, 2006). Zob. też J.K. Gierowski, L.K. Paprzycki, *Źródła zakłócenia – zaburzenia czynności psychicznych* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. L.K. Paprzycki, s. 193 oraz M. Tottenham, E.J. Prendergast, C. Joyce, H. Madden, a *Guide to Expert Witness Evidence...*, s. 241.

²⁵⁷ J.K. Gierowski, *Rola biegłego psychologa w opiniowaniu o poczytalności...*, s. 127–154; J.R. Hamilton, *Insanity Legislation*, „Journal of Medical Ethics” 1986/12, s. 14.

czyny. w obu krajach też niemal identycznie zredagowana jest możliwość wyłączenia winy sprawcy z powodu jego niepoczytalności, która rozumiana jest jako subiektywna wadliwość ukształtowania i realizacji decyzji woli. w zbliżony sposób wyznaczone są też okoliczności wskazujące stan niepoczytalności wraz z wynikającymi z takiego stanu konsekwencjami w zakresie odpowiedzialności karnoprawnej. Obaj ustawodawcy przewidują też limitację winy sprawcy, który ze względu na istotne ograniczenie możliwości rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swym postępowaniem może liczyć na złagodzenie kary. Różnica polega jednak na tym, że w Polsce ograniczenie poczytalności w stopniu znacznym i związane z nią ograniczenie możliwości rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swym postępowaniem rzutuje na ocenę poczytalności sprawcy i pozwala na nadzwyczajne złagodzenie kary niezależnie od czynu, jaki został popełniony (art. 31 § 2 k.k.). Tymczasem w Irlandii przyjęcie ograniczonej odpowiedzialności obniża ciężar kwalifikacji czynu i ma zastosowanie jedynie w sytuacjach, gdy czyn ten polegał na pozbawieniu życia drugiego człowieka (art. 6 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. – *Criminal Law (Insanity) Act*, 2006).

Odnosząc się do problematyki odpowiedzialności karnej sprawców odurzonych alkoholem lub innymi środkami odurzającym, pokreślić trzeba, że i w Polsce, i w Irlandii istnieją instytucje karnomaterialne, które mają zastosowanie wobec tej kategorii sprawców. są to tzw. niepoczytalność zawiniona (art. 31 § 3 k.k.) oraz intoksykacja (*intoxication*) (art. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. – *Criminal Law (Insanity) Act*, 2006), na podstawie których wprowadzenie się sprawcy w stan nietrzeźwości lub odurzenia skutkujący niepoczytalnością lub ograniczeniem poczytalności nie zwalania z odpowiedzialności karnej ani jej nie łagodzi. w obu państwach też instytucje te nie znajdują zastosowania, w przypadku gdy zachowanie sprawcy polegające na spożyciu alkoholu lub zażyciu środków psychoaktywnych było nieświadome, nastąpiło na skutek podstępów lub siły wyższej. Różnica polega jednak na tym, że polski ustawodawca dopuszcza występowanie u sprawców tzw. stanów atypowych wprowadzenia się w stan upojenia, co z kolei pozwala na zmianę kwalifikacji prawnej czynu z art. 31 § 3 k.k. na 31 §1 lub § 2 k.k. Irlandzki ustawodawca natomiast każde dobrowolne upojenie alkoholowe traktuje jako podstawę do przypisania winy na podstawie art. 1 ustawy o niepoczytalności karnej z 2006 r. Kolejna odmienność związana jest z faktem, że w Polsce niepoczytalność zawiniona nie ma zastosowania wtedy, gdy u odurzonego lub nietrzeźwego sprawcy diagnozuje się tzw. podwójne rozpoznanie, a więc z zaburzeniem psychicznym współwystępuje problem używania lub uzależnienia od substancji psychoaktywnej, w tym alkoholu bądź wówczas, gdy przyjmowanie przez

sprawcę substancji psychoaktywnych determinowane było przez nałóg niezależny od niego. w Irlandii natomiast nawet jeśli stan odurzenia sprawcy miał strukturę psychotyczną bądź też dostrzegalne są wszystkie cechy zespołu uzależnienia od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych, to w zasadzie bez względu na rodzaj i okoliczności czynu uzasadnione jest przyjęcie stanu pełnej odpowiedzialności karnej.

Przechodząc do kwestii opiniowania sądowo-lekarskiego dotyczącego zdolności do ponoszenia winy podkreślić należy, że w obu krajach stwierdzenie, czy stan psychiczny konkretnego sprawcy odpowiadał w określonym czasie kategoriom wymienionym w art. 31 § 1 i § 2 k.k. lub art. 5 i art. 6 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), wymaga wiedzy specjalnej, a więc znajomości problematyki psychiatryczno-psychologicznej. w obu państwach też uznanie sprawcy czynu zabronionego za niepoczytalnego lub sprawcy przestępstwa za częściowo poczytalnego rodzi konieczność zasięgnięcia opinii biegłych. Polskie ustawodawstwo karne obliguje organy procesowe do zasięgnięcia opinii biegłego, zawsze gdy zdarzy się koniunktywne zaistnienie dwóch warunków. Po pierwsze gdy chodzi o tego rodzaju okoliczności, które wykraczają poza normalną wiedzę, jaką dysponuje organ procesowy, a po drugie gdy dotyczy to okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 193 § 1 k.p.k.). Podstawę prawną opiniowania sądowo-lekarskiego jest natomiast art. 202 k.p.k. Sytuacja odmiennie wygląda w Irlandii, w której z uwagi na inny model procesu karnego sąd nie jest zobowiązany do powołania biegłego lub biegłych w każdym przypadku wymagającym wiadomości specjalnych, obowiązek ten bowiem spoczywa na stronie, która chce dowieść konkretnych okoliczności. Powyższą uwagę należy jednak uzupełnić przez wskazanie, że choć irlandzki sędzia jest na ogół pozbawiony prawa przeprowadzania dowodów innych niż te zawnioskowane przez strony, to jednak w sytuacjach wyjątkowych dysponuje on prawem powołania jednego wspólnego biegłego (*single joint expert*) w miejsce prywatnych biegłych powoływanych dotychczas przez strony. Taka możliwość zachodzi m.in. wówczas, gdy sprawcy czynów zabronionych pozostają w stanie silnej zależności od środków odurzających. w takim przypadku zaś, mając podejrzenie, że ich stan fizyczny lub psychiczny wymaga medycznej weryfikacji, sąd może zlecić przeprowadzenie badania i sporządzenie tzw. raportu medycznego (*medical report*). Raporty te mogą być sporządzane przez komisję lekarską (*a health board*), urzędnika ds. probacji (*Probation and Welfare officer*), jak i każdą inną osobę

uznaną przez sąd za właściwą (*or other body or person considered by the court to be appropriate*)²⁵⁸.

Porównanie roli polskich biegłych i irlandzkich biegłych świadków prowadzi do wniosku, że choć rolą jednych i drugich jest dokonanie oceny zaburzeń psychicznych sprawcy czynu zabronionego lub przestępstwa oraz ich psychopatologicznych następstw, to jednak ich pozycja karnoprocesowa jest zupełnie inna. w Polsce biegły jest powoływanym i działającym na rzecz organu procesowego osobowym źródłem dowodowym. z racji swego oficjalnego charakteru, braku jakichkolwiek powiązań ze stronami procesowymi oraz obowiązywania szeregu normatywnych gwarancji bezstronności bywa on też niekiedy uznawany za „*quasi* urzędnika państwowego”, który przy przedstawianiu swojej opinii kieruje się bezstronnością²⁵⁹. w Irlandii powołanie biegłego z zasady nie jest uzależnione od decyzji organu procesowego, ale od woli oskarżonego i jego obrońcy. z uwagi na fakt, że zarówno pełnomocnik, jak i oskarżony zainteresowani są przede wszystkim korzystnym dla siebie rozstrzygnięciem, zasadą jest wstępne konsultowanie z przyszłym biegłym treści opinii, a następnie oficjalne jej zlecenie²⁶⁰. to z kolei pozwala przyjąć, że irlandzki biegły to przede wszystkim „wykwalifikowany świadek”, który nie zawsze zachowuje obiektywizm, lecz często prezentuje korzystne dla swego klienta tezy dowodowe²⁶¹. Słuszność tego przekonania potwierdza także fragment sprawozdania okresowego Lorda Woolfa z 1995 r. zatytułowanego „Dostęp do wymiaru sprawiedliwości” (*Access to Justice, Interim Report (1995)*), zgodnie z którym w wielu przypadkach biegły – świadek, zamiast odgrywać „niezależną i bezstronną rolę” (*independent and impartial role*), w rzeczywistości „staje się bardzo skuteczną bronią w taktycznym arsenale stron” (*a very effective weapon in the parties' arsenal of tactics*)²⁶².

²⁵⁸ Zob. art. 28 ust. 1 (a) ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1997 r. (*Misuse of Drugs Act, 1970*) (*as amendment*), Number 12 of 1977 Irish Statute Book. Warto w tym miejscu wspomnieć, że w uprzednim stanie prawnym badaniom takim mieli podlegać praktycznie wszyscy sprawcy pozostający w stanie zależności od narkotyków i innych substancji odurzających, jednak w wyniku nowelizacji z 1984 r. obowiązek ten został uchylony (*Misuse of Drugs Act, 1984 (Commencement) Order, 1984* (S.I. No. 205 of 1984)).

²⁵⁹ Sformułowanie przytoczone za: *Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny. Przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych*, Forensic Watch 2014–2015.

²⁶⁰ w polskiej literaturze przedmiotu z kolei zwraca na to uwagę Piotr Ryłski, który stwierdza: „(...) najczęściej strony przedstawiają jako biegłego osobę, do której mają szczególne zaufanie i która przygotowuje dla nich korzystną opinię. Często strony wręcz zlecają przed procesem sporządzenie opinii wielu biegłym, lecz w sądzie przedstawiają jedynie te, które są dla nich najkorzystniejsze”. Zob. P. Ryłski, *Prywatna opinia biegłego w postępowaniu cywilnym – analiza prawnoporównawcza*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s. 15.

²⁶¹ Sformułowanie przytoczone za: *Kompetencje biegłych sądowych...*

²⁶² Lord Woolf, *Access to Justice, Interim Report* [w:] A.A. Zucerman, *Lord Woolf's Access to Justice: Plus ça change...*, „The Modern Law Review” 1996/59 (6), s. 774.

Rozdział III. Formy reakcji prawnokarnej wobec zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych oraz ich zakres podmiotowy

1. Wprowadzenie

W rozdziale trzecim podjęte analizy skupione zostaną na ustaleniu kształtu penalnej ochrony przed działaniami zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych w Polsce i w Irlandii. z tego też powodu w pierwszej kolejności w polu zainteresowania znajdą się rozważania na temat istniejących form reakcji prawnokarnych na popełnione przestępstwa lub czyny zabronione w obu krajach. Autorka zbada również, czy brak obowiązywania w Irlandii dwutorowego kształtu ustawy karnej, uwzględniającego istnienie dwóch osobnych sposobów reakcji wymiaru sprawiedliwości na bezprawne zachowania ludzi, jest tożsamy z brakiem istnienia jakichkolwiek środków ochronnych w tym kraju. Przedmiotem analizy będą też zasady, podejścia i przesłanki orzekania polskich środków zabezpieczających oraz stanowiących ich instytucjonalny odpowiednik irlandzkich metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym. w ostatnim podrozdziale analizie poddane zostaną kategorie sprawców, wobec których można stosować środki zabezpieczające oraz metody postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym.

2. Polskie i irlandzkie instrumenty normatywne orzekane wobec zaburzonych sprawców czynów zabronionych i przestępstw

W Polsce z uwagi na ochronną funkcję prawa karnego i potrzebę zabezpieczenia społeczeństwa przed zagrożeniem ze strony niebezpiecznych sprawców czynów zabronionych i przestępstw, którym albo zupełnie nie można przypisać winy, albo też podlega ona ograniczeniu, ustawodawca przewiduje specjalną grupę środków reakcji prawnokarnej. Mają one charakter zamknięty i są określane mianem środków zabezpieczających lub ochronnych²⁶³.

Wśród nich wyróżnia się środki o charakterze izolacyjno-leczniczym, jak i administracyjnym. Te pierwsze są wyliczone w art. 93a § 1 k.k. i obejmują:

- 1) elektroniczną kontrolę miejsca pobytu;
- 2) terapię;
- 3) terapię uzależnień oraz

²⁶³ Zob. I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015/3, s. 51; K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. L.K. Paprzycki, s. 3 i n.; F. Ciepły, *Komentarz do rozdziału X k.k. — Środki zabezpieczające* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, s. 538.

4) pobyt w zakładzie psychiatrycznym.

Drugie z kolei mają charakter dopełniający i obejmują środki zabezpieczające o charakterze dualistycznym (art. 93a § 2 k.k.), do których należą nakaz i zakazy odpowiadające środkom karnym wymienionym w art. 39 pkt 2–3 k.k.²⁶⁴ Ich celem także jest zabezpieczenie społeczeństwa przed możliwością ponownego popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego, ma on jednak zostać osiągnięty nie w efekcie jego izolacji i ewentualnego leczenia, ale na skutek pozbawienia go możliwości wykorzystania w tym celu pewnych okoliczności, przedmiotów czy narzędzi.

Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym obejmują:

- 1) zakaz zajmowania określonego stanowiska;
- 2) zakaz wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej;
- 3) zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi;
- 4) zakaz zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów;
- 5) zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu;
- 6) zakaz wstępu na imprezę masową;
- 7) zakaz wstępu do ośrodka i uczestnictwa w grach hazardowych;
- 8) nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym oraz
- 9) zakaz prowadzenia pojazdów.

Jak słusznie zatem konstatuje Krzysztof Krajewski, zastosowanie środków zabezpieczających „dotyczy (...) sytuacji rzutujących bezpośrednio na kwestię winy takich jak niepoczytalność całkowita oraz poczytalność umniejszona a także sytuacji które najczęściej w zasadzie nie wykluczają zdolności sprawcy do ponoszenia winy ale nie pozostają całkowicie obojętne z punktu widzenia jego zdolności do rozpoznania znaczenia

²⁶⁴ R.A. Stefański, *Środki zabezpieczające w znowelizowanym kodeksie karnym*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2016/14, s. 12.

czynu lub pokierowania swym postępowaniem, a tym samym konsekwencji prawnokarnych”²⁶⁵.

Na kwestię tę zwracają także uwagę Igor Zgoliński i Krzysztof Kurowski, stwierdzając: „Ustawodawcy na pewnym etapie rozwoju społecznego, kulturalnego oraz prawnego (...) doszli do wniosku, iż niesprawiedliwe i niehumanitarne jest wymierzanie sankcji kryminalnej sprawcom, którzy bądź to przez brak wystarczającej dojrzałości, bądź przez zaburzenia czynności psychicznych, poznawczych, albo specyficzną sytuację motywacyjną nie są w stanie w należyty sposób kontrolować własnego postępowania, a poprzez to ich zachowaniu nie można przypisać cech zawinienia”²⁶⁶.

Mając na uwadze powyższe spostrzeżenia, można zatem stwierdzić, że w Polsce ustawodawca reaguje na przestępstwa dwutorowo, czyli kategoryzuje środki penalne na kary i środki zabezpieczające. Kary to środki reakcji o charakterze represyjnym, których stosowanie oparte jest na zasadzie winy, zaś podstawą ich orzekania jest popełnienie przestępstwa. Środki zabezpieczające z kolei są rodzajowo odmiennym od kar sposobem reakcji na przestępczość, albowiem podstawą ich stosowania nie jest wina, lecz stan niebezpieczeństwa sprawcy. w rezultacie stanowią środki reakcji na czyny popełnianie przez sprawców niepoczytalnych, o poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym, sprawców poważnych przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, sprawców umyślnych przestępstw stypizowanych w rozdziałach XIX, XXIII, XXV lub XXVI Kodeksu karnego popełnionych w związku z zaburzeniem osobowości o takim charakterze lub nasileniu, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia oraz sprawców popełniających przestępstwa w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka.

Już tylko dla porządku należy także wskazać, że w Polsce poza karami i środkami zabezpieczającymi występują także inne instytucje prawa karnego o represyjno-prewencyjnym charakterze. Obejmują one środki *quasi* zabezpieczające o charakterze postpenalnym, przepadek, środki kompensacyjne, środki probacyjne, kary i środki karne.

Środki *quasi* zabezpieczające o charakterze postpenalnym przyjmują postać nadzoru prewencyjnego lub bezterminowego pozbawiania wolności w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym w Gostyninie, z założenia mają chronić

²⁶⁵ K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 3.

²⁶⁶ I. Zgoliński, K. Kurowski, *Środki zabezpieczające. Przesłanki stosowania w ujęciu historycznym* [w:] *Środki zabezpieczające w prawie karnym. Zagadnienia prawnomaterialne i procesowe*, red. I. Zgoliński, W. Juchacz, Inwrocław 2020, s. 29.

społeczeństwo przed osobami, które odbyły już karę pozbawienia wolności, lecz zostały uznane za stwarzające zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób. Przepadek umożliwia przejście własności określonych przedmiotów powiązanych w pewien sposób z popełnionym przestępstwem na rzecz Skarbu Państwa. Środki kompensacyjne pozwalają z jednej strony na zaakcentowanie doniosłości potrzeby naprawienia szkody przez sprawcę, z drugiej zaś na pełniejszy sposób urzeczywistnienia prawnokarnej ochrony praw pokrzywdzonych. Środki probacyjne są instytucją, której celem jest realizacja wychowawczych i prewencyjnych celów reakcji prawnokarnej sprawców przestępstw. z kolei istnienie kar i środków karnych pozwala na wyodrębnienie dwupłaszczyznowego systemu reakcji na popełnione przestępstwo.

Na przeciwległym biegunie względem rozwiązań polskich w przedmiocie funkcjonowania środków zabezpieczających lokuje się prawo irlandzkie. w kraju tym bowiem w ramach szerokiego i zróżnicowanego arsenału środków reakcji prawnokarnej na przestępstwo wyróżnia się jedynie kary pozbawienia wolności, kary wolnościowe i osobne rozwiązanie normatywne, jakim jest przymusowa internacja w szpitalu psychiatrycznym dla nieopracjonalnych sprawców czynów zabronionych²⁶⁷. Brak jest natomiast innych, wyraźnie

²⁶⁷ Tytułem uzupełnienia warto dodać, że w ramach istniejących kar irlandzki ustawodawca wyróżnia jej formę podstawową (*primary punishment*) oraz wtórną (*secondary punishment*). ta pierwsza ma charakter represyjny, druga zaś uzupełniająca. w dalszej kolejności i przy uwzględnieniu analogicznego kryterium co w Polsce także obowiązuje dwutorowy system kar, izolacyjnych z jednej strony (*custodial sentence*) oraz wolnościowych (*non-custodial sentence*) z drugiej. Podobnie jak w Polsce kara pozbawienia wolności uznawana jest przez ustawodawcę i praktykę wymiaru sprawiedliwości jako *ultima ratio*, co w praktyce oznacza prymat pierwszeństwa wolnościowych środków oddziaływania na sprawców przestępstw. Najważniejszym następstwem tej zasady jest to, że kary wolnościowe należy orzekać zawsze wtedy, gdy nie ma potrzeby sięgania po kary surowsze. Obowiązek ten oficjalnie potwierdzono także w raporcie Komisji Śledczej ds. Reformy Sytemu Penitencjarnego Whitakera (*The Whitaker Committee of Inquiry into the Penal System*), stwierdzając, że w opinii Komisji kara pozbawienia wolności powinna być nakładana tylko wtedy, gdy przestępstwo jest tego rodzaju, że żadna inna forma kary nie jest odpowiednia (*Broadly, the Committee's view is that imprisonment should be imposed only if the offence is such that no other form of penalty is appropriate...*). z kolei bezwzględna kara pozbawienia wolności winna zostać orzeczona wyłącznie po szczegółowym przedstawieniu przez sąd uzasadnienia jej zasadności. w tym drugim wypadku sędzia jest zobowiązany wyjaśnić skazanemu, publiczności i przysięgłym, dlaczego jego zdaniem (*is of the opinion that*) przestępstwo to jest tak poważne, że żadna inna kara poza wspomnianą karą pozbawienia wolności nie jest uzasadniona (*is not justified*). Warto także wspomnieć, że decydując się na orzeczenie kary pozbawienia wolności, irlandzki sędzia może orzec jedną z trzech odmian, tj.: obowiązkową karę (*mandatory sentence*), maksymalną karę (*maximum sentence*) oraz minimalną karę (*minimum sentence*). Maksymalne kary to te wyznaczone przez górną granicę sankcji przewidzianej w przepisie określającym dany typ przestępstwa, minimalne z kolei to te, które wskazuje dolna granica zagrożenia ustawowego. Oczywiście przy wymierzaniu kar maksymalnych i minimalnych sąd tak jak w Polsce zobowiązany jest uwzględnić wszelkie okoliczności obciążające (*aggravating circumstances*) oraz łagodzące (*mitigating circumstances*). Obok kary terminowej prawu irlandzkiemu znana jest także kara dożywotniego pozbawienia wolności (*life sentences*). Ona też ma charakter kary obowiązkowej, a więc bezwzględnie określonej zarówno co do rodzaju, jak i co do wysokości, bez zapewnienia jakiegokolwiek swobody sędziowskiej. Konieczność jej orzeczenia zachodzi wobec sprawców uznanych za winnych morderstwa (*murder*). na zakończenie warto dodać, że w ramach kar wolnościowych ustawodawca irlandzki wyróżnia: środki probacyjne, dozór elektroniczny, sankcje o charakterze kompensacyjnym i majątkowym, terminowe obowiązki oraz zakazy pełnienia funkcji publicznych czy ograniczenia w obszarze korzystania

wyodrębnionych środków reakcji stosowanych wobec zaburzonych sprawców czynów zabronionych i przestępstw²⁶⁸.

Wszystkie trzy wymienione wyżej rodzaje reakcji penalnych są określane mianem metod oddziaływania na sprawcę (*method of treatment*) i wymierzone w zależności od konkretnego przypadku²⁶⁹. Irlandzki ustawodawca nie widzi potrzeby poszerzenia prawnokarnych następstw o środki karne, zabezpieczające, kompensacyjne, probacyjne czy przepadek, za wystarczający bowiem uznaje ich mieszany charakter. w rezultacie orzekanie (*sentencing proces*) ma charakter w dużej mierze nieustrukturyzowany, a irlandzkie sądy uznaniowo stosują różnorodne środki reakcji na czyn zabroniony, od najsurowszych poczynając.

Ujmując rzecz syntetycznie, można powiedzieć, że irlandzki system nie jest w pełni monistyczny, tj. nie neguje istnienia wszelkich różnic pomiędzy karami i środkami zabezpieczającymi, lecz uwzględnia pewną dwutorowość reakcji karnej²⁷⁰. Ma ona jednak charakter kumulatywny, a nie alternatywny i dotyczy wyłącznie tych osób, których zawinienie zostało wyłączone z uwagi na ich niepoczytalność. w stosunku do pozostałych sprawców przestępstw stosuje się natomiast mocno rozbudowany system kar, na ogół wolnościowych. i to właśnie one w zależności od potrzeb realizują cele polskiego przepadek, środków majątkowo-kompensacyjnych, karnych, probacyjnych i zabezpieczających²⁷¹.

Podążając tym tokiem rozumowania, można się pokusić o tezę, że mimo braku jakiegokolwiek normatywnego podziału w ramach irlandzkich metod oddziaływania na sprawcę można odnaleźć elementy prewencyjne, represyjne, kompensacyjne i wychowawcze. Niekiedy wspomniane instytucje normatywne przyjmują zatem klasyczną

z dotychczasowych uprawnień. Zob. szerzej E. Guilfoyle, I.D. Marder, *Using Data to Design and Monitor Sentencing Guidelines: The Case of Ireland*, „Common Law World Review” 2021/50 (2–3), s. 104; T. O’Mailey, *Sentencing. Law and Practice*, Dublin 2006, s. 349–389, 401–412; *Report of Committee of Inquiry into the Penal System*, (PI 3391) Dublin: Government Publications 1985, s. 45.

²⁶⁸ L. Campbell, s. Kilcommnis, C. O’Sullivan, A. Cusack, *Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary*, Dublin 2021 s. 993; C.N. Choilean, *Criminal Law*, Dublin 2017 s. 192; P. Charleton, P.A. McDermott, C. Herlihy, s. Byrne, *Criminal Law and Evidence*, Dublin 2020, s. 2530 i n.

²⁶⁹ S.E. Quinn, *Criminal Law in Ireland...*, s. 628. w polskiej literaturze przedmiotu na temat metod postępowania ze sprawcą w prawie angielskim interesująco pisze Katarzyna Tkaczyk. Zob. szerzej K. Tkaczyk, *Współczesny system karania w Anglii i Walii*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2008/12 (1), s. 306 i n.

²⁷⁰ o dwutorowości reakcji karnej zob. szerzej K. Krajewski, *Kilka uwag w kwestii tzw. dwutorowości prawa karnego* [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Nielączna, P. Wiktorska, Warszawa 2013, s. 108–125; K. Zgryzek, *Postępowanie w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających w polskim procesie karnym*, Katowice 1989, s. 14; I. Andrejew, *Polskie prawo karne w zarysie*, Warszawa 1970, s. 277; J. Sliwowski, *Prawo karne*, Warszawa 1975, s. 317; A. Grześkowiak, *Prawo karne. Zagadnienie teorii i praktyki*, Warszawa 1986, s. 266; W. Sieracki, *Środki zabezpieczające według nowego kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1969/12, s. 1039.

²⁷¹ The Law Reform Commission, *Consultation Paper on Sentencing*, March 1993, s. 23–30, 33–34, 44–45.

formę kary, np. pozbawienia lub ograniczenia wolności, innym razem zastępują karę i pełnią samoistne funkcje penalne. Czasem zaś przyjmują formę postpenalnych i postdeliktualnych nakazów, których stosowanie jest uzasadnione niebezpieczeństwem kryminalnym osoby, wobec której są stosowane. w pewnym uproszczeniu można zatem przyjąć, że mimo braku wyodrębnienia innych poza przymusową internacją psychiatryczną instytucji normatywnych niektóre z przewidzianych w irlandzkim ustawodawstwie kar wolnościowych spełniają funkcję ochronno-zabezpieczającą, stosowane są bowiem wobec pewnej specyficznej grupy sprawców, którzy z jednej strony stanowią zagrożenie dla porządku prawnego, z drugiej jednak tradycyjnie rozumiana kara odwetowa i zasady jej wymiaru bywają w dużej mierze bezradne. Adresatami wskazanych nom prawnych mogą zatem być osoby nieodpowiedzialne, niedojrzałe, cierpiące na zaburzenia preferencji seksualnej lub inne schorzenia intelektu lub woli, mające zmniejszoną zdolność rozpoznania znaczenia swego czynu lub pokierowania swym postępowaniem, jak i osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych.

3. Polskie środki zabezpieczające i irlandzkie metody oddziaływania na sprawcę o charakterze ochronno-zabezpieczającym

Obecny kształt polskich środków zabezpieczających to efekt nowelizacji Kodeksu karnego z 20.02.2015 r., w następstwie której polski ustawodawca wprowadził szereg znaczących zmian w obszarze ich obowiązywania²⁷². Po pierwsze stworzył ich katalog, który oparty został na tym samym założeniu modelowym co katalog kar i środków karnych²⁷³. Świadczy o tym przyjęcie zasady prymatu środków wolnościowych przed środkami izolacyjnymi, której egzemplifikacją jest fakt, że znaczna ich część może być wykonywana w warunkach wolnościowych²⁷⁴. Niejednoznacznie jawi się natomiast kwestia, czy kolejność wymienionych w art. 93a § 1 k.k. środków ochronnych, a dokładniej rzecz ujmując, zastosowanie systematyki rosnącej pozwala na sformułowanie wniosku, że intencją ustawodawcy było, by w procesie ich orzekania sięgać po najmniej dolegliwy środek

²⁷² Ustawa z 20.02.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396 ze zm.).

²⁷³ M. Malezini, *Środki karne w ogólności* [w:] *System prawa karnego. Tom 6. Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Malezini, Warszawa 2016, s. 496.

²⁷⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Sejm VII kadencji, druk sejmowy nr 2393. Zob. też s. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, s. 248; A. Niewiadomska-Krawczyk, *Ewolucja środków zabezpieczających w polskim prawie karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018/50, s. 58.

zabezpieczający i dać pierwszeństwo tym, które zostały wymienione wcześniej²⁷⁵. Zdaniem oponentów powyższego poglądu środki zabezpieczające nie są karami, co oznacza, że ich ewentualna, faktycznie wywierana dolegliwość nie jest celowo zamierzona przez ustawodawcę. w rezultacie sąd przy ich orzekaniu winien przede wszystkim kierować się tym, który z nich będzie stanowił najskuteczniejszą metodę zapobieżenia popełnienia kolejnego czynu karalnego przez sprawcę. Oznacza to, że to owa skuteczność, a nie kolejność wymienionych w art. 93a § 1 k.k. środków ochronnych, ma kluczowe znaczenie przy ich orzekaniu²⁷⁶. Takiego też zdania jest autorka niniejszej dysertacji.

Po drugie, wprowadzono nowe, wolnościowe środki zabezpieczające takie jak elektroniczna kontrola miejsca pobytu, terapia rozumiana zarówno jako psychoedukacja poznawczo-behawioralna, realizowana głównie w zakładach karnych, jak i różne formy psychoterapii, realizowane w warunkach wolnościowych, czy w końcu także farmakoterapia. Osobnym środkiem uczyniono także terapię uzależnień rozumianą jako leczenie odwykowe, która analogicznie jak terapia może być realizowana w izolacji, jak i w warunkach wolnościowych.

Po trzecie, polski ustawodawca karny rozszerzył także kategorie sprawców, wobec których środki zabezpieczające mogą być stosowane oraz przyjął ogólną regułę dotyczącą momentu rozpoczęcia i czasu ich wykonywania. w praktyce oznacza to, że mają mieć one z zasady charakter postpenalny i być stosowane na czas nieokreślony²⁷⁷. Nowelizacja ta świadczy o odejściu od dotychczasowych regulacji karnomaterialnych, które z wyjątkiem art. 95a k.k. zaliczały stosowane środki zabezpieczające na poczet orzeczonej kary pozbawienia wolności. Wyjątek stanowi orzeczenie środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym zamiast kary w stosunku do sprawców niepoczytalnych w okolicznościach, o jakich mowa w art. 93g § 1 k.k. We wszystkich pozostałych przypadkach środki zabezpieczające orzeka się obok kar i środków karnych. Jednocześnie zgodnie z regułą zawartą w art. 93d § 5 k.k. są one wykonywane po odbyciu kar lub po udzieleniu warunkowego, przedterminowego zwolnienia. w przypadku jednak sprawy o ograniczonej poczytalności środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie

²⁷⁵ w uzasadnieniu ustawy pojawia się stwierdzenie: „Katalog jest ułożony według systematyki rosnącej, od środków najłagodniejszych do najbardziej ingerujących w sferę wolności jednostki”. Zob. uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 31. Por. też I. Zgoliński, *Komentarz do rozdziału X k.k. – Środki zabezpieczające* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2016, s. 504.

²⁷⁶ Zob. J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 157; P. Góralski, *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (cz. 1)*, „Prokuratura i Prawo” 2017/9, s. 51 i n.; I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 53.

²⁷⁷ F. Cieplý, *Środki zabezpieczające – do zmiany czy likwidacji?*, „Państwo i Prawo” 2015/7, s. 83–96.

psychiatrycznym zgodnie z treścią art. 202a § 1 k.k.w.²⁷⁸ wykonuje się przed wykonaniem kary pozbawienia wolności, podczas przerwy w wykonaniu tej kary lub po jej wykonaniu.

Kolejne, istotne zmiany wynikające z noweli z 20.02.2015 r. dotyczyły m.in.: zasad stosowania środków (art. 93b k.k.); obowiązków związanych z poszczególnymi środkami (art. 93e–93g k.k.); podstaw stosowania środków karnych tytułem środka zabezpieczającego (art. 99 k.k.) czy wprowadzenia nowego typu przestępstwa określonego w art. 244b k.k., który penalizuje niewypełnianie obowiązków związanych z orzeczonym środkiem zabezpieczającym.

W Irlandii środki racjonalnej, prewencyjnie zorientowanej polityki kryminalnej nie stanowią osobnej grupy reakcji penalnych i nie mają charakteru systemowego. Nie zawsze są też one uregulowane w ustawie, lecz wynikają także z orzecznictwa, zasad konstytucyjnych czy szeroko rozumianej tradycji *common law* (*sentencing decisions, which are made within broad statutory, constitutional and common law parameters*)²⁷⁹. Niezależnie jednak od źródła ich uregulowania można je podzielić na następujące kategorie, tj.:

- 1) przymusowa detencja psychiatryczna,
- 2) zakazy postępalne orzekane wobec wybranych sprawców przestępstw seksualnych i osób wprowadzających do obiegu środki odurzające,
- 3) środki probacyjne,
- 4) dozór elektroniczny,
- 5) terminowe obowiązki, zakazy pełnienia funkcji publicznych czy ograniczenia w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień

Wspólną cechą każdego z nich jest to, że mają zastosowanie wobec sprawców czynów zabronionych i przestępstw stwarzających niebezpieczeństwo dla porządku prawnego. Uzasadnieniem ich stosowania jest natomiast zapobieżenie temu niebezpieczeństwu, ochrona społeczeństwa, a w dalszej perspektywie „wyleczenie” sprawcy w stopniu, w jakim jest to możliwe.

Pierwszą instytucją normatywną zaliczaną do kategorii irlandzkich metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym jest wyraźnie wyodrębniona, choć w żaden sposób niedookreślona terminologicznie obrona ze względu na niepoczytalność (*insanity defence*). Jest to szczególna instytucja prawa karnego materialnego o charakterze prewencyjnym i stosuje się ją zamiast kary wobec sprawcy czynu zabronionego, u którego z powodu szczególnego stanu psychicznego występuje wyłączona całkowicie zdolność

²⁷⁸ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127), dalej – k.k.w.

²⁷⁹ E. Guilfoyle, I.D. Marder, *Using Data...*, s. 104.

do ponoszenia winy. w praktyce oznacza to, że stwierdzenie niepoczytalności sprawcy czynu zabronionego i wydanie tzw. wyroku szczególnego (*special verdict*) skutkuje tym, że nie podlega on karze, lecz może zostać umieszczony w szpitalu psychiatrycznym. Analogicznie więc jak w Polsce istota obrony z powodu niepoczytalności sprowadza się do stanu zagrożenia, jaki niesie za sobą dany sprawca w związku z popełnionym już uprzednio czynem zabronionym, a jej celem jest wyeliminowanie istniejącego niebezpieczeństwa, ale nie przy zastosowaniu kary, tylko leczniczej izolacji. Można zatem stwierdzić, że tak jak w Polsce celem przymusowej detencji psychiatrycznej nie jest spowodowanie osobistej dolegliwości u sprawcy czynu zabronionego, lecz zagwarantowanie skutecznej metody zapobieżenia popełnienia przezeń czynu karalnego *pro futuro*.

Poza wskazanym wyżej *implicite* środkiem zabezpieczającym, którego istotę stanowi izolacja sprawcy od społeczeństwa, można także wyróżnić inne instrumenty prawnokarne, których celem jest ochrona społeczeństwa przed niebezpiecznym sprawcą czynu karalnego. w odróżnieniu od przymusowej detencji psychiatrycznej nie dotyczą one jednak niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, którzy z uwagi na poważne zaburzenia psychiczne czy inne pokrewne problemy nie są w stanie rozpoznać znaczenia swego czynu i pokierować swym postępowaniem, lecz sprawców, którym można przypisać winę i którzy z uwagi na wysokie prawdopodobieństwo powtarzania zachowań przestępnych stanowią zagrożenie dla porządku prawnego. są to środki o względnie lub bezwzględnie nieoznaczonym charakterze, wykonywane po odbyciu kary i orzekane wobec dwóch kategorii sprawców niebezpiecznych, tj. przestępców seksualnych (*sexual offenders*) i osób wprowadzających do obiegu substancje odurzające (*drug offences*). Irlandzki ustawodawca określa je mianem zakazów (*orders*) i mimo ich ochronno-zabezpieczającej funkcji zalicza je do kategorii kar wolnościowych. Oba typy reakcji penalnej są też w dużym stopniu zbliżone do polskich środków zabezpieczających. Świadczy o tym wspomniany już postdeliktualny i postpenalny charakter oraz jednoznacznie określony przez ustawodawcę cel, jakim jest zabezpieczenie społeczeństwa przed zagrożeniem, jakie może stwarzać w przyszłości przestępca seksualny i handlarz narkotykami. Odmienność z kolei dotyczy faktu, że w odróżnieniu od polskich środków zabezpieczających irlandzkie instytucje penalne mają antysystemowy charakter i są skonstruowane w taki sposób, że pod wieloma względami stanowią całkowicie osobne i niepowiązane ze sobą regulacje.

Funkcje zabezpieczająco-ochronną mogą także pełnić środki probacyjne mające zastosowanie wobec sprawców, którzy popełnili czyny karalne w warunkach różnego rodzaju zaburzeń psychicznych. Świadczy o tym posłużenie się przez ustawodawcę enigmatycznym

stwierdzeniem „ze względu na stan psychiczny” (*psychical condition*), co z kolei pozwala domniemywać, że wobec osób popełniających czyny karalne w takim stanie, w zależności od natężenia symptomów choroby psychicznej, stopnia upośledzenia umysłowego czy innych zaburzeń, można zastosować różne odmiany środków probacyjnych. Studium uzasadnień wyroków pozwala stwierdzić, że w irlandzkiej praktyce orzeczniczej cel prewencyjny takich środków realizowany jest jednak nie tyle poprzez eliminację, co poprzez zobowiązanie skazanych do podjęcia leczenia odwykowego, rehabilitacyjnego lub oddziaływania terapeutycznego.

U źródeł orzekania irlandzkich środków probacyjnych leży także założenie, że warunkiem społecznej rehabilitacji i readaptacji niektórych grup skazanych niekoniecznie musi być ich izolacja penitencjarna, lecz wdrożenie odpowiednich oddziaływań o charakterze wychowawczym lub leczniczym. w następstwie tego przekonania sprawca zostaje więc uznany za winnego zarzucanych mu czynów, jednak orzeczona wobec niego kara pozbawienia wolności nie zostaje wykonana, lecz odroczone na wynoszący maksymalnie trzy lata okres próby. w czasie jego trwania pozostający na wolności sprawca zostaje poddany nadzorowi specjalnego urzędnika sądowego (*oficer probation*) i zobowiązany do wypełniania ustanowionych przez sąd obowiązków. na ogół wynikają one z aktów prawa powszechnie obowiązującego, jednak sąd na wniosek urzędników probacyjnych może orzec także inne niż przewidziane w ustawach zakazy lub obowiązki, jeżeli ich zdaniem miałyby to pozytywny wpływ na zachowanie sprawcy. w praktyce oznacza to, że liczba i rodzaj środków o charakterze wychowawczym, a także zakazów i ograniczeń ustalonych przez sąd wobec skazanego nie jest enumeratywnie określona, jednak sąd zobowiązany jest pilnować, by były one zharmonizowane ze sobą²⁸⁰.

W razie naruszenia warunków okresu próby sprawca zostaje pociągnięty do odpowiedzialności karnej za przestępstwo, w związku z popełnieniem którego orzeczono dany środek. w przypadku zaś pomyślnego przebiegu okresu próby uzyskuje on wymierne korzyści procesowe polegające na odstąpieniu od wymierzenia orzeczonej kary pozbawienia wolności (*dismissal*), powstrzymaniu się od orzeczenia kary i uznaniu za niekaranego (*conditional discharge*), całkowitym lub częściowym zawieszeniu wykonania wyroku (*suspended sentence*) lub odroczeniu wydania wyroku (*deferred sentence*)²⁸¹.

²⁸⁰ *District Court (Probation of Offenders) Rules*, 2006, S.I. No. 544 of 2006, <https://www.courts.ie/rules/si-no-544-2006-district-court-probation-offenders-rules-2006> (dostęp 21.02.2024 r.).

²⁸¹ G. McNally, *Probation in Ireland, Part 2: The Modern Age, 1960s to 2000*, „Irish Probation Journal” 2009/6, s. 187–224.

Kolejną odmianą reakcji penalnej o wyraźnie zabezpieczająco-ochronnym charakterze jest dozór elektroniczny. ta stosunkowo nowa konstrukcja normatywna analogicznie jak w naszym kraju może albo stanowić alternatywę dla dyscyplinarno-izolacyjnego modelu wykonywania kary w warunkach zakładu penitencjarnego, albo też realizować cel indywidualnej prewencji, tj. służyć zapobieżeniu popełnienia przez oskarżonego ponownie przestępstwa. z irlandzkiej praktyki orzecniczej wynika, że orzekanie tego instrumentu normatywnego uzasadnione jest społecznym niebezpieczeństwem sprawcy i ma na celu kontrolę oraz ograniczenie jego swobody poruszania się i zmiany miejsca pobytu. Osoba objęta dozorem w porach określonych przez sąd powinna przebywać w miejscu zamieszkania. Może być także zobowiązana do powstrzymania się od bywania w określonych miejscach lub środowiskach. Dozór elektroniczny może też stanowić składnik mechanizmów probacyjnych lub środków zapobiegawczych i ułatwiać kuratorowi sprawowanie kontroli nad miejscem pobytu dozorowanego.

Funkcje ochronne mogą wreszcie pełnić niektóre ze sformułowanych na gruncie irlandzkiego prawa karnego terminowe obowiązki, zakazy pełnienia funkcji publicznych czy ograniczenia w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień. Te środki reakcji penalnej w największym stopniu odpowiadają istniejącym na gruncie polskiego prawa karnego środkom zabezpieczającym o charakterze administracyjnym. Mimo bowiem różnic w nazewnictwie zarówno w Polsce, jak i Irlandii intencją wprowadzenia tej kategorii prawnej jest realizacja tych samych celów, czyli ochrona społeczeństwa przed zachowaniami sprawców. co więcej, często polegają one na tych samych ograniczeniach praw sprawcy co polskie środki zabezpieczające. Ich wyłączną w zasadzie *differentia specifica* jest fakt, że są one ograniczone czasowo, na ogół do trzech lat, co realizuje funkcję gwarancyjną prawa karnego, a czego nie ma w przypadku środków zabezpieczających. Obecnie obejmują one: dyskwalifikację (*disqualification orders*), nakaz ograniczenia przemieszczania się (*restriction or on movement orders*), zakaz wstępu lub przebywania w pobliżu określonych lokali gastronomicznych w godzinach i czasie wyznaczonych przez sąd, zobowiązanie do określonego zachowania się (*binding order*), adnotację lub przyznanie punktów karnych za przestępstwa w ruchu drogowym (*endorsement and penalty points for road traffic offences*). na gruncie polskiej doktryny tak wypowiedział się też Krzysztof Krajewski, który dokonując egzegezy wolterowskiego rozróżnienia środków zabezpieczających na te o charakterze bezpośrednim i pośrednim, stwierdził: „Pośrednie metody zabezpieczania społeczeństwa przed możliwością ponownego popełnienia przez sprawcę przestępstwa, a konkretnie pewnych jego rodzajów, mogą być także związane z pozbawianiem go pewnych

uprawnień, pewnych możliwości działalności przestępnej, poprzez takie środki jak pozbawienie prawa wykonywania zawodu czy zajmowania określonych stanowisk albo wykonywania określonych czynności, jak na przykład prowadzenie pojazdów mechanicznych”²⁸².

Podsumowując, na gruncie współczesnych konstrukcji normatywnych w ustawodawstwach wielu krajów relacja między pojęciami kary kryminalnej oraz środka zabezpieczającego ma z założenia charakter przeciwstawny i wykluczający. Warunkiem orzeczenia kary jest stwierdzenie winy, czyli stosunku psychicznego sprawcy do popełnianego przezeń czynu oraz rozpoznawalności jego bezprawności. Istotą kary jest natomiast „odwet, odpłata i zasłużona dolegliwość miarodajna do stopnia i ciężaru popełnionego przestępstwa”²⁸³. Środki zabezpieczające z kolei pozbawione są wszelkich elementów o charakterze odwetowym i realizują jedynie zabezpieczająco-ochronne cele znajdujące swe uzasadnienie w niebezpieczeństwie stwarzanym przez sprawcę dla społeczeństwa, a nie w jego winie²⁸⁴. Powyższa, dość oczywista obserwacja nie podważa jednak istnienia rozwiązań, które z jednej strony nie wykluczają możliwości przypisania określonym kategoriom sprawców winy i orzeczenia wobec nich retributywnie rozumianej kary, z drugiej zaś opierają się na przekonaniu, że sprawcy ci wymagają jednak zastosowania środków obrony społecznej opartych na elemencie ich społecznego niebezpieczeństwa. Zaistnienie wspomnianego stanu rzeczy sprawia więc, że „dochodzi do przewyciężenia pozornie nieprzewycięzalnej antynomii pomiędzy odpłatą a prewencją, karą a środkiem zabezpieczającym jako że system ten w jakiś sposób łączy, kumuluje w ramach jednego systemu obie formy prawnokarnej reakcji na przestępstwo”²⁸⁵.

4. Zasady i podejścia (*approach*) przy orzekaniu środków zabezpieczających i metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym

W następstwie wejścia w życie wspomnianej wyżej ustawy nowelizującej Kodeks karny i Kodeks karny wykonawczy z 20.02.2015 r. uregulowania dotyczące stosowania środków zabezpieczających w Polsce mają kompleksowy charakter i są ze sobą ściśle powiązane. Każdy bowiem ze środków określonych w art. 93a k.k., przy zastosowaniu zasad sformułowanych w art. 93b k.k., może zostać zastosowany do każdego sprawcy określonego

²⁸² K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 7.

²⁸³ Zob. szerzej K. Miłek, *Istota kary kryminalnej*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2008/4 (1), s. 259 i n.

²⁸⁴ K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 17.

²⁸⁵ K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 21.

w art. 93c k.k., na czas określony w art. 93d k.k. Wyjątek dotyczy wyłącznie najsurowszego ze środków, tj. przymusowej internacji w szpitalu psychiatrycznym, którą można orzec jedynie w konkretnych wypadkach²⁸⁶. Warto w tym miejscu podkreślić, że zasady te obowiązują zarówno w postępowaniu jurysdykcyjnym, jak i wykonawczym²⁸⁷. Oznacza to, że zasady wykonywania środków zabezpieczających określone są zarówno w rozdziale XIII Kodeksu karnego wykonawczego oraz w przepisach Kodeksu karnego²⁸⁸. Zgodnie też z art. 1 § 1 k.k. do wszystkich środków zabezpieczających stosuje się zasady procesowe dotyczące wykonywania orzeczeń zamieszczone w części ogólnej Kodeksu karnego wykonawczego²⁸⁹.

W odróżnieniu od polskich sędziów w proceduralnym obszarze rozstrzygania irlandzkie składy orzekające nie są związane taksatywnie wyliczonymi dyrektywami (*vide* art. 53 k.k.). Brak jest także legislacyjnych czy sądowych zaleceń (*there is no legislative or judicial rulling*)²⁹⁰. na próżno wreszcie szukać jednoznacznie sformułowanych zasad ich orzekania²⁹¹. w literaturze zwraca na to uwagę Dermot Walsh, który stwierdza: „Nie posiadamy kodeksów zawierających ogólne zasady orzekania ani zasad mających zastosowanie wobec konkretnych sankcji. Nie mamy też ani jednej ustawy, która dotyczyłaby konkretnych zasad karania. Nasz ustawodawca ograniczył się jedynie do wskazania szerokiego wachlarza sankcji oraz dolnych i górnych granic zagrożenia ustawowego (...). Uniknął natomiast sformułowania czegokolwiek, co można by było określić mianem ogólnych zasad wymiaru kary. w bardzo niewielu sytuacjach określił też zasady lub procedury, które mają zastosowanie do poszczególnych przestępstw” (*We do not have codes setting out general sentencing principles or principles applicable to specific sanctions. We do not even have a single statute dealing specifically with sentencing principles. For the most*

²⁸⁶ I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 52; A. Wilkowska-Płociennik [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015, s. 576–577; uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 32.

²⁸⁷ Por. art. 93d § 2, 4, 6 k.k. oraz art. 202b § 1 k.k.w.

²⁸⁸ Por. art. 93b § 2 i § 3 k.k., art. 93d k.k. i art. 93f k.k.

²⁸⁹ Wśród najważniejszych z nich Kazimierz Postulski wymienia: zasadę dotyczącą składania zażaleń na postanowienia (art. 6 § 1 i art. 21 k.k.w.), zaskarżania decyzji organów postępowania wymienionych w art. 7 k.k.w., wykonalności orzeczeń (art. 9 § 2 i 3 k.k.w.), formy decyzji procesowych (art. 18 k.k.w.), zasadę wszczynania postępowań incydentalnych (art. 19 k.k.w.), przebiegu posiedzeń (art. 22 k.k.w.). Kluczowe znaczenie mają także te dotyczące statusu sprawcy, wobec którego orzeczono środek zabezpieczający. Zawarte są one w art. 4 do 8 k.k.w. i obejmują m.in.: zasadę humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej sprawcy (art. 4 § 1 k.k.w.); obowiązek, by ograniczenie praw i wolności obywatelskich sprawcy mogło wynikać jedynie z ustawy oraz wydanego na jego podstawie prawomocnego orzeczenia (art. 4 § 2 k.k.w.) zasadę podmiotowości skazanego, której wyrazem jest m.in. uprawnienie do bycia stroną w postępowaniach incydentalnych (art. 5 § 1 k.k.w.), prawo do składania wniosków, próśb i skarg także w trybie administracyjnym (art. 6 § 2 k.k.w.), prawo sprawcy do obrony (art. 8 k.k.w.). Zob. K. Postulski, *Wykonywanie środków zabezpieczających o charakterze terapeutycznym* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. L.K. Paprzycki, s. 365.

²⁹⁰ Zob. The Law Reform Commission, *Consultation Paper on Sentencing...*, s. 78.

²⁹¹ Zob. I. Jankowska-Prochot, *Pozycja ustrojowa sędziego karnego...*, s. 49 i n.

part the legislature has confined itself to providing for a range of sentencing options and the specification of maximum and minimum tariffs (...). It has avoided a declaration of anything that can reasonably be described as general sentencing principles. In only a very few situations has it specified principles or procedures applicable to particular offences)²⁹².

W dalszej części swojej wypowiedzi Autor stwierdza, że ten deficyt ustawodawczy i wykonawczy (*legislative and executive deficit*) został co prawda w jakiejś mierze wypełniony przez praktykę sądową, niemniej jednak judykatura nie jest podmiotem właściwym do realizacji tego typu zadań. Jej rolą jest bowiem wymierzanie sprawiedliwości w ramach obowiązujących przepisów normatywnych, brakuje jej natomiast „informacji, zasobów i demokratycznego mandatu” (*the information, resources, methods and democratic mandate*) niezbędnych do stanowienia regulacji w obszarze sankcji karnych. Mimo więc opracowanych przez jej przedstawicieli poszczególnych zasad karania w konkretnych stanach faktycznych nie można ich uznać za kompleksowy, spójny zbiór reguł dotyczących wszelkich aspektów orzekania sankcji penalnych. w przeważającej mierze ograniczają się one do takich kwestii jak ogólne cele kary (*general objectives of punishment*), roli zasady proporcjonalności w procesie orzekania kary (*proportionality between the offence and the sanction*) oraz wpływu i rodzaju okoliczności łagodzących i obciążających na wymiar kary w poszczególnych stanach faktycznych (*aggravating and mitigating factors that may be taken into account on the facts of individual cases*)²⁹³.

Bazując na wypracowanych w doktrynie prawa karnego poglądach, można stwierdzić, że polskie środki zabezpieczające, zarówno o charakterze izolacyjnym, jak i nieizolacyjnym, są orzekane wg czterech zasad, tj. niezbędności, proporcjonalności, obligatoryjności i wysłuchania biegłych²⁹⁴.

Odzwierciedleniem zasady konieczności, określanej także mianem zasady *ultima ratio* reakcji prawnokarnej, klauzuli konieczności czy zasady subsydiarności jest fakt, że orzeczenie środków zabezpieczających jest możliwe wyłącznie, by zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości czynu i wyłącznie wtedy, gdy osiągnięcie tego celu jest niemożliwe przy pomocy innych środków

²⁹² D. Walsh, *The Principle Deficit id Non-Custodial Sanctions*, „Judicial Studies Institute Journal” 2005/5, s. 71.

²⁹³ D. Walsh, *The Principle Deficit...*, s. 72.

²⁹⁴ A. Barczak-Oplustil, *Środki zabezpieczające* [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 674–684; A. Barczak-Oplustil, *Charakter środków zabezpieczających w nowelizacji Kodeksu karnego z 20.02.2015. Wprowadzenie do dyskusji*, „Palestra” 2015/7–8, s. 114; R.A. Stefański, *Środki zabezpieczające w znowelizowanym Kodeksie karnym...*, s. 11 i n.; P. Góralski, *Środki zabezpieczające w polskim prawie karnym*, Warszawa 2015, s. 558; J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 158–165. K. Lipiński [w:] J. Giezek, G. Łabuda, D. Gruszecka, K. Lipiński, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 752–758.

stypizowanych w ustawie karnej lub przepisach innych ustaw²⁹⁵. Jak trafnie zatem wskazuje Agnieszka Barczak-Oplustil, w przypadku braku niebezpieczeństwa popełnienia czynu zabronionego, który zachodzi np. wtedy, gdy sprawca ma znacznie ograniczoną możliwość poruszania się, a która to wyklucza popełnienie czynu, orzeczenie środka zabezpieczającego „nie tylko jest niemożliwe, ale wręcz zakazane, niezależnie od tego, jak bardzo społecznie szkodliwego czynu zabronionego dopuścił się sprawca”²⁹⁶. Fakt ten podkreśla także Krzysztof Krajewski, podkreślając, że stosowanie środków zabezpieczających „jest dopuszczalne tylko wówczas gdy jest to konieczne a nie gdy jest to niezbędne z punktu widzenia celowościowego”²⁹⁷.

Na kwestię tę zwraca również uwagę Ryszard A. Stefański, który stwierdza, że niedopuszczalne jest orzeczenie środka zabezpieczającego nawet w przypadku, gdy sprawca popełnił czyn o znacznym stopniu społecznej szkodliwości, o ile równolegle nie zachodzi prawdopodobieństwo ponownego popełnienia przez niego czynu zabronionego²⁹⁸. Wyłączną rolą środków zabezpieczających jest bowiem ich funkcja zabezpieczająca. Akcentuje to również ustawodawca, posługując się w art. 93b § 1 k.k. zwrotem „ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego”, a który należy interpretować w ten sposób, że sprawca popełnił już czyn zabroniony²⁹⁹.

O znaczeniu funkcji zabezpieczającej świadczy także treść art. 93c pkt 1 k.k., w którym ustawodawca określa katalog sprawców popełniających czyny zabronione w stanie niepoczytalności określonej w art. 31 § 1 k.k., z kolei w art. 93c pkt 2 k.k. popełniających przestępstwa w stanie ograniczonej poczytalności określonej w art. 31 § 2 k.k. Oznacza to, że celem środków ochronnych jest zabezpieczenie społeczeństwa przed czynami zabronionymi pozostającymi w związku z chorobą psychiczną, zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzeniem umysłowym lub uzależnieniem od alkoholu lub innego środka

²⁹⁵ Por. uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 31; M. Pyrcak-Górowska, *Detencja psychiatryczna orzekana jako środek zabezpieczający w świetle badań aktowych*, Kraków 2017, s. 68; A. Barczak-Oplustil, *Charakter środków zabezpieczających w nowelizacji...*, s. 116; P. Góralski, *Środki zabezpieczające w polskim prawie karnym...*, s. 558; I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 52; J. Długosz [w:] *Komentarz. Kodeks karny. Część ogólna*, t. 2, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2015, s. 566.

²⁹⁶ A. Barczak-Oplustil, *Charakter środków zabezpieczających w nowelizacji...*, s. 117; R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2007, s. 216; postanowienie SN z 4.11.2002 r., III KKN 269/01, LEX nr 56868.

²⁹⁷ K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 3.

²⁹⁸ R. A. Stefański, *Środki zabezpieczające w znowelizowanym kodeksie karnym*, „Opolskie Studia Administracyjno – Prawne” XIV Opole 2016Zob. też K. Postulski, *Glosa do wyroku SN z dnia 6 listopada 2014 r., IV KK 145/14*, LEX 2015.

²⁹⁹ Zwraca na to uwagę R.A. Stefański, *Środki zabezpieczające w znowelizowanym kodeksie karnym...*, s. 11.

odurzającego³⁰⁰. Akcent położony jest zatem na społeczne niebezpieczeństwo sprawcy, a nie popełniony przez niego czyn³⁰¹.

Taki punkt widzenia ma swoich zwolenników również wśród przedstawicieli judykatury. i tak zdaniem najwyższej instancji sądowej przy procedowaniu w przedmiocie zastosowania środka zabezpieczającego skład orzekający winien rozważyć, czy „prawdopodobieństwo popełnienia przez sprawcę nowego czynu zabronionego może być zredukowane w drodze leczenia bez orzeczenia środka zabezpieczającego”³⁰². Nie można przy tym z góry założyć, że konkretna kategoria przestępstw może zostać uznana za kategorię społecznie szkodliwą. Ocena taka winna być bowiem dokonywana indywidualnie w stosunku do konkretnie popełnionego czynu zabronionego³⁰³. Bez wpływu na ocenę stopnia społecznej szkodliwości pozostaje także rodzaj zaburzeń psychicznych, na który cierpi sprawca, jak i perspektywy jego wyleczenia³⁰⁴.

W postępowaniu wykonawczym zasada ta oznacza, że sąd obowiązany jest uchylić środek zabezpieczający, gdy dalsze jego stosowanie nie jest już konieczne (art. 93b § 2 oraz art. 93g k.k.). Oznacza to, że musi on zostać uchylony nie tylko wtedy, gdy istnieje „wyraźny, oczywisty brak konieczności dalszego stosowania środka zabezpieczającego”, ale także wtedy, gdy „brak dostatecznych danych, które wskazywałyby na istnienie takiej konieczności”³⁰⁵.

Kolejna przesłanka gwarancyjna to zasada proporcjonalności, która została sformułowana w art. 93b § 3 k.k. Sprowadza się ona do adekwatności zastosowania środka zabezpieczającego, który z jednej strony musi uwzględniać potrzeby i postępy w terapii lub terapii uzależnień, z drugiej zaś być dostosowany do stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, jaki ewentualnie może popełnić w przyszłości sprawca oraz prawdopodobieństwa jego popełnienia³⁰⁶. na konieczność dostosowania środków zabezpieczających do stanu psychicznego sprawcy, jak i grożącego z jego strony

³⁰⁰ I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 53.

³⁰¹ A. Dziergawka, *Zasady stosowania środków zabezpieczających* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. I. Zgoliński, I. Juchacz, s. 51 i n.; I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 54.

³⁰² Postanowienie SN z 4.11.2002 r., III KKN 269/01.

³⁰³ Wyrok SN z 8.12.2004 r., II KK 210/04, LEX nr 155024.

³⁰⁴ Postanowienie SA w Krakowie z 12.11.2002 r., II AKz 448/02, KZS 2002/11, poz. 9. Zob. też postanowienie SN z 17.12.2010 r., V KK 383/10, „Prokuratura i Prawo” 2011, dodatek Orzecznictwo, nr 4, poz. 3.

³⁰⁵ K. Postulski, *Wykonywanie środków zabezpieczających o charakterze terapeutycznym...*, s. 366. Zob. też A. Muszyńska, *Środki zabezpieczające o charakterze leczniczym według kodeksu karnego z 1997 r.* [w:] *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. 5, red. L. Bogunia, Wrocław 1999, s. 116 i n.

³⁰⁶ K. Krajewski, *Zmiana regulacji dotyczących leczniczych środków zabezpieczających stosowanych wobec sprawców uzależnionych wprowadzone ustawą nowelizacyjną ZmKK z 20.2.2015 r. obowiązujące od 1.7.2015 r.* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. L.K. Paprzycki, s. 342; K. Postulski, *Wykonywanie środków zabezpieczających o charakterze terapeutycznym...*, s. 366.

niebezpieczeństwa zwraca się także uwagę w orzecznictwie sądowym. Dla przykładu warto w tym miejscu odwołać się do treści uchwały 7 sędziów Sądu Najwyższego, w której podkreślono, że stwierdzenie, czy istnieje poważne niebezpieczeństwo dla porządku prawnego, uzależnione jest od występowania trzech elementów, tj. rodzaju i charakteru patologii psychicznej sprawcy, charakteru i okoliczności popełnionego przezeń czynu zabronionego oraz charakteru czynów, których popełnienie grozi w razie pozostawienia gna wolności. w uchwale tej Sąd Najwyższy zwrócił także uwagę, że istnienie w systemie prawa karnego zróżnicowanych środków zabezpieczających jednoznacznie dowodzi, że ich celem jest ochrona społeczeństwa przed wszystkimi czynami zabronionymi, a zatem nieuzasadnione byłoby ograniczenie możliwości ich stosowania wyłącznie do przypadków popełniania niektórych czynów zabronionych, np. wykazujących wysoki stopień społecznej szkodliwości lub zagrożonych wyłącznie karą pozbawienia wolności³⁰⁷.

Niezależnie od powyższego należy z całą mocą podkreślić, że zasada proporcjonalnego orzekania środków zabezpieczających odnosi się do czynu lub czynów, które sprawca może popełnić w przyszłości, a nie do czynu już popełnionego. i choć truizmem jest twierdzenie, iż nie można apriorycznie założyć, że sprawca, który popełnił czyn zabroniony w związku z istniejącymi zaburzeniami psychicznymi, z pewnością popełni go ponownie, to jednak często tego typu zależność jednak występuje³⁰⁸. na fakt ten zwrócił uwagę Sąd Najwyższy, stwierdzając, że niebezpieczeństwo dla porządku prawnego jest tym większe i tym bardziej uzasadnione jest stosowanie środka zabezpieczającego, im groźniejsze przestępstwo sprawca już popełnił oraz im większe jest prawdopodobieństwo popełnienia tak samo groźnego przestępstwa w przyszłości w razie jego pozostawienia na wolności. Popełnienie zbrodni i prawdopodobieństwo popełnienia zbrodni ponownie w przyszłości powinny zatem z reguły przemawiać za celowością orzeczenia środka zabezpieczającego³⁰⁹. Nie zmienia to jednak faktu, że wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia czynu zabronionego musi wręcz graniczyć z „praktyczną pewnością”³¹⁰.

Probabilistyczny wzorzec przyszłego zachowania sprawcy może opierać się na rozmaitych narzędziach i predyktorach zachowania³¹¹. w orzecznictwie na przykład

³⁰⁷ Uchwała SN (7) z 12.10.1972 r., VI KZP 51/72, OSNKW 1972/12, poz. 183.

³⁰⁸ J. Misztal-Konecka, J. Konecki, *Orzekanie w postępowaniu karnym o środku zabezpieczającym umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym*, „Przegląd Sądowy” 2007/11–12, s. 118 i n.

³⁰⁹ Wyrok SN z 13.03.1973 r., i KR 411/72, LEX nr 18631.

³¹⁰ Z. Cwiągalski [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Warszawa 2014, s. 1212.

³¹¹ Zob. szerzej B. Pastwa-Wojciechowska, M. Błażek, *Profesjonalizm czy brak profesjonalizmu? Najczęstsze błędy formalne i metodologiczne opiniowania psychologiczno-sądowego w sprawach karnych* [w:] *Białe plamy w psychologii sądowej*, red. B. Gulla, I. Niewiadomska, M. Wysocka-Pleczyk, Kraków 2010, s. 23–32; J. Kabzińska, *The Views of Judges and Prosecutors on the Opinions of Psychologist Expert Witnesses in Cases*

zwraca się uwagę, że jednym z istotniejszych czynników wskazujących na ryzyko ponownego popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości jest brak krytycyzmu wobec własnej choroby, negowanie potrzeby leczenia czy też brak umiejętności w podejmowaniu współpracy w procesie leczenia lub zdrowienia³¹². Przedstawiciele doktryny z kolei zwracają uwagę, że główne kryteria, na podstawie których oceniane jest ryzyko popełnienia czynu zabronionego przez osoby niepoczytalne lub częściowo poczytalne, koncentrują się wokół choroby psychicznej i jej leczenia, używania substancji psychoaktywnych, popełnionego czynu zabronionego oraz indywidualnych trudności adaptacyjnych sprawcy. Istotne znaczenie ma mieć także stan psychiczny i utrzymująca się remisja choroby, popełniony przez sprawcę czyn zabroniony, sposób jego dokonania, jego aktualny stosunek do popełnionego czynu, ale i charakterystyka ofiary³¹³.

W judykaturze zwraca się również uwagę, że okolicznością mogącą wskazywać na wysokie prawdopodobieństwo popełnienia w przyszłości czynu zabronionego może być zarówno bezkrytyczny stosunek do własnej choroby, jak i przekonanie o braku konieczności leczenia po opuszczeniu zakładu psychiatrycznego. Orzeczenie to, ze względu na jego wagę dla niniejszych rozważań, warto przytoczyć *in extenso*. Sąd Apelacyjny w Krakowie stwierdził: „Bekrytyczna postawa sprawcy w odniesieniu do własnych wcześniejszych doznań psychotycznych, niedostrzeżenie potrzeby leczenia się i brak zamiaru podjęcia leczenia po zwolnieniu ze szpitala statuuja – choćby ze względu na możliwość nawrotu jego choroby i płynących z niej zachowań agresywnych – wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przezeń czynu podobnego do tego, który jest podstawą internowania”³¹⁴.

W podobnym duchu wypowiedział się też Sąd Apelacyjny w Warszawie, który zwrócił uwagę, że w procesie oceny ryzyka powrotu do zachowań zabronionych konieczne jest zwrócenie uwagi zarówno na nasilenie konkretnych czynników, jak i ich wzajemną

Concerning Witness Testimony, „Problems of Forensic Sciences” 2021/125, s. 67 i n.; A. Czerederecka, *Evidence Evaluation Criteria for Expert Opinions Prepared by Psychologists*, „Problems of Forensic Sciences” 2013/93, s. 333–350; L.K. Paprzycki, *Podstawowe zasady opiniowania sądowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestnictwa w postępowaniu karnym – zagadnienia prawne*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 1997/6, suplement 1 (4), s. 23 i n.; D. Kurpas, M. Kaczmarek, H. Miturska, *Zasady badania pacjenta z zaburzeniami psychicznymi [w:] Podstawy psychiatrii dla studentów pielęgniarstwa*, red. D. Kurpas, M. Kaczmarek, H. Miturska, Wrocław 2009, s. 147–153.

³¹² Postanowienie SA w Krakowie z 6.12.2000 r., II AKz 460/00, KZS 2000/12, poz. 26. na fakt ten zwraca także uwagę Janusz Heitzman. Zob. szerzej J. Heitzman, *Pozycja biegłego psychiatry – jakość opinii i możliwości jej oceny [w:] Pozycja biegłego w polskim systemie prawnym*, red. B. Lewandowski, Warszawa 2016, s. 122.

³¹³ D. Hajdukiewicz, *Struktura opinii sądowo-psychiatrycznych w sprawach karnych i cywilnych*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2005/14 (3), s. 243–250; J.K. Gierowski, J. Heitzman, A. Szymusik, A. Bilikiewicz *Psychiatria*, Wrocław 2003, s. 429–454; J. Heitzman, *Pozycja biegłego psychiatry...*, s. 120–121; K. Postulski, *Środki zabezpieczające [w:] Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. Z. Hołda, K. Postulski, Gdańsk 2005, s. 662–700.

³¹⁴ Zob. szerzej postanowienie SA w Krakowie z 6.12.2000 r., II AKz 460/00.

zależność. na wysokie prawdopodobieństwo popełnienia w przyszłości czynu zabronionego może też wreszcie wskazywać zarówno bezkrytyczny stosunek sprawcy wobec stawianych mu zarzutów i grożących konsekwencji prawnych, jak i ignorowanie konieczności systematycznego leczenia³¹⁵.

Z kolei w odniesieniu do osób pozostających w stanie zależności od środków psychoaktywnych przedmiotem refleksji jest motywacja do utrzymania abstynencji. Klinicyści zwracają też uwagę na indywidualne trudności sprawcy, jego umiejętności radzenia sobie ze stresem, możliwość otrzymania wsparcia ze strony najbliższego otoczenia oraz wewnętrzną gotowość do przyjęcia tego wsparcia³¹⁶. Zwracają oni również uwagę, by ocena dotycząca przyszłego zachowania sprawcy nie opierała się jedynie na opinii biegłych psychiatrów i psychologa, ale uwzględniała też jego dotychczasową linię życia (tj. okres dziecięcy, szkolny, dorastanie, kształcenie, dojrzałość, pracę), przebyte choroby somatyczne i uzależnienia, cechy osobowości, choroby i zaburzenia psychiczne, informacje dotyczące rodziny i środowiska, z którego się wywodzi, wcześniejszą karalność, obecną sytuację życiową, weryfikację motywacyjnych warunków czynu zabronionego etc.³¹⁷

Podsumowując, stopień społecznej szkodliwości prognozowanego czynu zabronionego oraz prawdopodobieństwo jego popełnienia przesądzają o stopniu dolegliwości środka lub orzekanych łącznie środków zabezpieczających. Przejawem zasady proporcjonalności jest również przewidziana przez ustawodawcę możliwość zmiany orzeczonego środka zabezpieczającego lub sposobu jego wykonywania wtedy, gdy uprzednio orzeczony środek stał się nieodpowiedni lub jego wykonywanie nie jest możliwe (art. 93b § 3 k.k.). co więcej, w art. 93d § 2 k.k. ustawodawca wprost stanowi, że istnieje możliwość uchylecia wcześniej zastosowanego środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym i zastąpienie go środkami środków wymienionymi w art. 93a § 1 pkt 1–3 k.k. Możliwa jest też kumulacja orzeczonych środków zabezpieczających wobec tego samego sprawcy, aczkolwiek także przy zachowaniu zasad konieczności i proporcjonalności co do wszystkich orzekanych środków (art. 93b § 4 k.k.)³¹⁸. Ostatecznie wreszcie wszystkie

³¹⁵ Zob. wyrok SA w Warszawie z 20.10.2017 r., II Aka 306/17, LEX nr 2402456.

³¹⁶ J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 218–221; D. Hajdukiewicz, *Skuteczność realizacji środka zabezpieczającego w kontekście opinii o braku przesłanek do jego kontynuacji*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2009/18 (4), s. 407–411; J. Pobocho, L.K. Paprzycki, *Wyniki ogólnopolskiej ankiety nt. „Oczekiwania prawa wobec psychiatrii sądowej”*, „Diariusz Prawniczy” 2008/1 (6), *passim*.

³¹⁷ I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 57; J. Heitzman, *Badanie psychiatryczne* [w:] J. Heitzman, *Psychiatria. Podręcznik dla studiów medycznych*, Warszawa 2007, s. 25–27.

³¹⁸ A. Wilkowska-Płóciennik, *Stosowanie leczniczych środków zabezpieczających*, „Prokuratura i Prawo” 2008/12, s. 73 i n.; L.K. Paprzycki, *Psychiatryczne środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji Kodeksu*

środki zabezpieczające orzekane są na czas nieokreślony, zaś w przypadku, gdy ich dalsze stosowanie nie jest konieczne, sąd jest zobowiązany je uchylić (art. 93b § 2 k.k.).

Trzecią zasadą orzekania środków zabezpieczających jest zasada obligatoryjności. Polega ona na tym, że w przypadku zaistnienia określonych okoliczności sąd jest zobowiązany lub uprawniony do orzeczenia takiego środka. Innymi słowy, sąd powinien, a wręcz musi orzec środek zabezpieczający za każdym razem, gdy ustali, że „wyłącznie postąpienie w taki sposób wobec sprawcy przestępstwa lub czynu zabronionego pozwoli zapobiec popełnieniu przestępstwa lub czynu zabronionego o znacznym stopniu społecznej szkodliwości”³¹⁹.

Przy ocenie stopnia prawdopodobieństwa dopuszczenia się przez sprawcę nowego czynu zabronionego, potrzebie orzeczenia któregośkolwiek z wymienionych przez ustawodawcę w art. 93a § 1 k.k. środków zabezpieczających oraz nakazów lub zakazów, o których mowa w art. 39 pkt 2–3 k.k., orzeczonych tytułem środka zabezpieczającego, a także ich potencjalnej skuteczności sąd opiera się na opinii biegłych. to z kolei oznacza, że ostatnia zasada, niekiedy określana także mianem czynności, sprowadza się do obowiązku wysłuchania biegłych³²⁰.

Podstawę prawną dla powołania biegłych stanowią art. 354a § 1–2 k.p.k. oraz art. 199b § 1–4 k.k.w. w myśl art. 354a § 1–2 k.p.k. orzeczenie środka zabezpieczającego winno poprzedzać wysłuchanie biegłego psychologa, a w przypadkach spraw osób niepoczytalnych, o ograniczonej poczytalności lub z zaburzeniami osobowości albo gdy sąd uzna to za wskazane, także biegłych lekarzy psychiatrów. w sytuacji, gdy istnieją podstawy orzeczenia środka zabezpieczającego wobec osób wykazujących zaburzenia preferencji seksualnych, **to** poza przedstawicielami tych specjalizacji naukowych w zespole opiniującym powinien wziąć również udział biegły lekarz seksuolog lub biegły psycholog seksuolog. Natomiast w przypadku rozważania przez sąd zastosowania środka zabezpieczającego wobec sprawcy uzależnionego od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych dopuszczalne jest też wysłuchanie biegłego w przedmiocie uzależnienia, którym dotknięty jest sprawca. z kolei w myśl § 2 przywołanego unormowania sąd może zaniechać powoływania biegłych w przypadku, gdy sprawca, wobec którego istnieją podstawy do orzeczenia terapii, wyrazi

karnego z 1997 r. [w:] Między nauką a praktyką prawa karnego. Księga jubileuszowa Profesora Lecha Gardockiego, red. s. Żółtek, Warszawa 2014, s. 268.

³¹⁹ J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 161–163. Zob. też R. Zawłocki, *Pojęcie i funkcje społecznej szkodliwości czynu w prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 386 i n.

³²⁰ R.A. Stefański, *Środki zabezpieczające w znowelizowanym kodeksie karnym...*, s. 12.

zgodę na zastosowanie takiego środka zabezpieczającego³²¹. Uprawnienie to dotyczy jednak wyłącznie terapii i terapii uzależnień i oznacza, że w sytuacji, gdy sprawca czynu zabronionego wyraża zgodę na zastosowanie terapii bez wypowiedzenia się w tej kwestii specjalistów, to sąd może zrezygnować z powoływania się na opinię biegłych. Niemniej jednak nawet w przypadku wyrażenia na to zgody przez oskarżonego sąd może jednak, o ile uzna to za stosowne, wysłuchać jednego lub kilku biegłych wskazanych w przywołanym przepisie³²².

Zatem, jak celnie spuentował to Sąd Najwyższy w jednym ze swoich orzeczeń, wysłuchanie, o którym ustawodawca wspomina w art. 354a k.p.k., „to nic innego jak dopuszczenie i przeprowadzenie dowodu z ustnej opinii biegłego złożonej na rozprawie lub posiedzeniu (...) co do zasady ta opinia będzie poprzedzona złożoną uprzednio pisemną opinią dotyczącą tożsamesgo zagadnienia”³²³. Także Józef Krzysztof Gierowski zwraca uwagę, że zakończenie wysłuchania biegłych winno nastąpić dopiero wtedy, gdy wszyscy oni znają opinie pisemne, ustne i treść wysłuchania pozostałych biegłych. w opinii Autora tylko w toku tak przeprowadzonych czynności procesowych, a więc po zapoznaniu się z opiniami psychiatrów, psychologa czy seksuologa, sąd może podjąć świadomą decyzję w przedmiocie środka zabezpieczającego. Tylko taki też sposób przeprowadzenia czynności pozwala na uwzględnienie nie tylko stanu zdrowia sprawcy czynu zabronionego czy przestępstwa, ale i szczególnych okoliczności osobistych występujących tylko w tej konkretnej sprawie³²⁴. w podobnym duchu wypowiada się Małgorzata Pyrcak-Górowska, która zwraca uwagę, że przywołana norma ma charakter gwarancyjny, a „osobisty kontakt sądu z biegłymi ma na celu umożliwienie weryfikacji ustawowych przesłanek zastosowania środka zabezpieczającego”³²⁵. Poza tym, jak słusznie zwraca uwagę Anna Dziergawka, wysłuchanie biegłych umożliwia doprecyzowanie opinii wydanej uprzednio w sprawie, pozwala na zapewnienie szybkości i sprawności postępowania oraz „gwarantuje bezpośredniość

³²¹ P. Góralski, *Terapia sprawców czynów zabronionych jako forma środka zabezpieczającego (art. 93a § 1 pkt 2 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2019/2, s. 9 i n.

³²² P. Góralski, *Terapia...*, s. 10.

³²³ Wyrok SN z 26.09.2018 r., IV KK 341/18, LEX nr 2628457. Por. też postanowienie SN z 22.09.2003 r., IV KK 288/03, LEX nr 81208; wyrok SN z 27.02.2008 r., IV KK 20/08, LEX nr 354825.

³²⁴ J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 213. Zob. też M. Tarnawski, *Izolacyjno-lecznicze środki zabezpieczające w ujęciu kodeksu karnego z 1997 r.* [w:] *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji siedemdziesięciolecia urodzin Profesora A. Ratajczaka*, red. A. Szwarc, Poznań 1999, s. 296 i n.; J.K. Gierowski, *Psychiatria sądowa w Polsce – aktualny stan i perspektywy*, „Palestra” 2003/7–8, s. 104.

³²⁵ M. Pyrcak-Górowska, *Detencja psychiatryczna...*, s. 123.

i kontradiktoryjność przeprowadzanej czynności, umożliwia rozstrzygnięcie wątpliwości co do okoliczności danej sprawy i doboru środków zabezpieczających”³²⁶.

Warto w tym miejscu podkreślić, że zgodnie z wyrażoną w art. 8 § 1 k.p.k. zasadą samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego decyzja o orzeczeniu środka zabezpieczającego należy do jego wyłącznej kompetencji, przy podejmowaniu jej uwzględnia on zasadę swobodnej oceny dowodów. Na fakt ten zwrócił także uwagę Sąd Najwyższy, który wprost stwierdził, że „to rzeczą sądu jest zdecydowanie czy prawdopodobieństwo ustalone przez biegłych spełnia ustawowe wymogi poważnego niebezpieczeństwa”³²⁷. Sąd nie jest związany opinią przedstawioną mu przez ekspertów, mimo że opinia ta musi zostać przez nich przygotowana na piśmie, a następnie ustnie wygłoszona przed sądem³²⁸.

Opinia ta każdorazowo obejmować ma próbę ustalenia potencjalnego niebezpieczeństwa, a więc przewidywania, prognozowania popełnienia przestępstwa, jak i potrzeby i skuteczności orzeczenia środka zabezpieczającego, który jest przedmiotem wysłuchania przez sąd³²⁹. Warto także wspomnieć, że choć biegły dysponuje pełną autonomią przy podejmowaniu decyzji o zastosowanych metodach badawczych, to jednak przy ich doborze winien kierować się pewnymi wskazaniem. Należą do nich m.in.: aktualny stan wiedzy medycznej, trafność metody i stopień dokładności jej pomiaru, jej standaryzacja, obiektywizm i popularność. Pewną podpowiedź mogą również stanowić tzw. względy ekonomiki procesowej, które przemawiają za metodami szybszymi i mniej kosztownymi, pod warunkiem jednak, że przynoszą one zadowalające rezultaty³³⁰. Sąd z kolei powinien uzasadnić, dlaczego uznał wartość dowodową opinii biegłego oraz czy jego opinia pozwalała na zrozumienie sposobu dochodzenia do wyrażonych w niej ocen³³¹.

³²⁶ A. Dziergawka, *Zasady stosowania środków zabezpieczających...*, s. 69. Zob. też s. Durczak-Żochowska, *Wysłuchanie biegłych, przesłuchanie biegłych czy ustna opinia biegłych – wybrane uwagi na tle art. 354a k.p.k.*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2017/4, s. 50.

³²⁷ Postanowienie SN z 18.06.1996 r., V KKN 35/96, „Prokuratura i Prawo” 1997, dodatek „Orzecznictwo”, nr 2, poz. 4. Por. też postanowienie SA w Katowicach z 18.04.2001 r., II AKz 180/01, OSA 2001/10, poz. 64; I. Zgoliński, *Komentarz do rozdziału X...*, s. 507; J. Długosz, *Komentarz do rozdziału X k.k. – Środki zabezpieczające* [w:] *Kodeks karny...*, t. 2, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, s. 572.

³²⁸ K. Zgryzek, *Postępowanie w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających...*, s. 126–12. Uchwała SN (7) z 12.10.1972 r., VI KZP 51/72.

³²⁹ J. Heitzman, *Pozycja biegłego psychiatry...*, s. 120.

³³⁰ J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, M. Najda, *Psychologia w postępowaniu karnym...*, s. 211; s. Pikulski, M. Szwejkowska, *Wybrane zagadnienia dotyczące wykorzystania wiedzy z zakresu psychiatrii i psychologii na potrzeby stosowania internacji psychiatrycznej z art. 94 k.k.* [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. 2, red. A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak, Toruń 2012, s. 58–74. na temat kosztów postępowania karnego zob. też B. Bachurska, *Wydatki związane z przebiegiem procesu karnego* [w:] *Koszty procesu w sprawach karnych. System Prawa Karnego Procesowego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2018, s. 370–383.

³³¹ J. Witkowska, *Kryteria oceny dowodu z opinii biegłych w przedmiocie stanu zdrowia oskarżonego* [w:] *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. 17, red. L. Bogunia, Wrocław 2005, s. 261 i n. Zob. też wyrok SA w Krakowie z 18.02.2009 r., II AKa 1/09, LEX nr 504066; wyrok SA w Krakowie z 14.10.2008 r., II AKa 133/08, LEX nr

Postanowienia art. 199b § 2 k.k.w. dotyczą powoływania biegłych w celu zaopiniowania zmiany i uchylenia środka zabezpieczającego w postępowaniu wykonawczym. Podstawowa różnica między treścią art. 354a § 1 k.p.k. oraz art. 199b § 2 k.k.w. sprowadza się do tego, że w postępowaniu jurysdykcyjnym sąd zobowiązany jest do wysłuchania w charakterze biegłych dwóch lekarzy psychiatrów, z kolei na etapie postępowania wykonawczego dopuszczalne jest przesłuchanie wyłącznie jednego z nich. Wysłuchanie biegłych dotyczyć musi wszystkich, ustawowych przesłanek stosowania środków zabezpieczających. co więcej, przy dokonywaniu diagnozy biegli są zobowiązani wziąć pod uwagę zarówno charakter i rodzaj zakłóceń czynności psychicznych, jak i charakter i okoliczności popełnienia czynu³³².

W literaturze przedmiotu podkreśla się też, że pełna diagnoza sprawcy winna obejmować nie tylko ogólne właściwości i mechanizmy osobowościowe sprawcy, ale także jakie zjawiska czy procesy psychiczne doprowadziły go do popełnienia czynu zabronionego³³³. Konieczne jest zatem dokonanie diagnozy procesów motywacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem fundamentalnych dla poczytalności kwestii związanych z samokontrolą³³⁴.

Powyższe uwagi uzupełnić należy poprzez wskazanie, że skoro ustawodawca w art. 99 k.k. nie sformułował odrębnych przesłanek orzekania środków zabezpieczających o charakterze administracyjnym, to zasady ogólne uregulowane w art. 93b k.k. mają zastosowanie także i przy ich orzekaniu³³⁵.

Jak już było powiedziane, w Irlandii odmiennie niż w Polsce ustawodawca nie wprowadza zawężeń podstaw stosowania wybranych metod postępowania ze sprawcą. w żadnym z analizowanych aktów prawnych nie wskazuje on też, że podstawą zastosowania konkretnej sankcji może być czyn zabroniony o takim czy innym społecznym stopniu

484803. J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 216; J. Heitzman, *Wybrane metodologiczne aspekty obiektywności w opiniowaniu sądowo-psychiatrycznym* [w:] *Postępowanie karne i cywilne...*, red. J.K. Gierowski, A. Szymusik, s. 50–51; J. Przybysz, *Psychiatria sądowa, cz. I. Opiniowanie w procesie karnym, podręcznik dla lekarzy i prawników*, Toruń 2007, s. 167 i n.

³³² J. Heitzman, M. Opio, E. Waszkiewicz-Białek, *Choroba – obrona – manipulacja: trudności opiniowania sądowo-psychiatrycznego*, „Psychiatria Polska” 2008/42 (4), s. 609 i n.

³³³ A. Habzda-Siwek, *Diagnoza stanu psychicznego sprawcy a rozstrzygnięcia sądu karnego. Wyniki badań aktowych przeprowadzonych w Sądzie Rejonowym dla Krakowa – Podgórze w Krakowie*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2000/9, suplement 4 (12), s. 155–164; postanowienie SA w Katowicach z 18.04.2001 r., II AKz 180/01.

³³⁴ J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 164. Zob. też K. Stemplewska-Żakowicz, *Diagnoza psychologiczna. Diagnozowanie jako kompetencja profesjonalna*, Gdańsk 2009, s. 9–21.

³³⁵ Zwracają na to uwagę W. Juchacz, P. Juchacz, *Nakazy i zakazy określone w art. 39 pkt 2–3 jako uzupełnienie katalogu środków zabezpieczających* [w:] *Środki zabezpieczające w prawie karnym...*, red. I. Zgoliński, W. Juchacz, s. 122 i n.

społecznej szkodliwości lub negatywna prognoza kryminologiczna. Konieczność orzekania adekwatnych do stopnia karygodności czynów sankcji wynika jednak z trzech podejść do sprawców przestępstw lub czynów zabronionych, które odpowiadają też trzem celom kary, tj.: odpłacie (*retribution*), resocjalizacji (*rehabilitation*) i odstraszaniu (*deterrence*)³³⁶. w praktyce oznacza to, że przy podejmowaniu decyzji o wyborze sankcji sędzia powinien określić rodzaj i zakres potrzeb u skazanego, wytyczając w ten sposób ogólny cel, któremu zostaną podporządkowane wszystkie orzeczone przez niego penitencjarne oddziaływania³³⁷.

W myśl obowiązujących celów kary w pierwszej kolejności sprawca przestępstwa winien zostać sprawiedliwie ukarany za czyn, którego się dopuścił. Następnie należy umożliwić mu readaptację oraz reintegrację społeczną, a na koniec w efekcie zastosowania prewencji generalnej zapobiegać przestępczości osób trzecich³³⁸. w tym samym tonie wypowiedział się też Wysoki Trybunał (*High Court*) w sprawie *The State (Stanbridge) przeciwko Mahon* z 1979 r. w opinii sędziego J. Gannona podstawową przesłanką przy orzekaniu kary jest interes publiczny, któremu służy nie tylko ukaranie sprawcy i zapobieżenie przestępczości osób trzecich, ale także stworzenie przekonujących bodźców i szans dla jego resocjalizacji (*The first consideration in determining sentence is the public interest, which is served not merely by punishing the offender and showing a deterrent to others but also by affording a compelling inducement and an opportunity to the offender to reform*)³³⁹.

Świadomość, że błędnie orzeczone kara nie wypełnia swoich celów, a postępowanie sądowe samo w sobie nie prowadzi do zmiany postawy skazanego, skutkuje dość powszechnym wśród irlandzkiej doktryny przekonaniem, że sankcja musi być realizowana w sposób przemyślany, zależny od osobowości sprawcy, jego warunków osobistych, dotychczasowego sposobu życia oraz charakteru i sposobu popełnienia czynu³⁴⁰. Mając na względzie powyższe uwarunkowania, od irlandzkiego sędziego oczekuje się rozstrzygnięcia, czy zasadne jest nałożenie kary o niższym stopniu surowości, której głównym celem jest ukaranie sprawcy, czy też konieczne jest zaostrzenie jej punitivności po to, aby przekonać pozostałych obywateli, że państwo, stojąc na straży porządku publicznego,

³³⁶ E.F. Ryan, P.P. Magee, *The Irish Criminal Process*, Dublin 1983, s. 391.

³³⁷ z uwagi na wielokrotnie już wspomniany brak części ogólnej dla wszystkich ustaw karnych obowiązujących w Irlandii zasady te bywają niekiedy *explicite* wskazywane przez ustawodawcę w poszczególnych aktach normatywnych. Por. art. 28 ust. 1, ust. 2, ust. 3 *Sex Offenders Act*, 2001.

³³⁸ E.F. Ryan, P.P. Magee, *The Irish Criminal Process...*, s. 401.

³³⁹ *The State (Stanbridge) przeciwko Mahon* [1979] IR 214, <https://ie.vlex.com/vid/state-stanbridge-v-mahon-792842505> (dostęp 21.02.2024 r.).

³⁴⁰ Zob. I. Bacik, *The Practice of Sentencing in the Irish Courts* [w:] *Criminal Justice in Ireland*, red. P. O'Mahony, Dublin 2008, s. 351 i przywołana tam literatura.

wymierza sprawiedliwość za każde przestępstwo i nikt nie może liczyć na bezkarność. Alternatywnie sędzia może też się zdecydować się na zindywidualizowany środek reakcji penalnej, pozwalający na zreformowanie sprawcy (*a sentence likely to reform the offender*)³⁴¹.

Podsumowując, od irlandzkiego sędziego oczekuje się, by w każdym jednostkowym akcie wymiaru kary samodzielnie i bez wyraźnych wskazań w zakresie jej wymiaru rozstrzygnął o jej rudymenarnym celu. Jego realizację z kolei ma ułatwić zastosowanie tzw. instynktownej syntezy (*instinctive synthesis*), czyli uwzględnienie właściwych proporcji wszystkich trzech elementów³⁴².

Z punktu widzenia wyboru optymalnej reakcji na popełnione przestępstwo na gruncie irlandzkiego prawa karnego wyróżnia się trzy różne koncepcje orzecznicze zamiennie określane także mianem podejść czy filozofii karania. w swych założeniach zbliżone są one do polskich dyrektyw ogólnych i analogicznie jak one eksponują różne cele kary i względy, którymi winien kierować się sąd przy dokonywaniu aktu jej wymiaru. Koncepcje te modelują zatem i ukierunkowują sądowy wymiar kary, dając składowi orzekającemu możliwość swobodnego uznania, który z celów kary stanowi priorytet w określonym stanie faktycznym. Oczywiście wyboru konkretnej koncepcji wykładniczej nie należy utożsamiać z dowolnością sądu w zakresie wyrokowania, gdyż swobodne uznanie sędziowskie musi mieścić się w przewidzianych przez ustawę granicach. Niemniej jednak w ramach ustalonych ram ustawowego zagrożenia za dany typ czynu zabronionego sąd, w zależności od wyboru jednego z podejść, może w sposób elastyczny i zindywidualizowany stosować różne metody postępowania ze sprawcą.

Pierwsza z filozofii, którą można wyróżnić w ramach wspomnianej kategoryzacji, określana jest mianem podejścia rehabilitacyjnego (*rehabilitation approach*). Niekiedy jest ona także definiowana jako realizowanie celów wychowawczych i polega na dążeniu do kształtowania społecznie pożądaných postaw u skazanego. Taka konkluzja znalazła również aprobatę w orzecznictwie, a w wyroku w sprawie *The People (AG) przeciwko O'Driscoll* sędzia J. Walsh podał pewne zalecenia, którymi winni kierować się sędziowie preferujący ten rodzaj podejścia³⁴³. Zdaniem jurysty celem kary nie jest wyłącznie odstraszenie konkretnego przestępcy od ponownego popełnienia przestępstwa, lecz nakłonienie go do zmiany stylu życia z przestępczego na uczciwy. Takie podejście

³⁴¹ Law Reform Commission, *Consultation Paper on Sentencing...*, s. 19.

³⁴² R przeciwko Williscroft [1975] VR 292, <https://victorianreports.com.au/judgment/1975-VR-292> (dostęp 21.02.2024 r.).

³⁴³ *The People (AG) przeciwko O'Driscoll* [1989] IR 160, <https://ie.vlex.com/vid/people-attorney-general-v-793481753> (dostęp 22.02.2024 r.).

uzupełniane jest ponadto obserwacją, że resocjalizacja sprawcy stanowi największą korzyść zarówno dla niego samego, jak i całego społeczeństwa (*The objects of passing sentence are not merely to deter the particular criminal from committing a crime again but to induce him as far as possible to turn from a criminal to an honest life and indeed the public interest would be best served if the criminal could be induced to take the latter course*)³⁴⁴.

Powyższe stwierdzenie uzupełnić należy poprzez wskazanie, że w opinii irlandzkiej judykatury i doktryny względy poprawcze i wychowawcze uzyskują priorytet w przypadku wymierzania kary nieletniemu, młodocianemu, sprawcy, który po raz pierwszy dopuścił się czynu zabronionego lub gdy widać z jego strony wolę współdziałania potwierdzoną przez pozytywną prognozę kryminologiczną³⁴⁵. ta teoria karania nie znajduje jednak uzasadnienia w sytuacji, gdy sprawca działa w warunkach recydywy, czy też nie skorzystał z możliwości readaptacji i reintegracji społecznej w okresie próby³⁴⁶.

Do zazwyczaj wykorzystywanych oddziaływań penitencjarnych w przypadku podejścia rehabilitacyjnego należą środki probacyjne. Przy podejmowaniu decyzji o ich wyborze sędzia opiera się w głównej mierze na sporządzonym przez urzędnika probacyjnego obszernym materiale informacyjnym na temat osoby skazanego. Sformułowany jest on w formie raportu (*probation report*) i zawiera m.in. informacje na temat sytuacji rodzinnej, zawodowej i zdrowotnej skazanego. na tej też podstawie sędzia dokonuje oceny, czy wobec sprawcy zasadne jest orzeczenie kary innej niż pozbawienie wolności, jaki jest jego stosunek do popełnionego czynu oraz czy jego celem jest zmiana swego zachowania. Rolą urzędnika probacyjnego jest także ustalenie, czy skazany pozostaje w stanie zależności od alkoholu lub innych środków odurzających i czy konieczne jest wzięcie przez niego udziału w programie leczenia uzależnień (*alcohol or drug treatment*). Raport może wreszcie zawierać pewne sugestie czy wskazówki dla sądu dotyczące np. konieczności podjęcia określonego leczenia, czasowego opuszczenia lokalu czy wyprowadzenia się z dotychczasowej dzielnicy³⁴⁷.

Podejście odstrasżające (*deterrent approach*) eksponuje rolę potępienia i odstraszenia od popełniania czynów penalizowanych na gruncie ustawy karnej. Innymi słowy, wyrażane

³⁴⁴ The People (AG) przeciwko O'Driscoll [1989] IR 160.

³⁴⁵ I. Bacik, *The Practice of Sentencing in the Irish Courts...*, s. 348 i n. Natomiast w opinii sędziego irlandzkiego Sądu Najwyższego C.J. Finleya o gotowości do resocjalizacji i współpracy z wymiarem sprawiedliwości może niekiedy świadczyć fakt przyznania się sprawcy do winy. Zob. The People (DPP) przeciwko Tiernan [1988] IR 250, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-tiernan-793422925> (dostęp 21.02.2024 r.).

³⁴⁶ The People (DPP) przeciwko Conroy (No 2) [1989] IR 160, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-conroy-no-802385501> (dostęp 21.02.2024 r.).

³⁴⁷ Law Reform Commission, *Report Suspended Sentences*, LRC 123-2020, https://www.lawreform.ie/_fileupload/Reports/LRC%20123-2020%20Suspended%20Sentences.pdf (dostęp 21.02.2024 r.), s. 30.

przez surową sankcję potępienie ma w sprawiedliwy sposób odzwierciedlać stopień bezprawności popełnionego czynu, a zarazem powstrzymać potencjalnych sprawców przed popełnieniem przestępstwa. Rygorystyczne karanie sprawców umożliwia bezpośrednio realizowanie funkcji sprawiedliwościowej prawa karnego, pozwala bowiem na okazanie społecznej dezaprobaty wobec czynu i wskazanie w ten sposób pozostałym obywatelom granic akceptowanego zachowania. Indywidualne zaostrenie punitywności następuje więc w sprawach wzbudzających powszechne zagrożenie, zainteresowanie, ale i lęk.

W przypadku podejścia odstrasżającego kara jest więc swoistym komunikatem czy też oświadczeniem kierowanym do społeczeństwa, w którym organy jurysdykcyjne przy zastosowaniu represyjnej polityki karnej zdecydowanie potępiają określone czynności sprawcze. Wybór tego podejścia oznacza także, że irlandzkie organy jurysdykcyjne podkreślają znaczenie społecznego poczucia sprawiedliwości oraz wagę opinii publicznej w wymiarze sprawiedliwości. Odzwierciedleniem tego podejścia jest orzekanie przez irlandzkie sądy kar pozbawienia wolności, terminowych obowiązków, zakazów pełnienia funkcji publicznych czy ograniczeń w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień. Za szczególnie dotkliwe uznaje się przede wszystkim dwie postpenalne formy dozoru wobec przestępców seksualnych i osób wprowadzających do obiegu środki odurzające³⁴⁸.

Podjęcie retrybucyjne (*retributive approach*) opiera się na założeniu, że kara winna być odpłatą i swoistym wyrównywaniem szkód i krzywd wywołanych bezprawnym zachowaniem sprawcy, a jedynym uzasadnieniem dla jej orzeczenia winien być poziom winy sprawcy (*a sentence appropriate to his degree of guilt*)³⁴⁹. Innymi słowy, chodzi o uczynienie sprawcy dolegliwości, której poziom punitywności powinien być nie tylko proporcjonalny do powagi czynu przestępnego, ale też w jak największym stopniu go równoważyć. Wyrównywanie wyrządzonego bezprawia najpełniej jest realizowane w formie kompensacji karnoprawnej umożliwiającej materialne naprawienie szkody lub zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę. Podjęcie retrybucyjne ma również na celu przekonanie pozostałych członków społeczeństwa, że popełnianie przestępstw jest nieopłacalne, albowiem sprawca poniesie wszystkie konsekwencje swego czynu, także te ekonomiczne. Realizacja tych celów penalnych następuje zatem w efekcie orzekania sankcji o charakterze kompensacyjnym i majątkowym, czyli grzywny, zobowiązania do wpłacenia określonej kwoty pieniędzy na konkretny cel społeczny, przepadku i konfiskaty mienia oraz rekompensaty.

³⁴⁸ The People (AG) przeciwko Buckley 1 Frewen, 190, <https://ie.vlex.com/vid/buckley-and-others-sinn-802659277> (dostęp 21.02.2024 r.).

³⁴⁹ The People (AG) przeciwko Buckley 1 Frewen, 190.

W świetle przedstawionych założeń można przyjąć, że decyzja o wyborze jednego z trzech ww. podejść ma w pełni autonomiczny charakter, a zasady wyboru odmiennie niż w naszym kraju nie są uregulowane w żadnym akcie normatywnym. Można wysunąć tezę, że w dużej mierze wynika to z odmiennej roli organów władzy sądowniczej w procesie wykładni prawa. o ile bowiem systemach prawnych kontynentalnej Europy sędzia stanowi *iudex est loquens*, o tyle w porządkach prawnych opartych na anglosaskiej kulturze prawnej sędziowie nie tylko stosują prawo, ale drogą orzecznictwa również je tworzą, reinterpretują oraz zmieniają (*judge-made law*). Dzięki kompetencji do badania zgodności z ustawą zasadniczą stanowionych aktów prawnych (*judicial review*), zarezerwowanej co prawda wyłącznie dla sądów wyższej instancji (*higher court*), dysponują oni także prawem rozszerzania starych reguł prawnych, jak i kreowania nowych. Jeśli dodatkowo wziąć pod uwagę względy o charakterze pragmatycznym, kształtowane w toku względnie stabilnego, ewolucyjnego rozwoju i traktowane jako fundamentalne pryncypium wyznaczające granice relacji pomiędzy ochroną praw człowieka a zakresem dyskrejonalnej władzy sędziego, to okaże się, że w tym stanie rzeczy próba determinowania sądów wyraźnymi instrukcjami zawartymi w tekście prawnym mogłaby zostać bardzo krytycznie oceniona.

Niezależnie jednak od powyższego na gruncie irlandzkiego prawa karnego istnieje pewnego rodzaju odpowiednik polskiej zasady wysłuchania biegłych. Wynika on z treści art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) i polega na tym, że w zależności od przypadku sąd lub ława przysięgłych są zobowiązani wysłuchać opinii konsultanta psychiatrycznego na temat kondycji psychiatrycznej oskarżonego (*having heard evidence relating to the mental condition of the accused given by a consultant psychiatrist*). na tej też podstawie może być wydany specjalny werdykt – niewinny z powodu niepoczytalności (*the court or the jury, as the case may be, shall return a special verdict to the effect that the accused person is not guilty by reason of insanity*).

Zasada ta, określana także mianem bepośredniości lub ustności (*hearsay evidence*), stosowana jest praktycznie we wszystkich jurysdykcjach *common law* i polega na tym, że wszelkie zeznania świadków w sprawie powinny być złożone podczas rozprawy w taki sposób, by i sędzia zawodowy, i sąd ławniczy mieli do nich bezpośredni dostęp. w praktyce oznacza to, że w zależności od przypadku właściwy skład orzekający musi zetknąć się z każdym osobowym źródłem dowodowym³⁵⁰. i choć niekiedy dopuszczalne jest, by dany

³⁵⁰ C. Fennel, *The Law of Evidence in Ireland*, Dublin 2020 s. 283 i n.

fakt lub fakty zostały dowiedzione za pomocą pisemnego oświadczenia złożonego pod przysięgą (*affidavit*) lub za pośrednictwem pisemnego oświadczenia świadka odczytanego na rozprawie, to jednak z uwagi na fakt, że uniemożliwia to przeprowadzenie przesłuchania krzyżowego, są to sytuacje marginalne³⁵¹.

5. Sprawcy, wobec których można orzec środki zabezpieczające oraz metody postępowania ze sprawcą pełniące funkcje ochronne

W polskim porządku prawnym ustawodawca przewiduje zamknięty katalog sprawców, wobec których można orzec środki zabezpieczające. Należą do nich:

- 1) osoby niepoczytalne i poczytalne w stopniu znacznie ograniczonym, które w tym stanie dopuściły się czynów zabronionych i przestępstw (art. 93c pkt 1 i 2 k.k.);
- 2) sprawcy poważnych przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych (art. 93c pkt 3 k.k.);
- 3) sprawcy umyślnych przestępstw stypizowanych w rozdziałach XIX, XXIII, XXV lub XXVI i godzących w takie przedmioty ochrony jak życie, zdrowie, wolność, wolność seksualna i obyczajność, a także rodzina i opieka, popełnione w związku z zaburzeniem osobowości o takim charakterze lub nasileniu, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia (art. 93c pkt 4 k.k.);
- 4) sprawcy popełniający przestępstwa w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka (art. 93c pkt 5 k.k.).

Warto w tym miejscu podkreślić, że ww. grupa odmiennie niż w poprzednim stanie prawnym obejmuje sprawców niezależnie od tego, na jaką karę zostali oni skazani. Oznacza to, że ustawodawca dopuszcza możliwość orzeczenia środka zabezpieczającego także wobec tych sprawców, których nie skazano na karę pozbawienia wolności. Przyczyną tego faktu ma być przewidzenie w katalogu wolnościowych środków zabezpieczających³⁵².

Jak już było powiedziane, w Irlandii formalny podział na kary, środki karne, środki kompensacyjne, przepadek i środki zabezpieczające nie istnieje. Ustawodawca karny wyróżnia jedynie kary izolacyjne i kary wolnościowe. Wszystkie one określane są mianem

³⁵¹ w polskiej literaturze przedmiotu odnotowuje to P. Rylski, *Wybrane zagadnienia postępowania dowodowego – analiza prawno-porównawcza w świetle proponowanych zmian Kodeksu Postępowania Cywilnego*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2008, s. 5.

³⁵² M. Tygielski, *Środki zabezpieczające dla sprawców przestępstw popełnionych w związku z uzależnieniem w świetle ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych ustaw – „Noweli lutowej”*, „*Studia Iuridica*” 2018/78, s. 481; J. Warylewski, *Kodeks karny w brzmieniu od 1 lipca 2015 r. – zagadnienia wybrane* [w:] *Meandry prawa karnego i kryminalistyki. Księga Jubileuszowa prof. zw. dra hab. Stanisława Pikulskiego*, red. I. Nowicka, J. Kasprzak, W. Cieślak, Warszawa 2015, s. 273–274.

metod postępowania ze sprawcą. Zasada *ultima ratio* kary pozbawienia wolności czyni z niej instrument o prawdziwie wyjątkowym i ostatecznym charakterze, a polityka karna zorientowana jest na kary wolnościowe. Nie istnieją także ustawowe wskazówki w postaci polskich zasad i dyrektyw wymiaru kary. Odzwierciedleniem irlandzkiej filozofii karania są jedynie trzy omówione w poprzednim podrozdziale podejścia orzecznicze, z których wynikają główne cele kary. Analogicznie jak w Polsce są to zaspokojenie społecznego poczucia sprawiedliwości, zapobieganie przestępczości wyrażające się prewencją ogólną i indywidualną, naprawienie szkody powstałej na skutek przestępstwa lub zadośćuczynienie w innej postaci oraz wychowawczy cel kary³⁵³. o wyborze optymalnej sankcji karnej na ogół arbitralnie decyduje sędzia, który rozstrzyga, w jakiej proporcji uwzględni wszystkie cele kary i czy ich stopień będzie jednakowy.

Pomimo więc, że jedynymi środkami reakcji penalnej są kary, to jednak niewątpliwe z uwagi na swój celowy i indywidualny charakter oraz prewencyjne nastawienie mogą one pełnić funkcje zabezpieczające. Pogląd ten pozostaje w zgodzie z opinią Władysława Woltera, zdaniem którego „Im bardziej z kary eliminuje się moment «dolegliwości» im bardziej ta istotna, ujemna strona kary staje się tylko «obramowaniem» dla sensu innego, tym bardziej kara staje się środkiem zabezpieczającym”³⁵⁴.

Rozbudowany i mocno zróżnicowany system irlandzkich kar wolnościowych oraz praktyczny brak odrębnych od kary instytucji prawnych powoduje, że określenie zakresu stosowalności prewencyjnych środków reakcji karnej o charakterze ochronnym nie jest łatwe. Po pierwsze związane jest to z faktem, że zakres ten wynika z różnych, mocno rozproszonych ustaw lub precedensowych orzeczeń sądowych, po drugie zaś, że brak jest zamkniętego katalogu przesłanek i sprawców, wobec których dopuszczalne jest ich orzeczenie. Obrazu tego dopełnia także brak opracowań doktrynalnych, w których szerzej przeanalizowano ten uzupełniający element oddziaływania kar. Wysznuwszy te zastrzeżenia, można jednak stwierdzić, że podmioty, wobec których dopuszczalne jest orzeczenie wybranych metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym, zaliczane są do jednej z czterech kategorii.

Do pierwszej grupy należą wszyscy ci sprawcy, u których w czasie popełnienia czynu stwierdzono niepoczytalność określoną w art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*). Wobec nich też stosowana jest

³⁵³ M. Szczepaniec, *Wybór optymalnej kary w świetle sądowych dyrektyw wymiaru kary*, „Prokuratura i Prawo” 2014/3, s. 34.

³⁵⁴ W. Wolter, *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna*, t. 1 Kraków 1934, s. 171.

bezterminowo internacja psychiatryczna, która realizuje cele leczniczo-eliminacyjne oraz całkowicie zastępuje orzekanie kar ze względu na brak elementu winy. Zgodnie z przytoczonym artykułem przymusowej hospitalizacji psychiatrycznej może zatem zostać poddany niepoczytalny sprawca czynu zabronionego, wobec którego został orzeczony wyrok „niewinny z powodu niepoczytalności” (*not guilty by reason of insanity*). Warunkiem jej orzeczenia jest wystąpienie u sprawcy zaburzeń psychicznych w rozumieniu ustawy o zdrowiu psychicznym z 2001 r. (*is suffering from a mental disorder (within the meaning of the Act of 2001)*) oraz przekonanie sądu, że może on potrzebować opieki stacjonarnej lub leczenia w wyznaczonym ośrodku (*may be in need of in-patient care or treatment in a designated centre*). w razie wątpliwości co do stanu psychicznego sprawcy sąd może też umieścić tę osobę w tzw. wyznaczonym ośrodku (*designated centre*) na okres nie dłuższy niż 14 dni i zarządzić jej zbadanie przez zatrudnionego tam lekarza (*direct that during such period he or she be examined*). z kolei na mocy art. 13 ust. 5 cytowanego aktu prawnego Komisja Rewizyjna ds. Zdrowia Psychicznego (*Criminal Law Review Board*) może zmienić przymusową detencję psychiatryczną na leczenie ambulatoryjne (*patient treatment*) lub nadzór (*supervision*) lub obie te formy łącznie (art. 13 ust. 5 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. – *Criminal Law (Insanity) Act, 2006*).

Kategoria druga to sprawcy, co do których zakłada się, że ich niebezpieczeństwo stanowi szczególnie poważny problem w związku z możliwością powrotu do przestępstwa, a sankcje o charakterze ochronnym wykonywane są po odbyciu przez nich orzeczonej kary. do tej grupy należą sprawcy wybranych przestępstw seksualnych i handlarze narkotykami.

Aktem prawnym, w którym uregulowane są zasady postpenalnego nadzoru nad osobami posiadającymi status przestępcy seksualnego, jest ustawa o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*). w myśl art. 16 ust. 2 cytowanego aktu normatywnego warunkiem przyznania rzeczonoego statusu jest skazanie za przestępstwo seksualne popełnione na terytorium Irlandii lub na obszarze innego kraju za czyn, który stanowiłby przestępstwo, gdyby został popełniony na terytorium Irlandii. Zgodnie z powołaną regulacją w stosunku do przestępstw seksualnych nie obowiązuje zasada podwójnej karalności. Oznacza to, że ustawodawca irlandzki odmiennie niż polski (art. 111 § 1 k.k.) nie określa wymagania, aby czyn, którego obywatel irlandzki dopuścił się za granicą, wyczerpywał znamiona przestępstwa seksualnego według prawa obcego. Zakres kryminalizacji obejmuje bowiem także i te czyny, które poza granicami Irlandii nie stanowią przestępstwa seksualnego, lecz stanowiłyby one, gdyby zostały popełnione na Wyspie. Drugą przesłanką, która musi zostać spełniona, jest, by sprawca zachował się w taki sposób, który

stwarza uzasadnione podstawy do przypuszczenia, że orzeczenie nakazu będzie niezbędne dla ochrony społeczeństwa przed poważną krzywdą z jego strony (*give reasonable grounds for believing that an order under this section is necessary to protect the public from serious harm from him or her*). co istotne, zachowanie takie nie musi mieć charakteru powtarzalnego, wystarczy bowiem jednorazowe wzbudzenie wątpliwości (*acted on one or more occasions in such a way*).

Z kolei w myśl art. 16 ust. 5 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. ochronę społeczeństwa lub pojedynczych jednostek przed poważną krzywdą ze strony skazanego należy rozumieć jako zabezpieczenie ich przed śmiercią, poważnymi obrażeniami ciała, urazami psychicznymi lub fizycznymi (*death or serious personal injury, whether physical or psychological*), które powstałyby, gdyby skazany miał popełnić przestępstwo seksualne w późniejszym czasie (*which would be occasioned if the respondent were to commit a sexual offence at a time subsequent*).

Instrumenty o charakterze ochronnym wobec handlarzy narkotyków (*orders for drugs traffickers*) statuuje ustawa o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*). w myśl art. 89 ust. 1 i z wyłączeniem osób skazanych poza terytorium Irlandii (art. 95 ust. 1 ustawy) obejmują one wszystkich sprawców, którzy zostali skazani za przestępstwa związane z handlem narkotykami (*he or she has been convicted on indictment of a drug trafficking*). Katalog tych przestępstw został sformułowany w art. 3 ust. 1 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 1994 r. (*Criminal Justice Act, 1994*), a następnie znowelizowany na podstawie art. 86 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*). Obecnie obejmuje on³⁵⁵:

a) przestępstwo stypizowane w jakimkolwiek akcie normatywnym wydanym na podstawie art. 5 ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1977 r. (*Misuse of Drugs Act, 1977*)³⁵⁶ i polegające na przetwarzaniu (*manufacture*), produkcji (*production*), przygotowaniu (*preparation*), przywozie (*importation*), wywozie (*exportation*), dostawie (*supply*), oferowaniu dostawy (*offering to supply*), dystrybucji lub transporcie (*distribution or transporting*) tzw. kontrolowanych narkotyków (*controlled drug*)³⁵⁷,

³⁵⁵ Zob. art. 3 ust. 1 *Criminal Justice Act, 1994 as amendment art. 86 Criminal Justice Act, 2006*, Number 26 of 2006 Irish Statute Book.

³⁵⁶ Number 12 of 1977 Irish Statute Book.

³⁵⁷ Pojęcie *controlled drugs* zdefiniowane jest w art. 2 ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1977 r. (*Misuse of Drugs Act, 1970*) i oznacza każdą substancję (*substance*), produkt (*product*) lub preparat (*preparance*) wyszczególniony w załączniku do ustawy (*schedule*) lub w danym momencie uznany na podstawie pkt 2 za narkotyk kontrolowany do celów niniejszej ustawy.

b) posiadanie kontrolowanych narkotyków (*possession of controlled drugs*) w celu nielegalnej sprzedaży lub dostawy (*for unlawful sale or supply*) (art. 15 ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1977 r.),

c) pomaganie (*aids*), podżeganie (*abets*), doradzanie (*counsels*) lub nakłanianie (*induces*) do popełnienia przestępstwa związanego z przetwarzaniem (*manufacture*), produkcją (*production*), dostarczaniem (*supply*), używaniem (*use*), eksportem (*exportation*) lub importem (*importation*) niebezpiecznych lub w inny sposób szkodliwych substancji (*harmful drugs*) poza granicami kraju (*in a place outside the State*) (art. 20 ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1977 r.),

d) naruszenie przepisów celnych (*Custom Acts*) dotyczących przywozu (*importation*) lub wywozu (*exportation*) kontrolowanych narkotyków (*controlled drugs*) bądź też dotyczących nieuczciwego uchylania się (*fraudulent evasion*) od jakiegokolwiek zakazu (*prohibition*), ograniczenia (*restriction*) lub zobowiązania w stosunku do takiego przywozu lub wywozu (*obligation in relation to such importation or exportation*),

e) czerpanie dochodów z handlu narkotykami (*proceeds of drug trafficking*) (art. 31 ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1977 r.),

f) naruszanie przepisów ustawy o truciznach 1961 r. (*Poison Act, 1961*) lub ustawy o farmacji (*Pharmacy Act, 1962*) (art. 33 lub art. 34 ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1977 r.),

g) pomaganie (*aiding*), podżeganie (*abetting*), doradzanie (*counselling*) lub ułatwianie popełnienia któregoś z przestępstw wymienionych w pkt od a do f (*or procuring the commission of any of the offences mentioned in paragraphs (a) to (f)*) lub usiłowanie jego popełnienia lub zawarcia spisku w celu jego popełnienia lub podżegania do jego popełnienia innej osoby (*or of attempting or conspiring to commit any such offence or inciting another person to do so*)³⁵⁸,

bb) przywóz kontrolowanych narkotyków (*controlled drugs*) przekraczających określoną wartość (*importation of controlled drugs in excess of certain value*)³⁵⁹.

Trzecia grupę stanowią sprawcy, którzy cierpią na rozmaite zaburzenia psychiczne, jednak nie o takim nasileniu, by mogli być oni uznani za niepoczytalnych. Mogą być oni także dotknięci innymi problemami, takimi jak niedojrzałość emocjonalna, uzależnienie od alkoholu czy narkotyków. Zabezpieczeniu społeczeństwa przed zagrożeniem porządku prawnego, powodowanym przez ww. sprawców, może służyć szeroko rozumiany nadzór ochronny oraz środki o charakterze terapeutycznym i leczniczym. Rolą omawianych środków

³⁵⁸ Zob. art. 3 ust. 1 *Criminal Justice Act, 1994*, Number 15 of 1994 Irish Statute Book.

³⁵⁹ Zob. art. 86 *Criminal Justice Act, 2006*.

reakcji na czyn zabroniony jest też dodatkowe oddziaływanie resocjalizacyjne. Zgodnie z treścią art. 1 ust. 1 i ust. 2 ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw z 1907 r. (Probation of Offenders Act, 1907) wybrane sankcje probacyjne mogą być orzekane wobec sprawców, których nie powinno się ukarać z uwagi na ich „charakter, okoliczności poprzedzające popełnienie przestępstwa, wiek, stan zdrowia czy stan psychiczny (...)”³⁶⁰.

Kategoria czwarta obejmuje sprawców różnorodnych przestępstw, wobec których orzeczono terminowe obowiązki, zakazy pełnienia funkcji publicznych czy ograniczenia w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień. Zasądzone środki penalne pełnią na ogół uzupełniającą, względem kary zasadniczej, dolegliwość nałożoną na sprawcę przestępstwa. *In alia verba* są one orzekane na ogół wtedy, gdy sąd uzna, że ze względu na swoje niedyspozycje psychiczne sprawca powinien otrzymać oprócz stosownej kary także dodatkowe obowiązki, nakazy lub zakazy.

Ich zakres jest jednak mocno zróżnicowany podobnie jak kategorie sprawców, wobec których można i należy stosować tego typu prewencyjne środki reakcji karnej. *Ad exemplum* dyskwalifikacja (*disqualification orders*) **na** ogół ma zastosowanie wobec sprawców przestępstw publicznoskargowych popełnionych przeciwko szeroko rozumianemu obrotowi gospodarczemu. Nakaz ograniczenia przemieszczania się (*restriction or on movement orders*), może zostać orzeczony wobec pełnoletnich sprawców drobnych przestępstw, które zgodnie z tzw. listą nr 3 (*Schedule 3*) ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*) stypizowane są w ustawie o sądownictwie karnym (porządku publicznym) z 1994 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 1994*) oraz ustawie o przestępstwach niemających skutku śmiertelnego na osobie z 1997 r. (*Non-fatal Offences Against Person Act, 1997*)³⁶¹.

Na gruncie pierwszego z wymienionych aktów normatywnych do czynów przestępnych zalicza się:

- a) groźbę karalną (*threatening*);
- b) niedozwolone lub nieobyczajne zachowanie w miejscu publicznym (*abusive or insulting behaviour in a public place*);
- c) niestosowanie się do poleceń funkcjonariuszy *Garda Síochána* (*failure to comply with direction of a Garda Síochána*);

³⁶⁰ <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1907/act/17/enacted/en/print.html>, (dostęp: 20.02.2024)

³⁶¹ Number 2 of 1994 Irish Statute Book oraz Number 26 of 1997 Irish Statute Book.

- d) naruszenie miru domowego z intencją popełnienia przestępstwa (*entering building ets. with intent to commit an offence*);
- e) wkroczenie do budynku lub na otaczający go teren w sposób, który może wywołać uzasadnioną obawę (*trespassing on a building or surrounding area in manner likely to cause fear*);
- f) awanturowanie w miejscu publicznym z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia (*affray*);
- g) napaść lub uniemożliwienie wykonywania obowiązków służbowych funkcjonariuszowi publicznemu (*assaulting or obstructing a medical professional at affray*);
- h) napaść lub uniemożliwienie wykonywania obowiązków służbowych funkcjonariuszowi publicznemu (*assaulting or obstructing a medical professional at a hospital or a peace officer, such as a Garda, prison officer or member of the Defence Forces*).

Z kolei na gruncie drugiego z wymienionych aktów prawnych do czynów tych zalicza się:

- a) napaść (*assault*);
- b) napaść z użyciem niebezpiecznego narzędzia (*assault causing harm*);
- c) przymus (*coercion*) oraz
- d) stalking (*harassment*)

Warto w tym miejscu dodać, że na mocy art. 102 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*) sąd może uzupełnić nakaz ograniczenia przemieszczania się o orzeczenie dozoru elektronicznego (*electronic monitoring of restriction movement order*).

Zakaz wstępu lub przebywania w pobliżu określonych lokali gastronomicznych w godzinach i czasie wyznaczonych przez sąd zgodnie z art. 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 2003*) może mieć zastosowanie wobec sprawców, którzy:

- a) przebywają w stanie odurzenia w miejscu publicznym (*intoxication in public place*);
- b) niewłaściwie zachowują się w miejscu publicznym (*disorderly conduct in public place*);
- c) stosują groźby lub przejawiają zakazane lub nieobyczajne zachowanie w miejscu publicznym (*threatening abusive or insulting behaviour in public place*);
- d) dystrybuują lub prezentują w miejscach publicznych materiały zawierające groźby, obelżywe lub obsceniczne (*Distribution or display in public place of material which is threatening, abusive, insulting or obscene*);
- e) nie stosują się do poleceń funkcjonariuszy *Garda Síochána* (*failure to comply with direction of member of Garda Síochána*);

f) celowo utrudniają przejazd (*wilful obstruction*).

Z kolei adnotacja lub przyznanie punktów karnych za przestępstwa w ruchu drogowym (*endorsement and penalty points for road traffic offences*) są stypizowane w ustawach o ruchu drogowym (*The Road Traffic Acts, 1961 as amendment*)³⁶².

6. Podsumowanie

Podsumowując dotychczasowe rozważania dotyczące prawnokarnych form reakcji wobec zaburzonych sprawców czynów zabronionych i przestępstw, można sformułować następujące wnioski.

Po pierwsze w Polsce jednymi ze środków reakcji państwa na popełnienie czynu zabronionego są środki zabezpieczające. Stanowią one instrumenty prawnokarne jakościowo odmienne od kar i jak wskazuje już sama ich nazwa, podstawą ich stosowania jest potrzeba zabezpieczenia społeczeństwa przed sprawcami, u których stwierdzono szczególnie wysoki stan zagrożenia. W rezultacie środki te mogą być orzekane wobec różnych kategorii sprawców niebezpiecznych, a więc niepoczytalnych, częściowo poczytalnych, cierpiących na zaburzenia preferencji seksualnych lub uzależnionych od alkoholu bądź innych środków psychoaktywnych i być wykonywane zamiast lub po odbyciu kary.

Przedstawione wyżej uwagi pozwalają również stwierdzić, że ustawodawca irlandzki przyjął odmienną technikę prawodawczą aniżeli ustawodawca polski, tj. w ramach istniejących kar nie wyodrębnił środków ochronnych jako instrumentów polityki kryminalnej stosowanych według kryterium stanu niebezpieczeństwa sprawcy. Brak odpowiednika takiego rozwiązania legislacyjnego nie oznacza jednak, że na Wyspie nie dostrzega się konieczności ochrony społeczeństwa przed osobami z zaburzeniami psychicznymi, które weszły w konflikt z prawem, tylko, że jest ona realizowana przy pomocy innych mechanizmów prawnych. Poszczególne środki reakcji karnej mogą być bowiem różnie kwalifikowane i to także wtedy, gdy ustawodawca nie widzi potrzeby rozdzielenia kar od środków zabezpieczających. Jak słusznie zatem konstataje wielokrotnie cytowany Krzysztof Krajewski, to, czy „środki prewencji obrony społecznej stosowane wobec sprawców przestępstw mają być określane mianem kary (oczywiście o czysto celowym charakterze) czy też pojęcie to ma być całkowicie zastąpione przez pojęcie środka zabezpieczającego nie ma większego znaczenia”³⁶³. w praktyce dopuszczalna jest bowiem sytuacja, w której tzw. prewencyjne środki obrony społecznej mimo swego jednoznacznie celowego i prewencyjnego charakteru

³⁶² Number 24 of 1961 Irish Statue Book.

³⁶³ K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. L.K. Paprzycki, s. 17.

„mogą być wciąż określane mianem kary jak i taką w której zrezygnowano z pojęcia kary i zastąpiono ją pojęciem środka zabezpieczającego”³⁶⁴.

Ponadto koegzystencja w ramach polskiego porządku karnego kary retributywnej oraz realizujących jedynie prewencyjne funkcje środków zabezpieczających pozwala na wyraźne wyodrębnienie różnych celów tych instytucji. to z kolei sprawia, że regulacje dotyczące środków ochronnych są co do zasady spójne i funkcjonalne, mogą bowiem zostać orzeczone jedynie wobec określonej w ustawie kategorii sprawców, jak również w konkretnie zdefiniowanych sytuacjach i jedynie wówczas, gdy jest to niezbędne, by zapobiec ponownemu popełnieniu czynu zabronionego, a inne środki prawne nie są wystarczające. Powyższe świadczy o tym, że przejawiają one także wystarczający poziom jasności i określoności. o randze tych przepisów świadczy też ich kompleksowy charakter oraz umieszczenie w części ogólnej Kodeksu karnego. Inaczej jest w Irlandii, w której to krajowy ustawodawca nie dostrzega potrzeby kategoryzacji różnych środków reakcji karnych i dlatego też poza obowiązkiem wysłuchania konsultanta psychiatrycznego na temat stanu psychicznego oskarżonego, podejrzanego o niepoczytalność w chwili czynu, nie formułuje osobnych zasad ich orzekania ani nie wskazuje w sposób taksatywny grup sprawców, wobec których można je zastosować. Analiza irlandzkich ustaw karnych dowodzi jednak, że mimo braku bezpośredniego wyodrębnienia środków zabezpieczających można na gruncie obowiązujących aktów prawnych wyróżnić pewne formy reakcji na popełnione przestępstwo, które spełniają cele zabezpieczenia społecznego przed przestępczością osób cierpiących na różnego rodzaju zaburzenia psychiczne. na ich podstawie można także wyszczególnić kategorie sprawców, wobec których mogą one zostać orzeczone. Powyższe nie zmienia jednak faktu, że przepisy dotyczące odpowiedzialności karnej zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych stanowią w irlandzkim porządku prawnym konglomerat regulacji rozsianych w wielu różnych ustawach i orzeczeniach precedensowych. Odpowiedzialność za tego typu naruszenia przybiera więc bardzo różnorodną postać, a każdą z nich cechują odmienne zasady jej ponoszenia. Brak współlistnienia kar i środków zabezpieczających oraz fakt, że przepisy dotyczące odpowiedzialności karnej zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych nie tworzą spójnej regulacji, w oczywisty sposób nie sprzyja przejrzystości tej materii i nie zapewnia obywatelowi stanu

³⁶⁴ K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. L.K. Paprzycki, s. 14. o tendencji do zacierania się znaczących różnic pod względem celów między poszczególnymi typami sankcji, określanej niekiedy także „regułą zastępowalności kar i środków zabezpieczających” wspomina także Marian Cieślak. Zob. M. Cieślak, *Polskie prawo karne...op. cit.*, s. 434.

bezpieczeństwa prawnego. Ich rozproszenie w wielu ustawach i orzeczeniach niekorzystnie wpływa też na świadomość prawną społeczeństwa.

Po trzecie, mimo iż w Polsce i w Irlandii zabezpieczenie społeczeństwa przed zagrożeniem, jakie może stwarzać w przyszłości niebezpieczny sprawca czynów zabronionych lub przestępstw, odbywa się przy wykorzystaniu odmiennych instytucji normatywnych, to jednak pełnią one zbieżne funkcje, a ich zakres podmiotowy jest niesprzeczny.

Rozdział IV. Analiza polskich i irlandzkich narzędzi polityki kryminalnej o charakterze ochronnym

1. Wprowadzenie

W rozdziale czwartym niniejszej dysertacji autorka porówna ze sobą polskie środki zabezpieczające o charakterze leczniczo-izolacyjnym oraz wybrane, irlandzkie metody postępowania ze sprawcą. Na wybór zestawienia wpływ będą miały zbieżność funkcji analizowanych instytucji oraz ich zakres podmiotowy. W drugim podrozdziale przedmiotem porównania w obu krajach będzie zatem przymusowa detencja psychiatryczna. W trzecim analizie prawno-porównawczej poddane zostaną elektroniczna kontrola miejsca pobytu sprawcy czynu zabronionego oraz irlandzki dozór elektroniczny. W ostatnim podrozdziale autorka zestawia ze sobą terapię i terapię uzależnień orzekanych w drodze środka zabezpieczającego i środka probacyjnego.

2. Przymusowa detencja psychiatryczna w Polsce i w Irlandii

W Polsce przyjęcie osoby z zaburzeniami psychicznymi do szpitala psychiatrycznego jest możliwe zarówno na podstawie regulacji ustawy o ochronie zdrowia psychicznego z 1994 r.³⁶⁵, jak i Kodeksu karnego.

Przyjęcie wskazanej osoby na podstawie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego jest co do zasady możliwe wyłącznie za jej pisemnie wyrażoną zgodą (art. 22 ust. 1 u.o.z.p.). W przypadku zaś, gdy nie jest ona zdolna do jej wyrażenia, zgodę na pobyt wyraża sąd opiekuńczy (art. 22 ust. 2 u.o.z.p.). Natomiast sytuacje, w których dopuszczalne jest umieszczenie osoby w szpitalu psychiatrycznym bez jej zgody, są możliwe tylko wyjątkowo, w enumeratywnie wymienionych wypadkach. Po pierwsze, gdy dotychczasowe zachowanie wskazuje, że z powodu tej choroby stanowi ona zagrożenie dla własnego życia lub życia albo zdrowia innych osób (art. 23 ust. 1 u.o.z.p.). Po drugie, gdy dotychczasowe zachowanie tej osoby wskazuje, że jej nieprzyjęcie do szpitala spowoduje znaczne pogorszenie stanu zdrowia psychicznego (art. 29 ust. 1 pkt 1 u.o.z.p.). Po trzecie, jeżeli osoba ta jest niezdolna do samodzielnego zaspokajania swych potrzeb życiowych, a uzasadnione jest przewidywanie, że leczenie w szpitalu psychiatrycznym przyniesie poprawę jej stanu zdrowia (art. 29 ust. 1 pkt 2 u.o.z.p.).

Internacja sądowo-psychiatryczna może też zostać orzeczona jako środek zabezpieczający wobec trzech kategorii sprawców, tj. niepoczytalnych sprawców czynów

³⁶⁵ Ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2123 ze zm.), dalej – u.o.z.p.

zabronionych, sprawców przestępstw z poczytalnością ograniczoną w stopniu znacznym oraz sprawców, którzy popełnili enumeratywnie wymienione przestępstwa w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych (art. 93g § 1, 2 i 3 k.k.).

W Irlandii przymusowa internacja psychiatryczna także może zostać orzeczona w trybie cywilno- i karnoprawnym. Pierwszy tryb jest stosowany wobec osób, które nie dopuściły się czynów zabronionych, lecz z różnych względów wymagają leczenia psychiatrycznego. w takim też wypadku internacja jest orzekana na podstawie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego z 2001 r., (Mental Health Act, 2001) podstawową przesłanką uzasadniająca jej orzeczenie jest stwarzanie przez osobę cierpiącą na zaburzenia psychiczne zagrożenia dla siebie samej lub innych osób (art. 4 ust. 1 ustawy)³⁶⁶.

W trybie karnym z kolei przymusowa detencja psychiatryczna orzekana jest na podstawie ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), wtedy gdy osoba cierpiąca na zaburzenia psychiczne popełniła czyn zabroniony (art. 3 ust. 1 ustawy). Powyższe oznacza, że choć w Irlandii obowiązuje jednotorowy model prawa karnego, polegający na odrzuceniu idei środków zabezpieczających, to jednak ustawodawca przewiduje przymusową izolację niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych.

Owa prawnokarna obrona z uwagi na niepoczytalność (*insanity defence*) stanowi przy tym jeden z siedmiu ogólnych środków ochrony (*general defences*) stanowiących albo konsekwencję szczególnych cech oskarżonego, albo okoliczności związanych z popełnieniem czynu zabronionego lub przestępstwa. Ich istotą jest więc takie ukształtowanie pozycji procesowej oskarżonego, że popełniony przez niego czyn albo zostaje usprawiedliwiony, w efekcie czego nie można mu przypisać winy, albo jest ona zredukowana, a tym samym zmianie ulega kwalifikacja prawna i orzeczonej zostaje niższy wymiar kary. do ogólnych środków ochrony w Irlandii zalicza się przymusową internację psychiatryczną (*detention*), samoobronę (*self-defence or justifiable use of force*); przymus (*duress*), stan wyższej konieczności (*necessity*); automatyzm (*automatism*); zgodę (*consent*) oraz niekonstytucyjność (*unconstitutionality*)³⁶⁷.

W Polsce niepoczytalność w rozumieniu prawnokarnym zaliczana jest do kontratypów, a więc takich instytucji normatywnych, które wyłączają bezprawność czynu, pomimo formalnego zrealizowania znamion czynu zabronionego³⁶⁸. Kontratyp stanowi zatem

³⁶⁶ Number 25 of 2001 Irish Statue Act.

³⁶⁷ Zob. Law Reform Commission, *Report Defenses in Criminal Law*, Dublin 2009, s. 6–8.

³⁶⁸ W. Wolter, *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego. Część ogólna*, Warszawa 1947, s. 190.

wyjątek od ustawowej zasady karalności czynów i jest ustanawiany w następstwie wystąpienia określonego zespołu okoliczności uzasadniających wyłączenie prawnej odpowiedzialności jednostki³⁶⁹. w praktyce oznacza to, że ocena zachowania podjętego w granicach kontratypu zostaje skorygowana „na płaszczyźnie konkretno-indywidualnego zachowania jednostki z uwagi na występującą w danej sytuacji faktycznej kolizję dóbr”³⁷⁰. Taka też kolizja zachodzi w przypadku niepoczytalności. z jednej bowiem strony sprawca dopuszcza się zachowania formalnie sprzecznego z normą prawną. Te zachowania zaś, które łączą się z naruszeniem porządku prawnego, co do zasady zasługują na ukaranie. w tym jednak wypadku sprawca niepoczytalny z uwagi na występujące u niego zaburzenie psychiczne, upośledzenie umysłowe lub inne zakłócenie czynności psychicznych nie jest w stanie rozpoznać znaczenia swego czynu lub pokierować swym postępowaniem. Jak słusznie więc podkreśla Lech Gardocki, charakter prawny tej sytuacji kontratypowej polega na tym, że nie można mu z tego naruszenia prawa uczynić zarzutu, albowiem doszło do tego „z powodów na które on nie ma wpływu”³⁷¹.

Przechodząc do szczegółów, w Polsce odmiennie niż w Irlandii nie ma jednego aktu prawnego, w którym kompleksowo uregulowano by umieszczenie sprawcy w szpitalu psychiatrycznym. Problematyka dotycząca charakterystyki tego środka zabezpieczającego umieszczona jest w Kodeksie karnym, proces kierowania na badania psychiatryczne i orzekanie detencji – w Kodeksie postępowania karnego, z kolei jej wykonywanie w Kodeksie karnym wykonawczym.

Zgodnie z art. 93a § 1 pkt 4 k.k. przymusowa detencja psychiatryczna stanowi jeden ze środków zabezpieczających, który może mieć zastosowanie wobec trzech kategorii sprawców.

Prawo do orzeczenia pobytu w szpitalu psychiatrycznym wobec sprawcy niepoczytalnego wynika z art. 93c pkt 1 k.k., w którym ustawodawca odwołuje się do art. 31 § 1 k.k. to z kolei oznacza, że wskazana regulacja dotyczy osób, których niepoczytalność wynika z choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego albo innego zakłócenia czynności psychicznych i które to w ich następstwie nie mogły w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swym postępowaniem. Katalog przesłanek pozwalających na orzeczenie internacji psychiatrycznej jest jednak węższy i ogranicza się wyłącznie do tego

³⁶⁹ L. Gardocki, *Zasada Nullum crimen sine lege a akty normatywne naczelných organów administracji*, „Państwo i Prawo” 1969/9, s. 523.

³⁷⁰ M. Bielski, *Koncepcja kontratypów jako okoliczności wyłączających karalność*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2010/14 (2), s. 25.

³⁷¹ L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 144.

sprawcy, wobec którego umorzono postępowanie z powodu niepoczytalności oraz istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że popełni on ponownie czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym (art. 93g § 1 k.k.). Oznacza to, że polski ustawodawca nie wprowadził możliwości orzekania internacji psychiatrycznej wobec osób, których niepoczytalność w chwili czynu była skutkiem innego zakłócenia czynności psychicznych. w uzasadnieniu ustawy podkreśla się, że przyczyną tego wyłączenia ma być fakt, że źródłem innego zakłócenia czynności psychicznych mogą być także zaburzenia o charakterze fizjologicznym w tym „silne emocje, toksemia, skrajne zmęczenie organizmu, zaburzenia neurohormonalne, patologiczne upojenie alkoholowe, odurzenie, także środkami psychotropowymi i narkotycznymi, hipnoza, stany halucynacji, stany pośpiączkowe i po zapaleniu opon mózgowych, zamroczenie wywołane wysoką gorączką albo na tle padaczki czy odurzenie senne, a także zakłócenia będące skutkiem chorób organicznych”³⁷². to z kolei oznacza, że brak jest racjonalnych przesłanek. aby stosować najsurowszy środek zabezpieczający wobec osób, których niepoczytalność jest konsekwencją przyczyn niepoddających się leczeniu psychiatrycznemu.

Orzeczenie pobytu w zakładzie psychiatrycznym jest też możliwe wobec sprawcy, który popełnił przestępstwo w stanie ograniczonej poczytalności. Odesłanie w art. 93c pkt. 2 k.k. do art. 31 § 2 k.k. oznacza więc, że chodzi o sprawcę, u którego z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych w czasie popełnienia przestępstwa zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania postępowaniem była w znacznym stopniu ograniczona. Równolegle konieczne jest jednak, by za przestępstwo to został on skazany na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, karę 25 lat pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności. Analogicznie jak w przypadku sprawcy niepoczytalnego musi jednak zachodzić dodatkowa przesłanka, tj. istnienie wysokiego prawdopodobieństwa, że popełni on czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym. Wykluczona jest także możliwość orzeczenia internacji psychiatrycznej wobec sprawcy, u którego do znacznego ograniczenia poczytalności doszło w wyniku innego zakłócenia czynności psychicznych.

Trzecią sytuacją, w której polski sąd zobowiązany jest orzec internację psychiatryczną, jest skazanie na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania,

³⁷² Zob. uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 38. Zob. też I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s., 69; M. Cieślak, K. Spett, A. Szymusik, W. Wolter, *Psychiatria w procesie karnym*, Warszawa 199, s. 266–275.

karę 25 lat pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności, orzeczoną za określone przestępstwa, wymienione w art. 93c pkt 3 k.k., tj. zabójstwo (art. 148 k.k.), spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 k.k.), a także wybrane przestępstwa przeciwko wolności seksualnej, czyli zgwałcenie (art. 197 k.k.), wykorzystanie bezradności lub upośledzenia dla dokonania czynności seksualnej (art. 198 k.k.), nadużycie zależności dla dokonania czynności seksualnej wobec małoletniego (art. 199 § 2 k.k.), pedofilię (art. 200 § 1 k.k.), prezentowanie i upowszechnianie treści pornograficznych małoletniemu albo inna czynność seksualna (art. 200 § 3 lub § 4 k.k.), popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych. w tym przypadku musi jednak zachodzić dodatkowa przesłanka, czyli wysokie prawdopodobieństwo, że skazany popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych³⁷³.

Podsumowując, w Polsce warunki orzeczenia środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym obok przesłanek natury ogólnej określonych w art. 93b k.k. są zróżnicowane i uzależnione od kategorii sprawcy. Analiza katalogu osób, wobec których może zostać orzeczona przymusowa detencja psychiatryczna w warunkach art. 93g k.k., jednoznacznie dowodzi również, że środek ten może zostać orzeczony jedynie wobec najbardziej niebezpiecznych sprawców, którzy wymagają leczenia psychiatrycznego w warunkach zamkniętego oddziału. Słusznie więc podkreśla Janusz Heitzman, że „połączenie czynników chorobowych (medycznych) z zachowaniami kryminogennymi oraz brakiem krytycyzmu w stosunku do popełnionego czynu nie pozwala traktować tego rodzaju pacjentów w taki sam sposób jak pacjentów ogólnopsychiatrycznych”³⁷⁴. Szpital ten zaś pełni nie tylko funkcję leczniczą, jaką gwarantują wszystkie pozostałe oddziały ogólnopsychiatryczne, ale także zabezpieczającą³⁷⁵.

W Irlandii przymusowa detencja psychiatryczna może zostać orzeczona wyłącznie wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych i wyłącznie wtedy, gdy jest to uzasadnione względami medycznymi. w obecnym stanie prawnym rolą tego ośrodka jest więc analogicznie jak w Polsce sprawowanie opieki nad cierpiącymi na zaburzenia psychiczne sprawcami czynów zabronionych oraz izolowanie tych spośród nich, którzy ze względu na swój stan zdrowia psychicznego nie mogą funkcjonować w społeczeństwie.

Słuszność powyższego przekonania potwierdza treść art. 5 ust. 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), zgodnie

³⁷³ Zob. też M. Pyrcak-Górowska, *Detencja psychiatryczna...*, s. 68–74.

³⁷⁴ J. Heitzman, I. Markiewicz, *Finansowanie psychiatrii sądowej a jakość leczenia i zagrożenie bezpieczeństwa publicznego*, „Psychiatria Polska” 2017/51 (4), s. 601.

³⁷⁵ J. Heitzman, I. Markiewicz, *Finansowanie psychiatrii sądowej...*, s. 601.

z którym jeżeli sąd po rozważeniu jakiegokolwiek przedłożonego mu sprawozdania (*having considered any report*) oraz innych dowodów, które mogą być mu przedstawione (*and such other evidence as may be adduced before it*), jest przekonany, że oskarżony uznany za niewinnego z powodu niepoczytalności (*an accused person found not guilty by reason of insanity*) cierpi na zaburzenia psychiczne określone w ustawie o zdrowiu psychicznym z 2001 r. (*is suffering from a mental disorder (within the meaning of the Act of 2001)*) oraz wymaga opieki szpitalnej lub leczenia w wyznaczonym ośrodku (*is in need of in-patient care or treatment in a designated centre*), to umieszcza go w wyznaczonym ośrodku do czasu wydania nakazu zgodnie z art. 13.

Warto w tym miejscu dodać, że zgodnie z treścią art. 13 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) dla sprawców przestępstw, których poczytalność w chwili czynu była znacznie ograniczona (*diminished responsibility*) wyznaczonym ośrodkiem może być zakład karny (*in a designated centre being a prison*). Wówczas obowiązki i uprawnienia przyznane dyrektorowi klinicznemu (*clinical director*) są wykonywane przez dyrektora zakładu karnego na podstawie opinii zatwierdzonego lekarza (*governor of the prison on the advice of an approved medical officer*).

Z kolei w art. 5 ust. 2 i 3 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), prawodawca stanowi także, że osoba może zostać uniewinniona lub też zatrzymana na okres nieprzekraczający 14 dni, w celu dokonania oceny jej stanu psychicznego i zweryfikowania, czy konieczne jest jej dalsze zatrzymanie w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym. Jest to zresztą wyraźna różnica w stosunku do uprzednio obowiązującego stanu prawnego nakazującego natychmiastowe umieszczenie osoby uznanej za niepoczytalną w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym³⁷⁶.

Kolejną kwestią na którą należy zwrócić uwagę w obu krajach są przesłanki przymusowego umieszczenia osoby w zakładzie psychiatrycznym. w Polsce podstawy stosowania przymusowej detencji psychiatrycznej są precyzyjnie określone przez

³⁷⁶ na mocy ustawy o procesach szaleńców z 1838 r. (*Criminal Lunatic (Ireland) Act, 1838*) osoba uznana za niepoczytalną była natychmiastowo zatrzymywana i każdorazowo umieszczana w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym na czas nieokreślony (*the government's pleasure*). Decyzja w przedmiocie zwolnienia oskarżonego z dalszej detencji psychiatrycznej należała do kompetencji władzy wykonawczej, czyli Ministra Sprawiedliwości (*Minister of Justices*), i choć teoretycznie podlegała ona kontroli sądowej, to jednak w praktyce organy sądowicze bardzo niechętnie wpływały na jej zmianę. co więcej, nawet skuteczna rewizja nie stanowiła gwarancji automatycznego zwolnienia jednostki. w praktyce oznaczało to, że obowiązek zastosowania bezterminowej detencji psychiatrycznej w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym istniał nawet wtedy, gdy przyczyna zaburzeń lub zakłóceń psychicznych ustała. Zob. szerzej D. Whelan, *Some Procedural Aspects of Insanity Cases...*, s. 164 i n.; D.M. McNamara, *The Insanity Defence, Indefinite Detention and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, „Dublin University Law Journal” 2018/40 (1), s. 143 i n.

ustawodawcę. w rezultacie podstawą zastosowania tego środka może być wyłącznie czyn zabroniony o znacznym stopniu społecznej szkodliwości, z kolei negatywna prognoza kryminologiczna wobec zaburzonego sprawcy musi polegać również na zagrożeniu popełnienia czynu o znacznym społecznym stopniu szkodliwości w przyszłości.

Przechodząc do szczegółów, wypada jeszcze raz podkreślić, że dla zastosowania środka zabezpieczającego w postaci pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym jako wyłącznej reakcji na popełniony przez sprawcę czyn zabroniony konieczne jest łączne wystąpienie czterech przesłanek szczególnych. Pierwsza z nich polega na wyczerpaniu przez sprawcę znamion czynu zabronionego przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Druga, by czyn ten charakteryzował się znacznym stopniem społecznej szkodliwości. Trzecia, by prowadzone wobec sprawcy czynu postępowanie zostało umorzone z powodu jego popełnienia w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym. Czwarta zaś polega na istnieniu wysokiego prawdopodobieństwa, że sprawca popełni ponownie czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym. Słusznie więc podkreśla Marek Mozgawa, że „ani «drobny» ani też «średni» czyn zabroniony, ani też nawet prawdopodobieństwo popełnienia «poważnego» czynu zabronionego, które jednak «nie jest wysokie», nie uzasadniają umieszczenia sprawcy w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym”³⁷⁷. Podkreślenia w tym miejscu wymaga fakt, że polski ustawodawca nie wymaga, by wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia czynu zabronionego dotyczyło takiego samego lub podobnego czynu zabronionego. Nie jest też konieczne, aby nowy czyn naruszał ten sam rodzajowo przedmiot ochrony. Może być to czyn rodzajowo odmienny od poprzedniego, ale musi być to zachowanie w równym stopniu szkodliwe oraz pozostające w związku z chorobą psychiczną sprawcy lub jego upośledzeniem³⁷⁸.

Jednocześnie zdaniem najwyższej instancji sądowej z uwagi na obowiązującą zasadę proporcjonalności przy stosowaniu środków zabezpieczających przy orzekaniu detencji w zamkniętym szpitalu psychiatrycznym skład orzekający winien przeprowadzić swoisty test. Polegać ma on na rozważeniu, czy gdyby sprawca czynu zabronionego, który dopuścił się jego popełnienia w stanie niepoczytalności, mógł ponieść odpowiedzialność karną, to zasadne byłoby orzeczenie bezwzględnej kary pozbawienia wolności. Tylko też w przypadku odpowiedzi twierdzącej sąd powinien podjąć decyzję o umieszczeniu takiej osoby

³⁷⁷ M. Mozgawa, *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX 2022, komentarz do art.93 g

³⁷⁸ M. Mozgawa, *Kodeks...*, komentarz do art.93 g; zob. też P. Góralski, *Środki zabezpieczające w polskim prawie karnym...*, s. 421.

w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym. w sytuacji zaś, gdyby uznał, że karą adekwatną do wagi popełnionego czynu byłaby kara o charakterze wolnościowym, stosowanie tego środka zabezpieczającego co do zasady nie byłoby uzasadnione³⁷⁹.

Poza spełnieniem przesłanek ogólnych, odnoszących się do wszystkich środków zabezpieczających, warunkiem orzeczenia internacji w zakładzie psychiatrycznym jest wykazanie braku możliwości czy też szans skutecznego leczenia sprawcy w warunkach wolnościowych, w tym również przy zastosowaniu łagodniejszego środka zabezpieczającego lub środków zabezpieczających. Wnioskując a *contrario*, w sytuacji, gdy powyższe warunki nie będą spełnione, jednak leczenie sprawcy czynu zabronionego jest ze wszech miar uzasadnione czy to względami humanitarnymi, czy też koniecznością ochrony interesu społecznego, zastosowanie winny mieć przepisy ustawy o ochronie zdrowia psychicznego³⁸⁰. Jak celnie więc dostrzeżono w doktrynie, o orzeczeniu, jak i długości trwania detencji psychiatrycznej decyduje „stan chorego pod kątem widzenia niebezpieczeństwa jego pobytu na wolności”³⁸¹.

W Irlandii ustawodawca karny nie jest tak precyzyjny i odmiennie niż polski nie zawęży możliwości zastosowania powyższego środka zabezpieczającego do tych wypadków, w których naruszenie porządku prawnego przez sprawcę niepoczytalnego jest z jednej strony wysoce prawdopodobne, z drugiej zaś czyn ten jest o znacznej społecznej szkodliwości. co więcej, irlandzki ustawodawca statuuje wyłącznie dwa warunki, które muszą być spełnione w celu jej orzeczenia. Pierwszym z nich jest, by sprawca czynu zabronionego cierpiał na zaburzenia psychiczne określone w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego z 2001 r., czyli chorobę psychiczną, ciężką demencję lub znaczne upośledzenie umysłowe. Drugim zaś bliżej niesprecyzowane przekonanie, że wymaga on opieki szpitalnej lub leczenia w wyznaczonym ośrodku. i choć wyraźne odwołanie do terapeutycznych celów pobytu w szpitalu psychiatrycznym oznacza, że cel tej izolacji nie ogranicza się wyłącznie do samego fizycznego uniemożliwienia sprawcy powtarzania czynów zabronionych pod groźbą kary, ale także ma polegać na poddaniu go jakiejś formie leczenia lub terapii, to jednak ustawodawca irlandzki nie wymaga w żadnej mierze, by sąd wykazał, że zagrożenie stwarzane przez osobę z zaburzeniami psychicznymi jest dostatecznie poważne, by uzasadniało przymusową hospitalizację.

³⁷⁹ Wyrok SN z 5.02.2009 r., II KK 252/08, LEX nr 491593; postanowienie SN z 9.12.2015 r., V KK 330/15, LEX nr 1938692.

³⁸⁰ M. Pyrcak-Górowska, *Wybrane problemy związane z opiniowaniem sądowo-psychiatrycznym w sprawach o zastosowanie środka zabezpieczającego po 01.07.2015 r.*, „Palestra” 2021/3, s. 11.

³⁸¹ M. Cieślak, K. Spett, A. Szymusik, W. Wolter, *Psychiatria sądowa w procesie karnym...*, s. 49.

Niezależnie od powyższego internacja psychiatryczna jest w Irlandii uważana za istotne zagrożenie dla wolności osób cierpiących na zaburzenia psychiczne. z tego względu przy jej stosowaniu uwzględnia się nie tylko przepisy prawa krajowego, ale także międzynarodowe systemy ochrony praw człowieka. Szczególnie istotną rolę odgrywa w tym zakresie Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, której Irlandia jest sygnatariuszem od 2013 r., oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. i tak na przykład zgodnie z treścią art. 14 ust. 1 lit. b Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych zakazane jest pozbawianie wolności w sposób bezprawny lub samowolny, zaś rzeczywista lub dorożumiana niepełnosprawność nie może uzasadniać pozbawienia wolności³⁸². z kolei w orzeczeniu w sprawie X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu Wielkiej Brytanii Trybunał stwierdził, że każda osoba cierpiąca na zaburzenie psychiczne, która jest poddana internacji psychiatrycznej, posiada prawo do weryfikowania zasadności tego zatrzymania w regularnych odstępach czasu (*lawfulness of their detention at regular intervals*)³⁸³.

Kluczową odmiennością, sygnalizowaną już wyżej, której warto poświęcić dłuższą uwagę, jest istniejące wyłącznie w polskim prawie karnym rozwiązanie zakazujące orzekania przymusowej detencji psychiatrycznej wobec sprawców drobnych przestępstw. *In alia verba*, w Polsce za dopuszczalne uznaje się izolowanie od społeczeństwa jedynie sprawców czynów o znacznej społecznej szkodliwości. Zupełnie inaczej kwestia ta wygląda w Irlandii, w której choć katalog dopuszczalnych podstaw orzeczenia przymusowej detencji psychiatrycznej także ma charakter zamknięty, to jednak uzasadnieniem jej zastosowania może być każdy czyn zabroniony, którego dopuścił się zaburzony psychicznie sprawca, a nie tylko ten o istotnym stopniu szkodliwości społecznej.

Kontynuując powyższe, w Polsce narzędziem normatywnym służącym do ustalenia poziomu karygodności czynu jest tzw. społeczna szkodliwość czynu, czyli ilościowo-jakościowa klauzula generalna mająca wartość walidacyjną przy rozstrzygnięciu sprawy³⁸⁴. na termin ten składają się elementy podmiotowo i przedmiotowo istotne, których analiza w danej sprawie przesądza zarówno o karygodności czynu, o której mowa w art. 1 § 2 k.k., o tym, czy zasługuje on na ukaranie, jak i o rodzaju i dotkliwości sankcji.

³⁸² Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze sprost.). Por. też Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *Guidelines on article 14 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: The Right to Liberty and Security of Persons with Disabilities, adopted during the Committee's 14th session, held in September 2015*.

³⁸³ Wyrok ETPC z 5.11.1981 r., skarga nr 7215/75, X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu Wielkiej Brytanii, https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_7215-75_001-57602 (dostęp 22.02.2024 r.).

³⁸⁴ M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, (red.) M. Mozgawa, *Kodeks Karny. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 459; M. Derlatka, *Społeczna szkodliwość czynu a definicja przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2006/6, s. 125.

Tożsame założenia obowiązują przy orzekaniu przymusowej internacji psychiatrycznej. Innymi słowy, samo ustalenie, że osoba została dotknięta zaburzeniami psychicznymi, nie jest wystraszające do zgodnego z prawem pozbawienia jej wolności. Przymusowe umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym zaburzonych sprawców czynów zabronionych lub przestępstw jest bowiem możliwe jedynie wówczas, gdy zaburzenia te w odpowiednim stopniu zagrażają dobrom prawnym. Słuszność tego przekonania potwierdza użyte w treści art. 93g § 1 i § 2 k.k. sformułowanie „czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości”. i choć termin ten ma charakter nieostrej i ocennej, a ciężar wypracowania wykładni ustawodawca przerzucił w ogromnej mierze na orzecznictwo, to jednak posługiwanie się przez ustawodawstwo krajowe przesłanką oceny zagrożenia stwarzanego przez osobę zaburzoną jednoznacznie dowodzi, że izolacja prewencyjna osoby niestwarzającej znacznego zagrożenia dla dóbr prawnych jest niedopuszczalna.

Kontynuując wątek społecznej szkodliwości czynu, należy zacząć od przypomnienia, że pojęcie czynu zabronionego zostało zdefiniowane w art. 115 § 1 k.k. i zgodnie z jego treścią oznacza zachowanie o znamionach określonych w ustawie karnej, a więc zarówno działanie, jak i zaniechanie, które odpowiada cechom typu zabronionego pod groźbą kary. z kolei pojęcie społecznej szkodliwości czynu nie jest pojęciem zdefiniowanym w Kodeksie karnym, a ustawodawca wskazuje jedynie, co wpływa na jej stopień. Oznacza to więc, że społeczna szkodliwość stanowi kategorię ilościową i podlega stopniowaniu. Odzwierciedleniem tego stanu jest wyróżnienie przez polskiego ustawodawcę karnego znikomego stopnia społecznej szkodliwości, wyższego niż znikomy (art. 1 § 2 k.k.), takiego, który nie jest znaczny (art. 66 § 1 k.k., art. 59 k.k.) oraz znacznego (art. 93b § 1 k.k.)³⁸⁵. to z kolei pozwala domniemywać, że są to pozostawione do oceny sądowi indywidualne, szczególne okoliczności konkretnego czynu, których nie obejmują znamiona ustawowe³⁸⁶.

Taki sposób wnioskowania znalazł również aprobatę w orzecznictwie. i tak w opinii Sądu Apelacyjnego w Katowicach „stopień społecznej szkodliwości czynu jest tą immanentną cechą czynu, która pozwala na odróżnienie czynów błahych od poważnych i uznanie za przestępstwo tylko takich, które faktycznie i realnie szkodzą określonym dobrom jednostki bądź dobru społecznemu. ta zmienna cecha czynu, który formalnie wyczerpuje wszystkie znamiona danego typu czynu zabronionego, podlega indywidualnemu stopniowaniu

³⁸⁵ M. Budyn-Kulik, M. Kulik, *Społeczna szkodliwość czynu jako klauzula generalna w prawie karnym*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio G (Ius)*” 2016/63 (2), s. 267.

³⁸⁶ K. Mielcarek, *Znikoma społeczna szkodliwość czynu w praktyce prokuratorskiej i sądowej* [w:] *Prawo w działaniu. Sprawy karne*, t. 5, red. A. Siemaszko, Warszawa 2008, s. 196.

i w zależności od konkretnych okoliczności podmiotowych, jak i przedmiotowych może być bądź to znikoma, bądź nieznaczna, bądź w końcu wysoka lub nawet szczególnie wysoka”³⁸⁷.

Rozwinięciem tego wskazania jest art. 115 § 2 k.k., który zobowiązuje sąd, aby mimo braku zobiektywizowanych kwantyfikatorów przy ocenie kryminogennego ładunku stopnia społecznej szkodliwości czynu popełnionego przez sprawcę niepoczytalnego lub o poczytalności znacznie ograniczonej wziął pod uwagę wymienione w art. 115 § 2 k.k. i stanowiące katalog zamknięty okoliczności podmiotowe i przedmiotowe³⁸⁸. Należą do nich: rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, waga naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywacja sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia. Ranga tych elementów ma charakter równowartościowy, co oznacza, że nie należy jednoznacznie przesądzać o społecznej szkodliwości konkretnego zachowania na podstawie oceny tylko jednego z nich. Pod uwagę należy zatem brać całokształt okoliczności wymienionych w art. 115 § 2 k.k.³⁸⁹

Prawnie relewantne są natomiast częstotliwość popełnianych przestępstw, warunki i właściwości osobiste sprawcy, takie jak wiek, stan zdrowia czy sytuacja rodzinna, jego dotychczasowy sposób życia, sposób zachowania po popełnieniu czynu oraz upływ czasu między popełnieniem czynu zabronionego a wyrokowaniem³⁹⁰. Ujmując rzecz krócej i prościej, katalog wyznaczników stopnia społecznej szkodliwości czynu, określony w art. 115 § 2 k.k., nie obejmuje okoliczności niezwiązanych z czynem zabronionym, które wystąpiły przed lub po jego popełnieniu³⁹¹.

³⁸⁷ Wyrok SA w Katowicach z 13.01.2005 r., II Aka 455/04, „Prokuratura i Prawo”, Orzecznictwo 2006/1, poz. 21. Zob. też wyrok SA w Krakowie z 30.03.2005 r., II Aka 50/05, KZS 2005/5, poz. 33 oraz K. Banasik, *Spoleczna szkodliwosc czynu. Glosa do wyroku Sadu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 30.03. 2005 (II Aka 50/05)*, „Państwo i Społeczeństwo” 2005/5 (4), s. 88–90.

³⁸⁸ Zob. wyrok SN z 11.10.2006 r., II KK 52/06, OSNwSK 2006/1, poz. 1902; P. Daniluk, *Ocena społecznej szkodliwości czynu*, „Prokuratura i Prawo” 2011/6, s. 128; M. Derlatka, *Wartość szkody jako wyznacznik społecznej szkodliwości czynu – uwagi na marginesie wyroku Sądu Najwyższego z 22 października 2013 r. VKK 233/13*, „Palestra” 2014/7–8, s. 36; A. Zoll, *Ogólne zasady odpowiedzialności karnej w projekcie Kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1990/10, s. 32; L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 140.

³⁸⁹ Wyrok SN z 10.02.2009 r., WA 1/09, OSNwSK 2009/1, poz. 343.

³⁹⁰ Wyrok SN z 20.09.2002 r., WA 50/02, OSNKW 2003/1–2, poz. 9; postanowienie SN z 12.04.2007 r., WZ 10/07, OSNwSK 2007/1, poz. 818; wyrok SA w Łodzi z 25.01.2001 r., II Aka 261/00, „Prokuratura i Prawo – wkładka” 2002/7–8, poz. 21; wyrok SA w Krakowie z 20.06.2000 r., II Aka 99/00, „Prokuratura i Prawo – wkładka” 2000/12, poz. 19; postanowienie SN z 25.06.2008 r., V KK 1/08, OSNKW 2008/9, poz. 75; wyrok SN z 11.10.2006 r., II KK 52/06; wyrok SA w Krakowie z 11.05.2006 r., II Aka 62/06, „Prokuratura i Prawo”, dodatek Orzecznictwo SN, SA, NSA i TK 2006/12, poz. 20.

³⁹¹ Są one natomiast uwzględniane w ramach sądowego wymiaru kary. Zob. art. 53 § 2 k.k. Por. też T. Kaczmarek, *o elementach wyznaczających treść społecznej szkodliwości czynu zabronionego i jej stopień (ekspozycja problemów spornych)* [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Fliger, Lublin 2011, s. 140–141.

Pierwszy z wymienionych przez ustawodawcę kwantyfikator dotyczy rodzaju i charakteru naruszonego dobra. Pojęcie to z kolei należy wiązać z przedmiotem ochrony danego typu czynu zabronionego, a dla jego określenia pomocna bywa systematyka części szczególnej Kodeksu karnego i pogrupowanie konkretnych typów przestępstw w poszczególnych rozdziałach o tym samym lub zbliżonym rodzajowo przedmiocie ochrony³⁹². z kolei hierarchia dóbr prawnych wynika m.in. z rodzaju i wysokości sankcji karnych przewidzianych za ich naruszenie, a w konsekwencji też zaliczenia danego czynu do zbrodni lub występków czy też trybu ścigania³⁹³. w przypadku, gdy czyn zabroniony stanowi zamach na dwa lub więcej dóbr chronionych prawem, to w oczywisty sposób rośnie też stopień jego społecznej szkodliwości³⁹⁴.

Kolejny wyznacznik dotyczy rozmiaru grożącej lub wyrządzonej przestępstwem szkody, przy czym z uwagi na fakt, że ustawodawca nie określił jednoznacznie charakteru ocenianej szkody, termin ten może mieć dwojakie znaczenie. Po pierwsze może oznaczać szkodę rozumianą w sposób formalny i stanowiącą znamię typu czynu zabronionego, jak i szkodę faktyczną, definiowaną jako negatywne następstwa czynu dotyczące jedną lub więcej osób, których to charakter może być „materialny, fizyczny, niematerialny, psychiczny czy duchowy”³⁹⁵. Innymi słowy, będzie to wszelki wyrządzony lub grożący uszczerbek w dobrach prawnych, będących przedmiotem zamachu badanego czynu zabronionego. w charakterze ogólniejszego spostrzeżenia warto w tym miejscu wskazać, że w odniesieniu do przestępstwa narażenia dobra prawnego na niebezpieczeństwo poza „rozmiarem grożącej szkody wchodzić może w grę stopień bezpośredniości niebezpieczeństwa i prawdopodobieństwo wywołania szkodliwego skutku”³⁹⁶.

W ramach enumeratywnego katalogu okoliczności wyznaczających społeczną szkodliwość czynu ustawodawca wymienia też sposób i okoliczności popełnienia czynu. Pojęcie to ma charakter wyjątkowo nieostry, a w jego ramach bierze się pod uwagę zarówno okoliczności dotyczące czynu, jak i te związane ze sprawcą³⁹⁷. Pierwszy z wzmiankowanych

³⁹² M. Kusion, *Działalność artystyczna a ocena stopnia społecznej szkodliwości czynu*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016/20 (2), s. 161.

³⁹³ P. Daniluk, *Ocena społecznej szkodliwości czynu...*, s. 132; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 307–308.

³⁹⁴ M. Kusion, *Działalność artystyczna a ocena stopnia społecznej szkodliwości czynu...*, s. 161.

³⁹⁵ M. Derlatka, *Wartość szkody jako wyznacznik społecznej szkodliwości czynu...*, s. 36.

³⁹⁶ Cyt. za K. Mielcarek, *Znikoma, społeczna szkodliwość czynu w praktyce sadowej i prokuratorskiej...*, s. 198. Zob. też J. Majewski, *Materialny element przestępstwa w projekcie kodeksu karnego*, „Przeгляд Sądowy” 1996/6, s. 77.

³⁹⁷ T. Kaczmarek, *Znaczenie osobowości sprawcy dla oceny stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu* [w]: T. Kaczmarek (red.), *Rozważania o przestępstwie i karze. Wybór prac z okresu 40-lecia naukowej twórczości*, Warszawa 2006, s. 83.

czynników dotyczy rzeczywistego sposobu zrealizowania znamion czynu zabronionego. z kolei na okoliczności popełnienia czynu składa się zachowanie sprawcy, które wyczerpuje znamiona określone w konkretnym przepisie oraz okoliczności tego czynu, czyli sytuacji i stanów dalszych, powiązanych z czynem i określanych także mianem tła czynu zabronionego³⁹⁸. Będą to więc m.in. takie elementy, które charakteryzują sytuację, w jakiej doszło do popełnienia przestępstwa i obejmują m.in.: użycie przemocy, brutalne zachowanie sprawcy, okrucieństwo i drastyczność wiążące się z dodatkowym udręczeniem ofiary, użycie niebezpiecznego narzędzia, spowodowanie dużej lub małej ilości obrażeń, współdziałanie z nieletnim, wykorzystanie nadarzającej się okazji³⁹⁹. Może to być też szczególny stan sprawcy (np. nietrzeźwość lub odurzenie), czas i miejsce przestępnego działania lub zaniechania sprawcy, charakter więzi łączącej go z zaatakowanym dobrem, zachowanie się pokrzywdzonego (np. prowokowanie sprawcy), szczególne właściwości podmiotu lub przedmiotu bezpośredniego działania (np. bezradność ofiary lub jej zaawansowany wiek, atak wobec dziecka, rzecz cenna dla kultury), szczególne cechy i właściwości podmiotu działającego (np. funkcja czy zajmowane stanowisko) czy też dopuszczenie się czynu zabronionego na oczach nieletniego⁴⁰⁰.

W wyliczeniu zawartym w art. 115 § 2 k.k. ustawodawca akcentuje także wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków. Posłużenie się takim sformułowaniem oznacza, że kwantyfikatory ten odnosi się wyłącznie do tych typów czynów zabronionych, których popełnienie związane było z sytuacją, w której na sprawcy ciążył dany obowiązek, przede wszystkim prawny, wynikający albo z regulacji karnomaterialnych, albo też innych gałęzi prawa⁴⁰¹.

Następnym miernikiem karygodności czynu z art. 115 § 2 k.k. jest postać zamiaru i uwzględnienie takich czynników jak umyślność działania i jej odmiany, stopień lekkomyślności lub niedbalstwa. Jednocześnie warto podkreślić, że samo uwzględnianie tego elementu jednoznacznie dowodzi, że również strona podmiotowa, a więc stosunek psychiczny sprawcy do popełnionego czynu zabronionego, jest brana pod uwagę przy ocenie. Słuszność tego przekonania potwierdza także wymienienie wśród elementów składających się na ocenę stopnia społecznej szkodliwości motywacji sprawcy, rozumianej jako „intelektualne

³⁹⁸ M. Kiziński, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2002 r., sygn. WA 50/02*, „Prokuratura i Prawo” 2005/6, s. 115.

³⁹⁹ Zob. szerzej M. Budyn-Kulik, M. Kulik, *Společna škodliwóść czynu jako klauzula generalna w prawie karnym...*, s. 272.

⁴⁰⁰ Zob. szerzej M. Budyn-Kulik, M. Kulik, *Společna škodliwóść czynu jako klauzula generalna w prawie karnym...*, s. 272.

⁴⁰¹ M. Budyn-Kulik [w:] *Kodeks...*, red. M. Mozgawa, s. 284.

i emocjonalne bodźce determinujące jego przestępne zachowanie”⁴⁰². to z kolei pozwala nie tylko na ocenę negatywnej, a więc zasługującej na potępienie, motywacji sprawcy, a w konsekwencji zwiększenie stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, ale i uwzględnienie motywacji na korzyść sprawcy i jej wpływu na ograniczenie stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego.

Ostatnim faktorem oceny społecznej szkodliwości czynu jest rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia. Kwantyfikator ten dotyczy jedynie czynów nieumyślnych i nawiązuje do art. 9 § 2 k.k. Istotne przy tym jest, że na społeczną szkodliwość rzutuje w głównej mierze ranga naruszonych reguł ostrożności i zakres, w jakim regułem tym uchybiono⁴⁰³.

Mając na względzie dokonane wyżej ustalenia, należy jednak podkreślić, że przy ustalaniu społecznej szkodliwości czynu sąd zobowiązany jest wziąć pod uwagę tylko te okoliczności z art. 115 § 2 k.k., które występują w badanym stanie faktycznym. Jak słusznie bowiem zauważył Sąd Najwyższy w jednym ze swoich wyroków, „poszczególne (...) okoliczności zaważą na ocenie stopnia społecznej szkodliwości określonego zachowania tylko wtedy, gdy w danym przypadku w ogóle występują. Przykładowo, postać zamiaru nie może być brana pod uwagę przy określaniu stopnia społecznej szkodliwości działań albo zaniechań urzeczywistniających znamiona typów nieumyślnych”⁴⁰⁴. Oznacza to, że mimo równoważnej roli wymienionych wyżej kwantyfikatorów, w konkretnym stanie faktycznym poszczególne z nich mogą odgrywać większy od pozostałych wpływ na stopień społecznej szkodliwości badanego czynu zabronionego.

Taki sposób wnioskowania znalazł również aprobatę w innych orzeczeniach. Jak zasadnie bowiem wywiódł Sąd Najwyższy, „natężenie społecznej szkodliwości konkretnego zachowania stanowi zawsze pochodną czynników wymienionych w art. 115 § 2 k.k”. Nie oznacza to jednak, że waga przypisywana poszczególnym wyznacznikom stopnia społecznej szkodliwości czynu zawsze powinna być jednakowa. To, który z czynników wymienionych w omawianym przepisie bardziej, a który mniej wpływa na stopień społecznej szkodliwości konkretnego zachowania, zależy w przeważającej mierze od tego, jaki typ czynu zabronionego wchodzi w grę oraz jakie są okoliczności konkretnego wypadku. Po kompleksowym uwzględnieniu tych podmiotowych i przedmiotowych kryteriów sąd winien

⁴⁰² P. Daniluk, *Ocena społecznej szkodliwości czynu...*, s.132. Zob. też M. Smarzewski, o *społecznej szkodliwości czynu w polskim prawie karnym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2013/23 (3), s. 80; A. Grześkowiak [w:] A. Grześkowiak, F. Ciepły, M. Gałązka, R. Hałas, D. Szeleszczuk, K. Wiak, s. Hypś, *Prawo karne*, Warszawa 2009, s. 87.

⁴⁰³ O. Górniok, M. Filar [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2008, s. 515.

⁴⁰⁴ Wyrok SN z 1.02.2006 r., V KK 226/05, OSNKW 2006/5, poz. 44.

wskazać, czy popełniony w określonym stanie faktycznym czyn jest społecznie szkodliwy oraz jakie jest natężenie stopnia tej szkodliwości⁴⁰⁵.

Problem istnienia wysokiego prawdopodobieństwa ponownego popełnienia czynu zabronionego o znacznym stopniu szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym, wysokiego prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym czy wysokiego prawdopodobieństwa popełnienia przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej – w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych każdorazowo musi być analizowany przez biegłych psychiatrów, psychologów, seksuologów i lekarzy innej specjalności. Ich rolą jest dokonanie prognozy kryminalnej, której celem jest próba przewidzenia przyszłego zachowania sprawcy rozpatrywana w kontekście funkcjonowania systemu prawa karnego. Oni też winni dokonać prognozy możliwego zagrożenia porządku prawnego w postaci popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego. Nie chodzi jednak o każdą formę przyszłego zachowania sprawcy stanowiącego czyn zabroniony, lecz o czyny zabronione o znacznym stopniu szkodliwości. Takie stanowisko zdaje się przeważać także w literaturze. Słusznie zauważa bowiem Zbigniew Ćwiąkalski, że „znaczny stopień społecznej szkodliwości” oznacza wprawdzie tyle, co „wysoki”, chociaż nie musi być on „bardzo wysoki”, „(...) wobec czego stopień społecznej szkodliwości ma tu być z całą pewnością wyższy niż średni⁴⁰⁶.

Tożsamo stanowisko pojawia się też w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który stwierdza, że detencja w zamkniętym szpitalu psychiatrycznym nie powinna być stosowana w odniesieniu do sprawców „popełniających drobne lub średnie przestępstwa, nawet stanowiące istotną uciążliwość dla otoczenia”⁴⁰⁷. w innym orzeczeniu pojawia się z kolei stwierdzenie, że „Pozbawienie człowieka wolności przez umieszczenie go w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym na leczenie winno być zawsze poprzedzone dogłębną analizą okoliczności uzasadnionych koniecznością sięgania po ten środek zabezpieczający i przede wszystkim dokonaniem ustaleń wskazujących na niezbędność owego środka”⁴⁰⁸.

Powyższe uwagi uzupełnić należy poprzez wskazanie, że proces diagnozowania psychiatryczno-psychologicznego musi uwzględniać prawny kontekst postępowania diagnostycznego, czyli tzw. normatywne warunki ramowe, które są ustalane przez ustawodawcę. Oznacza to, że rolą biegłego nie jest dokonywanie oceny stopnia

⁴⁰⁵ Wyrok SN z 18.05.2006 r., WA 9/06, OSNwSK 2006/1, poz. 1062).

⁴⁰⁶ Z. Ćwiąkalski [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, red. A. Zoll, Kraków 2012, s. 1208.

⁴⁰⁷ Postanowienie SN z 4.11.2002 r. III KKN 269/01.

⁴⁰⁸ Postanowienie SN z 3.11.1999 r., V KKN 421/99, KZS 2000/3, poz. 15.

niebezpieczeństwa czy społecznej szkodliwości przestępstwa, zgodnie bowiem z art. 7 k.p.k. ta analiza i ocena pozostawiona jest sądowi. Sam biegły nie powinien więc być „sędzią w bieli”, a jedynie pełnić rolę służebną wobec sądu i dostarczyć mu specjalistycznych informacji na temat stanu zdrowia psychicznego sprawcy czynu zabronionego lub przestępstwa⁴⁰⁹. Sąd z kolei, opierając się na przedstawionej mu medycznej prognozie prawdopodobieństwa popełnienia przez sprawcę określonej kategorii czynu zabronionego lub przestępstwa w przyszłości, powinien rozstrzygnąć, czy wskazane przez biegłych ryzyko jego popełnienia uzasadnia orzeczenie (tego) środka zabezpieczającego⁴¹⁰.

Słuszność tego przekonania potwierdza także postanowienie Sądu Najwyższego z 1996 r., które jednak nadal zachowuje aktualność. Zgodnie z nim: „Decyzję o zasadności stosowania środka zabezpieczającego podejmuje sąd a nie biegli. Ci ostatni ustalają natomiast, jaki jest stan zdrowia psychicznego sprawcy czynu zabronionego i formułują medyczną prognozę prawdopodobieństwa popełnienia przez taką osobę czynu zabronionego określonej kategorii w przyszłości. Natomiast rzeczą sądu jest zdecydowanie, czy takie prawdopodobieństwo, jakie ustalają biegli, popełnienia takiego rodzaju czynu powoduje, że uznać trzeba, iż pozostawienie tej osoby na wolności grozi poważnym niebezpieczeństwem dla porządku prawnego”⁴¹¹.

Taki sposób wnioskowania znalazł również aprobatę Sądu Apelacyjnego w Krakowie, który uznał, że oceny przesłanki wysokiego prawdopodobieństwa ponownego popełnienia czynu o wysokim stopniu szkodliwości „należy dokonać na podstawie całokształtu zebranych dowodów i okoliczności warunkujących popełnienie badanego czynu, w tym także opinii biegłych psychiatrów, od których należy oczekiwać, że oznaczą stopień prawdopodobieństwa podobnego zachowania (w zbliżonych warunkach) przynajmniej w skali najprostszej: «wysokie – mierne – niskie”⁴¹².

Opinia na użytek zastosowania środków zabezpieczających winna stanowić odpowiedź na zadane pytania, one zaś powinny być wyrażone w sposób zrozumiały zarówno dla samego sędziego, jak i pozostałych uczestników postępowania. Wnioski powinny też określać poziom stanowczości opinii oraz być zindywidualizowane i uzasadnione.

⁴⁰⁹ M. Pyrcak, *Opinie sądowo-psychiatryczne przy orzekaniu środka zabezpieczającego z art. 94 k.k. – analiza pod względem formalnym*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2010/1 (4), s. 67.

⁴¹⁰ I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 58.

⁴¹¹ Postanowienie SN z 18.06.1996 r., VKKN 35/96, „Prokuratura i Prawo” 1997/2, poz. 4.

⁴¹² Postanowienie SA w Krakowie z 23.11.2000 r., II AKz 258/00, KZS 2000/12, poz. 25.

za niedopuszczalne uznaje się formułowanie w opinii ocen moralnych czy stosunku emocjonalnego biegłego do osoby badanej⁴¹³.

Akademickim przykładem obrazującym ten problem jest sytuacja, którą przytacza Michał Jankowski przeprowadzający pogłębione badania aktowe związane z orzeczeniem detencji psychiatrycznej wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych. Otóż zwraca on uwagę, że w jednej z analizowanych spraw pojawiło się groteskowe stwierdzenie biegłych, że w przypadku badanego sprawcy „nie da się wykluczyć dokonania ponownie podobnych czynów”. Tymczasem, jak słusznie stwierdza Autor, „chyba w odniesieniu do każdego człowieka «nie da się wykluczyć», że w przyszłości zrobi coś złego”⁴¹⁴.

Dla pełniejszego wywodu warto wspomnieć, że ocena prawdopodobieństwa dalszych, przyszłych zagrożeń to zadanie wyjątkowo trudne, spekulatywne, dywagacyjne, a w opinii Filipa Ciepłego wręcz „nierealistyczne”. Jak bowiem stwierdza autor, „Trudno wskazać, na jakich ustaleniach faktycznych sąd miałby oprzeć ocenę stopnia ryzyka popełnienia w przyszłości czynu zabronionego, zwłaszcza w przypadku, gdy sprawca nie ujawnił woli popełnienia takiego czynu. Nawet biorąc pod uwagę takie klasyczne ogólne czynniki prognostyczne, jak okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem czynu zabronionego i zachowanie się po popełnieniu czynu, może się okazać, że podstawą orzeczenia środka zabezpieczającego finalnie będzie jedynie intuicja, ewentualnie rachunek prawdopodobieństwa oparty na bazie dość swobodnie dobieranych parametrów, z których i tak nie da się wywieść realnego związku kauzalnego sięgającego aż do prognozowanego zachowania sprawcy”⁴¹⁵.

W nawiązaniu do powyższego należy jeszcze raz powtórzyć, że irlandzki ustawodawca nie posługuje się żadnym karnistycznym wzorem karygodności czynu, co w praktyce wyklucza przewidywalne i konsekwentne traktowanie niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego. Jak już było powiedziane, w kraju tym podstawą orzeczenia detencji psychiatrycznej w trybie karnym jest popełnienie czynu zabronionego przez osobę, która z uwagi na skalę swych zaburzeń psychicznych nie jest zdolna do ponoszenia

⁴¹³ Zwraca na to uwagę E. Habzda-Siwiek, *Diagnoza stanu psychicznego sprawcy a rozstrzygnięcia w procesie karnym*, Kraków 2002, s. 216. Zob. też J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, M. Najda, *Psychologia w postępowaniu karnym...*, s. 212

⁴¹⁴ Cyt. za M. Jankowski, *Umieszczenie sprawcy czynu zabronionego w zakładzie psychiatrycznym na podstawie przepisu art. 94 § 1 k.k. Sprawozdanie z badań i analiza dogmatyczna przepisów*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2003, s. 11.

⁴¹⁵ F. Ciepły, *Środki zabezpieczające – do zmiany czy do likwidacji...*, s. 86. na nieostre kryteria, którymi mają się kierować się biegli w ocenie prawdopodobieństwa ewentualnych zagrożeń ze strony niebezpiecznych sprawców czynów zabronionych i przestępstw, zwracają także uwagę I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 56 i n.

odpowiedzialności karnej oraz istnienie przekonania o konieczności objęcia tej osoby leczeniem szpitalnym lub w wyznaczonym ośrodku. Ustawodawca nie statuuje natomiast obowiązku ustalania, czy daną osobę należy uznać za na tyle niebezpieczną, by konieczne było poddanie jej izolacji. Nie ma też konieczności weryfikowania, czy przypisywany tej osobie czyn zabroniony cechuje się odpowiednio wysokim stopniem społecznej szkodliwości oraz dokonywania oceny ryzyka ponownego popełnienia przez nią czynu zabronionego w przyszłości i szacowania stwarzanego przez nią niebezpieczeństwa.

O ile zatem w Polsce zasada proporcjonalności orzekania środków zabezpieczających sprzeciwia się przymusowemu umieszczeniu w szpitalach psychiatrycznych niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, gdy dokonane przez nich naruszenia porządku prawnego są drobne, choć uciążliwe dla otoczenia, o tyle w Irlandii indywidualizacja za popełnienie czynu zabronionego przez niepoczytalnego sprawcę czynu zabronionego w ogóle nie zakłada obowiązku zbadania wagi naruszenia prawa⁴¹⁶. Powyższe pozwala zatem na przyjęcie tezy, że irlandzki ustawodawca nie sankcjonuje zasady, w myśl której każde pozbawienia wolności jest dopuszczalne jedynie w celu ochrony wyjątkowo ważnych dóbr prawnych. Skoro bowiem zezwala, by bezterminowej, przymusowej hospitalizacji poddawana była osoba, która co prawda dopuściła się czynu zabronionego w stanie niepoczytalności, jednak nie stwarza już dalszego, znacznego zagrożenia dla dóbr prawnych, to do pozbawienia jej wolności dochodzi w efekcie wyjątkowo ocennych przesłanek. w obliczu powyższych uwag zasadne wydaje się być też stwierdzenie, że brak obowiązku przeprowadzania analizy prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego oraz prognozowania jego stopnia społecznej szkodliwości w praktyce przekształca izolacyjny środek ochronny w sankcję karną, stanowiącą *de facto* odpłatę za popełniony czyn zabroniony, a nie środek o charakterze prewencyjno-terapeutycznym⁴¹⁷.

Za poważną słabość tego unormowania należy uznać również i fakt, że podstawą przymusowej detencji jest przekonanie o konieczności leczenia szpitalnego lub w wyznaczonym ośrodku. to zaś sprawia, że do bezterminowego pozbawienia wolności dochodzi w efekcie mocno niejasnych przypuszczeń i spekulacji, a nie przekonujących dowodów świadczących o tym, że osoba ta podejmuje lub podejmowała zachowania stwarzające zagrożenie dla bezpieczeństwa innych oraz że może je podjąć ponownie.

⁴¹⁶ Zob. szerzej postanowienie SN z 14.03.2017 r., IV KK 376/16, LEX nr 2261016.

⁴¹⁷ M. Szwed, *Przymusowe umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym w świetle współczesnych standardów ochrony praw człowieka*, Warszawa 2020, s. 234.

Powracając do wątku kryterium podmiotowego orzekania detencji psychiatrycznej, ponownie wspomnieć należy, że odmiennie niż w Polsce ustawodawca irlandzki nie dopuszcza możliwości przymusowego umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym osób cierpiących na zaburzenia psychiczne niewpływające na ich poczytalność. Oznacza to, że w kraju tym brak jest detencji o charakterze postpenalnym, która mogłaby być wykonywana wobec sprawców o poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym lub skazanych dotkniętych zaburzeniami preferencji seksualnych, w związku z popełnieniem przez nich przestępstwa po odbyciu zasądzonej kary.

Tymczasem polski ustawodawca przewiduje możliwość zastosowania detencji psychiatrycznej dla przestępców niezależnie od orzeczonej kary. Warunkiem jej orzeczenia jest skazanie za przestępstwo popełnione w stanie ograniczonej poczytalności określonej w art. 31 § 2 k.k. (art. 93c pkt 2 k.k.) lub skazanie za jedno z enumeratywnie wymienionych przestępstw, o których mowa w art. 93c pkt 3 k.k.

Orzeczenie izolacyjnego środka zabezpieczającego w stosunku do sprawcy działającego w warunkach poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej jest możliwe w przypadku spełnienia dwóch przesłanek. Pierwsza zachodzi wówczas, gdy został on skazany na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, karę 25 lat pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności. Druga, gdy istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że sprawca popełni czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym. Brak uwzględnienia w art. 93 g § 2 określenia „ponownie” oznacza, że sprawca mógł zostać skazany za przestępstwo w stanie ograniczonej poczytalności spowodowanej zarówno chorobą psychiczną czy upośledzeniem umysłowym, jak i innym zakłóceniem czynności psychicznych⁴¹⁸.

Warunkiem zastosowania detencji psychiatrycznej jako środka zabezpieczającego w związku ze skazaniem za enumeratywnie wymienione przestępstwo lub przestępstwa jest natomiast łączne spełnienie dwóch przesłanek⁴¹⁹. Pierwszą jest skazanie na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, karę 25 lat pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności. Drugą zaś istnienie wysokiego prawdopodobieństwa, że skazany popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub

⁴¹⁸ Zwraca na to uwagę F. Ciepły [w:] *Kodeks...*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, s. 634.

⁴¹⁹ w psychiatrii sądowej terminy „internacja” i „detencja” są stosowane jako synonimy właściwego z prawnego punktu widzenia sformułowania o zastosowaniu środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym. Zob. R. Wardeński, *Internacja – doktryna, praktyka, skuteczność, alternatywa*, „Psychiatria po Dyplomie” 2012/9 (4), s. 58.

wolności seksualnej w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych. Istnienie wysokiego prawdopodobieństwa, że sprawca popełni inne przestępstwa niż te wymienione przez ustawodawcę nie daje podstaw do orzeczenia internacji psychiatrycznej⁴²⁰.

Kolejną kwestią, jaka należy rozważyć, są rodzaje zakładów psychiatrycznych, w których realizowana jest detencja psychiatryczna w obu krajach. w Polsce wyodrębnienie trzech różnych kategorii sprawców, wobec których można orzec pobyt w szpitalu psychiatrycznym, oznacza, że polski ustawodawca karny przewiduje dwa rodzaje „odpowiednich” zakładów psychiatrycznych. Jeden z nich przeznaczony jest dla sprawców niepoczytalnych i sprawców o poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym, drugi zaś dla sprawców z zaburzeniem preferencji seksualnych⁴²¹.

Za niedopuszczalne uznaje się umieszczanie w jednym zakładzie lub oddziale psychiatrycznym pacjentów całkowicie lub częściowo niepoczytalnych wraz z pozostałymi grupami sprawców. Zdaniem doktryny byłoby to niewłaściwe zarówno z powodów organizacyjnych, jak i medyczno-terapeutycznych. w literaturze zgodnie podkreśla się bowiem, że warunkiem skuteczności programów terapeutycznych jest psychopatologiczna jednorodność zaburzeń psychicznych. Innego postępowania leczniczego wymagają zatem osoby chore psychicznie, innego głęboko osobowościowo zaburzeni sprawcy działający w stanie znacznie ograniczonej poczytalności, innego zaś sprawcy wybranych przestępstw. Należy zatem uznać, że wspominając o „odpowiednim zakładzie”, polski ustawodawca bierze pod uwagę przede wszystkim specyfikę problemu zdrowotnego leczonego⁴²². z tego też powodu wykaz zakładów psychiatrycznych, w których wykonywana jest detencja psychiatryczna, jest ogłaszany przez Ministra Zdrowia, w drodze obwieszczenia, w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” (art. 201 § 5 k.k.w.).

W Irlandii z uwagi na odrzucenie możliwości poddawania przymusowej detencji psychiatrycznej osób innych niż niepoczytalni sprawcy czynów zabronionych nie istnieje obowiązek wyodrębniania osobnych placówek dla różnej kategorii sprawców. Wszelkie postępowania lecznicze, terapeutyczne, rehabilitacyjne lub resocjalizacyjne zawsze są bowiem realizowane wobec tej samej kategorii pacjentów. Analiza istniejących przepisów prawnokarnych skłania jednak do supozycji, że zgodnie z oficjalnymi założeniami polityczno-kryminalnymi szpital lub ośrodek terapeutyczny innego rodzaju, do którego kierowana jest

⁴²⁰ M. Mozgawa, *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany...komentarz do art. 93 g k.k.*

⁴²¹ J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 154; F. Ciepły [w:] *Kodeks...*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, s. 594; A. Wilkowska-Płóciennik [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015, s. 574.

⁴²² J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 155.

przymusowo dana osoba, powinien być adekwatny do jej zaburzeń. Świadczy o tym sformułowanie zawarte w art. 5 ust. 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), zgodnie z którym przy rozstrzyganiu o konieczności detencji sąd bierze pod uwagę, czy dana osoba wymaga leczenia szpitalnego lub leczenia w „wyznaczonym ośrodku” (*designated centrum*).

Słuszność tego przekonania potwierdza także brzmienie art. 3 ust. 4 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) i zawartej w nim szerokiej definicji ośrodka psychiatrycznego (*psychiatric centre*), pod pojęciem którego należy rozumieć szpital lub placówkę hospitalizacyjną, w których świadczona jest opieka lub leczeniu podlegają osoby cierpiące na zaburzenia psychiczne w rozumieniu ustawy o zdrowiu psychicznym z 2001 r. Niemniej jednak – jeśli wziąć pod uwagę praktykę stosowania tego środka, to aż do listopada 2022 r. wszyscy niepoczytalni sprawcy czynów zabronionych w tym kraju byli umieszczani w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym w Dudrum⁴²³.

Początkowo, tj. do 2006 r., a więc do czasu uchwalenia pierwszej ustawy o niepoczytalności w prawie karnym (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), obowiązek umieszczenia tam pacjenta detencyjnego wynikał z wyroku w sprawie O’Halloran przeciwko Minister for Justice z 1999 r., w której Wysoki Trybunał (*High Court*) orzekł, że minister pozbawiony jest uprawnień do umieszczania osób niepoczytalnych w innych ośrodkach (*The powers of the Minister for Justice over persons „guilty but insane” do not entitle the Minister to give directions in relation to clinical treatment*)⁴²⁴. Po uchwaleniu ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) obowiązek ten został jednak zniesiony, albowiem w art. 2 ustawodawca dopuścił możliwość wyznaczenia innego ośrodka. Uprawnienie te przysługiwało o tej pory Ministrowi Zdrowia i Dzieci (*Minister for Health and Children*), który w drodze rozporządzenia mógł po konsultacji z Komisją Zdrowia Psychicznego (*Mental Health Commission*) wyznaczyć także inny ośrodek psychiatryczny do przyjmowania, przetrzymywania, a w stosownych wypadkach także leczenia osób lub grup osób zobowiązanych do przyjęcia lub przeniesienia na podstawie ustawy. w praktyce jednak nic się nie zmieniło i mimo szumnych haseł o konieczności zapewnienia pacjentom detencyjnym prawidłowego i zróżnicowanego

⁴²³ Placówka ta posiadała 94 miejsca, co z oczywistych względów było daleko niewystraszające dla potrzeb całego kraju. w następstwie tego faktu kilkudziesięciu ciężko chorych psychicznie, a zarazem bardzo niebezpiecznych sprawców przestępstw, przebywała w zakładach karnych – przyp. IJP.

⁴²⁴ O’Halloran przeciwko Minister for Justice [1999] IEHC 189, <https://ie.vlex.com/vid/halloran-v-minister-fo-793948613> (dostęp 22.02.2024 r.).

postępowania leczniczego i terapeutycznego wszyscy oni nadal byli kierowani wyłącznie do tej placówki.

Na marginesie tego wątku rozważań warto wspomnieć, że szpital w Dunderum został wybudowany w 1852 r., a jego siedziba mieściła się w przepięknym, wiktoriańskim kompleksie pałacowym. i choć z architektonicznego i historycznego punktu widzenia zarówno sam budynek, jak i ogromny, 34-akrowy oraz wyjątkowo zadbane ogród były fascynujące, to jednak zupełnie nie nadawały się do realizacji założonych celów. na fakt ten zwróciła uwagę między innymi delegacja Komitetu Rady Europy ds. Zapobiegania Torturom (*Council of Europe Committee for the Prevention of Cruel and Inhuman Treatment and Torture – Committee for the Prevention of Torture*), która w 1998 r. wizytowała placówkę.

W swych raportach zwróciła ona m.in. uwagę, że mnogość okien, wykuszy, werand i ryzalitów, a także kunsztowne detale sztukaterii elewacyjnej ułatwiały podejmowanie pacjentom ucieczek. Krytycznie oceniono też fakt występowania długich i krętych korytarzy oraz grubych na metr granitowych ścian i związaną z tym słabą widoczność, mającą ułatwiać pacjentom podejmowanie prób samobójczych⁴²⁵. w raporcie podkreślono też, że architektura budynku i ogrodu była konsekwencją wiktoriańskich poglądów na leczenie osób chorób psychicznych. Zgodnie z nimi dla procesu ozdrowieńczego pacjentów cierpiących na zaburzenia psychiczne w pełni wystraszające miało być świeże powietrze, światło słoneczne oraz dużo aktywności fizycznej⁴²⁶.

To zresztą przede wszystkim z powodu niedostosowania architektonicznego w listopadzie 2022 r. Centralny Szpital Psychiatryczny został zastąpiony przez Krajową Sądową Służbę Zdrowia Psychicznego (*National Forensic Mental Health Service – NFMHS*) w Portrane, 22 km od Dublina. w placówce tej jest obecnie 170 miejsc dla osób dorosłych. w kolejnych latach mają być otwarte osobne oddziały dla dzieci i młodzieży (*Forensic Child and Adolescent Mental Health Service – FCAMHS – Unit oraz Intensive Care Rehabilitation Unit – ICRU*)⁴²⁷.

Kolejna różnica, na którą należy zwrócić uwagę, to stosunek do wyodrębnienia zakładów psychiatrycznych o różnych stopniach zabezpieczenia. w Polsce poza podziałem jednostek organizacyjnych psychiatrycznej opieki zdrowotnej na zakłady dla sprawców

⁴²⁵ Zob. szerzej <https://www.buildingsofireland.ie/buildings-search/building/60220002/central-mental-hospital-dundrum-road-dundrum-dublin> (dostęp 4.01.2024 r.).

⁴²⁶ Zob. szerzej Council of Europe, *Report to the Irish Government on the Visit to Ireland Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 31 August to 9 September 1998*, Strasbourg/Dublin: Council of Europe, 17.12.1999 r., CPT/Inf (99)15[EN], paragraph 101–104.

⁴²⁷ *National Forensic Mental Health Service*, <https://www.hse.ie/eng/national-forensic-mental-health-service-portrane> (dostęp 22.02.2024 r.).

niepoczytalnych i sprawców o poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym z jednej strony oraz dla sprawców z zaburzeniem preferencji seksualnych z drugiej występuje także ich podział ze względu na poziom zabezpieczenia. w rezultacie pacjent sądowy przebywa w szpitalu o takiej restrykcyjności, jaka jest dostosowana do jego stanu zdrowia⁴²⁸. w Irlandii natomiast nie tylko nie istnieje podział szpitali na powyższe kategorie sprawców, ale też samo różnicowanie stopnia zabezpieczeń jest możliwe wyłącznie między oddziałami, a nie odrębnymi placówkami.

Przechodząc do szczegółów, w Polsce w następstwie wyodrębnienia trójstopniowego poziomu zabezpieczenia zakładów psychiatrycznych wykonujących środki zabezpieczające wyróżnia się zakłady o zabezpieczeniu podstawowym, wzmocnionym i maksymalnym (art. 200 § 2 k.k.w.). Warunki, które muszą spełniać poszczególne z nich, określają przepisy wykonawcze⁴²⁹. w rezultacie trzy, wymienione wyżej, rodzaje zakładów psychiatrycznych oraz zasady kwalifikowania sprawców do konkretnego z nich (art. 200a k.k.w., art. 200b k.k.w. i art. 200c k.k.w) dotyczą wszystkich przypadków, w jakich może być orzeczony pobyt w zakładzie psychiatrycznym (art. 93g k.k.). Decyzja w tym obszarze należy do sądu. Zgodnie z treścią art. 93b § 3 k.k. w trakcie wykonywania środka zabezpieczającego pobytu w zakładzie psychiatrycznym ustawodawca dopuszcza możliwość zmiany jego wykonywania poprzez zmianę zakładu psychiatrycznego. Nie dotyczy to jednak sprawcy skazanego za przestępstwo określone w art. 148 k.k., 156 k.k., 197 k.k., 199 § 2 k.k. lub art. 200 § 1, 3 lub 4 k.k., popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnej, albowiem w myśl art. 200 § 3a k.k.w. przez cały okres wykonywania tego środka umieszczony jest on w zakładzie dysponujących warunkami wzmocnionego zabezpieczenia, chyba że zostanie on zmieniony na inny środek zabezpieczający.

Zgodnie z art. 200a k.k.w. do zakładów psychiatrycznych dysponujących maksymalnym stopniem zabezpieczenia kieruje się zaburzonych psychicznie sprawców czynów zabronionych, którzy nie mogą być leczeni w ośrodkach o niższym poziomie zabezpieczenia ze względu na wysokie ryzyko działań niebezpiecznych, tj. stanowiących zagrożenie dla życia lub zdrowia innych osób i mienia oraz ryzyka ucieczki. w zakładach tych wolności i swobody pacjentów podlegają znacznym ograniczeniom. Przejawia się to w prawie do kontrolowania przedmiotów posiadanych przez sprawców oraz pomieszczeń, w których

⁴²⁸ L. Ciszewski, L. Wardęński, *Założenia organizacyjne i terapeutyczne Regionalnego Ośrodka Psychiatrii Sądowej*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 1998/7, s. 76.

⁴²⁹ Zob. § 6, §7, § 8 rozporządzenia Ministra Zdrowia z 16.01.2017 r. w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych (Dz.U 2020 r. poz. 1780).

oni przebywają (art. 204b k.k.w.); reglamentowaniem osobistych kontaktów z osobami odwiedzającymi, które mogą odbywać się tylko za zgodą kierowników tych zakładów. Mogą oni także odmówić takiej zgody, w szczególności wtedy, gdy kontakty te powodują wzrost zachowań niebezpiecznych (art. 204c k.k.w.).

Zakłady psychiatryczne dysponujące warunkami maksymalnego zabezpieczenia poza tym, że muszą spełniać wymagania określone dla zakładów podstawowego i wzmocnionego zabezpieczenia, to dodatkowo dysponują szeregiem innych zabezpieczeń, tj.:

- 1) dysponują systemem osobistych elektronicznych urządzeń alarmowych sygnalizujących zagrożenie w który jest wyposażony personel zakładu;
- 2) są otoczone oświetlonym, nadzorowanym za pośrednictwem telewizji wewnętrznej, gładkim murem o wysokości co najmniej 5,5 metra lub dysponują innymi zabezpieczeniami o porównywalnej skuteczności, uniemożliwiający samowolne oddalenie się sprawcy;
- 3) zatrudniają personel w liczbie co najmniej dwuipółkrotnie większej niż pojemność zakładu, w tym personel sprawujący ochronę nad sprawcami czynów zabronionych w liczbie nie mniejszej niż jedna trzecia pojemności zakładu⁴³⁰.

W zakładach psychiatrycznych o zabezpieczeniu wzmocnionym umieszczani są ci sprawcy czynu zabronionego lub przestępstw, których zachowania zagrażające życiu lub zdrowiu innych osób lub powodujące niszczenie przedmiotów o dużej wartości lub skłonności do samowolnego opuszczania zakładu psychiatrycznego nie mogą być opanowane w zakładzie dysponującym warunkami podstawowego systemu zabezpieczenia.

Zakłady tego typu poza tym, że muszą spełniać wymagania określone dla zakładów dysponujących warunkami podstawowego zabezpieczenia, są zarazem wyposażone w system telewizji wewnętrznej umożliwiający obserwację drzwi wejściowych, okien zewnętrznych, sal ogólnych, izolatek oraz korytarzy oraz elektroniczny system sygnalizujący niekontrolowane otwarcie drzwi i okien. Ponadto:

- 1) mają możliwość wydzielenia od 10-lózkowych do 20-lózkowych pododdziałów;
- 2) mają bezpośredni dostęp do ogrodzonego terenu rekreacyjnego;
- 3) zapewniają stałą obecność personelu, w tym personelu ochrony, na terenie zakładu albo w jego części w przypadku dysponowania warunkami wzmocnionego zabezpieczenia w części zakładu:

⁴³⁰ § 8 rozporządzenia w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych; K. Postulski, *Wykonywanie środków zabezpieczających o charakterze terapeutycznym...*, s. 403.

- a) w godzinach dziennych (od godziny 7.00 do 22.00) w liczbie nie mniejszej niż 1/3 liczby łóżek odpowiednio zakładu albo jego części,
- b) w godzinach nocnych (od godziny 22.00 do 7.00) w liczbie nie mniejszej niż 1/6 liczby łóżek odpowiednio zakładu albo jego części;
- 4) posiadają procedury postępowania na wypadek wystąpienia pożaru, buntu, ucieczki lub innych zagrożeń, uzgodnione z właściwym miejscowo komendantem powiatowym, miejskim lub rejonowym Policji, właściwym miejscowo lekarzem koordynatorem ratownictwa medycznego oraz właściwym miejscowo komendantem powiatowym (miejskim) Państwowej Straży Pożarnej⁴³¹.

Podobnie jak w przypadku zakładów dysponujących warunkami maksymalnego zabezpieczenia dopuszczalne jest kontrolowanie przedmiotów posiadanych przez sprawców oraz pomieszczeń, w których przebywają (art. 204b k.k.w.). z kolei osobiste kontakty sprawcy z osobami odwiedzającymi mogą odbywać się wyłącznie za zgodą kierowników tych zakładów, którzy mogą także odmówić udzielenia takiej zgody, zwłaszcza wtedy, gdy kontakty te powodują wzrost ryzyka zachowań niebezpiecznych (art. 204c k.k.w.). Wyłącznie w tych zakładach wykonują środek zabezpieczający w postaci umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym sprawcy określeni w art. 93c pkt 3 k.k. (art. 200 § 3a k.k.w.).

Wszyscy sprawcy przestępstw lub czynów zabronionych, którzy nie kwalifikują się do umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym o zabezpieczeniu maksymalnym lub wzmocnionym, są umieszczani w zakładach o zabezpieczeniu podstawowym (art. 200c k.k.w.). Zakłady te muszą zapewniać stały nadzór nad sprawcami przebywającymi w zakładzie oraz posiadają drzwi i okna wyposażone w urządzenia uniemożliwiające sprawcom samowolne opuszczenie zakładu⁴³².

Ustawodawca dopuszcza też, by sprawcy przebywającemu w zakładzie o podstawowym stopniu zabezpieczenia można było udzielić zezwolenia na czasowy pobyt poza zakładem pod opieką członka rodziny lub osoby godnej zaufania na zasadach określonych w art. 204d k.k.w. Uprawnienie to nie przysługuje sprawcom przebywającym w zakładach psychiatrycznych dysponujących warunkami wzmocnionego i maksymalnego zabezpieczenia. w przypadku, gdy sprawca nie powróci do zakładu, z upływem okresu, na który udzielono zezwolenia, udzielenie ponownego zezwolenia na czasowy pobyt poza zakładem jest możliwe nie wcześniej niż po upływie roku od powrotu sprawcy do zakładu (art. 204d § 5 k.k.w.).

⁴³¹ Zob. § 7 rozporządzenia w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych.

⁴³² § 6 rozporządzenia w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych.

Ponownego zezwolenia na czasowy pobyt poza zakładem nie udziela się natomiast sprawcy, który przebywając poza zakładem, dopuścił się czynu zabronionego lub zagroził własnemu życiu lub zdrowiu (art. 204d § 6 k.k.w.). Przy orzekaniu o zwolnieniu z zakładu psychiatrycznego sąd, w razie stwierdzenia, że zachodzą przesłanki do przyjęcia sprawcy do domu pomocy społecznej w rozumieniu ustawy o ochronie zdrowia psychicznego zawiadamia o tym właściwy organ do spraw pomocy społecznej (art. 204 § 3 k.k.w.).

W Irlandii z kolei w aktualnie stworzonym systemie detencja nadal wykonywana jest w jedynym wyspecjalizowanym ośrodku w całym kraju, czyli Krajowym Centrum Psychiatrii Sądowej. Najistotniejszą konsekwencją wypływającą z tego faktu jest brak wyspecjalizowanych ośrodków o różnych stopniach zabezpieczenia. Oznacza to również, że przy dokonywaniu klasyfikacji tego typu pacjentów nie uwzględnia się szeregu czynników, które brane są pod uwagę przez polską Komisję ds. Środków Zabezpieczających przy wskazywaniu placówki, w której detencja powinna być wykonywana. Nie bierze się zatem pod uwagę „rodzaju czynów zabronionych, których dopuścił się sprawca w przeszłości; rodzaju, częstości i skutków zachowań agresywnych lub ucieczkowych w przeszłości; aktualnego stanu zdrowia psychicznego i fizycznego oraz chorób współistniejących; uzależnienia od alkoholu, środka odurzającego lub substancji psychotropowych; związku pomiędzy zaburzeniami psychicznymi a zachowaniami niebezpiecznymi; ogólnej sprawności fizycznej; szczególnego wskazania do postępowania leczniczego, rehabilitacyjnego i resocjalizacyjnego; przebiegu i wyników dotychczasowego leczenia, rehabilitacji i resocjalizacji oraz miejsca zamieszkania sprawcy”⁴³³.

W zakresie różnic trzeba również wskazać, że w Irlandii brak jest polskiego odpowiednika art. 93b § 3 k.k., który zobowiązuje do dostosowania sposobu wykonywania środka zabezpieczającego do stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić, prawdopodobieństwa jego popełnienia oraz uwzględnienia potrzeb i postępów w terapii lub terapii uzależnień. to z kolei prowadzi do sytuacji, w której nawet jeśli pacjentom sądowym oferuje się szeroki wachlarz leczenia farmakologicznego, psychoterapeutycznego oraz oddziaływań socjoterapeutycznych, rehabilitacyjnych i resocjalizacyjnych, to jednak nie ma możliwości przeniesienia ich do innego miejscowego szpitala, po to by na przykład umożliwić im utrzymywanie więzi rodzinnych⁴³⁴. Brak jest też

⁴³³ Zob. § 4 ust. 1 rozporządzenia w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych.

⁴³⁴ na stronie placówki akcentuje się m.in. fakt opracowywania dla osadzonych indywidualnych programów terapii mających w przyszłości umożliwić im ponowny powrót do społeczeństwa i właściwego pełnienia ról społecznych

możliwości, by stopniowo obniżać poziom zabezpieczenia, np. z wzmocnionego na podstawowy i traktowanie tego jako etapu bezpośrednio poprzedzającego zakończenie detencji.

Podsumowując, choć irlandzki ustawodawca dostrzega zasadność wykonywania detencji psychiatrycznej wyłącznie w wyznaczonych i specjalnie dostosowanych do tego szpitalach psychiatrycznych, to jednak brak jest osobnych placówek medycznych o różnych stopniach zabezpieczenia. w rezultacie pacjenci sądowi szczególnie niebezpieczni umieszczani są w tej samej placówce leczniczej co ci stwarzający mniejsze zagrożenia, aczkolwiek na innych oddziałach. Oddziały te wyposażone są w odpowiednie techniczne sposoby zapewnienia bezpieczeństwa, a personel medyczny realizuje specjalne programy terapeutyczne dla osób niebezpiecznych. na oddziałach tych zatrudnieni są też pracownicy ochrony, a ich rolą jest nie tylko niedopuszczenie do zachowań agresywnych, ale także pilnowanie tych pacjentów detencyjnych, którzy mają skłonność do ucieczek.

Kolejna różnica dotyczy faktu, że choć i w Polsce, i w Irlandii długości pobytu w szpitalu psychiatrycznym nie określa się z góry, trwa ona bowiem tak długo, jak wymaga tego stan pacjenta detencyjnego, to jednak w Polsce zasada ta jest wyrażona wprost w art. 93d k.k. Jednocześnie na mocy art. 93b § 2 k.k. obowiązuje też reguła, że sąd uchyla środek zabezpieczający, gdy dalsze jego stosowanie nie jest już konieczne. Warunkiem dopuszczalności kontynuowania detencji psychiatrycznej jest zatem utrzymywanie się stanu zdrowia, który ową izolację uzasadnia.

W Irlandii regulacja dotycząca długości trwania przymusowej hospitalizacji psychiatrycznej w trybie karnym w ogóle nie istnieje. i choć umieszczenie niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego w szpitalu psychiatrycznym także ma charakter bezterminowy, a jego celem, tak jak i w Polsce, jest pełnienie funkcji leczniczej i zabezpieczającej, to jednak ustawodawca nie precyzuje i nie dookreśla czynników warunkujących długość pobytu niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych w szpitalu psychiatrycznym. Wprowadza on natomiast inne mechanizmy prawne, których celem jest zagwarantowanie, że pozbawienie wolności nie będzie stosowane dłużej niż to absolutnie konieczne. Mechanizmem tym jest okresowe badanie stanu zdrowia psychicznego pacjenta pod kątem zasadności jego dalszej izolacji, które przysługuje Komisji Rewizyjnej ds. Zdrowia Psychicznego (Prawo Karne) (*Criminal Law Review Board*).

<https://www.victimscharter.ie/the-post-trial-stage/national-forensic-mental-health-service/> (dostęp 22.02.2024 r.).

W Polsce kontrola tego typu także istnieje, tyle że na temat stanu zdrowia, postępów w leczeniu lub terapii pacjenta sądowego wypowiada się kierownik szpitala psychiatrycznego, w którym ten pierwszy przebywa. On też nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy wysyła do sądu pisemną opinię, w której wypowiada się nie tylko na temat stanu klinicznego pacjenta, ale także i tego, czy jego obecny stan zdrowia sprawia, że istnieje niebezpieczeństwo ponownego popełnienia przez niego czynu zabronionego (art. 203 § 1 k.k.w.)⁴³⁵. Ponadto zgodnie z art. 203 § 2 k.k.w. sąd może w każdym czasie żądać opinii o stanie zdrowia i stosowanym leczeniu lub terapii oraz ich wyników wobec sprawcy umieszczonego w szpitalu psychiatrycznym. Opinia w tym zakresie sporządzana jest przez biegłych lekarzy psychiatrów i psychologa i stanowi wsparcie dla sądu, aby mógł on trafnie ocenić, czy zachodzą przesłanki dalszego stosowania detencji, czy też pacjenta należy ze szpitala psychiatrycznego zwolnić.

Ostatnią różnicą, na którą należy zwrócić uwagę, jest funkcjonowanie w obu krajach dwóch centralnych organów, których rolą jest szeroko rozumiane kontrolowanie wykonywania detencji psychiatrycznej.

W Polsce organem tym jest Komisja Psychiatryczna do spraw Środków Zabezpieczających. w jej skład wchodzi dziewięciu członków, w tym dwóch przedstawicieli ministra właściwego ds. zdrowia, dwóch przedstawicieli Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, jednego przedstawiciela Sekcji Psychiatrii Sądowej Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego, dwóch przedstawicieli Regionalnych Ośrodków Psychiatrii Sądowej, jeden przedstawiciel Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym oraz jednego przedstawiciela zgłoszonego przez Komisję do spraw Szpitalnictwa Psychiatrycznego Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego. Wszyscy ww. członkowie, w tym przewodniczący, zastępca przewodniczącego oraz sekretarz, są wybierani na pięcioletnią kadencję przez ministra właściwego ds. zdrowia⁴³⁶.

Irlandzkim organem centralnym jest z kolei Komisja Rewizyjna ds. Zdrowia Psychicznego – *Mental Health (Criminal Law Review Board)*. w jej skład wchodzi przewodniczący oraz taka liczba członków, jaką Minister Sprawiedliwości, Równości i Reform prawnych (*Minister for Justice, Equality and Law Reform*) po konsultacji z Ministrem ds. Zdrowia i Dzieci (*Minister for Health and Children*) uzna za uzasadnioną w konkretnych okolicznościach (*may from time to time as the occasion requires appoint*). Przewodniczący Komisji musi mieć co najmniej dziesięcioletnie doświadczenie zawodowe

⁴³⁵ J. Heitzman, I. Markiewicz, *Finansowanie psychiatrii sądowej...*, s. 603.

⁴³⁶ § 2 ust. 1 i 2 rozporządzenia w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych.

na stanowisku praktykującego adwokata lub radcy prawnego lub być sędzią lub byłym sędzią sądu okręgowego, Wysokiego Trybunału lub Sądu Najwyższego. Przynajmniej jednym członkiem specjalnym Komisji musi być też zatwierdzony lekarz (*approved medical officer*). Kadencja członka Komisji Rewizyjnej trwa 5 lat, aczkolwiek po spełnieniu szczegółowych warunków może on zostać ponownie powołany na to stanowisko⁴³⁷. Obecnie skład Rady na ogół obejmuje czterech członków i poza Przewodniczącym są nimi dwaj konsultanci-psychiatrzy (*consultant psychiatrists*) oraz jeden doradca ds. psychoterapii (*counsellor psychotherapist*)⁴³⁸.

Zgodnie treścią postanowienia Sądu Najwyższego z 20.06.2013 r. polska Komisja ds. Środków Zabezpieczających pełni przede wszystkim funkcje „systemowego koordynatora realizacji środków zabezpieczających na płaszczyźnie ściśle medycznej”. Dzieje się tak dlatego, że jej udział w postępowaniu wykonawczym o zastosowanie środka zabezpieczającego jest obowiązkowy, sąd zaś „wykonując orzeczenie o zastosowaniu środka zabezpieczającego związanego z umieszczeniem w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym lub w zakładzie leczenia odwykowego, władny jest określić rodzaj zakładu”⁴³⁹. z tego też powodu decyzję w tym zakresie podejmuje on wyłącznie po zasięgnięciu opinii Komisji.

Zgodnie z treścią art. 201 § 1a k.k.w. do pozostałych zadań Komisji należy: wydawanie opinii dla właściwych sądów lub innych uprawnionych instytucji w sprawie przyjmowania, wypisywania lub przenoszenia sprawców, wobec których orzeczono wykonywanie środka zabezpieczającego w zakładach psychiatrycznych; analiza dostępnej dokumentacji, w tym leczenia, dokumentacji medycznej, w zakresie niezbędnym do wydania tych opinii. Komisja jest także zobowiązana do bieżącego analizowania informacji statystycznych na temat liczby dostępnych miejsc w zakładach psychiatrycznych przeznaczonych do wykonywania środków zabezpieczających oraz wizytowania zakładów psychiatrycznych dysponujących warunkami podstawowego, wzmocnionego i maksymalnego zabezpieczenia, w których wykonywany jest środek zabezpieczający.

Do podstawowych zadań irlandzkiej Komisji Rewizyjnej poza staniem na straży gwarancji chroniących prawa osób cierpiących na zaburzenia psychiczne i poddawanych hospitalizacji należy też sprawowanie stałego nadzoru nad realizacją detencji. Jednocześnie zgodnie z treścią art. 13 ust. 10 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*). Komisja ma także prawo do inicjowania badań w tym

⁴³⁷ *Criminal Law Insanity Act, 2006, Schedule 1 Mental Health (Criminal Law) Review Board.*

⁴³⁸ T. McGillicuddy, *The Criminal Law (Insanity) Bill 2002*, <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/2005-11-03/8/>: (dostęp 24.12.2023 r.).

⁴³⁹ Zob. postanowienie SN z 20.06.2013 r., i KZP 2/13, OSNKW 2013/7, poz. 55.

zakresie zarówno na wniosek pacjenta, jak i z własnej inicjatywy. Jej zadaniem jest też zapobieganie nieuzasadnionemu przetrzymywaniu zdrowych osób w szpitalu psychiatrycznym. co więcej, zgodnie z art. 13 ust. 3 (a–b) ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) w przypadku, gdy dyrektor kliniczny (*clinical director*) wyznaczonego ośrodka (*designated centre*) uzna, że dalsza opieka nie jest już wymagana, na mocy przepisów ustawy z 2006 r. jest zobowiązany przekazać tę opinię Radzie do akceptacji oraz w celu umożliwienia jej przeprowadzenia rozprawy rewizyjnej.

Warto także wspomnieć, że w myśl art. 13 ust. 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) Komisja nie rzadziej niż raz na sześć miesięcy jest zobowiązana do przeprowadzania ponownego rozpatrzenia podstaw zatrzymania niepoczytalnych lub uznanych za niezdolnych do uczestniczenia w procesie pacjentów⁴⁴⁰. Po przeprowadzeniu tzw. rozprawy rewizyjnej (*review hearing*) organ ten decyduje, czy osoba przebywająca w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym winna nadal w nim przebywać, czy też może być z tego obowiązku zwolniona. Jeśli zaś Komisja uzna, że dana osoba nie wymaga już opieki stacjonarnej ani leczenia w wyznaczonym ośrodku, wówczas może wydać nakaz jej bezwarunkowego zwolnienia (*unconditional*) albo z zastrzeżeniem konieczności dalszego leczenia ambulatoryjnego lub nadzoru (*conditional*), albo obu tych form⁴⁴¹.

Warto w tym miejscu zastrzec, że pierwszych latach swojego funkcjonowania charakteryzowany organ nie był uprawniony do podejmowania decyzji o warunkowym wypisie pacjenta (*conditional discharge orders*). w ustawie nie przewidziano też instrumentów pozwalających na ponowne skierowanie pacjenta do Centralnego Szpitala Psychiatrycznego w sytuacji, gdy naruszył on zasady warunkowego zwolnienia (*the patient chose not to comply with the order*). Wyjątkowo nieostre były również kryteria, którymi miała się kierować Komisja w ocenie, czy u sprawcy ustąpiły już zaburzenia psychiczne⁴⁴². Uzasadnione wątpliwości budził też normatywny kształt zwolnienia z Centralnego Szpitala Psychiatrycznego. Świadczy o tym fakt, że praktycy prawa wielokrotnie wyrażali pogląd, że konieczne jest doprecyzowanie, czy pacjent zwolniony z przymusowej hospitalizacji

⁴⁴⁰ w art. 13 ust. 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) ustawodawca stanowi, że Komisja Rewizyjna zapewnia, że zatrzymanie pacjenta jest poddawane przeglądowi w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym, w odstępach czasu, które uzna ona za stosowne, nie rzadziej jednak niż raz na 6 miesięcy zaś dyrektor kliniczny wyznaczonego ośrodka, w którym przebywa dany pacjent, jest zobowiązany do zastosowania się do wszelkich żądań Komisji Rewizyjnej związanych z tym przeglądem.

⁴⁴¹ Art. 11 oraz art. 13 ust. 8 (b) ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*).

⁴⁴² Zwraca na to uwagę D.M. McNamara, *The Insanity Defence, Indefinite Detention...*, s. 25.

psychiatrycznej, u którego stwierdzono reemisję zaburzeń psychicznych, winien podlegać dalszemu leczeniu w warunkach stacjonarnych i jakiejś formie nadzoru czy też nie⁴⁴³.

Istniejący stan prawny rodził także cztery inne pytania odnoszące się do tego:

- 1) Czy to do sądu należy dokonywanie wykładni celowościowej (*Purposive approach*) przepisów ustawy w obszarze identyfikacji dorozumianego upoważnienia do egzekwowania przestrzegania przepisów?
- 2) Czy decyzje Komisji Rewizyjnej kwestionujące bezwarunkowe zwolnienie pacjenta, u którego wystąpiła reemisja zaburzeń psychicznych z Centralnego Szpitala Psychiatrycznego są zgodne z prawem?
- 3) Czy dopuszczalne jest, by skarżący decyzje Komisji Rewizyjnej korzystali z wolności w stopniu odpowiadającym potrzebom medycznym?
- 4) Czy ustąpienie zaburzenia psychicznego, które uzasadniało przymusowe zatrzymanie pacjenta, oznacza, że skarżący musi zostać natychmiast i bezwarunkowo zwolniony z Centralnego Szpitala Psychiatrycznego?

Dla ilustracji omawianych problemów warto odwołać się do sprawy J.B. przeciwko Mental Health (Criminal Law) Review Board⁴⁴⁴. w przytoczonym stanie faktycznym skarżący, wobec którego orzeczono środek zabezpieczający w postaci detencji psychiatrycznej, uznał decyzję Komisji Rewizyjnej, odmawiającą jego natychmiastowego zwolnienia z Centralnego Szpitala Psychiatrycznego, za *ultra vires*. Jego pełnomocnik stwierdził także, że odmowa warunkowego zwolnienia jego klienta była sprzeczna z art. 5 EKPC, albowiem z jego dokumentacji medycznej jednoznacznie miało wynikać, że nie cierpiał on na zaburzenia psychiczne, a tym samym nie wymagał już leczenia w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym. ze stanowiska przewodniczącego Komisji Rewizyjnej wynikało z kolei, że uzasadnieniem dla takiej decyzji był brak stosownego ośrodka psychiatrycznego, w którym skarżący mógłby podjąć leczenie ambulatoryjne i podlegać jakiejś formie nadzoru⁴⁴⁵.

⁴⁴³ D.M. McNamara, *The Insanity Defence, Indefinite Detention...*, s. 25.

⁴⁴⁴ J.B. przeciwko Mental Health (Criminal Law) Review Board and Others [2008] IEHC 303, <https://ie.vlex.com/vid/j-b-v-mental-792554705> (dostęp 22.02.2024 r.).

⁴⁴⁵ w art. 13a ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) oraz w ustawie o niepoczytalności w prawie karnym z 2010 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2010*) ustawodawca irlandzki typizuje warunkowe (*conditional discharge order*) i bezwarunkowe zwolnienia (*unconditional discharge order*) z Centralnego Szpitala Psychiatrycznego. w artykule tym uregulowana jest też możliwość skierowania takiego pacjenta na leczenie ambulatoryjne lub zlecenia bliżej niedookreślonego nadzoru nad pacjentem. Podmiotem uprawnionym do podejmowania decyzji w tym obszarze jest Komisja Rewizyjna ds. Zdrowia Psychicznego (*Criminal Law Review Board*), która jest zobowiązana skonsultować się w tej sprawie z dyrektorem klinicznym wyznaczonego ośrodka (*clinical director designated centre*) – przyp. IJP.

Powyższe przesądziło, że postanowieniem z 19.11.2007 r. skarżący uzyskał zgodę na złożenie wniosku o kontrolę sądową. Po zapoznaniu się z materiałem zgromadzonym w sprawie sędziego J. Hanna orzekł, że działanie Komisji nie tylko nie stanowiło naruszenia art. 5 EKPC, ale też, stanowiło wyraz zagwarantowania osadzonemu „znaczej miary wolności” (*significant measure of liberty*). Wpływ na taką ocenę miał fakt, że mężczyźnie przyznano prawo, by cztery noce każdego tygodnia spędzał w domu rodzinnym, a pozostałe w szpitalu. to z kolei zaś pozwoliło sędziemu na konkluzję, że nawet jeśli sytuacja skarżącego była w obiektywny sposób niezadawalająca, to jednak absolutnie nie może uznać, że orzeczenie stanowiło naruszenie artykułu 5 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (...) Wnioskodawca otrzymał bowiem znaczną miarę wolności orzeczonej na podstawie jednomyślnej porady medycznej, a Komisja Rewizyjna podjęła właściwe i zgodne z prawem działania na jej podstawie⁴⁴⁶.

Sędzia podkreślił także, że Komisja Rewizyjna jako organ uprawniony do podejmowania decyzji w przedmiocie detencji psychiatrycznej ma prawo, by ją podejmować w sposób dyskrecyjny. Przesądzać o tym miał fakt, że przebieg zaburzeń psychicznych może być zróżnicowany i uzależniony od wpływu różnych czynników. w praktyce miało to oznaczać, że w ramach istniejących okoliczności Komisja samodzielnie i w pełni autonomicznie miała rozstrzygać, czy w świetle istniejących okoliczności oraz interesów różnych podmiotów właściwe i uzasadnione byłoby natychmiastowe i bezwarunkowe zwolnienie osoby, która przestała cierpieć na zaburzenia psychiczne, a które to doprowadziły do orzeczenia wobec niej detencji psychiatrycznej (*Responsible authority is entitled to exercise discretion in deciding whether, in the light of all the relevant circumstances and the interests at stake, it would be appropriate to order the immediate and absolute discharge of a person who is no longer suffering from a mental disorder which led to his confinement*)⁴⁴⁷.

W dalszej części uzasadnienia wyroku jurysta uznał, że prawodawca w art. 13a ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) milczy nad temat jakiegokolwiek nadzoru nad osobą tymczasowo zwolnioną z wyznaczonego ośrodka. i choć przy interpretacji tej regulacji należy zachować daleko idącą ostrożność, „aby nie wkroczyć w sferę uprawnień ustawodawcy poprzez interpretowanie przepisów w taki sposób, który byłby równoznaczny z ich ponownym napisaniem” (*one must be careful not to invade the realm of the legislator by interpreting legislation in such a way as would*

⁴⁴⁶ J.B. przeciwko Mental Health (Criminal Law) Review Board and Others [2008] IEHC 303.

⁴⁴⁷ J.B. przeciwko Mental Health (Criminal Law) Review Board and Others [2008] IEHC 303.

amount to a re-writing of same), to jednak uprawniony organ może pozwolić sobie na pewną uznaniowość⁴⁴⁸.

To z kolei miało oznaczać, że w opinii sądu dopuszczalne jest wydanie jednego z trzech form nakazów, tj. dalszego zatrzymania pacjenta, bezwarunkowego wypisania pacjenta lub też jego wypisania, ale z zastrzeżeniem podjęcia leczenia ambulatoryjnego lub nadzoru, lub obu tych form łącznie (*Section 13 (a) of the Act of 2006 is silent as to any regime for the supervision of a person provisionally discharged from a designated centre. As already observed, one of three orders can be made – the further detention of the patient, the unconditional discharge of the patient or his or her discharge subject to conditions for outpatient treatment or supervision or both*)⁴⁴⁹.

Na tożsame trudności związane z określaniem warunkowego zwolnienia z detencji psychiatrycznej, na podstawie ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), zwrócił także uwagę sąd w sprawie L przeciwko Kennedy⁴⁵⁰. Analogicznie jak poprzednio sprawa ta dotyczyła wydania przez Komisję Rewizyjną decyzji odmownej w sprawie zwolnienia z przymusowej detencji psychiatrycznej pacjenta, u którego stwierdzono reemisję zaburzeń psychicznych będących podstawą orzeczenia tego środka zabezpieczającego. Poza stwierdzeniem, że skarżący nie cierpi już na żadne zaburzenia psychiczne, które uzasadniałyby dalsze stosowanie wobec niego przymusowej opieki stacjonarnej, mężczyzna od dwóch lat miał nie przyjmować też żadnych leków.

Z kolei w raporcie Komisji Rewizyjnej podniesiono argument, w myśl którego dalsze utrzymywanie hospitalizacji psychiatrycznej wobec tego pacjenta miało być podyktowane ochroną interesu publicznego (*it was necessary to continue the detention in light of the public interest*). Działanie to miało być też zgodne z wolą samego ustawodawcy karnego, który w myśl treści art. 11 ust 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) oczekiwał, że „Komisja Rewizyjna przy wykonywaniu swych funkcji winna być niezależna oraz uwzględniać zarówno dobro i bezpieczeństwo samego pacjenta jak i interes publiczny” (*the Review Board shall be independent in the exercise of its functions under this Act and shall have regard to the welfare and safety of the person whose detention it reviews under this Act and to the public interest*)⁴⁵¹. Przewodniczący Komisji

⁴⁴⁸ J.B. przeciwko Mental Health (Criminal Law) Review Board and Others [2008] IEHC 303.

⁴⁴⁹ J.B. przeciwko Mental Health (Criminal Law) Review Board and Others [2008] IEHC 303.

⁴⁵⁰ L przeciwko Kennedy [2010] I.E.H.C. 195, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5da055454653d07dedfd5ad7/amp> (dostęp 22.02.2024 r.).

⁴⁵¹ L przeciwko Kennedy [2010] I.E.H.C. 195.

wyraźnie też zwrócił uwagę na brak ustawowych mechanizmów pozwalających na zastosowanie zwolnienia warunkowego wobec pacjenta zwalnianego z Centralnego Szpitala Psychiatrycznego.

Ze stanowiskiem tym zgodził się sędzia J. Peart z Wysokiego Trybunału, który stwierdził, że ustawodawca pozwala Komisji Rewizyjnej na dalsze zatrzymywanie osoby w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym, nawet jeśli nie cierpi ona już na zaburzenia psychiczne. Wypowiadając te słowa, sędzia zastrzegł jednak, że ta uznaniowość nie oznacza arbitralności, a więc że swoboda decyzyjna nie oznacza dowolności, bo Komisja „musi działać racjonalnie, zgodnie z postanowieniami sądu i zasadami sprawiedliwości przewidzianymi w Konstytucji” (*It must act rationally, judicially and in accordance with principles of constitutional justice*). Na zakończenie swego wyводу sędzia stwierdził, że „analiza przedstawionego stanu faktycznego pozwala na uznanie, że decyzja ta została podjęta zgodnie z prawem i nie upoważnia do zwolnienia skarżącego z przymusowej detencji psychiatrycznej na podstawie tego, że jego zatrzymanie jest bezprawne” (*in the circumstances of the present case is made in accordance with law, and does not mandate the applicant's release on the basis that his detention is unlawful*)⁴⁵².

Reasumując, omówione wyżej wyroki sądowe wyraźnie ilustrują wątpliwości interpretacyjne związane z unormowaniem art. 13a ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r., nieznacznie znowelizowanego przez ustawę o niepoczytalności w prawie karnym z 2010 r., dotyczące trudności w zwolnieniu warunkowym z przymusowej detencji psychiatrycznej pacjenta, u którego brak jest co prawda zaburzeń psychicznych uzasadniających jego pierwotne zatrzymanie, jednak z uwagi na możliwe zagrożenie dla bezpieczeństwa innych osób nie jest on niezwłocznie zwalniany, tylko nadal przetrzymywany.

Podsumowując, zarówno polski, jak i irlandzki ustawodawca przyjęli stanowisko, że uprawnionym do wykonywania detencji psychiatrycznej jest instytucja zewnętrzna. Różnica polega jednak na tym, że w Polsce instytucja ta jest niezależna od organu wykonującego detencję, w Irlandii zaś jest ona tą instytucją, która przesądza o długości jej trwania. O ile zatem w Polsce ten funkcjonujący na szczeblu centralnym wyspecjalizowany organ pełni wyłącznie funkcje opiniodawcze, a wszelkie decyzje w obszarze miejsca i długości trwania detencji należą do sądu, o tyle w Irlandii to Komisja podejmuje wszelkie decyzje na ten temat. Kolejna odmienność polega na tym, że polski organ przy sporządzaniu

⁴⁵² L przeciwko Kennedy [2010] I.E.H.C. 195.

opinii opiera się wyłącznie na podstawie danych zawartych w aktach sprawy. Irlandzki z kolei nie tylko bada zgromadzone w sprawie dokumenty, ale także przeprowadza rozprawy rewizyjne, w trakcie których ma bezpośredni kontakt pacjentem detencyjnym.

3. Elektroniczna Kontrola Miejsca Pobytu (EKMP) orzekana jako środek zabezpieczający oraz dozór elektroniczny orzekany jako środek pomocniczy w realizacji środków probacyjnych lub niesamoistny środek zapobiegawczy

Analiza praktycznego funkcjonowania dozoru elektronicznego w Polsce pozwala przyjąć, że w obecnym ujęciu kodeksowym elektroniczna kontrola miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego stanowi nie tylko jeden z nieizolacyjnych, samoistnych środków zabezpieczających wyszczególnionych przez ustawodawcę w art. 93a § 1 pkt 1 k.k., ale także system wykonywania krótkoterminowej kary pozbawienia wolności (art. 43la k.k.w.)⁴⁵³.

Odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego polega na zobowiązaniu skazanego do przebywania w miejscu ustalonym przez sąd jako miejsce wykonywania kary oraz jego opuszczaniu tylko w ściśle określonych porach i celu. Zachowanie skazanego, przebywającego poza zakładem karnym, jest przy tym nadzorowane zarówno pośrednio przez kuratora sądowego, jak i bezpośrednio przy użyciu środków elektronicznych. Sąd penitencjarny może udzielić skazanemu zezwolenia na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, jeżeli łącznie spełnione są warunki określone w art. 43la § 1 k.k.w., tj. 1) wobec skazanego orzeczono karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą jednego roku i 6 miesięcy albo wobec skazanego orzeczono karę pozbawienia wolności w wymiarze niższym niż 3 lata i któremu do odbycia w zakładzie karnym pozostała część tej kary w wymiarze nie większym niż 6 miesięcy, a nie zachodzą warunki przewidziane w art. 64 § 2, art. 64a lub art. 65 § 1 i 2 Kodeksu karnego; 2) odbywaniu kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego nie stoją na przeszkodzie szczególne względy wskazujące, że w razie odbycia kary w tym systemie nie zostaną osiągnięte cele kary; 3) skazany posiada określone miejsce stałego pobytu; 4) osoby pełnoletnie zamieszkujące wspólnie ze skazanym wyraziły zgodę, o której mowa w art. 43h § 3; 5) odbywaniu kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego nie stoją na przeszkodzie warunki techniczne, o których mowa w art. 43h § 1.

⁴⁵³ P. Hofmański, L.K. Paprzycki [w:] *Kodeks ...*, red. M. Filar, Warszawa 2008, s. 712. Zob. też A. Tunia, *Kary ograniczające i pozbawiające wolności człowieka w prawie wykroczeń* [w:] *Idea wolności w ujęciu historycznym, doktrynalnym i prawnym*, red. E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański, Toruń 2010, s. 417–427.

W myśl art. 41a k.k. przy pomocy dozoru elektronicznego możliwe jest także kontrolowanie zachowania skazanego, wobec którego orzeczono zakaz zbliżania się do określonych osób.

W Irlandii monitoring elektroniczny wykorzystywany był w różnych etapach postępowania karnego i nadal w różny sposób pozostaje on zintegrowany z systemem sankcji karnych. Próba prześledzenia drogi legislacyjnej w obszarze jego usankcjonowania wskazuje więc, że występował on zarówno jako środek probacyjny zwykły, środek probacji postpenitencjarnej, jak i mechanizm śledczy. w rezultacie był on wykorzystywany zarówno w postępowaniu karnym, jak i w postępowaniu wykonawczym w przedmiocie wykonania orzeczonej kary.

Początkowo był on stosowany wyłącznie jako element składowy systemu probacyjnego⁴⁵⁴. Stanowił zatem jedynie komponent systemu kontroli zachowania się jednostek podlegających próbie, które co prawda nie stwarzały zagrożenia popełnienia poważnego przestępstwa, jednak wymagały nieustannego i ścisłego dozoru⁴⁵⁵. Niekiedy też posługiwano się nim w ramach systemu probacji postpenitencjarnej, pozwalającego na kontrolowanie osób stwarzających ryzyko ponownego popełnienia czynów zabronionych⁴⁵⁶. Czasami wreszcie służył jako narzędzie wspomagające czynności dochodzeniowo-śledcze czy sposób monitorowania miejsc pobytu osób podejrzewanych o współpracę z organizacjami terrorystycznymi, zwłaszcza z Irlandzką Armią Republikańską⁴⁵⁷.

Pewna zmiana postrzegania nastąpiła w 2004 r., kiedy to zwrócono uwagę, że dozór elektroniczny może także występować jako forma odbywania kary pozbawienia wolności, a więc funkcjonować jako instytucja prawa karnego-wykonawczego. Możliwość tę jako pierwszy dostrzegł Minister Sprawiedliwości, Michael McDowell, który podczas corocznie organizowanej konferencji irlandzkiego Stowarzyszenia Strażników Więziennych (*Irish Prison Officers Association – POA*) stwierdził, że zamierza wprowadzić „elektroniczne znakowanie przestępców (...) jako alternatywę dla kary pozbawienia wolności, w celu zwolnienia miejsc w zakładach karnych” (*electronic tagging of criminals (...) as an alternative to custodial sentences, to free up prison places*). w dalszej części swojej wypowiedzi polityk podkreślił jednak, że ta pod każdym względem utylitarna instytucja mogłaby być adresowana wyłącznie

⁴⁵⁴ M. Nellis, *The Electronic Monitoring of Offenders in the European Penal Imaginary* [w:] *Re-imagining Imprisonment in Europe: Effects, Failures and the Future*, red. E. Carroll, K. Warner, Dublin 2014, s. 217–237.

⁴⁵⁵ V. Geiran, *Electronic Monitoring in Ireland: Disruptive Innovation, Affordance, or a Technology in Search of a Rationale?*, „Irish Probation Journal” 2021/18, s. 52.

⁴⁵⁶ G. Mair, M. Nellis, „Parallel Tracks”: *Probation and Electronic Monitoring in England, Wales and Scotland* [w:] *Electronically Monitored Punishment: International and Critical Perspectives*, red. M. Nellis, K. Beyens, D. Kaminski, Abingdon 2013, s. 63–81.

⁴⁵⁷ G. Mair, M. Nellis, „Parallel Tracks”: *Probation and Electronic Monitoring...*, s. 64.

do wąskiego grona skazanych, a więc jedynie do sprawców skazanych za popełnienie przestępstwa po raz pierwszy lub sprawców występków skierowanych przeciwko porządkowi publicznego. Uznał przy tym, że mogłaby być ona również wykorzystana wspólnie z innymi sankcjami wspólnotowymi (*its value as a useful means of having a non-custodial sentence for a first-time offenders such as public order offences, as well as its potential, in conjunction with other community sanctions*)⁴⁵⁸.

Ostatecznie niezależnie od założeń doktrynalnych, którym hołdował irlandzki projektodawca w ustawie o sądownictwie karnym z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*), po raz pierwszy usankcjonowano dozór elektroniczny. w myśl art. 102 miał on pełnić funkcję wspomnianej już sankcji wspólnotowej (*supervised community sanction*) lub warunku przedterminowego zwolnienia z kary pozbawienia wolności (*condition of early release from a prison sentence*)⁴⁵⁹. Kolejnym aktem normatywnym, w którym ustawodawca irlandzki odwołał się do tej instytucji normatywnej, była ustawa o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2007 r. (*Criminal Justice Act, 2007*). Zgodnie z treścią art. 11 dozór elektroniczny miał stanowić konieczne uzupełnienie irlandzkiego środka zapobiegawczego w postaci poręczenia majątkowego (*bail*)⁴⁶⁰.

Podsumowując, podstawowa różnica między obiema postaciami dozoru elektronicznego leży nie tyle w obszarze jego organizacji czy techniki dozoru, lecz w zakresie funkcji, jakie spełniają. Innymi słowy, w porównaniu do regulacji polskich elektroniczne monitorowanie sprawców czynów zabronionych w Irlandii nie jest ani środkiem zabezpieczającym, ani alternatywnym wobec izolacji więziennej systemem wykonywania kary pozbawienia wolności. Stanowi ono natomiast albo środek pomocniczy w realizacji środków probacyjnych, albo niesamoistny środek zapobiegawczy. Powyższe może zatem skłaniać do konkluzji, że w Polsce u podstaw omawianych regulacji leży albo realizacja funkcji kary rozumiana jako sprawiedliwa odpłata za czyn, albo cele prewencyjne, znajdujące swe uzasadnienie w niebezpieczeństwie stwarzanym przez sprawcę dla społeczeństwa. z kolei w irlandzkim prawie zawartość normatywna wskazuje, że dozór elektroniczny jest instytucją jakościowo odmienną, albowiem jego celem nie jest ani represja, ani typowe zabezpieczenie społeczeństwa, lecz możliwości resocjalizacyjne i readaptacyjne oraz możliwość posłużenia się nim w celu zapewniania prawidłowego toku postępowania⁴⁶¹.

⁴⁵⁸ C. Lally, *Electronic Tags on Prisoners Proposed*, „Irish Times” 7.05.2004 r. (dostęp 25.02.2024 r.).

⁴⁵⁹ V. Geiran, *Electronic Monitoring in Ireland: Disruptive Innovation...*, s. 53 i n.

⁴⁶⁰ Number 29 of 2007 Irish Statute Book.

⁴⁶¹ w polskiej literaturze przedmiotu uwagę na różne funkcje dozoru elektronicznego zwraca H. Mazur, *Dozór elektroniczny w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2009/7–8, s. 126 i n.

3.1. Elektroniczna kontrola miejsca pobytu sprawcy czynu zabronionego jako środek zabezpieczający w polskim prawie karnym

Przystępując do analizy problematyki dotyczącej elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu zabronionego, należy podkreślić, że jest ona realizowana jako środek zabezpieczający i wykonywana w systemie dozoru elektronicznego jako dozór mobilny, umożliwiający kontrolę bieżącego miejsca pobytu sprawcy (art. 93e k.k.). Warto także przypomnieć, że omawiany tu środek ochronny jest uregulowany zarówno na gruncie przepisów karnomaterialnych, jak i karnowykonawczych. w art. 93e k.k. ustawodawca sformułował jego definicję, zgodnie z którą jest to nieprzerwana kontrola miejsca pobytu sprawowana przy pomocy środków technicznych. z kolei w rozdziale VII a Kodeksu karnego wykonawczego zatytułowanym „System dozoru elektronicznego” znajdują się szczegółowe zasady dotyczące wykonywania określonych kar, środków karnych i zabezpieczających związanych z kontrolą miejsca pobytu przy użyciu technicznych środków kontroli⁴⁶². Uregulowania wykonawcze dotyczą m.in.: podmiotów dozorujących, środków technicznych służących wykonywaniu dozoru elektronicznego, praw i obowiązków osób objętych elektroniczną kontrolą pobytu, czynności podmiotów wykonujących dozór elektroniczny czy przypadkami czasowego wstrzymania realizacji tego środka zabezpieczającego. w ustawie karnowykonawczej jest też rozdział XIII, w którym znajdują się uregulowania dotyczące środków zabezpieczających, jednak żaden z nich nie odnosi się bezpośrednio do realizacji dozoru elektronicznego⁴⁶³.

Jak słusznie jednak zauważa Piotr Góralski, między uregulowaniami o charakterze prawnokarnym i karnowykonawczymi w tym obszarze istnieje kilka sprzeczności. z jednej strony związane są one z faktem, że wynikający z treści art. 93e k.k. obowiązek poddania się nieprzerwanej, elektronicznej kontroli miejsca pobytu oznacza, że zastosowany może być wyłącznie dozór mobilny, albowiem jedynie on gwarantuje ciągłość tej kontroli. z drugiej jednak strony z treści art. 41a § 1 w zw. z art. 99 § 1 k.k. wynika, że środek ten może także przyjąć formę dozoru zbliżeniowego w przypadku orzeczenia wobec niepoczytalnego sprawcy czynu karalnego zakazu zbliżania się do określonych osób, kontrolowanego w systemie dozoru elektronicznego. Jeszcze innym źródłem niejasności może być sprzeczność między analizowanym art. 93e k.k. a art. 202 k.k.w. w myśl tego pierwszego

⁴⁶² Zob. też T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze wraz z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2016, s. 143 i n.

⁴⁶³ Zob. P. Góralski, *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (część 2)*, „Prokuratura i Prawo” 2017/10, s. 67.

elektroniczna kontrola miejsca pobytu stanowi samoistny środek zabezpieczający, tymczasem w myśl tego drugiego sprawca, wobec którego wykonywany jest środek zabezpieczający, winien być objęty odpowiednim postępowaniem leczniczym, psychoterapeutycznym, rehabilitacyjnym lub resocjalizacyjnym, którego celem jest poprawa stanu jego zdrowia i zachowania w stopniu umożliwiającym funkcjonowanie w społeczeństwie w sposób niestwarzający zagrożenia porządku prawnego. Tymczasem elektroniczna kontrola miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego może być orzeczona przez sąd samodzielnie, bez połączenia z realizacją środków leczniczych. Konieczność ujednolicenia uregulowań prawa karnego materialnego oraz wykonawczego ma być też wymagana w obszarze realizacji środka zabezpieczającego przy użyciu dozoru elektronicznego na podstawie art. 41b § 3 k.k. w zw. z art. 99 § 1 k.k. z postanowieniami prawa karnego wykonawczego określonymi w art. 43c § 1 k.k.w.⁴⁶⁴

Powracając do analizy treści art. 43c § 1 k.k.w., należy podkreślić, że wynika z niego, iż środki zabezpieczające w systemie dozoru elektronicznego wykonuje się jako dozór zbliżeniowy lub mobilny. Natomiast w art. 43b § 3 k.k.w. ustawodawca stanowi, że celem dozoru mobilnego jest kontrolowanie aktualnego miejsca pobytu skazanego, niezależnie od tego, gdzie on przebywa. z kolei dozór zbliżeniowy umożliwia kontrolowanie zachowywania przez skazanego określonej minimalnej odległości od osoby wskazanej przez sąd.

Infrastruktura dozoru elektronicznego wskazana przez ustawodawcę w art. 43f § 1 k.k.w. obejmuje: 1) centralę monitorowania; 2) system teleinformatyczny, za pomocą którego podmiot prowadzący centralę monitorowania, podmiot dozorujący, sądy, sędziwi kuratorzy zawodowi i inne uprawnione podmioty przetwarzają informacje związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kar w systemie dozoru elektronicznego (system komunikacyjno-monitorujący); 3) nadajniki; 4) rejestratory stacjonarne i przenośne. Zdalne sprawowanie kontroli nad osobą dozorowaną polega na umieszczeniu na jej ręce lub nodze nadajnika, który albo wysyła impulsy radiowe do rejestratora lub też określa na bieżąco miejsce znajdowania się dozorowanej jednostki na podstawie systemu satelitarnego GPS. Impulsy z rejestratora lub sygnał GPS za pośrednictwem systemu teleinformatycznego są przekazywane do centrali monitorowania (art. 43f § 1 k.k.w.)⁴⁶⁵.

⁴⁶⁴ Zob. P. Góralski, *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (cz. 1)*..., s. 43–47.

⁴⁶⁵ P. Góralski, *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (cz. 1)*..., s. 68. Zob. też K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 373.

Jak stanowi ustawodawca w art. 43h § 1 i 2 k.k.w., warunkiem orzeczenia środka zabezpieczającego w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu jest istnienie odpowiednich warunków technicznych, na które składają się liczba i zasięg dostępnych nadajników i rejestratorów oraz możliwości organizacyjne ich obsługi. w przypadku zaś gdy warunki techniczne nie są wystarczające do jednoczesnego objęcia dozorem mobilnym wszystkich skazanych, wobec których dozór taki został orzeczony, w pierwszej kolejności kieruje się do wykonania dozory mobilne orzeczone jako środek zabezpieczający. z kolei w związku z orzeczeniem elektronicznej kontroli miejsca pobytu i zgodnie z treścią art. 43m k.k.w. sprawca zobowiązany jest zgłosić podmiotowi dozoru, w terminie i w sposób, które zostały określone przez sąd albo komisję penitencjarną, gotowość do instalacji środków technicznych.

W art. 43n § 1 k.k.w. przewidziane są obowiązki skazanego związane z wykonywaniem dozoru elektronicznego. Obejmują one nieprzerwane noszenie nadajnika, dbanie o powierzone środki techniczne, w tym zwłaszcza chronienie ich przed utratą, zniszczeniem, uszkodzeniem lub uczynieniem niezdatnymi do użytku oraz zapewnienie im stałego zasilania energią elektryczną. Skazany zobowiązany jest także do udostępniania podmiotowi dozoru powierzonych mu środków technicznych do kontroli, ich naprawy lub wymiany na każde żądanie tego podmiotu, obejmujące również umożliwienie pracownikom tego podmiotu wejście do pomieszczeń, w których skazany przebywa, lub na nieruchomości, stanowiącą jego własność lub będącą w jego zarządzie. na skazanym ciąży także obowiązek udzielania prezesowi sądu lub upoważnionemu sędziemu, sądowemu kuratorowi zawodowemu, podmiotowi dozoru i podmiotowi prowadzącemu centralę monitorowania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary i wykonywania nałożonych obowiązków, a także stawiania się na wezwania sędziego i kuratora. Niestosowanie się do ww. obowiązków związanych z orzeczonym środkiem zabezpieczającym zagrożone jest penalizacją, którą ustawodawca wprowadza w art. 244b § 1 k.k. w przypadku dozoru elektronicznego sankcją za umyślne dopuszczenie do zniszczenia, uszkodzenia, uczynienia niezdatnym do użytku nadajnika, rejestratora stacjonarnego lub przenośnego przewiduje również art. 43s k.k.w., który nakłada na sprawcę obowiązek uiszczenia opłaty wyrównawczej. Zastosowanie może mieć też wreszcie art. 66a k.w.⁴⁶⁶, w myśl którego osoba, wobec której wykonuje się karę, środek karny lub środek zabezpieczający w systemie dozoru elektronicznego, albo osoba chroniona, która umyślnie dopuszcza do zniszczenia,

⁴⁶⁶ Ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2023 r. poz. 2119), dalej – k.w.

uszkodzenia, uczynienia niezdatnym do użytku nadajnika, rejestratora stacjonarnego lub przenośnego stanowiących środki techniczne służące do wykonywania dozoru elektronicznego, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.

Z treści art. 93a §1 k.k. w zw. z art. 93c k.k. wynika, że elektroniczna kontrola miejsca pobytu może zostać orzeczona zarówno jako środek zabezpieczający wobec sprawców poczytalnych, jak i niepoczytalnych. w grupie tych pierwszych będą ci sprawcy, którzy dopuścili się przestępstwa w stanie poczytalności znacznie ograniczonej lub w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, zaburzeniami osobowości czy z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka⁴⁶⁷. do drugiej grupy będą z kolei należeć ci sprawcy, którzy w chwili popełnienia czynu zabronionego nie byli zdolni rozpoznać znaczenia swojego czynu ani nie mogli z rozeznaniem pokierować swoim postępowaniem.

Zasadą wynikającą z art. 93b § 4 k.k. jest możliwość orzeczenia wobec tego samego sprawcy więcej niż jednego środka zabezpieczającego. to z kolei oznacza, że elektroniczna kontrola miejsca pobytu może przyjąć jedyną, niepołączoną z innymi postać środka zabezpieczającego realizowanego wobec niepoczytalnych sprawców czynów karalnych, jak i może być stosowana wobec tego samego sprawcy w połączeniu z innymi środkami zabezpieczającymi. Brak jest zatem przeszkód prawnych, by orzec ją wraz z terapią czy też z którymś środkiem karnym orzekanym tytułem środków zabezpieczających, jak np. nakazem czasowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym czy zakazem zbliżania się do określonych miejsc. w pierwszym przypadku będzie to możliwe w sytuacji, gdy opieka nad sprawcą cierpiącym na zaburzenia psychiczne, preferencji seksualnych czy osobowości ze strony krewnych lub innych osób będzie wystarczająca, żeby sprawca dobrowolnie poddawał się leczeniu lub terapii⁴⁶⁸. w drugim zaś obowiązek bezterminowego poddania się dozorowi elektronicznemu może z kolei służyć weryfikacji, czy sprawca, wobec którego orzeczono nakazy i zakazy z art. 39 pkt 2–3 k.k., właściwie się z nich wywiązuje.

Elektroniczną kontrolę miejsca pobytu można także wdrożyć obok przymusowej internacji w zakładzie psychiatrycznym. w tym wypadku sytuacja jest jednak nieco bardziej złożona. Przyczyną tego jest brak jednoznacznych wskazań ustawodawcy co do sekwencji wykonywania tych dwóch środków zabezpieczających. Przeważa na ogół stanowisko, że w pierwszej kolejności winno nastąpić umieszczenie takiej osoby w zakładzie

⁴⁶⁷ P. Góralski, *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (cz. 1)*..., s. 48 i n.

⁴⁶⁸ Zwracają na to uwagę J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym*..., s. 157.

psychiatrycznym⁴⁶⁹. Dopuszczalna jest również sytuacja, na którą ustawodawca wskazuje w art. 93d § 2 k.k., iż w postanowieniu umarzającym postępowanie karne sąd zastosuje internację w zakładzie psychiatrycznym, bez równoczesnego orzeczenia elektronicznej kontroli miejsca pobytu. Tę natomiast orzeknie dopiero na etapie postępowania wykonawczego przy uchyleniu środka⁴⁷⁰.

W stosunku do poczytalnych sprawców przestępstw, których ustawodawca wymienia w art. 93c pkt 2–5 k.k., możliwe jest także orzeczenie elektronicznej kontroli miejsca pobytu kumulatywnie z karami wolnościowymi, tj. karą grzywny, karą ograniczenia wolności lub karą pozbawienia wolności z warunkowym jej zawieszeniem.

Natomiast w myśl art. 93d § 4 k.k. omawiany środek zabezpieczający może być także zastosowany w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności. Elektroniczna kontrola miejsca pobytu może zatem zostać orzeczona do czasu wykonywania kary pozbawienia wolności, jednak nie wcześniej niż na sześć miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub odbyciem przez skazanego kary pozbawienia wolności. Warto także zastrzec, że zgodnie z art. 93d § 5 k.k. w przypadku orzeczenia przez sąd wobec sprawcy kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, kary 25 lat pozbawienia wolności lub kary dożywotniego pozbawienia wolności omawiany środek zabezpieczający stosuje się po odbyciu tej kary lub po warunkowym zwolnieniu z jej odbywania⁴⁷¹.

Jednocześnie warto podkreślić, że rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę w art. 93d § 6 k.k., umożliwiające ponowne orzeczenie tego samego środka zabezpieczającego, terapii lub terapii uzależnień w ciągu 3 lat od uchylenia środka zabezpieczającego, pozostawia sądowi znaczny margines swobody i możliwość podjęcia decyzji w dużej mierze niezdeterminowanej przez przepisy prawne. Warunkiem ponownego orzeczenia elektronicznej kontroli miejsca pobytu lub innego wolnościowego środka zabezpieczającego jest bowiem, by zachowanie sprawcy po uchyleniu środka zabezpieczającego wskazywało że „zachodzi konieczność stosowania środków zabezpieczających”. Oznacza to, że osoba ta nie musi nawet popełnić czynu zabronionego, wystarczające jest bowiem, by jej zachowanie jedynie wskazywało na wysokie prawdopodobieństwo jego ponownego popełnienia. Podstawę ponownego orzeczenia środka zabezpieczającego stanowi zatem ten

⁴⁶⁹ P. Góralski, *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (cz. 1)*..., s. 49 i przywołana tam literatura.

⁴⁷⁰ P. Góralski, *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (cz. 1)*..., s. 49 i przywołana tam literatura.

⁴⁷¹ P. Kładoczny, *Reforma czy rewolucja? Nowy kształt środków zabezpieczających. Nowelizacja środków zabezpieczających*, „*Studia Iuridica*” 2016/65, s. 184 i n.

sam czyn zabroniony, za popełnienie którego został orzeczony pierwotny środek zabezpieczający⁴⁷².

Podsumowując, elektroniczna kontrola miejsca pobytu może zostać orzeczona jako wyłączny środek zabezpieczający lub kumulatywnie z karami wolnościowymi, innymi środkami karnymi oraz bezwzględną karą pozbawienia wolności. Decyzję w tym przedmiocie podejmuje sąd, opierając się na opinii biegłych, których zgodnie z treścią art. 354a § 1 k.p.k. winien wysłuchać. Biegli zaś w swej opinii winni wykazać m.in.: czy i jak wysokie jest prawdopodobieństwo, że sprawca ponownie dopuści się czynu zabronionego oraz czy zastosowana w charakterze środka zabezpieczającego elektroniczna kontrola miejsca pobytu sprawcy czynu zabronionego lub przestępstwa będzie wystarczająco skuteczna pod względem zapobieżenia dalszemu popełnianiu przez niego czynów karalnych⁴⁷³.

3.2. Dozór elektroniczny jako środek pomocniczy w realizacji środków probacyjnych i niesamoistny środek zapobiegawczy w irlandzkim prawie karnym

Jak już było powiedziane, współczesny zakres przedmiotowy i podmiotowy instytucji dozoru elektronicznego w Irlandii jest odmienny od polskiej elektronicznej kontroli miejsca pobytu. Można zatem w pewnym uproszczeniu przyjąć, że choć urządzenia techniczne i sposób ich wykorzystania w obu krajach są tożsame, to jednak różne są cele obu środków.

W Irlandii dozór elektroniczny jest w pierwszej kolejności wykorzystywany jako uzupełnienie środka zapobiegawczego w postaci poręczenia majątkowego (*bail*)⁴⁷⁴. Poręcznie to przyjmuje zresztą analogicznie jak w Polsce formę swoistej umowy zawartej między organem procesowym a oskarżonym (*station bail, district court bail, high court bail*) lub inną osobą, która gwarantuje, że oskarżony będzie wypełniać wszelkie obowiązki procesowe. Obowiązki te mogą obejmować stawiennictwo na każde wezwanie organu procesowego, powstrzymanie się od utrudniania postępowania i popełniania przestępstw oraz dobre zachowywanie się (*that the accused person shall otherwise be of good behaviour*) w zamian

⁴⁷² P. Góralski, *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego*. Część 1... s. 53. R.A. Stefański, *Środki zabezpieczające w znowelizowanym kodeksie karnym...*, s. 14 i przywołana tam literatura i orzecznictwo. Odmienne stanowisko reprezentuje A. Barczak-Oplustil, w opinii której nie wystarczy sama zmiana okoliczności faktycznych, aby ponownie orzec środek zabezpieczający. Zdaniem Autorki musi ona spowodować taką zmianę w zachowaniu sprawcy, która aktualizowałaby materialne przesłanki zastosowania środka zabezpieczającego. A. Barczak-Oplustil, *Środki zabezpieczające...*, s. 770.

⁴⁷³ P. Góralski, *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (cz. 1)...*, s. 52; I. Zgoliński, *Komentarz do rozdziału X k.k.* [w:] A. Ziółkowska, A. Lach, I. Zgoliński, J. Lachowski, T. Oczkowski, V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 501–502.

⁴⁷⁴ Art. 11 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2007 r. (*Criminal Justice Act, 2007*).

za gwarancję pozostania na wolności⁴⁷⁵. Tytułem uzupełnienia warto dodać, że w postanowieniu o zastosowaniu poręczenia majątkowego sąd może zobowiązać oskarżonego także do innych zachowań, które po uwzględnieniu okoliczności sprawy są zdaniem sądu konieczne. Może być to zwłaszcza zakaz opuszczania określonego obszaru; obowiązek okresowego zgłaszania się do wskazanego posterunku *Garda Síochána*, zobowiązanie do czasowego oddania paszportu lub innego dokumentu podróży, zakaz przebywania w określonych lokalach lub miejscach lub powstrzymanie się od kontaktowania z określonymi przez sąd osobami⁴⁷⁶.

Poza złożeniem przez uprawnioną osobę rękojmi w postaci pieniędzy, papierów wartościowych lub hipoteki (art. 5 ustawy o poręczeniu majątkowym z 1997 r.) dodatkową gwarancją, że oskarżony nie ucieknie, nie ukryje się, a także nie będzie podejmował innych działań mogących w sposób bezprawny utrudnić postępowanie, jest też dozór elektroniczny, przy pomocy którego możliwe jest kontrolowanie faktycznego miejsca pobytu oskarżonego.

Na zachowania uczestników postępowania karnego wpływa więc nie tylko możliwość utraty wartości majątkowych objętych umową, w przypadku zaistnienia okoliczności wskazanych w art. 6 ust. 1 i ust. 2 ustawy o poręczeniu majątkowym z 1997 r., ale też wspomniany już monitoring, który na bieżąco pozwala kontrolować, czy oskarżony zachowuje się w sposób zgodny z oczekiwaniami sądu⁴⁷⁷.

Poza zabezpieczeniem procesu przed bezprawną ingerencją ze strony oskarżonego dozór elektroniczny pełni także funkcję środka pomocniczego w realizacji środków probacyjnych. w takim przypadku jego celem jest ścisła kontrola wykonywania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków i poleceń, zapobieganie powrotowi do przestępstwa oraz wychowawcze oddziaływanie na skazanego. Podmiotem dozoru jest sąd działający za pośrednictwem kuratora, kontrola zaś sprawowana jest zdalnie. Osoba skazana objęta dozorem elektronicznym mimo obecności we własnym domu znajduje się pod kontrolą aparatu państwa, może być ona zobowiązana przez sąd do pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wskazanym miejscu w wyznaczonym czasie, wykonywania nałożonych na nią obowiązków, stawianie się na każde wezwania sędziego i kuratora oraz powstrzymywania się od bywania w określonych miejscach lub o wyznaczonym czasie. Obowiązek pozostawania pod dozorem elektronicznym ma więc

⁴⁷⁵ Art. 11 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2007 r. (*Criminal Justice Act, 2007*). Zob. też T. Dudek, *Czy poręczenie majątkowe jest w stanie zabezpieczyć tok postępowania*, „Prokuratura i Prawo” 2012/9, s. 151.

⁴⁷⁶ Zob. art. 6 ust. 1 a i b ustawy o poręczeniu majątkowym z 1997 r. (*Bail Act, 1997*), Number 16 of 1997 Irish Statute Book.

⁴⁷⁷ J.D. Charity, *Electronic Tagging of Applicant for Bail*, „Bar Review” 2010/15 (5), s. 88 i n.

z jednej strony wymuszać na poddanej mu osobie samokontrolę i reżim zachowania oparty na świadomości, że konsekwencją niespełnienia warunków określonych przez sąd może być pozbawienie wolności. z drugiej jednak strony ma wyrabiać w niej pożądane zachowania np. wykonywać kontrolowaną karę na cele społeczne, uzupełnić wykształcenie, podjąć terapię lub terapię uzależnień czy nie bywać w określonych lokalach lub środowiskach⁴⁷⁸.

Niezależnie od powyższego w kontekście podjętej problematyki odnotować należy, że irlandzka władza wykonawcza rozważała możliwość zainicjowania działań normatywnych, których celem byłoby zredukowanie roli kary bezwzględnego pozbawienia wolności na rzecz kar nieizolacyjnych⁴⁷⁹. Pierwsze działania podjęto w 2011 r., kiedy to w następstwie globalnego kryzysu gospodarczego z 2008 r. pojawiła się konieczność znaczącego ograniczenia wydatków publicznych. Decyzją Ministra Sprawiedliwości na cięcia budżetowe zdecydowano się także w obszarze w systemie penitencjarnego. Szczegółowe rozwiązania w tym zakresie zostały sformułowane w Rządowym Programie Uzdrawienia Kraju (*National Recovery Government of Ireland, 2011–2014*), w którym pojawiło się stwierdzenie o konieczności ponownego rozważenia planu dotyczącego budowy zakładu karnego w Thornton Hall⁴⁸⁰.

W dokumencie zaakcentowano również zasadność poszukiwania nowych, alternatywnych rozwiązań pozwalających na uniknięcie kosztów, które irlandzki rząd musiałby ponieść przy budowaniu wspomnianej placówki (*to review the proposal to build a new prison at Thornton Hall and to consider alternatives, if any, to avoid the costs yet to be incurred by the State in building such a new prison*)⁴⁸¹.

Na uwagę zasługuje także fakt, że w raporcie końcowym Grupy ds. Przeglądu projektu Thornton Hall (*The Report of the Thornton Hall Project Review Group*) powołanej na wniosek ówczesnego Ministra Sprawiedliwości i Równości Prawa, Alana Shattera, pojawiło się stwierdzenie, że konieczne jest poszukiwanie „alternatywnych form zatrzymania” (*alternative forms of detention*), w tym „zatrzymania w domu” (*home detention*), które „może obejmować monitoring elektroniczny” (*may involve electronic*

⁴⁷⁸ Zob. art. 102 i 103 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁴⁷⁹ Zob. *Electronic Monitoring Devices Regulations, 2010* (S.I. No. 209 of 2010), <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2010/si/409/made/en/print> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁴⁸⁰ *The National Recovery Plan 2011–2014*, <https://enterprise.gov.ie/en/publications/the-national-recovery-plan-2011-2014.html> (dostęp 23.02.2024 r.), s. 68. Zwraca na to również uwagę J.D. Charity, *Electronic Tagging...*, s. 88.

⁴⁸¹ *The National Recovery Plan 2011–2014...*, s. 68.

monitoring)⁴⁸². z inicjatywy Ministra postanowiono również uchwalić nową „formę tymczasowego zwolnienia” (*Earned Temporary Release*) wraz z równoczesnym wymogiem wykonywania przez skazanego prac społecznych. Instytucja ta miała także przewidywać obowiązek zastosowania elektronicznego monitoringu (*could also provide for an electronic monitoring requirement*)⁴⁸³.

Propozycja przedterminowego zwolnienia została rozpatrzona w trybie pilnym przez międzywydziałową grupę roboczą reprezentowaną przez Departament Sprawiedliwości i Równości (*Department of Justice and Equality*). w jej skład weszli również przedstawiciele służb więziennych i kuratorskich. w 2014 r. wspólnie opracowano też program „Powrót wspólnotowości (Służba Probacyjna/Irlandzka służba Penitencjarna)” (*Community Return – Probation Service/Irish Prison Service*, 2014). Obecnie program ten jest w dalszym ciągu realizowany i cieszy się dużym poparciem społecznym. Jego głównym założeniem jest zmniejszenie represyjności systemu, tak aby do zakładów karnych nie trafiały osoby z krótkotrwałymi wyrokami. to z kolei ma uzasadniać stosowanie przedterminowego zwolnienia wobec więźniów odbywających kary od roku do ośmiu lat pozbawienia wolności. Więźniowie ci w ramach kary są zobowiązani wykonywać nieodpłatne prace na rzecz społeczności lokalnej. Podlegają oni też stałemu nadzorowi pracowników probacyjnych, nie są jednak objęci nadzorem elektronicznym. Przyczyną tego stanu rzeczy ma być przede wszystkim fakt, że dotychczasowo realizowane programy związane z monitorowaniem sprawców przestępstw napotykały szereg problemów technicznych. Po drugie zaś dominuje przekonanie, że dozór elektroniczny może mieć zastosowanie jedynie w stosunku do przestępców mniej zdemoralizowanych, popełniających przestępstwa o niższym stopniu społecznej szkodliwości, niezaskługujących na szczególnie surowe kary⁴⁸⁴. z kolei wobec niebezpiecznych sprawców przestępstw, którzy opuścili zakład karny, zasadne jest zastosowanie kontroli okresowej bądź tradycyjnego dozoru urzędnika probacyjnego lub funkcjonariusza *Gàrda Síochana*⁴⁸⁵.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że przekonanie powyższe jest konsekwencją dwóch badań pilotażowych tym zakresie. Pierwsze z nich miało miejsce w 2010 r. Objęło ono swym zasięgiem 31 przedterminowo zwolnionych więźniów. Zastosowany wobec nich elektroniczny monitoring miał być warunkiem koniecznym tymczasowego zwolnienia.

⁴⁸² Department of Justice and Equality, *The Report of the Thornton Hall Project Review Group*, Dublin 2011, s. 62.

⁴⁸³ *The Report...*, s. 63 i 71.

⁴⁸⁴ I. O'Donnell, *An Evidence Review of Recidivism and Policy Responses*, Dublin 2020, s. 46 i 47 oraz 73–76.

⁴⁸⁵ Zob. *Irish Prison Service*, 2011, s. 11, <http://www.irishprisons.ie/images/pdf/annualreport11.pdf> (dostęp 23.02.2024 r.).

w sprawozdaniu z oceny pilotażu stwierdzono, że choć elektroniczny monitoring przyniósł pewną, choć niewielką wartość dodaną w procesie zarządzania osobami skazanymi, to jednak koszty związane z realizacją tego programu były bardzo wysokie⁴⁸⁶.

Drugie badanie tego typu zostało przeprowadzone przez Irlandzką Służbę Więzienną w 2014 r., a uczestniczyło w nim 62 skazanych. w ramach tej grupy znajdowały się osoby, w stosunku do których zarządzono przerwę w odbywaniu kary pozbawienia wolności na czas ich pobytu w szpitalu, skazani przebywający w areszcie domowym oraz więźniowie przedterminowo zwolnieni z zakładu karnego w ramach realizacji programów „Powrót do społeczności” (*Community Return*) lub „Wsparcie społeczności” (*Community Support*). Ostatecznie jednak mimo pozytywnych wyników także nie zdecydowano się na szersze wdrożenie monitoringu elektronicznego. Główną przyczyną miały być wysokie koszty finansowe⁴⁸⁷. z tego samego powodu na rozszerzenie programu nie zdecydowano się także w 2018 r.⁴⁸⁸.

Nie zmienia to faktu, że w myśl raportu Irlandzkiej Służby Więziennej z 2017 r. (*An Irish Prison Service, 2017*) elektroniczny monitoring jako nowa forma kontroli zachowania skazanych miał odgrywać istotną rolę ochronną w irlandzkiej polityce penitencjarnej. w dokumencie tym podkreślono też humanitaryzm tego rozwiązania. z jednej strony miał on bowiem pozwalać na zdalne sprawowanie kontroli nad osobą dozorowaną przez aparat państwa, z drugiej zaś stwarzać znacznie tańsze i dużo bardziej skuteczne możliwości resocjalizacyjne i readaptacyjne. z tego też powodu wyróżniono pewne kategorie więźniów, którzy albo w przerwie odbywania kary, albo też po jej odbyciu mieli podlegać tej formie nadzoru. Należć do nich mieli przede wszystkim: pacjenci szpitali (*hospital in-patients*) oraz tzw. wyjątkowo aktywni przestępcy (*prolific offenders*), którzy z uwagi na charakter popełnionego przez siebie przestępstwa, a zarazem swą dotychczasową historię mieli wymagać dodatkowych kontroli umożliwiających im przestrzeganie warunków tymczasowego zwolnienia⁴⁸⁹.

W irlandzkiej debacie nad skutecznością dozoru elektronicznego zwracano też uwagę, że instytucja ta może być pomocna przy podejmowaniu różnego rodzaju działań profilaktycznych wobec rzeczywistych lub potencjalnych, choć realnych zagrożeń

⁴⁸⁶ Por. też M. Rogan, *Prison Policy in Ireland: Politics, Penal Welfarism and Political Imprisonment*, London 2011, s. 92–94.

⁴⁸⁷ M. Rogan, *Prison Policy...*, s. 96 i n.

⁴⁸⁸ Joint Committee on Justice and Equality (2018), *Report on Penal Reform and Sentencing, (32/JAE/19)*, Dublin 2018: Houses of the Oireachtas, s. 115.

⁴⁸⁹ Irish Prison Service, *Annual Report 2017*, https://www.irishprisons.ie/wp-content/uploads/documents_pdf/IPS-annualreport-2017.pdf (dostęp 23.02.2024 r.), s. 69.

i zamachów. Zwracano przy tym uwagę, że istnieje możliwość wykorzystania dozoru elektronicznego jako sposobu kontroli i nadzoru nad określonymi sprawcami lub sprawcami określonych typów przestępstw po zakończeniu odbywania kary w zakładzie karnym. i tak w raporcie Departamentu Sprawiedliwości i Równości (*Department of Justice and Equality*) z 2009 r. zwrócono uwagę, że dozór elektroniczny może być ważnym środkiem efektywnego monitorowania osób skazanych za przestępstwa seksualne, a tym samym istotnym uzupełnieniem istniejących nakazów postpenalnych wobec tej kategorii sprawców⁴⁹⁰. Miał on być wykorzystywany jako GPS i stosowany przede wszystkim wobec tzw. niewspółpracujących przestępców seksualnych (*incooperative sex offenders*). w raporcie pojawiło się też stwierdzenie, że dozór elektroniczny może zostać nałożony na przestępcę seksualnego albo na podstawie obowiązujących już regulacji karnomaterialnych, a zwłaszcza jako element nadzoru po zwolnieniu z zakładu karnego (*Post-Release Supervision Order*) na podstawie ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r., albo jako element nadzoru po częściowym zawieszeniu kary (*Part-Suspended Sentence Supervision Order*)

Potencjalne wykorzystanie elektronicznego dozoru do kontroli przestępców seksualnych było też przedmiotem dyskusji w irlandzkim parlamencie (*Oireachtas*). w dniu 2.11.2016 r. w toku prac legislacyjnych nad ustawą – Przepisy o przestępstwach seksualnych (prawo karne) (*Criminal Law (Sexual Offences) Act, 2015*) Minister Sprawiedliwości i Równości, David Stanton, odpowiadając na wnioski „o wzmocnienie poziomu monitorowania sprawców przestępstw seksualnych po odbyciu przez nich kary pozbawienia wolności” (*enhance the monitoring of sex offenders following release*), odparł, że w ramach projektowanej nowelizacji zmiany takie mają być uwzględnione⁴⁹¹. Jednak choć postulaty te cieszyły się dużym poparciem, to jednak ostatecznie nie weszły w życie. w opinii ówczesnego Ministra Sprawiedliwości i Równości, Charliego Flanagana, przyczyną tego miał być fakt, że identyfikacja elektroniczna sprawców przestępstw miała być nie tylko bardzo złożonym i skomplikowanym procesem, ale też wymagającym dużych nakładów pracy. Osobnym problemem zdaniem ministra miał być również wybór właściwego rodzaju technologii oraz zasobów wymaganych dla wdrożenia i utrzymania efektywnego technologicznie i ekonomicznie systemu elektronicznego monitoringu⁴⁹². Stwierdził on również, że wbrew

⁴⁹⁰ Department of Justice and Equality (2009), *The Management of Sex Offenders: a Discussion Document*. Department of Justice and Equality, Dublin 2009, s. 34–36.

⁴⁹¹ *Dáil Éireann Debate*, 2016/927 (2), <https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/debateRecord/dail/2016-11-02/debate/mul@/main.pdf> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁴⁹² z tego też powodu projekt rzeczonych rozwiązań normatywnych miał być przesłany do Wspólnej Komisji ds. Sprawiedliwości i Równości irlandzkiego Parlamentu (*Oireachtas Joint Committee on Justice and Equality*) do tzw. kontroli „przedlegislacyjnej” (*pre-legislative scrutiny*). H. McGee, *Government Approves Electronic*

pozornej atrakcyjności tego typu rozwiązań dowody potwierdzające skuteczność dozoru elektronicznego wcale nie są takie oczywiste i dlatego winny być „starannie rozważone” (*should be carefully considered*)⁴⁹³.

Warto w tym miejscu wtrącić, że w opinii Mike’a Nellisa przyczyną rzekomej atrakcyjności monitoringu elektronicznego jako alternatywnego wobec kary pozbawienia wolności środka penalnego miało być postrzeganie go jako „fajnej marki” (*cool brand*), a zarazem „oczywistej i nowoczesnej” (*self-evidently modern*) oraz wpisującej się w „globalną wszechobecność komputerowo zmediatyzowanych działań na odległość komunikacji w czasie rzeczywistym oraz cyfrowej przejrzystości i łączności (*global ubiquity of computer-mediated action-at-a-distance, real-time communication, digital transparency and connectedness*)⁴⁹⁴. Tymczasem pogłębione badania nad efektywnością dozoru elektronicznego miały dowodzić, że ten typ nadzoru jest najskuteczniejszy wtedy, gdy jest precyzyjnie ukierunkowany i zintegrowany z innymi formami wsparcia i zarządzania ryzykiem (*the best available evidence suggests that monitoring is more effective when it is carefully targeted and integrated with other forms of support and risk management*)⁴⁹⁵.

Ostatecznie w listopadzie 2018 r. Wspólna Komisja irlandzkiego parlamentu (*Oireachtas Joint Committee*) przeprowadziła przedlegislacyjną weryfikację przedłożonego projektu. Wysłuchano także przedstawicieli różnych organów władz publicznych, a zwłaszcza Służby Probacyjnej (*Probation Service*). Przedłożone opinie miały dotyczyć oceny pomysłu „aktualizacji ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r.” (*intended to update the Sex Offender Act 2001*). Przedmiotem szczególnej analizy miał być przepis dotyczący nakładania na przestępców seksualnych obowiązkowego dozoru elektronicznego, stanowiącego uzupełnienie postpenalnych nakazów (*as a condition of post-release supervision orders*)⁴⁹⁶.

W raporcie znalazło się stwierdzenie popierające skuteczność monitoringu elektronicznego jako jednego z elementów przesiedlania więźniów, niemniej jednak jego twórcy przestrzegali też przed postrzeganiem tej instytucji normatywnej jako „cudownego środka” (*silver bullet*), każdorazowo zapobiegającego ponownemu popełnieniu przestępstwa

Tagging for Sex Offenders, „Irish Times”, 7.06.2018 r., <https://www.irishtimes.com/news/politics/government-approves-electronic-tagging-for-sex-offenders-1.3521648> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁴⁹³ N. Carr, *Pros and Cons of Electronic Tagging of Sex Offenders*, „Irish Times”, 18.06.2018 r., <https://www.irishtimes.com/opinion/pros-and-cons-of-electronic-tagging-of-sex-offenders-1.3532239> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁴⁹⁴ M. Nellis, *Electronic Monitoring and Probation Practice* [w:] *Probation: 12 Essential Questions*, red. F. McNeill, I. Durnescu, and R. Butter, London 2016, s. 115 i 118.

⁴⁹⁵ N. Carr, *Pros and Cons of Electronic Tagging...*

⁴⁹⁶ Joint Committee on Justice and Equality (2019), *Report on Pre-Legislative Scrutiny of the General Scheme of the Sex Offender (Amendment) Bill*, Dublin 2018, s. 14.

przez tę grupę sprawców⁴⁹⁷. Wyraźnie zaakcentowano stwierdzenie, że z przedłożonych przez Komisję Komitet dowodów wynika, że „skuteczność elektronicznego monitoringu jest na ogół mieszana” (*Submissions received (...) suggest that evidence as to the effectiveness of electronic monitoring generally is mixed*) oraz że „nie jest celowe rozszerzanie dozoru elektronicznego na sankcje o charakterze wolnościowym poza tym, co proponuje się wprowadzić w odniesieniu do przestępców seksualnych” (*we are not recommend extending resources relating to electronic monitoring (EM) to non-custodial sanctions beyond that proposed to be introduced in relation to sex offenders*)⁴⁹⁸.

W 2021 r. Departament Sprawiedliwości potwierdził, że celem strategicznym jest zagwarantowanie obywatelom i mieszkańcom kraju, że „skazani przestępcy seksualni są skutecznie zarządzani i monitorowani” (*to ensure that convicted sex offenders are effectively managed and monitored*)⁴⁹⁹. Odzwierciedleniem tych planów miało być oficjalne wystąpienie irlandzkiej Minister Sprawiedliwości i Równości Helen McEntee, która poinformowała opinię publiczną o zamiarze uchwalenia nowelizacji ustawy (*Sex Offenders (Amendment) Bill*) przed końcem czerwca 2021 r. Tak się jednak nie stało, a zmian w dalszym ciągu nie wprowadzono. Niezależnie od powyższego irlandzki ustawodawca nie wyklucza w okresie późniejszym możliwości wykorzystania infrastruktury dozoru elektronicznego wobec sprawców przestępstw seksualnych.

4. Terapia i terapia uzależnień orzekane w drodze środków zabezpieczających i środków probacyjnych

W obu państwach ustawodawcy pozostają zgodni, że zarówno osoby dotknięte zaburzeniami psychicznymi, jak i problemem uzależnienia wykazują większą skłonność do ponawiania zachowań naruszających prawo niż osoby, których problemy te nie dotyczą. Różnica polega jednak na tym, że w irlandzkich ustawach karnych próżno byłoby szukać odpowiedników polskich regulacji dotyczących leczniczych środków zabezpieczających w postaci terapii i terapii uzależnień (art. 93a pkt 2 i 3 k.k.). Fakt ten z jednej strony wiąże się z przyjętą w całym systemie anglosaskim koncepcją, że problematyka dotycząca działań terapeutycznych, w tym ich stosowania w praktyce sądowej, mieści się niemal wyłącznie w ramach obowiązków probacyjnych. z drugiej zaś wynika on z przekonania, że zapobieżenie

⁴⁹⁷ Joint Committee on Justice and Equality (2019), *Report...*, s. 14.

⁴⁹⁸ *Ibidem*, s. 47 i s. 52.

⁴⁹⁹ C. Gallagher, *New Law will Allow for Information to be Released on Sex Offenders*, „Irish Times”, 1.03.2021 r., <https://www.irishtimes.com/news/crime-and-law/new-law-will-allow-for-information-to-be-released-on-sex-offenders-1.4497519> (dostęp 23.02.2024 r.).

ponownemu popełnieniu przestępstwa przez sprawcę zaburzonego lub uzależnionego będzie możliwe jedynie wtedy, gdy on sam wykaże aktywnie społeczną postawę i zdecyduje się poddać terapii lub terapii uzależnień. o ile więc w Polsce przedmiotowe instytucje uznawane są za osobny i mający obligatoryjny charakter środek zabezpieczający, o tyle w Irlandii stanowią one wyłącznie dobrowolną formę leczenia, z której sprawca przestępstwa może, lecz nie musi skorzystać. Inaczej więc niż w Polsce zaburzony lub uzależniony od środków odurzających sprawca przestępstwa nie ma obowiązku stawienia się we wskazanej przez sąd placówce lub placówce leczenia odwykowego. Nie musi też poddać się leczeniu uzależnienia od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka. Nie nakłada się też na niego obowiązku podjęcia terapii farmakologicznej zmierzającej do osłabienia popędu seksualnego, psychoterapii lub psychoedukacji w celu poprawy jego funkcjonowania w społeczeństwie. Zarówno bowiem terapia, jak i terapia uzależnień są albo elementem środków probacyjnych i stanowią swoistą ofertę skierowaną do skazanego, albo też dobrowolną formą leczenia przewidzianą dla skazanego przez zakład karny, w którym odbywa on karę pozbawienia wolności. Innymi słowy wymienione obowiązki są ofertą, a zarazem zobowiązaniem skierowanym do skazanego, a ich celem jest zarówno indywidualizacja reakcji karnej, jak i urealnienie warunkowego charakteru nieorzekania kary lub jej zawieszenia.

4.1. Terapia i terapia uzależnień orzekane jako środek zabezpieczający

Terapia to środek zabezpieczający, który został przez ustawodawcę wymieniony w art. 93a § 1 k.k., natomiast obowiązki związane z jego nałożeniem umieszczono w art. 93f § 1 k.k. Pojęcie terapii nie zostało zdefiniowane w Kodeksie karnym, aczkolwiek projektodawca w uzasadnieniu ustawy podkreśla, że jest to pojęcie pojemne i obejmuje „procedury postępowania od psychoedukacji po zaawansowaną psychoterapię”⁵⁰⁰. z kolei zdaniem Józefa K. Gierowskiego „z medycznego punktu widzenia terapia obejmuje wszelkie formy działania instytucji funkcjonujących w ramach środków leczniczo-zabezpieczających”⁵⁰¹. Jednocześnie analiza regulacji zawartych w rozdziale X k.k. i posłużenie się wykładnią celowościową pozwala na sformułowanie wniosku, że z pewnością nie chodzi tu o leczenie odwykowe, albowiem terapia uzależnień stanowi osobno uregulowany środek zabezpieczający⁵⁰².

⁵⁰⁰ Uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 32.

⁵⁰¹ J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Środki zabezpieczające: umieszczenia – pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym...*, s. 155.

⁵⁰² P. Góralski, *Terapia...*, s. 14.

Brak wyrażonej *explicite* definicji karnomaterialnej terapii pozwala na przypuszczenie, że ciężar wypracowania wykładni ustawodawca przerzucił tak naprawdę na doktrynę i biegłych⁵⁰³. Tłem argumentacyjnym tego wniosku ma być fakt, że trudno oczekiwać, by prawnik, w tym także sędzia, rozstrzygał, jaka forma terapii winna mieć zastosowanie w stosunku do konkretnego sprawcy czynu zabronionego i która z nich byłaby najbardziej właściwa dla zapobieżenia popełnienia przez niego nowego czynu karalnego w przyszłości⁵⁰⁴. Zgodnie z tym kierunkiem organ orzekający nie powinien podejmować decyzji w przedmiocie trybu realizowanej terapii ani też czy w jej ramach w ogóle będą, a jeśli będą, to jak często, podejmowane określone zabiegi terapeutyczne⁵⁰⁵.

Nie kwestionując, co oczywiste, znaczenia merytorycznej diagnozy biegłych lekarzy psychiatrów i wydanej na jej podstawie opinii dotyczącej zasadności zastosowania konkretnego środka zabezpieczającego, takie podejście ustawodawcy zdaniem autorki może budzić pewne wątpliwości i zastrzeżenia doktrynalne. Najistotniejszą z tych, która powstaje na tle art. 93a § 1 pkt 3 k.k., jest to, że terapia orzekana jako środek zabezpieczający jest przede wszystkim sankcją karną⁵⁰⁶. Cechą szczególną zaś tegoż bytu normatywnego jest obowiązek jego maksymalnego dookreślenia w ustawie. Jest to stwierdzenie bezdyskusyjne, urastające do rangi dogmatu i pozostające poza jakimkolwiek sporem i dyskursem naukowym⁵⁰⁷. Prawo karne jest tą dziedziną, która reguluje wkraczanie przez władzę państwową w najistotniejsze dobra prawne jednostki i której sankcje najgłębiej i w sposób najbardziej dotkliwy godzą w sferę chronionych konstytucyjnie podstawowych praw i wolności człowieka. ze względów gwarancyjnych i ochronnych niedopuszczalna jest więc

⁵⁰³ Świadczy o tym m.in. fakt, że w uzasadnieniu ustawy pojawia się stwierdzenie następującej treści „Jakkolwiek sąd ma swobodę wyboru środka, to nie wiąże lekarza, psychologa lub psychoterapeuty konkretnymi wskazaniami co do metody postępowania”. Uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 37.

Zob. też P. Hofmański, L.K. Paprzycki [w:] *Kodeks ...*, red. M. Filar, Warszawa 2008, s. 714.

⁵⁰⁴ na fakt ten zwraca uwagę Piotr Zakrzewski, stwierdzając: „Zdefiniowanie terapii i terapii uzależnień pozostawiono odpowiednim dziedzinom nauk medycznych, w tym psychiatrii, oraz nauk psychologicznych” – P. Zakrzewski, *Środki zabezpieczające* [w:] *Nowelizacja...*, red. W. Wróbel, s. 703. Por. też I. Zgoliński, *Komentarz do rozdziału X...*, s. 505.

⁵⁰⁵ Wynikać to ma przede wszystkim z leczniczego charakteru tego środka zabezpieczającego i naturalnej konieczności kierowania się przy jego stosowaniu wskazaniami z zakresu wiedzy medycznej, psychiatrycznej, psychologicznej czy seksuologicznej. Zob. I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 58.

⁵⁰⁶ Choć niewątpliwie racje ma J.K. Gierowski, który stwierdza, że realizowanie działań leczniczych rozumianych jako podejmowanie leczenia farmakologicznego, psychoterapii, psychoedukacji czy oddziaływania rehabilitacyjnego powinno być realizowane „zgodnie z aktualnym stanem wiedzy medycznej i psychologicznej z uwzględnieniem wszystkich współczesnych zasad i procedur w ramach systemu, który ze swej natury i adekwatnie do aktualnego stanu nauki ma charakter kompleksowego i interdyscyplinarnego modelu leczniczego”. Cyt. za J.K. Gierowski, *Przymus w leczeniu i rehabilitacji psychiatrycznej* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. L.K. Paprzycki, s. 44.

⁵⁰⁷ P. Burzyński, *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Warszawa 2008, s. 32; L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 90.

sytuacja, w której jakakolwiek forma reakcji państwa mająca zastosowanie w ramach odpowiedzialności karnej jest ustalana przez inne podmioty niż ustawodawca. Argumentem wystarczającym do doktrynalnego odrzucenia tej zasady nie może być leczniczy charakter środka zabezpieczającego.

Niezależnie od absolutnie fundamentalnej z punktu widzenia gwarancji konstytucyjnych praw i wolności człowieka i obywatela zasady *nulla poena sine lege* głos dezaprobujący taki sposób uregulowania art. 93a § 1 pkt 3 k.k. przedstawia także Piotr Góralski. w opinii Autora ustalanie treści i formy terapii jako sankcji prawa karnego przez specjalistów z dziedziny medycyny, psychologii czy terapii uzależnień można uznać za dyskusyjne także z wielu innych powodów.

Po pierwsze podczas trwania procesu sąd, który rozpoznaje sprawę, wielokrotnie zobowiązany jest do miarkowania prawnokarnej dolegliwości wynikającej z różnych sankcji karnych (art. 4 § 1 k.k.) lub też weryfikowania, czy ich zastosowanie jest w określonym przypadku uzasadnione (art. 438 pkt 4 k.p.k. oraz art. 439 pkt 5 k.p.k.). Obowiązek ten istnieje także w przypadku terapii, która winna być na tyle precyzyjnie zdefiniowana w ustawie, by przy porównywaniu jej dolegliwości tudzież zasadności lub niezasadności jej orzeczenia sąd mógł realizować istniejące wymogi procesowe.

Autor zwraca także uwagę na istniejącą w obowiązującym stanie prawnym zasadę humanitaryzmu (art. 3 k.k.), w obrębie której mieści się nie tylko obowiązek humanitarnego orzekania kar i środków karnych, ale również środków związanych z poddaniem sprawcy próbie czy środków zabezpieczających. Sąd powinien zatem orientować się, „jakie formy terapii potencjalnie mogą zagrażać życiu lub zdrowiu konkretnego oskarżonego” i nie stosować ich tytułem środka zabezpieczającego, nawet jeśli takie jej postacie są dopuszczalne na gruncie aktualnego stanu wiedzy medycznej⁵⁰⁸.

Z uwagi na fakt, że biegły sądowy jest „jedynie” organem pomocniczym sądu i że to do sądu należy rozstrzygnięcie w przedmiocie orzeczenia środka zabezpieczającego powinien on posiadać wiedzę, jakich środków terapeutycznych nie należy stosować wobec określonego sprawcy czynu zabronionego. Wiedza ta ma także kluczowe znaczenie, gdyż w myśl art. 93b § 3 k.k. sąd, orzekając terapię jako środek zabezpieczający, zobowiązany jest uwzględnić aktualne potrzeby i postępy w terapii. Trudno zaś tego dokonać bez posiadania stosownej wiedzy o dotychczasowych formach leczenia przestępców czy też zmianach w tym obszarze umożliwiających skuteczniejsze oddziaływanie.

⁵⁰⁸ P. Góralski, *Terapia...*, s. 16.

And last but not least skoro w myśl art. 93f § 1 k.k. to do kompetencji sądu należy wskazanie placówki, w której będzie wykonywana terapia, to ze wszech miar uzasadnione jest, by orientował się on, w realizacji jakich form terapii się ona specjalizuje. Podsumowując, rację ma Piotr Góralski, który stwierdza, że aby uczynić zadość tym wszystkim wymaganiom, sąd powinien mieć jakieś „podstawy normatywne do weryfikacji treści zawartych w opiniach przedstawianych w toku procesu i postępowania wykonawczego przez biegłych”⁵⁰⁹.

Z drugiej wszak strony nie można zapominać o wskazanej przez ustawodawcę w art. 354a § 2 k.p.k. możliwości zaniechania powoływania biegłych, o ile osoba, wobec której istnieją podstawy do orzeczenia terapii, wyrazi na to zgodę. w praktyce oznacza to, że podczas rozprawy sąd zadaje sprawcy czynu zabronionego lub przestępstwa pytanie, czy wraża on zgodę na zastosowanie wobec niego terapii bez wypowiedzenia się w tej kwestii specjalistów. Niezależnie jednak od jego stanowiska sąd może według swego uznania wysłuchać jednego lub kilku biegłych wskazanych w przywołanym przepisie. Przy czym może się on ograniczyć do wysłuchania tylko jednego psychiatry, psychologa czy seksuologa. w przypadku zaś sprawcy pozostającego w stanie zależności od alkoholu lub innych substancji odurzających sąd może także oprzeć swą decyzję na opinii specjalisty w przedmiocie uzależnienia, mimo że przedmiotem orzeczenia ma być zastosowanie środka ochronnego w postaci terapii, nie zaś terapii uzależnień⁵¹⁰. Jednocześnie zgodnie z treścią art. 199b k.k.w. terapia może też zostać wdrożona na etapie postępowania wykonawczego, przy czym w takim wypadku jego celem jest możliwość zmiany, uchylecia lub ponownego wdrożenia uchylonej wcześniej terapii.

Uwzględniając z kolei treść art. 93b § 1 k.k. i omówioną już zasadę konieczności, terapię można wdrożyć wyłącznie po to, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego lub przestępstwa. w tym celu konieczne jest dokonanie wszechstronnej i probabilistycznej oceny dopuszczenia się przez sprawcę nowego czynu zabronionego lub przestępstwa oraz potencjalnej skuteczności zastosowanej wobec niego terapii. Ocen tych sąd każdorazowo dokonuje na podstawie opinii biegłych. Każdorazowo też ta bliżej niesprecyzowana i w praktyce nieweryfikowalna prognoza przyszłych zachowań ma stanowić podstawę, by po odbyciu kary orzeczono wobec sprawcy nieokreśloną czasowo, przymusową terapię.

Warto przy tym wspomnieć, że dokonywanie tych niezwykle trudnych do zweryfikowania ustaleń kryminologicznych jest dość często krytykowane w literaturze

⁵⁰⁹ P. Góralski, *Terapia...*, s. 17.

⁵¹⁰ P. Góralski, *Terapia...*, s. 10.

przedmiotu. Zwraca na to uwagę Filip Ciepły, który stwierdza, że w praktyce polega to na „opieraniu środków zabezpieczających na intuicyjnej i nieweryfikowalnej predykcji przyszłych zachowań kryminalnych sprawców dotkniętych chorobą psychiczną, upośledzeniem, zaburzeniami psychicznymi lub uzależnieniem”⁵¹¹.

Źródłem osobnych kontrowersji jest fakt, że terapia jako środek zabezpieczający może zostać orzeczona zarówno wobec sprawcy, który dopuścił się popełnienia czynu, który nie jest znacząco szkodliwy, jak i tego, co do którego prognoza przyszłego zachowania wskazuje, że ewentualne, kolejne przestępstwo również nie będzie znacząco społecznie szkodliwe⁵¹². Tymczasem, jak słusznie wskazuje cytowany wyżej Filip Ciepły, z art. 42 ust. 1 Konstytucji RP jednoznacznie wynika, że „represyjna reakcja państwa winna być odpowiedzią na czyn zabroniony, a nie jedynie reakcją na potencjalne niebezpieczeństwo sprawcy”⁵¹³.

Poza krytyczną oceną predykcji kryminalnej jako zasadniczej przesłanki stosowania środków zabezpieczających wątpliwości doktryny budzi także skuteczność przymusowych oddziaływań terapeutycznych wobec zaburzonych sprawców. Jak wynika bowiem z aktualnego stanu wiedzy medycznej, możliwość prowadzenia efektywnych oddziaływań leczniczych, terapeutycznych i resocjalizacyjnych jest możliwe tylko wtedy, gdy pacjent jest zainteresowany wynikiem leczenia i chce współpracować z lekarzami i terapeutami⁵¹⁴.

Innymi słowy efektywne oddziaływanie lecznicze wymaga akceptacji, dobrowolności, a przede wszystkim świadomego i czynnego uczestnictwa osoby poddawanej takim działaniom. to z kolei oznacza, że obligowanie skazanego do podjęcia terapii zaburzeń w warunkach przymusu nie wydaje się być rozwiązaniem racjonalnym, resocjalizacja i psychoedukacja winna bowiem stanowić ofertę kierowaną do skazanego, co daje szansę na skuteczność proponowanych oddziaływań. w związku z powyższym w literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że bardziej zasadne z punktu widzenia skuteczności byłoby stworzenie dla takich sprawców, więziennych oddziałów terapeutycznych, w których byłiby

⁵¹¹ Zob. F. Ciepły, *Środki zabezpieczające – do zmiany czy do likwidacji...*, s. 86. Por. też M. Siwek, *Okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy czynu zabronionego jako przesłanka orzeczenia przypadku tytułem środka zabezpieczającego*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2011/2, s. 6; P. Kładoczny, *Reforma czy rewolucja?...*, s. 177.

⁵¹² P. Góralski, *Terapia...*, s. 71.

⁵¹³ F. Ciepły, *Środki zabezpieczające – do zmiany czy do likwidacji?...*, s. 86.

⁵¹⁴ J. Heitzman, *Ekspertyza projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Przed Pierwszym Czytaniem” 2013/2, s. 7–18; L.K. Paprzycki, *Stosowanie przymusu w postępowaniu psychiatrycznym (w świetle obowiązującego prawa oraz projektu ustawy o ochronie zdrowia psychicznego)* [w:] L.K. Paprzycki, *Prawna problematyka opiniowania psychiatryczno-psychologicznego w postępowaniu karnym oraz w zakresie ochrony zdrowia psychicznego*, Kraków 2006, s. 237–243; P. Kładoczny, *Reforma czy rewolucja?...*, s. 185; uzasadnienie uchwały Senatu RP z 7.02.2015 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Senat VII kadencji, druk nr 3131, s. 4.

zatrudniani psycholodzy, psychiatry, seksuolodzy i terapeuci na bieżąco współpracujący ze skazanymi. Innym racjonalnym rozwiązaniem byłoby stworzenie możliwości orzeczenia warunkowego przedterminowego zwolnienia z koniecznością podjęcia terapii jako obowiązkiem probacyjnym⁵¹⁵.

Warto także podkreślić, że sprawcy przestępstw przeciwko życiu, zdrowiu czy wolności seksualnej i obyczajności to bardzo często osoby, którym choć zgodnie z urzędową klasyfikacją ICD-10 odpowiada osobowość dyssocjalna (psychopatia vs. socjopatia) oraz organiczne zaburzenie osobowości (charakteropatia), to jednak w świetle oceny klinicznej nie są one chore psychicznie⁵¹⁶. To z kolei, jak ponownie zauważa Filip Ciepły, świadczy o pewnej niekonsekwencji polskiego ustawodawcy, który z jednej strony uznaje sprawcę za poczytalnego, który zasługuje na dolegliwą karę pozbawienia wolności, z drugiej zaś strony po jej odbyciu stwierdza, że ponieważ przyczyną izolacji penitencjarnej był defekt psychiczny, z którego przymusowo można i należy sprawcę wyleczyć, to konieczne jest zmuszenie go do podjęcia terapii, której czas nie jest jednoznacznie określony⁵¹⁷.

Zgodnie z zasadą subsydiarności stosowania terapii, analogicznie zresztą jak każdy inny środek zabezpieczający, może zostać zrealizowana jedynie wówczas, gdy inne środki prawne określone w Kodeksie karnym lub orzeczone na podstawie innych ustaw nie są wystarczające. w praktyce oznacza to, że w przypadku sprawców poczytalnych w pierwszej kolejności winien zostać orzeczony przewidziany w art. 72 § 1 pkt 6a k.k. obowiązek probacyjny w postaci poddania się terapii, w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji. z kolei w stosunku do sprawców niepoczytalnych w chwili czynu z powodu choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego w pierwszej kolejności sprawa winna zostać przekazana sądowi opiekuńczemu, w celu zastosowania uregulowań ustawy o ochronie zdrowia psychicznego⁵¹⁸.

Z kolei w myśl zasady niezbędności mająca postać środka zabezpieczającego terapia analogicznie jak pozostałe środki ochronne jest orzekana na czas nieokreślony i zostaje uchylona przez sąd w przypadku uznania, że jej dalsze stosowanie nie jest już konieczne. Ponadto ma ona charakter postpenalny – jest realizowana albo po odbyciu przez sprawcę

⁵¹⁵ F. Ciepły, *Środki zabezpieczające – do zmiany czy do likwidacji?...*, s. 84 *Reforma czy rewolucja?...*, s. 186.

⁵¹⁶ D. Krakowiak, *Psychopatia, socjopatia i charakteropatia a odpowiedzialność karna*, „Prokuratura i Prawo” 2019/3, s. 5 i n.; M. Domański, *Opinia dotycząca projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Przed pierwszym czytaniem” 2013/2, s. 19–22.

⁵¹⁷ F. Ciepły, *Środki zabezpieczające – do zmiany czy do likwidacji...*, s. 86.

⁵¹⁸ Zob. art. 22–23 u.o.z.p. o znaczeniu dobrowolności leczenia, uznanej w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego za jedną z podstawowych zasad, od której można odstąpić tylko w wyjątkowych przypadkach, zob. szerzej K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 43 i n.

kary pozbawienia wolności, albo po zakończeniu pobytu w zakładzie psychiatrycznym. w przypadku orzeczenia terapii wraz z karami wolnościowymi, tj. karą grzywny lub kary ograniczenia wolności lub środkami karnymi jej wykonanie ma miejsce równolegle z ich realizacją.

W myśl art. 93b § 3 k.k. przy stosowaniu opisywanego środka ochronnego sąd jest zobowiązany do uwzględnienia potrzeb i postępów w terapii. Oczywiście opiera się on w tym obszarze na opinii biegłych.

Przepis art. 93f § 1 k.k. stanowi, że sprawca, wobec którego orzeczono terapię, ma obowiązek stawiennictwa we wskazanej przez sąd placówce w terminach wyznaczonych przez lekarza psychiatrę, seksuologa lub terapeutę i poddania się terapii farmakologicznej zmierzającej do osłabienia popędu seksualnego, psychoterapii lub psychoedukacji w celu poprawy jego funkcjonowania w społeczeństwie. Takie sformułowanie przepisu oznacza, że stawiennictwo we wskazanej przez sąd placówce w wyznaczonym miejscu i czasie ma charakter obowiązkowy. Tym samym terapia orzekana tytułem środka zabezpieczającego może być wdrożona przez sąd również w przypadku braku zgody, a nawet przy wyraźnym sprzeciwie sprawcy czynu zabronionego⁵¹⁹. Fakt ten potwierdza także treść art. 244b § 1 k.k., w myśl którego ustawodawca penalizuje niewypełnianie obowiązków związanych z orzeczonym środkiem zabezpieczającym. Oznacza to, że w przypadku, gdy owych naruszeń dopuszcza się osoba poczytalna, to sąd może wymierzyć jej grzywnę, karę ograniczenia wolności lub pozbawienie wolności do lat dwóch.

Warto przy tym wspomnieć, że z uwagi na fakt, że zaburzenia psychiczne nie zawsze wyłączają poczytalność i świadome uczestniczenie w procesie wykonania kary pozbawienia wolności, ustawodawca karnowykonawczy przewidział możliwość, by w systemie terapeutycznym karę tę mogli także odbywać skazani wykazujący objawy niepsychotycznych zaburzeń psychicznych (art. 96 § 1 k.k.w.). z kolei w przypadku, gdy czyn wskazany przez ustawodawcę w art. 244b § 1 k.k. zostałby popełniony przez osobę niepoczytalną, to teoretycznie możliwe byłoby umorzenie postępowania i zastosowanie izolacyjnego środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym z art. 93a § 1 pkt 4 k.k.⁵²⁰

Takie postąpienie sądu pozostawałoby jednak w sprzeczności z treścią art. 93g § 1 k.k., który stanowi, że przesłanką zastosowania tego środka ochronnego jest popełnienie przez sprawcę określonego w art. 93c pkt 1 k.k. czynu zabronionego o znacznej społecznej

⁵¹⁹ Wspomina o tym P. Góralski, *Terapia...*, s. 7.

⁵²⁰ W. Zontek, *Kara za brak poddania się terapii? Konsekwencje wprowadzenia art. 244b k.k.*, „Palestra” 2015/7–8, s. 126; P. Góralski, *Terapia...*, s. 8.

szkodliwości oraz zagrożenie z jego strony ponownym popełnieniem takiego czynu w przyszłości. w świetle powyższych zastrzeżeń racjonalnym byłoby uzupełnienie tej ewidentnej luki prawnej w taki sposób, aby w fazie wykonawczej postępowania karnego możliwe było skorygowanie orzeczenia zapadłego w fazie rozpoznawczej i zastosowanie wobec takiego sprawcy środka izolacyjnego z art. 93a § 1 pkt 4 k.k.⁵²¹

Z treści art. 93f § 1 k.k. wynika także, że sprawca, wobec którego orzeczono terapię, ma zostać poddany terapii farmakologicznej zmierzającej do osłabienia popędu seksualnego, psychoterapii lub psychoedukacji w celu poprawy jego funkcjonowania w społeczeństwie. Sformułowanie to jest dalekie od doskonałości, wynika bowiem z niego, że terapia w formie leczenia farmakologicznego może być stosowana wyłącznie wobec sprawców wykazujących zaburzenia preferencji seksualnych i jedynie w celu osłabienia ich popędu seksualnego. Tymczasem zdaniem klinicystów może być ona stosowana także wobec sprawców cierpiących na choroby psychiczne, upośledzenie umysłowe, nerwice czy zaburzenia osobowościowe⁵²². co więcej regulacja ta budzi także wątpliwości o charakterze konstytucyjnym, a zwłaszcza co do zgodności z art. 30 polskiej ustawy zasadniczej i zasady ochrony godności człowieka oraz prawa do samostanowienia⁵²³. w doktrynie zwraca się też uwagę, że art. 93f § 1 k.k. może pozostawać w sprzeczności z art. 39 Konstytucji RP, w myśl którego nikt nie może być poddany eksperymentom medycznym bez dobrowolnie wyrażonej zgody. Tymczasem wymuszone pod groźbą kary oddziaływanie terapeutyczne w stosunku do sprawców czynów zabronionych, wobec których stosowany byłby środek zabezpieczający, ma w praktyce charakter eksperymentalny, pozostaje bowiem w sprzeczności z aktualnym stanem wiedzy medycznej i psychologicznej, a tym samym narusza bezsporne w tych obszarach wiedzy założenie, że istotą terapii jest oddziaływanie na pacjenta za jego zgodą i w celu przywrócenia mu zdrowia⁵²⁴.

Kolejna grupa wątpliwości prowokujących zgłoszenie istotnych zastrzeżeń odnośnie do obecnego kształtu przepisu art. 93f § 1 k.k. dotyczy jego kolizji z treścią art. 192 k.k. sankcjonującego zabieg leczniczy bez zgody pacjenta⁵²⁵. Po pierwsze istniejący przymus

⁵²¹ na konieczność tę zwracał także uwagę ówczesny Rzecznik Praw Obywatelskich Adam Bodnar. Zob. *Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości w sprawie środków zabezpieczających* z 20.09.2020 r., sygn. akt II.510.1061.2019.PZ.

⁵²² Zob. M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2003, s. 223; J. Przybysz, *Psychiatria sądowa...*, s. 90.

⁵²³ Zob. też M. Bielecki, *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018/61 (1), s. 160 i n.

⁵²⁴ J.K. Gierowski, L. Paprzycki, *Niepoczytalność...*, s. 8. Por. też K. Eichstaed, *Środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, wątpliwości związane z orzekaniem*, „Prokuratura i Prawo” 2016/12, s. 76.

⁵²⁵ Zwraca na to uwagę F. Ciepty, *Środki zabezpieczające – do zmiany czy do likwidacji...*, s. 84.

lecniczy polega na zobowiązaniu sprawcy do przyjmowania określonych medykamentów na ogół niebędących obojętnymi dla jego zdrowia. Dla przykładu jedynie warto wymienić, że do najczęstszych objawów stosowania środków farmakologicznych poza szybkim i znacznym spadkiem libido należy też ginekomastia, redukcja owłosienia, zmiana tembru głosu, obniżenie nastroju, napady gorąca czy wiotczenie skóry. Wobec sprawców o zaburzeniach preferencji seksualnych interwencje medyczne na ogół obejmują zabiegi mające na celu obniżenie lub całkowite pozbawienie sprawcy popędu seksualnego. Odziaływania takie mogą mieć charakter czasowy lub trwałe. w pierwszym przypadku polegają one na podaniu doustnie lub w formie iniekcji domięśniowych lub podskórnych substancji z grupy antyandrogenów (np. octan cyproteronu oraz analogi gonadoliberyny). w drugim zaś na zabiegu orchidektomii, czyli chirurgicznego usunięcia jąder wraz z powrózkami nasiennymi⁵²⁶.

Za poważną słabość analizowanego unormowania należy uznać także nieuzasadnioną wiarę ustawodawcy w omnipotencję interwencji klinicznej. Trzeba pamiętać, że wszelkie dewiacyjne preferencje przy obecnym stanie wiedzy nie są możliwe do wyleczenia i jedynym sposobem jest wykształcenie u sprawców społecznie akceptowanych sposobów radzenia sobie z popędem seksualnym. to z kolei jest możliwe jedynie wtedy, gdy będą oni w stanie wyuczyć się kontroli swych zachowań oraz zaspakajania seksualnych i nieseksualnych pragnień w niedestrukcyjny sposób. Warto przy tym dodać, że w opinii przedstawicieli Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego leczenie przestępców seksualnych nie ma na celu zmiany zaburzonych preferencji, lecz „wytworzenie skutecznej kontroli popędu seksualnego jednostki, tak aby mogła ona powstrzymać się od zachowań przestępczych”. za podstawową formę leczenia tej kategorii sprawców nie uznaje się więc farmakologii, lecz terapię psychologiczną, która może przyjąć formę indywidualną lub grupową. Może też rozpoczynać się w zakładach karnych w czasie odbywania kary pozbawienia wolności oraz na zamkniętych oddziałach szpitalnych, konieczne jest jednak, by była kontynuowana w formie ambulatoryjnej po opuszczeniu przez sprawcę zakładu karnego. Leczenie

⁵²⁶ Zob. Agencja Oceny Technologii Medycznych i Taryfikacji, *Obniżenie popędu u osób z rozpoznaniem zaburzeń preferencji seksualnych w przypadku braku skuteczności lub przeciwwskazań do stosowania cyproteronu. Opracowanie na potrzeby Rady Przejrzystości w sprawie oceny zasadności finansowania ze środków publicznych leków we wskazaniach innych niż ujęte w charakterystyce produktu leczniczego. Raport Nr: AOTMiT-BOR-434-9/2015*, Warszawa, wrzesień 2015 r., s.6; W. Oronowicz-Jaśkowiak, *Psychoterapeutyczne i farmakologiczne metody leczenia zaburzeń preferencji seksualnych*, „Bioetyka” 2016, s. 161 i n.; A. Leznicka-Łoś, *Podstawy terapii psychoanalitycznej. Teoria i Praktyka*, Gdańsk 2012, s. 123 i n.; W. Merk, R. Kowalczyk, Z. Lew-Starowicz, *Wkład farmakoterapii w proces leczenia uzależnienia od seksu*, „Przegląd Seksuologiczny” 2009/18, s. 9–12.

farmakologiczne może być jedynie uzupełnieniem terapii psychologicznej i polegać na zmniejszeniu poziomu lub działania hormonów androgennych⁵²⁷.

Dla porządku warto także dodać, że następstwem oddziaływania farmakologicznego jest na ogół znaczne zmniejszenie odczuwanego pożądania i intensywności myśli i fantazji o treściach seksualnych. Pozwala ono także na ograniczenie pobudliwości, potrzeby masturbacji oraz reaktywności na stymulację seksualną i innych zachowań seksualnych zależnych od działania androgenów, a zwłaszcza testosteronu i dehydrotestosteronu. Mimo tego jednak preferowanie tylko tej formy leczenia bez równoczesnego objęcia sprawcy psychoterapią jest błędne⁵²⁸.

Po pierwsze wyłączone oddziaływanie farmakologiczne nie gwarantuje trwałej poprawy, działa bowiem wyłącznie w czasie, w którym jest stosowane. Po drugie konieczność regularnego zażywania dawek leku przez sprawcę nie tylko utrudnia stosowanie tej metody po opuszczeniu zakładu zamkniętego, ale też w przypadku braku chęci wyleczenia po jego stronie podważa celowość jej stosowania. *And last but not least* terapia farmakologiczna, choć prowadzi do zmniejszenia popędu seksualnego, to jednak nie zmienia jego patologicznego ukierunkowania. Zarówno więc z medycznego, jak i psychoterapeutycznego punktów widzenia konieczne jest równoległe stosowanie psychoterapii rozumianej w tym wypadku jako objęcie skazanego oddziaływaniem leczniczym przy zastosowaniu metod psychologicznych lub środowiskowych oraz przyjmowania środków farmakologicznych⁵²⁹. Na fakt ten zwraca także uwagę wielokrotnie cytowany Józef K. Gierowski, który wyraźnie stwierdza, że „leczenie sprawców przestępstw seksualnych realizowane powinno być kompleksowo tj. uwzględniać zarówno leczenie farmakologiczne jak i oddziaływania psychoterapeutyczne grupowe i indywidualne”. w opinii autora nie można także zapominać

⁵²⁷ Uchwała Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego z 3.03.2017 r. Por. też P. Marcinek, A. Peda, *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Seksuologia Polska” 2009/7 (2), s. 59; J.K. Gierowski, *Formy i rodzaje terapii zakłóceń czynności psychicznych o podłożu seksualnym* [w:] L.K. Paprzycki, *Środki zabezpieczające...*, s. 110; K. Imieliński, *Zarys seksuologii i seksiatrii*, Warszawa 1982, s. 162 i n.; J.K. Gierowski, *Uwagi psychologa sądowego o nowych regulacjach prawnych w sprawach o tzw. przestępstwa seksualne*, „Psychiatria Polska” 2012/46 (1), s. 11–12; K. Pospiszył, *Przestępstwa seksualne. Geneza, postacie, resocjalizacja oraz zabezpieczenia przed powrotnością*, Warszawa 2005, s. 102 i n.; A. Strzelec, *Przymusowe leczenie sprawców czynów zabronionych popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych* [w:] *Konteksty prawa i praw człowieka*, red. Z.M. Dymińska, Kraków 2012, s. 59.

⁵²⁸ Zob. K. Czajkowska, Z. Lew-Starowicz, *Czy leczenie przestępców seksualnych jest skuteczne?*, „Przegląd Seksuologiczny” 2015/11 (3, 43), s. 37; W. Sterna, A. Sterna, *Psychoterapia a farmakoterapia – czy można je łączyć?*, „Psychiatria” 2016/13 (2), s. 84–91; A. Depko, A. Mamcarz, M. Welnicki, *Farmakoterapia zaburzeń seksualnych*, Warszawa 2021, s. 26.

⁵²⁹ B. Marciniak, *Zastosowanie środków zabezpieczających wobec sprawców szczególnie niebezpiecznych czynów zabronionych o charakterze seksualnym*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014/14 (4), s. 144 i n.

o psychoedukacji, która zwłaszcza w pierwszym okresie leczenia „sprzyjać ma pozytywnej, autentycznej motywacji do leczenia”⁵³⁰.

Innym źródłem kontrowersji jest fakt, że ustawodawca w żaden sposób nie precyzuje, jaki rodzaj zaburzeń preferencji seksualnych uzasadnia sięgnięcie po postpenalne środki zabezpieczające. Bazując na wypracowanych w doktrynie prawa karnego poglądach odnoszących się do zaburzeń psychoseksualnych oraz klasyfikacji ICD-10, można jednak przyjąć, że ustawodawcy nie tyle chodziło o preferencje odbiegające od powszechnie akceptowanych norm obyczajowych, lecz o zachowania dewiacyjne i nielegalne, czyli parafilie, tj. sadomasochizm, ekshibicjonizm, oglądactwo, pedofilię, fetyszizm czy transwestytyzm fetyszystyczny. Istotna jest przy tym także trwałość wzorca w czasie, która powinna występować powyżej 6 miesięcy⁵³¹.

Celem tych regulacji jest więc penalizowanie stanów uznanych w naukach medycznych za patologiczne. Ustawodawca ograniczył się przy tym wyłącznie do zaburzeń preferencji seksualnych, tymczasem zdaniem specjalistów ta reglamentacja jest nieuzasadniona, bo leczeniem winni być objęci wszyscy przestępcy seksualni, u których ryzyko recydywy jest wysokie lub umiarkowane⁵³². Tymczasem zdaniem Józefa K. Gierowskiego stopień recydywy w tej grupie sprawców jest praktycznie zawsze bardzo wysoki. Autor podkreśla także, że z psychiatryczno-psychologicznego punktu widzenia „trudno znaleźć w populacji przestępczej grupę, której silniejsze będą związki ujawnianych zaburzeń psychopatologicznych ze stałymi, utrwalonymi skłonnościami do naruszania porządku prawnego”⁵³³.

Ustawodawca nie doprecyzował także stopnia natężenia zaburzeń seksualnych u sprawcy w chwili czynu, co z kolei pozwala przypuszczać, że może być on dowolny, o ile jednak jego następstwem jest popełnienie czynu karalnego, albowiem w tym kierunku ma zmierzać podjęta terapia farmakologiczna lub psychoterapia⁵³⁴.

Kolejną kwestią podnoszoną w odniesieniu do tego środka zabezpieczającego jest raczej powszechny pogląd, że terapia winna być prowadzona w warunkach wolnościowych,

⁵³⁰ J.K. Gierowski, *Formy i rodzaje terapii zakłóceń czynności psychicznych...*, s. 114.

⁵³¹ Zob. J.K. Gierowski, *Formy i rodzaje terapii zakłóceń czynności psychicznych...*, s. 106; M. Zielona-Jenek, *Preferencje seksualne i związane z nimi zaburzenia: w stronę rozszerzonego modelu opisu*, „Psychiatria Polska” 2018/52 (6), s. 1067 i n.; J.P. Wincze, *Ocena i leczenie nietypowych zachowań seksualnych* [w:] *Terapia zaburzeń seksualnych*, red. S.R. Leiblum, R.C. Rosen, Gdańsk 2005, s. 517–541; Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000, s. 114; M. Kafka, *Zaburzenia o charakterze parafilijnym. Nieparafilijna nadaktywność seksualna oraz seksualna kompulsja (nalóg)* [w:] *Terapia...*, red. R.S. Leiblum, C.R. Rosen, s. 542–577.

⁵³² Zob. szerzej uchwała Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Seksuologicznego z 3.03.2017 r.

⁵³³ J.K. Gierowski, *Formy i rodzaje terapii zakłóceń czynności psychicznych...*, s. 106.

⁵³⁴ J.K. Gierowski, *Formy i rodzaje terapii zakłóceń czynności psychicznych...*, s. 106.

poza zakładami zamkniętymi. Świadczyć ma o tym fakt, że przymusowa internacja psychiatryczna stanowi odrębny środek zabezpieczający uregulowany w art. 93a § 1 pkt 4 k.k. o niestacjonarnej formie leczenia, sprowadzającej się do ponawianych wizyt w dowolnej placówce ambulatoryjnej, może także świadczyć treść art. 93f § 1 k.k., w którym ustawodawca stanowi o obowiązku stawiennictwa w wyznaczonych terminach. to z kolei pozwala przyjąć, że chodzi o przynajmniej dwie wizyty, a nie o stały pobyt w szpitalu⁵³⁵.

Dla kontrastu można tutaj jednak przypomnieć, że ustawodawca wspomina także o obowiązku poddania się psychoterapii lub psychoedukacji, które choć mogą być prowadzone w formie indywidualnej, to jednak na ogół przybierają postać sesji zbiorowych prowadzonych wobec kilku lub kilkunastu osób⁵³⁶.

Z brzmienia art. 93f § 1 k.k. można zatem wnioskować, że ustawodawca nie wyklucza możliwości skierowania sprawcy na leczenie stacjonarne. Słuszność tego przekonania zdaje się potwierdzać również treść uzasadnienia ustawy, w którym projektodawca stwierdza, że pod pojęciem terapii należy rozumieć zarówno „psychoedukację poznawczo-behawioralną, realizowaną głównie w zakładach karnych”, jak i „różne formy psychoterapii, realizowane w warunkach wolnościowych, czy w końcu farmakoterapię”⁵³⁷. z kolei przy definiowaniu terapii uzależnień stwierdza on, że jest ona osobnym środkiem, który „podobnie jak terapia może być realizowana w izolacji, jak i w warunkach wolnościowych”⁵³⁸. Fakt ten potwierdza wreszcie art. 201 § 5 pkt 2 k.k.w., na mocy którego Ministrowi Zdrowia przyznano uprawnienie do wydania obwieszczenia, zawierającego m.in. wykaz podmiotów leczniczych przeznaczonych do wykonywania terapii wobec sprawców określonych w art. 93c k.k., w zakresie działalności stacjonarnej, wraz z podaniem liczby łóżek.

Analiza regulacji karnomaterialnych i karnowykonawczych dotyczących środków zabezpieczających pozwala więc na sformułowanie wniosku, że terapia będzie obejmowała zróżnicowane formy oddziaływań leczniczych. Świadczy o tym nie tylko mnogość wymienionych w art. 93c pkt 1–5 k.k. kategorii sprawców, ale także fakt, że wymienione

⁵³⁵ P. Góralski, *Terapia...*, s. 19.

⁵³⁶ Z. Lew-Starowicz, *Przemoc seksualna*, Warszawa 1992, s. 27; M. Chądzyńska, J. Meder, K. Charzyńska, *Uczestnictwo w psychoedukacji osób chorych na schizofrenię – analiza zajęć z perspektywy pacjentów*, „Psychiatria Polska” 2009/43 (6), s. 693–704; B. Kasperek, J. Michałowska, P. Sala, K. Spiridonow, *Modele oddziaływań edukacyjnych dla rodzin osób chorych na schizofrenię* [w:] *Rehabilitacja przewlekłe chorych psychicznie. Biblioteka Psychiatrii Polskiej*, red. J. Meder, Kraków 2000, s. 63–88; A. Czernikiewicz, *Psychoedukacja w schizofrenii* [w:] *Psychoterapia w schizofrenii*, red. J. Meder, M. Sawicka, Kraków 2006, s. 101–126; G. Mączka, B. Grabski, J.K. Gierowski, D. Dudek, *Psychoedukacja grupowa w kompleksowym leczeniu choroby afektywnej dwubiegunowej – doświadczenia krakowskie*, „Psychiatria Polska” 2010/44, s. 89–100.

⁵³⁷ Uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 30.

⁵³⁸ Uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 30.

w przepisie schorzenia i uzależnienia mogą występować w tym samym czasie, co z kolei uzasadnia konieczność łącznego leczenia różnych, współwystępujących ze sobą zaburzeń psychicznych, osobowościowych oraz seksualnych⁵³⁹.

Bazując na wypracowanych w doktrynie i judykaturze prawa karnego poglądach odnoszących się do tego środka zabezpieczającego, można również przyjąć, że terapii w warunkach wolnościowych mają być poddawani sprawcy, których ustawodawca wymienia w art. 93c pkt 4 k.k., a którzy to z uwagi na poważne zaburzenia osobowości w wielu przypadkach nie poddają się wyleczeniu. co więcej, w uzasadnieniu ustawy projektodawca *explicite* stwierdza, że niektóre zaburzenia osobowości stanowią silny czynnik kryminogeny i są związane ze skłonnościami do zachowań przestępczych. Ich konsekwencją jest brak empatii i wyrzutów sumienia. Występuje też skłonność do niekontrolowanych wybuchów agresji i reakcji drastycznie odbiegających od norm przyjętych w danej kulturze, zwłaszcza w zakresie relacji międzyludzkich. do tej kategorii zaburzeń zalicza on m.in.: zaburzenia osobowości typu antisocjalnego, sadystycznego czy *borderline*⁵⁴⁰.

Na zakończenie warto dodać, że za mocno kontrowersyjną uznaje się regulację zawartą w art. 202b k.k.w. Zgodnie z nią sąd przy orzekaniu terapii lub terapii uzależnień wobec skazanego za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego, podobnie działającego środka (art. 93c pkt 5 k.k.), jeżeli ten zostaje zwolniony z zakładu psychiatrycznego lub z zakładu karnego, ustala okres próby na czas od 6 miesięcy do 2 lat i oddaje skazanego pod dozór kuratora lub osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, instytucji albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym.

W opinii Piotra Góralskiego wątpliwości dotyczą m.in.: faktu, że typ sprawcy, o którym ustawodawca wspomina w art. 93c pkt 5 k.k., nie może być z powodu uzależnienia skierowany do zakładu psychiatrycznego, tym samym nie może być z takiej placówki zwalniany. Autor zwraca także uwagę, że takie ukształtowanie przepisu, w którym ustawodawca wskazuje, że okres próby trwa od 6 miesięcy do 2 lat, statuuje wyjątek od ogólnej zasady karnomaterialnej, zawartej w art. 93d § 1 k.k., głoszącej, że środek zabezpieczający stosuje się na czas z góry nieoznaczony. Trudno bowiem stwierdzić, czy w owym wypadku wskazany czas oznaczony odnosi się jedynie do okresu sprawowania dozoru czy też także realizacji terapii. Kolejna grupa wątpliwości dotyczy faktu, czy zasadne było umieszczenie art. 202b w rozdziale XIII k.k.w., który został poświęcony wykonaniu

⁵³⁹ J.K. Gierowski, *Formy i rodzaje terapii zakłóceń czynności psychicznych...*, s. 106.

⁵⁴⁰ Zob. uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 34. Zob. też P. Góralski, *Terapia...*, s. 16.

środków zabezpieczających, skoro stosowanie terapii na okres próby wobec przestępcy zwalnianego z zakładu karnego to przykład środka probacyjnego, nie zaś zabezpieczającego⁵⁴¹.

Kolejny środek zabezpieczający, jakim jest terapia uzależnień, może zostać orzeczony albo w wyroku skazującym, albo w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności, nie wcześniej jednak niż 6 miesięcy przed jej zakończeniem albo przewidywanym terminem warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 93d § 4 k.k.)⁵⁴². Warto w tym miejscu wspomnieć, że wskazany w przepisie okres 6 miesięcy jest zgodny z podstawowymi założeniami prawa penitencjarnego, w myśl których to właśnie w tym okresie, poprzedzającym spodziewane opuszczenie przez skazanego zakładu karnego, odbywa się szczególnie intensywna praca z więźniami. Dotyczy to zarówno sytuacji, w której skazany odbywa całą karę pozbawienia wolności, jak i w następstwie zastosowania warunkowego, przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary (art. 164 k.k.w.)⁵⁴³.

Analogicznie jak w przypadku innych środków zabezpieczających celem terapii uzależnień jest przede wszystkim jej prewencyjny charakter. Innymi słowy leczenie i terapia nie są celami samymi w sobie, lecz zmierzają one do ochrony społeczeństwa przed niebezpieczeństwem ze strony sprawcy⁵⁴⁴. Normatywnym wyrazem takiego podejścia jest treść art. 93b § 1 k.k., w myśl którego środek zabezpieczający w postaci terapii uzależnień tak jak wszystkie inne środki ochronne może zostać orzeczony tylko wtedy, gdy jest to konieczne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego, a inne środki przewidziane w kodeksie lub przepisach innych ustaw nie będą wystarczające dla realizacji tego celu.

Przesłanką podstawową dotyczącą orzeczenia terapii odwykowej jest szczególny stan psychofizyczny, w jakim znajduje się sprawca, a precyzyjnie rzecz ujmując, jego uzależnienie. Katalog substancji, który leży u jego podłoża, sformułowany jest w art. 93c pkt 5 k.k., a następnie powtórzony w art. 93f § 2 k.k. w sposób szeroki. Obejmuje on uzależnienie od alkoholu, środka odurzającego i innego podobnie działającego środka. Taki sposób ujęcia pozwala z kolei na uniknięcie istniejących w poprzednim stanie prawnym wątpliwości, czy

⁵⁴¹ P. Góralski, *Terapia...*, s. 14.

⁵⁴² A. Barczak-Oplustil, *Środki zabezpieczające...*, s. 685; P. Hofmański, L.K. Paprzycki [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016, s. 709.

⁵⁴³ I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 64.

⁵⁴⁴ K. Krajewski, *Środki zabezpieczające o charakterze leczniczym stosowane wobec sprawców przestępstw uzależnionych od alkoholu, środków odurzających i substancji psychotropowych* [w:] L.K. Paprzycki, *Środki zabezpieczające...*, s. 341.

w rozumieniu ustawodawcy karnego środek odurzający to także substancja psychotropowa oraz czy alkohol w sensie prawnym jest środkiem odurzającym czy też nie⁵⁴⁵.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że uzależnienie to wyjątkowo złożone zjawisko psychofizjologiczne, wymagające podejmowania zróżnicowanych działań leczniczych. w przypadku alkoholu sytuacja jest o tyle prostsza, że uzależnienie jest pochodną spożywania tylko jednej substancji odurzającej, tj. alkoholu etylowego. Uzależnienie od narkotyków jest natomiast bardziej zróżnicowanym zjawiskiem zależnym przede wszystkim od rodzaju substancji. i choć, jak słusznie zwraca uwagę Krzysztof Krajewski, alkohol może być spożywany pod różnymi postaciami, tj. piwa, wina czy wyrobów spirytusowych, co z kolei ma wpływ na wzory, modele i strukturę jego konsumpcji, to jednak trudno mówić o uzależnieniu od piwa, wódki czy wina. Każdorazowo będzie to bowiem uzależnienie od alkoholu. Inaczej jest natomiast w przypadku narkotyków, w odniesieniu do których uzależnienie zawsze dotyczy konkretnych substancji, np.: heroiny, kokainy czy amfetaminy, a jego charakterystyka zależy w znacznym stopniu od farmakologicznych właściwości danej substancji. Inna będzie zatem specyfika uzależnienia i potrzeby terapeutyczne osób uzależnionych od depresantów, obniżających pobudliwość ośrodkowego układu nerwowego (np. opiaty i barbiturany), stymulantów, pobudzających ośrodkowy układ nerwowy (np. kokaina czy amfetamina) czy też halucynogenów, wywołujących przede wszystkim zmiany w sposobie postrzegania otoczenia (np. LSD, meskalina, psylocybina)⁵⁴⁶.

Co istotne i warte podkreślenia, orzeczenie terapii uzależnień, ale też i innych środków zabezpieczających jest możliwe wobec sprawcy relatywnie drobnego czynu, o ile tylko istnieje odpowiednio wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu o wysokim stopniu szkodliwości. Jako przykład w literaturze jest podawana sytuacja, w której sprawca jest skazany na karę grzywny za przestępstwo z art. 178a § 1 k.k., a jednocześnie okazuje się, że jest on osobą uzależnioną od alkoholu. w takim przypadku może zostać orzeczonej środek zabezpieczający, o jakim mowa w art. 93f § 1 k.k., albowiem w przypadku osoby uzależnionej od alkoholu prawdopodobieństwo spowodowania przestępstw z art. 173 lub 177 w zw. z art. 178 k.k. jest znaczne, zaś społeczna szkodliwość tych czynów bardzo wysoka⁵⁴⁷. Oczywiście warunkiem orzeczenia środka zabezpieczającego w postaci terapii uzależnień jest

⁵⁴⁵ K. Krajewski, *Środki zabezpieczające...*, s. 343.

⁵⁴⁶ K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 56; B. Szukalski, *Charakterystyka środków psychoaktywnych [w:] Uzależnienie od narkotyków. Poradnik dla terapeutów*, red. P. Jabłoński, B. Bukowska, J. Cz. Czabała, Łódź 2012, s. 35–46; H. Baran-Furga, K. Steinbarth-Chmielewska, *Zespoły uzależnień od substancji psychoaktywnych [w:] Uzależnienie od narkotyków...*, red. P. Jabłoński, B. Bukowska, J. Cz. Czabała, s. 51–55.

⁵⁴⁷ K. Krajewski, *Środki zabezpieczające...*, s. 347.

dysponowanie przez sąd diagnozą, że sprawca czynu zabronionego jest rzeczywiście uzależniony od alkoholu oraz że zastosowanie tego środka jest niezbędne dla zapobieżenia ponownego popełnienia czynu zabronionego⁵⁴⁸.

Zakres przedmiotowy terapii uzależnień został określony w art. 93f § 2 k.k., w którym ustawodawca stanowi, że sprawca, wobec którego została ona orzeczona, ma obowiązek stawiennictwa we wskazanej przez sąd placówce leczenia odwykowego w terminach wyznaczonych przez lekarza i poddania się leczeniu uzależnienia od alkoholu, środka odurzającego lub innego, podobnie działającego środka. Sposób ukształtowania tego przepisu oznacza, że terapia uzależnień orzeczona w formie środka zabezpieczającego może być realizowana wyłącznie w placówce leczenia odwykowego, a nie przez indywidualnie praktykującego lekarza. Jest to o tyle zaskakujące, że w art. 26 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii ustawodawca stanowi, że leczenie osoby uzależnionej może prowadzić zarówno podmiot leczniczy, jak i lekarz wykonujący zawód w ramach praktyki zawodowej⁵⁴⁹.

Z treści art. 93f § 2 k.k. nie wynika w sposób jednoznaczny, w jaki sposób terapia uzależnień ma być realizowana. Ustawodawca wskazuje jedynie, że miejscem wykonywania tego środka zabezpieczającego jest „placówka leczenia odwykowego”, w której to sprawca ma się poddać leczeniu uzależnienia od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka. to z kolei oznacza, że treścią terapii uzależnień jest leczenie uzależnienia⁵⁵⁰.

Przedstawiciele doktryny stoją na stanowisku, że może być ona realizowana zarówno w warunkach ambulatoryjnych, jak i stacjonarnych⁵⁵¹. Słuszność tego przekonania potwierdza także fragment uzasadnienia ustawy, w którym wskazano, że terapia uzależnień, podobnie jak terapia, może być realizowana w izolacji, jak i w warunkach wolnościowych oraz że pod pojęciem terapii uzależnień należy rozumieć „procedurę postępowania z osobami

⁵⁴⁸ K. Krajewski, *Środki zabezpieczające...*, s. 347.

⁵⁴⁹ Ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2023 r. poz. 1939 ze zm.). o trudnościach interpretacyjnych związanych z niewystarczającym doprecyzowaniem pojęcia leczenia w art. 93f § 2 k.k. oraz brakiem jego zgodności z terminologią zastosowaną w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii zob. K. Krajewski, *Środki zabezpieczające...*, s. 344.

⁵⁵⁰ w tym miejscu warto podkreślić, że istnieje pewna odmienność między art. 71 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii a art. 93f § 2 k.k. Polega ona na tym, że w pierwszym z przywołanych artykułów ustawodawca stanowi, że celem środków zabezpieczających o charakterze leczniczym stosowanych wobec skazanych za przestępstwa pozostające w związku z używaniem środków odurzających lub substancji psychotropowych jest leczenie lub rehabilitacja w rozumieniu art. 4 pkt 6 oraz 22 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Tymczasem ustawodawca karny w art. 93f § 2 k.k. wspomina wyłącznie o poddaniu się leczeniu uzależnienia od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka.

⁵⁵¹ J. Długosz [w:] *Kodeks karny...*, t. 2, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, s. 590; M. Tygielski, *Środki zabezpieczające...*, s. 486.

uzależnionymi, zarówno w zamknięciu, jak i terapię realizowaną poza oddziałem zamkniętym”⁵⁵². za dopuszczalnością obu form terapii przemawia także sformułowanie w art. 93f § 2 k.k., w myśl którego to sąd wskazuje placówkę leczenia odwykowego, w której sprawca, wobec którego orzeczono terapię uzależnień, jest zobowiązany się stawić. to z kolei pozwala domniemywać, że to do sądu należy wskazanie, czy terapia uzależnień winna mieć charakter stacjonarny czy ambulatoryjny. Oczywiście w myśl cytowanego już art. 354a k.p.k. sędzia nie dokonuje tego rozstrzygnięcia samodzielnie, tylko po obligatoryjnym wysłuchaniu opinii psychologa i fakultatywnym wysłuchaniu biegłych innych specjalności, np. specjalizujących się w przedmiocie uzależnienia.

O możliwości prowadzenia terapii w warunkach ambulatoryjnych świadczyć z kolei może m.in. fakt, że ustawodawca nie posługuje się określeniem „umieszczenie w zamkniętym zakładzie leczenia odwykowego”, które to występowało w uprzednio obowiązującym art. 96 § 1 k.k. oraz nie wskazuje kategorii zakładów przeznaczonych do wykonywania środka zabezpieczającego wobec sprawców skazanych za przestępstwo popełnione w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka⁵⁵³.

Z kolei do działalności stacjonarnej podmiotów leczniczych odwołuje się art. 201 § 5 k.k.w., co z kolei pozwala domniemywać, że wskazywany przez ustawodawcę w art. 93f § 2 k.k. obowiązek stawiennictwa we wskazanej przez sąd placówce w terminach wyznaczonych przez lekarza oznacza, że obowiązek poddania się leczeniu w trybie stacjonarnym lub ambulatoryjnym jest uzależnione od potrzeb terapeutycznych, aczkolwiek zawsze w trybie wolnościowym a nie izolacyjnym⁵⁵⁴.

Warto w tym miejscu podkreślić, że zgodnie ze wspomnianym wyżej art. 201 § 5 k.k.w. podmioty lecznicze przeznaczone do wykonywania terapii wobec sprawców określonych w art. 93c k.k. w zakresie działalności stacjonarnej są wyznaczane przez ministra właściwego do spraw zdrowia w drodze obwieszczenia, w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”

Zgodnie z treścią art. 93d § 5 k.k. w sytuacji, gdy sprawca został skazany na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, karę 25 lat pozbawienia wolności lub karę dożywotniego pozbawienia wolności, środek zabezpieczający, w tym także

⁵⁵² Uzasadnienie..., druk sejmowy nr 2393, s. 30 i 32.

⁵⁵³ J. Długosz [w:] *Kodeks karny...*, t. 2, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, s. 590; M. Tygielski, *Środki zabezpieczające...*, s. 486. Zob. też P. Góralski, *Środki zabezpieczające w polskim prawie karnym...*, s. 563; K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 70.

⁵⁵⁴ K. Krajewski, *Środki zabezpieczające...*, s. 345.

terapię uzależnień, stosuje się po odbyciu kary lub warunkowym zwolnieniu. w tej jednak sytuacji w myśl art. 93d § 2 k.k. nie wcześniej niż na 6 miesięcy przed terminem odbycia kary lub przewidywanego udzielenia warunkowego, przedterminowego zwolnienia sąd musi ustalić potrzebę i możliwość wykonania orzeczonego środka zabezpieczającego. Ustawodawca przewiduje także możliwość zmiany orzeczonego środka na inny, na co z kolei wpływ ma aktualny stan psychiczny sprawcy, wynik ewentualnej terapii czy też wystąpienie innych okoliczności lub zdarzeń, które wyłoniły się po wydaniu wyroku skazującego. Istniejące rozwiązanie prawne jest o tyle uzasadnione, że uwzględnia możliwość, że w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności skazani, u których stwierdzono uzależnienie od alkoholu lub innej substancji psychoaktywnej, zostali już poddani stosownemu leczeniu (art. 96 k.k.w.) i dalsze stosowanie środka zabezpieczającego przestaje być konieczne, a tym samym stanowi to podstawę do jego uchylenia (art. 93b § 2 k.k.). w innych przypadkach, gdy sprawca został skazany na inne kary niż kara bezwzględne pozbawienia wolności, możliwe jest zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci terapii uzależnień równoległe do wykonywanej kary, np. kary grzywny, kary ograniczenia wolności czy kary pozbawienia wolności orzeczonej z warunkowym zawieszeniem jej wykonania⁵⁵⁵.

Środek zabezpieczający w postaci terapii uzależnień w myśl art. 93d § 1 k.k., analogicznie jak wszystkie inne środki, nie jest określony z góry, co oznacza, że ma charakter środka bezwzględnie nieoznaczonego. Doświadczenie terapeutyczne dowodzi, że leczenie nie zawsze przynosi pozytywne efekty, co wynika także z faktu, że terapia ta może mieć charakter przymusowy⁵⁵⁶. Tymczasem, jak słusznie zwraca się uwagę w literaturze przedmiotu, terapia uzależnień nie jest postępowaniem opartym jedynie na oddziaływaniu farmakologicznym, lecz na uczestnictwie w terapii indywidualnej i grupowej. w trakcie tej pierwszej przeprowadza się diagnozę problemu związanego z uzależnieniem oraz ustala indywidualny program pomocy, natomiast w trakcie tej drugiej umożliwia się pacjentowi odbudowanie zaburzonych relacji społecznych⁵⁵⁷. Tym samym niezwykle istotnym elementem, który w dużej mierze przesądza o sukcesie terapii uzależnień, jest wola i motywacja pacjenta do podjęcia i kontynuowania leczenia. Kluczowe znaczenie ma także gotowość uczestniczenia w procesie terapeutycznym i współpraca z terapeutą. Jej brak, a tym bardziej opór ze strony pacjenta sprawia, że proces ten

⁵⁵⁵ K. Krajewski, Środki zabezpieczające..., s. 348.

⁵⁵⁶ A.T. Beck, F.D. Wright, C.F. Newman, B.S. Liese, *Terapia poznawcza uzależnień*, Kraków 2007, s. 173 i n.; A. Bisaga, M. Wojnar, *Farmakologiczne leczenie uzależnień [w:] Uzależnienie od narkotyków...*, red. P. Jabłoński, B. Bukowska, J.Cz. Czabała, s. 167; J.Cz. Czabała, *Psychologiczne metody w leczeniu uzależnień [w:] Uzależnienie od narkotyków...*, red. P. Jabłoński, B. Bukowska, J.Cz. Czabała, s. 171–181; J.Cz. Czabała, *Czynniki leczące w procesie terapii*, Warszawa 2006, *passim*; J. Gelso, J. Hayes, *Relacje terapeutyczne*, Gdańsk 2007, s. 5–25.

⁵⁵⁷ J. Mellibruda, Z. Sobolewska-Mellibruda, *Integracyjna psychoterapia uzależnień*, Warszawa 2006, s. 280 i n.

jest trudny do realizacji. Związane jest to również z występowaniem u większości uzależnionych tzw. mechanizmu iluzji i zaprzeczeń, polegających na tym, że osoba uzależniona w miarę narastania problemu próbuje odcinać się od sytuacji życiowych i negatywnych sygnałów płynących od osób z otoczenia oraz z własnego organizmu po to, by bronić zarówno dobrego mniemania o samym sobie, jak i możliwości dalszego przyjmowania środków odurzających⁵⁵⁸.

Polski ustawodawca nie przewidział też możliwości uchylenia środka zabezpieczającego z powodu braku skuteczności. Zgodnie bowiem z art. 93b § 2 k.k. sąd uchyla środek zabezpieczający, jeśli dalsze jego stosowanie nie jest już konieczne. Nieskuteczność stosowanej terapii nie jest jednak tożsama ze stwierdzeniem, że stosowanie środka zabezpieczającego nie jest już konieczne. Wprost przeciwnie, brak skuteczności na ogół uzasadnia konieczność dalszego stosowania środka zabezpieczającego. Nie zmienia to faktu, że pojawia się pytanie, czy w stosunku do terapii uzależnień ustawodawca nie powinien przewidzieć osobnej podstawy normatywnej pozwalającej na uchylenie tego środka zabezpieczającego w przypadku jego nieskuteczności⁵⁵⁹.

W przypadku sprawców uzależnionych od alkoholu proces ich leczenia w przeważającej mierze opiera się na metodach o charakterze abstynencyjnych, czyli takich, których celem jest całkowite zaprzestanie spożywania przez pacjenta alkoholu w jakiegokolwiek formie. Uzupełniająco, zwłaszcza u osób dotkniętych chronicznym alkoholizmem, stosuje się detoksykację, która poprzedza proces terapeutyczny, lecz sama w sobie nie jest terapią alkoholizmu⁵⁶⁰. Niekiedy też stosuje się tzw. leczenie awersyjne polegające na wymuszaniu abstynencji poprzez podawanie pacjentom disulfiramu w formie doustnej lub implantu, który poprzez znaczne ograniczenie zdolności organizmu do metabolizmu alkoholu pozwala powstrzymać się od picia i ułatwia podjęcie decyzji o terapii⁵⁶¹. Poza tym pacjent winien uczestniczyć we wspomnianych już terapiach indywidualnej lub grupowej. Może ona przybrać postać kliniczną. Rzadko natomiast odbywa

⁵⁵⁸ J. Chodkiewicz, *Terapia osób uzależnionych od alkoholu: lęk i depresja a zasoby osobiste*, „Alkoholizm i Narkomania” 2010/3, s. 201–216; L. Cierpiałkowska, M. Ziarko, *Psychologia uzależnień: alkoholizm*, Warszawa 2010, s. 68 i n.

⁵⁵⁹ Zwraca na to uwagę K. Krajewski, *Środki zabezpieczające...*, s. 347.

⁵⁶⁰ Detoksykacja to przeprowadzane w warunkach całodobowej opieki medycznej odtrucie organizmu i usunięcie z niego szkodliwych substancji pochodzenia zewnątrz lub wewnątrzustrojowego. w celu osłabienia objawów odstawiennych pacjentowi podaje się niekiedy uspakajające, nasenne, przeciwdrgawkowe lub antydepresyjne środki farmakologiczne. Czasami stan pacjenta uzasadnia także podanie glukozy z witaminami, płynów uzupełniających czy elektrolitów ustrojowych. Zob. L. Cierpiałkowska, *Psychologia uzależnień* [w:] *Psychologia kliniczna. Tom. II*, red. H. Sęk, Warszawa 2005, s. 132–152; A. Bisaga, M. Wojnar, *Farmakologiczne leczenie uzależnień...*, s. 147.

⁵⁶¹ A. Ryszkowski, A. Wojciechowska, Z. Kopański, I. Brukwicka, Y. Lishchynskyy, W. Uracz, *Walka z uzależnieniem alkoholowym*, „Journal of Clinical Healthcare” 2015/1, s. 14.

się ona w ramach wspólnot terapeutycznych, które na ogół przyjmują jedynie osoby, które zgłaszają się dobrowolnie i są przekonane, że chcą się leczyć⁵⁶².

Leczenie uzależnienia od środków odurzających i substancji psychotropowych także na ogół opiera się na metodach abstynencyjnych. Etapem poprzedzającym rozpoczęcie właściwej terapii jest tak jak w przypadku alkoholu detoksykacja pacjenta⁵⁶³. w tym wypadku jest ona jednak na ogół znacznie bardziej problematyczna, zwłaszcza w przypadku, gdy pacjent uzależniony był od opiatów lub innych środków wywołujących bardzo silne uzależnienie fizyczne, a objawy odstawienne są niezwykle intensywne i generują wiele cierpień fizycznych⁵⁶⁴.

Inną, mniej popularną terapią, bo ograniczoną wyłącznie do uzależnionych od opioidów, jest terapia substytucyjna (art. 28 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii). Opiera się ona na założeniu, że w przypadku osób najciężej uzależnionych nie jest konieczne osiągnięcie całkowitej abstynencji, lecz bardziej kontrolowanej formy uzależnienia. Terapia ta ma więc umożliwić osobom uzależnionym prowadzenie w miarę normalnego i ustabilizowanego życia przy jednoczesnym przyjmowaniu substancji o właściwościach i działaniu podobnym do właściwości i działania narkotyku, który spowodował uzależnienie⁵⁶⁵.

Obecnie podstawowymi środkami farmakologicznymi wykorzystywanymi w substytucji uzależnienia są metadon i rzadziej buprenorfina. Ich podawanie zapobiega występowaniu objawów zespołu abstynencyjnego, redukuje głód psychiczny opiatów oraz skutki zdrowotne i społeczne związane z uzależnieniem. Zmniejsza się też ryzyko zakażenia HIV, HBV i HCV i poprawie ulega stan zdrowia fizycznego⁵⁶⁶. w bardziej ograniczonej formie substancje te mogą być także podawane jako środek ułatwiający osobie uzależnionej przetrwanie okresu detoksykacji.

⁵⁶² J. Koczurowska, *Spoleczność terapeutyczna w rehabilitacji uzależnień* [w:] *Uzależnienie od narkotyków...*, red. P. Jabłoński, B. Bukowska, J.Cz. Czabała, s. 183–198; K. Chmielewska, H. Furga-Baran, *Zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania spowodowane przyjmowaniem substancji psychoaktywnych*, Warszawa 2001, s. 119. o różnego rodzaju wspólnotach terapeutycznych w Polsce i za granicą interesująco pisze: Cz. Cekiera, *Profilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych. Metody, Programy, Modele, Ośrodki, Zakłady, Wspólnoty*, Lublin 1993, s. 80–147.

⁵⁶³ H. Haak, *Przymusowe leczenie narkomanów*, Toruń 2000, s. 52; H. Baran-Furga, K. Steinbarth-Chmielewska, *Zespoły uzależnień od substancji psychoaktywnych...*, s. 55.

⁵⁶⁴ B. Szukalski, *Neurobiologiczne podstawy uzależnienia od narkotyków*, „Patofizjologia” 2009/65 (9), s. 659 i n.

⁵⁶⁵ P. Jabłoński, K. Puławska-Popielarz, *Zarys historii rozwoju terapii uzależnień od substancji psychoaktywnych innych niż alkohol w Polsce* [w:] *Uzależnienie od narkotyków...*, red. P. Jabłoński, B. Bukowska, J.Cz. Czabała, s. 21; B. Szukalski, *Charakterystyka środków psychoaktywnych...*, s. 44–46.

⁵⁶⁶ A. Kuba, Z. Wawrzyniak, J. Zalewska-Kaszuńska, *Metadonowa terapia substytucyjna w opinii pacjentów programu metadonowego z województwa łódzkiego – skuteczność, korzyści, problemy*, „Alkoholizm i Narkomania” 2014/27 (1), s. 55–65.

Programy leczenia substytucyjnego w naszym kraju mają charakter wysokoprogowy (*high threshold programs*), co oznacza, że pacjent jest zobowiązany do przestrzegania pewnych wymagań, z których podstawowym jest obowiązek zachowania abstynencji w stosunku do wszelkich innych środków odurzających lub substancji psychotropowych poza tymi, jakie są stosowane w celach terapeutycznych. w związku z tym pacjent przyjmujący środek substytucyjny jest badany co najmniej raz w miesiącu na występowanie w moczu lub innych płynach ustrojowych środków odurzających i substancji psychotropowych innych niż stosowane w ramach programu. Ponadto kierownik programu lub upoważniony przez niego lekarz może wyłączyć z programu pacjenta, w szczególności gdy trzykrotne kolejne lub pięciokrotne w ciągu 6 miesięcy wykonane w odstępach minimum 4-dniowych badanie płynów ustrojowych, a w szczególności moczu, potwierdzą przyjmowanie innych niż stosowane w leczeniu środków odurzających lub substancji psychotropowych lub gdy pacjent uchyla się od tego badania⁵⁶⁷. Równie rygorystycznie uregulowane jest wydawanie pacjentom środka substytucyjnego, który co do zasady może być mu podawany przez lekarza, pielęgniarkę lub farmaceutę w jednorazowych dawkach dziennych i przyjmowany przezeń w ich obecności⁵⁶⁸.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że w myśl cytowanego już art. 117 § 1 i § 2 k.k.w. leczenie odwykowe osób uzależnionych od alkoholu oraz środków odurzających lub substancji psychotropowych może być także realizowane w zakładzie karnym lub areszcie śledczym. Może mieć ono wówczas charakter dobrowolny i być realizowane za zgodą skazanych. Ustawodawca przewiduje jednak także możliwość, by w przypadku braku takiej zgody o zastosowaniu leczenia lub rehabilitacji orzekał sąd penitencjarny.

Na uwagę zasługuje także fakt, że możliwość orzekania środka zabezpieczającego przewiduje też art. 71 ust. 1 i 3 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Zgodnie z ich treścią w przypadku skazania osoby uzależnionej za przestępstwo pozostające w związku z używaniem środka odurzającego lub substancji psychotropowej na karę pozbawienia wolności, której wykonanie warunkowo zawieszono, sąd zobowiązuje skazanego do poddania się leczeniu lub rehabilitacji w podmiocie leczniczym w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej, oddaje go pod dozór wyznaczonej osoby, instytucji lub stowarzyszenia (art. 71 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii). Leczenie to może mieć charakter ambulatoryjny lub

⁵⁶⁷ Zob. § 3 ust. 3 oraz § 7 rozporządzenia Ministra Zdrowia z 1.03.2013 r. w sprawie leczenia substytucyjnego (Dz.U. poz. 368).

⁵⁶⁸ § 6 ust. 1 rozporządzenia w sprawie leczenia substytucyjnego . o trudnościach w realizacji wysokoprogowych wymogów terapii substytucyjnej zob. też B. Habrat, K. Chmielewska, H. Baran-Furga, *Wydawanie metadonu do domu w polskich programach leczenia substytucyjnego*, „Alkoholizm i Narkomania” 2003/3–4, s. 147–154.

stacjonarny. Natomiast w razie skazania takiej uzależnionej osoby, z uwzględnieniem przytoczonych warunków, na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, sąd może orzec umieszczenie sprawcy przed wykonaniem kary w odpowiednim podmiocie leczniczym (art. 71 ust. 3 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii).

4.2. Terapia i terapia uzależnień orzekana w drodze środka probacyjnego

Dla lepszego zrozumienia instytucji probacji w irlandzkim prawie karnym niezbędnym jest uprzednie, skrótowe zaprezentowanie tej instytucji. w historycznym rozwoju koncepcja środków probacyjnych narodziła się w początkach ubiegłego stulecia w związku z uchwaleniem ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw z 1907 r. (*The Probation of Offenders Act, 1907*)⁵⁶⁹. Podstawowym filarem tej instytucji normatywnej było odbywanie kary poza więzieniem i umożliwienie powrotu do życia w społeczeństwie osób uznanych za winne zarzucanego im czynu zabronionego. Istotną rolą probacji było jednak nie tylko poddanie sprawców przestępstw próbie, ale także ich wsparcie i motywowanie do podejmowania działań zmierzających do udanej readaptacji społecznej⁵⁷⁰. z jednej strony opierała się więc ona na warunkowym nieorzekaniu kary, z drugiej zaś na nałożeniu na skazanego określonych obowiązków, których wykonanie nadzorowane było przez specjalnego urzędnika. Jeżeli w okresie próby sprawca zachowywał się w sposób oczekiwany, skutkowało to albo mniejszą dolegliwością kary, albo nawet całkowitym jej uniknięciem⁵⁷¹.

W pierwszym okresie funkcjonowania instytucja ta opierała się przede wszystkim na dwóch, obowiązujących zresztą do dnia dzisiejszego form zaniechania ukarania sprawcy i poddania go próbie bez wydawania wyroku skazującego. Pierwszy z nich (*dismissal*) został stypizowany w art. 1 ust. 1 ustawy i ma zastosowanie w sytuacji, której okoliczności popełnienia przestępstwa zdaniem sądu nie budzą wątpliwości (*the court thinks that the charge is proved*), jednak oskarżonym jest osoba, która z uwagi na swój charakter (*character*), okoliczności poprzedzające popełnienie przestępstwa (*antecedents*), wiek (*age*), stan zdrowia (*health*) czy stan psychiczny (*mental condition*) nie powinna podlegać karze

⁵⁶⁹ Zob. szerzej E. Guilfoyle, *What Exactly is a Community Service Order in Ireland?*, „Irish Probation Journal” 2017/14, s. 190 i n.

⁵⁷⁰ G. McNally, *Probation in Ireland, Part 2: The Modern Age, 1960s to 2000...*, s. 187 i n.

⁵⁷¹ Warto wspomnieć, że w Irlandii, podobnie jak w Irlandii Północnej czy Stanach Zjednoczonych, istnieje możliwość bezterminowego odroczenia wykonania kary (*Adjournment Sine Die*), której celem *de facto* jest „obejście” nałożonych przez ustawodawcę w *Probation of Offenders Act, 1907*, ram czasowych. w efekcie sprawa zostaje zakończona, chociaż w aktach sądowych nie odnotowuje się jej formalnego zakończenia. Zob. E. Schwelb, *Northern Ireland and the United Nations*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1970/19 (3), s. 485.

pozbawienia wolności. Dodatkowym uzasadnieniem dla zastosowania tego typu reakcji karnej może być też niska społeczna szkodliwość przestępstwa (*trivial nature of the offence*) lub wystąpienie okoliczności łagodzących przy jego popełnieniu (*the extenuating circumstances under which the offence was committed*). Indywidualne lub kumulatywne spełnienie powyższych przesłanek uzasadnia z kolei przekonanie, że wymierzenie jakiegokolwiek kary (*any punishment*) lub kary innej niż symboliczna (*nominal punishment*) nie jest celowe ani ze względów prewencji indywidualnej, ani generalnej.

Instytucja ta, analogicznie jak polskie odstąpienie od wymierzenia kary (art. 61 § 1 k.k.), ma więc zastosowanie wtedy, gdy sąd mimo swej negatywnej oceny popełnionego przez sprawcę czynu uznaje, że z uwagi na całokształt okoliczności podmiotowych i przedmiotowych wymierzenie sprawcy kary, nawet w warunkach nadzwyczajnego jej złagodzenia, byłoby niecelowe. w takiej sytuacji środkiem reakcji karnej jest możliwość oddalenia zarzutów (*dismissing the information or charge*) lub warunkowe zwolnienie z odbywania kary pod warunkiem zobowiązania się skazanego do dobrego zachowania, z lub bez poręczenia oraz stawiania się na każde wezwanie sądu w okresie nieprzekraczającym trzech lat wskazanych w wyroku (*discharging the offender*)⁵⁷².

Drugi rodzaj to tzw. *conditional discharge*, który został uregulowany w art. 1 ust. 2 ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw z 1907 r. Ten typ środka reakcji na czyn przestępny również łączy się z ustaleniem winy sprawcy, przyjmuje jednak formę powstrzymania się od orzeczenia kary przez okres do trzech lat i jednoczesnego poddania sprawcy próbie. Analogicznie więc jak w przypadku *dismissal* sąd ma za zadanie orzec jedynie o winie sprawców (*conviction*), natomiast odroczone czy też zawieszona jest orzeczenie o ich karze (*sentence*). w rezultacie skazany może żyć na wolności, ale zgodnie z ustaleniami sądu, tj. musi zaakceptować przedstawione mu warunki i wyrazić zgodę na pozostanie pod nadzorem kuratora (*probation officer*). Pozytywne przejście okresu próby skutkuje zatarciem skazania. z kolei ponowne popełnienie przez niego przestępstwa lub naruszanie warunków nadzoru skutkuje odwołaniem odroczenia.

Przesłanki orzeczenia *conditional discharge* są tożsame jak przy orzekaniu *dismissal* i obejmują: charakter, wiek, stan zdrowia, w tym stan psychiczny skazanego, a także okoliczności popełnienia czynu czy niski stopień jego szkodliwości. Warto w tym miejscu podkreślić, że *conditional discharge* mimo pozornego podobieństwa do polskiego warunkowego zawieszenia wykonania kary (art. 69 k.k.) polega na powstrzymaniu się

⁵⁷² Art. 1 *Probation of Offenders Act*, 1907, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1907/act/17/enacted/en/print> (dostęp 23.02.2024 r.).

od orzeczenia kary, nie zaś od jej wykonania. Cechą wspólną obu instytucji normatywnych jest natomiast możliwość nakładania na skazanego obowiązków i poddania go dozorowi⁵⁷³.

Wart podkreślenia jest także fakt, że w myśl przytaczanego już art. 8 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2010 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2010*) swoista odmiana omawianej wyżej instytucji penalnej może mieć także zastosowanie wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych⁵⁷⁴. Określana jest ona mianem *conditional discharge order*, a możliwość jej orzeczenia przysługuje Komisji Rewizyjnej (*Review Board*), która po konsultacji z odpowiednim dyrektorem klinicznym (*clinical director of the designated centre*) dysponuje prawem warunkowego zawieszenia wykonania pobytu w szpitalu psychiatrycznym (*conditional discharge order*). Zawieszenie to jest orzekane na okres próby, w trakcie której niepoczytalny sprawca czynu zobowiązany jest wypełnić rygory związane z leczeniem ambulatoryjnym, nadzorem lub dwoma tymi środkami łącznie. w przypadku ich istotnego naruszenia ustawodawca w art. 13b ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2010 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2010*) przewiduje możliwość powrotu pacjenta do wyznaczonego ośrodka.

Powracając do wątku irlandzkich środków probacyjnych, na zakończenie należy podkreślić, że obie instytucje normatywne, tj. zarówno *dismissal*, jak i *conditional discharge* mają zastosowanie zarówno wobec sprawców występków (*summary offence*), jak i tych, którzy popełnili przestępstwa ściągane z oskarżenia publicznego w postępowaniu uproszczonym przed sądem okręgowym (*indictable offences tried summarily in the District Court*).

Do innych form zaniechania oskarżenia i poddania sprawcy próbie należy także zaliczyć uregulowane w innych aktach normatywnych *suspended sentence* oraz *deferred sentences*⁵⁷⁵.

Pierwszy z nich jest najbardziej zbliżony do probacji realizowanej na gruncie polskiego prawa karnego i umożliwia całkowite lub częściowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności pod warunkiem poddania się przez sprawcę dozorowi (*partially or fully suspended sentence with a condition of probation service supervision*). Celem uzupełnienia warto jeszcze dodać, że w ramach irlandzkiego prawa karnego można wyróżnić

⁵⁷³ w polskiej literaturze karnistycznej zwraca na to uwagę L. Gardocki, *Prawo karne...*, s. 207–208.

⁵⁷⁴ na mocy art. 8 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2010 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2010*) znowelizowano art. 13a i 13b ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) – przyp. IJP.

⁵⁷⁵ Zob. art. 99 i art. 100 ust. 1b (i) ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*). Por. art. 2 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych (kary pozbawienia wolności w zawieszeniu) z 2017 r. (*Criminal Justice (Suspended Sentences of Imprisonment) Act, 2017*), Number 4 of 2017 Irish Statute Book.

całkowite zawieszenie wyroku (*fully suspended sentence*) i częściowe zawieszenie wyroku (*part suspended sentence*). Pierwsza z wymienionych instytucji normatywnych ma miejsce wówczas, gdy po spełnieniu określonych warunków orzeczona kara pozbawienia wolności została całkowicie zawieszona. Drugi z kolei ma miejsce wtedy, gdy kara ma charakter dwufazowy. Etapem pierwszym jest zatem pozbawienie sprawcy wolności, drugim zaś jego przebywanie na zwolnieniu warunkowym⁵⁷⁶.

Powracając do wątku nadzoru probacyjnego, należy dodać, że jego zakres może być bardzo szeroki i obejmować szereg wymienionych wyżej obowiązków, nakazów i zakazów. Długość trwania okresu próby w tym wypadku nie jest określona z góry, lecz uzależniona od maksymalnego wymiaru kary za konkretne przestępstwo lub przestępstwa: w odróżnieniu od omówionego wyżej *conditional discharge suspended sentence* może dotyczyć wyłącznie kary pozbawienia wolności oraz stanowi przykład sankcji surowszej. Po pierwsze dlatego, że oznacza ono formalne skazanie i orzeczenie kary pozbawienia wolności, lecz z odroczeniem, a po drugie dlatego, że dla zastosowania tego instrumentu sąd w pierwszej kolejności musi zbadać czy czyn, którego dopuścił się sprawca, jest na tyle poważny, by mógł on podlegać karze pozbawienia wolności⁵⁷⁷.

Kolejną formą reakcji na popełnione przestępstwo, również opartą na stwierdzeniu winy jego sprawcy, jest *deferred sentence*. Środek ten także umożliwia odroczenie wyroku kary pozbawienia wolności, pod warunkiem jednak, że przestępstwo zagrożone jest alternatywną karą grzywny lub pozbawienia wolności⁵⁷⁸. Pozostałe przesłanki, które muszą być spełnione obejmują: wyrażenie przez skazanego zgody na odroczenie wyroku, zobowiązanie się do realizacji wszelkich nałożonych nań obowiązków oraz istnienie po stronie sądu przekonania, że zastosowanie tego środka probacyjnego leży w interesie wymiaru sprawiedliwości⁵⁷⁹. Maksymalny okres, na jaki może zostać odroczone wykonanie wyroku, wynosi 6 miesięcy. w tym okresie sprawca musi przestrzegać porządku prawnego, zachowywać się spokojnie oraz wywiązywać z nałożonych na niego obowiązków⁵⁸⁰.

⁵⁷⁶ Zob art. 99 ustawy o sądownictwie karnym (prawo do zawieszenia wyroku) z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006 – Power to suspend sentence*), znowelizowany przez art. 60 ustawy o sądownictwie karnym z 2007 r. (*Criminal Justice Act, 2007*) i art. 51 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych (przepisy różne) z 2009 r. (*Criminal Justice (Miscellaneous Provisions) Act, 2009*). Por. E. Fahy, *Probation of Offenders*, „Hermathena” 1943/60, s. 61–82.

⁵⁷⁷ O'Malley, *Sentencing. Law and Practice*, Dublin 2000, paragraph 22.08.

⁵⁷⁸ Art. 100 ust. 1 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act 2006, ...*).

⁵⁷⁹ Art. 100 ust. 2 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act 2006, ...*).

⁵⁸⁰ Art. 101 ust. 3 (a) i (b) ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006 ...*).

Odrębną kwestią, chociaż niepozostającą bez znaczenia przy omawianiu *suspended sentence* oraz *deferred sentences*, jest zwrócenie uwagi na występujące między nimi różnice. Choć bowiem celem obu instytucji normatywnych jest umożliwienie sprawcy uniknięcia kary pozbawienia wolności poprzez zobowiązanie go do właściwego zachowania, przestrzegania prawa oraz uzależnienia skutków prawnych od przebiegu próby, to jednak sposób realizacji tych zamierzeń przebiega odmiennie.

W przypadku *deffered sentence* długość kary pozbawienia wolności jest od początku określona jednak nieorzeczona. Sędzia wskazuje zatem sprawcę czynu, stwierdza jego winę, lecz równolegle opóźnia wydanie wyroku. Kara zostaje zatem odroczone na określony czas i wykonana wyłącznie wówczas, gdy sprawca nie przestrzega warunków okresu próby. z kolei skutkiem procesowym pozytywnego zakończenia okresu próby jest umorzenie postępowania karnego, w efekcie czego osoba ta nie podlega skazaniu, a jej dane nie znajdują się w rejestrze karnym.

Natomiast w przypadku *suspended sentence* sprawca zostaje uznany za winnego popełnienia przestępstwa oraz skazany na karę pozbawienia wolności, jednak z uwagi na fakt, że jej wykonanie niekoniecznie leży w interesie wymiaru sprawiedliwości, jej realizacja zostaje zawieszona na określony czas. Oznacza to więc, że kara pozbawienia wolności zostaje orzeczona na samym początku, ale sprawca jest kierowany do zakładu karnego tylko wtedy, gdy naruszy warunki zawieszenia kary w okresie próby.

In alia verba odroczenie wyroku powoduje, że kara pozbawienia wolności nie zostaje orzeczona, zaś akt oskarżenia jest oddalony w przypadku, gdy sprawca spełnił warunki okresu próby. to z kolei oznacza, że sprawca w sensie prawnym nie podlega skazaniu. Tymczasem zawieszenie wykonania kary polega na skazaniu sprawcy i odnotowaniu tego faktu w rejestrze karnym przy jednoczesnym zawieszeniu jej wykonania na okres próby.

Zakres obowiązków probacyjnych, którym może zostać poddany skazany we wszystkich ww. przypadkach, wynika zarówno z ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw z 1907 r., innych aktów prawnych, w których uregulowane są kary wolnościowe, narodowych strategii z zakresu probacji, zaleceń doktryny, jak i szeroko rozumianej tradycji *common law*. Obejmują one np.: obowiązek pozostawania w kontakcie z kuratorem i zgłaszanie się na jego wezwanie (art. 4a ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw 1907 r.); przyjmowanie wizyt kuratora w miejscu zamieszkania (art. 4b ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw z 1907 r.); obowiązek uczestniczenia w spotkaniach o charakterze terapeutycznym, mających ułatwić rozwiązanie problemu nadużywania bądź uzależnienia (*drug rehabilitation or alcohol*

treatment – Alcohol Awareness Programme or the Alcohol and Offending Programme)⁵⁸¹ czy zawiadomienia kuratora o zmianie adresu⁵⁸². w ramach środków probacyjnych sprawca może też zostać zobowiązany do uczestnictwa w zajęciach określonych przez sąd, przebywania pod konkretnym adresem, wypłaty odszkodowania, pojednania się z pokrzywdzonym, przestrzegania godziny policyjnej czy podlegania monitoringowi elektronicznemu⁵⁸³.

Przegląd pozostałych aktów normatywnych, angielskiej i irlandzkiej literatury powstałej na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat oraz współczesnych strategii rozwoju prowadzi do wniosku, że w ramach systemu probacyjnego istnieje także wiele innych rodzajów dolegliwości swobodnie dobieranych i konfigurowanych przez sąd – art. 8 ust. 2 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych (Administracja) (*Criminal Justice (Administration) Act, 1914*)⁵⁸⁴. są to m.in.: wykonywanie nieodpłatnej pracy (*unpaid work*) na cele społeczne – art. 4 ust. 1 znolizowanej ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych (służba społeczna) (*Criminal Justice (Community Service) Act, 1983, as amended*)⁵⁸⁵; nakaz podjęcia określonej aktywności lub uczestnictwa w zajęciach (*activities*) określonych przez sąd – art. 13 ust. 1 znolizowanej ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych (służba społeczna) z 2011 r. (*Criminal Justice (Community Service) (Amendment) Act, 2011*)⁵⁸⁶ cykliczne poddawanie się testom antynarkotykowym (art. 7 znolizowanej ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1977 r. (*Misuse of Drugs Act, 1977, as amended*)); podleganie monitoringowi elektronicznemu, zapłacenie grzywny – art. 19 i art. 20 ustawy o grzywnach (płatność i widnykacja) z 2014 r. (*Fines (Payment and Recovery) Act, 2014*)⁵⁸⁷; obowiązek uczestnictwa w programie terapeutycznym (*programme*), składania w ustalonym trybie wyjaśnień dotyczących wykonywania nałożonych obowiązków i zakazów, zakaz podejmowania określonej aktywności – art. 46 ust. 1 ustawy o dzieciach

⁵⁸¹ Irish Probation Service, *Review of Drug and Alcohol Treatment Services for Adult Offenders in Prison and in the Community*, https://www.justice.ie/en/JELR/PS_IPS_Probation_Review_of_treatment_for_offenders.pdf/Files/PS_IPS_Probation_Review_of_treatment_for_offenders.pdf (dostęp 23.02.2024 r.).

⁵⁸² Expert Group on the Probation and Welfare Service, *Final Report of the Expert Group on the Probation and Welfare Service, Stationery Office, Dublin 1999*, s. 70.

⁵⁸³ G. McNally, *Probation in Ireland – the Early Years*, „The Probation Journal” 1993/2, s. 11 i n.; G. McNally, *Probation in Ireland: a Brief History of the Early Years*, „Irish Probation Journal” 2007/4 (1), s. 5–22; T.F. Molony, *The Probation of Offenders*, „Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland” 1925–1927/14 (4), s. 181–196; Home Office, *Report of the Departmental Committee on the Probation of Offenders Act, 1907, Cd.5001*, London: HMSO 1910, *passim*; G. Raymond, *The First Probation Officers in England and Wales, 1906–14*, „The British Journal of Criminology” 2007/47 (6), s. 938–954; zob. też art. 101 ust. 1 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁵⁸⁴ <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1914/act/58/enacted/en/print.html> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁵⁸⁵ Number 23 of 1983 Irish Statute Book.

⁵⁸⁶ Number 24 of 2011 Irish Statute Book.

⁵⁸⁷ Number 7 of 2014 Irish Statute Book.

z 2001 r. (z późniejszymi zmianami) (*Prohibition activity, Children Act, 2001, as amended*)⁵⁸⁸ i ustawy o prawie karnym (przestępstwa seksualne) z 2017 r. (*Criminal Law (Sexual Offences) Act, 2017*)⁵⁸⁹; nakaz przebywania w domu w określonych godzinach czy obowiązek podjęcia pracy lub zarejestrowania się w urzędzie pracy⁵⁹⁰.

Zachowania, do którego oskarżony jest obligowany w ramach obowiązków probacyjnych, mogą również obejmować zobowiązanie do podjęcia nauki i uzupełnienia wykształcenia lub zdobycia kwalifikacji zawodowych; zakaz opuszczania miejsca pobytu (*residence requirement*); obowiązek poddania się leczeniu psychiatrycznemu (*mental health treatment*); skierowanie do centrum pobytu dziennego (*attendance centre*)⁵⁹¹.

Ponadto, w myśl znowelizowanego już art. 2 ust. 2 ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw z 1907 r. sąd, biorąc pod uwagę szczególne okoliczności sprawy (*having regard to the particular circumstances of the case*), mógł także zobowiązać skazanego do realizacji innych dodatkowych warunków (*additional conditions*). co ciekawe, miał on także możliwość nałożenia na skazanego skrajnie treściowo nieokreślonego oraz zakresowo bardzo szerokiego obowiązku prowadzenia „uczciwego i pracowitego życia” (*securing that the offender should lead an honest and industrious life*)⁵⁹².

Istotne jest przy tym, że koordynacją systemu probacyjnego na terytorium Irlandii zajmuje się specjalnie w tym celu powołana agencja państwowa, określana mianem Służby Probacyjnej (*The Probation Service*). Jest ona komórką Ministerstwa Sprawiedliwości i Równości (*Department of Justice and Equality*), a do jej podstawowych zadań należy dokonywanie ocen sprawców przestępstw na zlecenie sądów karnych. Dyskrecjonalność sędziowską przy określaniu obowiązków w okresie próby ustawodawca irlandzki *explicite*

⁵⁸⁸ Number 24 of 2001 Irish Statute Book.

⁵⁸⁹ Number 2 of 2017 Irish Statute Book.

⁵⁹⁰ K. Babineau, A. Harris, *Pathways through Treatment. a Mixed-Methods Longitudinal outcomes Study of Coolmine Therapeutic Community*, Dublin 2015, s. 2–94; J. Connolly, *Drugs and Crime in Ireland. Overview 3*, Health Research Board, Dublin 2006, s. 77; T. Fahey, *Social Housing in Ireland: a Study of Success, Failure and Lessons Learned*, Dublin 1999, *passim*; B. Rawlings, *Research on the Therapeutic Communities in Prisons a Review of the Literature*, Oxford 1998, s. 2–44; D.B. Wexler, *Therapeutic Jurisprudence and its Application to Criminal Justice Research and Development*, „Irish Probation Journal” 2010/8, s. 3–14.

⁵⁹¹ W. McWilliams, *The English Probation System and the Diagnostic Ideal*, „The Howard Journal” 1986/25, s. 241–258; P. Davies, *The Level of Service Inventory in the Republic of Ireland*, „Irish Probation Journal” 2007/4 (1), s. 93–101; T.F. Molony, *New Methods for Offenders*, „Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland” 1940/16, s. 49–62; D. Healy, *Probation Matters*, „Irish Jurist New Series” 2009/44, s. 239–257; D. Healy, L. Kennefick, *Hidden Voices: Practitioner Perspectives on the Early Histories of Probation in Ireland*, „Criminology & Criminal Justice”, „British Society of Criminology”, Volume 19, Issue 3, s. 1–18.S. Kilcommins, I. O’Donnell, E. O’Sullivan, B. Vaughan, *Crime, Punishment and the Search for Order in Ireland*, Dublin 2004, s. 77–132; V. Geiran, s. McCarthy, *Probation and Parole in Ireland: Law and Practice*, Dublin 2022, s. 68–165; Strategy Statement 2021–2023, *Probation Works for Community Safety*, file:///C:/Users/MD/Downloads/180318_2448be38-04fb-4936-b55f-4aba98c90b37.pdf (dostęp 23.02.2023 r.).

⁵⁹² s. Kilcommins, I. O’Donnell, E. O’Sullivan, B. Vaughan, *Crime, Punishment and the Search for Order in Ireland...*, s. 173.

potwierdził także w art. 8 ust. 2 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 1914 r. (*Criminal Justice Act, 1914*), na mocy którego znowelizowano art. 2 ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw z 1907 r. Zgodnie z jego treścią poza warunkami dotyczącymi miejsca zamieszkania skazanego czy spożywania przez niego alkoholu lub innych środków odurzających sąd może także zobowiązać go do realizacji i innych obowiązków, „które biorąc pod uwagę szczególne okoliczności sprawy, należy uznać za konieczne dla zapobieżenia ponownego popełnienia tego samego, jak i innego przestępstwa lub przestępstw” (*any other matters, as the court may, having regard to the particular circumstances of the case, consider necessary for preventing a repetition of the same offence or the commission of other offences*).

Podsumowując, choć obowiązujące w latach minionych i współczesnych obowiązki probacyjne na ogół sprowadzają się do zakazu przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami (*prohibiting the offender from associating with thieves and other undesirable persons, or from frequenting undesirable places*), jak i obowiązku powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, o ile przestępstwo, którego sprawca się dopuścił, zostało popełnione pod wpływem alkoholu (*as to abstention from intoxicating liquor, where the offence was drunkenness or an offence committed under the influence of drink*), to jednak ustawodawca irlandzki dopuszcza znaczną swobodę sędziowską w tym obszarze.

Oznacza to, że wyliczenie form postępowania ze sprawcą nie ma charakteru taksatywnego, a irlandzki sąd, analogicznie jak polski (art. 72 § 1 pkt 8 k.k.), może orzec także inne, niewskazane przez ustawodawcę instrumenty, o ile tylko uzna je za niezbędne do zapobieżenia ponownemu popełnieniu przestępstwa⁵⁹³. Odmienność dotyczy jedynie faktu, że w naszym kraju przyjętą zasadą jest, że obowiązek probacyjny nakładany z powołaniem się na art. 72 § 1 pkt 8 k.k. nie powinien treściowo pokrywać się z karą, środkiem karnym, środkiem zabezpieczającym, środkiem kompensacyjnym czy przepadkiem, w Irlandii natomiast sąd dysponuje pełną swobodą inkorporowania do kategorii obowiązków probacyjnych różnych kar wolnościowych⁵⁹⁴.

⁵⁹³ G. Maroń, *Obowiązek „innego stosownego postępowania (art. 72 § 1 pkt 8 k.k.) w świetle orzecznictwa, „Prokuratura i Prawo” 2022/2, s. 5–37.*

⁵⁹⁴ G. Maroń, *Obowiązek...*, s. 9–18 oraz przywołana tam literatura i orzecznictwo; V. Geiran, s. McCarthy, *Probation and Parole in Ireland: Law and Practice...*, s. 89 i n.; art. 8 i art. 9 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 1914 r. (*Criminal Justice Act, 1914*); art. 115f ustawy o dzieciach z 2001 r. (*Children Act, 2001*); art. 28 ust. 2 znowelizowanej ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1977 r. (*Misuse of Drugs Act, 1970*); art. 3 znowelizowanej ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych (służba społeczna) z 1983 r. (*Criminal Justice (Community Service) Act, 1983, as amended*); część 5 ustawy o grzywnach (płatność i windykacja) z 2014 r. (*Fines (Payment and Recovery) Act, 2014*).

Przechodząc do szczegółów, terapia przewidziana w ramach irlandzkich środków probacyjnych orzekana jest wówczas, gdy sąd po rozważeniu rodzaju popełnionego przestępstwa, jego okoliczności oraz postawy i motywacji skazanego do zmiany dochodzi do wniosku, że zasadne byłoby poddanie go leczeniu (*The Irish Offender Supervision Framework*)⁵⁹⁵. o ile zatem w Polsce środek zabezpieczający w postaci terapii można orzec tylko wówczas, gdy jest to konieczne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego, a inne środki prawne przewidziane kodeksie lub przepisach innych ustaw nie będą wystarczające dla osiągnięcia tego celu (art. 93b § 1 k.k.), o tyle w Irlandii przesłanki podmiotowe jej orzeczenia obejmują pozytywną prognozę kryminologiczną pozwalającą na odstąpienie od orzekania lub wykonania kary w zamian za poddanie się leczeniu. Zupełnie odmiennie więc niż w Polsce korygowanie zaburzeń psychicznych sprawcy nie jest realizowane w drodze przymusu leczniczego, lecz w drodze w pełni konsensualnej terapii⁵⁹⁶.

Zasada ta wynika nie tylko z cytowanego już art. 1 i 2 ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw 1907 r. (*The Probation of Offenders Act, 1907*), ale także z art. 99 ust. 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*). Zgodnie z jego treścią sąd, podejmując decyzję o zawieszeniu orzeczenia lub wykonania kary pozbawienia wolności (*power to suspend sentence*), może nałożyć na skazanego takie warunki czy obowiązki, jakie uzna za stosowne w danym stanie faktycznym. Przy ich orzekaniu jest jednak zobowiązany uwzględnić wspomniany już charakter przestępstwa (*the nature of the offence*) oraz być przekonany, że podjęte przez niego środki przyczynią się do zmniejszenia prawdopodobieństwa, że osoba, wobec której zostały one orzeczone, nie popełni innego przestępstwa (*will reduce the likelihood of the person in respect of whom the order is made committing any other offence*).

Poza tym zgodnie z art. 99 ust. 4 przywołanego aktu normatywnego sąd, decydując się na zawieszenie w całości lub w części orzeczenia lub wykonania kary pozbawienia wolności, może zobowiązać tę osobę do współpracy ze służbą kuratorską lub opieką społeczną w zakresie przez siebie określonym, w celu jej resocjalizacji lub zabezpieczenia przed nią społeczeństwa (*that the person co-operate with the probation and welfare service to the extent specified by the court for the purpose of his or her rehabilitation and the protection of the public*). Obowiązki te mogą także obejmować poddanie się terapii uzależnień (*treatment for*

⁵⁹⁵ I. Durnescu, M. Griffin, J. Scott, *Developing an Irish Offender Supervision Framework: a Whole System Approach*, „Irish Probation Journal” 2020/17, s. 35–39.

⁵⁹⁶ Ch. Power, G. McNally, *Mental Health among Persons Subject to Probation Supervision in Ireland* [w:] *Probation, Mental Health and Criminal Justice*, red. Ch. Brooker, C. Sirdifield, London 2022, s. 204.

drug, alcohol or other substance addiction), uzupełnienie wykształcenia (*course of education, training*) lub poddanie się omawianej terapii, poradnictwu psychologicznemu lub innemu leczeniu (*or therapy, psychological counselling or other treatment*).

Z uwagi na fakt, że z obowiązujących przepisów nie wynika, w jakiej formie terapia ma być realizowana, przyjmuje się, że to sąd, orzekając ten środek, wskazuje, do jakiego konkretnego podmiotu leczniczego skazany winien się stawić. Tam też podejmowana jest decyzja, jaki model terapii czy rodzaj programów korekcyjno-edukacyjnych będzie w tym wypadku uzasadniony⁵⁹⁷.

Kolejną odmienną cechą jest fakt, że irlandzki sąd nie jest zmuszony do dokonywania żadnych probabilistycznych ocen dotyczących ryzyka powrotności sprawcy do przestępstwa ani potencjalnej skuteczności zastosowanej wobec probanta terapii. z uwagi na dobrowolność oddziaływań terapeutycznych i reedukacyjnych orzeka po prostu takie leczenie, które w danym wypadku uznaje za najbardziej uzasadnione. Ewentualnej korekty w procesie leczenia dokonuje lekarz prowadzący, który pozostaje w bieżącym kontakcie z kuratorem⁵⁹⁸.

Następna różnica między obowiązkiem w postaci terapii nakładanym w drodze środków zabezpieczających a dobrowolną terapią orzekaną w formie środków probacyjnych polega na tym, że irlandzka terapia nie jest orzekana na czas nieokreślony, tylko z uwagi na fakt, że jest realizowana w okresie próby i uzależnia skutki prawne od jej przebiegu, czas jej trwania także jest wyraźnie wskazany. Ma ona zatem charakter warunkowy⁵⁹⁹.

Z uwagi na swoją wolnościową formę praktycznie zawsze jest też ona realizowana w warunkach ambulatoryjnych. Jej istotnym elementem jest też wspomniany już dozór kuratora, który pozostaje w bieżącym kontakcie z psychologiem lub psychiatrą, u którego leczy się poddany próbie. Kurator też weryfikuje, czy uczestnictwo w terapii przekłada się na zmianę postaw lub zachowań probanta. w przypadku, gdy nie poddaje się on leczeniu i rehabilitacji albo dopuszcza się rażącego naruszenia zasad współżycia społecznego lub przepisów prawnych, sąd podejmuje zawieszono postępowanie w sprawie odstąpienia od orzeczenia kary lub jej wykonania. Zgodnie z art. 99 ust. 6 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*) z takim wnioskiem może też wystąpić kurator sądowy.

Konkludując, specyfika analizowanej instytucji prawnej powoduje, że terapia stanowi jedno z wielu dopuszczalnych zobowiązań adresowanych do skazanego, co nie tylko

⁵⁹⁷ L. Cotter, *Are the Needs of Adult Offenders with Mental Health Difficulties being met in Prisons and on Probation?*, „Irish Probation Journal” 2015/12, s. 67 i n.

⁵⁹⁸ Ch. Power, G. McNally, *Mental Health among Persons Subject...*, s. 206.

⁵⁹⁹ Ch. Power, G. McNally, *Mental Health among Persons Subject...*, s. 206.

umożliwia indywidualizację reakcji karnej, ale też pozwala na urealnienie warunkowości tej instytucji. Zgoda skazanego na poddanie się leczeniu w postaci terapii czy psychoterapii jest jednak przesłanką warunkującą możliwość ich orzeczenia. Niezbędna jest też aktywność własna skazanych i gotowość współpracy z personelem terapeutycznym⁶⁰⁰.

Zgodnie z przytoczonym już art. 99 ust. 4 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*) irlandzka terapia uzależnień również polega na możliwości zastosowania przed skierowaniem do wykonania kary pozbawienia wolności środka w postaci obowiązku poddania się leczeniu ambulatoryjnemu lub rehabilitacji w placówce leczniczo-rehabilitacyjnej, połączonej z wyznaczeniem okresu próby. Powyższe oznacza, że analogicznie jak terapia jej charakter także jest fakultatywny, a nałożenie takiego obowiązku wymaga zgody skazanego.

Zgoda ta jest także wymagana przy odbywaniu przez skazanego kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym (*therapy in prison*), który tak jak w naszym kraju ma największy potencjał reedukacyjny i oparty jest na indywidualnych programach oddziaływań wychowawczych i terapeutycznych⁶⁰¹. w rezultacie to sam skazany przebywający w zakładzie karnym w rozmowie z psychologiem ustala, czy wymaga pomocy w zakresie uzależnienia od alkoholu lub innych substancji oraz czy chce zostać zakwalifikowany do grupy terapeutycznej. z uwagi na ograniczoną liczbę miejsc oraz wynoszący od 6 do 12 miesięcy czas trwania terapii nie wszyscy skazani mogą wziąć w niej udział. w praktyce oznacza to, że możliwość zakwalifikowania do grupy terapeutycznej traktowana jest jako wyróżnienie, a nie sankcja⁶⁰².

Powracając do wątku orzeczenia terapii uzależnień w drodze środka probacyjnego, należy wspomnieć, że tak jak i w Polsce przesłanką uzasadniającą jej orzeczenie jest dopuszczenie się przez sprawcę czynu naruszającego porządek prawny w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innych środków odurzających. i w Polsce, i w Irlandii zatem uzasadnieniem dla jej zastosowania jest istnienie realnego zagrożenia ponownego zażycia substancji psychoaktywnych i popełnienia w tym stanie kolejnego przestępstwa. Różnica polega jednak na tym, że w Irlandii w przypadku braku postępów leczenia sąd może wznowić

⁶⁰⁰ NDRIC, *National Protocols and Common Assessment Guidelines to Accompany the National Drugs Rehabilitation Framework*, NDRIC, HSE, 2011, <http://www.drugs.ie/NDRICdocs/protocolsassessment.pdf> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁶⁰¹ A. McMahon, *The Role of Therapy in Prison*, „Irish Associations of Humanistic and Integrative Psychotherapy” <https://iahip.org/page-1076337> (dostęp 23.02.2024 r.); zob. też P. O’Mahony, *The Irish Psyche Imprisoned*, „The Irish Journal of Psychology” 1994/15, s. 456–468.

⁶⁰² A. McMahon, *The Role of Therapy in Prison...*

postępowanie w sprawie orzeczenia lub wykonania kary pozbawienia wolności. z kolei pomyślny przebieg okresu próby powoduje uznanie kary za odbytą z upływem okresu próby.

Konkludując, irlandzka filozofia leczenia zaburzonych i uzależnionych od środków odurzających sprawców przestępstw polega więc na odrzuceniu przymusu terapeutycznego, poszanowaniu praw człowieka do decydowania o sobie oraz przestrzeganiu zasady podmiotowości w traktowaniu skazanych. Jej kluczowym założeniem jest także dążenie do kształtowania się stosunków partnerskich między więźniami a personelem penitencjarnym, a przede wszystkim uznanie faktu, że efektywne jest wyłącznie takie oddziaływanie na dorosłego człowieka, które on sam zaakceptuje⁶⁰³.

Z uwagi na pewne podobieństwo do polskich środków zabezpieczających zagadnieniem wymagającym odrębnego potraktowania jest irlandzka probacja postpenitencjarna (*post-release supervision order*). Jest to instrument polityki kryminalnej, którego celem jest ochrona społeczeństwa i zapobieganie recydywie przestępczej, stosowana przede wszystkim wobec przestępców seksualnych⁶⁰⁴. Przyjmuje ona z jednej strony formę policyjnego dozoru i ścisłego monitorowania sprawcy, z drugiej zaś pogłębioną współpracę z urzędnikiem probacyjnym, którego zadaniem jest ułatwienie byłym więźniom readaptacji społecznej i przygotowanie ich do życia na wolności bez naruszania prawa. Niekiedy jednak w ramach probacji postpenitencjarnej resocjalizacji mogą podlegać sprawcy innych przestępstw, którzy wyszli na wolność albo w wyniku odbycia całej kary, albo zastosowania warunkowego zwolnienia. Oni też poddawani są oddziaływaniu wychowawczemu w warunkach wolności dozorowanej⁶⁰⁵.

5. Podsumowanie

Prawnoporównawcza analiza stosowania środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym (art. 93a § 1 pkt 4 k.k.) oraz uregulowanej w art. 3 ust. ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal*

⁶⁰³ M. Martyn, *Drug and Alcohol Misuse among adult offenders on probation supervision in Ireland. Findings from the Drugs and Alcohol Survey 2011*, „Irish Probation Journal” 2012/9, s. 91 i n.; G. Czudner, R. Mueller, *The Role of Guilt and its Implication in the Treatment of Criminals*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 1987/31, s. 71–78.

⁶⁰⁴ Art. 51 ustawy o prawie karnym (przestępstwa seksualne) z 2017 r. (*Criminal Law (Sexual Offences) Act, 2017*).

⁶⁰⁵ Art. 2 i art. 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 1960 r., zmienionej ustawą o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych (tymczasowe zwolnienie więźniów) z 2003 r. (*Criminal Justice Act, 1960, as amended by the Criminal Justice (Temporary Release of Prisoners) Act, 2003*), Number 34 of 2008 Irish Statute Book.

Law (Insanity) Act, 2006) przymusowej detencji psychiatrycznej wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych prowadzi do następujących wniosków.

W obu krajach czasu trwania detencji psychiatrycznej nie określa się z góry, gdyż jest on zależny od wyników leczenia. i w Polsce, i w Irlandii pobyt w szpitalu trwa zatem tak długo, jak długo jest to konieczne. w Polsce jednak konieczność ta definiowana jest jako ustanie realnej groźby popełnienia przez pacjenta detencyjnego czynów zabronionych o znacznej społecznej szkodliwości (art. 93b § 1 i 2 k.k.). w Irlandii natomiast tożsamej regulacji nie ma, a o zakończeniu trwania detencji decyduje Komisja Rewizyjna ds. Zdrowia Psychicznego, która regularnie weryfikuje bliżej niesprecyzowaną „zasadność dalszej izolacji”.

W Polsce przymusowa internacja psychiatryczna ma zdecydowanie szerszy zakres podmiotowy, może bowiem zostać orzeczona wobec trzech kategorii sprawców, tj. niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, sprawców, których poczytalność w chwili popełnienia przestępstwa była ograniczona w stopniu znacznym oraz sprawców, którzy popełnili enumeratywnie wymienione przestępstwa w związku z zaburzeniem preferencji seksualnych. Irlandzka hospitalizacja psychiatryczna może natomiast być zastosowana wyłącznie wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, nie wolno jej natomiast orzekać wobec osób, których poczytalność jest ograniczona w stopniu znacznym oraz uznawać niewyłączających poczytalności zaburzeń niepsychotycznych za choroby umysłowe.

W Polsce przymusowe umieszczenie w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym można orzec jedynie wobec tych niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych lub częściowo poczytalnych sprawców przestępstw, u których zdiagnozowano chorobę psychiczną i upośledzenie umysłowe. Niemożliwe natomiast jest jej orzeczenie wobec sprawców, u których przyczyną niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym było inne zakłócenie czynności psychicznych. Irlandzki ustawodawca sankcjonuje z kolei możliwość orzeczenia internacji psychiatrycznej także wobec tych osób, których niepoczytalność była skutkiem innego zakłócenia czynności psychicznych.

Polski ustawodawca zawęży podstawy stosowania omawianej instytucji wyłącznie do sprawców czynów zabronionych i przestępstw o znacznym stopniu społecznej szkodliwości przy jednoczesnym zastrzeżeniu, że prognoza kryminologiczna wobec tych osób powinna polegać na zagrożeniu popełnieniu przezeń takich czynów w przyszłości. Tymczasem irlandzki ustawodawca w ogóle nie posługuje się przesłankami prawdopodobieństwa i zagrożenia, co w praktyce nie tylko upodabnia omawianą instytucję do detencji prewencyjnej, ale też umożliwia izolowanie sprawców czynów zabronionych

o niskim stopniu karygodności. Następstwem takiego unormowania jest fakt, że analizowana instytucja budzi liczne zastrzeżenia doktrynalne. w głównej mierze dotyczą one ocennych przesłanek jej stosowania oraz braku usankcjonowania przy jej orzekaniu zasad niezbędności, proporcjonalności i obligatoryjności. w stosunku do regulacji zawartych w ustawie o kryminalnych szaleńcach z 1838 r. (*Criminal Lunatic (Ireland) Act, 1838*) istniejące przepisy niewątpliwie wzmacniają ochronę praw osób z zaburzeniami psychicznymi, internacja nie jest już bowiem orzekana automatycznie, a czas jej trwania nie ma charakteru uznaniowego (*the government's pleasure*). Ponadto zasadność jej trwania jest cyklicznie weryfikowana przez mający charakter centralny organ opiniodawczy. Jednocześnie fakt, że jest to w praktyce jedyny środek zabezpieczający wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, orzekany na podstawie bardzo nieprecyzyjnych przesłanek oraz zawsze realizowany w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym, słusznie budzi wątpliwości.

Kolejną kwestią, na którą należy zwrócić uwagę jest okoliczność, że na terenie Polski jest wiele różnych szpitali psychiatrycznych, w których mogą być umieszczani pacjenci detencyjni, różny jest też ich stopień zabezpieczenia. w Irlandii natomiast jest tylko jeden szpital psychiatryczny, w którym są umieszczani tego rodzaju sprawcy, a poziom zabezpieczeń dotyczy jedynie jego oddziałów.

W obu krajach funkcjonują komisje, których zadaniem jest szeroko rozumiane przestrzeganie praw osób internowanych. Polska komisja ma jednak mocno ograniczone kompetencje, w praktyce bowiem wszystkie decyzje dotyczące długości trwania przymusowej hospitalizacji psychiatrycznej podejmuje sąd. Irlandzka komisja jest natomiast w pełni niezależnym podmiotem i to do jej kompetencji należy podejmowanie wszelkich rozstrzygnięć w tym obszarze.

Uregulowania materialnoprawne dotyczące elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu zabronionego oraz dozoru elektronicznego wskazują, że w obu krajach wykorzystuje się urządzenia elektroniczne do kontroli osoby, która narusza normy prawne. w obu państwach też instytucje te pełnią funkcję prewencyjną oraz zabezpieczającą, zaś kontrola zachowania na ogół sprowadza się do weryfikowania, czy dana osoba przestrzega nałożonych na nią obowiązków. Obejmują one zazwyczaj pozostawanie w miejscu stałego pobytu lub w innym wskazanym miejscu w określonym czasie, powstrzymywanie się od przebywania w określonych miejscach lub zakaz zbliżania się do określonej osoby lub osób. Różnica polega jednak na tym, że stosuje się je w odmiennych rodzajowo sytuacjach. w Polsce wówczas, gdy niezbędne jest zabezpieczenie społeczeństwa przed zagrożeniem ze strony osób naruszających normy prawnokarne. w Irlandii z kolei w przypadku, gdy albo

konieczne jest zabezpieczenie uczestnictwa oskarżonego w czynnościach procesowych, przy jednoczesnym zapobiegnięciu jego ewentualnej ucieczce, albo niezbędne jest sprawowanie kontroli zachowania skazanego warunkowo zwolnionego z odbywania kary pozbawienia wolności.

Porównanie polskiej terapii i terapii uzależnień orzekanej w ramach środka zabezpieczającego oraz irlandzkiej terapii i terapii uzależnień orzekanej w ramach środka probacyjnego wskazuje na pewne podobieństwa między nimi. Po pierwsze i jedno, i drugie mają wolnościowy charakter. Po drugie podstawę do wydania orzeczenia o ich zastosowaniu stanowi związek istniejący między popełnionym przestępstwem a zaburzeniem psychicznym lub nałogowym spożywaniem alkoholu bądź innego środka odurzającego. Odmienność polega jednak na tym, że w Polsce i terapia, i terapia uzależnień mają charakter przymusowy i są orzekane w przypadku negatywnej prognozy kryminologicznej, w Irlandii zaś są one w pełni dobrowolne i oferowane skazanym jedynie wówczas, gdy ich prognoza kryminologiczna jest pozytywna. w takich też okolicznościach sprawca może zostać przez sąd zobowiązany do poddania się w okresie próby leczeniu ambulatoryjnemu. Możliwe jest też objęcie go w tym okresie dozorem.

Rozdział V. Analiza wybranych narzędzi polityki kryminalnej o charakterze ochronnym w Polsce i w Irlandii

1. Wprowadzenie

Niniejszy rozdział stanowi dopełnienie analizy przeprowadzonej w rozdziale czwartym i składa się z trzech podrozdziałów. w pierwszym z nich autorka dokonuje porównania polskich i irlandzkich postpenalnych i postdeliktualnych środków reakcji penalnej. Podrozdział drugi został poświęcony analizie polskich środków zabezpieczających o charakterze administracyjnym oraz irlandzkich terminowych obowiązków, zakazów pełnienia funkcji publicznych i ograniczeń w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień. Ostatni podrozdział dotyczy szczegółowego zestawienia podobieństw i różnic polskich środków zabezpieczających o charakterze podstawowym i administracyjnym z irlandzkimi wybranymi metodami postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym.

2. Postpenalne i postdeliktualne instrumenty normatywne w Polsce i Irlandii

Zarówno w Polsce, jak i w Irlandii istnieją pewne instytucje normatywne, które choć nie są klasycznymi środkami zabezpieczającymi, to jednak uzasadnieniem dla ich stosowania jest niebezpieczeństwo stwarzane przez sprawcę dla społeczeństwa oraz zapobieżenie ponownemu popełnieniu przezeń czynu skierowanego przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej. Środki te stosowane są na podstawie samego domniemania niebezpieczeństwa związanego z osobą sprawcy, mają więc charakter ochronny. z uwagi na swój postpenalny i postdeliktualny charakter środki te mogą być orzekane wobec różnych kategorii sprawców niebezpiecznych, pod warunkiem jednak, że odbyli już oni karę za popełnione przestępstwo.

W Polsce są to nadzór prewencyjny i izolacja postpenalna. do ich powstania doszło w wyniku uchwalenia ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób⁶⁰⁶, potocznie określanej mianem „lex Trynkiewicz” lub „ustawą o bestiach”. u podstaw jej wejścia w życie leżała obawa związana z perspektywą opuszczania zakładów karnych przez kilkudziesięciu groźnych przestępców skazanych na karę śmierci, którym na mocy moratorium oraz amnestii z 1989 r. została ona zamieniona na karę 25 lat pozbawienia wolności⁶⁰⁷. na jej podstawie

⁶⁰⁶ Ustawa z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2022 r. poz. 1689), dalej – u.p.o.z.

⁶⁰⁷ w uzasadnieniu ustawy projektodawca wprost napisał, że *ratio legis* jest konieczność „detencji osób skazanych na karę śmierci, którym w drodze ustawy z dnia 7 grudnia 1989 r. o *amnestii* zamieniono tę karę na karę 25 lat pozbawienia wolności”, <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-przed/art/9431-ustawa-o-postepowaniu-wobec-osob-z-zaburzeniami-psychicznymi->

uchwalono nowe, wyjątkowo krytycznie oceniane, pozakodeksowe regulacje, które umożliwiają stosowanie wobec sprawców z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia i wolności seksualnej innych osób środka wolnościowego w postaci nadzoru prewencyjnego albo znacznie bardziej dolegliwej detencji postpenalnej w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym⁶⁰⁸. co warte podkreślenia, oba wspomniane instrumenty nie są zaliczane do środków zabezpieczających w rozumieniu Kodeksu karnego, lecz tzw. środków *quasi* zabezpieczających, orzekanych jako środki postpenalne wykonywane po odbyciu kary⁶⁰⁹.

Tytułem uzupełnienia warto w tym miejscu podkreślić, że regulacje te, umożliwiające izolację tzw. niebezpiecznych sprawców, budzą zdecydowane i uzasadnione wątpliwości natury konstytucyjnej. Jak podkreśla Krzysztof Krajewski, „ustawa ta powstała przy jednoznacznie negatywnych opiniach całego środowiska psychiatrycznego”, jej celem zaś było stworzenie „systemu psychiatrycznych oddziałów szpitalnych przymusowo leczących osoby niebezpieczne dla porządku prawnego, ujawniające upośledzenia umysłowe, zaburzenia osobowości czy też zaburzenia preferencji seksualnych”. z kolei Filip Ciepły zwraca uwagę, że „prognozowanie kryminalnych zachowań osoby, która nie stwarza bezpośredniego zagrożenia dla dóbr prawnych, nie może stanowić usprawiedliwienia dla tak daleko idącego ograniczenia jednostki w jej prawach”. Równie krytyczny wobec projektu był Janusz Heitzman, który stwierdził: „Opiniowany projekt ustawy (...) nie odpowiada w swojej istocie aktualnemu poziomowi wiedzy z zakresu psychiatrii; stara się ingerować w kwestie diagnozowania chorób i zaburzeń psychicznych nie z punktu widzenia wiedzy medycznej, lecz niedoskonałości obowiązującego systemu prawnego. Tym samym projekt proponuje rozwiązania terapeutyczne stojące w sprzeczności ze standardami w zakresie możliwości leczenia zaburzeń psychicznych, a szczególnie zaburzonej osobowości – psychopatii, jaką

stwarzających-zagrozenie-zycia-zd (dostęp 23.02.2024 r.). Niezależnie od powyższego obecny zakres obowiązywania ustawy jest znacznie szerszy, albowiem jej regulacje dotyczą nie tylko sprawców objętych amnestią z 1989 r., ale także wszystkich innych skazanych, którzy także obecnie kończą odbywanie w systemie terapeutycznym kary pozbawienia wolności, jak i tych, co do których taka kara orzeczona zostanie w przyszłości. Zob. szerzej M. Królikowski, A. Sakowicz, *Granice legalności postpenalnej detencji sprawców niebezpiecznych*, „Forum Prawnicze” 2013/5 (19), s. 17; J. Długosz, *Obligatoryjna postpenalna izolacja sprawcy przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2013/7–8, s. 245–246; A. Barczak-Oplustil, *Środki reakcji „prawnokarnej” wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób w perspektywie zasad zawartych w Konstytucji. Wybrane zagadnienia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014/18 (1), s. 53–54.

⁶⁰⁸ Art. 3 u.p.o.z.

⁶⁰⁹ Komunikat po wyroku TK z 23.11.2016 r., K 6/14, <https://niezniknelo.pl/trybunal/rozprawy/komunikaty-prasowe/komunikaty-po/art/9472-ustawa-o-postepowaniu-wobec-osob-z-zaburzeniami-psychicznymi-stwarzajacych-zagrozenie-zycia-zd/index.html> (dostęp 23.02.2024 r.); P. Góralski, *Środki zabezpieczające stosowane wobec przestępców wykazujących zaburzenia osobowości*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2015/37, s. 13–8. Odmienne W. Juchacz, *Środki zabezpieczające wczoraj i dziś*, „Studia Prawnoustrojowe UWM” 2018/40, s. 135.

ujawniają wszyscy sprawcy poważnych przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu i o szczególnej szkodliwości społecznej”⁶¹⁰.

Warunkiem koniecznym orzeczenia jednego z ww. instrumentów jest łączne spełnienie przez skazanego dwóch warunków. Pierwszym z nich jest odbywanie prawomocnie orzeczonej kary pozbawienia wolności lub kary 25 lat pozbawienia wolności, wykonywanej w systemie terapeutycznym. Drugim wystąpienie przesłanek pozwalających na nadanie skazanemu statusu „osoby stwarzającej zagrożenie”, a związanego z występowaniem w trakcie postępowania wykonawczego zaburzeń psychicznych w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzenia preferencji seksualnych. Konieczne jest także, by charakter lub nasilenie tych zaburzeń były takie, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat⁶¹¹.

Rodzaj zastosowanego przez sąd środka uzależniony został od stopnia prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego. Nadzór prewencyjny winien zostać orzeczony w przypadku, gdy prawdopodobieństwo to jest według wiedzy psychiatrii co najmniej wysokie, tj. musi zachodzić realne niebezpieczeństwo, że sprawca popełni taki czyn. Celem jego orzeczenia jest bowiem ograniczenie zagrożenia życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób ze strony osoby stwarzającej zagrożenie, która nie została umieszczona w Ośrodku. Nadzór ten jest sprawowany przez komendanta powiatowego (miejskiego, rejonowego) Policji, na obszarze właściwości którego osoba stwarzająca zagrożenie ma miejsce stałego pobytu. Jego stosowanie wiąże się z nałożeniem na osobę nim objętą obowiązków w postaci: informowania podmiotu sprawującego nadzór o zmianie

⁶¹⁰ Zob. K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 44.; F. Ciepły, *Środki zabezpieczające do zmiany czy do likwidacji...*, s. 85; J. Heitzman *Ekspertyza projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Biuro Analiz Sejmowych” październik 2013, s. 7 i n. Por. też J.K. Gierowski, *Apel w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 23 października 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób oraz wynikającymi z niej dla opieki psychiatrycznej implikacjami organizacyjnymi, diagnostycznymi, terapeutycznymi i opiniodawczymi*, „Psychiatria Polska” 2013/6, s. 967–972; W. Zalewski, *Detencja „terapeutyczna” – wątpliwości konstytucyjne i polityczno-kryminalne w kontekście ustawy „o bestiach”*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018/40, s. 383 i n.; J.K. Gierowski, *Uwagi psychologa sądowego o możliwościach opiniowania o stopniu zagrożenia u osób objętych ustawą z 22 listopada 2013 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014/82, s. 40 i n.; B. Kmiecik, *Prawnopsychiatryczny kontekst wprowadzenia przepisów zezwalających na detencję niepsychotycznych sprawców*, „Forum Prawnicze” 2013/6, s. 33. M. Tygielski, *Środki zabezpieczające...*, s. 494; E. Dawidziuk, *Luki w przepisach prawa powszechnie obowiązującego w zakresie izolacji postpenalnej w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym – omówienie wybranych zagadnień* [w:] *Izolacja sprawców przestępstw uznanych za niebezpiecznych dla społeczeństwa*, red. E. Dawidziuk, J. Nowakowska, Warszawa 2016, s. 14–50.

⁶¹¹ Art. 1 u.p.o.z.

miejsca stałego pobytu, terminów i miejsc wyjazdów, miejsca zatrudnienia oraz danych osobowych⁶¹². Warto także wspomnieć, że wobec osoby objętej nadzorem mogą być prowadzone czynności operacyjno-rozpoznawcze, mające na celu weryfikację prawdziwości podawanych informacji, oraz może być zarządzona kontrola operacyjna⁶¹³.

Nadzór ma charakter bezwzględnie nieoznaczony, a zatem czas jego stosowania nie jest określony z góry i trwa tak długo, jak długo trwa niebezpieczeństwo grożące ze strony sprawcy⁶¹⁴. Jeżeli w okresie jego trwania stan zagrożenia zostanie zlikwidowany lub przynajmniej poważnie zredukowany, to może to stanowić podstawę do jego uchylecia. Sąd uchyla nadzór prewencyjny także wtedy, gdy osoba stwarzająca zagrożenie została umieszczona w Ośrodku⁶¹⁵.

Drugi ze wspomnianych środków postpenalnych z uwagi na swój izolacyjno-eliminacyjny charakter może zostać orzeczony bezpośrednio po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności i w przypadku, gdy prawdopodobieństwo popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego jest bardzo wysokie. Pobyt w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym wiąże się z koniecznością poddania się przez skazanego terapii i w myśl zasady konieczności jego długość także nie została odgórnie określona⁶¹⁶. Sądowi przysługuje jednak uprawnienie zakończenia detencji w każdym czasie, o ile wyniki postępowania terapeutycznego oraz zachowanie osoby umieszczonej w Ośrodku będą uzasadniały przypuszczenie, że dalszy jej pobyt na terenie jednostki nie jest konieczny⁶¹⁷.

W ramach irlandzkich metod postępowania ze sprawcą także wyróżnia się dwa postpenalne i postdeliktualne zakazy. Pierwsze z nich to zakazy wobec przestępców seksualnych (*orders for sex offenders*), drugie zaś to zakazy wobec osób wprowadzających do obrotu środki odurzające (*orders for drugs traffickers*).

Dla uporządkowania dalszych analiz warto już na wstępie podkreślić, że w Irlandii, tak jak i w innych państwach wspólnoty *common law*, realizowany jest model ochrony społeczności lokalnej (*community protection model*)⁶¹⁸. z uwagi na fakt, że opiera się on na założeniu, że resocjalizacja sprawcy przestępstwa seksualnego jest w praktyce niemożliwa,

⁶¹² Art. 22 ust. 1, 2 i 3 u.p.o.z.

⁶¹³ Art. 23 ust. 1 u.p.o.z.

⁶¹⁴ Art. 14 ust. 4 u.p.o.z.

⁶¹⁵ Art. 24 u.p.o.z.

⁶¹⁶ Art. 14 ust. 4 u.p.o.z.

⁶¹⁷ Art. 47 ust. 1 u.p.o.z. Zob. też A. Niewiadomska-Krawczyk, *Ewolucja środków zabezpieczających...*, s. 58.

⁶¹⁸ Jest on także realizowany w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Australii, Nowej Zelandii i Wielkiej Brytanii. Zob. szerzej M.G. Petrunik, *Managing Unacceptable Risk: Sex Offenders, Community Response and Social Policy in the United States and Canada*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 2002/46 (4), s. 483–511.

a skazany zawsze stanowi zagrożenie dla porządku prawnego, konieczne jest stałe zabezpieczenie przed nim społeczeństwa oraz uniemożliwienie mu ponownego popełnienia przestępstwa⁶¹⁹. Rozwiązania wpisujące się w ten model opierają się więc na sprawowaniu szeroko rozumianego nadzoru nad sprawcami przestępstw seksualnych, którzy opuścili zakłady karne (art. 27 ust. 2 o przestępcach seksualnych z 2001 r. – *Sexual Offenders Act, 2001*⁶²⁰). Nadzór ten prowadzony jest przez interdyscyplinarny zespół specjalistów, w skład którego wchodzi kurator, pracownik socjalny oraz psycholog lub psychiatra. Wszyscy oni są zobowiązani do opracowania indywidualnego modelu pomocy psychologicznej i socjalnej dla sprawcy oraz jego rodziny. Równolegle stosuje się zróżnicowane procedury weryfikacji skazanych starających się o pracę w placówkach edukacyjnych i opiekuńczych, w których przebywają dzieci i młodzież. Sztandarowymi rozwiązaniami są też rejestry sprawców przestępstw seksualnych oraz restrykcje dotyczące miejsca zamieszkania. Dodatkowo rozważana jest też możliwość wprowadzenia szczególnej procedury kontroli skazanego polegającej na możliwości zastosowania wobec niego dozoru elektronicznego.

Jak już było powiedziane, zakazy wobec pierwszej kategorii sprawców wynikają z ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*), w której to irlandzki prawodawca formułuje katalog przestępstw, po skazaniu za które sprawca podlega przez określony czas policyjnemu nadzorowi (*police control*). w ramach omawianego aktu normatywnego określone są też zasady obowiązywania rejestru przestępców seksualnych (*sex offenders register*); rodzaj obowiązków nałożonych na tę grupę sprawców po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności (*post-release supervision orders*); inne nakazy wobec nich (*Sex offender orders*) oraz zasady ich leczenia (*Treatment of sex offenders*).

W pierwszej kolejności sprawca skazany za przestępstwo seksualne otrzymuje tzw. zaświadczenie o skazaniu (*Certificate of Conviction*), w którym określona jest długość odbywania przez niego kary pozbawienia wolności oraz wymagania dotyczące raportowania po jej zakończeniu. Kopia tego dokumentu jest wysyłana do specjalnej jednostki *Garda Síochána (Sex Offender Management and Intelligence Unit – SOMIU)*. Komórka ta stanowi wiodący organ, który prowadzi rozpoznanie operacyjne w obszarze przestępczości seksualnej, tworzy i wdraża programy profilaktyczne mające za zadanie ochronę dzieci i młodzieży przed przemocą seksualną, współuczestniczy przy opracowywaniu regulacji normatywnych, których

⁶¹⁹ P.G. Murphy, *Offender Rehabilitation Programmes for Imprisoned Sex Offenders – Grounds for Optimism?* [w:] *Criminal Justice in Ireland*, red. P. O'Mahony, Dublin 2002, s. 705–725.

⁶²⁰ Number 18 of 2001 Irish Statute Book.

celem jest redukcja recydyw przestępstw seksualnych oraz sprawuje ogólnokrajowy nadzór nad implementacją obowiązujących zasad⁶²¹.

W dalszej kolejności sprawcy, u których stwierdzono zaburzenia preferencji seksualnych i którzy zostali skazani na podstawie ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*), po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności podlegają obowiązkowej, policyjnej kontroli. Jej celem z jednej strony jest umożliwienie skazanemu reintegracji ze społeczeństwem, z drugiej zaś zmniejszenie prawdopodobieństwa ponownego popełnienia przestępstwa o tym charakterze⁶²².

Odpowiedzialni za sprawowanie policyjnej kontroli są właściwi terytorialnie inspektorzy *Garda Síochána*, którzy posiadają informacje, jacy sprawcy przestępstw na tle seksualnym przebywają na podległym im terenie. Wiedza ta jest im przekazywana bezpośrednio przez samych skazanych. Zgodnie bowiem z art. 10 ust. 1a ww. ustawy sprawca określonych przestępstw seksualnych opuszczający zakład karny zobowiązany jest zgłosić się na posterunek *Garda Síochána* i podać jego funkcjonariuszom swoje pełne dane teleadresowe, tj. imię i nazwisko lub imiona i nazwiska, datę urodzenia oraz miejsca stałego pobytu. Przewidziany przez ustawodawcę termin na dokonanie zgłoszenia wynosi 7 dni od dnia opuszczenia zakładu karnego⁶²³. Wprowadzanie w błąd funkcjonariuszy *Garda Síochána* lub zatajanie przed nimi określonych informacji na swój temat przez sprawcę przestępstw seksualnych jest przestępstwem zagrożonym karą grzywny klasy C lub karą pozbawienia wolności na okres do 12 miesięcy, lub obiema tymi karami łącznie⁶²⁴.

Obowiązek ten spoczywa także na administracji zakładu karnego, która najpóźniej 10 dni przed zakończeniem odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności lub jego przedterminowego zwolnienia zobowiązana jest poinformować o tym fakcie komendanta miejscowego posterunku *Garda Síochána (Garda Commissioner)*⁶²⁵. w przypadku zaś gdy ofiarami sprawcy były dzieci lub młodzież, to działająca w zakładzie karnym służba probacyjna (*prison-based Probation Service*) jest zobowiązana o planowanym zwolnieniu dodatkowo powiadomić także Organizację Dzieci i Rodziny (*Tusla – the Child and Family*

⁶²¹ *Sex Offender Management and Intelligence Unit (SOMIU)*, <https://www.garda.ie/en/about-us/organised-serious-crime/garda-national-protective-services-bureau-gnpsb-/sex-offender-management-and-intelligence-unit-somiu-/>; Management of Convicted Sex Offenders, <https://www.garda.ie/en/about-us/our-departments/office-of-corporate-communications/press-releases/2010/august/management-of-convicted-sex-offenders.html> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁶²² s. Leahy, M. Fitzgerald, *Sexual Offending in Ireland Laws. Procedures and Punishment*, Dublin 2018, s. 17 i n.

⁶²³ Art. 9b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶²⁴ Art. 12 ust. 2 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶²⁵ Art. 10 ust. 1b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

Agency)⁶²⁶. w dalszej kolejności zbierane są dodatkowe informacje na temat konkretnego sprawcy zaś jego akta przekazywane są do odpowiedniego pod względem terytorialnym Wydziału Pracy Socjalnej (*Social Work Department*) organizacji. Właściwość miejscowa wydziału jest więc ściśle uzależniona od faktycznego miejsca pobytu skazanych figurujących w rejestrze⁶²⁷.

Osobno uregulowany jest też obowiązek zgłoszenia przez skazanego każdorazowej zmiany faktycznego adresu pobytu, najpóźniej w siódmym dniu od zmiany, we właściwej terytorialnie jednostce organizacyjnej *Garda Síochána*⁶²⁸. na skazanym ciąży również obowiązek zgłoszenia w jednostce organizacyjnej *Garda Síochána* informacji o każdorazowym, trwającym ponad siedem dni pobycie w innym miejscu niż faktyczny adres zamieszkania⁶²⁹; powrocie z trwającego ponad siedem dni pobytu za granicą⁶³⁰ oraz trwającym ponad siedem dni wyjeździe za granicę wraz z podaniem tamtejszego miejsca pobytu⁶³¹.

Jednocześnie zgodnie z zasadą podwójnej karalności obowiązek zgłoszenia się na posterunek i zarejestrowania się jako przestępca seksualny obowiązuje także wtedy, gdy sprawca został skazany za popełnienie przestępstwa seksualnego poza granicami kraju, o ile czyn ten jest uznawany za przestępstwo również w Irlandii⁶³². Niedopełnienie wynikających z ustawy wymogów rejestracyjnych uznaje się za przestępstwo zagrożone karą grzywny lub pozbawienia wolności do 12 miesięcy, lub obiema tymi karami łącznie⁶³³.

Długość podlegania przez przestępców seksualnych policyjnemu nadzorowi jest zróżnicowana i uzależniona od kwalifikacji prawnej czynu kryminalnego, za który sprawca został skazany. Bezpośredni wpływ ma także związana z subsumpcją czynu długość orzeczonej kary pozbawienia wolności⁶³⁴. Obowiązujące prawo wymaga objęcia rejestrem także sprawców nieletnich odpowiedzialnych za niektóre przestępstwa seksualne, zaś długość

⁶²⁶ *Guidelines Children First and Legislation*, <https://www.tusla.ie/children-first/children-first-guidance-and-legislation> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁶²⁷ *Guidelines Children First and Legislation...*, s. 44.

⁶²⁸ Art. 10 ust. 2b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act*, 2001).

⁶²⁹ Art. 10 ust. 2 (c) ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act*, 2001). Warto w tym miejscu dodać, że gdyby analogiczny środek penalny obowiązywał na gruncie polskiego prawa karnego, to najpewniej zostałby uznany za środek zabezpieczający, jak bowiem celnie podkreśla Mirosława Malezini, „jeżeli środek reakcji karnej jest orzekany na zawsze (do końca życia skazanego), a jego racja bytu tkwi w społecznym niebezpieczeństwie stwarzanym przez sprawcę, to w istocie jest to środek zabezpieczający”. Zob. M. Malezini, *Środki karne jako instrument polityki kryminalnej*, Białystok 2013, s. 131.

⁶³⁰ Art. 10 ust. 2d ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act*, 2001).

⁶³¹ Art. 10 ust. 3 i ust. 4 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act*, 2001).

⁶³² Art. 13 ust. 1a i b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act*, 2001). Zob. też I. Jankowska-Prochot, *Prawnoporównawcza analiza przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności...*, s. 386.

⁶³³ Art.12 ust. 3 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act*, 2001).

⁶³⁴ Art. 8 ust. 3a, b, c, d ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act*, 2001).

trwania dozoru jest jednak o połowę krótsza niż w przypadku sprawcy pełnoletniego⁶³⁵. Sprawcy skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności lub karę przekraczającą dwa lata pozbawienia wolności podlegają policyjnemu nadzorowi bezterminowo⁶³⁶. Pełnoletni sprawcy skazani na karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 2 lat – przez dziesięć lat⁶³⁷. w przypadku gdy orzeczona kara pozbawienia wolności trwała krócej niż 6 miesięcy, okres podlegania nadzorowi ochronnemu w stosunku do sprawcy pełnoletniego wynosi siedem lat⁶³⁸. Pełnoletni przestępcy, wobec których nie orzeczono kary izolacyjnej lub została ona zawieszona, podlegają policyjnemu nadzorowi przez pięć lat⁶³⁹. w przypadku skazania na karę pozbawienia wolności, której część została zawieszona, części tej nie uwzględnia się przy obliczaniu okresu pozbawienia wolności dla celów długości podlegania obowiązkowi monitorowania⁶⁴⁰.

O zwolnienie z obowiązku podlegania policyjnej kontroli postpenalnej mogą starać się wyłącznie ci sprawcy, wobec których orzeczono bezterminowy obowiązek⁶⁴¹. Warunkiem skorzystania z takiej możliwości jest jednak wykazanie, że dalsze podleganie temu obowiązkowi nie służy tzw. dobru wspólnemu (*the interests of the common good are no longer served by his or her continuing to be subject to them*)⁶⁴². Ten nieostry i mocno ocenny wymóg zdaniem irlandzkiej doktryny należy rozumieć jako niekaralność przez wskazany okres czasu za żadne przestępstwo seksualne lub inne, także uznawane za poważne przestępstwo. za niezbędne uznaje się również nienaganne postępowanie po skazaniu, wypełnianie obowiązków nałożonych przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu lub zawieszeniu wykonania kary oraz uczestnictwo w programie leczenia, terapii czy innym programie resocjalizacyjnym przeznaczonym dla sprawców seksualnych⁶⁴³. Pozytywny wpływ na podjęcie decyzji o zwolnieniu sprawcy przestępstwa seksualnego z postpenalnego nadzoru ochronnego ma także korzystna ocena ryzyka recydywy⁶⁴⁴. Dodatkowo w art. 11 ust. 6 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*) prawodawca przewiduje możliwość zażądania przez sąd przedstawienia, we wskazanej przez siebie formie,

⁶³⁵ Art. 8 ust. 4b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶³⁶ Art. 8 ust. 3a ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶³⁷ Art. 8 ust. 3b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶³⁸ Art. 8 ust. 3c ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶³⁹ Art. 8 ust. 3d ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶⁴⁰ Art. 8 ust. 5a ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶⁴¹ Art. 11 ust. 1 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶⁴² Art. 11 ust. 1 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶⁴³ s. Leahy, M. Fitzgerald, *Sexual Offending in Ireland...*, s. 22.

⁶⁴⁴ s. Leahy, M. Fitzgerald, *Sexual Offending in Ireland...*, s. 22.

dowodów, w tym także z opinii biegłego, potwierdzających, czy dalsze podleganie przez sprawcę policyjnemu nadzorowi ochronnemu służy interesom dobra wspólnego.

Wniosek o przedterminowe zwolnienie z policyjnego monitoringu nie może zostać rozpatrzony wcześniej niż przed upływem 10 lat od dnia zwolnienia z zakładu karnego⁶⁴⁵. Przedterminowe uchylenie kontroli policyjnej nie ma zastosowania do pozostałych przestępców seksualnych⁶⁴⁶.

Funkcję ochronno-zabezpieczającą w Irlandii pełni także rejestr przestępców seksualnych, chociaż termin ten nie ma formalnej podstawy prawnej⁶⁴⁷. Instytucja ta stanowi narzędzie w rękach *Garda Síochána* ułatwiające ujęcie i kontrolowanie sprawców czynów kryminalnych na tle seksualnym. Podmiotem prowadzącym rejestr i odpowiedzialnym za zarządzanie zgromadzonymi w nim danymi jest Komisarz *Garda Síochána* (*Garda Síochána Commissioner*). Jak wynika z treści rozdziału II ustawy o przestępcach seksualnych 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*), obowiązkowi rejestracji nie podlegają wszyscy sprawcy, lecz jedynie ci, którzy dopuścili się najcięższych przestępstw seksualnych i ci o wysokim ryzyku recydywy. do przestępstw seksualnych podlegających wymogom sprawozdawczym należy zgwałcenie (*rape*); napaść seksualna (*sexual assault*); kwalifikowana napaść seksualna (*aggravated sexual assault*); kazirodztwo (*incest*); wykorzystywanie seksualne dziecka poniżej 15. roku życia (*defilement of child under 15 years of age*); wykorzystywanie seksualne dziecka poniżej 17. roku życia (*defilement of child under 17 years of age*); inne czynności seksualne z udziałem dzieci lub osób szczególnie wrażliwych (*other sexual activities involving children or vulnerable persons*)⁶⁴⁸ oraz usiłowanie lub pomocnictwo w popełnieniu ww. czynów⁶⁴⁹. Ustawa nie kategoryzuje natomiast sprawców ze względu

⁶⁴⁵ Art. 11 ust. 2 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶⁴⁶ Art. 11 ust. 1 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sex Offenders Act, 2001*).

⁶⁴⁷ https://www.citizensinformation.ie/en/justice/criminal_law/criminal_trial/sex_offenders_register.html#lef27a (dostęp 23.02.2024 r.).

⁶⁴⁸ *Section 3 Schedule Sexual Offences for Purposes of Act, Sexual Offenders Act, 2001*. Warto też tym miejscu dodać, że pod pojęciem osób szczególnie wrażliwych rozumie się w Irlandii osoby niesamodzielne, inne niż dzieci, których zdolność do ochrony przed przemocą, wykorzystaniem lub znęcaniem się fizycznym, psychicznym, seksualnym lub emocjonalnym przez inną osobę jest znacznie ograniczona z powodu: 1) niepełnosprawności fizycznej, choroby lub urazu; 2) zaburzeń psychicznych wynikających z choroby psychicznej lub demencji; 3) niepełnosprawności intelektualnej. Zob. art. 3 *Sex Offenders (Amendment) Bill, 2021*, https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/bill/2021/144/eng/ver_a/b144a21d.pdf (dostęp 23.02.2024 r.).

⁶⁴⁹ Ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*) nie stosuje się, gdy ofiara lub uczestnik przestępstwa w chwili jego popełnienia mieli ukończone 17 lat lub nie zostali skazani na karę pozbawienia wolności ani inne środki penalne, których następstwem jest pozbawienie wolności. Ustawa nie stosuje się też w przypadku zaistnienia zjawiska określanego przez doktrynę klauzulą „Romea i Julii”, czyli sytuacji, w której ofiarą seksualnego wykorzystania było dziecko w wieku od 15 lub więcej, jednak mniej niż 17 lat, a sprawca przestępstwa był starszy od swojej ofiary mniej niż o trzy lata. Zob. art. 3d ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*).

na charakter czynów przez nich popełnionych, nie przewiduje też dla nich różnych sposobów kontroli.

Dane objęte rejestrem ograniczają się do personaliów, numeru ubezpieczenia społecznego i miejsca faktycznego pobytu skazanych przez sąd przestępców. Obejmują one także prawną kwalifikację popełnionego czynu, w związku z którym powstał obowiązek rejestrowy oraz dotychczasową historię kryminalną przestępcy. Na sprawcach ciąży obowiązek aktualizowania informacji zgromadzonych w rejestrze⁶⁵⁰. W 2023 r., mocą projektu ustawy *Sex Offenders Amendment Bill, 2023*, katalog danych, jakie przestępca seksualny ma obowiązek zgłosić do rejestru, został poszerzony o jego aktualną fotografię, odciski palców, odciski dłoni⁶⁵¹.

Dane zawarte w rejestrze nie są publicznie dostępne i nie mają wobec nich zastosowania przepisy ustawy o prawie do informacji (*Freedom of Information Act*)⁶⁵². Dostęp do tych zasobów przysługuje wyłącznie funkcjonariuszom *Garda Síochána* oraz władzom publicznym i podmiotom pełniącym funkcje publiczne (*law enforcement*)⁶⁵³. Niemniej jednak na mocy projektowanej nowelizacji z 2021 r. przewidziano możliwość ujawnienia przez *Garda Síochána* informacji na temat osób ujętych w rejestrze przestępców seksualnych w przypadku poważnego zagrożenia bezpieczeństwa publicznego. Przewiduje się też możliwość zastosowania elektronicznego monitorowania faktycznego miejsca pobytu przestępców seksualnych (*electronic monitoring of sex offenders*)⁶⁵⁴.

Tytułem uzupełnienia warto dodać, że w Polsce w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz ochrony społeczeństwa przed sprawcami przestępstw na tle seksualnym również funkcjonuje Rejestr Sprawców Przestępstw na tle Seksualnym. Analogicznie jak w Irlandii jest on również prowadzony przez Ministra Sprawiedliwości, składa się jednak nie z jednej, a z trzech osobnych baz, tj. rejestru z dostępem ograniczonym; rejestru publicznego oraz rejestru osób, w stosunku do których Państwowa Komisja do spraw przeciwdziałania wykorzystaniu seksualnemu małoletnich poniżej lat 15 wydała

⁶⁵⁰ *Sex Offenders Notification Requirements, Dáil Éireann Debate, Tuesday – 25 May 2021*, <https://www.oireachtas.ie/en/debates/question/2021-05-25/500/> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁶⁵¹ Art. 9 *Sex Offenders (Amendment) Act, 2023* Number 9 of 2023

⁶⁵² Ustawa o prawie do informacji z 1997 r. (*Freedom of Information Act, 1997*), Number 13 of 1997 Irish Statute Book; ustawa o prawie do informacji z 2014 r. (*Freedom Information Act, 2014*), Number 30 of 2014 Irish Statute Book.

⁶⁵³ Także rozprawy dotyczące nakładania nakazów na przestępców seksualnych odbywają się z wyłączeniem jawności. Oznacza to, że obowiązuje zasada *in camera* (*camera rule*) i publiczność nie może uczestniczyć w tego typu postępowaniach sądowych – przyp. IJP.

⁶⁵⁴ Art. 15 *Sex Offenders (Amendment) Bill, 2021*.

postanowienie o wpisie w Rejestrze⁶⁵⁵. do rejestru z dostępem ograniczonym dostęp mają przedstawiciele organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości oraz tych instytucji i podmiotów, które zajmują się opieką i edukacją dzieci oraz zostały zobowiązane do sprawdzenia, czy zatrudniane przez nich osoby w nim nie figurują. do rejestru publicznego zaś dostęp mają wszyscy, jest on bowiem opublikowany na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Ministerstwa Sprawiedliwości.

Tak jak w Irlandii osoby znajdujące się w rejestrach zobowiązane są do informowania Policji o faktycznym adresie swego pobytu oraz o każdej zmianie tego adresu na okres ponad trzech dni. w rejestrze publicznym umieszcza się m.in. informacje o adresie zameldowania skazanego oraz jego wizerunek. Informacje te stanowią zatem cenne źródło wiedzy dla wszystkich zainteresowanych oraz pozwalają kontrolować sprawców przestępstw na tle seksualnym.

Powracając do regulacji irlandzkich, podkreślić trzeba, że figurowanie w rejestrze przestępców seksualnych łączy się lub może łączyć się z szeregiem ograniczeń i zakazów. Podstawową restrykcją jest różnorodnie określona częstotliwość osobistego zgłaszania się na posterunek *Garda Síochána* celem weryfikacji aktualności danych. Powszechnie stosowana restrykcja dotyczy także reglamentacji miejsca zamieszkania i sprowadza się do tego, że sprawcy przestępstw seksualnych nie mogą osiedlać się w określonej odległości od miejsc gromadzących dzieci, i to nie tylko w pobliżu przedszkoli i szkół, ale także np. parków czy placów zabaw. Celem tego obowiązku jest ograniczenie sprawcom dostępu do potencjalnych ofiar. Zakazy i ograniczenia niekiedy rozciągają się nie tylko na miejsce zamieszkania, ale również miejsce zatrudnienia⁶⁵⁶. Świadczy o tym obowiązek poinformowania ewentualnego pracodawcy o skazaniu w przypadku aplikowania na stanowisko pracy polegającej na dostępie lub kontakcie z dzieckiem bez nadzoru (*having unsupervised access to or contact with a child*) lub z dziećmi albo osobami upośledzonymi umysłowo (*or children or a mentally impaired person*)⁶⁵⁷.

W myśl art. 33 ust. 1 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*) niedopełnienie obowiązku przestrzegania nakazów nałożonych w okresie nadzoru uznaje się za przestępstwo zagrożone karą grzywny lub pozbawienia wolności do 12 miesięcy lub dwoma tymi karami. Jednocześnie zgodnie z art. 4 ust. 2 ustawy o prawie karnym z 1997 r. (*Criminal law Act, 1997*) dopuszczalna jest możliwość aresztowania sprawcy przestępstwa

⁶⁵⁵ Zob. art. 4. ust. 1 i 2 ustawy z 13.05.2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich (Dz.U. z 2024 r. poz. 1560).

⁶⁵⁶ Art. 26 ust. 2 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*).

⁶⁵⁷ Art. 26 ust. 1 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*).

seksualnego bez nakazu aresztowania (*arrest warrant*) lub bez konieczności uzyskania zgody sądu (*without having to get permission from the courts*), o ile istnieje uzasadnione przypuszczenie, że nakazów tych nie przestrzega.

Dodatkowo, jeżeli funkcjonariusz *Garda Síochána*, w stopniu jednak nie niższym niż nadinspektor (*Chief Superintendent*), posiada dowód pozwalający mu uznać, że pozostający pod nadzorem przestępca seksualny może stanowić poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego, to może on złożyć wniosek do sądu okręgowego o wydanie nakazu zabraniającego sprawcy wykonywania niektórych czynności⁶⁵⁸. Zakres reglamentacji jest oczywiście bezpośrednio uzależniony od przedstawionych przez nadinspektora dowodów w sprawie. Po wydaniu nakazu to rolą funkcjonariuszy jest weryfikowanie, czy sprawcy dostosowali się do nałożonych na nich nakazów⁶⁵⁹. z zasady nakaz wobec przestępcy seksualnego pozostaje w mocy przez pięć lat od dnia jego orzeczenia. Możliwe jest jednak wydłużenie tego okresu, o ile zdaniem sądu wymagają tego względy bezpieczeństwa⁶⁶⁰.

Wobec przestępcy seksualnego, który odbył już karę pozbawienia wolności, sąd na ogół orzeka też szereg obowiązków o charakterze probacyjnym (*post-release supervision orders*)⁶⁶¹. Mogą one przyjąć formę zakazu uczęszczania do określonych miejsc, takich jak szkoły, kluby sportowe czy place zabaw⁶⁶². w okresie trwania nadzoru można też zobowiązać sprawcę do skorzystania z poradnictwa psychologicznego czy innego odpowiedniego leczenia⁶⁶³.

Zgodnie z treścią art. 29 ust. 2 ustawy o przestępstwach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*) maksymalny okres trwania nadzoru nie może być dłuższy niż maksymalny, możliwy wyrok orzeczony za przestępstwo, za które sprawca został skazany.

W irlandzkiej doktrynie podkreśla się, że decyzja o orzekaniu środków probacyjnych wobec przestępców seksualnych powinna stanowić narzędzie racjonalnej polityki kryminalnej i być realizowana w sposób przemyślany, zależny od osobowości sprawcy i charakteru czynu⁶⁶⁴. Dlatego też w trakcie trwania postpenalnego nadzoru probacyjnego kurator sądowy może złożyć do sądu wniosek o zmianę warunków nakazu nadzoru⁶⁶⁵. Sąd może także

⁶⁵⁸ Art. 16 ust. 1 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*).

⁶⁵⁹ s. Leahy, M. Fitzgerald, O'Reily, *Sexual Offending in Ireland...*, s. 18.

⁶⁶⁰ Art. 16 ust. 6a i b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*).

⁶⁶¹ Art. 29 ust. 1a i b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*).

⁶⁶² V. Geiran, *Treatment of Sex Offenders in Ireland – The Development of Policy and Practice*, „Administration” 1996/44 (2), s. 139.

⁶⁶³ Art. 30 ust. 1 i ust. 2a i b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*).

⁶⁶⁴ V. Geiran, *Treatment of Sex Offenders in Ireland...*, s. 141 i n.; H. Goode, H. McGee, C. O'Boyle, *Time to Listen – Confronting Child Sexual Abuse by Catholic Clergy in Ireland*, Dublin 2003, s. 6 i n.

⁶⁶⁵ Art. 32b ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*).

wysłuchać opinii samego sprawcy, przede wszystkim jednak winien wziąć pod uwagę względy bezpieczeństwa oraz prewencji indywidualnej⁶⁶⁶. Nakładając nakaz nadzoru po zwolnieniu, sąd musi wyjaśnić sprawcy skutki nakazu, konsekwencje jego nieprzestrzegania oraz możliwość złożenia wniosku o jego zmianę zarówno przez samego sprawcę, jak i kuratora⁶⁶⁷.

Kontrolę nad realizowaniem przez sprawców przestępstw seksualnych warunków postpenalego nadzoru poza funkcjonariuszami *Garda Síochána* równolegle sprawuje też organizacja powołana do dokonywania cyklicznej oceny i zarządzania ryzykiem związanym z przestępcami seksualnym (*Sex Offender Risk Assessment and Management* – SORAM). Organizacja ta funkcjonuje zarówno na szczeblu krajowym, jak i regionalnym⁶⁶⁸.

W skład Krajowej Grupy Sterującej SORAM wchodzi przedstawiciele *Garda Síochána*, Służby Probacyjnej (*Probation Service*), Agencji ds. Dziecka i Rodziny (*Child and Family Agency Tusla*), Urzędu ds. Zdrowia i Bezpieczeństwa (*Health and Safety Authority*), Irlandzkiej Służby Więziennej (*The Irish Prison Service*) oraz Zarządu Osiedli Komunalnych (*Local Authority Housing*). z kolei lokalne zespoły SORAM, których łączna liczba wynosi obecnie 28, składają się z przedstawicieli *Garda Síochána*, Służby probacyjnej, Agencji ds. Dziecka i Rodziny Tusla oraz Lokalnych Zarządów Osiedli Komunalnych. Głównym celem organizacji, realizowanym zarówno na szczeblu ogólnopaństwowym, jak i lokalnym, poza przygotowaniem skazanego do zwolnienia z zakładu karnego, a który to na ogół przybiera formę nawiązania kontaktów z potencjalnym pracodawcą i znalezienia mieszkania, jest też aktywne i celowe angażowanie się we wspieranie współpracy i koordynacji między wszystkimi tymi organizacjami⁶⁶⁹. SORAM skupia się też na rozpoznawaniu i definiowaniu zagrożeń stwarzanych przez skazanych przestępców seksualnych; wypracowywaniu partnerskiej i przejrzystej relacji, a także zespoleniu i koordynacji działań różnych podmiotów odpowiedzialnych za monitoring i terapię przestępców tego typu oraz kierowaniem całokształtem spraw związanych ze zdynamizowaniem działań międzyresortowych w obszarze zwalczania przestępczości seksualnej⁶⁷⁰.

⁶⁶⁶ Art. 28 ust. 2a, b, c, d ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act*, 2001).

⁶⁶⁷ Art. 31a, b, c ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act*, 2001).

⁶⁶⁸ M. Wilson, J.R. McCann, Templeton, *SORAM: Towards a Multi-agency Model of Sex Offender Risk Assessment and Management*, „Irish Probation Journal” 2013/10, s. 179–190; *Sex Offender Risk Assessment and Management* – SORAM, <https://www.garda.ie/en/about-us/organised-serious-crime/garda-national-protective-services-bureau-gnpsb/-sex-offender-risk-assessment-and-management-soram/> (dostęp 23.02.2024 r.).

⁶⁶⁹ *S.O.R.A.M. Sex Offender Risk Assessment and Management*, <https://jcn.pixel-online.org/files/workshops/02/reports/Case%20Study%2003%20in%20Ireland.pdf> (dostęp 25.02.2024 r.), s. 8.

⁶⁷⁰ *S.O.R.A.M. Sex Offender Risk...*

Na zakończenie warto dodać, że nie wszystkie osoby skazane za przestępstwa seksualne podlegają kontroli i nadzorowi ze strony SORAM. do tej kategorii zalicza się wyłącznie tych sprawców, którzy spełniają łącznie 4 warunki, tj.:

- 1) podlegają nadzorowi Służby Probacyjnej (*Probation Service*);
- 2) podlegają obowiązkowi rejestrowemu na podstawie części 2 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*);
- 3) orzeczono wobec nich wyroki skazujące za przestępstwa seksualne lub przestępstwa o charakterze seksualnym (*conviction with a sexual element*) oraz
- 4) osiągają co najmniej średni lub wyższy poziom ryzyka według RISK MATRIX 2000.

Tytułem uzupełnienia warto dodać, że wzmiankowany wyżej RISK MATRIX 2000 to program polegający na przeprowadzaniu oceny statycznych i dynamicznych czynników ryzyka, a jego głównym celem jest wskazanie, w jakim stopniu możliwe jest ponowne popełnienie przez sprawcę przestępstwa. w przypadku sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz przestępstw o charakterze seksualnym przedmiotem analizy jest m.in.: historia seksualna i częstotliwość uporczywie powtarzanych zachowań dewiacyjnych; poziom dewiacyjnego pobudzenia lub poziom pobudzenia na wszystkie bodźce, tj. zarówno te „pożądane”, jak i dewiacyjne; częstotliwość masturbacji, stan hormonów etc. Dokonywana jest też diagnoza kontekstu społecznego, w którym dotychczas żył skazany, ocena statystyczna i dynamiczna recydywy, diagnoza mechanizmów regulacji zachowań seksualnych, osobowości, mechanizmów poznawczych, poziomu agresji oraz ryzyka zachowań autodestrukcyjnych. Przedmiotem osobnych badań jest rozwój psychoseksualny i relacje z osobami znaczącymi czy doświadczenia wykorzystywania seksualnego oraz przemocy fizycznej i emocjonalnej⁶⁷¹.

W irlandzkiej doktrynie zgodnie podkreśla się też, że elementem wspomagającym redukcję przestępczości seksualnej, u źródeł której leżą niektóre zaburzenia seksualne, może również być leczenie jednostki z jej dewiacyjnych zachowań. Zdecydowana większość programów i usług terapeutycznych w tym obszarze nie jest jednak realizowana w warunkach wolnościowych, lecz w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności⁶⁷². W zależności od potrzeb programy mogą być realizowane w formie bezpośrednich interwencji

⁶⁷¹ Zob. szerzej L. Helmusab, R.K. Hansona, K.M. Babchishinac, D. Thorntond, *Sex Offender Risk Assessment with the Risk Matrix 2000: Validation and Guidelines for Combining with the STABLE-2007*, „Journal of Sexual Aggression” 2013, s. 1–25.

⁶⁷² s. Leahy, *Female Sex Offenders in Ireland: Examining the Response of the Criminal Justice System*, „Journal of the Contemporary Criminal Justice” 2020/36 (4), s. 539 i n.; *Sex Offenders Treatment Programme, Dáil Éireann Debate, Wednesday 30 January 2019*, <https://www.oireachtas.ie/en/debates/question/2019-01-30/43/>; C. O’Keefe, *Overhauling the Treatment of Sex Offenders in Irish Prisons*, „The Irish Examiner” 22.06.2022 r., <https://www.irishexaminer.com/news/spotlight/arid-40898471.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

terapeutycznych, terapii indywidualnej lub grupowej oraz uzupełniane konieczną farmakoterapią⁶⁷³. Dodatkowo dla ogółu osadzonych prowadzone są interwencje mające przyczynić się do ograniczenia stopnia prawdopodobieństwa ponownego popełnienia przestępstwa, poprzez redukcję potrzeb kryminogennych, modyfikowania konkretnych zachowań poprzez ich modelowanie czy też wreszcie modyfikację seksualnej samoregulacji⁶⁷⁴.

Mimo istniejących między nimi różnic wszystkie one sprowadzają się zasadniczo do realizacji dwóch celów, tj.: nauczania skazanych kontrolowania swoich zachowań seksualnych w taki sposób, by możliwe było ich zaspokojenie w sposób zgodny z normami prawnymi oraz zapobieganie ponownemu podjęciu zachowań seksualnych niezgodnych z prawem. Etap końcowy terapii określany jest mianem zapobiegania nawrotom (*relapse prevention*) i polega na tym, że skazany wraz z terapeutą formułuje indywidualne czynniki ryzyka, wskaźniki prawdopodobieństwa powrotu do zachowań dewiacyjnych, strategię zapobiegania i redukcji ryzyka, krótko- i długoterminowe cele życiowe, zniekształcenia poznawcze, osobiste zasoby, sieć wsparcia oraz konkretne plany dotyczące trybu życia, pracy i czasu wolnego⁶⁷⁵.

Czas trwania terapii określany jest w każdym przypadku indywidualnie. Przy podejmowaniu decyzji bierze się pod uwagę m. in.: postawioną diagnozę zaburzeń preferencji seksualnych, ocenę ryzyka recydywy czy poziom przystosowania do warunków izolacji więziennej. Wśród pozostałych czynników wymienia się też aktualną sytuację psychospołeczną i prawną sprawcy, identyfikację i możliwość przewidzenia jego indywidualnego cyklu przestępczego, konieczność stosowania farmakoterapii oraz stopień osiągniętych celów cząstkowych terapii⁶⁷⁶.

Już tylko dla porządku należy wskazać, że zgodnie z programem „Polityka Zarządzania Sprawcami Przestępstw na Tle Seksualnym. Redukcja Zjawiska Recydywy i Zwiększanie Bezpieczeństwa Publicznego” (*Sex Offender Management Policy Reducking,*

⁶⁷³ B. Print, D. O’Callaghan, *Essentials of an Effective Treatment Programme for Sexually Abusive Adolescents: Offence Specific Treatment Tasks* [w:] *The Handbook of Clinical Intervention with Young People who Sexually Abuse*, red. G. O’Reilly, W. Marshall, A. Carr, R. Beckett, London 2004, s. 238–240; *Sex Offenders Treatment Programme, Dàil Éireann Debate...*

⁶⁷⁴ A. Carr, G. O’Reilly, *Clinical Psychology in Ireland. Volume 5. Empirical Studies of Child Sexual Abuse*, Dublin 2005, s. 16 i n.; G. O’Reilly, A. Carr, *An Independent Evaluation of the Irish Prison Service Sexual Offender Intervention Programme. Unpublished Report*, Dublin 2004, s. 22–27; *Sex Offenders Treatment Programme, Dàil Éireann Debate...*

⁶⁷⁵ B. Print, D. O’Callaghan, *Essentials of an Effective Treatment Programme...*, s. 240 i n.; N. O’Connor, *Irish Prison Service to Launch Major Review of How Psychologists Deal with Sex Offenders*, „The Journal” 20.05.2022 r., <https://www.thejournal.ie/irish-prison-service-sexual-offenders-psychology-review-5767287-May2022/> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁶⁷⁶ B. Print, D. O’Callaghan, *Essentials of an Effective Treatment Programme...*, s. 242.

Re-offending Enhancing Public Safety) Krajowe Centrum dla Uwięzionych Przeszypców Seksualnych (*A National Centre for Imprisoned Sex Offenders*) znajduje się w Arbour Hill. Głównymi zamierzeniami dla istnienia jednego w skali kraju ośrodka dla tej kategorii skazanych jest zapewnienie specjalistycznej terapii, opieki medycznej, wsparcia i nadzoru. za istotne uznano także skoncentrowanie profesjonalnej opieki i wiedzy oraz przyczynienie się do zwiększenia świadomości funkcjonariuszy więziennych⁶⁷⁷.

Stworzenie kompleksowego programu terapii przeznaczonej dla sprawców przestępstw seksualnych przejawiających zaburzenia preferencji seksualnych lub zaburzenia kontroli popędu seksualnego zaowocowały też powołaniem programu terapeutycznego „Budowanie Lepszego Życia” (*Building Better Lives – BBL*)⁶⁷⁸. Jest on realizowany przez specjalistyczny zespół psychologów i kuratorów sądowych oraz zakłada konieczność oceny ryzyka recydywy u pacjentów oraz monitorowanie jego poziomu. Istotnym uzupełnieniem wspomnianych oddziaływań jest sformułowanie osobistego planu zapobiegania zachowaniom dewiacyjnym i powrotu do społeczeństwa w ramach terapii zapobiegania nawrotom⁶⁷⁹. Program adresowany jest do osób dorosłych obojga płci, które popełniły przestępstwa seksualne w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych lub przejawiają zaburzenia w zakresie kontroli popędu seksualnego.

Możliwość uczestniczenia w nim wymaga jednak spełnienia kilku przesłanek, tj.: wobec sprawcy musi być orzeczona kara pozbawienia wolności w wymiarze dłuższym niż 18 miesięcy; musi się on przyznać się do winy i popełnienia przestępstwa oraz podjąć decyzję o porzuceniu zachowań dewiacyjnych. Konieczne jest także, by sprawca oficjalnie potwierdził, że dopuścił się wielkiej krzywdy wobec ofiary, wyraził chęć podjęcia terapii oraz zobowiązał się do przestrzegania zasad obowiązujących uczestników programu. Wśród pozostałych wymogów wymienia się umiejętność czytania i pisanie, brak aktywnej psychozy, ciężkich zaburzeń osobowości czy aktywnych tendencji autodestrukcyjnych oraz na tyle stabilny stan psychiczny, by możliwe było wzięcie udziału w terapii grupowej⁶⁸⁰.

Drugi typ postpenalnego i postdeliktualnego nakazu adresowany jest do handlarzy narkotyków (*orders for drugs traffickers*). Został on uregulowany w części 9 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁶⁷⁷ Irish Prison Service, *Sex Offender Management Policy. Reducing, Re-offending, Enhancing, Public Safety*, 22.04.2009 r., <http://www.irishprisons.ie/images/pdf/sexoffenderspolicy.pdf> (dostęp 25.02.2024 r.), s. 7 i n.

⁶⁷⁸ Irish Prison Service, *Treatment of Sex offenders Released in 2013 or to be Released in 2014*, http://www.irishprisons.ie/images/monthlyinfonote/sex_offenders_2013.pdf (dostęp 25.02.2024 r.), s. 2–4.

⁶⁷⁹ Irish Prison Service, *Treatment of Sex offenders Released in 2013...*

⁶⁸⁰ *Sex Offenders Treatment Programme, Dáil Éireann Debate...*

w swych założeniach jest on bardzo podobny do nakazów, które obowiązują przestępców seksualnych.

Pierwszą cechą wspólną jest to, że skazani za przestępstwa narkotykowe są zobowiązani do przekazania funkcjonariuszom *Garda Síochána* szczegółowych danych teleadresowych oraz informacji na temat swego miejsca pobytu. Tak jak w przypadku przestępców seksualnych termin na podanie tych danych wynosi 7 dni od dnia opuszczenia zakładu karnego, z kolei dyrektor zakładu karnego, w którym przebywa osadzony, musi co najmniej na 10 dni przed opuszczeniem przez niego zakładu karnego zgłosić ten fakt Komisarzowi *Garda Síochána*. Obowiązek ten istnieje także wtedy, gdy skazany planuje zmienić miejsce pobytu lub wyjechać z kraju na dłużej niż 7 dni. Jeśli do popełnienia czynu zabronionego doszło poza granicami Irlandii, to zgodnie z zasadą podwójnej karalności sprawca podlega tym samym obowiązkom informowania funkcjonariuszy *Garda Síochána* o miejscu swego pobytu⁶⁸¹. Niedopełnienie wymogu zgłoszenia bez uzasadnionej przyczyny jest przestępstwem zagrożonym karą grzywny w wysokości do 3000 euro, pozbawienia wolności na okres do 12 miesięcy lub obiema tymi karami łącznie⁶⁸².

Osobno funkcjonuje też rejestr tego typu sprawców, który ma przede wszystkim za zadanie ułatwić kontrolowanie ich przemieszczania się oraz dostarczać informacji wywiadowczych na temat osób skazanych za handel narkotykami. Długość podlegania policyjnej kontroli, tak jak w przypadku przestępstw seksualnych, jest uzależniona od orzeczonej kary pozbawienia wolności i kolejno wynosi: 12 lat w przypadku gdy wobec sprawcy orzeczono karę dożywotniego pozbawienia wolności; 7 lat wobec sprawcy skazanego na karę pozbawienia wolności na lat więcej niż 10, lecz mniej niż na dożywocie; 5 lat dla sprawcy odbywającego karę pozbawienia wolności dłuższą niż 5 lat, ale krótszą niż 10 lat; 3 lata dla osoby skazanej na karę dłuższą niż 1 rok, lecz nie dłuższą niż 5 lat oraz 1 rok w przypadku, gdy sąd zawiesił wykonanie kary pozbawienia wolności. Gdy wobec sprawcy nie orzeczono kary pozbawienia wolności na okres 1 roku lub dłuższy, to nie podlega on obowiązkowi zgłoszenia. Obowiązek podlegania policyjnemu nadzorowi dotyczy także sprawców, którzy w chwili popełnienia czynu zabronionego mieli mniej niż 18 lat, jednak okres jego trwania jest o połowę krótszy niż w przypadku sprawców dorosłych. Dorośli i niepełnoletni sprawcy podlegający policyjnemu nadzorowi kolejno przez 12 i 6 lat mogą złożyć wniosek o zwolnienie ich z dalszego mu podlegania, o ile nie stoją temu

⁶⁸¹ Zob. art. 92 ust. 1 i 2 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁶⁸² Art. 94 ust. 2 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

na przeszkodzie tzw. względy dobra wspólnego (*interests of the common good*). z takim wnioskiem można wystąpić po upływie ośmiu w przypadku sprawcy pełnoletniego i czterech lat w przypadku niepełnoletniego⁶⁸³.

Zgodnie z treścią art. 89 ust. 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*) decyzję w przedmiocie orzeczenia nakazów podejmuje właściwy terytorialnie sąd okręgowy. Właściwość ta jest ustalana albo na podstawie stałego miejsca pobytu skazanego (*person ordinarily resides*), albo miejsca, w którym najczęściej on przebywa (*most usual place of abode*). Decyzja sądu o ewentualnym orzeczeniu nakazów ma charakter fakultatywny i jest podejmowana na wniosek złożony przez funkcjonariusza *Garda Síochána*, w stopniu nie niższym niż nadinspektor (*superintendent*). Warunkiem ich orzeczenia jest uznanie przez sąd, że „wymaga tego dobro wspólne oraz jest to uzasadnione okolicznościami sprawy” (*interests of the common good so require and that it is appropriate in all the circumstances of the case*).

Podsumowując, obowiązujące w Irlandii postpenalne i postdeliktualne zakazy i nakazy wobec przestępców seksualnych i osób wprowadzających do obiegu środki odurzające mają przede wszystkim na celu umożliwienie sprawowania nad nimi szeroko rozumianego nadzoru prewencyjnego. Zakres podmiotowy oraz przesłanki jego orzekania są mocno zróżnicowane i uregulowane w dwóch osobnych aktach normatywnych, tj. ustawie o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*) oraz ustawie o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*). Dopuszczalność orzeczenia ww. nakazów i zakazów ma wynikać z faktu raczej sceptycznej oceny skuteczności kary jako instrumentu, który może służyć osiągnięciu poprawy sprawcy. Innymi słowy ustawodawca irlandzki zwyczajnie wątpi, czy w przypadku tej akurat kategorii sprawców resocjalizacja w ogóle jest możliwa. z tego też powodu sankcjonuje dwa mechanizmy, których celem jest zapobieżenie popełnieniu przez nich w przyszłości przestępstwa.

3. Polskie środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym oraz irlandzkie terminowe obowiązki, zakazy pełnienia funkcji publicznych i ograniczenia w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień

Jak już było powiedziane, w Polsce poza środkami zabezpieczającymi o charakterze podstawowym osobną kategorię stanowią środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym, czyli nakazy lub zakazy przewidziane w art. 39 pkt 2–3 k.k. w świetle obowiązujących regulacji środki te mogą być orzeczone wyłącznie wobec niepoczytalnych

⁶⁸³ Zob. art. 90 ust. 1–8 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

sprawców czynów zabronionych i wyłącznie wtedy, gdy zachodzą okoliczności uzasadniające przekonanie sądu, że dalsze wykonywanie określonej aktywności, a precyzyjniej rzecz ujmując, „zajmowanie stanowiska, wykonywanie zawodu, prowadzenie określonej działalności, kontaktowanie się z pewnymi osobami, zbliżanie się do pewnych osób, opuszczanie określonego miejsca pobytu, prowadzenie pojazdów przez sprawcę stwarza rzeczywiste zagrożenie popełnienia przez sprawcę ponownie czynu zabronionego”⁶⁸⁴. Orzeczenie więc nakazów i zakazów, o których mowa w art. 39 pkt 2–3 k.k., jako środków zabezpieczających jest dopuszczalne jedynie wtedy, „gdy w innym trybie postępowania, poza postępowaniem karnym, nie jest możliwe spowodowanie, żeby sprawca nie podejmował tego rodzaju działań, o jakich mowa w tym przepisie”⁶⁸⁵. Tak jak w przypadku pozostałych środków zabezpieczających, orzeka się je bez określenia terminu, sąd zaś uchyla obowiązek lub zakazy, jeżeli ustały przyczyny ich orzeczenia (art. 99 § 2 k.k.)⁶⁸⁶.

Tytułem administracyjnego środka zabezpieczającego może zostać orzeczone:

- 1) zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej (art. 39 pkt 2 k.k.);
- 2) zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi (art. 39 pkt 2a k.k.);
- 3) zakaz zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu lub pracy w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów (art. 39 pkt 2aa k.k.);
- 4) zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.);
- 5) zakaz wstępu na imprezę masową (art. 39 pkt 2c k.k.);
- 6) zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych (art. 39 pkt 2d k.k.);
- 7) nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e k.k.);
- 8) zakaz prowadzenia pojazdów (art. 39 pkt 3 k.k.).

⁶⁸⁴ A. Marek, *Kodeks...*, Warszawa 2010, s. 269; M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym* [w:] *Środki zabezpieczające...*, red. L.K. Paprzycki, s. 496. Zob. też R.A. Stefański, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2008, s. 370; A. Zoll, W. Wróbel, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 556–557.

⁶⁸⁵ W. Juchacz, P. Juchacz, *Nakazy i zakazy określone w art. 39 pkt 2–3...*, s. 124.

⁶⁸⁶ M. Pyrcak, *Środki zabezpieczające* [w:] *Nowelizacja...*, red. W. Wróbel, s. 732.

W Irlandii mimo braku ustawowego wyodrębnienia środków zabezpieczających jako takich można wyróżnić przedmiotowo zabezpiecze z nimi instytucje normatywne. są to terminowe obowiązki, zakazy pełnienia określonych funkcji oraz ograniczenie praw do korzystania z dotychczasowych uprawnień. i choć środki te z racji swej przynależności do kar stanowią główny środek reakcji prawnokarnej na przestępstwo, nie mogą być więc orzekane wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych oraz nie są orzekane bezterminowo, to jednak analogicznie jak w przypadku polskich środków zabezpieczających o charakterze administracyjnym u podłoża ich realizacji leży społeczne niebezpieczeństwo sprawcy. Pomimo że ustawodawca polski źródła niebezpieczeństwa sprawcy upatruje w niepoczytalności sprawcy i ustala je przy pomocy stopnia mierzonego prawdopodobieństwem ponownego popełnienia przestępstwa, irlandzki zaś doszukuje się go w bliżej niesprecyzowanych zaburzeniach psychicznych, dysfunkcjach intelektualnych i uzależnieniach, to jednak w obu krajach realizacja tego typu sankcji dopuszczalna jest wyłącznie wobec sprawców czynów karalnych, w stosunku do których istnieje ryzyko ponownego ich popełnienia⁶⁸⁷.

Do kategorii terminowych obowiązków, zakazów pełnienia funkcji publicznych i ograniczeń w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień należy zaliczyć:

- 1) dyskwalifikację (*disqualification orders*) – art. 160 ust. 1 ustawy o spółkach (*Companies Act*), 1990⁶⁸⁸;
- 2) nakaz ograniczenia przemieszczania się (*restriction or on movement orders*) – art. 101 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act*, 2006);
- 3) zakaz wstępu lub przebywania w pobliżu określonych lokali gastronomicznych w godzinach i czasie wyznaczonych przez sąd – art. 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act*, 2003);
- 4) zobowiązanie sprawcy do określonego zachowania się (*binding over*);
- 5) adnotację lub przyznanie punktów karnych za przestępstwa w ruchu drogowym (*endorsement and penalty points for road traffic offences*) – art. 6 ustawy o ruchu drogowym z 1961 r. (*Road Traffic and Roads Act 2023*)⁶⁸⁹.

Polski środek zabezpieczający o charakterze administracyjnym w postaci zakazu zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia

⁶⁸⁷ na temat zacierania się granic między karami a środkami ochronnymi zob. szerzej uchwała SN z 21.05.2004 r., i KZP 6/04, OSNKW 2004/5, poz. 49.

⁶⁸⁸ Number 33 of 1990 Irish Statute Book.

⁶⁸⁹ Number 16 of 2023 Irish Statute Book.

określonej działalności gospodarczej uregulowany jest w art. 39 pkt 2 k.k. Jego literalne brzmienie wskazuje, że występuje on w trzech postaciach, tj.:

- 1) zakazu zajmowania określonego stanowiska,
- 2) zakazu wykonywania określonego zawodu oraz
- 3) zakazu prowadzenia określonej działalności gospodarczej.

Z racji pełnionej funkcji wszystkie one są do siebie podobne, albowiem ich rolą jest wykluczenie przez określony czas „z aktywności zawodowej prowadzonej w dotychczasowej formule, tj. wykonywanego zawodu, zajmowanego stanowiska lub prowadzenia działalności gospodarczej”⁶⁹⁰. Każda z tych postaci została ograniczona terminem „określony”, co z kolei oznacza, że zamierzeniem ustawodawcy nie jest limitowanie wszelkich form aktywności zarobkowej podmiotu. *Eo ipso*, zamierzeniem ustawodawcy nie jest orzeczenie zakazu zajmowania wszelkich stanowisk, wykonywania wszelkich zawodów czy też prowadzenia wszelkiego rodzaju działalności gospodarczej, lecz zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego precyzyjne wskazanie zakazanego tytułem sankcji karnej działania o charakterze zawodowym⁶⁹¹. Jednocześnie fakt występowania zakazu z art. 39 pkt 2 k.k. w trzech postaciach nie oznacza braku możliwości jednoczesnego orzeczenia wszystkich trzech postaci, pod warunkiem że każda z nich została odpowiednio określona⁶⁹².

Zgodnie z językowym znaczeniem pojęcie „stanowiska” należy rozumieć jako pozycję zajmowaną przez człowieka w hierarchii zawodowej, służbowej⁶⁹³. z kolei w literaturze przedmiotu wyrażony został pogląd, że termin ten należy łączyć zarówno z hierarchią instytucji państwowych i społecznych, jak i korporacji zawodowych, zwłaszcza wtedy, gdy się z nimi wiąże podejmowanie decyzji rodzących określone skutki prawne. Będą to zatem nie tylko stanowiska kierownicze, ale również i wszelkie inne, o ile wiążą się z nimi wymienione uprawnienia. Mogą być one więc określone zarówno przez pryzmat pełnionych funkcji, jak i ze względu na miejsce w hierarchii⁶⁹⁴.

⁶⁹⁰ K. Krajewski, *Zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej jako środek karny orzekany za przestępstwa* [w:] *Gospodarka wolnego rynku. Doświadczenia przeszłości, wskazówki na przyszłość*, red. s. Kamosiński, J. Laskowska, Bydgoszcz 2017, s. 53.

⁶⁹¹ Zob. wyrok SN z 4.08.2008 r., IV KK 206/08, OSNwSK 2008/1, poz. 1559; wyrok SN z 14.01.2009 r., V KK 245/08, „Prokuratura i Prawo” 2009/6, poz. 3; wyrok SA w Katowicach z 18.05.2017 r., II AKa 88/17, LEX nr 2343405. Zob. też W. Dadak, *Rola środka karnego zakazu prowadzenia działalności gospodarczej w zapobieganiu przestępczości*, „Prokuratura i Prawo” 2010/4, s. 100 i n.; L. Lernell, *Wykład prawa karnego – Część ogólna*, t. 2, Warszawa 1971, s. 83–84.

⁶⁹² M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 504.

⁶⁹³ *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/stanowisko.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁶⁹⁴ M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 504; M. Szewczyk [w:] *Kodeks...*, t.1, red. A. Zoll, s. 690.

Zgodnie z definicją słownikową pojęcie „zawodu” należy rozumieć jako „wyuczone zajęcie wykonywane w celach zarobkowych”⁶⁹⁵. są to więc na ogół wszelkie zajęcia wymagające posiadania szczególnych uprawnień do ich wykonywania lub urzędowego ich potwierdzenia⁶⁹⁶. w praktyce jednak, jeśli chodzi o zakres pojęcia zawodu, należy podzielić rozumowanie Andrzeja Marka, który podkreśla, że jego wykonywanie niekoniecznie musi być związane z zajmowaniem określonego stanowiska w strukturze zawodowej, w pełni dopuszczalne jest bowiem pełnienie funkcji lub zajmowanie stanowiska niezwiązanego z posiadanym wykształceniem czy zawodem, zwłaszcza w wyniku wyboru czy powołania w określonych strukturach władzy lub administracji⁶⁹⁷. w podobnym duchu wypowiedział się także Sławomir Śliwiński, stwierdzając, że „przez zawód należy rozumieć każdy zawód, a nie tylko taki, który jest wykonywany na podstawie szczególnego uprawnienia”⁶⁹⁸. za ujęciem *sensu largo* zawodu opowiada się też Jerzy Kulesza, zdaniem którego chodzi o każdy faktycznie wykonywany zawód, nawet bez posiadania określonych odrębnymi przepisami uprawnień⁶⁹⁹.

Z kolei przy definiowaniu pojęcia działalności gospodarczej uzasadnione jest odwołanie się do art. 3 ustawy – Prawo przedsiębiorców⁷⁰⁰, zgodnie z którym termin ten oznacza zorganizowaną działalność zarobkową, wykonywaną we własnym imieniu i w sposób ciągły. Kluczowe w tym miejscu jest podkreślenie, że prowadzenie działalności gospodarczej z zasady nie wymaga żadnego szczególnego przygotowania czy potwierdzenia urzędowego posiadanych wiadomości, konieczne jest natomiast uzyskanie zezwolenia odpowiednich władz administracyjnych. na uwagę zasługuje także fakt, że przedmiotem zakazu prowadzenia działalności gospodarczej jest objęte jedynie prowadzenie konkretnej, a nie każdej działalności gospodarczej. Świadczy o tym nie tylko wspomniane już posłużenie się przez ustawodawcę przymiotnikiem „określonej”, ale także fakt, że zakaz prowadzenia działalności gospodarczej orzeczony tytułem środka zabezpieczającego w pełnym zakresie

⁶⁹⁵ Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/zaw%C3%B3d.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁶⁹⁶ M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 504. Zob. też postanowienie SN z 28.05.2001 r., III KKN 152/99, LEX nr 52000; zob. też M. Bielecki, *Czyny zabronione w zarządzaniu przedsiębiorstwem w kontekście relacji pracownik – pracodawca. Wybrane aspekty [w:] Metody zapobiegania przestępczości*, red. R. Koszewski, B. Oręziak, M. Wielec, Warszawa 2020, s. 207–230.

⁶⁹⁷ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007, teza 3 do art. 41.

⁶⁹⁸ s. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 1946, s. 459.

⁶⁹⁹ J. Kulesza, *Kary dodatkowe: zakazu zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu i prowadzenia określonej działalności w świetle przepisów Kodeksu karnego z 1969 r.*, „Palestra” 1978/22 (5–6), s. 44; J. Kulesza, *Zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej [w:] System...*, red. M. Melezini, s. 579–580.

⁷⁰⁰ Ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz. U. z 2024 r. poz. 236).

pozostawałby w sprzeczności z art. 20 Konstytucji RP, w myśl którego społeczna gospodarka rynkowa oparta jest m.in. na wolności działalności gospodarczej⁷⁰¹.

Irlandzkim odpowiednikiem polskiego zakazu zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej jest dyskwalifikacja (*disqualification orders*). Jej ustawowy kształt został sformułowany w art. 160 ust. 1 ustawy o spółkach z 1990 r. (*Companies Act, 1990*) i tak jak w naszym kraju ma ona na celu wykluczenie z aktywności zawodowej sprawcy, który został uznany za niebezpiecznego dla istniejącego porządku prawnego. Różnica polega jednak na tym, że irlandzki zakaz dotyczy wyłącznie zajmowania określonych stanowisk, nie obejmuje zaś prawa do wykonywania określonego zawodu czy prowadzenia działalności gospodarczej. Kolejna odmienność dotyczy faktu, że w Irlandii ten środek penalny orzekany jest wobec osób skazanych za popełnienie przestępstwa publicznoskargowego w związku z firmą lub polegającego na oszustwie lub nieuczciwości (*in relation to a company, or involving fraud or dishonesty*)⁷⁰². Ponadto zakaz ten nie jest też orzekany w sposób bezterminowy, tylko na okres pięciu lat od dnia wydania wyroku skazującego lub inny, który sąd może wyznaczyć na wniosek prokuratora, biorąc pod uwagę wszelkie okoliczności sprawy.

W czasie obowiązywania dyskwalifikacji sprawca nie może być mianowany ani zatrudniony na stanowisku audytora (*auditor*), dyrektora (*director*), likwidatora (*liquidator*), syndyka masy upadłościowej (*receiver*), egzaminatora (*examiner*), innego urzędnika (*other officer*) lub członka zarządu (*management of a company*). Zakazane jest też bezpośrednio i pośrednio angażowanie się lub branie udziału w promowaniu (*promotion*), tworzeniu (*formation*) lub zarządzaniu (*menagement*) jakąkolwiek spółką lub jakimkolwiek stowarzyszeniem zarejestrowanym na podstawie ustaw o towarzystwach przemysłowych lub asekuracyjnych od 1893 r. do 1978 r. (*Industrial and Provident Societies Acts, 1893–1978*)⁷⁰³.

W irlandzkiej literaturze przedmiotu wyrażany jest pogląd, że charakteryzowana instytucja normatywna ma charakter automatyczny i analogicznie jak polskie, prawne skutki skazania samoczynnie prowadzi do utraty posiadanych przez skazanego praw i wolności (*the operation of the disqualification follows automatically upon conviction*)⁷⁰⁴. Świadczyć ma o tym stwierdzenie ustawodawcy w art. 160 ust. 1 ustawy o spółkach z 1990 r. (*Companies*

⁷⁰¹ Zob. R. Krajewski, *Zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej...*, s. 53; A. Kania-Chramęga, *Bezpieczeństwo obrotu gospodarczego w kontekście prawnokarnej regulacji środka karnego zakazu prowadzenia określonej działalności gospodarczej (art. 41 § 2 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2022/9, s. 39; T. Bojarski, *Środki karne* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2016, s. 175.

⁷⁰² Ustawa o spółkach z 1990 r. (*Companies Act, 1990*), Number 33 of 1990 Irish Statute Book.

⁷⁰³ Art. 160 ust. 1a ustawy o spółkach z 1990 r. (*Companies Act, 1990*).

⁷⁰⁴ B. Murray, *Director Disqualification and the Criminal Law*, „Irish Criminal Law Journal” 1992, s. 165 i przywołana tam literatura.

Act, 1990), zgodnie z którym „dyskwalifikację orzeka się na okres pięciu lat od dnia skazania” (*during the period of five years from the date of conviction*). Orzeczenie jej na okres inny niż przewidziany w ustawie jest możliwe wyłącznie na wniosek prokuratora i po uwzględnieniu okoliczności sprawy (*such other period as the court, on the application of the prosecutor and having regard to all the circumstances of the case*).

Taki sposób wnioskowania znalazł również aprobatę w orzecznictwie. Świadczy o tym wyrok Centralnego Sądu Karnego (*Central Criminal Court*) w sprawie DPP przeciwko Duffy z 23.03.2009 r., w którym sędzia W.M. McKenzie stwierdził, że dyskwalifikacja stanowi obowiązkową konsekwencję skazania, a jej nałożenie nie ma charakteru uznaniowego. w praktyce zatem na orzeczenie dyskwalifikacji sąd nie ma żadnego wpływu, bo wynika ona *explicite* z przepisów prawa (*this is a mandatory consequence of the conviction whether by plea or verdict. It is not the imposition of a discretionary disqualification. In fact, this Court has no involvement whatsoever with it; it follows directly as a matter of law*)⁷⁰⁵.

Powyższe uwagi należy uzupełnić przez wskazanie, że zarówno praktycy, jak i teoretycy prawa wielokrotnie wyrażali pogląd, iż sposób regulacji przyjęty przez irlandzkiego ustawodawcę sprawia spore trudności interpretacyjne, głównie przez nieprecyzyjne posługiwanie się różnymi pojęciami lub stosowanie klauzul opisowych. Użyty w art. 160 ust. 1 ustawy o spółkach z 1990 r. (*Companies Act, 1990*) termin „w stosunku do firmy” (*in relations to a company*) należy uznać za wybitnie ocenny i nieokreślony, przez co na dyskwalifikację mogą zostać skazani zarówno sprawcy poważnych oszustw podatkowych, jak i sprawcy stosunkowo niewielkich uchybień przeciwko obowiązkom publicznoprawnym, takich jak nierzetelne prowadzenie ksiąg rachunkowych (*failing to keep proper books of account*), wykorzystywanie informacji poufnych (*insider dealing*), łamanie zakazu konkurencji (*fraudulent trading*) czy wydawanie prospektu zawierającego nieprawdziwe informacje (*the issuing of a prospectus containing untrue statements*)⁷⁰⁶.

Z uwagi na wysoki stopień dolegliwości osobistej dla sprawców przestępstw, wyrażającej się w ograniczeniu ich wolności osobistej poprzez uszczuplenie ich możliwości zawodowych, istniejącą niejednolitość ocen oraz trudności z kwalifikacją określonych stanów faktycznych do kategorii przestępstw „pozostających w związku z firmą” przedstawiciele

⁷⁰⁵ The Director of Public Prosecutions przeciwko Patrick Duffy and Duffy Motors (Newbridge) Limited, Central Criminal Court Bill No. CC 0034/2008, <https://www.cpc.ie/business/wp-content/uploads/sites/3/2017/02/DPPvPatrickDuffyJudgement.pdf> (dostęp 25.02.2024 r.), s. 36.

⁷⁰⁶ The Director of Public Prosecutions przeciwko Patrick Duffy and Duffy Motors (Newbridge) Limited, Central Criminal Court Bill No. CC 0034/2008. Zob. też K. O'Donnell, *Deemed Disqualification Orders. 10th Annual National Prosecutors' Conference 23 May 2009*, s. 10 oraz *Companies Act, 1990 (Commencement) (No.2) Order*, 1991, S.I. No. 117 of 1991 Irish Statute Book.

irlandzkiej doktryny ocenili ten stan bardzo krytycznie. Przede wszystkim zwrócili oni uwagę, że do kategorii tego typu przestępstw mogą zostać zaliczone także i te, których związek z prowadzeniem działalności jest prawdziwie marginalny i które należą wyłącznie do przestępstw *mala per se*⁷⁰⁷. Swoje zaniepokojenie istniejącą praktyką na tle art. 160 ust. 1 ustawy o spółkach z 1990 r. (*Companies Act*, 1990) oraz zastrzeżenia co do istniejących regulacji z punktu widzenia standardu pewności prawa wyrazili także Michael Forde i Hugh Kennedy, którzy stwierdzili, że z uwagi na fakt, że dyskwalifikacja ma charakter automatyczny, przestępstwa, które mogą skutkować jej orzeczeniem, winny być jednoznacznie określone, a potencjalni sprawcy znać konsekwencje ich popełnienia⁷⁰⁸.

W literaturze przedmiotu pojawiły się też stwierdzenia, że na gruncie tak skonstruowanego przepisu trudno odnaleźć gwarancje *nullum crimen, nulla poena sine lege*, skoro definicja „pozostawiania danego czynu w związku z firmą” (*in relations to a company*) jest tak szeroka i płynna⁷⁰⁹.

Co ciekawe i znamienne, zawarcie w brzmieniu komentowanego przepisu dwóch innych, ogólnych zwrotów normatywnych, które w opinii autorki niniejszej dysertacji także mają wybitnie ocenny charakter, tj. oszustwa (*fraud*) czy nieuczciwości (*dishonesty*), takich wątpliwości już nie wywoływały. Zdaniem cytowanego już Briana Murraya przyczyną tego stanu rzeczy miał być fakt, że ustawodawca, posługując się tymi określeniami, miał jedynie odwoływać się do sposobu realizacji znamion określonych przestępstw, nie wiązać natomiast sposobu działania ze znamionami przestępstw. do tego katalogu miały więc należeć następujące przestępstwa: kradzież (*larceny*), oszukańcze przywłaszczenie (*fraudulent conversion*), wyłudzenie (*obtain by/under pretences*), malwersacja (*embezzelment*), niedozwolone porozumienie mające na celu popełnienie oszustwa (*conspiracy to defraud*) czy przestępstwa podatkowe (*revenue offences*)⁷¹⁰.

Kolejny polski środek zabezpieczający o charakterze administracyjnym, którego celem jest ograniczenie aktywności zawodowej niepoczytalnego sprawcy czyny zabronionej, stanowi zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowywaniem, edukacją i leczeniem małoletnich lub opieką nad nimi, wymieniony w art. 39 pkt 2a k.k. Analiza poszczególnych form tego środka zabezpieczającego prowadzi do wniosku, że jednoznacznym celem tej

⁷⁰⁷ Zob. A. Thuillier, *Company Law in Ireland*, Dublin 2015, s. 183.

⁷⁰⁸ Zob. M. Forde, H. Kennedy, *Company Law*, Dublin 2007, s. 111 i n.

⁷⁰⁹ B. Conroy, *The Companies Act 2014. An Annotation*, Dublin 2015, s. 94.

⁷¹⁰ B. Murray, *Director Disqualification...*, s. 167.

instytucji penalnej jest bardzo szeroko rozumiana ochrona małoletnich przed niepoczytalnym sprawcą czynów zabronionych⁷¹¹.

Ponieważ przy określaniu środka ustawodawca posłużył się sformułowaniem „działalność”, a nie „działalność gospodarcza”, oznacza to, że zakres przedmiotowy zakazu obejmuje każdy rodzaj działalności. Bez wdawania się w głębszą analizę, już *prima facie* dostrzec można, że będą to wszelkie rodzaje aktywności, innej jednak niż wykonywanie zawodu czy zajmowanie stanowiska. do kategorii tej będzie zatem można zaliczyć „działalność gospodarczą, działalność charytatywną, wolontariat, działalność o charakterze stałym czy też dorywczym, której przedmiotem jest wychowanie, edukacja, leczenie małoletnich lub opieka nad nimi”⁷¹². Ponadto zakaz może obejmować zarówno jeden rodzaj działalności, np. tylko wychowawczą, jak i kilka jej rodzajów czy odmian, np. w zakresie wychowania i edukacji, jak też wszelkie postacie działalności związane z wychowywaniem, leczeniem, edukacją małoletnich i opieką nad nimi⁷¹³.

Z uwagi na brak jakiegokolwiek normatywnego sprecyzowania, jak należy rozumieć zakres działalności, o których mowa w art. 39 pkt 2a k.k., przy zdefiniowaniu przedmiotowych określeń należy posłużyć się wykładnią językową. Wychowanie będzie więc oznaczać ogół zabiegów, w których celem jest ukształtowanie człowieka pod względem fizycznym, moralnym i umysłowym oraz przygotowanie go do życia w społeczeństwie⁷¹⁴. Edukacja oznaczać będzie ogół czynności i procesów, których celem jest przekazywanie wiedzy oraz kształtowanie określonych cech i umiejętności⁷¹⁵. Leczenie oznacza przywracanie komuś zdrowia za pomocą leków lub zabiegów⁷¹⁶. Opieką natomiast będzie zajmowanie się jakąś osobą lub rzeczą w taki sposób, żeby było jej dobrze lub była w dobrym stanie⁷¹⁷.

Pojęcie małoletniego należy rozumieć na gruncie cywilistycznym. Będzie to zatem osoba, która nie ukończyła 18. roku życia (art. 10 § 1 k.c.⁷¹⁸). Nie będzie nim natomiast

⁷¹¹ R.A. Stefański, *Środek karny zakazu prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi*, „Prokuratura i Prawo” 2007/7–8, s. 43; M. Malezini, A. Sakowicz, *Zakaz prowadzenia działalności gospodarczej związanej z leczeniem, wychowywaniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi jako nowy środek karny*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008/29–30, s. 570.

⁷¹² R.A. Stefański, *Środek karny zakazu prowadzenia działalności...*, s. 47; M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 509.

⁷¹³ M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 509.

⁷¹⁴ *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/wychowanie.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷¹⁵ *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/edukacja;3896542.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷¹⁶ *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/leczy;2477726.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷¹⁷ *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/3753/opieka> (dostęp 25.02.2024 r.). Zob. też R.A. Stefański, *Środek karny zakazu prowadzenia działalności...*, s. 46 i n.

⁷¹⁸ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.), dalej – k.c.

osoba, która wprawdzie nie ukończyła 18 lat, lecz zawarła związek małżeński, w ten bowiem sposób uzyskała ona pełnoletniość i nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa (art. 10 § 2 k.c.).

W Irlandii, choć tożsamej regulacji nie ma, to jednak istnieje wspomniany już system nadzoru nad sprawcami przestępstw seksualnych wobec osób nieletnich. System ten szczegółowo uregulowany jest w ustawie o przestępcach seksualnych z 2001 r. (*Sexual Offenders Act, 2001*), zaś realizacją wynikających z niej obowiązków zajmuje się specjalnie w tym celu powołana jednostka nadzoru nad sprawcami seksualnymi w *Garda Síochana (Sex Offenders Management)*. do jej zadań należy m. in.: monitorowane stałego miejsca pobytu tego typu sprawców, weryfikowanie aktualności ich danych osobowych, miejsca zatrudnienia czy przemieszczania się. Wobec sprawców tego typu przestępstw bardzo często też sąd orzeka dodatkowy nadzór kuratorski. w praktyce oznacza to, że po odbyciu kary sprawca seksualny równolegle podlega nadzorowi policyjnemu i kuratorskiemu. w ramach tego drugiego sąd może zawrzeć dodatkowe warunki, np. zakazać sprawcy uczęszczania do określonych miejsc takich jak szkoły, place zabaw czy kluby sportowe, podejmowania określonego typu zatrudnienia czy zobowiązać go do korzystania z doradztwa psychologicznego lub innej formy leczenia⁷¹⁹.

Trzeci w kolejności polski środek zabezpieczający o charakterze administracyjnym, niemający przy tym odpowiednika w prawie irlandzkim, to zakaz zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu w określonych jednostkach. Środek ten został dodany ustawą z 14.10.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁷²⁰. Jego zakres podmiotowy jest bardzo szeroki bo obejmuje zajmowanie stanowiska lub wykonywanie zawodu w organach i instytucjach państwowych, samorządu terytorialnego oraz spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów⁷²¹. Pojęcia stanowiska i zawodu należy rozumieć w tożsamy sposób jak w przypadku omówionego wyżej zakazu wrazonego w art. 39 pkt 2 k.k.

W ramach polskich środków zabezpieczających o charakterze administracyjnym ustawodawca wyróżnia też zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania

⁷¹⁹ A. McAlinden, *The Reintegration of Sexual Offenders*, „Irish Probation Journal” 2016/13, s. 7 i n.

⁷²⁰ Ustawa z 14.10.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2021 r. poz. 2054 ze zm.).

⁷²¹ J. Mierzwińska-Lorencka, *Zaostrzenie konsekwencji karnych popełnienia przestępstw korupcyjnych*, LEX 2021, brak paginacji

określonego miejsca pobytu bez zgody sądu. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że zakres tego środka jest bardzo szeroki, jego celem jest bowiem zabezpieczanie porządku prawnego w różnych aspektach, w tym zwłaszcza ochrona grup potencjalnie narażonych na pokrzywdzenie ponownym popełnieniem czynu zabronionego. Istotną rolą jest także wdrożenie sprawy czynu zabronionego do określonego schematu postępowania po to, by kształtować u niego zgodne z prawem zachowanie⁷²². Już *prima facie* widać, że przyjmuje on cztery różne postacie, a każda z nich ma odrębny zakres przedmiotowy⁷²³. Oznacza to że celem wymienionego w art. 39 pkt 2b k.k. zakazu jest ograniczenie wolności niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego w obszarze „wyboru miejsc i środowisk, w których przebywa, kontaktowania się lub zbliżania się do określonych osób oraz opuszczania miejsca pobytu”⁷²⁴. Wszystkie cztery postacie mogą być orzekane kumulatywnie lub osobno, a ustawodawca nie przewiduje w tym zakresie żadnych ograniczeń, przez co zapewnił sądowi pełną dowolność w kreowaniu różnych konfiguracji w ramach tego środka zabezpieczającego⁷²⁵. w polskiej literaturze karnistycznej podkreśla się też, że każda z ww. postaci zakazu może być połączona z obowiązkiem zgłaszania się do Policji lub innego wyznaczonego organu w określonych odstępach czasu⁷²⁶.

Pierwsza postać środka zabezpieczającego z art. 39 pkt 2b k.k., czyli zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, ma na celu izolację sprawcy od tych ludzi czy miejsc, w których mógłby ponownie dopuścić się popełnienia czynu zabronionego. Zgodnie z wykładnią językową termin „przebywanie” należy rozumieć jako „spędzanie gdzieś pewnego czasu”⁷²⁷. Mając powyższe na uwadze, można dojść do wniosku, że posłużenie się przez ustawodawcę takim zwrotem oznacza, iż chodzi tu o pewną stałość obecności osoby w danym miejscu, a precyzyjniej rzecz ujmując, dłuższe jej w nim pozostawanie⁷²⁸. Przy takiej interpretacji nie będzie więc przebywaniem przechodzenie w pobliżu określonego miejsca lub grupy osób. Nie zmienia to faktu, że określenie

⁷²² M. Siwek, *Wykonywanie niektórych środków karnych*, „Prokuratura i Prawo” 2010/11, s. 114; J. Kośla, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu* [w:] *Środki karne po nowelizacji w 2015 roku*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2016, s. 147–148.

⁷²³ na monizm tego środka zabezpieczającego i karnego zwraca uwagę R.A. Stefański, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca bez zgody sądu*, „Przeгляд Sądowy” 2006/6, s. 67.

⁷²⁴ A. Sakowicz, *Środki karne* [w:] *System...*, red. M. Malezini, s. 627.

⁷²⁵ A. Sakowicz, *Środki karne...*, s. 629.

⁷²⁶ R.A. Stefański, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się...*, s. 67–68.

⁷²⁷ *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/przebywanie.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷²⁸ Podobnie ujmuje to A. Sakowicz, *Środki karne...*, s. 629.

konkretnych osób winno być dokonane ze względu na niezbędność zabezpieczenia porządku prawnego, a zatem kompatybilne wobec możliwych zachowań sprawcy⁷²⁹.

Słownikowe pojęcie „środowiska” dosłownie oznacza „grupę ludzi żyjących lub pracujących w podobnych warunkach”⁷³⁰. na podstawie reguł języka potocznego można jednak przyjąć, że określenie to odnosi się do konkretnej grupy ludzi mających wspólne zainteresowania, podobnie spędzających czas czy też wykonujących zbliżone obowiązki zawodowe. Obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach będzie więc dotyczył konkretnych grup społecznych, dla których niepoczytalny sprawca czynu zabronionego może stanowić szczególne zagrożenie⁷³¹. Użyte z kolei w treści przepisu pojęcie „miejsca” oznacza „część jakiejś przestrzeni, na której ktoś przebywa, coś się znajduje lub odbywa”⁷³². Słusznie zatem podkreśla Wojciech Zalewski, że termin ten można utożsamiać z ujęciem topograficznym lub rodzajowym, tj. albo jako konkretny obszar geograficzny (np. konkretna placówka, dzielnica), albo jako określone typy (np. szkoła, przedszkole, boisko szkolne)⁷³³. Lektura piśmiennictwa dotyczącego omawianego środka zabezpieczającego nie pozostawia przy tym wątpliwości, że zarówno miejsca, jak i środowiska, których niepoczytalny sprawca czynu zabronionego ma unikać, winny być przez sąd maksymalnie dookreślone⁷³⁴.

Druga ze wskazanych postaci analizowanego środka zabezpieczającego stanowi zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, co oznacza, że sprawca nie może nawiązywać kontaktu, doprowadzać do spotkań czy utrzymywać z tymi osobami więzi⁷³⁵. Analiza poglądów wyrażonych w doktrynie w tym przedmiocie pozwala na stwierdzenie, że za bezsporne można uznać, że pod pojęciem zakazu kontaktowania z określonymi osobami należy rozumieć zarówno kontakty bezpośrednie o charakterze osobistym takie jak rozmowa, jak i za pomocą środków masowego przekazu, tj. telefonu, telegramu, faksu, internetu czy listownie⁷³⁶. Sytuacja ta może dotyczyć zarówno jednej, jak i wielu osób, w tym osób

⁷²⁹ M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 513.

⁷³⁰ *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/srodowisko;2528101.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷³¹ W. Zalewski [w:] *Kodeks karny...*, t. 2, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, s. 77.

⁷³² *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/miejsce;2482896.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷³³ W. Zalewski [w:] *Kodeks karny...*, t. 2, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, s. 77.

⁷³⁴ M. Kulik, *Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu* [w:] *Środki karne, przepadek i środki kompensacyjne w znowelizowanym Kodeksie karnym*, red. P. Daniluk, Warszawa 2017, s. 108 i n.; A. Sakowicz, *Środki karne...*, s. 629.

⁷³⁵ A. Sakowicz, *Środki karne...*, s. 629.

⁷³⁶ A. Sakowicz, *Środki karne...*, s. 629; M. Melezini, A. Sakowicz, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymywania się od przebywania w określonych stanowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2008/12 (2), s. 207–208.

najbliższych dla sprawcy, jak i całkowicie mu obcych⁷³⁷. Zakaz nie może jednak wkraczać w sferę życia publicznego, albowiem zamierzeniem ustawodawcy jest jedynie ograniczenie w ten sposób relacji osobistych. do kategorii tej nie mogą być więc zaliczone wszystkie te kontakty osobiste z innymi osobami, których sprawca nie może uniknąć z powodów faktycznych w tzw. codziennym życiu⁷³⁸. Zakazowi nie może podlegać przebywanie w pobliżu danej osoby.

Zakaz zbliżania się do określonych osób cechuje się większym poziomem rygoryzmu niż zakaz kontaktowania się, aczkolwiek może zostać jeszcze bardziej dookreślony poprzez wskazanie w orzeczeniu dokładnej odległości, która musi oddzielić sprawcę od określonej osoby lub osób. Nie zmienia to faktu, że w literaturze przedmiotu wskazuje się, że ta postać środka zabezpieczającego winna być orzekana z zasady wtedy, gdy inne jego „odmiany” nie gwarantują skutecznej ochrony osoby pokrzywdzonej, w szczególności zakaz kontaktowania się⁷³⁹. o ile nie występuje on łącznie z zakazem kontaktowania się z tymi osobami, to jego zakres jest ograniczony jedynie do przebywania w określonej odległości, bez względu na miejsce, w którym dana osoba się znajduje. Może zatem obejmować jedynie te kontakty bezpośrednie, które są związane z naruszeniem odległości wskazanej przez sąd, nie obejmuje natomiast pozostałych kontaktów, czyli tych o pośrednim charakterze. Zakaz zbliżania się do określonych osób orzeczony tytułem środka zabezpieczającego może objąć zarówno jedną, jak i kilka osób, przy czym każdorazowo konieczne jest precyzyjne wskazanie, kto jest objęty tą formą ochrony oraz jakie odległości od osób chronionych niepoczytalny sprawca czynu zabronionego jest obowiązany zachować.

Kolejną postacią środka z art. 39 pkt 2b k.k., wzbudzającą przy okazji szereg kontrowersji, jest zakaz opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu. Źródłem tych niejasności jest zakres znaczeniowy terminu „miejsce pobytu”, które nie ma w ustawie definicji legalnej⁷⁴⁰. Nie odnosi się też ono do miejsca zamieszkania w rozumieniu cywilnoprawnym, czyli miejscowości, w której dana osoba przebywa z zamiarem stałego pobytu (art. 25 k.c.), lecz do aktualnego miejsca pobytu sprawcy. Nie chodzi zatem o stan prawny, lecz faktyczny przebywania oskarżonego⁷⁴¹. Prawnie relewantne jest też miejsce

⁷³⁷ Posłużenie się przez ustawodawcę w tym przepisie liczbą mnogą, czyli określeniem „określonymi osobami”, nie oznacza, że zakaz nie może zostać orzeczony w stosunku do jednej, konkretnej osoby. Zob. szerzej uchwała SN z 21.11.2001 r., i KZP 26/01, OSNKW 2002/1–2, poz. 4.

⁷³⁸ A. Marek, *Kodeks...*, Warszawa 2007, teza 5 do art. 41a.

⁷³⁹ A. Sakowicz, *Środki karne...*, s. 629.

⁷⁴⁰ A. Sakowicz, *Środki karne...*, s. 630; M. Melezini, A. Sakowicz, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach...*, s. 210.

⁷⁴¹ R.A. Stefański, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się...*, s. 74.

meldunku sprawcy czynu zabronionego⁷⁴². Rację ma przy tym Marek Siwek, który zauważa, że na gruncie obecnie obowiązujących przepisów brak jest możliwości zastosowania rozważanego środka karnego i zabezpieczającego do mieszkania, albowiem byłby to przykład nieznanego polskiemu ustawodawstwu aresztu domowego. Niemożliwe jest też zastosowanie tego określenia do „miejscowości z którą sprawca nie ma żadnych związków gdyż równałoby się to z zesłaniem a to także nie jest możliwe”⁷⁴³.

Zastrzeżenia budzi także fakt, że ograniczenie miejsca pobytu sprawcy do bliżej nieokreślonej miejscowości może znacząco ograniczyć jego wolność także na innych polach. We wskazanej miejscowości może bowiem nie być dotychczasowego miejsca pracy sprawcy, lekarzy, u których dotychczas się leczył, czy urzędów państwowych lub samorządowych, z usług których korzystał.

Kolejna wątpliwość dotyczy także faktu, czy tak sformułowany środek zabezpieczający może w jakikolwiek sposób realizować postulowany *ratio legis*, a więc prowadzić do zabezpieczenia porządku prawnego w określonym zakresie. Trudno bowiem założyć, aby zaburzony psychicznie sprawca był skłonny popełniać określone czyny zabronione wyłącznie na jednym obszarze z wyłączeniem pozostałych⁷⁴⁴.

Ważnym uzupełnieniem dla tej tematyki jest konstatacja Mirosławy Melezini i Andrzeja Sakowicza, że zakaz ten ma charakter warunkowy, uzależniony od zgody sądu. Celne jest także spostrzeżenie Autorów, że zakres tego zakazu jest szerszy niż obowiązek składający się na treść kary ograniczenia wolności, albowiem dotyczy on opuszczania określonego, a nie stałego miejsca pobytu⁷⁴⁵.

Odpowiednikiem polskich zakazów przebywania w określonych środowiskach lub miejscach lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu jest w jakiejś mierze irlandzki nakaz ograniczenia przemieszczania się (*restriction or on movement orders*). Fakultatywna podstawa do jego orzeczenia wyrażona jest w art. 101 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*) i zgodnie z nią odmiennie niż polski środek zabezpieczający jest on orzekany na czas określony. Nakaz ten może przy tym zostać orzeczony w razie skazania sprawcy na karę 3 miesięcy pozbawienia wolności lub dłuższą. Oznacza to, że omawiana sankcja nie jest osobnym środkiem reakcji penalnej, tylko stanowi alternatywę dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności.

⁷⁴² R.A. Stefański, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się...*, s. 75.

⁷⁴³ R.A. Stefański, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się...*, s. 75; M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 516 i przywołana tam literatura.

⁷⁴⁴ M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 517.

⁷⁴⁵ na ten oczywisty fakt zwracają uwagę M. Melezini, A. Sakowicz, *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach...*, s. 209.

Odmienne niż w Polsce nie jest ona orzekana wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, tylko wobec pełnoletnich sprawców drobnych przestępstw lub pełnoletnich sprawców przedterminowo zwolnionych z zakładu karnego (*temporary realase prisoners*)⁷⁴⁶.

W myśl art. 101 ust. 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*) maksymalny okres, na jaki może zostać orzeczony charakteryzowany nakaz, wynosi 6 miesięcy i w czasie tym sprawca winien być „spokojny i dobrze się zachowywać” (*the offender shall keep the peace and be of good behaviour*). Brak jest przy tym dookreślenia, czy obowiązek zachowania spokoju i poprawnego zachowania polega jedynie na niepopelnianiu nowych przestępstw i wykroczeń, czy też skazany winien uczynić coś jeszcze. w literaturze przedmiotu zgodnie natomiast podkreśla się, że choć celem orzeczenia tego nakazu jest ogólna kontrola zachowania skazanego, to jednak może on występować w różnych postaciach i konfiguracjach⁷⁴⁷.

Może zatem przyjąć formę obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonym miejscu lub miejscach lub określonym rodzaju miejsca lub miejsc (*requiring the offender not to be in such place or places, or such class or classes of place or places*), obowiązku przebywania w określonym miejscu lub miejscach przez określony czas lub okres każdego dnia lub tygodnia (*requiring the offender to be in such place or places as may be specified for such period or periods in each day or week as may be specified*) lub obu tych form. Równolegle ustawodawca irlandzki wprowadza jednak ograniczenie, zgodnie z którym sąd nie może zobowiązać sprawcy do przebywania w określonym miejscu lub miejscach przez okres dłuższy niż 12 godzin dziennie (*or both, but the court may not, under paragraph (a), require the offender to be in any place or places for a period or periods of more than 12 hours in any one day*)⁷⁴⁸. Może wreszcie zawierać elementy godziny policyjnej, czyli ograniczenie poruszania się w określonych godzinach lub indywidualnie przez sąd określonych okresach⁷⁴⁹. Wymienione postacie kary mogą być orzekane zarówno łącznie, jak i osobno. Ustawodawca nie przewidział w tym zakresie żadnych ograniczeń, przez co zapewnił sądowi pełną dowolność w kreowaniu ich różnych konfiguracji w ramach art. 101 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*). co więcej, orzeczona na podstawie powyższego unormowania instytucja normatywna może być połączona z obowiązkiem zgłaszania się na posterunek *Garda*

⁷⁴⁶ Art. 108 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁷⁴⁷ V. Conway, Y. Daly, J. Schweppe, *The Irish Criminal Justice System: Theory, Process and Procedure*, Dublin 2010, s. 182 i n.; P. O'Mahony, *Crime and Punishment in Ireland*, Dublin 1993, s. 190.

⁷⁴⁸ Zob. art. 101 ust. 2a i b ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁷⁴⁹ Zob. art. 103 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

Sióchàna w określonych odstępach czasu. Zważywszy zaś, że i w tym wypadku ustawodawca nie doprecyzował częstotliwości, oznacza, to jej określenie należy do wyłącznych kompetencji sądu, który powinien wziąć pod uwagę okoliczności konkretnej sprawy, jak również sposób życia skazanego⁷⁵⁰.

Ponadto w myśl art. 102 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act*, 2006) w sytuacji, gdy sąd uzna, że ograniczenia dotyczące przemieszczania się sprawcy winny podlegać ściślejszemu nadzorowi, dopuszczalne jest też dodatkowe orzeczenie dozoru elektronicznego. w założeniu ma to ułatwiać kontrolę wypełniania przez skazanego nałożonego na niego obowiązku lub zakazu, przypominając tym samym instytucję nadzoru, jakiej zostaje poddany skazany⁷⁵¹. Jednocześnie ustawodawca wyraźnie podkreśla, że skazany powinien dokładnie wiedzieć, jakich konkretnych miejsc ma unikać, a w jakich wolno mu przebywać. Możliwe jest przeto określenie w wyroku np. jednej konkretnej placówki czy lokalizacji (*such class of place*), jak i określonych typów (*or classes of places*)⁷⁵². Ponadto ustawodawca w art. 101 ust. 5a, b, c analizowanego aktu prawnego zobowiązuje sąd, by każdy wydany nakaz ograniczający przemieszczanie się sprawcy określał: okres obowiązywania, okres lub okresy w poszczególnych dniach lub tygodniach, w których sprawca jest zobowiązany do przebywania w określonym miejscu lub miejscach, okres lub okresy, w których sprawcy nie wolno przebywać w określonym miejscu lub miejscach lub określonym rodzaju miejsca lub miejscach. Przed orzeczeniem zakazu sąd zobowiązany jest także wytłumaczyć skazanemu, na czym polega ograniczenie poruszania się oraz jakie grożą konsekwencje za jego nieprzestrzeganie.

Ustawodawca usankcjonował także możliwość, by nakaz mógł zawierać różne dodatkowe warunki, o ile zdaniem sądu byłoby to konieczne dla zapewnienia, by w trakcie jego obowiązywania sprawca „był spokojny, poprawnie się zachowywał oraz nie popełniał innych przestępstw” (*offender will keep the peace and be of good behaviour and will not commit any further offences*)⁷⁵³. Warto także wspomnieć, że warunkiem orzeczenia wobec sprawcy nakazu ograniczenia przemieszczania się jest popełnienie jednego lub więcej

⁷⁵⁰ *Order 28A. Proceedings Under Part 10 Of The Criminal Justice Act 2006*, S.I. No. 203 of 2007. Zob. też *District Court – Schedule: B – Forms in criminal proceedings*, Number 203 of 2007 Irish Statute Book, <https://www.courts.ie/rules/proceedings-under-part-10-criminal-justice-act-2006-si-no-203-2007> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷⁵¹ Zob. art. 14 of the *Criminal Justice (Amendment) Act 2009* (Number 32 of 2009 Irish Statute Book) of the *Criminal Justice Act 2007* (Number 29 of 2007 Irish Statute Book).

⁷⁵² Art. 101 ust. 2a ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act*, 2006).

⁷⁵³ Art. 101 ust. 4 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act*, 2006).

przestępstw z tzw. Listy nr 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*) – *Schedule 3 Offences for the purposes of restriction on movement orders*. Obejmują one czyny zawarte w ustawie o sądownictwie karnym (porządku publicznym) z 1994 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 1994*) oraz ustawie o przestępstwach niemających skutku śmiertelnego na osobie z 1997 r. (*Non-fatal Offences Against Person Act, 1997*).

Na zakończenie warto dodać, że z uwagi na fakt, że ograniczenie uprawnienia do nieskrępowanego przemieszczania się stanowi jednocześnie ograniczenie podstawowej wolności obywatelskiej, w irlandzkiej doktrynie stanowczo akcentuje się konieczność jego dokładnego określenia granic przez sąd⁷⁵⁴. Ponieważ zaś *ratio legis* nakazu ograniczenia przemieszczania się polega nie tylko na zapobieżeniu popełnieniu przez skazanego ponownie przestępstwa, ale także na objęciu ochroną pokrzywdzonego lub potencjalnych ofiar skazanego, przy formułowaniu ograniczeń sąd zobowiązany jest uwzględnić rodzaj i okoliczności popełnionego przez skazanego przestępstwa, miejsca jego popełnienia oraz prawdopodobieństwa popełnienia innego przestępstwa w takim samym lub podobnym miejscu lub miejscach⁷⁵⁵.

W razie wątpliwości, czy zasadne jest orzeczenie wobec sprawcy kary wolnościowej w postaci nakazu ograniczenia przemieszczania się, sąd może zwrócić się do kuratora sądowego z poleceniem sporządzenia szczegółowego sprawozdania na temat sprawcy. z kolei przy określaniu ograniczeń związanych z przemieszczaniem się sąd winien w miarę możliwości uwzględnić aktywność edukacyjną lub zawodową skazanego oraz miejsce i rodzaj odbywanych praktyk religijnych⁷⁵⁶.

W przypadku skazania sprawcy za popełnienie dwóch lub więcej przestępstw możliwe jest nałożenie na niego więcej niż jednego nakazu ograniczenia przemieszczania się. Nakazy te mogą mieć charakter równoległy, tj. przebiegać w tym samym czasie, jak i następować po sobie, co oznacza, że drugie ograniczenie rozpoczyna się po zakończeniu pierwszego z nich. Nie zmienia to jednak faktu, że żaden z wymienionych środków penalnych nie może przekraczać 6 miesięcy⁷⁵⁷.

⁷⁵⁴ L. Campbell, s. Kilcommins, C. O'Sullivan, A. Cusack, *Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary...*, s. 11–16.

⁷⁵⁵ Zob. art. 101 ust. 7 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁷⁵⁶ Zob. art. 101 ust. 6 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁷⁵⁷ Art. 104 ust. 1, 2 i 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

Przy omawianiu tytułowej sankcji nie można pominąć, że miejsce jej odbywania może ulec zmianie na pisemny wniosek wymienionych niżej osób. do osób tych należą: sam skazany, właściciel lokalu wskazany w nakazie, osoba dorosła zamieszkująca wraz ze skazanym oraz funkcjonariusz *Garda Síochána*. Sąd może zmienić nakaz ograniczania przemieszczania się poprzez wskazanie innego miejsca pobytu lub też zmianę okresu lub czasu jego odbywania⁷⁵⁸. Kopia dokumentu jest każdorazowo wysyłana do miejscowego posterunku *Garda Síochána* i to jej funkcjonariusze są odpowiedzialni za kontrolowanie, czy sprawca właściwie wywiązuje się z wykonania kary⁷⁵⁹. w przypadku uznania, że skazany narusza nałożone przez sąd zakazy, policjanci są zobowiązani poinformować o tym skład orzekający. Sąd zaś może zmienić orzeczoną karę na inną, orzec pierwotną karę pozbawienia wolności i skierować skazanego do jej odbywania w odpowiednim zakładzie⁷⁶⁰.

Tytułem uzupełnienia warto dodać, że za przedmiotowo podobną regulację do przedstawionej wyżej w polskiej kodyfikacji karnej należy także uznać irlandzki zakaz wstępu lub przebywania w pobliżu określonych lokali gastronomicznych w godzinach i czasie wyznaczonych przez sąd (*prohibit the person from entering or being in the vicinity of specified catering premises between such times, and during such a period, as the Court may specify*).

Jest on uregulowany w art. 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 2003*) i zgodnie z jego treścią może zostać orzeczony wobec sprawców konkretnych, wskazanych przez ustawodawcę przestępstw. Należą do nich: przebywanie w stanie odurzenia w miejscu publicznym (*intoxication in public place*)⁷⁶¹; niewłaściwe zachowanie w miejscu publicznym (*disorderly conduct in public place*)⁷⁶²; groźby, zakazane lub nieobyczajne zachowanie w miejscu publicznym (*threatening abusive or insulting behaviour in public place*)⁷⁶³; dystrybucja lub prezentowanie w miejscach publicznych materiałów zawierających groźby, obelżywych lub obscenicznych (*distribution or display in public place of material which is threatening,*

⁷⁵⁸ Art. 103 ust. 1 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁷⁵⁹ Art. 101 ust. 12 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁷⁶⁰ Art. 105 ust. 1a i b ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r. (*Criminal Justice Act, 2006*).

⁷⁶¹ Art. 4 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 2003*).

⁷⁶² Art. 5 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 2003*).

⁷⁶³ Art. 6 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 2003*).

abusive, insulting or obscene)⁷⁶⁴; niestosowanie się do poleceń funkcjonariuszy *Garda Síochána* (*failure to comply with direction of member of Garda Síochána*)⁷⁶⁵; celowe utrudnianie przejazdu (*wilful obstruction*)⁷⁶⁶.

Okres obowiązywania zakazu nie może przekroczyć 12 miesięcy. Zgodnie z art. 3 ust. 4 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 2003*) skazany, który bez uzasadnionego usprawiedliwienia nie zastosuje się do nakazu, może zostać ukarany grzywną nieprzekraczającą 650 euro lub karą pozbawienia wolności na okres nieprzekraczający 3 miesięcy lub dwoma tymi sankcjami łącznie (*a fine not exceeding €650 or imprisonment for a term not exceeding 3 months or both*).

Kolejne polskie rozwiązania normatywne, tj. zakaz wstępu na imprezę masową, zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych oraz nakaz opuszczania lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym nie mają swoich bezpośrednich odpowiedników w prawie irlandzkim. na Wyspie istnieje jednak możliwość orzeczenia tzw. zobowiązania do określonego zachowania się (*binding over*), którego celem jest wyrobienie w sprawcy zdolności do życia odpowiedzialnego i zgodnego z prawem i który to w praktyce może także obejmować uniemożliwienie udziału w imprezach masowych lub grach osobom, które popełniły przestępstwo związane z urządzaniem bądź udziałem w imprezach lub grach tego typu.

Przechodząc do szczegółów, polski zakaz wstępu na imprezę masową orzekany jako środek zabezpieczający uregulowany jest w art. 39 pkt 2c k.k. i ma charakter jednopostaciowy,

tj. występuje w formie prostego zakazu wstępu na imprezę masową i jest orzekany wtedy, gdy jest to konieczne ze względu na ochronę porządku prawnego, a precyzyjniej rzecz ujmując, bezpieczeństwa na imprezach masowych⁷⁶⁷.

⁷⁶⁴ Art. 7 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 2003*).

⁷⁶⁵ Art. 8 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 2003*).

⁷⁶⁶ Art. 9 ustawy o wymiarze sprawiedliwości (porządek publiczny) z 2003 r. (*Criminal Justice (Public Order) Act, 2003*).

⁷⁶⁷ Impreza masowa rozumiana jako przedmiot zakazu została zdefiniowana w art. 3 pkt 1 ustawy z 20.03.2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 616). z uwagi jednak na fakt, że w obszarze rozważanej problematyki nie jest niezbędne ani też celowe omawianie jej poszczególnych elementów składowych, autorka odstępuje od tego zamiaru i ogranicza się wyłącznie do jej hasłowego wskazania. Zob. szerzej R.A. Stefański, *Środek karny zakazu wstępu na imprezę masową*, „Prokuratura i Prawo” 2010/1–2, s. 271–288; M. Skorecki, A. Strzelec, *Zakaz wstępu na imprezę masową – prawnokarne i kryminologiczne aspekty nowego środka karnego w kodeksie karnym [w:] Przestępczość stadionowa. Etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie zjawisku*, red. W. Pływaczewski, J. Kudrelka, Szczytno 2010, s. 122–126.

Zgodnie z wykładnią językową pod pojęciem „wstępu” należy rozumieć „możliwość wejścia gdzieś, prawo uczestniczenia w czymś”⁷⁶⁸. Oznacza to że środek zabezpieczający w postaci zakazu wstępu na imprezę masową to brak możliwości wejścia niepoczytalnego sprawcy czynu zabronionego do miejsca, w którym impreza ta się odbywa. Analogicznie jak w przypadku innych środków zabezpieczających warunkiem *sine qua non* jego orzeczenia jest ochrona porządku prawnego⁷⁶⁹.

Pomimo iż przy określeniu tego środka ustawodawca posłużył się liczbą pojedynczą, to jednak nie jest to środek jednorazowy i nie dotyczy jednej imprezy masowej, a określonych imprez masowych odbywających się od momentu orzeczenia środka zabezpieczającego do jego uchylecia. w myśl zasady indywidualizacji przy określaniu zakresu zakazu sąd określa rodzaj imprezy lub imprez, których on dotyczy. w rezultacie może on przyjąć formę zintegrowaną i dotyczyć wszelkich imprez masowych i artystyczno-rozrywkowych, jak i dotyczyć określonych rodzajów imprez artystyczno-rozrywkowych lub wszelkich imprez sportowych określonego rodzaju⁷⁷⁰.

Z kolei środek zabezpieczający w postaci zakazu wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych ma na celu uniemożliwienie niepoczytalnym sprawcom czynów zabronionych, którzy utracili kontrolę nad uprawianiem hazardu, dalsze w nim uczestniczenie⁷⁷¹. Środek ten ma formę złożoną, co oznacza, że jego zakres przedmiotowy obejmuje dwa rodzaje zakazów, tj. zakaz wstępu do ośrodków gier, jak i zakaz uczestnictwa w grach hazardowych⁷⁷². Złożona forma przepisu art. 41c § 2 k.k. pozwala na przyjęcie, że zakresem zakazu objęte jest zarówno uczestnictwo w grach hazardowych, nieodbywających się w ośrodkach gier jak i wstęp do ośrodków gier, w których objęty środkiem zabezpieczającym niepoczytalny sprawca czynu zabronionego nie uczestniczy w grze hazardowej⁷⁷³.

Pojęcie wstępu analogicznie jak w przypadku wyżej omawianego środka zabezpieczającego oznacza „możliwość wejścia gdzieś lub prawo uczestniczenia

⁷⁶⁸ *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/wstep;2538149.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷⁶⁹ M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 520.

⁷⁷⁰ R.A. Stefański, *Środek karny zakazu wstępu na imprezę...*, s. 281 i n.

⁷⁷¹ w ramach Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób ICD-10 wyróżnia się tzw. patologiczny hazard i uznaje za osobne zaburzenie psychiczne. Zob. szerzej F63.0 *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych. Rewizja dziesiąta. Tom 1* 2008, <https://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10Tom1.pdf> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷⁷² Zakres pojęciowy ośrodków gier oraz gier hazardowych określa ustawa z 19.11.2009 r. o grach hazardowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 227). Zob. też N. Kłaczyńska [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012, s. 327.

⁷⁷³ M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 524.

w czymś”⁷⁷⁴. to z kolei pozwala na przyjęcie wniosku, że zakazem objęte jest nie tylko same przebywanie w ośrodkach gier, ale także i wejście do takiego ośrodka. z kolei termin uczestnictwa należy rozumieć jako „branie w czymś czynnego udziału” lub „współdziałanie w jakiejś akcji”⁷⁷⁵. Mając powyższe na uwadze, można zatem dojść do konkluzji, że uczestnictwo w grach hazardowych wymaga brania w nich czynnego udziału i to zarówno w charakterze gracza, jak i obsługującego bezpośrednio grę hazardową, odpowiadającego bezpośrednio za jej organizację i prowadzenie zgodnie z ustalonymi zasadami (np. krupiera). z konstrukcji art. 41c § 2 k.k., a precyzyjniej braku dookreślenia, czy chodzi o wszelkie czy też określone ośrodki gier lub też wszelkie czy też określone gry hazardowe, wynika, że intencją ustawodawcy było umożliwienie sądowi dostosowanie treści zakazu do konkretnej sytuacji⁷⁷⁶. Słusznie więc podkreśla Ryszard A. Stefański, że „zakaz z art. 39 pkt 2d k.k. może obejmować wszelkie ośrodki gier i wszelkie gry hazardowe, wszelkie ośrodki gier i niektóre gry hazardowe, niektóre ośrodki gier i wszelkie gry hazardowe oraz niektóre ośrodki gier i niektóre gry hazardowe”⁷⁷⁷.

Zestawiając powyższe dwa zakazy z irlandzkim zobowiązaniem się sprawcy do określonego zachowania się, należy podkreślić, że i jedno, i drugie stanowią swoiste połączenie nadzoru i pomocy oraz że są orzekane wobec niektórych, wyselekcjonowanych kategorii sprawców, w stosunku do których istnieje ryzyko ponownego naruszenia norm prawno-karnych. Odmienność polega jednak na tym, że w Polsce podstawą ich orzeczenia jest niepoczytalność sprawcy czynu zabronionego, w Irlandii zaś bliżej niesprecyzowane zaburzenia osobowości, społeczne niedostosowanie lub problemy psychiczne, które w opinii składu orzekającego wymagają objęcia sprawcy opieką kuratora. w rezultacie ogół interwencji przezeń podejmowanych jest bardzo złożony i niejednorodny. Tytułem uzupełnienia warto dodać, że irlandzki *binding over* ukształtowany został w drodze praktyki i na podstawie prawa zwyczajowego, w efekcie czego zbiór możliwych do orzeczenia obowiązków jest bardzo szeroki. Warto dodać, że instytucja ta ma bardzo długą tradycję w anglosaskim prawie zwyczajowym i stanowi istotny element tzw. jurysdykcji prewencyjnej (*preventive justice*) oraz ważny środek rehabilitacyjny (*rehabilitative measure*)⁷⁷⁸. Fakt ten podkreśla także

⁷⁷⁴ Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/sjp/wstep;2538149.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷⁷⁵ Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slovniki/uczestnictwo.html> (dostęp 25.02.2024 r.).

⁷⁷⁶ M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 525.

⁷⁷⁷ R.A. Stefański, *Zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych* [w]: R. A. Stefański (red.), *Środki karne po nowelizacji w 2015 roku*, Warszawa 2016s. 34.

⁷⁷⁸ w opinii Davida Feldmana *binding order* stanowi bardzo użyteczne i popularne narzędzie normatywne stosowane w brytyjskim systemie sądownictwa karnego, który zobowiązuje ludzi do dobrego zachowania lub zachowania spokoju (*bind people order to be of good behaviour or to keep the peace*). Zob. D. Feldman, *The*

irlandzka jurysprudencja, w opinii której możliwość odstąpienia od orzeczenia kary pozbawienia wolności w zamian za zobowiązanie jakiegokolwiek osoby do złożenia obietnicy spokojnego i dobrego zachowania się (*to require any person to find security to keep the peace or to be of good behaviour*) stanowi niezwykle istotne i często wykorzystywane przez północno i południowo irlandzkie sądy uprawnienie⁷⁷⁹. na uwagę zasługuje również fakt, że *bindig over* może zostać orzeczone przez sąd nie tylko wobec sprawcy przestępstwa, ale też i innej osoby, co do której istnieje ryzyko, że może ona popełnić określony typ przestępstwa w przyszłości⁷⁸⁰.

Na marginesie tego wątku rozważań wspomnieć należy, że przed powstaniem Wolnego Państwa Irlandzkiego (*Irish Free State*) w 1921 r. oraz przed uchwaleniem ustawy o sądach powszechnych (*Courts of Justice Act*) w 1924 r. uprawnienia do rozstrzygania drobnych spraw karnych z zasady należały do sędziów pokoju (*justice of the peace*). Byli oni powoływani na podstawie ustawy lub też mianowani przez Lorda Kanclerza (*Lord Chancellor*) z rekomendacji komitetu doradczego (*Commission of the Peace*). na podstawie ustawy byli wyłaniali tzw. sędziowie z urzędu (*ex-officio justices*), czyli np. przewodniczący rad powiatowych (*chairmen of county councils*). z kolei w tym drugim wypadku wybór był zazwyczaj dokonywany podczas tzw. sesji sądu pokoju (*Petty Sessions*) lub kwartalnego posiedzenia sądu (*Quarter Sessions*). Uprawnienia te częściowo pochodziły z prawa zwyczajowego tworzonego przez sędziów pokoju, częściowo zaś z mocno rozproszonych aktów prawnych. na tej podstawie też sędziom pokoju przyznane zostało uprawnienie do przyjmowania zobowiązań do spokojnego i dobrego zachowania. Podstawą normatywną tej prerogatywy było Statut angielski Króla Edwarda III Plantageneta, zgodnie z którym sędziowie pokoju mieli prawo zobowiązać wszystkich tych, którzy nie cieszyli się tzw. dobrą sławą, do zachowania pokoju i dobrego zachowania wobec króla i jego ludu (*mainprise of their good behaviour towards the King and his people*)⁷⁸¹. Ponadto zgodnie ze stanowiskiem tzw. starej Komisji Pokoju (*old Commission of Peace*) rolą każdego powołanego sędziego pokoju było podejmowanie wszelkich starań umożliwiających zapewnienie pokoju w hrabstwie oraz doprowadzenie przed oblicze wymiaru sprawiedliwości wszystkich ludzi zagrażających innym członkom społeczeństwa (*keep the peace in the county concerned ...and*

Kings' Peace, the Royal Prerogative and Public Orders. The Roots and Early History of Binding Over Powers, „Cambridge Law Journal” 1988/ 47 (1), s. 102.

⁷⁷⁹ w Irlandii uprawnienie to przysługuje sądowi rejonowemu (*District Court of Eire*), w Irlandii Północnej tzw. Sądowi Drobnych Przeszępstw (*Court of Petty Sessions in Northern Ireland*). Zob. szerzej *Binding Over: An Important Branch of Summary Jurisdiction*, „The Irish Jurist” 1953–1954/19–20, part 1, s. 1.

⁷⁸⁰ *Binding Over: An Important Branch...*, s. 2.

⁷⁸¹ *English Statute 34 Edw. III cap. 1 (a)* [w:] *Binding Over: An Important Branch...*, s. 1.

to cause to come before you or any of you all those persons who shall threaten any of our people in their person)⁷⁸².

Współcześnie w Wielkiej Brytanii, Australii czy Nowej Zelandii *binding over* jest zarówno instytucją prawa karnego materialnego, czyli samoistnym środkiem oddziaływania na sprawcę po popełnieniu przestępstwa, jak i instytucją karnoprocesową, której celem jest zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania. Dla przykładu warto wspomnieć, że w brytyjskiej literaturze przedmiotu odnotowuje się, że *binding order* ma współcześnie dwojaki charakter oddziaływania. z jednej strony może być stosowane po skazaniu za przestępstwo jako alternatywa dla kary pozbawienia wolności (*after conviction for an offence as a alternative to sentence*). Instytucja ta polega wówczas na tym, że skazany zobowiązuje się do zachowania spokoju i właściwego zachowania. w przypadku gdy nie dopełni on złożonych przez siebie zobowiązań, może zostać ponownie wezwany do sądu w celu skazania za pierwotne przestępstwo. z drugiej zaś strony może ono być stosowane jako środek zapobiegawczy (*preventive measure*) w stosunku do osób biorących udział w postępowaniu sądowym, które jeszcze nie zostały skazane. Ten drugi sposób ma zastosowanie na ogół wtedy, gdy przedmiotem postępowania jurysdykcyjnego są drobne spory między ludźmi lub gdy zostało popełnione inne przestępstwo o niskim stopniu społecznej szkodliwości społecznej, niewymagające konieczności przeprowadzenia pełnej rozprawy (*without the need for a full hearing*)⁷⁸³. to z kolei zbliża ją do orzekanych w Polsce środków karnych i zapobiegawczych⁷⁸⁴.

W Irlandii z kolei *binding over* jest wyłącznie nieizolacyjnym środkiem zapobiegawczym lub probacyjnym uregulowanym w art. 10 ust. 4 ustawy o prawie karnym z 1997 r. (*Criminal Law Act, 1997*) i polega na zobowiązaniu skazanego do spokoju i właściwego zachowania się (*to bind the offender over to keep the peace or to be of good behaviour*). na gruncie istniejących rozwiązań uprawnienie to może być wykonywane bez skazywania sprawcy na grzywnę lub karę pozbawienia wolności (*that power may be exercised without sentencing the offender to a fine or to imprisonment*).

W praktyce realizacja tego obowiązku polega na złożeniu przez skazanego pisemnego zobowiązania przed sądem (*recognisance*), że we wskazanym przez sąd okresie będzie on

⁷⁸² *English Statue 34 Edw. III cap. 1 (a)* [w:] *Binding Over: An Important Branch...*, s. 2.

⁷⁸³ Zob. szerzej D. Feldman, *The King's Peace, the Royal Prerogative and Public Order: The Roots and Early Development of Binding over Powers...*, s. 103–106.

⁷⁸⁴ w polskiej literaturze przedmiotu odnotowuje to K. Tkaczyk, *Współczesny system karnia w Anglii i Walii...*, s. 323 i n. Zob. też M. Wielec, *Granice dowodów przy zastosowaniu środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania w postępowaniu karnym* [w:] *Dowodzenie w procesach karnych*, red. J. Kasprzyk, J. Krzywkowska, J. Sztymchmiller, Olsztyn 2014, s. 23–41.

zachowywał się poprawnie. Gwarancją właściwego zachowania stanowi wykupiona za wskazaną przez sąd kwotę, określona liczba obligacji pieniężnych (*monetary bond*). w przypadku niewywiązywania się z obowiązku przechodzą one na Skarb Państwa, a skazanemu grozi kara pozbawienia wolności⁷⁸⁵.

Polski środek zabezpieczający polegający na nakazie okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e k.k.) nie ma odpowiednika w prawie irlandzkim. Jego istota ma charakter wyraźnie prewencyjny, a jego głównym celem jest „usunięcie warunków umożliwiających sprawcy dopuszczenie się ponownie przestępstwa wobec pokrzywdzonego, jak też ochronę tego ostatniego przed doznawaniem negatywnych przeżyć związanych z codziennym kontaktem z nim”⁷⁸⁶.

Zakres przedmiotowy tego środka zabezpieczającego polega na obowiązku czasowego pozostawania sprawcy czynu zabronionego poza lokalem zajmowanym uprzednio wspólnie z pokrzywdzonym. Zakaz może zostać orzeczony zarówno wobec lokalu, który stanowi wyłączną własność sprawcy, pod warunkiem że zamieszkują w nim pokrzywdzeni lub pokrzywdzony z rodziną, jak i wobec lokalu, który sprawca wynajmuje lub też korzysta z niego na podstawie umowy dożywocia⁷⁸⁷.

W charakterze ogólniejszego spostrzeżenia warto w tym miejscu dodać, że środek ten nie powinien być orzekany w razie popełnienia przez niepoczytalnego sprawcę czynu w żaden sposób niezwiązanego ze wspólnym zamieszkiwaniem, pozostawałoby to bowiem w sprzeczności z jego celem⁷⁸⁸. Istotny i warty podkreślenia jest również fakt, że nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, analogicznie zresztą jak wszystkie inne środki karne orzeczone tytułem środka zabezpieczającego, jest w stanie realizować swoje cele jedynie wtedy, gdy pozostaje w adekwatnym związku z rodzajem czynu, który sprawca czynu zabronionego może popełnić w przyszłości. Sąd może zatem orzec analizowany środek zabezpieczający, jeżeli dojdzie do przekonania, że niepoczytalny sprawca czynu zabronionego stanowi zagrożenie dla osób zamieszkujących z nim w tym samym lokalu.

⁷⁸⁵ I. Walsh, *Precedent in Former Irish Superior Courts*, „The Irish Jurists” 2005/40, s. 162.

⁷⁸⁶ R.A. Stefański, *Nowe środki probacyjne*, „Prokuratura i Prawo” 2006/4, s. 28; zob. też R.A. Stefański, *Środek karny nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym*, „Prokuratura i Prawo” 2011/1, s. 8 i n.; s. Spurek, *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 167.

⁷⁸⁷ M. Słapek, *Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym i inne środki ochrony prawnej pokrzywdzonych przemocą domową* [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności*, red. W. Jedlecka, J. Helios, A. Kwiciński, A. Nawój-Sleszyńska, Wrocław 2019, s. 187.

⁷⁸⁸ s. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary. Instrumenty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Warszawa 2013, s. 168.

Terminowość tego zakazu orzeczanego jako środek zabezpieczający wynika nie tylko z zasady niezbędności (konieczności), ale także sformułowania „okresowy”. Oznacza to, że niepoczytalny sprawca czynu zabronionego nie zostaje pozbawiony własności lokalu, lecz jedynie uniemożliwiono mu czasowe z niego korzystanie⁷⁸⁹. Pewne wątpliwości interpretacyjne może budzić fakt, że ustawodawca w art. 39 pkt 2e i art. 41a § 1 i 2 k.k. w żaden sposób nie dookreśla, o jaki rodzaj lokalu chodzi, niemniej jednak w doktrynie podkreśla się, że termin ten należy traktować szeroko zgodnie z wykładnią systemową, zaś przy dokonywaniu oceny, czy dany lokal może być traktowany jako mieszkalny, nie należy uwzględniać jego oficjalnego przeznaczenia, lecz faktyczne wykorzystanie⁷⁹⁰.

Ostatni, określony w art. 39 pkt 3 k.k., środek zabezpieczający polega na zakazie prowadzenia pojazdów i może zostać orzeczony w przypadku zaistnienia uzasadnionego przekonania, że pozostawienie niepoczytalnemu sprawcy czynu zabronionego uprawnień do prowadzenia pojazdów lub możliwości uzyskania takich uprawnień stwarza poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa w komunikacji⁷⁹¹.

Termin „pojazd” jako przedmiot zakazu z art. 39 pkt 3 k.k. został zdefiniowany w art. 2 pkt 31 ustawy – Prawo o ruchu drogowym⁷⁹². Poza tą definicją w kolejnych punktach art. 2 ustawodawca wymienia także definicje innych pojazdów szczególnego rodzaju. Wszystkie one są pojazdami w ruchu drogowym. z uwagi jednak na możliwy stopień zagrożenia związany z aktywnością w ruchu niepoczytalnego sprawcy zakres przedmiotowy zakazu prowadzenia pojazdów orzeczanego tytułem środka zabezpieczającego nie ogranicza się wyłącznie do pojazdów w ruchu drogowym. *Eo ipso* zakazem prowadzenia pojazdów można objąć także pojazdy występujące w ruchu wodnym i powietrznym. Innymi pojazdami, których prowadzenie może obejmować zakaz orzeczony jako środek zabezpieczający, mogą być też zarówno te, które w ramach wymienionych kategorii określane są mianem pojazdów mechanicznych, jak i te, które nie są pojazdami mechanicznymi, a więc zaprzęgi konne,

⁷⁸⁹ o ograniczeniu prawa własności w zakresie posiadania i używania lokalu bez równoczesnego naruszenia związanego z prawem własności uprawnienia do pobierania pożytków i rozporządzania nimi zob. R.A. Stefański, *Nowe środki probacyjne...*, s. 28.

⁷⁹⁰ R.A. Stefański, *Środek karny nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym...*, s. 17; M. Słapek, *Nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym i inne środki ochrony prawnej...*, s. 187.

⁷⁹¹ K. Łucarz, *Zakaz prowadzenia pojazdów jako środek polityki kryminalnej*, Wrocław 2005, s. 60; R.A. Stefański, *Zakaz prowadzenia pojazdów [w:] Środki karne...*, red. R.A. Stefański, s. 226. Por. też M. Bielecki, *Dowód z kamery samochodowej w sprawach o wykroczenia i przestępstwa drogowe [w:] Jawność działania organów administracji publicznej*, red. M. Bielecki, Warszawa 2018, s. 89 i n.

⁷⁹² Ustawa z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz. U. z 2023 r. poz. 1037 ze zm.).

rowery, statki żaglowe, szybowce⁷⁹³. Nie zmienia to oczywiście faktu, że możliwe jest także orzeczenie przez sąd zakazu prowadzenia pojazdów określonego rodzaju lub rodzajów. Na zakończenie warto dodać, że z uwagi na nieoznaczony charakter środków zabezpieczających zakaz prowadzenia pojazdów może być stosowany dożywotnio.

W Irlandii z kolei odpowiednikiem polskiego zakazu prowadzenia pojazdów orzekałego jako środek zabezpieczający jest jeden z typów dyskwalifikacji. Jej orzeczenie jest bowiem tożsame ze stwierdzeniem, że dana osoba jest niezdolna do pełnienia określonej funkcji lub realizowania zadań i może obejmować na przykład czasowy zakaz prowadzenia samochodu.

Osobnymi typami sankcji penalnych są adnotacja lub przyznanie punktów karnych za przestępstwa w ruchu drogowym (*endorsement and penalty points for road traffic offences*). Irlandzkie przestępstwa drogowe są stypizowane w ustawach o ruchu drogowym z 1961 r. (*The Road Traffic Acts, 1961, as amendment*) i analogicznie jak w naszym kraju zagrożone są one różnymi sankcjami karnymi. Uzależnione jest to zarówno od stopnia społecznej szkodliwości czynu, jak i częstotliwości popełniania przestępstw drogowych w przeszłości. Kary mogą przyjąć formę zarówno grzywnien, jak i kary pozbawienia wolności. Tak jak w Polsce obowiązuje także dodatkowa sankcja, czyli autonomiczny system punktów karnych (*penalty points*). Funkcjonariusze *Garda Síochána* posiadają także prawo do aresztowania kierowców popełniających określone przestępstwa w ruchu drogowym, a zwłaszcza prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu (*drinking driving*), odurzenia (*intoxicated offences*) czy niebezpieczne prowadzenie pojazdu silnikowego (*dangerous driving*)⁷⁹⁴. Wobec tych kierowców dopuszczalne jest zastosowanie wspomnianej adnotacji, punktów karnych oraz omówionej wyżej dyskwalifikacji (*disqualification*).

4. Podobieństwa i różnice między środkami zabezpieczającymi a wybranymi metodami postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym

Analiza repertuaru środków formalnej reakcji penalnej na czyny zabronione i przestępstwa w obu krajach pozwala na bezdyskusyjne stwierdzenie, że w Polsce i w Irlandii istnieją odmienne systemy prawnokarne.

⁷⁹³ Uchwała SN z 28.02.1975 r., V KZP 2/74, OSNKW 1975/3–4 poz. 33; uchwała SN z 12.05.1993 r., i KZP 9/93, OSNKW 1993/5–6, poz. 27; M. Siwek, *Środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym...*, s. 527; K. Łucarz, *Zakres przedmiotowy prowadzenia pojazdów*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006/2, s. 19 i n. Zob. też A. Mezglewski, A. Tunia, M. Skwarzyński, *Ruch drogowy – ochrona danych osobowych, kontrola, prawnokarne następstwa*, Lublin 2015, s. 330 i n.

⁷⁹⁴ Por. art. 48, art. 49 i art. 52 ustawy o ruchu drogowym z 1961 r. (*Road Traffic Act, 1961*); art. 7 ustawy o ruchu drogowym z 2016 r. (*Road Traffic Act, 2016*), Number 21 of 2016 Irish Statute Book.

W naszym kraju opiera się on na współistnieniu obok siebie sześciu instytucji normatywnych, tj.: kar, środków karnych, środków probacyjnych, przepadku, środków kompensacyjnych i środków zabezpieczających. Równolegle obowiązuje też model hybrydowy oparty na zasadzie dwutorowości prawa karnego, w ramach którego z jednej strony występuje retributywnie rozumiana kara, a z drugiej celowo i prewencyjnie ukształtowane środki zabezpieczające.

W irlandzkich ustawach karnych próżno szukać odpowiedników polskich środków zabezpieczających. Ustawodawca neguje istnienie różnic pomiędzy poszczególnymi instytucjami penalnymi. Nie stosuje też zabiegów legislacyjnych, których celem jest zaakcentowanie doniosłości wymierzenia kar dodatkowych, potrzeby naprawienia szkody przez sprawcę czy zabezpieczenie społeczeństwa przed ponownym popełnieniem przez niego czynu zabronionego. Wszystkie te cele realizuje on bowiem za pośrednictwem mocno zróżnicowanych metod postępowania ze sprawcą, z których to zdecydowana większość zaliczana jest do kar wolnościowych.

W rezultacie na gruncie współczesnych konstrukcji ustawowych można w Irlandii wyróżnić:

- 1) kary pozbawienia wolności;
- 2) rozbudowany system probacyjny, którego istotą jest oddanie sprawców przestępstw pod nadzór sądowy i związany z nim system resocjalizacji;
- 3) terminowe obowiązki i zakazy mające na celu zabezpieczenie przed niepożądanymi zachowaniami sprawcy;
- 4) kary o charakterze kompensacyjnym i majątkowym mające uświadomić sprawcy i społeczeństwu nieopłacalność popełniania przestępstw;
- 5) nakazy i postpenalny nadzór policyjny wobec osób, które odbyły już karę za popełnione przestępstwo, jednak nadal mogą stanowić zagrożenie dla porządku prawnego;
- 6) bezterminową i przymusową detencję psychiatryczną stosowaną wobec niepozytywnych sprawców czynów zabronionych.

O ile więc w ramach polskiego, dwutorowego systemu prawa karnego środki zabezpieczające nie zastępują kary, ale współistnieją z nią, o tyle teoretyczne podwaliny irlandzkiego systemu prawnego są inne. Nie zmienia to faktu, że przewidziane przez irlandzkiego ustawodawcę kary z uwagi na swój wyraźnie prewencyjny charakter pełnią w dużo większym stopniu funkcje zabezpieczająco-ochronne niż odwetowe. Należy zatem podzielić rozumowanie Krzysztofa Krajewskiego, w opinii którego „pojęcie środka zabezpieczającego, tak na gruncie ustawodawstwa polskiego, jak i w innych krajach

europiejskich, nie miało i nie ma bynajmniej całkowicie jednoznacznego charakteru oraz zakresu znaczeniowego i obejmowało oraz obejmuje instytucje o różnym charakterze, stosowane wobec różnych kategorii sprawców, z różnych powodów⁷⁹⁵.

Powyższa konstatacja pozwala też na stwierdzenie, że mimo oczywistych różnic między polskimi środkami zabezpieczającymi a irlandzkimi metodami postępowania ze sprawcą istnieją także pewne podobieństwa.

W pierwszej kolejności należy zauważyć, że zarówno środki zabezpieczające, jak i wybrane metody postępowania ze sprawcą mają na ogół charakter wolnościowy. Wyjątek stanowi występująca w obu krajach przymusowa detencja psychiatryczna oraz istniejąca wyłącznie w Polsce izolacja postpenalna orzekana wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób.

Po drugie w obu krajach przy orzekaniu omawianych instrumentów normatywnych obowiązuje zasada samodzielności jurysdykcyjnej, oznaczająca, że to do wyłącznej kompetencji sądu, nie zaś biegłych czy przysięgłych, należy podejmowanie decyzji w przedmiocie orzeczenia określonego środka reakcji penalnej. Odmienność dotyczy jedynie przymusowej detencji psychiatrycznej, która w Polsce orzekana jest zawsze przez sąd, który też decyduje, jaki winien być okres jej trwania. w Irlandii z kolei rozstrzygnięcia w tej materii są podejmowane przez zatwierdzonego lekarza, a ich ewentualne rewidowanie przysługuje jedynie Komisji Rewizyjnej ds. Zdrowia Psychicznego. Nie zmienia to faktu, że w obu państwach organy sądowe nie w każdym wypadku uzależniają stosowanie kar czy innych środków reakcji penalnej od wagi przestępstwa, lecz dostosowują je do indywidualnych właściwości sprawcy.

Wspólna dla polskich i irlandzkich sądów jest też możliwość zmiany orzeczonego środka penalnego, gdy ten stał się nieodpowiedni lub jego wykonanie okazało się być niemożliwe. w obu krajach wreszcie możliwa jest też kumulacja orzeczonych środków wobec tego samego sprawcy.

Na tym jednak elementy wspólne się kończą. Dalsze podejście jest bowiem nie tylko niespójne, ale wręcz znacząco odmienne. Po pierwsze w Polsce ustawodawca przewiduje zamknięty katalog środków zabezpieczających, jednoznacznie sformułowane zasady ich orzekania, obowiązujące zarówno w postępowaniu jurysdykcyjnym, jak i wykonawczym oraz enumeratywnie wskazany katalog sprawców, wobec których można orzec środki zabezpieczające. w Irlandii natomiast metody postępowania ze sprawcą, pełniące rolę

⁷⁹⁵ K. Krajewski, *Istota środków zabezpieczających...*, s. 4.

ochronną, nie są osobno wyodrębnione, zasady ich orzekania nie są sformułowane w żadnym akcie prawnym, zaś kategorie sprawców, wobec których mogą być orzeczone, są bardzo zróżnicowane i uregulowane w rozproszonych ustawach karnych.

Po drugie w Polsce znacznie szerszy jest krąg podmiotów, wobec których dopuszczalne jest orzeczenie środków zabezpieczających. Wpływ na to ma zastosowanie przez ustawodawcę kryterium mieszanego przy formułowaniu przesłanek ich stosowania. Należą do nich stan psychiczny sprawcy w chwili popełnienia czynu (art. 93c pkt 1 i 2 k.k.), rodzaj popełnionego przestępstwa i zaburzenia preferencji seksualnych (art. 93c pkt 3 k.k.) oraz rodzaj przestępstwa, zaburzenia osobowości i rodzaj kary (art. 93c pkt 4 k.k.)⁷⁹⁶.

W irlandzkim ustawodawstwie zakres stosowania ochronnych metod postępowania ze sprawcą ma w dużej mierze uznaniowy charakter. Wynika to nie tylko z wielokrotnie już wspomnianego braku części ogólnej prawa karnego, ale także z faktu, że część instytucji normatywnych usankcjonowana jest wyłącznie na gruncie orzecznictwa sądowego. w rezultacie irlandzki sąd na żadnym etapie postępowania nie jest zobowiązany do przestrzegania zasady *ultima ratio* środka ochronnego, tj. do weryfikowania lub też szczegółowego uzasadniania, czy orzeczone przez niego środki reakcji penalnej są niezbędne, by zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego. Nie musi także dowodzić, że ponowny czyn zabroniony, którego może dopuścić się sprawca, będzie charakteryzował się znaczną szkodliwością społeczną ani że celu tego nie da się osiągnąć przy pomocy innych środków przewidzianych w ustawie czy w orzecznictwie. Również obowiązująca w naszym kraju zasada adekwatności stosowania środka zabezpieczającego w Irlandii stosowana jest intuicyjnie. Ustawodawca nie oczekuje bowiem od irlandzkiego sądu, by ten przewidywał, czy i o jakim stopniu społecznej szkodliwości czyn zabroniony sprawca ten może popełnić w przyszłości. Poza detencją psychiatryczną sądy irlandzkie nie są też rozliczane z tego, czy uchylły zastosowany środek penalny po tym, jak jego stosowanie nie było już konieczne.

Dla pogłębienia perspektywy spojrzenia warto dodać, że irlandzki ustawodawca dopuszcza przerwę w odbywaniu detencji psychiatrycznej, co z punktu widzenia polskiej zasady niezbędności przez długi czas wydawało się być rozwiązaniem skrajnie abstrakcyjnym. w polskiej judykaturze zgodnie podnoszono, że skoro środek zabezpieczający może zostać orzeczone przez sąd wyłącznie wtedy, gdy jest to konieczne, by zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego, to sytuacja, w której stan

⁷⁹⁶ R.A. Stefański, *Środki zabezpieczające w znowelizowanym Kodeksie karnym...*, s. 16 i n.

zdrowia psychicznego uległ tak znaczącej poprawie, że możliwy jest jego powrót do społeczeństwa, w sposób oczywisty oznacza, że dalsze obowiązywanie tego środka nie jest już konieczne, a tym samym powinien on zostać uchylony⁷⁹⁷. Możliwość skorzystania z przepustki ogólnopsychiatrycznej przez osoby, wobec których wykonywany jest środek zabezpieczający w postaci przymusowej detencji psychiatrycznej, *explicite* wykluczał też polski ustawodawca w art. 37 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego z 2001 r.

Obecnie polski ustawodawca w art. 204d k.k.w. także przewiduje zezwolenie na czasowy pobyt poza zakładem, zezwolenie to jest jednak ograniczone szeregiem obostrzeń. Po pierwsze przysługuje ono wyłącznie sprawcom przebywającym w zakładach o podstawowym stopniu zabezpieczenia. Po drugie przepustka ta może się odbywać się wyłącznie pod nadzorem członka rodziny lub osoby godnej zaufania. Po trzecie proponowany czas jej trwania nie powinien przekraczać 3 dni, a jedynie w wyjątkowych, szczególnie uzasadnionych wypadkach może ona zostać udzielona na okres nieprzekraczający 7 dni (art. 204d § 2 k.k.w.). Kolejnym wymogiem, który musi być spełniony, jest by niebezpieczeństwo, iż sprawca przebywający poza zakładem dopuści się czynu zabronionego lub zagrozi własnemu życiu lub zdrowiu, było nieznaczące. *And last but not least* przyczyny udzielenia zezwolenia na czasowy pobyt poza zakładem obejmują wyłącznie względy terapeutyczne lub ważne względy rodzinne⁷⁹⁸.

Istotna odmienność dotyczy także i tego, że ustawodawca irlandzki nie przewiduje możliwości orzeczenia wobec sprawcy, w stosunku do którego umorzono postępowanie o czyn zabroniony popełniony w stanie niepoczytalności określonej w art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), innego poza przymusową detencją psychiatryczną środka penalnego.

Kolejnym elementem, na który należy zwrócić uwagę, jest to, że w przypadku polskich środków zabezpieczających wyraźnie wskazany jest moment ich rozpoczęcia i bezterminowy czas oddziaływania. Oznacza to, że z zasady mają one charakter postpenalny i wszystkie poza pobytem w szpitalu psychiatrycznym, który jest orzekany zamiast kary w stosunku do sprawców niepoczytalnych, w okolicznościach, o jakich mowa w art. 93g § 1 k.k., są orzekane obok kar i środków karnych.

W Irlandii z kolei metody postępowania ze sprawcą to na ogół kary o charakterze wolnościowym, które są orzekane bez żadnych dodatkowych instytucji normatywnych.

⁷⁹⁷ Postanowienie SN z 28.09.2006 r., i KZP 23/06, OSNKW 2006/11, poz. 100; postanowienie SA w Krakowie, z 16.11.2007 r., II AKZw 770/07, KZS 2007/12, poz. 52.

⁷⁹⁸ Zob. szerzej M. Banaś-Grabek, *Przerwa w wykonywaniu środka zabezpieczającego umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2015/5, s. 60–71.

Postpenalny charakter mają jedynie niektóre obowiązki probacyjne oraz nakazy wobec przestępców seksualnych i handlarzy narkotyków. Nie zmienia to jednak faktu, że te pierwsze zawsze mają charakter terminowy, są bowiem orzekane na okres próby, te drugie zaś mogą mieć charakter bezterminowy, jednak w wyraźnie wskazanych przez ustawodawcę przypadkach.

Kluczową instytucją normatywną wymagającą porównania jest przymusowa detencja psychiatryczna. Zarówno w polskim, jak i irlandzkim ustawodawstwie zgodnie przyjmuje się, że pobyt w zamkniętym szpitalu psychiatrycznym stanowi najbardziej drastyczne rozwiązanie normatywne, którego celem jest ochrona społeczeństwa przed zagrożeniem ze strony osób cierpiących na zaburzenia psychiczne. w obu krajach też istnieje swoisty dualizm regulacji w obszarze internacji psychiatrycznej. Polega on na tym, że możliwość jej orzeczenia istnieje zarówno na podstawie ustaw o ochronie zdrowia psychicznego, jak i regulacji karnomaterialnych dotyczących zaburzonych sprawców przestępstw.

Porównanie polskich i irlandzkich przepisów karnomaterialnych w obszarze internacji psychiatrycznej pozwala stwierdzić, że rozwiązania analizowanych aktów prawnych są zbieżne w przyjęciu zasady, że bezprawne zachowanie osoby niepoczytalnej nie jest traktowane jako przestępstwo i nie pociąga za sobą realizacji wobec niej sankcji prawa karnego, lecz zabezpieczającego środka leczniczego w postaci pobytu w ośrodku psychiatrycznym.

Wspólne dla obu państw jest także rozwiązanie, zgodnie z którym czasu trwania umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym nie określa się z góry, gdyż jest on zależny od wyników leczenia. w obu państwach nie uregulowano też tego, gdzie należy umieszczać sprawców niepoczytalnych, upośledzonych umysłowo, którzy nie potrzebują leczenia psychiatrycznego, a jedynie całodobowej opieki.

Istotne i warte podkreślenia jest również i to, że w obu krajach proces wykonawczy detencji psychiatrycznej jest kontrolowany przez specjalnie powołane w tym celu komisje. w naszym kraju jest to Komisja Psychiatryczna do spraw Środków Zabezpieczających⁷⁹⁹, czyli organ o charakterze medycznym, do którego zadań zgodnie z treścią art. 201 § 1a k.k.w. należy:

1) wydawanie opinii dla właściwych sądów lub innych uprawnionych instytucji w sprawie przyjmowania, wypisywania lub przenoszenia sprawców, wobec których orzeczono wykonywanie środka zabezpieczającego w zakładach psychiatrycznych;

⁷⁹⁹ Rozporządzenie w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych.

- 2) analiza dostępnej dokumentacji, w tym dokumentacji medycznej, w zakresie określonym w pkt 1;
- 3) analiza informacji o liczbie dostępnych miejsc w zakładach psychiatrycznych przeznaczonych do wykonywania środków zabezpieczających;
- 4) wizytacja i ocena zakładów psychiatrycznych dysponujących warunkami podstawowego, wzmocnionego i maksymalnego zabezpieczenia, w których wykonywany jest środek zabezpieczający.

W Irlandii także istnieje ciało kolegialne, które jest określane mianem Komisji Rewizyjnej ds. Zdrowia Psychicznego (*Mental Health (Criminal Law) Review Board* or *An Bord Athbheithnithe Meabhair-Shláinte (An Dlí Coiriúil)*). Ustawowe umocowanie dla działalności tego organu znajduje się w art. 11 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*). z treści art. 11 ust. 2 wynika przy tym, że organ ten jest niezależny w wykonywaniu swoich funkcji i został w powołany w celu stania na straży dobra i bezpieczeństwa pacjentów poddanych przymusowej detencji psychiatrycznej na podstawie ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) oraz szeroko rozumianego interesu publicznego (*welfare and safety of the person whose detention it reviews under this Act and to the public interest*)⁸⁰⁰.

Dalej poprzez odesłanie do art. 12 ust. 1 o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) następuje uszczegółowienie zakresu zadań i uprawnień, które obejmują:

- 1) odbywanie posiedzeń w celu rozpatrywania zgromadzonych na podstawie ustawy z 2006 r. oświadczeń i materiałów dowodowych;
- 2) uwzględnianie istniejących protokołów z postępowania jurysdykcyjnego dotyczących ponownego rozpatrzenia sprawy w sprawie o niepoczytalność;
- 3) przydzielanie przedstawiciela prawnego na żądanie pacjenta detencyjnego występującego o ponowne rozpatrzenie sprawy;
- 4) zlecenie pisemnie konsultantowi – psychiatrze, odpowiedzialnemu za opiekę nad pacjentem lub jego leczenie, umożliwienia pacjentowi stawiennictwa przed Komisją Rewizyjną w określonym dniu, miejscu i godzinie;
- 5) zobowiązanie pisemnie każdej osoby, której zeznania są uznane za wymagane, do stawienia się przed Komisją Rewizyjną w określonym dniu, miejscu i godzinie oraz dostarczenia wszelkich dokumentów znajdujących się jej w posiadaniu lub władaniu;

⁸⁰⁰ Art. 11 ust. 2 został znowelizowany na mocy art. 6 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2010 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2010*). Zob. *Amendment of Section 11 of Act of 2006*.

- 6) zobowiązanie pisemnie każdej osoby do udostępnienia Komisji Rewizyjnej wszelkich dokumentów lub przedmiotów będących w jej posiadaniu lub władaniu;
- 7) wydawanie innych poleceń i instrukcji, które Komisja Rewizyjna uzna za uzasadnione i słuszne w związku z prowadzonym postępowaniem.

Warto dodać, że zgodnie z treścią art. 12 ust. 4 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) niedopełnienie powyższych obowiązków przez zobowiązanego jest przestępstwem mniejszej wagi, sądzonym w trybie przyspieszonym (*summary conviction*), zagrożonym karą grzywny w wysokości nieprzekraczającej 3000 euro, karze pozbawienia wolności lub obu tym karom łącznie. z kolei z ustawowego opisu zawartego w art. 12 ust. 5 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) wynika, że zeznawanie nieprawdy przed Komisją jest traktowane na równi z odpowiedzialnością karną za składanie fałszywych zeznań przed sądem.

Z komparatystycznego punktu widzenia cechami wspólnymi obu organów jest fakt, że zarówno polska, jak i irlandzka komisja stoją na straży przestrzegania praw osób internowanych. w praktyce uprawnienie to jest dość mocno ograniczone, albowiem żadna z komisji nie ma wpływu na zapewnienie odpowiedniej pojemności zakładów zamkniętych i zapewnienia sprawcy właściwych warunków pobytu. w obu państwach kompetencje te leżą bowiem w gestii ministra zdrowia czy osób kierujących zakładem zamkniętym. z tego względu dyspozycję zawartą w art. 11 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) oraz art. 201 § 1a ust. 1 k.k.w. należy traktować raczej jako ogólną normę kompetencyjną niż konkretyzację określonych zadań tych organów.

W obszarze kompetencji przypisanych polskiej i irlandzkiej komisji znajduje się też analiza dostępnej dokumentacji. w obu przypadkach jest też ona ukierunkowana na realizację konkretnych zadań, tj. zakwalifikowanie skazanego do odpowiedniej placówki leczniczej lub oddziału psychiatrycznego, wydanie określonej opinii lub dokonanie oceny działalności danego zakładu lub oddziału zamkniętego.

Pomimo powyższych podobieństw między oboma organami istnieje jednak sporo różnic. Po pierwsze polska Komisja Psychiatryczna do spraw Środków Zabezpieczających, jak sama nazwa wskazuje, sprawuje nadzór nad wykonywaniem wszystkich środków zabezpieczających, irlandzka zaś wyłącznie nad detencją psychiatryczną.

Po drugie polski organ ma charakter przede wszystkim pomocniczy i doradczy, koordynuje sposób realizacji środków zabezpieczających na płaszczyźnie czysto medycznej. w rezultacie podstawowa sfera funkcjonowania komisji koncentruje się wokół zagadnień

związanych z kierowaniem osób, wobec których orzeczono detencję psychiatryczną, do właściwego szpitala, a także ich przenoszeniem w trakcie jej realizacji do innej placówki detencyjnej oraz zwalnianiem z takich jednostek. co prawda na mocy art. 201 § 2 k.k.w. Komisja Psychiatryczna do spraw Środków Zabezpieczających ma także status procesowy, w rezultacie czego pełni ona funkcję podmiotu, przy udziale którego wykonuje się orzeczenie, nie zmienia to jednak faktu, że organ ten nie posiada w praktyce prawa do żadnej ingerencji władczej i dysponuje wyłącznie uprawnieniami kontrolnymi⁸⁰¹. Pośrednio wynika to zresztą z treści art. 32 k.k.w., zgodnie z którym w naszym kraju nadzór nad legalnością i prawidłowością przebiegu wykonywania środka zabezpieczającego, związanego z umieszczeniem w zakładzie zamkniętym, sprawuje sędzia penitencjarny⁸⁰².

Irlandzka komisja z kolei jest w pełni niezależnym organem wyposażonym w kompetencje nadzorcze. Ona też, nie sąd, prowadzi postępowanie w obszarze zasadności trwania dalszej detencji. Dzięki możliwości wydawania poleceń konsultantowi psychiatrycznemu organ ten może także podejmować działalność korygującą lub usuwającą skutki nieprawidłowych działań administracji zakładów zamkniętych oraz nadawać im kierunek.

Po trzecie, choć oba organy pełnią istotne funkcje, to jednak wyłącznie w polskiej ustawie *explicite* usankcjonowana jest możliwość przeprowadzania wizytacji i oceny zakładów zamkniętych. Irlandzki ustawodawca przewiduje zaś w zasadzie wyłącznie możliwość analizy dokumentów oraz wzywania pacjentów detencyjnych albo innych osób na przesłuchanie. z drugiej strony polski ustawodawca w żaden sposób nie uregulował procedury dotyczącej toku wykonywania tych środków. z ustawy nie wynika zatem, czy członkowie komisji mają w ramach wizytacji zapewnioną swobodę poruszania się po terenie placówki, prowadzenia rozmów z internowanymi pod nieobecność personelu, prawo do żądania wyjaśnień od kierownictwa wizytowanej jednostki etc. Nie wiadomo też, czy wszelkie kontrole mogą być przeprowadzane jedynie w trybie okresowym czy też *ad hoc*. Ujmując rzecz krócej i prościej, brak ustalenia zakresu takiej wizytacji i oceny, kryteriów ich przeprowadzenia, trybu realizacji, a także jednoznacznego wskazania konsekwencji ewentualnych nieprawidłowości pozwala na stwierdzenie, że istniejące w polskiej ustawie rozwiązanie normatywne to w rzeczywistości *lex imperfecta*.

⁸⁰¹ Postanowienie SN z 20.06.2013 r., i KZP 2/13.

⁸⁰² A. Kwieciński, *Lecznicze środki zabezpieczające w polskim prawie karnym i praktyka ich wykonywania*, Wrocław 2009, s. 99 i n.

Paradoksalnie zaś, mimo że irlandzki ustawodawca nie stanowi o możliwości przeprowadzania wizytacji w określonych zakładach lub oddziałach psychiatrycznych, to jednak normy przewidziane w art. 12 ust. 4 i 5 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) są zabezpieczone sankcjami karnymi za nieudzielenie informacji lub składanie fałszywych zeznań.

Wracając do tematu istniejących różnic pomiędzy polską a irlandzką detencją psychiatryczną, podkreślić należy, że w naszym kraju szersza jest nie tylko kategoria sprawców, którzy mogą zostać poddani przymusowej internacji psychiatrycznej, ale i rodzaje zakładów psychiatrycznych, w których mogą być umieszczani. Internacja sądowo-psychiatryczna w Polsce może bowiem zostać orzeczona wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, sprawców przestępstw z poczytalnością ograniczoną w stopniu znacznym oraz sprawców, którzy popełnili enumeratywnie wymienione przestępstwa w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Warto w tym miejscu także dodać, że w myśl orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego środka ochronnego w postaci internacji psychiatrycznej nie można zastosować wobec osoby, która albo nie popełniła czynu zabronionego, albo popełniła czyn, który nie charakteryzuje się znaczną społeczną szkodliwością. Taką osobę w pewnych wypadkach można jednak umieścić w szpitalu psychiatrycznym w trybie przewidzianym w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego⁸⁰³.

W Irlandii z kolei przymusowej internacji psychiatrycznej mogą podlegać wyłącznie niepoczytalni sprawcy czynów zabronionych, którzy cierpią na zaburzenia psychiczne w rozumieniu ustawy o zdrowiu psychicznym z 2001 r. (*is suffering from a mental disorder within the meaning of the Act of 2001*) i potrzebują opieki stacjonarnej lub leczenia w wyznaczonym ośrodku (*in need of in-patient care or treatment in a designated centre*). Powyższe oznacza zatem, że polski art. 93g k.k. różni się od irlandzkiego art. 5 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) na trzech płaszczyznach.

Po pierwsze uzależnia on zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym od ustalenia, czy istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że niepoczytalny sprawca czynu zabronionego ponownie popełni czyn zabroniony o znacznej społecznej szkodliwości. Podstawą detencji w naszym kraju jest zatem, by zarówno już popełniony, jak i przewidywany czyn zabroniony charakteryzował się

⁸⁰³ Zob. wyrok TK z 10.07.2007 r., SK 50/06, LEX nr 299963. Zob. też D. Hajdukiewicz, *Ultima ratio stosowania środków zabezpieczających związanych z umieszczeniem w szpitalu psychiatrycznym*, „Psychiatria Polska” 2006/4, s. 645–646.

znaczną społeczną szkodliwością. Oznacza to, że przymusowa internacja psychiatryczna to obecnie jedyny środek zapobiegawczy, którego orzeczenie jest uzależnione zarówno od znacznej społecznej szkodliwości popełnionego czynu, jak i znacznego stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić.

Irlandzki ustawodawca natomiast w ogóle nie statuuje wymogu ponownego popełnienia czynu zabronionego, w żaden sposób nie określa też stopnia szkodliwości czynu, który sprawca już popełnił. Wśród warunków orzeczenia przymusowej internacji psychiatrycznej wymienia on wyłącznie wystąpienie zaburzeń psychicznych w rozumieniu ustawy o ochronie zdrowia psychicznego z 2001 r. oraz bliżej niesprecyzowaną potrzebę opieki stacjonarnej lub leczenia w wyznaczonym ośrodku.

Po drugie na gruncie regulacji krajowej o pozbawieniu wolności człowieka ze względu na zaburzenia psychiczne i długości trwania detencji psychiatrycznej decyduje sąd. Tymczasem w Irlandii, choć to sąd umieszcza sprawcę w tzw. wyznaczonym ośrodku (*designated centre*), to jednak zgodnie z treścią art. 5 ust. 3a ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) o jego pobycie w tym miejscu w ogromnej mierze decyduje tzw. zatwierdzony lekarz (*approved medical officer*). On informuje bowiem sąd, czy oskarżony przekazany do ośrodka psychiatrycznego na podstawie art. 5 ust. 3a ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) cierpi na zaburzenia psychiczne (w rozumieniu ustawy o ochronie zdrowia psychicznego z 2001 r.) oraz czy wymaga opieki stacjonarnej lub leczenia w wyznaczonym ośrodku (*is suffering from a mental disorder (within the meaning of the Act of 2001) and is in need of in-patient care or treatment in a designated centre*). On również na podstawie art. 5 ust. 3b ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) wypowiada się w przedmiocie ewentualnego przedłużenia pobytu sprawcy czynu zabronionego w szpitalu psychiatrycznym.

Po trzecie wreszcie w Polsce o wyborze zakładu psychiatrycznego, w którym zostanie osadzony pacjent detencyjny, każdorazowo decyduje sąd. Jednoznacznie wynika to ze stwierdzenia zawartego w art. 93g § 1, 2 i 3 k.k., w których ustawodawca *explicite* stanowi: „sąd orzeka pobyt w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym”. w irlandzkiej ustawie o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), w art. 5 ust. 2, też co prawda pojawia się stwierdzenie, że sprawca czynu zabronionego umieszczany jest w „określonym ośrodku psychiatrycznym” (*specified designated psychiatric centre*), niemniej jednak użycie przymiotnika „określony” (*specified*) jest w tym wypadku mylące. z treści art. 3 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law*

(*Insanity*) Act, 2006) jednoznacznie bowiem wynika, że wyłącznym, wyznaczonym ośrodkiem do przyjmowania (*reception*), umieszczania w ramach detencji sądowo-psychiatrycznej (*detention*), opieki lub leczenia (*care or treatment*) osób lub grup osób, które popełniły czyn zabroniony w warunkach przewidzianych przez ustawę z 2006 r. lub też zostały przeniesione na mocy jej przepisów, jest Centralny Szpital Psychiatryczny (*Central Mental Hospital*).

Sytuacja ta budzi zresztą poważne wątpliwości w irlandzkiej judykaturze. Zdaniem sędziego J. Sheehana Centralny Szpital Psychiatryczny może nie zaspakajać potrzeb medycznych wszystkich skazanych, gdyż są oni w różnym stanie psychicznym, a poziom zaburzeń jest mocno zróżnicowany. Za poważną słabość uznał on także fakt, że w ustawie o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) w odróżnieniu od ustawy o zdrowiu psychicznym z 2001 r. brak jest regulacji, w myśl której sąd zobowiązany jest działać w najlepszym interesie pacjenta. To z kolei oznacza, że osoby cierpiące na zaburzenia psychiczne i umieszczone w tym samym ośrodku mogą podlegać odmiennej ochronie normatywnej. O ile bowiem pacjentom umieszczonym w ośrodku na podstawie ustawy o zdrowiu psychicznym z 2001 r. przysługuje taki standard, o tyle tym umieszczonym w tej samej placówce, jednak na podstawie ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) już nie⁸⁰⁴.

Sytuację dodatkowo komplikuje fakt, że stwierdzenie, iż oskarżony spełnia oba kryteria przewidziane w art. 5 ust. 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) oznacza *in praxi* konieczność umieszczenia go w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym. Mimo więc, że z treści art. 5 ust. 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) teoretycznie wynika, iż sąd może w tym obszarze podjąć samodzielną decyzję (*the court shall commit that person to a specified designated centre*), to jednak w rzeczywistości jego dyskrecjonalność w tym obszarze jest całkowicie zniesiona. Wynika to właśnie z faktu, że w całym kraju jest tylko jeden ośrodek, a mianowicie Centralny Szpital Psychiatryczny, sąd zaś nie ma wpływu ani na formę opieki, ani na wybór odpowiedniego typu leczenia, ani wreszcie na poziom zabezpieczenia stosowanych w zakładzie psychiatrycznym.

Zupełnie inaczej sytuacja ta wygląda w naszym kraju, w którym nie tylko istnieje trójstopniowy poziom zabezpieczenia zakładów psychiatrycznych wykonujących środki

⁸⁰⁴ DPP przeciwko B (W) [2011] IECCC, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-b-w-794010277> (dostęp 25.02.2024 r.).

zabezpieczające, tj.: podstawowy, wzmocniony i maksymalny (art. 200 § 2 k.k.w.)⁸⁰⁵, ale także o zasadach kwalifikowania sprawców do konkretnego zakładu decyduje sąd (art. 200a k.k.w., art. 200b k.k.w. i art. 200c k.k.w.)⁸⁰⁶.

Zauważalne różnice dotyczą także treści innych niż art. 93g k.k. oraz art. 5 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act*, 2006) regulacji prawnokarnych. i tak na przykład choć i w Polsce, i w Irlandii istotne znaczenie gwarancyjne ma kontrola nad wykonaniem środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia sprawcy w zamkniętym zakładzie i orzekanie w przedmiocie dalszego stosowania tego środka nie rzadziej niż co 6 miesięcy, to jednak w naszym kraju, zgodnie z art. 204 k.k.w., kontrolę tę przeprowadza sąd. Tymczasem w Irlandii na mocy art. 13 ust. 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act*, 2006) – Komisja Rewizyjna (*Review Board*).

Istotne znaczenie ma także fakt, że choć i w Polsce, i w Irlandii kierownik zakładu psychiatrycznego, w którym przebywa sprawca, jest zobowiązany do regularnego, nie rzadszego niż raz na 6 miesięcy, przesyłania informacji o stanie jego zdrowia oraz postępach w leczeniu lub terapii, to jednak dane te przekazywane są innym podmiotom: w naszym kraju na mocy art. 203 § 1 k.k.w. do sądu, w Irlandii zaś zgodnie z art. 13 ust. 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act*, 2006) do Komisji Rewizyjnej, która w razie potrzeby przeprowadza rozprawę rewizyjną.

Powyższe uwagi uzupełnić należy poprzez wskazanie, że mimo iż w Polsce ustawodawca ani na gruncie karnomaterialnym, ani karnowykonawczym nie wskazuje, jakie okoliczności przesądzają o uchyleniu środka zabezpieczającego, to jednak za podstawę zwolnienia z przymusowej internacji chorego przyjmuje się ustanie tych przesłanek, które zobowiązywały sąd do stosowania tego środka. Zgodnie bowiem z treścią art. 93b § 2 k.k. sąd uchyla środek zabezpieczający, gdy dalsze jego stosowanie nie jest konieczne. w doktrynie podkreśla się też, że w przypadku detencji psychiatrycznej owy brak konieczności zachodzi już z chwilą, gdy u sprawcy nastąpiła taka poprawa stanu jego zdrowia,

⁸⁰⁵ Warunki, które muszą spełniać poszczególne z nich określają przepisy wykonawcze. Zob. szerzej § 6, 7, 8 rozporządzenia w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych.

⁸⁰⁶ Zgodnie z treścią art. 93b § 3 k.k. w trakcie wykonywania środka zabezpieczającego w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym ustawodawca dopuszcza możliwość zmiany jego wykonywania poprzez zmianę zakładu psychiatrycznego. Nie dotyczy to jednak sprawcy skazanego za przestępstwo określone w art. 148 k.k., 156 k.k., 197 k.k., 199 § 2 k.k. lub art. 200 § 1, 3 lub 4 k.k. popełnione w związku z zaburzeniem preferencji seksualnej, albowiem w myśl art. 200 § 3a k.k.w. przez cały okres wykonywania tego środka umieszczony jest on w zakładzie dysponującym warunkami wzmocnionego zabezpieczenia, chyba że zostanie on zmieniony na inny środek zabezpieczający.

że prawdopodobieństwo popełnienia czynu o znacznej społecznej szkodliwości przestało być wysokie. co więcej, pojawiają się też stwierdzenia, że podstawą do uchylenia tego rodzaju środka zabezpieczającego powinien być nie tylko wyraźny brak konieczności dalszego jego utrzymania, ale także brak dostatecznych danych, które wskazywałyby na istnienie takiej konieczności⁸⁰⁷. Innymi słowy polski ustawodawca nie nakłada obowiązku, by warunkiem uchylenia przymusowej detencji psychiatrycznej była tak znacząca poprawa stanu zdrowia pacjenta, że dalsze jego leczenie nie byłoby już celowe. Brak konieczności pozostawiania w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym zachodzi bowiem już wtedy, gdy ustanie wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym⁸⁰⁸.

Tymczasem w Irlandii analiza wyroków sądowych oraz wykładnia dokonana przez Sąd Najwyższy wyraźnie dowodzi, że obowiązkowej detencji psychiatrycznej mogą podlegać także i te osoby, u których objawy dotychczasowych zaburzeń psychicznych ustały wiele lat wcześniej, a one same nie przyjmują już nawet żadnych lekarstw i nie uczestniczą w żadnej terapii. Wynika to z faktu, że zarówno w ustawie o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), jak i z 2010 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2010*), prawodawca nie stanowi, że pobyt sprawcy w zakładzie psychiatrycznym trwa tak długo, jak jest to konieczne, tzn. dopóty, dopóki nie ustanie realna groźba popełniania przez umieszczonego czynów zabronionych.

Analizując pozostałe regulacje normatywne dotyczące stosowania środka zabezpieczającego w postaci przymusowego umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym w Polsce i w Irlandii, stwierdzić także należy, że w naszym kraju zgodnie z treścią art. 200 § 1 k.k.w. pod pojęciem zakładu psychiatrycznego należy rozumieć podmiot leczniczy udzielający świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie opieki psychiatrycznej. w Irlandii z kolei izolacyjny środek zabezpieczający w postaci pobytu w odpowiednim zakładzie psychiatrycznym oznacza zgodnie z treścią art. 3 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) pobyt w Centralnym Szpitalu Psychiatrycznym.

W zakresie orzekania elektronicznej kontroli miejsca pobytu przestępcy lub sprawcy czynu zabronionego w irlandzkim prawie karnym funkcjonuje rozwiązanie odmienne

⁸⁰⁷ na możliwość kontynuowania dalszego leczenia sprawcy w trybie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego zwraca m.in. uwagę E. Huzar, *Zwolnienie ze szpitala psychiatrycznego na podstawie art. 101 k.k.*, „Nowe Prawo” 1973/11, s. 1599.

⁸⁰⁸ K. Postulski, *Postępowanie sądowe w zakresie wykonywania orzeczeń o zastosowaniu zabezpieczających środków leczniczych*, „Nowe Prawo” 1984/78, s. 201–203; K. Postulski, *Wzruszanie prawomocnych postanowień wydawanych w postępowaniu wykonawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2007/10, s. 97.

od istniejącego na gruncie polskich regulacji karnoprawnych. w naszym kraju instytucja ta, jak wiadomo, stanowi jeden z wolnościowych środków zabezpieczających i polega na obowiązku sprawowania za pomocą urządzeń technicznych, w tym noszonego nadajnika, nieprzerwanej kontroli. Warto w tym miejscu podkreślić, że aktualne rozwiązanie prawne w kwestii stosowania środka zabezpieczającego w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu przestępcy lub sprawcy czynu zabronionego uznaje się w zasadzie za zadawalające. Wśród jego największych zalet na ogół wymienia się prewencyjny charakter i duże walory psychoterapeutyczne prowadzące do szybszych postępów wychodzenia z zaburzeń psychicznych, nałogów, uzależnień. w literaturze podkreśla się też, że z uwagi na swój wolnościowy charakter pozwala on na podtrzymanie więzów rodzinnych, a zarazem stanowi idealne rozwiązanie pozwalające na powstrzymywanie potencjalnych sprawców czynów zabronionych, przede wszystkim tych poczytalnych⁸⁰⁹.

W Irlandii dozór elektroniczny (*Electronic Monitoring* – EM), definiowany jako wykorzystanie technologii zdalnego nadzoru w celu określenia lokalizacji i/lub poruszania się przestępców i/lub oskarżonych (*Electronic Monitoring (EM) is the use of remote surveillance technologies to pinpoint the locations and/or movements of offenders and/or defendants*), nie istnieje jako samoistny środek ochronny⁸¹⁰. w praktyce oznacza to, że irlandzki dozór elektroniczny nie stanowi jedyne i niepołączonego z innymi środka ochronnego, lecz zawsze jest stosowany jako dodatek do innych środków reakcji penalnej.

Kolejna różnica związana jest z faktem, że w Polsce regulacje dotyczące dozoru elektronicznego są wyjątkowo obszerne. Powodowało to, że w doktrynie pojawiały się niekiedy postulaty, by problematykę tę uregulować w osobnej ustawie. Ostatecznie jednak ustawodawca uznał, że uchwalenie odrębnego aktu normatywnego naruszałoby zasadę, że kary czy środki zabezpieczające orzeczone przez sądy winny być wykonywane w trybie określonym w kodeksie. Polski ustawodawca szczegółowo więc reguluje, na czym dokładnie polega dozór elektroniczny, jakie warunki musi spełnić skazany, by był on zastosowany. Wskazuje też na różnice między dozorem stacjonarnym, zbliżeniowym czy mobilnym oraz formułuje, co zawiera jego infrastruktura etc.

Irlandzki ustawodawca, choć też dopuszcza jego stosowanie i to zarówno w ramach środków probacyjnych, środków zapobiegawczych, jak i elementów nadzoru ochronnego nad przestępcami seksualnymi czy handlarzami narkotyków, to jednak w żaden sposób nie

⁸⁰⁹ I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 66; P. Kładoczny, *Reforma czy rewolucja?...*, s. 179.

⁸¹⁰ M. Nellis, *Standards and Ethics in Electronic Monitoring. Handbook for Professionals Responsible for the Establishment and the Use of Electronic Monitoring*, Strasbourg: Council of Europe, 2015, s. 8.

precyzuje jego zakresu. Nie określa więc obowiązków skazanych odbywających karę ograniczenia wolności w tej formie, warunków, które muszą spełnić, kar za uczynienie nieużytecznym nadajnika etc. w świetle powyższych uwag racjonalnym wydaje się postulat *de lege ferenda* pod adresem irlandzkiego ustawodawcy, by regulacje dotyczące orzekania i stosowania dozoru elektronicznego znacznie uszczegółowić.

Prawnoporównawcze zestawienie ze sobą polskich środków zabezpieczających i irlandzkich środków probacyjnych, w ramach których można orzec ww. dozór elektroniczny, a także terapię i terapię uzależnień, pozwala na stwierdzenie, że i jedno, i drugie są przykładami instytucji, które umożliwiają rezygnację państwa z prawa karania w określonych warunkach. Co więcej, istniejący w Irlandii system probacyjny, rozumiany jako ogół interwencji podejmowanych przez kuratorów wobec sprawców przestępstw poddanych ich nadzorowi, ma na celu ograniczenie stosowania surowych środków penalnych do rozmiarów niezbędnych na potrzeby ochrony społeczeństwa. Analogicznie więc jak wolnościowe środki zabezpieczające, tj. elektroniczna kontrola miejsca pobytu, terapia, terapia uzależnień czy administracyjne zakazy lub nakaz z art. 39 pkt 2–3 k.k., stwarzają szansę rehabilitacji w warunkach wolności kontrolowanej. Można zatem przyjąć, że irlandzkie środki probacyjne stanowią określoną formę prewencji i ochrony porządku prawnego na przyszłość i w tym obszarze są zbliżone do polskich środków zabezpieczających. Nadto istnieje stosunkowo szeroka możliwość poprzestania na orzeczeniu wyłącznie tej formy reakcji penalnej, co również eksponuje ich prewencyjne oddziaływanie wychowawcze w warunkach wolności dozorowanej.

Istniejące podobieństwo między irlandzkimi rozwiązaniami probacyjnymi a polskimi środkami zabezpieczającymi związane jest też z postdeliktualnym charakterem obu omawianych instytucji normatywnych. W praktyce oznacza to, że zarówno celem środków zabezpieczających, jak i interwencji probacyjnych jest oddziaływanie na zachowania jednostek, które przekroczyły prawo i mogą zagrażać bezpieczeństwu innych ludzi. Ujmując rzecz krócej i prościej, popełnienie przestępstwa vs. czynu zabronionego jest warunkiem koniecznym orzeczenia i środków zabezpieczających, i środków probacyjnych. Nie musi być też ono potwierdzone przyznaniem się do winy, choć w przypadku probacji można je uznać za istotny element w przyrzeczeniu poprawy. Popełnienie przestępstwa lub czynu zabronionego nie musi być także stwierdzone wyrokiem skazującym, po pierwsze dlatego, że wobec sprawców niepoczytalnych nie wydaje się wyroków skazujących, a po drugie dlatego, że irlandzkie ustawodawstwo przewiduje i takie rozwiązania probacyjne, w przypadku których nie orzeka się o karze. i jedno, i drugie pełnią zatem ważną funkcję

prewencyjną, uwzględniając fakt, że są stosowane wobec szczególnej grupy sprawców, tj. zarówno osób z zaburzeniami psychicznymi, jak i osób nieodpowiedzialnych, znajdujących się w stanie ograniczonej odpowiedzialności czy uzależnionych.

Spojrzenie komparatystyczne na funkcjonowanie środków zabezpieczających i środków probacyjnych w polskim i irlandzkim prawie karnym wskazuje jednak na istnienie między nimi fundamentalnych różnic. Absolutnie podstawową z nich jest to, że środki probacyjne mimo swego wolnościowego charakteru są karą, ta zaś zawsze jest prawnym skutkiem przestępstwa. Tymczasem środki zabezpieczające orzeka się w związku ze stanem danej jednostki. Nie są więc one uzależnione od jej winy i popełnionego przez nią czynu. Podstawą ich stosowania jest zatem wyłącznie ochrona społeczeństwa przed ludźmi mogącymi stanowić zagrożenie dla porządku prawnego. Oznacza to także, że ich ewentualna, faktycznie wywierana, dolegliwość nie jest celowo zamierzona przez ustawodawcę. w tym sensie sytuacja probanta jest więc odmienna od sytuacji człowieka, wobec którego zastosowano środki zabezpieczające.

Kluczowe znaczenie ma również fakt, że środki probacyjne analogicznie zresztą jak i terminowe obowiązki i zakazy stosowane w Irlandii są formą reakcji na popełnione w przeszłości przestępstwo. z kolei środki zabezpieczające zawsze dotyczą stanu aktualnego wywierającego wpływ na przyszłość. Charakterystyczną cechą kary jest też jej wymiar, podczas gdy znamieniem środków zabezpieczających jest ich nieoznaczony czas trwania.

Przykładem znaczących odmienności jest również i to, że podstawowym celem środków probacyjnych jest rehabilitacja i wychowanie przestępcy, udzielenie mu pomocy oraz kontrola jego zachowania, natomiast ochrona społeczeństwa stanowi cel bardziej odległy. Tymczasem głównym celem środków zabezpieczających jest jednak zabezpieczenie społeczeństwa przed działaniem sprawcy, a jego wychowanie czy wyleczenie ma charakter wtórny. co więcej, przesłanką stosowania środków zabezpieczających jest poziom niebezpieczeństwa sprawcy, mierzony stopniem prawdopodobieństwa ponownego popełnienia czynu zabronionego. Oznacza to więc, że akcent położony jest na społeczne niebezpieczeństwo sprawcy, którego zachowanie wyczerpało znamiona poważnych czynów zabronionych, a który to nie może ponieść odpowiedzialności karnej ze względu stan psychiczny w chwili jego dokonania. w klasycznym ujęciu bowiem probacja sprowadza się do uznania sprawcy za winnego popełnienia przestępstwa, jednak z powodów utylitarnych skutkuje ona rezygnacją z orzeczenia kary pozbawienia wolności na rzecz zawieszenia orzeczenia kary, nałożenia na sprawcę obowiązków, oznaczenia okresu próby oraz poddania go dozorowi kuratora.

Następna różnica dotyczy faktu, że podstawową przesłanką zastosowania probacji jest przekonanie sądu podejmującego decyzję, że sprawca mimo pozostania na wolności nie popełni nowego przestępstwa. u podłoża tej instytucji leży zatem dodatnia indywidualna prognoza. Wynikać ona może z dotychczasowego życia, właściwości czy warunków osobistych, które pozwalają oczekiwać, że sprawca nie powróci już na drogę przestępstwa. Równolegle zawsze jednak orzeka się okres próby, którego celem jest sprawdzenie zasadności tego przekonania. Sprawca ma tego porządku prawnego przestrzegać i tylko to daje mu szansę na skorzystanie z dobrodziejstwa wynikającego z zastosowania środka probacyjnego. Zupełnie inaczej jest natomiast w przypadku środków zabezpieczających, których orzeczenie jest możliwe, gdy okoliczności popełnienia czynu, takie jak cechy osobiste sprawcy, wskazują na wysokie prawdopodobieństwo, że nie będzie on przestrzegał porządku prawnego i popełni nowe przestępstwa lub czyny zabronione.

Kolejna odmiennosc sprowadza się do tego, że w ramach środków zabezpieczających nie występuje też charakterystyczny dla probacji dualizm. o ile bowiem nadrzędnym celem probacji jest oferowanie sprawcy zarówno kary, jak i nagrody, o tyle rolą środków zabezpieczających jest wyłącznie, wielokrotnie już wspomniana, potrzeba ochrony społeczeństwa.

Następną kwestią, na którą należy zwrócić uwagę, jest to, że w Polsce istnieje jednoznacznie sformułowany przez ustawodawcę katalog sprawców, wobec których można zastosować środki ochronne. Istnienie kryteriów gwarancyjności ich stosowania oznacza z kolei, że materialną przesłanką orzeczenia jest popełnienie czynu zabronionego lub przestępstwa w związku z chorobą psychiczną, upośledzeniem umysłowym, innym zakłóceniem czynności psychicznych, zaburzeniem preferencji seksualnych, zaburzeniem osobowości albo z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka. w Irlandii tymczasem stosowanie środków probacyjnych ma charakter znacznie bardziej uznaniowy. Choć bowiem ustawodawca wymienia cechy podmiotowe sprawcy, wobec którego mogą być zastosowane obowiązki probacyjne, to jednak do sądu należy ocena, czy jego niedojrzałość tudzież bliżej niesprecyzowany stan psychiczny uzasadnia ich orzeczenie.

Ostatnia różnica, o której należy wspomnieć przy porównywaniu polskich środków zabezpieczających i irlandzkich środków probacyjnych, związana jest z faktem, że w Irlandii terapia i terapia uzależnień nie stanowią samodzielnej formy środka zabezpieczającego, lecz są one tylko jednym z wielu elementów środka probacyjnego, oprócz m.in. procesu szeroko rozumianej resocjalizacji, a także rehabilitacji.

Jednym z najważniejszych następstw tej zasady jest to, że wszelkie szczególne środki lecznicze lub rehabilitacyjne mają w Irlandii charakter dobrowolny i stanowią przykład oferty dla skazanego, a nie obowiązku. *Ad exemplum*: zgodnie z treścią art. 28 ust.1 i 2 ustawy o nadużywaniu narkotyków z 1977 r. (*Misuse of Drugs Act, 1977*), jeśli dobro skazanego za tym przemawia (*the welfare of the convicted person warrants*), sąd może zrezygnować z orzeczenia kary wobec niego i zobowiązać go do uczestnictwa, na ogół pod nadzorem, w określonym programie leczenia, terapii lub zajęciach edukacyjnych dostosowanych do jego potrzeb bądź też do podjęcia leczenia w określonym ośrodku terapeutycznym. Warto w tym miejscu dodać, że podejście takie w dużo większym stopniu odpowiada współczesnym standardom w traktowaniu takich osób oraz może być też konsekwencją odmiennego modelu postępowania ze sprawcą.

W naszym kraju na ogół przeważają rozwiązania normatywne wpisujące się w tzw. model pracy klinicznej. Świadczy o tym szereg przewidzianych przez ustawodawcę mechanizmów prawnych umożliwiających stosowanie wobec sprawców terapii – i to zarówno w czasie odbywania przez nich kary, jak i po ich wyjściu na wolność. Dobitnie potwierdza to również fakt, że deklarowanym celem polskiego ustawodawcy jest leczenie, także przymusowe, sprawców przestępstw seksualnych. Przewiduje więc on różne formy oddziaływania, które przynajmniej w założeniu mają doprowadzić do zaistnienia u nich rzeczywistej zmiany poglądów, przekonań i zachowań, a w sytuacji, gdy nie jest to możliwe, chociaż nauczyć ich sprawowania kontroli nad własnym popędem oraz unikania sytuacji ryzykownych, czyli takich, w których mogliby popełnić przestępstwo⁸¹¹. Innym przykładem jest posługiwanie się przymusową psychoterapią wobec innych zaburzonych sprawców przestępstw, wspomaganą także leczeniem farmakologicznym, a także zajęciami z pracownikiem socjalnym, które mają służyć lepszej readaptacji skazanego. Jeszcze inną egzemplifikacją tego podejścia jest usankcjonowanie przymusowego oddziaływania terapeutycznego wobec osób uzależnionych.

Tymczasem w Irlandii z kolei obowiązuje model ochrony społeczności lokalnej, który w ogromnej mierze polega na zapewnieniu społeczeństwu ochrony przed przestępczością poprzez nadzorowanie przestępców. Dostrzegalne jest to zwłaszcza w odniesieniu do sprawców przestępstw seksualnych i osób wprowadzających do obiegu środki odurzające, których irlandzki ustawodawca nie usiłuje za wszelką cenę resocjalizować, uzdrawiać i leczyć tylko chronić przed nimi społeczeństwo.

⁸¹¹ M. Bocheński, *Trendy w polskiej polityce karnej w zakresie przestępczości seksualnej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2019/23 (3), s. 131 i n.

Porównanie polskich i irlandzkich postpenalnych oraz postdeliktualnych instrumentów normatywnych dowodzi, że obaj ustawodawcy pozostają zgodni, że wobec pewnych kategorii sprawców samo ich ukaranie nie jest w stanie przeciwdziałać popełnianiu przez nich przestępstw w przyszłości. Przyczyną tego przekonania jest fakt występowania zaburzeń preferencji seksualnych albo innych przyczyn natury psychicznej, z powodu których niebezpieczeństwo prawdopodobnego, ponownego popełnienia czynów zabronionych, w tym czynów o poważnym ciężarze gatunkowym, jest wysokie. Potrzeba ochrony społeczeństwa przed takim niebezpieczeństwem uzasadniać ma więc potrzebę zastosowania tych środków. Kolejną cechą wspólną jest też fakt, że i w Polsce, i w Irlandii mogą być one stosowane wyłącznie po ustaleniu sprawstwa czynu zabronionego oraz jedynie wobec tych skazanych, którzy mimo odbycia kary kryminalnej za przestępstwo nadal uznawani są za tak dalece niebezpiecznych, że konieczne jest podjęcie wobec nich dalszych środków penalnych w celu zniwelowania tego niebezpieczeństwa. Ich cechą wspólną jest też nieoznaczony charakter ich trwania.

Różnice dotyczą w pierwszej kolejności kryteriów podmiotowych, tj. w Polsce mogą być one orzeczone wyłącznie wobec sprawców przestępstw z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, w Irlandii zaś tylko wobec handlarzy narkotyków oraz wybranych sprawców przestępstw seksualnych. Kolejna odmiennosc związana jest z faktem, że irlandzki ustawodawca odmiennie niż polski w ogóle nie przewiduje możliwości orzeczenia środka izolacyjno-eliminacyjnego, lecz wyłącznie środki wolnościowe. Polski ustawodawca z kolei poza nadzorem prewencyjnym zdecydował się na stworzenie środka, który w praktyce przyjął formę zakamuflowanej kary stosowanej wobec tej samej osoby po raz drugi, po odbyciu przez nią kary właściwej. to z kolei może prowadzić do wniosku, że polski ustawodawca narusza zasady *ne bis in idem* oraz *nulla poena sine lege*.

And last but not least w Polsce warunkiem orzeczenia nadzoru prewencyjnego i izolacji postpenalnej jest istnienie wysokiego lub bardzo wysokiego prawdopodobieństwa ponownego popełnienia czynu zabronionego. w Irlandii z kolei ustawodawca w ogóle nie wymaga wystąpienia groźby dla porządku prawnego wynikającej z pozostawienia tych kategorii sprawców bez kontroli. Ani zatem sąd, ani przysięgli nie są zobowiązani do dokonywania jakiegokolwiek indywidualnej oceny sprawcy pod tym kątem, ustawodawca bowiem apriorycznie zakłada, że z racji popełnionych przestępstw nawet po odbyciu kary są oni zawsze niebezpieczni i dlatego muszą być poddani obligatoryjnemu nadzorowi.

Spojrzenie komparatystyczne na funkcjonowanie administracyjnych środków zabezpieczających oraz irlandzkich terminowych obowiązków i zakazów, których zadaniem ma być ochrona społeczeństwa przed sprawcą, którego stan niebezpieczeństwa grozi popełnieniem w przyszłości czynu zabronionego, a którego to niebezpieczeństwa nie da się wyeliminować za pomocą wykonanej już kary, pozwala na dostrzeżenie zarówno pewnych podobieństw, jak i różnic między nimi.

Wśród podobieństw należy na pewno wymienić to, że zarówno jedno, jak i drugie pozwalają na pozbawienie sprawcy określonych uprawnień. Po drugie obie instytucje normatywne z uwagi na swoją funkcję i zakres przedmiotowy bywają zbliżone. Ten istniejący stopień podobieństwa związany jest zarówno z faktem, że i w Polsce, i w Irlandii charakterystyczną cechą środków polegających na zakazie lub obowiązku nie jest leczenie sprawcy, lecz zapobieżenie niewłaściwemu korzystaniu przez niego z posiadanych uprawnień oraz fakt, że mogą być wymierzane jako samoistne lub kumulatywnie.

Podstawowa różnica z kolei związana jest z faktem, że polskie środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym mogą zostać orzeczone wyłącznie wobec sprawcy niepoczytalnego, w stosunku do którego nie może zapaść wyrok skazujący. Ich szczególny charakter polega na tym, że odpowiadają one zarówno nazwą, jak i częściowo zakresem dóbr, na które są skierowane, środkiem karnym oraz stanowią reakcję na popełniony czyn zabroniony, w odróżnieniu jednak od nich orzekane są bezterminowo i wtedy gdy orzeczenie środków karnych jest niemożliwe ze względu na brak winy⁸¹². w Irlandii z kolei omawiana instytucja normatywna wcale nie musi mieć zastosowania wyłącznie wobec sprawcy niepoczytalnego, w stosunku do którego nie może zapaść wyrok skazujący, lecz także wobec sprawcy z poczytalnością ograniczoną w stopniu znacznym lub uzależnionego od substancji psychoaktywnych. co więcej, możliwość ich zasądzenia istnieje także wobec niezaburzonych sprawców określonych przestępstw i pod tym względem znacznie bliżej im do polskich środków karnych niż administracyjnych środków zabezpieczających. Świadczy o tym także fakt, że mogą być one orzekane wyłącznie na czas określony.

Na zakończenie warto wspomnieć o istniejących w obu państwach różnicach dotyczących zarówno okoliczności, jak i rodzaju stosowanych narzędzi diagnostyczno-prognostycznych, mających na celu oszacowanie ryzyka powrotu sprawcy do przestępstwa. W Polsce przewidywanie recydywy, a precyzyjniej rzecz ujmując, formułowanie przez organ orzekający predykcji kryminalnej ma przede wszystkim zastosowanie przy orzekaniu

⁸¹² Z. Sienkiewicz [w:] M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne*, Warszawa 2006, s. 386.

środków zabezpieczających, a więc w stosunku do sprawców wykazujących zaburzenia psychiczne. Przyczyną tego jest fakt, że wyłącznym uzasadnieniem stosowania środka zabezpieczającego jest uniemożliwienie potencjalnie niebezpiecznemu sprawcy przestępstwa lub czynu zabronionego ponowne jego popełnienie. w Irlandii natomiast przewidywanie przyszłych zachowań kryminalnych i oceny czynników ryzyka ponownej przestępczości dokonuje się wyłącznie w kontekście skuteczności dozoru kuratora w okresie próby albo wobec sprawców przestępstw seksualnych.

Druga odmienność związana jest z faktem, że w Polsce przy szacowaniu ryzyka ponownego popełnienia czynu zabronionego (przestępstwa) stosuje się bezpośrednią ocenę kliniczną. w doktrynie dominuje bowiem przekonanie, że pomimo iż charakteryzuje się ona niskim poziomem precyzji, to jednak jej główną zaletą jest możliwość lepszego zrozumienia zachowania sprawcy czy stresu, jakiemu podlega⁸¹³. Umożliwiać ma ona także dokonanie oceny jego stanu psychicznego na podstawie m.in.: „obserwacji zachowania, wyrazu twarzy, nastroju, orientacji, uwagi, pamięci, myślenia, mowy, spostrzegania, uczuć, popędów, poczucia choroby i zdrowia psychicznego”⁸¹⁴.

Tymczasem w Irlandii wykorzystywaną metodą diagnostyczną jest ustrukturyzowana profesjonalnie ocena ryzyka (*Purely Actuarial Approach*). Wywodzi się ona z podejścia anamenestycznego i sprowadza się do łączenia wystandaryzowanych narzędzi i klinicznej oceny. w rezultacie stanowi ona połączenie obiektywnych, opartych na faktach czynników ryzyka z subiektywną, profesjonalną interpretacją wagi, częstotliwości i czasu trwania tych ustalonych uprzednio czynników⁸¹⁵. Wystąpienie określonych konfiguracji czynników oraz ich kodowanie na podstawie istniejących reguł umożliwia obliczenie ponownego popełniania przestępstwa oraz zaliczenie sprawcy do jednej z kilku kategorii ryzyka⁸¹⁶.

⁸¹³ D. Wójcik, *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2013/16, s. 63. Zob. też W. Koziół, *Pojęcie niepoczytalności w doktrynie prawa karnego i orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Palestra” 2007/1–2, s. 84.

⁸¹⁴ Przytoczone za J. Heitzman, *Psychiatria...*, s. 25–27. Zob. też J. Pobocho, *Powstawanie błędów w opiniach sądowo-psychiatrycznych i ich wykrywanie*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2000/9, suplement 4 (12).

⁸¹⁵ *Research and Practice in Risk Management of Children and Young People Engaging in Offending Behaviours. a Literature Review*, https://www.sccjr.ac.uk/wp-content/uploads/2009/01/Research_and_Practice_in_Risk_Assessment_and_Risk_Management.pdf (dostęp 25.02.2024 r.); zob. też s. Hackett, H. Masson, s. Philips, *Findings from a Delphi Study of Practitioner Views in the United Kingdom and The Republic Ireland* https://www.researchgate.net/publication/7183717_Exploring_Consensus_in_Practice_with_Youth_Who_Are_Sexually_Abusive_Findings_from_a_Delphi_Study_of_Practitioner_Views_in_the_United_Kingdom_and_the_Republic_of_Ireland (dostęp 25.02.2024 r.); A. Welento-Nowacka, *Zastosowanie oraz założenia teoretyczne narzędzi opartych na modelu ustrukturyzowanej oceny ryzyka wystąpienia zachowań związanych z przemocą w praktyce klinicznej*, „Psychiatria” 2017/14 (1), s. 21–27.

⁸¹⁶ Wspomina o tym I. Zduński, *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego...*, s. 61.

5. Podsumowanie

Podsumowując, obowiązujący w naszym kraju system prawnokarny przewiduje współistnienie kar i środków zabezpieczających. Te pierwsze to osobiste dolegliwości orzeczone wobec sprawcy przestępstwa. Te drugie z kolei to mechanizmy prawne stosowane wobec sprawców czynów zabronionych i przestępstw, którzy z uwagi na swój szczególny stan psychiczny są dla społeczeństwa niebezpieczni. Analiza istniejących rozwiązań normatywnych prowadzi do następującej konstatacji.

W obu krajach ustawodawcy wyróżniają postpenalne i postdeliktualne instrumenty normatywne, które są orzekane wobec sprawców, którzy choć odbyli już karę pozbawienia wolności, to jednak z uwagi na istniejące zaburzenia lub cechy psychiczne uznawani są za tak dalece niebezpiecznych, że nadal muszą być objęci jakąś formą nadzoru. w polskim porządku prawnym ustawodawca przewiduje zarówno środek o charakterze wolnościowym, czyli nadzór prewencyjny, jak i środek o charakterze izolacyjno-eliminacyjnym, czyli postpenalną izolację sprawców szczególnie niebezpiecznych. Oba środki mogą być orzekane wyłącznie wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób. w Irlandii z kolei ustawodawca karny przewiduje jedynie środki o charakterze wolnościowym i jest to nadzór prewencyjny. Osobną, wyraźnie wyodrębnioną grupą są sprawcy przestępstw seksualnych, podlegający co do zasady obowiązkowi rejestracji. na mocy istniejących regulacji normatywnych wszyscy oni poddani są przedłużonemu okresowi nadzoru po zwolnieniu z zakładu karnego. Konieczność zastosowania nadzoru postpenitencjarnego dotyczy także handlarzy narkotyków. i w Polsce, i w Irlandii nie określa się z góry czasu stosowania postpenalnych i postdeliktualnych środków.

Porównanie polskich środków zabezpieczających o charakterze administracyjnym i irlandzkich terminowych obowiązków, zakazów pełnienia funkcji publicznych oraz ograniczeń w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień prowadzi do wniosku, że te pierwsze mają charakter zamknięty i są adresowane wyłącznie do niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, te drugie zaś nie mają charakteru enumeratywnego i mogą być kierowane do wszystkich sprawców czynów zabronionych według uznania sądu. *Ad exemplum* w stosunku do osób o najmniejszym wpływie schorzenia na zdolność społecznego funkcjonowania lub nieznacznym wpływie upośledzenia umysłowego możliwe jest zastosowanie godziny policyjnej, zakazu wstępu do określonych miejsc, orzeczenie dozoru policyjnego, nadzoru kuratora wraz z dozorem elektronicznym czy ograniczenie swobody

poruszania się. Wobec tej kategorii sprawców możliwe jest też orzeczenie szeroko rozumianych środków probacyjnych, których celem jest przygotowanie ich do życia na wolności bez naruszania prawa. w tym wypadku jednak przesłanką ich orzeczenia musi być pozytywna prognoza kryminologiczna, pozwalająca na odstępnie od orzekania lub wykonania kary. Wobec sprawców pozostających w stanie zależności od substancji odurzających w ramach obowiązków probacyjnych można orzec terapię uzależnień. Gdy zaś popełnione przez sprawcę przestępstwa miały związek z ruchem drogowym, dopuszczalne jest przyznanie im punktów karnych lub tzw. adnotacji. Niewątpliwie jednak w obu państwach instrumenty te są mocno zróżnicowane. Niekiedy pełnią więc funkcję eliminacyjną, innym razem ich celem jest nadzór nad zachowaniem sprawcy. Mogą też pełnić funkcję terapeutyczną i ogólnoprewencyjną.

Porównanie polskich środków zabezpieczających i irlandzkich metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym jednoznacznie dowodzi, że tylko w polskim prawie karnym ustawodawca przewiduje zamknięty katalog środków i osób. w irlandzkim prawie karnym podobny zakres podmiotowy przedmiotowy nie występuje, nie ma bowiem takiej kategorii środków penalnych. z tego też powodu brak jest jednoznacznie sformułowanych przesłanek normatywnych, na podstawie których sąd stwierdzałby, jaki rodzaj zagrożenia dla porządku prawnego niesie konkretny sprawca. Nie zmienia to faktu, że w obu krajach wyraźnie wyróżnia się kategorię sprawców niepoczytalnych, wobec których można zastosować przymusową hospitalizację psychiatryczną.

Zakończenie

W niniejszej rozprawie doktorskiej podjęto próbę oceny, czy występujące w Irlandii wybrane kary o charakterze wolnościowym, określane niekiedy mianem metod postępowania ze sprawcą (*method of treatment*), pełnią zbieżne funkcje, a ich zakres podmiotowy jest co do zasady zbliżony z polskimi środkami zabezpieczającymi o charakterze podstawowym i zabezpieczającym. Dokonano tego poprzez wprowadzenie pięciu kategorii pytań badawczych i wiążącej się z nimi kwerendy materiału badawczego oraz odpowiedzi.

Na odpowiedź pierwszą złożyły się wiadomości dotyczące tego, jakie są kryteria wyłączenia lub ograniczenia odpowiedzialności karnej z powodu określonych zaburzeń stanu psychicznego w Polsce w i Irlandii.

Na drugą, jakie formy reakcji prawnokarnej wobec zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych przewidują polski i irlandzki ustawodawca karny.

Na trzecią, czy istniejące w polskim i irlandzkim prawie karnym instrumenty prawnokarne pozwalają na właściwe zabezpieczenie społeczeństwa przed zaburzonymi sprawcami czynów zabronionych i przestępstw.

Na czwartą, jaki jest zakres podmiotowy polskich środków zabezpieczających i irlandzkich metod postępowania ze sprawcą.

Na piątą, czy poza środkami zabezpieczającymi i metodami postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym polski i irlandzki ustawodawca przewidują inne środki penalne wobec zaburzonych sprawców przestępstw.

Na szóstą zaś, czy zakres podmiotowy polskich środków zabezpieczających i irlandzkich metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym jest zbliżony.

Wnioski z przeprowadzonych badań, w kontekście wszystkich sześciu hipotez, pozwalają uznać, że wyniki analizy zweryfikowały je pozytywnie.

Po pierwsze, zarówno polski, jak i irlandzki ustawodawca przewidują konkretne kryteria normatywne, które pozwalają na wyłączenie lub ograniczenie niepoczytalności z powodu określonych zaburzeń stanu psychicznego. w Polsce są to niepoczytalność (art. 31 § 1 k.k.) oraz poczytalność ograniczona w stopniu znacznym (art. 31 § 2 k.k.). w przypadku niepoczytalności możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej nie istnieje, wykluczone jest bowiem karanie osób, które z powodu istniejących zaburzeń psychicznych, a więc choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych, pozbawione są możliwości rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swym postępowaniem. z kolei w przypadku poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym

następuje limitacja winy i polega ona tym, że u sprawcy, u którego w chwili popełnienia przestępstwa wystąpił stan istotnie ograniczający zarówno możliwość rozpoznania znaczenia czynu, jak i pokierowania swym postępowaniem oraz był on spowodowany analogicznie jak w przypadku niepoczytalności chorobą psychiczną, upośledzeniem umysłowym lub innym zakłóceniem czynności psychicznych, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

Ustawodawca irlandzki z kolei w art. 5 oraz art. 6 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) wyznacza okoliczności wskazujące stan niepoczytalności (*insanity*) oraz poczytalności ograniczonej (*diminished responsibility*) wraz z wynikającymi z takiego stanu konsekwencjami w zakresie odpowiedzialności karnoprawnej. Pierwszy z nich, tak jak w Polsce, polega tym, że z powodu istniejących zaburzeń psychicznych (*mental disorder*) sprawca nie jest w stanie zrozumieć charakteru i jakości swego czynu lub nie ma świadomości, że czyn, którego się dopuścił, był zły bądź też nie był w stanie powstrzymać się od jego popełnienia. Drugi zaś także rozumiany jest jako swoista anomalia umysłowa, która obniża ciężar kwalifikacji czynu, lecz ma zastosowanie wyłącznie w sytuacjach, gdy czyn polegał na pozbawieniu życia drugiego człowieka. w obu krajach też wprawienie się przez sprawcę w stan nietrzeźwości lub odurzenia skutkujący niepoczytalnością lub ograniczeniem poczytalności nie zwalania z odpowiedzialności karnej ani jej nie łagodzi. i w Polsce, i w Irlandii instytucja zawinionej niepoczytalności nie znajduje natomiast zastosowania, w przypadku gdy zachowanie sprawcy polegające na spożyciu alkoholu lub środków psychoaktywnych było nieświadome, nastąpiło na skutek podstęp lub siły wyższej.

Po drugie, w Polsce do form reakcji prawnokarnej wobec zaburzonych sprawców czynów zabronionych i przestępstw ustawodawca karny zalicza specjalną kategorię środków penalnych, które określa mianem środków zabezpieczających. w obecnym stanie prawnym przeważająca część środków zabezpieczających o charakterze podstawowym ma charakter leczniczo-terapeutyczny. do kategorii tej należą więc terapia, terapia uzależnień oraz pobyt w zakładzie psychiatrycznym. Nieleczniczy charakter ma jedynie środek zabezpieczający w postaci elektronicznej kontroli miejsca pobytu, który jest realizowany w systemie dozoru elektronicznego. Osobną kategorię stanowią środki zabezpieczające o charakterze administracyjnym, które sąd może orzec wyłącznie wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych i które obejmują: zakaz zajmowania określonego stanowiska, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności gospodarczej; zakaz prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi; zakaz zajmowania stanowiska lub wykonywania zawodu lub pracy

w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego, a także w spółkach prawa handlowego, w których Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego posiadają bezpośrednio lub pośrednio przez inne podmioty co najmniej 10% akcji lub udziałów; zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu; zakaz wstępu na imprezę masową; zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych; nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym oraz zakaz prowadzenia pojazdów.

Irlandzki ustawodawca nie przewiduje innych niż kary sposobów oddziaływania na sprawców przestępstw, albowiem zarówno w Irlandii, jak i w innych jurysdykcjach *common law*, odmiennie niż w polskim prawie karnym, praktycznie nie występuje zjawisko jego dwutorowości. *Eo ipso* brak jest podziału środków prawnokarnej reakcji na czyny zabronione pod groźbą kary na dwa rodzaje, a więc kary i środki zabezpieczające. O ile zatem polski ustawodawca dostrzega potrzebę, by poza dostosowaną do stopnia winy karą istniała także możliwość orzeczenia innych środków penalnych, o tyle realizacja koncepcji dwutorowości na gruncie irlandzkiego ustawodawstwa karnego przybiera bardzo wąski charakter. Wyrazem tego jest fakt, że w kraju tym poza przymusową detencją psychiatryczną nie wyróżnia się innych instrumentów reakcji społecznej wobec zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych.

Brak wyraźnie wyodrębnionej koegzystencji kary retributywnej oraz spełniających wyłącznie prewencyjne funkcje środków zabezpieczających nie oznacza jednak, że irlandzki ustawodawca nie dostrzega konieczności podejmowania interwencji o charakterze medycznym, terapeutycznym czy zabezpieczającym. W irlandzkim prawie karnym cel ten jest jednak realizowany albo w ramach procesu wykonywania kary, albo przy wykorzystaniu istniejących w ramach kar wolnościowych instytucji postpenalnych i postdeliktualnych o bezwzględnie lub względnie oznaczonym charakterze, orzekanych w związku z niebezpieczeństwem sprawcy. Innymi słowy stosowane w Irlandii środki prawnokarnej reakcji na przestępstwo przybierają niekiedy postać środków zabezpieczających, pomimo że irlandzki ustawodawca określa je wyłącznie mianem kary (*penalty*), a doktryna i judykatura wspomnianymi już metodami postępowania ze sprawcą. Co istotne, fakt ten nie dotyczy tylko Irlandii, ale także innych państw systemu *common law*. *Ad exemplum* wielokrotnie cytowany w niniejszej dysertacji Krzysztof Krajewski odwołuje się do systemu prawnego Stanów Zjednoczonych i stwierdza: „W USA nigdy nie przyjęła się termin «środki zabezpieczające». Środki stosowane wobec sprawców przestępstw zawsze stanowiły karę

i były traktowane jak kara, ale kara o jednoznacznie celowym i prewencyjnym charakterze”⁸¹⁷. Podążając tym tokiem rozumowania, można zatem pokusić się o tezę, że choć stosowanie w polskim i irlandzkim prawie karnym odmiennych określeń na tę samą kategorię środków penalnych w praktyce może powodować pewien zamęt terminologiczny, to jednak irlandzkie metody postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym posiadają podobny status normatywny do polskich środków zabezpieczających. Należą do nich: dozór elektroniczny, orzekany jako środek pomocniczy w realizacji środków probacyjnych lub niesamoistny środek zapobiegawczy, terapia i terapia uzależnień, orzekane w drodze środków probacyjnych oraz terminowe obowiązki, zakazy pełnienia funkcji publicznych i ograniczenia w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień, czyli: dyskwalifikacja, nakaz ograniczenia przemieszczania się, zakaz wstępu lub przebywania w pobliżu określonych lokali gastronomicznych w godzinach i czasie wyznaczonych przez sąd, zobowiązanie sprawcy do określonego zachowania się oraz adnotacja lub przyznanie punktów karnych za przestępstwa w ruchu drogowym.

Polski repertuar środków formalnej reakcji społecznej wobec zaburzonych sprawców popełniających czyny zabronione pod groźbą kary jest szeroki i urozmaicony. Dopuszczalność orzeczenia zarówno środków izolacyjnych, jak i wolnościowych, zmierzających do zapobieżenia ponownemu popełnieniu czynu zabronionego lub przestępstwa, pozwala chronić społeczeństwo przed „niepoprawnymi” sprawcami. to z kolei pozwala na przyjęcie wniosku, że z obowiązku ustawowej ingerencji, mającej na celu zabezpieczenie społeczeństwa przed groźącym ze strony takich osób niebezpieczeństwem, ustawodawca polski wywiązał się w sposób właściwy.

Także w Irlandii w ramach obowiązujących form prawnokarnej reakcji na czyny zabronione można wyróżnić takie mechanizmy prawne, za pomocą których możliwa jest zarówno kontrola zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych, monitorowanie zachowania tych spośród nich, którzy pod odbyciem kary przebywają na wolności, jak i umożliwienie im po przeprowadzeniu terapii lub leczenia readaptacji do społeczeństwa i funkcjonowania w nim zgodnie z zasadami współżycia społecznego. Pomimo zatem, że irlandzki ustawodawca nie określa ww. instrumentów normatywnych mianem środków zabezpieczających, to jednak zapewnia on szeroki repertuar środków formalnej reakcji społecznej na zachowanie sprawcy, u którego występują jakieś zakłócenia czynności

⁸¹⁷ K. Krajewski, *Kilka uwag w kwestii tzw. dwutorowości prawa karnego...*, s. 121.

psychicznych i mogą one stwarzać zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób.

Polski zakres podmiotowy środków zabezpieczających obejmuje cztery kategorie sprawców:

- 1) niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych,
- 2) sprawców, których poczytalność w chwili popełnienia przestępstwa była ograniczona w stopniu znacznym,
- 3) sprawców enumeratywnie wymienionych przestępstw popełnionych w związku zaburzeniami preferencji seksualnych oraz
- 4) sprawców przestępstw popełnionych w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innych środków odurzających.

Irlandzki zakres podmiotowy wybranych metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym obejmuje:

- 1) niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych,
- 2) osoby niedojrzałe i cierpiące na różne dysfunkcje lub anomalie umysłowe,
- 3) sprawców przestępstw popełnionych w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innych środków odurzających.

Zarówno polski, jak i irlandzki ustawodawca karny przewiduje istnienie postpenalnych i postdeliktualnych instytucji normatywnych, którą są orzekane wobec niebezpiecznych sprawców przestępstw. w Polsce są to nadzór prewencyjny i izolacja postpenalna, w Irlandii zaś zakaz wobec przestępców seksualnych oraz zakazy wobec osób wprowadzających do obrotu środki odurzające.

Na potwierdzenie zasługuje także ostatnia hipoteza badawcza, zgodnie z którą polskie środki zabezpieczające oraz irlandzkie metody postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym są przedmiotowo zbliżone, niemniej jednak istnieją między nimi pewne różnice.

W ramach istniejących podobieństw należy w pierwszej kolejności wymienić ich na ogół wolnościowy charakter. w obu państwach bowiem jedynym niewolnościowym środkiem pozostaje przymusowa detencja psychiatryczna. Istotne jest też, że w obu krajach decyzja w przedmiocie zastosowania, uchylenia lub zamiany konkretnego środka zabezpieczającego należy do kompetencji sądu. i choć w Irlandii uprawnienia w procesie orzekania detencji psychiatrycznej należą przede wszystkim do uprawnionego lekarza oraz Komisji Rewizyjnej ds. Zdrowia Psychicznego, to jednak orzeczenie pozostałych środków penalnych należy już do jego dyskrecjonalnego władztwa. Analogicznie więc jak w polskim systemie prawnym sąd może podjąć decyzję o kumulacji orzeczonych środków wobec tego

samemu sprawcy, ale także o ich zmianie lub uchyleniu. co więcej, irlandzki sąd, analogicznie jak polski, nie zawsze uzależnia stosowanie kar czy innych środków reakcji penalnej od wagi przestępstwa, lecz dostosowuje je do indywidualnych właściwości sprawcy.

Oprócz wymienionych podobieństw zaobserwować można także liczne różnice w omawianym obszarze. Kluczową z nich jest to, że regulacje irlandzkich ustaw karnych, w których stypizowane są metody postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym oparte są na całkowicie odmiennych założeniach modelowych niż polskie rozwiązania w tym zakresie przyjęte przez Kodeks karny w art. 93a k.k. Inaczej niż w naszym kraju nie ma zatem zamkniętego katalogu metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym, precyzyjnie sformułowanych zasad ich orzekania, mających zastosowanie zarówno w postępowaniu jurysdykcyjnym, jak i wykonawczym, czy taksatywnie wskazanego katalogu sprawców, wobec których dopuszczalne jest orzeczenie tych instrumentów normatywnych. Oczywiście zjawisko to można różnie oceniać i wyciągać odmienne wnioski dotyczące wad i zalet unormowania w jednym akcie ustawodawczym systematycznie ujętej całości danego zagadnienia. Niemniej jednak należy pamiętać, że w irlandzkim prawie karnym zakres dyskrejonalnej władzy sędziowskiej jest znacznie szerszy niż w Polsce i przy podejmowaniu decyzji dotyczącej zakresu stosowania ochronnych metod postępowania ze sprawcą może on wziąć po uwagę zarówno argumenty prawne, jak i pozaprawne. Takie stanowisko zdeterminowane jest też faktem, że w jurysdykcjach *common law* na ogół z jednej strony mocno akcentuje się centralną rolę sędziego w kształtowaniu prawa i wpływaniu na politykę karną państwa, z drugiej zaś krytycznie ocenia wprowadzanie przez ustawodawcę elementu sztywności i formalizmu do polityki karnej. Następstwem tych przekonań jest to, że stosowanie prawa przyjmuje postać argumentacyjną, w której decyzja jest wynikiem ważenia argumentów i wyboru najlepszej spośród dostępnych alternatyw. Tym samym to sąd jako twórca prawa, przynajmniej w jego wymiarze jednostkowym, a więc każdorazowo na użytek rozpoznawanej przez siebie sprawy, uznaniowo decyduje, czy konieczne jest w większym stopniu skupienie się na retributywnej, kompensacyjnej, wychowawczej czy prewencyjnej funkcji kary.

Następną kwestią stanowiącą o różnicach systemowych w obu krajach jest fakt, że irlandzki ustawodawca nie statuuje wymogu, by w razie orzeczenia metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym sąd w uzasadnieniu ich orzeczenia dowodził, że sięgnięcie po nie w tym akurat konkretnym wypadku było niezbędne, a zastosowanie innych form oddziaływania byłoby niewystarczające. Nie musi dowodzić też, że sprostał wymogom wynikającym z zasady proporcjonalności, dokonywać jakiegokolwiek prognozy kryminologicznej sprawcy czy też przeprowadzać probabilistycznej oceny ewentualnego

dopuszczenia się przez sprawcę nowego czynu zabronionego. Poza detencją psychiatryczną sądy irlandzkie nie są też rozliczane z tego, czy uchyliły zastosowany środek penalny po tym, jak jego stosowanie nie było już konieczne czy nie.

Z komparatystycznego punktu widzenia interesujące jest również to, że polskie środki zabezpieczające mają co do zasady charakter postpenalny i wszystkie, poza przymusową internacją psychiatryczną, która jest orzekana zamiast kary wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych w okolicznościach, o jakich mowa w art. 93g § 1 k.k., są orzekane obok kar i środków karnych. Tymczasem irlandzkie metody postępowania ze sprawcą to na ogół kary o charakterze wolnościowym i z tego też powodu orzekane są jako wyłączny środek reakcji karnej. Postpenalny charakter mają zaś wyłącznie wybrane obowiązki probacyjne oraz nakazy wobec przestępców seksualnych i handlarzy narkotyków. Nie zmienia to jednak faktu, że te pierwsze zawsze mają charakter terminowy, są bowiem orzekane na okres próby, te drugie zaś mogą mieć charakter bezterminowy, jednak w wyraźnie wskazanych przez ustawodawcę przypadkach.

Analiza kształtu normatywnego poszczególnych środków zabezpieczających i metod o charakterze ochronnym pozwala na wyróżnienie następujących podobieństw i różnic między nimi.

Porównanie detencji psychiatrycznej w Polsce i w Irlandii prowadzi do następujących wniosków. Po pierwsze i w polskim, i w irlandzkim porządku prawnym umieszczenie w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym, polegające *in praxi* na rzeczywistym pozbawieniu wolności sprawcy czynu zabronionego lub przestępstwa, stanowi najbardziej ingerencyjną metodę ochrony społeczeństwa przed tą kategorią osób. z tego też powodu i w Polsce, i w Irlandii istnieje dualizm regulacji w obszarze internacji psychiatrycznej. Polega on na tym, że możliwość jej orzeczenia istnieje zarówno na podstawie ustaw o ochronie zdrowia psychicznego, jak i regulacji karnomaterialnych dotyczących zaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych.

Po drugie, wspólne dla ustawodawców karnych obu państw jest unormowanie zawarte w art. 31 § 1 k.k. oraz art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), zgodnie z którym bezprawne zachowanie osoby niepoczytalnej nie jest traktowane jako przestępstwo i nie pociąga za sobą realizacji wobec niej sankcji prawa karnego, lecz dopuszcza możliwość zastosowania zabezpieczającego środka leczniczego w postaci pobytu w ośrodku psychiatrycznym.

Po trzecie, zarówno polski, jak i irlandzki ustawodawca nie określają z góry czasu pobytu w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym, który ma trwać tak długo, jak jest

to konieczne. w obu państwach także brak jest wyraźnie wyodrębnionych ośrodków, w których umieszczani byliby niepełnosprawni intelektualnie sprawcy przestępstw lub czynów zabronionych, tylko są oni kierowani do tych samych placówek co osoby, u których zdiagnozowano chorobę psychiczną. Fakt ten budzi zresztą uzasadnione wątpliwości zarówno wśród polskiej, jak i irlandzkiej doktryny, o ile bowiem choroba psychiczna może być uleczalna lub może nastąpić jej reemisja, o tyle niepełnosprawność intelektualna nie jest jednostką chorobową, lecz nieodwracalnym zaburzeniem psychicznym, które trwa przez całe życie sprawcy. Nie potrzebuje on zatem leczenia psychiatrycznego, a jedynie całodobowej opieki. Biorąc zaś pod uwagę, że celem przymusowej detencji psychiatrycznej nie jest sama izolacja sprawcy, lecz poprawa stanu jego zdrowia na tyle, by możliwy był jego powrót do społeczeństwa, istniejące w obu krajach rozwiązanie normatywne nie wydaje się być właściwe.

Spójnym elementem w Polsce i w Irlandii jest także kontrolowanie procesu wykonawczego detencji psychiatrycznej przez specjalnie w tym celu powołane komisje. w Polsce jest to Komisja Psychiatryczna do spraw Środków Zabezpieczających, w Irlandii zaś Komisja Rewizyjna ds. Zdrowia Psychicznego. Wspólnym zadaniem obu podmiotów jest szeroko rozumiane przestrzeganie praw osób internowanych oraz analiza dostępnej dokumentacji medycznej w celu zakwalifikowania skazanego do właściwej placówki leczniczej lub oddziału psychiatrycznego, wydanie określonej opinii lub dokonanie oceny działalności danego zakładu lub oddziału zamkniętego.

Inaczej przedstawia się natomiast pozostały zakres kompetencji i uprawnień. Już *prima facie* można dostrzec, że rolą polskiej komisji jest sprawowanie nadzoru nad wykonywaniem wszystkich środków zabezpieczających, irlandzkiej zaś jedynie nad detencją psychiatryczną. Po drugie zadania irlandzkiej Komisji Rewizyjnej skoncentrowane są przede wszystkim na dokonywaniu analizy dokumentów oraz wzywaniu pacjentów detencyjnych albo innych osób na przesłuchania. Irlandzki ustawodawca odmiennie więc niż polski nie przewiduje możliwości przeprowadzania wizytacji i oceny zakładów zamkniętych. w praktyce jednak zasadnicza odmienność sprowadza się do faktu, że irlandzki organ jest w pełni niezależny w podejmowaniu swych decyzji dotyczących m.in.: zasadności trwania dalszej izolacji sprawcy czynu zabronionego oraz weryfikowania jej skuteczności nie rzadziej niż co 6 miesięcy. Działalność polskiego organu ma natomiast przede wszystkim charakter pomocniczy i subsydiarny wobec decyzji sądu.

Kolejna różnica dotycząca sposobu uregulowania przymusowej internacji psychiatrycznej w obu państwach sprowadza się do tego, że w Polsce kategoria sprawców,

którzy mogą być jej poddani, jest znacznie szersza niż w Irlandii. Obejmuje ona bowiem zarówno niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, sprawców przestępstw z poczytalnością ograniczoną w stopniu znacznym oraz sprawców, którzy popełnili taksatywnie wyliczone przestępstwa w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Tymczasem w Irlandii ten środek ochronny może być orzekany jedynie wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych cierpiących na zaburzenia psychiczne w rozumieniu ustawy o zdrowiu psychicznym z 2001 r. i wymagających opieki stacjonarnej lub leczenia w wyznaczonym ośrodku.

Następna różnica dotyczy faktu, że w Irlandii w stosunku do osób, które dokonały czynu zabronionego w stanie zniesionej poczytalności określonej w art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*), w zasadzie nie ma możliwości orzeczenia innego środka ochronnego jak przymusowa internacja sądowo-psychiatryczna, która wyłącznie w wyjątkowych sytuacjach może być decyzją Komisji Rewizyjnej ds. Zdrowia Psychicznego zamieniona na leczenie ambulatoryjne lub bliżej niedookreślony nadzór. Mimo tego, jak już było powiedziane, sąd nie ma jednak obowiązku weryfikowania, czy z uwagi na istniejący stan zdrowia sprawcy, jak i okoliczności przeszłe, obecne i przyszłe istnieje wysokie prawdopodobieństwo ponownego popełnienia czynu zabronionego o wysokim stopniu społecznej szkodliwości. Tym bardziej też nie ma obowiązku ustalania, czy prawdopodobieństwo jego ewentualnego popełnienia może zostać zredukowane w efekcie leczenia ambulatoryjnego, a nie poprzez zastosowanie przymusowego umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym.

Relevantnym dla omawianego problemu zagadnieniem jest także i to, że w naszym kraju o przymusowym orzeczeniu pobytu w szpitalu psychiatrycznym i długości jego trwania każdorazowo decyduje sąd, w Irlandii zaś, mimo iż to sąd umieszcza sprawcę w tzw. wyznaczonym ośrodku, to jednak o jego pobycie w nim *in praxi* decyduje zatwierdzony lekarz. to do jego kompetencji bowiem należy poinformowanie sądu, czy skierowany do placówki medycznej oskarżony cierpi na zaburzenia psychiczne, o których ustawodawca wspomina na gruncie art. 1 ustawy o zdrowiu psychicznym z 2001 r. oraz czy wymaga opieki stacjonarnej lub leczenia w wyznaczonym ośrodku. On też wreszcie wypowiada się w przedmiocie ewentualnego przedłużenia pobytu tego sprawcy w szpitalu psychiatrycznym.

Nadto, mimo iż w obu krajach systematyczna kontrola nad potrzebą dalszego wykonywania detencji przeprowadzana jest nie rzadziej niż co 6 miesięcy, to jednak dane dotyczące stanu zdrowia sprawcy oraz postępów w jego leczeniu i terapii przekazywane

są do innych podmiotów: w Polsce do sądu, w Irlandii zaś do Komisji Rewizyjnej ds. Zdrowia Psychicznego, która w razie potrzeby przeprowadza rozprawę rewizyjną.

Tytułem uzupełnienia warto dodać, że choć w naszym kraju ustawodawca karny nie formułuje przesłanek zwolnienia sprawcy z detencji, to jednak z zasady niezbędności jej orzekania jednoznacznie wynika, że zwolnienie to jest obligatoryjne, gdy dalsze pozostawanie w zakładzie nie jest konieczne. w praktyce oznacza to, że warunkiem podjęcia decyzji o uchyleniu detencji psychiatrycznej nie musi być pełne wyzdrowienie pacjenta detencyjnego, lecz taka poprawa stanu jego zdrowia, która powoduje, że prawdopodobieństwo popełnienia przez niego czynu o znacznej społecznej szkodliwości w związku z chorobą psychiczną lub upośledzeniem umysłowym przestało być wysokie. Zakończenie przymusowego pobytu w szpitalu psychiatrycznym może także zostać zakończone z powodów innych niż związane ze zdrowiem psychicznym sprawcy. *Ad exemplum* w przypadku, gdy u internowanego doszło do tak znacznego pogorszenia stanu zdrowia fizycznego, że uniemożliwia mu to ponowne popełnienie czynu zabronionego.

Tymczasem w Irlandii, mimo iż sądy na żadnym etapie nie są zobowiązane do przeprowadzania opinii na temat prognozy popełnienia czynu zabronionego w przyszłości, to jednak diagnoza aktualnego stanu zdrowia internowanego nie powinna pozostawiać wątpliwości, że doszło u niego do pełnego wyzdrowienia. co więcej studium uzasadnień niektórych wyroków pozwala stwierdzić, że w praktyce orzeczniczej pojawiały się i takie sytuacje, w których mimo faktu, że stan pacjenta detencyjnego uległ tak znaczącej poprawie, że od lat nie przyjmował już leków ani nie podlegał dalszej terapii, to sądy i tak nie orzekały jego zwolnienia.

And last but not least w naszym kraju o wyborze szpitala psychiatrycznego i stosowanym w nim poziomie zabezpieczeń decyduje sąd, w Irlandii zaś, mimo iż ustawodawca karny również przyznaje sądowi tego typu uprawnienie, to jednak z uwagi na fakt, że w całym kraju jest wyłącznie jeden Centralny Szpital Psychiatryczny, w praktyce uprawnienie to ma w dużej mierze charakter fikcyjny.

Porównanie polskich i irlandzkich przepisów dotyczących dozoru elektronicznego jako instrumentu prawnego pełniącego funkcje ochronne pozwala dostrzec szereg znaczących odmienności w zakresie jego ukształtowania. Dotyczą one zarówno jego kształtu prawnego, jak i zakresu stosowania tej instytucji.

W Polsce stanowi on jeden z wolnościowych środków zabezpieczających i polega na obowiązku sprawowania za pomocą urządzeń technicznych, w tym noszonego nadajnika, nieprzerwanej kontroli. w Irlandii z kolei objęcie skazanego monitoringiem dozoru

elektronicznego (*Electronic Monitoring* – EM) jako środkiem służącym kontroli zachowania się i lokalizacji skazanych i/lub oskarżonych nie stanowi samoistnej instytucji penalnej, lecz pełni funkcję subsydiarną wobec innych rozwiązań prawnokarnych.

Po drugie w zakresie ustawodawstwa krajowego przepisy regulujące przedmiotową instytucję są obszerne i dokładne, o czym świadczy wydzielenie dla tych norm odrębnego rozdziału VIIa w Kodeksie karnym wykonawczym. w konsekwencji polski ustawodawca normuje, na czym polegają poszczególne formy kontroli zachowania skazanego przy użyciu środków technicznych (tj. dozór stacjonarny, mobilny, zbliżeniowy), warunki, które muszą być spełnione do ich orzeczenia, jak i środki techniczne służące do ich wykonywania. w Irlandii zaś, mimo że dozór elektroniczny także może mieć zastosowanie jako narzędzie dozoru postpenitencjarnego nad przestępcami seksualnymi czy handlarzami narkotyków, element systemu ochrony ofiar przestępstw lub środek probacyjny, to jednak ustawodawca w żaden sposób nie precyzuje jego zakresu. Taki stan prawny oddaje *nomen omen* preferencje irlandzkiego ustawodawcy, który wielokrotnie dawał wyraz przekonaniom m.in. na temat braku korelacji pomiędzy zastosowaniem dozoru elektronicznego a ograniczeniem poziomu przestępczości.

Porównanie funkcjonowania wolnościowych środków zabezpieczających i irlandzkich środków probacyjnych prowadzi do następujących wniosków.

Po pierwsze oba instrumenty normatywne z uwagi na swój postdeliktualny charakter są adresowane do osób, które przekroczyły prawo i mogą zagrazać bezpieczeństwu innych ludzi. Ich zastosowanie może zatem umożliwić sprawowanie nadzoru nad skazanymi, a zarazem stanowić utrwalenie lub kontynuację reedukacji rozpoczętej zamiast odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności lub w trakcie jej wykonywania. Po drugie zaś środki zabezpieczające i środki probacyjne mogą stanowić istotny składnik działań w zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości, gdyż służą one wzmocnieniu zabiegów wychowawczych, a przede wszystkim gotowości do życia zgodnego z porządkiem prawnym.

Jako przykład znaczących odmienności w zakresie ukształtowania obu charakteryzowanych instytucji należy w pierwszej kolejności wskazać, że środki probacyjne mimo swego wolnościowego charakteru są karą, ta zaś zawsze jest prawnym skutkiem przestępstwa. Natomiast środki zabezpieczające są pozbawione jakichkolwiek elementów o charakterze odwetowym i realizują jedynie prewencyjne cele, znajdujące swe uzasadnienie w niebezpieczeństwie stwarzanym przez sprawcę dla społeczeństwa, a nie w jego winie. Kolejna odmienność związana jest z faktem, że środki probacyjne są ograniczone czasowo,

co realizuje funkcję gwarancyjną prawa karnego, a czego nie ma w przypadku środków zabezpieczających.

Z całą mocą należy również podkreślić, że analizowane środki represji są dolegliwościami karnymi innego typu, z założenia bowiem służą innym celom. Środki probacyjne – rehabilitacji i wychowaniu sprawcy, z tego też powodu przewidują one okres próby i uzależniają skutki prawne od jej przebiegu. od skazanego oczekuje się zatem poprawy i nienaganego zachowania, natomiast ochrona społeczeństwa stanowi cel bardziej odległy. Absolutnie zaś prymarnym celem środków zabezpieczających jest zabezpieczenie społeczeństwa przed działaniem sprawcy, wtórnym zaś jego wychowanie lub wyleczenie.

Obrazu tego dopełniają również odmienne przesłanki orzekania obu rodzaju środków. Te pierwsze adresowane są do sprawców winnych popełnienia przestępstwa, jednak z uwagi na istniejące cechy osobowe i pozytywną, dodatnią prognozę sąd odstępuje z orzeczenia kary pozbawienia wolności na rzecz zawieszenia orzeczenia kary, nałożenia na sprawcę obowiązków, oznaczenia okresu próby oraz poddania go dozorowi kuratora. Przesłanką warunkującą powyższe działanie jest więc przekonanie sądu podejmującego decyzję, że sprawca mimo pozostania na wolności nie popełni nowego przestępstwa.

Podstawową przesłanką stosowania środków zabezpieczających jest natomiast poziom niebezpieczeństwa sprawcy, mierzony stopniem prawdopodobieństwa ponownego popełnienia czynu zabronionego. Ujmując rzecz krócej i prościej, ich orzeczenie w ujęciu formalnoprawnym uznaje się za celowe jedynie wówczas, gdy sąd na podstawie oceny cech osobistych sprawcy dochodzi do wniosku, że istnieje wysokie prawdopodobieństwo, niekiedy nawet graniczące z pewnością, że skazany nie będzie przestrzegał porządku prawnego i popełni nowe przestępstwo lub czyn zabroniony.

Wreszcie to, co jest całkiem odmienne od polskich rozwiązań normatywnych, to fakt, że zarówno terapia, jak i terapia uzależnień, które w naszym systemie prawnym orzekane są jako środki zabezpieczające, w Irlandii stanowią wyłącznie jedno z wielu form środków o charakterze wychowawczo-profilaktycznym i są one wykonywane w ramach środka probacyjnego. Dalszym następstwem tego stanu rzeczy jest, że wszelkie szczególne środki lecznicze lub rehabilitacyjne mają w Irlandii charakter dobrowolny i stanowią przykład oferty dla skazanego, a nie obowiązku, któremu zobowiązany jest się poddać.

Porównanie funkcjonowania administracyjnych środków zabezpieczających oraz irlandzkich terminowych obowiązków i zakazów o charakterze ochronnym pozwala na dostrzeżenie zarówno pewnych podobieństw, jak i różnic między nimi.

Wspólne dla ustawodawców karnych obu państw jest to, że i jedno, i drugie środki oddziaływania na sprawców czynów inkryminowanych umożliwiają pozbawienie ich określonych uprawnień. Mogą być przy tym wymierzane jako samoistne lub kumulatywnie. Spójnym elementem w obu ustawach jest też ich zbliżony zakres podmiotowy oraz fakt, że ich celem nie jest leczenie lub edukowanie sprawców, lecz zapobieżenie niewłaściwemu korzystaniu przez nich z posiadanych uprawnień.

Różnice między polskimi a irlandzkimi uregulowaniami polegają z kolei na tym, że w naszym kraju dolegliwości karne tego typu mogą zostać orzeczone wyłącznie wobec sprawcy niepoczytalnego, w stosunku do którego nie może zapaść wyrok skazujący. w Irlandii zaś sąd może je orzec wobec wszystkich, tj. zaburzonych lub niezaburzonych sprawców przestępstw i czynów zabronionych. Pod tym względem też znacznie bliżej im zatem do polskich środków karnych niż administracyjnych środków zabezpieczających. Świadczy o tym także fakt, że mogą być one orzekane wyłącznie na czas określony.

Dopełnieniem rozważań nad środkami zabezpieczającymi i metodami postępowania ze sprawcą była analiza szczegółowych celów badawczych. Dla lepszego zrozumienia tytułowego zagadnienia konieczne było w pierwszej kolejności zbadanie uwarunkowań wewnętrznych oraz różnic w obu narodowych porządkach prawnych. w związku z tym za uzasadnione uznano rozpatrzenie wątpliwości związanych z tym, czy istnieją fundamentalne różnice między polskim a irlandzkim systemem prawnym.

Zasadne było też ustalenie, czy istniejące w obu krajach rozwiązania normatywne pozwalają na zabezpieczenie społeczeństwa przed niebezpieczeństwem sprawcy.

Kolejnymi celami badawczymi było ustalenie:

- 1) jaki jest zakres podmiotowy polskich i irlandzkich prewencyjnych środków penalnych, a jaki kar o charakterze odwetowym?
- 2) jakie zaburzenia psychiczne u sprawców czynów zabronionych lub przestępstw pozwalają na zastosowanie wobec nich środków o charakterze terapeutycznym lub izolacyjnym?

Porównanie organizacji i funkcjonowania polskiego i irlandzkiego systemu prawnego prowadzi do wniosku, że z uwagi na odmienne doświadczenia historyczne i sposób, w jaki doświadczenia te ukształtowały oba kraje, należą one do odmiennych rodzin prawnych. Polska należy do kontynentalnego porządku prawa stanowionego, w którym obowiązuje całkowite rozdzielenie działalności prawotwórczej od działalności stosowania prawa. Oznacza to, że prawo nie jest tworzone na sali sądowej, a tym samym orzeczenie, które zostało wydane przez sąd w określonej sprawie, nie wiąże innego sądu przy wydawaniu

orzeczenia w sprawie późniejszej, w której pojawia się tożsama lub zbliżona podstawa prawna sporu.

Irlandię zalicza się do systemu prawnego anglosaskiego, niemniej jednak równolegle posiada on też pewne cechy hybrydy prawnej. Specyfika tego systemu opiera się więc na współistnieniu elementów obu porządków normatywnych, tj. *common law* i *statue law*, z wyraźnie jednak dostrzegalną przewagą tego drugiego. do głównych cech irlandzkiego systemu prawnego należą więc z jednej strony obowiązywanie spisanej konstytucji, sądowy obowiązek kontroli zgodności stanowionego prawa z jej treścią, jednolity system sądowy, pozostałość normatywnych wpływów celtyckich i iryjskich, tworzenie precedensów na podstawie norm abstrakcyjno-generalnych oraz funkcjonowanie własnych instytucji ustawodawczych takich jak *Dáil Éireann* czy *Seanad Éireann*. z drugiej zaś istnienie ławy przysięgłych, obowiązywanie instytucji precedensu prawnie wiążącego, kształtowanie się norm prawnych nie tylko w drodze działalności legislacyjnej parlamentu, ale i w drodze zwyczajowej oraz wyraźnie zauważalna w prawie stanowionym mieszanka wpływów amerykańskich i brytyjskich.

Kolejny przykład znaczących odmienności dotyczy systemu źródeł prawa powszechnie obowiązującego. w naszym porządku prawnym ma on charakter zamknięty i hierarchiczny, co wynika *explicite* z art. 87 Konstytucji RP. Zgodnie z jego treścią do kategorii tej należą: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia oraz na obszarze działania organów, które je ustanowiły – akty prawa miejscowego. w Irlandii ustawodawca konstytucyjny nie formuje katalogu źródeł prawa, a jego wyróżnienia dokonuje jedynie doktryna i judykatura. na tej podstawie wymienia się: spisaną Konstytucję z 1937 r., prawo stanowione, orzeczenia sądowe, prawo unijne oraz prawo międzynarodowe.

W kontekście powyższego uzupełniająco należy jeszcze dodać, że zupełnie inaczej wygląda też kwestia systematyzacji ustawodawstwa karnego. Otóż w naszym kraju regulacje prawnokarne są co do zasady uporządkowanym zbiorem przepisów prawnych zgrupowanych w jednym akcie normatywnym zwanym kodeksem. w praktyce oznacza to, że w ramach jednej ustawy, stanowiącej podstawowe źródło prawa karnego, sformułowane są cechy przestępstwa, zasady odpowiedzialności za nie, zasady wymiaru kary, przedawniania odpowiedzialności karnej czy katalog kar i innych środków penalnych etc. w ramach tego samego aktu normatywnego polski ustawodawca w części szczególnej określa poszczególne rodzaje przestępstw, zaś w części wojskowej formuje przepisy i zasady dotyczące odpowiedzialności karnej żołnierzy.

Tymczasem w Irlandii jednolity zbiór przepisów prawa karnego nie istnieje. Odmienne też niż w naszym kraju przepisy o charakterze karnym mogą być zawarte nie tylko w statutach jako aktach legislacji pierwotnej, ale również w aktach legislacji delegowanej oraz w orzeczeniach sędziów, także angielskich i brytyjskich. w rezultacie w kraju tym występuje niosący za sobą szereg komplikacji dualizm i podział na przestępstwa prawa precedensowego (*common law offences*) i przestępstwa ustawowe (*statutory offences*). Osobną kwestią pozostaje również i to, że tzw. zasady ogólne, identycznie zresztą jak w doktrynie anglosaskiej, nie są zdefiniowane w żadnej ustawie, lecz są wyłącznie wynikiem wykształcenia się w Irlandii takiej, a nie innej praktyki sądowej. Dodatkowo brak kodyfikacji prawa karnego, a w konsekwencji i części ogólnej kodeksu sprawia, że znalezienie jasnego i spójnego zbioru podstawowych zasad odpowiedzialności karnej często jawi się jako niezmiernie trudne. Dodatkowym źródłem komplikacji jest fakt, że część z istniejących regulacji karnych jest nie tylko bardzo stara, przez co mało dostosowana do współczesnych realiów życia, ale także wprost zaczerpnięta z Wielkiej Brytanii.

W kontekście podjętej problematyki odnotować także należy, że w obu krajach orzeczenia sądowe pełnią inną rolę. w Irlandii, tak jak i w innych jurysdykcjach *common law*, zasady wyprowadzane z systemu precedensów sądowych stanowią ważne źródło prawa i mają znaczenie prawotwórcze. Dodatkowo z uwagi na obowiązywanie zasady precedensu prawnie wiążącego wyrażona w wyroku *ratio decidendi* staje się regułą mającą zastosowanie w kolejnych konkretnych sprawach, uważaną za źródło obowiązującego prawa, której nieprzestrzeganie równoznaczne jest naruszeniu tego prawa.

Tymczasem w Polsce z uwagi na jednoznaczne ustalenie w art. 87 Konstytucji RP, co jest źródłem prawa i braku w tym wykazie orzecznictwa, wyroki sądowe nie stanowią źródła prawa, choć niewątpliwie mogą one wywierać pośredni wpływ na jego kształt. Po drugie zaś brak jest prawnego obowiązku wzorowania się na poprzednio podjętych decyzjach sądowych, co *in praxi* oznacza możliwość każdorazowego rozstrzygnięcia identycznych lub podobnych kwestii prawnych w sposób odmienny.

W kontekście podjętej problematyki odnotować należy, że w Irlandii występuje nieznanie praktycznie w naszym kraju zjawisko polegające na tzw. kosmopolityzacji tudzież przepuszczalności prawa, a więc na odwoływaniu się przez irlandzkich sędziów nie tylko do uwarunkowań prawa krajowego, ale także do obcych, zazwyczaj brytyjskich rozstrzygnięć jurysdykcyjnych. w praktyce oznacza to, że irlandzka judykatura na poparcie słuszności swego rozstrzygnięcia celowo przytacza angielskie lub brytyjskie orzeczenie

Z analizy ustrojowych aktów prawnych wynika, że choć polski i irlandzki proces karny opierają się na tożsamych rygorach proceduralnych, to jednak ich realizacja odbywa się przy wykorzystaniu innych koncepcji procesowych. w Polsce przyjmuje on model mieszany, czyli kontradiktoryjno-inkwizycyjny, w Irlandii zaś niemal wyłącznie kontradiktoryjny. Następstwem tego jest fakt, że choć w naszym kraju w trakcie postępowania sądowego także dochodzi do sporu między oskarżycielem publicznym a oskarżonym, a całokształt materiału dowodowego również ocenia niezawisły sąd, to jednak ten ostatni posiada również pełną inicjatywę dowodową i ma możliwość przeprowadzania dowodów z urzędu w każdym wypadku, gdy jest to niezbędne do wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy. Tymczasem w Irlandii proces jest w ogromnej mierze kontradiktoryjny, co oznacza, że spór to starcie równouprawnionych stron, rozstrzygany przez bezstronnego arbitra, którym jest niezawisły sąd.

Ostatnia różnica w obszarze struktury polskiego i irlandzkiego procesu karnego dotyczy sposobu realizacji wymiaru sprawiedliwości przy udziale czynnika społecznego. w naszym kraju ma ona charakter jednolity w sensie jurystycznym co oznacza, że wszyscy członkowie organu, a więc zarówno sędzia zawodowy, jak i ławnicy, wspólnie i na równych prawach decydują o kwestiach podlegających rozstrzygnięciu.

W Irlandii natomiast charakter ten jest niejednolity i polega na tym, że pewne kwestie podlegają rozstrzygnięciu sądu, inne natomiast przysięgłych. w kraju tym ława przysięgłych cieszy się wielkim zaufaniem obywateli, co związane jest z przekonaniem, że wyroki winny być nie tylko zgodne z obowiązującym prawem, ale też sprawiedliwe w odbiorze opinii publicznej. Istnieje przy tym dość powszechny pogląd, że jej udział w procesie karnym nie tylko gwarantuje większą niezależność orzeczniczą, ale ma też fundamentalny charakter z punktu widzenia ochrony praw i wolności obywatelskich.

Analiza, wobec jakiej kategorii sprawców polski i irlandzki ustawodawca stosują prewencyjne środki penalne, a wobec jakich kary o odwetowym charakterze oraz jakie zaburzenia psychiczne u sprawców czynów zabronionych lub przestępstw umożliwiają zastosowanie wobec nich środków o charakterze terapeutycznym lub izolacyjnym, pozwala na stwierdzenie, że w Polsce katalog sprawców, wobec których można orzec środki zabezpieczające, ma charakter zamknięty i obejmuje:

- 1) osoby niepoczytalne i poczytalne w stopniu znacznie ograniczonym, które w tym stanie dopuściły się czynów zabronionych i przestępstw (art. 93c pkt 1 i 2 k.k.);
- 2) sprawców poważnych przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych (art. 93c pkt 3 k.k.);

3) sprawców umyślnych przestępstw stypizowanych w rozdziałach XIX, XXIII, XXV lub XXVI i godzących w takie przedmioty ochrony jak życie, zdrowie, wolność, wolność seksualna i obyczajność, a także rodzina i opieka, popełnione w związku z zaburzeniem osobowości o takim charakterze lub nasileniu, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia (art. 93c pkt 4 k.k.) oraz

4) sprawców popełniających przestępstwa w związku z uzależnieniem od alkoholu, środka odurzającego lub innego podobnie działającego środka (art. 93c pkt 5 k.k.).

Wnosząc a *contrario*, w przypadku sprawców niecierpiących na ww. zaburzenia sąd musi sięgnąć po inny rodzaj środków reakcji karnej niż środki zabezpieczające. Ich pozostały katalog obejmuje: kary, przepadek, środki kompensacyjne, środki probacyjne i środki karne. co więcej, w myśl zasady konieczności (art. 93b § 1 i 2 k.k.) orzeczenie środka zabezpieczającego nie jest możliwe także wtedy, gdy sprawca co prawda cierpi na ww. zaburzenia psychiczne, jednak jego orzeczenie nie jest konieczne, aby zapobiec ponownemu popełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego. Równolegle zastosowanie ma także zasada subsydiarności polegająca na nieorzekaniu środków zabezpieczających wówczas, gdy inne środki prawne określone w Kodeksie karnym lub orzeczone na podstawie innych ustaw są wystarczające dla zapewnienia ochrony porządku prawnego. Tytułem przykładu warto dodać, że obecność zaburzeń psychicznych u skazanego nie wyklucza istnienia poczytalności, a tym samym niekoniecznie niweczy możliwość odbywania przez niego kary pozbawienia wolności. Ustawodawca w art. 96 § 1 k.k.w. stanowi bowiem, że karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym mogą także odbywać skazani wykazujący objawy niepsychotycznych zaburzeń psychicznych.

W irlandzkim ustawodawstwie, mimo iż nie wyróżnia się osobnych środków reakcji penalnych dla zaburzonych sprawców czynów zabronionych lub przestępstw, podobnie jak nie formułuje się żadnych zasad ich orzekania, to jednak tak jak w polskim systemie karnym można wyszczególnić cztery kategorie sprawców czynów zabronionych i przestępstw, u których występują różnego rodzaju zakłócenia czynności psychicznych, choroby psychiczne albo upośledzenie umysłowe i w stosunku do których dopuszczalne jest orzeczenie metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym. Obejmują one:

1) niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych, w stosunku do których możliwe jest orzeczenie bezterminowej detencji psychiatrycznej (art. 5 ust. 1 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. – *Criminal Law (Insanity) Act*, 2006). w kontekście podjętej problematyki odnotować należy, że choć uprzednie popełnienie czynu zabronionego oraz

skazanie jest co prawda niezbędne, aby można było zastosować wobec sprawcy przymusową detencję psychiatryczną, to jednak ww. ustawie z 2006 r. ustawodawca nie statuuje wymogu istnienia aktualnego stanu zagrożenia oraz wysokiego prawdopodobieństwa, że sprawca może w przyszłości popełnić kolejny czyn zabroniony. Innymi słowy dla zastosowania tego środka ochronnego w ocenie ustawodawcy w pełni wystraszające jest jedynie samo domniemanie niebezpieczeństwa związanego z osobą sprawcy i potwierdzonego wyłącznie popełnionym w przeszłości czynem;

2) sprawców przestępstw seksualnych (art. 16 ust. 2 ustawy o przestępcach seksualnych z 2001 r. – *Sexual Offenders Act, 2001*) oraz osób wprowadzających do obrotu środki odurzające (art. 89 ust. 1 oraz art. 86 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 2006 r. – *Criminal Justice Act, 2006*). Przesłanką zastosowania wobec tych kategorii sprawców postpenalnych środków nadzoru jest zagrożenie, jakie mogą oni stanowić dla społeczeństwa także po opuszczeniu zakładu karnego;

3) zaburzonych sprawcy przestępstw, u których jednak natężenie tych zaburzeń nie jest tak znaczące, by konieczne było uznanie ich za niepoczytalnych. Podstawą zastosowania tych środków normatywnych może być także upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim i związane z tym zaburzenia w zakresie funkcjonowania poznawczego, niedojrzałość emocjonalna, uzależnienie od substancji psychoaktywnych, upośledzona, choć niewykluczona zdolność do racjonalnej oceny rzeczywistości, zaburzona zdolność do komunikowania się czy problemy w zaspakajaniu codziennych potrzeb życiowych. Zabezpieczeniu społeczeństwa przed zagrożeniem porządku prawnego, powodowanym przez ww. sprawców, może służyć szeroko rozumiany nadzór ochronny oraz środki o charakterze terapeutycznym i leczniczym. Rolą omawianych środków reakcji na czyn zabroniony jest też dodatkowe oddziaływanie resocjalizacyjne (art. 1 ust. 1 i 2 ustawy o obowiązkach probacyjnych wobec sprawców przestępstw z 1907 r. Warto w tym miejscu dodać, że na mocy tej ustawy irlandzkiemu sądowi został przyznany znaczny zakres elastyczności, swobody i dyskrecjonalności w kształtowaniu okresu próby. to z kolei pozwala mu na dostosowanie postaci obowiązku probacyjnego do osoby skazanego i uwzględnienia wszelkich jego zaburzeń psychicznych;

4) różnorodnych sprawców przestępstw, wobec których istnieje możliwość orzeczenia terminowych obowiązków, zakazów pełnienia funkcji publicznych czy ograniczenia w obszarze korzystania z dotychczasowych uprawnień. Zasądzone środki penalne pełnią na ogół uzupełniającą, względem kary zasadniczej, dolegliwość nałożoną na sprawcę przestępstwa.

Podsumowując, z postępowania badawczego dotyczącego tego, czy istniejące w Irlandii i w Polsce środki reakcji penalnej pozwalają na zabezpieczenie społeczeństwa przed niebezpieczeństwem sprawcy, wynika że obaj ustawodawcy dostrzegli konieczność ustawowej ingerencji, której celem jest zabezpieczenie społeczeństwa przed szczególnie niebezpiecznymi sprawcami czynów zabronionych lub przestępstw. w tym też celu w obu państwach stworzono takie mechanizmy prawne, które umożliwiają zarówno kontrolę tych sprawców, którzy z racji charakteru stwierdzonych zaburzeń psychicznych nie mogą zostać poddani karze, jak i tych, którzy zakończyli jej wykonywanie, niemniej jednak nadal stanowią poważne zagrożenie dla dóbr chronionych prawem. w obu krajach też poza przymusową detencją psychiatryczną istnieje dość bogaty katalog środków resocjalizacyjno-ochronnych, leczniczych i administracyjnych pozwalających na ograniczenie zagrożenia życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób ze strony osoby stwarzającej zagrożenie. Tytułem przykładu_wspomnieć należy, że obaj ustawodawcy przewidują możliwość orzeczenia dozoru elektronicznego, przeprowadzenia terapii farmakologicznej lub psychoterapii, zmierzających do zapobieżenia ponownemu popełnieniu przestępstwa, leczenia uzależnień czy zastosowanie administracyjnych nakazów i zakazów, których celem jest zabezpieczenie przed niepożądanymi zachowaniami sprawcy. Odmienność polega jednak na tym, że polski ustawodawca z uwagi na obowiązującą koncepcję dwutorowości prawa karnego czyni to przy pomocy wyraźnie wyodrębnionych środków reakcji społecznej na czyny zabronione pod groźbą kary. Irlandzki z kolei wyróżnia poszczególne kategorie w ramach przymusowej detencji psychiatrycznej i istniejących kar wolnościowych. i jedno, i drugie także stanowią formę zabezpieczenia społeczeństwa przed niebezpieczeństwem, które grozi ze strony określonej kategorii sprawców.

Powyższe nie oznacza jednak, że nie jest celowe poczynienie pod adresem ustawodawców kilku uwag na rzecz usprawnienia obowiązujących regulacji w tym obszarze.

I tak w przypadku polskich przepisów prawnych interwencji ustawodawcy wymagałoby zdaniem autorki usankcjonowanie możliwości zamiany orzeczonych, wolnościowych środków_zabezpieczających na umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym. z uwagi na dualistyczny charakter przymusowej detencji psychiatrycznej możliwość skorygowania orzeczenia w taki sposób byłaby uzasadniona na przykład wtedy, gdy leczenie psychiatryczne w warunkach wolnościowych nie przynosiłoby odpowiednich rezultatów, zaś istniejące zaburzenia psychiczne okazywałyby się na tyle poważne, że bez przymusowego leczenia w warunkach stacjonarnych życie lub zdrowie sprawcy mogłoby być zagrożone. Dopuszczalność zastosowania środka zabezpieczającego o charakterze izolacyjnym mogłaby

zachodzić także i wtedy, gdy zastosowanie wobec niego wolnościowych środków zabezpieczających nie przynosiłoby właściwych efektów resocjalizacyjnych czy terapeutycznych i konieczne byłoby wzmocnienie siły ich oddziaływania.

Uzasadnionym byłoby też wprowadzenie wzorem ustawodawcy irlandzkiego instytucji przerwy w wykonywaniu internacji, przepustki dla internowanych sprawców czynów zabronionych lub przestępstw, warunkowego zawieszenia wykonania pobytu w zakładzie psychiatrycznym oraz warunkowego zwolnienia z niego. Tego typu rozwiązania mogłyby mieć zastosowanie m.in. wtedy, gdy ze względów rodzinnych lub zdrowotnych przerwa lub przepustka byłaby uzasadniona. Można by je stosować również wtedy, gdy chorobowe przyczyny niepoczytalności *tempore criminis* uległy osłabieniu i zasadne byłoby praktyczne zweryfikowanie, czy poprawa stanu zdrowia psychicznego detenta rzeczywiście umożliwi mu funkcjonowanie w społeczeństwie. Regulacja ta umożliwiłaby też w znacznie większym stopniu niż obecnie rzeczywiste utrzymywanie przez internowanego kontaktów z osobami bliskimi⁸¹⁸.

Zastrzeżenia budzi też obowiązek dokonywania przez sąd predykcji kryminalnej, czyli określania stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić w przyszłości przy jednoczesnym typowaniu prawdopodobieństwa jego popełnienia w przyszłości. w opinii autorki ani ryzyko powrotności do przestępstwa, ani stopień społecznej szkodliwości przyszłych czynów nie dadzą się obiektywnie obliczyć, oceniać bowiem można wyłącznie aktualne zagrożenia.

Polski ustawodawca powinien też rozważyć, czy wdrożenie przymusowego postępowania leczniczego i terapeutycznego w formie środków zabezpieczających jest uzasadnione ze względów utylitarnych. w opinii autorki bardziej racjonalne byłoby bowiem zaliczenie terapii i terapii uzależnień do środków probacyjnych i tak jak w Irlandii uczynienie z nich formy oferty dla skazanego zamiast obowiązku.

Godnym rozważenia byłby też pomysł, czy wzorem ustawodawcy irlandzkiego nie należałoby powołać dodatkowego centralnego organu opiniodawczego, do zadań którego należałoby wyłącznie sprawowanie szeroko rozumianej kontroli nad odbywaniem przymusowej detencji psychiatrycznej.

Uwagi pod adresem ustawodawcy irlandzkiego są znacznie liczniejsze i obszerniejsze, dotyczą one bowiem nie tylko samych metod postępowania ze sprawcą, lecz podjęcia systemowych prac nad gruntowną reformą całej irlandzkiej materii karnej. Rozległe

⁸¹⁸ J. Ciechorski, *Przegląd orzecznictwa w sprawach środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zamkniętym zakładzie psychiatrycznym*, „Przegląd Prawa Medycznego” 2022/2 (10), s. 93.

propozycje zmian winny więc zdaniem autorki obejmować m.in.: kodyfikację prawa karnego *sensu largo*, zreformowanie procedury karnej, osłabienie roli sądu ławniczego jako formy udziału społeczeństwa w realizacji wymiaru sprawiedliwości, stworzenie zamkniętego katalogu źródeł prawa w konstytucji, wyodrębnienie w ramach istniejących środków reakcji penalnej środków zabezpieczających i stworzenie enumeratywnego katalogu zasad ich orzekania, sformułowanie taksatywnego katalogu sprawców, wobec których mogą być orzeczone, doprecyzowanie warunków orzekania przymusowej detencji psychiatrycznej oraz rozszerzenie kompetencji sądu w tym zakresie.

Przechodząc do szczegółów, w pierwszej kolejności należy zauważyć, że przeprowadzane przez irlandzki *Oireachtas* innowacje i reformy nie są ani regularne, ani konsekwentne, zaś organ ten ma skłonność do trwania w bierności legislacyjnej⁸¹⁹. Owa bierność wielokrotnie zaś miała prowadzić do sytuacji, w których tzw. sądy wyższe (*high courts*) zmuszone były regulować określone zagadnienia w formie orzeczeń, by nie dopuścić w ten sposób do powstawania luk w prawie. Akademickim przykładem obrazującym ten problem jest ósma poprawka do Konstytucji z 1983 r., nowelizująca art. 40 i dopuszczająca możliwość przeprowadzenia aborcji poza granicami kraju, którą irlandzki parlament uchwalił w formie ustawy dopiero 12 lat później. do tego zaś czasu to rolę irlandzkiego Sądu Najwyższego było rozstrzyganie o zgodności z Konstytucją wyroków sądów niższych instancji⁸²⁰.

Dla pełniejszego zilustrowania tego problemu warto też przytoczyć orzeczenie w sprawie Norris przeciwko Attorney General z 1984 r., w którym irlandzki Sąd Najwyższy uznał, że penalizowanie przez krajowego prawodawcę homoseksualnych stosunków jest nie tylko sprzeczne z irlandzką konstytucją, ale i podpisaną przez Irlandię Konwencją o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Mimo tego orzeczenia irlandzki parlament zmienił obowiązujące prawo, a tym samym zrealizował swoje zobowiązania konwencyjne dopiero w 1993 r., a więc dziewięć lat później⁸²¹.

⁸¹⁹ P. Charleton, P.A. McDermott, C. Herlihy, s. Byrne, *Criminal Law and Evidence...*, s. 14 i n.; A. Herzog, S.J. Mikhaylov, L. Weeks, *Ireland: The Paradox of a Weak Legislature in a Candidate-centered System* [w:] *The Politics of Legislative Debates*, red. H. Bäck, M. Debus, J.M. Fernandes, Oxford 2021, s. 463–483.

⁸²⁰ Attorney General przeciwko X [1992] IESC 1, [1992] 1 IR 1, <https://ie.vlex.com/vid/attorney-general-v-x-806435425> (dostęp 18.11.2023 r.); *Eight Amendment of the Constitution Act*, 1983, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1983/ca/8/enacted/en/print.html> (dostęp 27.02.2024 r.).

⁸²¹ A. Kenneally, J. Tully, *The Irish Legal System*, Dublin 2013, s. 198 i n. Zob. szerzej *Regulation of Information (Services Outside the State for the Termination of Pregnancies) Act of 1995*, Number 5 of 1995 Irish Statute Book; *European Court of Human Rights in 1988 (Norris v Ireland 1988 13 EHRR 186)*, https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/Microsoft%20Word%20-%20Norris%20v%20Ireland%20_criminal%20conduct_.pdf (dostęp 27.02.2024 r.); *Criminal Law (Sexual*

Kolejne zarzuty kierowane pod adresem irlandzkich parlamentarzystów dotyczą archaiczności niektórych rozwiązań normatywnych oraz wykorzystywania przez członków parlamentu prawa karnego do ochrony interesów i wartości tych grup społecznych, na których się oni opierają i które reprezentują⁸²². i tak na przykład za najbardziej wyrazisty dowód archaiczności istniejących przepisów uznaje się obowiązywanie sankcji jednoznacznie określonych za morderstwo (*murder*). w ich następstwie za czyn ten zawsze orzekana jest kara dożywotniego pozbawienia wolności, a konieczność ta wynika pośrednio z obowiązującej i nienowelizowanej od ponad 160 lat, brytyjskiej ustawy karnej o przestępstwach przeciwko osobie (*Offences Against the Person Act*, 1861), bezpośrednio zaś z art. 4 ust. 1 i 2 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 1964 r. (*Criminal Justice Act*, 1964)⁸²³.

za spektakularny z kolei przykład populizmu prawnego uznaje się osobne stypizowanie przestępstwa ataku z użyciem strzykawki (*syringe attack*), do którego to doszło w latach 90. ubiegłego stulecia, z uwagi na powszechność występowania tej formy ataku. Obecnie przestępstwo to uregulowane jest w art. 6 ustawy o przestępstwach nieśmiertelnych przeciwko osobie z 1997 r. (*Non-Fatal Offences Against the Person Act*, 1997) i zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności.

W opinii ekspertów do najpoważniejszych wad przywołanej regulacji należy zaliczyć zarówno to, że taka forma zachowania sprawczego mogłaby być penalizowana przy zastosowaniu przepisów dotyczących rozboju (*robbery*), jak i że przewidziana za nie kara jest niewspółmiernie surowa do czynu. Wyjątkowo lapidarnie ujął to sędzia John McGuinness, orzekający w sprawie Gillian przeciwko Criminal Assets Bureau z 1998 r., który stwierdził, że medialny kontekst sprawy odgrywa we współczesnym świecie niezwykle istotną rolę i niejednokrotnie skutkuje niepożądaną formą hysterii, co niesie za sobą pewne niebezpieczeństwa. Jednym z nich jest możliwość przesadnej i niewspółmiernej reakcji normatywnej na określone zachowania sprawcze. w takich okolicznościach zmiany w prawie są na ogół podejmowane szybko, z pominięciem oceny, czy faktycznie zmiana taka jest uzasadniona. Dla zilustrowania swojej tezy sędzia przytoczył przykład wpływu napadów

Offences) Act, 1993, Number 20 of 1993 Irish Statue Book; K. Goodall, *What Defines the Roles of Judges...*, s. 548.

⁸²² L. O'Sullivan, *Criminal Legislation in Ireland*, Dublin 2019, s. 6–11; T.V. Kelly, *Societal and Legislative Attitudes Toward Social Housing Tenants in Ireland: Critical Evaluation of Housing Law and Policies, Statistics, Case Law and Literature*, „Inquiries Journal” 2013/5 (8), s. 2.

⁸²³ *Criminal Justice Act*, 1964, Number 5 of 1964 Irish Statue Book. Zob. szerzej I. Bacik, 'If It Ain't Broke?' – a Critical View of the Law Reform Commission Consultation Paper on Homicide: The Mental Element in Murder, „Irish Criminal Law Journal” 2021/12 (1), s. 6–9; I. Jankowska-Prochot, *Kara dożywotniego pozbawienia wolności w irlandzkim prawie karnym a wyrok...*, *passim*; C. Hanly, *An Introduction...*, s. 7.

z użyciem strzykawki na stanowienie prawa karnego w Irlandii. o emocjonalnym stosunku do przedmiotu prawnej regulacji oraz marginalizacji ekspertów i środowisk naukowych jako nowym trendzie w polityce kryminalnej mieli zdaniem jurysty pamiętać także studenci prawa (*Students should bear in mind the unfortunate fact that criminal legislation is not always the result of sustained reasoning and research*)⁸²⁴.

Po drugie konieczne jest przeprowadzenie kompleksowego zreformowania prawa karnego. Reforma ta powinna być ściśle związana z niezwłocznym zebraniem rozproszonych aktów prawa stanowionego, w których uregulowane są kary kryminalne oraz uporządkowanie wynikających z nich norm prawnych według przyjętego porządku systematycznego. Pomimo bowiem, iż prace koncepcyjne i próby legislacyjne w tym obszarze trwają w Irlandii od 2006 r., to jednak efektów w dalszym ciągu nie widać⁸²⁵.

Tymczasem przyjęcie modelu, w którym system prawa karnego opiera się na tak wielu różnorodnych i rozproszonych źródłach, nie tylko zresztą ustawowych, może stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa prawnego obywateli i naruszać zasadę *nullum crimen sine lege certa*. Należy przy tym zaznaczyć, że autorka nie postuluje wprowadzenia kodyfikacji zupełnej, wyłączającej możliwość stanowienia pozakodeksowych przepisów karnych, lecz jedynie jej częściową odmianę. Ujmując rzecz krócej i prościej, w obliczu obszerności, wieloaspektowości i złożoności regulacji irlandzkim filarem w zakresie karnomaterialnym powinien być Kodeks karny bez jednoczesnej eliminacji przepisów pozakodeksowych.

Nie potrzeba specjalnie rozbudowanej argumentacji, aby wykazać, że brak aktu prawnego całościowo i spójnie ujmującego regulacje karnoprawne nie wzmacnia zaufania obywatela do państwa, a niekiedy wręcz podważa pewność prawa w sensie formalnym, gdyż identyfikacja normy sankcjonowanej w obowiązujących realiach prawnych jest niejednokrotnie trudna nawet dla osób, które jak autorka od kilkunastu lat zajmują się tą problematyką. Truizmem przy tym jest twierdzenie, że jej ustalenie siłą rzeczy musi być jeszcze trudniejsze dla nieposiadającego prawniczego wykształcenia, przeciętnego adresata normy. Brak kodyfikacji prawa karnego materialnego rodzi bowiem pewnego rodzaju bałagan utrudniający ustalenie zakazów karnych oraz interpretację przepisów. Następstwem tego jest też fakt, że istniejące przepisy nie są jasne, jednoznaczne i bardzo często nie wyczerpują w pełni regulowanej materii, wymagają bowiem odwołania się do innych, „rozsianych” po

⁸²⁴ Gillian przeciwko Criminal Assets Bureau [1997] IEHC 106, <https://ie.vlex.com/vid/gilligan-v-criminal-assets-793479477> (dostęp 18.11.2023 r.).

⁸²⁵ Komitet Doradczy ds. Kodyfikacji Prawa Karnego (*The Criminal Law Codification Advisory Committee*) w Irlandii został powołany na mocy art. 168 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w sprawach karnych z 2006 r., (*Criminal Justice Act, 2006*) – przyp. IJP.

różnych ustawach, regulacji. Konkludując, ich scalenie w określonym rodzajowo przedmiocie regulacji umożliwiłoby wzmocnienie ogólnoprewencyjnego oddziaływania. Łatwiejsze byłoby też ich nowelizowanie, każdą poprawkę można by bowiem wszechstronnie przemyśleć i zbadać, czy jej wprowadzenie nie będzie stało sprzeczności z innymi rozwiązaniami normatywnymi.

W ramach rozważań nad kodyfikacją prawa zastrzec również należy, że irlandzki ustawodawca nie powinien jedynie poprzestać na stworzeniu katalogu czynów zabronionych pod groźbą kary, uzasadnione byłoby bowiem równoległe sformułowanie jednolitego zbioru zasad odpowiedzialności karnej. Powinien on zatem m.in.: wyraźnie uregulować materialną definicję przestępstwa, zasady i dyrektywy wymiaru kary, zasady wyłączenia odpowiedzialności karnej, tryb ścigania danego czynu, kontratypy, rodzaje błędów, zasady wyłączenia odpowiedzialności karnej etc. Istnienie normatywnego odpowiednika polskiej części ogólnej Kodeksu karnego gwarantowałaby też zdaniem autorki znacznie większy stopień czytelności i stabilności przepisów.

Praca nad poprawą stanu legislacji powinna również obejmować większą dbałość o technikę legislacyjną, a jej emanacją powinna być przede wszystkim eliminacja nadmiernej kazuistyki przy formułowaniu typów zachowania zagrożonych pod groźbą kary, maksymalne ograniczenie blankietowo-odsyłającej techniki legislacyjnej oraz „dopilnowanie”, by istniejące regulacje były aksjologicznie spójne, zgodne z istniejącą siatką pojęciową oraz ściśle skoordynowane z innymi. Konieczność reformy płynie też z potrzeby synchronizowania rozwiązań karnych z obecną rzeczywistością i wymusza stworzenie nowych przepisów, nowych dyspozycji i nowych sankcji karnych.

Przywołana okoliczność pozwala także na konstatację, że obliczu zaawansowania rozwoju cywilizacyjnego trudno oczekiwać, że istniejące rozwiązania dadzą radę pomieścić się w starych, niekiedy wręcz średniowiecznych ramach orzeczniczych czy też od kilkunastu lat nienowelizowanych regulacjach. I choć autorka oczywiście rozumie, że istnienie precedensów, także mocno zadawnionych, stanowi utrwalony historycznie element irlandzkiego systemu prawa, to jednak nie zmienia to faktu, że irlandzki ustawodawca winien wykazywać się większą aktywnością w dostosowywaniu obowiązujących przepisów do aktualnych realiów społecznych, politycznych i gospodarczych.

Za nieracjonalny należy też uznać fakt, że w irlandzkiej ustawie zasadniczej nie ma zamkniętego katalogu źródeł prawa powszechnie obowiązującego. w opinii autorki ze względów gwarancyjnych ustrojodawca nie powinien dopuszczać do sytuacji, w której przedmiotowy i podmiotowy zbiór jest otwarty, zaś relacje między nimi niejasne.

W jakiejś mierze za poważną słabość należy także uznać model irlandzkiej procedury karnej, której przebieg podporządkowany jest zasadzie kontrydiktoryjności i pod adresem której autorka kieruje kilka uwag. Po pierwsze założenie, że proces jest swobodną i równą konfrontacją między dwiema stronami, na których spoczywa ciężar zaprezentowania dowodów, bywa utopią. i nie chodzi tylko o sytuację, w której pozycja poszczególnych uczestników postępowania może być znacząco bardziej uprzywilejowana od pozostałych z uwagi na poziom ich zamożności, wpływów towarzyskich czy zdolności dialektycznych. Obserwacja irlandzkiej praktyki wymiaru sprawiedliwości pozwala także stwierdzić, że trudno jest mówić o równości stron i możliwości prowadzenia sprawiedliwej walki procesowej, gdy jedna z nich cierpi na poważne zaburzenia psychiczne i nawet jeśli jest reprezentowana przez profesjonalnego obrońcę, a stan jej zdrowia psychicznego został uznany za pozwalający na udział w postępowaniu, to jednak niekoniecznie w pełni rozumie ona swoją sytuację. Pod uwagę należy także brać fakt, że stan zdrowia psychicznego podejrzanego może być mocno dynamiczny i na pewnych etapach postępowania może być on zdolny do składania uzasadnionym stanem faktycznym wyjaśnień, oświadczeń i wypowiedzi, na innych zaś mogą one nieść dla niego niekorzystne konsekwencje. z tego samego względu autorka sugerowałaby też osłabienie zasady oportunistycznego procesowego na rzecz zasady legalizmu poprzez wprowadzenie do irlandzkiego systemu prawnego rozwiązań ograniczających swobodę w decydowaniu o zaniechaniu lub podjęciu ścigania.

W związku z powyższym na pewno zasadne byłoby zwiększenie w stadium jurysdykcyjnym odstępstw na rzecz zasady przeciwstawnej, czyli inkwizycyjności. Szczególnie ważne byłoby w opinii autorki wyeksponowanie zasady prawdy materialnej i zobowiązanie sędziego do wyjaśnienia wszystkich prawnie relewantnych okoliczności sprawy. w świetle powyższego konieczne byłoby też poszerzenie zakresu obowiązków ciążących na sędzi, przede wszystkim w obszarze kontroli nad procesem. ta modyfikacja ról procesowych pozwalałaby bowiem na dopuszczenie inicjatywy dowodowej sądu i przeprowadzanie szerokiego dochodzenia sądowego. w efekcie takich rozwiązań sędzia nie byłby wyłącznie neutralnym, pasywnym arbitrem pomiędzy równymi stronami sporu, lecz pełnoprawnym uczestnikiem mogącym w określonych okolicznościach wpływać na przebieg i wynik postępowania karnego.

Na krytykę zasługuje też fakt, że z uwagi na kontrydiktoryjny typ procesu sąd nie ustala sprawcy i nie przeciwdziała tendencjom uproszczonego (konsensualnego) działania w postępowaniu sądowym (*baraining plea*), które mogą skutkować nieuzasadnionym przypisaniem podejrzanemu sprawstwa. w opinii autorki znacznie lepiej kwestia

ta uregulowana jest w polskim prawie karnoprocesowym, w którym zgodnie z treścią art. 167 k.p.k. sąd rozpoznający wniosek prokuratora złożony na podstawie art. 324 § 1 k.p.k. nie jest związany dokonanyymi przez niego ustaleniami faktycznymi, tylko może, a w razie wątpliwości co do sprawstwa lub niepoczytalności podejrzanego wręcz musi przeprowadzić „własne” postępowanie dowodowe w celu dokonania odrębnych ustaleń i zweryfikowania twierdzeń zawartych we wniosku. Aksjomatem przy tym jest twierdzenie, że w postępowaniu, które toczy się z udziałem niepoczytalnego podejrzanego, zdolność do prowadzenia samodzielnej i efektywnej obrony może być ograniczona. Innymi słowy podejrzanym z racji swych zaburzeń psychicznych niekoniecznie musi w pełni rozumieć znaczenie wszystkich czynności procesowych i efektywnie współpracować z obrońcą. z jednej strony może być on więc na tyle „zdrowy”, że uznanie go za niezdolnego do bycia sądzonym nie jest uzasadnione. z drugiej zaś zaburzenia, na które cierpi, ograniczają jego zdolności do wykonywania czynności procesowych na swoją korzyść. ze względów gwarancyjnych należy zatem postulować, by mogący działać z urzędu sąd mógł wyeliminować niebezpieczeństwo nieuzasadnionego przypisania osobie niepoczytalnej sprawstwa czynu zabronionego.

Kolejną kwestią, na którą należy zwrócić uwagę w kontekście omawiania procesu kontradiktoryjnego, jest instytucja sędziów przysięgłych, która z uwagi na swą rzekomą niezawisłość orzecniczą, brak podatności na wpływy władzy politycznej oraz możliwość działania intuicyjnego ma być gwarantem prawdziwej wolności. Zupełnie innego zdania jest autorka niniejszej dysertacji, w opinii której niewykwalifikowani reprezentanci społeczeństwa, a tym samym niepewna, łatwa do zmanipulowania i działająca pod wpływem emocji ława przysięgłych gwarantuje znacznie mniejszą niezależność niż posiadający prawniczą wiedzę, umiejętności i doświadczenie sędzia zawodowy. co więcej, jak uczy doświadczenie funkcjonowania tej instytucji, niezajomość przez jej członków prawa prowadzi do tego, że nie rozumieją oni skutków prawnych udzielanych przez siebie odpowiedzi na pytania sędziego. Drugim zagadnieniem budzącym wątpliwości jest sposób procedowania jej członków oraz niczym nieograniczona dyskrejonalność oraz poufność podejmowania przez nich decyzji. z racji tego, że ławnicy wybierani są jednorazowo, a wydany przez nich wyrok ma charakter anonimowy, poczucie odpowiedzialności za jego treść może być znacznie ograniczone. Fakt ten dodatkowo potęguje to, że przysięgli nie muszą uzasadniać swojego werdyktu, co uniemożliwia zweryfikowanie prawidłowości rozumowania, a zarazem znacznie utrudnia dokonanie kontroli odwoławczej.

Kolejny postulat dotyczyłoby wyodrębnienia w ramach obowiązującego stanu prawnego innych niż kary środków reakcji prawnokarnej. Zaliczenie wszystkich dolegliwości

o charakterze represyjnym do kar wolnościowych sprawia, że jest mniej widoczne, jaką pełnią one funkcję w krajowej polityce karania. Tymczasem właściwe pogrupowanie środków oddziaływania na sprawców czynów inkryminowanych, a w praktyce wyróżnienie poza karami dolegliwości karnych innego typu, tj. środków probacyjnych, środków karnych, środków kompensacyjnych etc., mogłoby pomóc składom orzekającym na poziomie wyrokowania sądowego. Oczywiście równolegle konieczne byłoby stworzenie określonych dyrektyw interpretacyjnych jej orzekania.

Zinstytucjonalizowanie systemu środków penalnych mogłoby też przyczynić się do stworzenia większej liczby możliwych wariantów rozwiązań oraz zdynamizowania i usprawnienia polityki karania. Ustawodawca irlandzki mógłby zatem wzorem ustawodawcy polskiego stworzyć zamknięty katalog poszczególnych form postępowania wobec sprawcy czynu zabronionego przez ustawę karną. Niezależnie jednak od powyższego ze wszech miar uzasadnione byłoby wyraźne i ustawowe wyodrębnienie metod postępowania ze sprawcą o charakterze ochronnym oraz sformułowanie generalnych zasad ich orzekania, spełniających zarazem funkcję gwarancyjną wobec sprawcy, jak i ochronną wobec społeczeństwa.

Na koniec autorka ma też szereg uwag krytycznych pod adresem irlandzkiej detencji psychiatrycznej. Przede wszystkim zarzuca jej to, że przesłanki jej stosowania są w dużej mierze ocenne. Aksjomatem przy tym jest twierdzenie, że racjonalny ustawodawca nigdy nie powinien konstruować środków reakcji penalnej z zastosowaniem zwrotów wieloznacznych i nieostrych czy też wyrażeń hermetycznych. a tak się niewątpliwie dzieje, gdy irlandzki prawodawca stanowi, że niepoczytalnego sprawcę czynu zabronionego można umieścić w wyznaczonym ośrodku wtedy, gdy cierpi on na zaburzenia psychiczne w rozumieniu ustawy o zdrowiu psychicznym z 2001 r. oraz potrzebuje opieki szpitalnej lub leczenia. Wątpliwości wzbudza także fakt, że ustawodawca w żadnej mierze nie odnosi się w treści przepisu do zasad niezbędności i proporcjonalności. to z kolei oznacza, że ani sąd, ani tym bardziej zatwierdzony lekarz nie muszą rozważać, czy przymusowa detencja psychiatryczna na pewno jest najbardziej właściwym środkiem nie tylko dla ochrony porządku prawnego, ale także dla dobra osoby, wobec której jest stosowana. Mając powyższe na uwadze, można zatem dojść do wniosku, że wyłącznym celem irlandzkiej detencji psychiatrycznej jest odseparowanie wszystkich niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych od społeczeństwa i zapobieżenie w ten sposób dalszemu popełnianiu przez nich czynów zabronionych spowodowanych ich stanem psychicznym. z tego też powodu w opinii autorki irlandzki ustawodawca powinien uzupełnić art. 5 ust. 2 ustawy o niepoczytalności w prawie karnym z 2006 r. (*Criminal Law (Insanity) Act, 2006*) o stwierdzenie, że warunkiem

niezbędnym jej orzeczenia jest niebezpieczeństwo sprawcy oraz niezbędność zastosowania tego akurat środka zabezpieczającego.

Inny wymiar kontrowersji wywołuje fakt, że o przymusowej detencji psychiatrycznej w ogromnej mierze decyzje zatwierdzonej przez lekarza, a nie sąd. i choć decyzja ta jest jednak cyklicznie rewidowana przez Komisję Rewizyjną ds. Zdrowia Psychicznego, to jednak taka konstrukcja postępowania traci swój gwarancyjny charakter.

Podsumowując, analogicznie jak w naszym kraju internacja psychiatryczna jest środkiem reakcji prawnokarnej na czyn zabroniony. to z kolei oznacza, że to sąd, a nie „uczeni”, powinien ustalać wszystkie przesłanki zastosowania detencji psychiatrycznej. Przymusowa hospitalizacja psychiatryczna jest środkiem penalnym i decyzja o jej zastosowaniu powinna ciążyć wyłącznie na sądzie. Opinie biegłych – świadków, zatwierdzonego lekarza czy Komisji Rewizyjnej ds. Zdrowia Psychicznego powinny być elementem mającym wpływ na rozstrzygnięcie sądu, elementem istotnym, ale nie wyłącznym.

Bibliografia

- Abrahamson M.W., *Current Constitutional Interpretation in Ireland*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1963/12 (1).
- Agencja Oceny Technologii Medycznych i Taryfikacji, *Obniżenie popędu u osób z rozpoznaniem zaburzeń preferencji seksualnych w przypadku braku skuteczności lub przeciwwskazań do stosowania cyproteronu. Opracowanie na potrzeby Rady Przejrzystości w sprawie oceny zasadności finansowania ze środków publicznych leków we wskazaniach innych niż ujęte w charakterystyce produktu leczniczego. Raport Nr: AOTMiT-BOR-434-9/2015*, Warszawa, wrzesień 2015 r.
- Andoh B., *The M’Naghten Rules – the Story so Far*, „Medico Legal Journal” 1993/61 (2).
- Ault H.J., Glendon M.A., *The Importance of Comparative Law in Legal Educations: United States Goals and Methods of Legal Comparison*, „Journal of Legal Education” 1976/27 (4).
- Babineau K., Harris A., *Pathways through Treatment. a Mixed-Methods Longitudinal outcomes Study of Coolmine Therapeutic Community*, Dublin 2015.
- Bachurska B., *Instytucja referendarza sądowego a naczelne zasady procesu karnego* [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego*, red. M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska, Warszawa 2020.
- Bachurska B., *Konstytucyjne aspekty udziału referendarza sądowego w postępowaniu sądowym*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2022/2 (37).
- Bachurska B., *Wydatki związane z przebiegiem procesu karnego* [w:] *Koszty procesu w sprawach karnych. System Prawa Karnego Procesowego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2018.
- Bacik I., *'If It Ain't Broke?' – a Critical View of the Law Reform Commission Consultation Paper on Homicide: The Mental Element in Murder*, „Irish Criminal Law Journal” 2012/12 (1).
- Bacik I., *The Practice of Sentencing in the Irish Courts* [w:] *Criminal Justice in Ireland*, red. P. O’Mahony, Dublin 2008.
- Banasik K., *Społeczna szkodliwość czynu. Glosa do Wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 30.03.2005 (II Aka 50/05)*, „Państwo i Społeczeństwo” 2005/5 (4).

- Banaś-Grabek M., *Przerwa w wykonywaniu środka zabezpieczającego umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2015/5. Barak A., A. Barak, *The Judge in a Democracy*, Princeton 2006,
- Baran K., *Ewolucja postępowania dowodowego w angielskim procesie karnym. Między średniowieczem a współczesnością* [w]: K. Baran (red.) *Prawne aspekty podróży i turystyki. Historia i współczesność. Prace poświęcone pamięci profesora Janusza Sondla*, Kraków 2018.
- Barczak-Oplustil A., *Charakter środków zabezpieczających w nowelizacji Kodeksu karnego z 20.02.2015. Wprowadzenie do dyskusji*, „Palestra” 2015/7–8.
- Barczak-Oplustil A., *Środki reakcji „prawnokarnej” wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób w perspektywie zasad zawartych w Konstytucji. Wybrane zagadnienia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014/18 (1).
- Bentham J., *Comment on the Commentaries and a Fragment on Government*, Oxford 2008.
- Bentham J., *Of the Limits of the Penal Branch of Jurisprudence*, Oxford 2010.
- Bielecki M., *Czyny zabronione w zarządzaniu przedsiębiorstwem w kontekście relacji pracownik – pracodawca. Wybrane aspekty* [w:] *Metody zapobiegania przestępczości*, red. R. Koszewski, B. Oręziak, M. Wielec, Warszawa 2020.
- Bielecki M., *Dowód z kamery samochodowej w sprawach o wykroczenia i przestępstwa drogowe* [w:] *Jawność działania organów administracji publicznej*, red. M. Bielecki, Warszawa 2018.
- Bielecki M., *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2018/61 (1).
- Bielski M., *Koncepcja kontratypów jako okoliczności wyłączających karalność*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2010/14.
- Blackstone W., *Commentaries on the Laws of England*, t. 1, Chicago 1979.
- Binding Over: An Important Branch of Summary Jurisdiction*, „The Irish Jurist” 1953–1954/19–20, part 1.
- Bocheński M., *Trendy w polskiej polityce karnej w zakresie przestępczości seksualnej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2019/23 (3).
- Bojańczyk A., *Czy znowelizowane przepisy procedury karnej pozwalają obrońcy na korzystanie z opinii prywatnych*, „Palestra” 2015/3–4.

- Buchała K., *Przypisanie zachowania popełnionego w stanie niepoczytalności (poczytalności umniejszonej) spowodowanej odurzeniem się lub silnym afektem*, „Studia Prawnicze” 1988/1–2.
- Budyn-Kulik M., Kulik M., *Spoleczna szkodliwość czynu jako klauzula generalna w prawie karnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin, sectio G (Ius)” 2016/63 (2).
- Byrne R., McCutcheon J.P., *Irish Legal System*, Dublin 2001.
- Byrne R., McCutcheon J.P., Cahillane L., Roche-Cagney E., *Irish Legal System*, Dublin 2014.
- Campbell L., Kilcommnis S., O’Sullivan C., Cusack A., *Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary*, Dublin 2021
- Carr A., O’Reilly G., *Clinical Psychology in Ireland. Volume 5. Empirical Studies of Child Sexual Abuse*, Dublin 2005.
- Carr N., *Pros and Cons of Electronic Tagging of Sex Offenders*, „Irish Times” 18.06.2018 r., <https://www.irishtimes.com/opinion/pros-and-cons-of-electronic-tagging-of-sex-offenders-1.3532239>.
- Charleton P., McDermott P.A., Herlihy C., Byrne S., *Criminal Law and Evidence*, Dublin 2020.
- Chądzyńska M., Meder J., Charzyńska K., *Uczestnictwo w psychoedukacji osób chorych na schizofrenię – analiza zajęć z perspektywy pacjentów*, „Psychiatria Polska” 2009/43 (6).
- Chodkiewicz J., *Terapia osób uzależnionych od alkoholu: lęk i depresja a zasoby osobiste*. „Alkoholizm i Narkomania” 2010/3.
- Choilean C.N., *Criminal Law*, Dublin 2017.
- Chubb B., *The Politics of the Irish Constitution*, Dublin 1991.
- Ciepty F., *Środki zabezpieczające – do zmiany czy likwidacji?*, „Państwo i Prawo” 2015/7.
- Cieślak M., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, t. 1, Warszawa 1955.
- Coen M., Howlin N., Barry C., Lynch J., *Respect, Reform and Research: An Empirical Insight Into Judge Jury Relation*, „Irish Judicial Studies Journal”, <https://www.ijsj.ie/assets/uploads/documents/pdfs/2020-Edition-02/7.%20Coen%20et%20al.pdf>.
- Connolly J., *Drugs and Crime in Ireland. Overview 3*, Health Research Board, Dublin 2006.
- Connolly N., *The Prospective and Retrospective Effect of Judicial Decisions in Ireland [w:] Comparing the Prospective Effect of Judicial Rulling Across Jurisdiction. Ius Comparatum – Global Studies in Comparative Law*, red. E. Steiner, London 2015.

- Conroy B., *The Companies Act 2014. An Annotation*, Dublin 2015.
- Conway V., Daly Y., Schweppe J., *The Irish Criminal Justice System: Theory, Process and Procedure*, Dublin 2010.
- Council of Europe, *Report to the Irish Government on the Visit to Ireland Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 31 August to 9 September 1998*, Strasbourg/Dublin: Council of Europe, 17.12.1999 r., CPT/Inf (99)15[EN].
- Cross R., *On Evidence*, Oxford 1974.
- Cusack A., *Victims of crime with Intellectual Disabilities and Irelands Adversarial Trial: Some Ontological, Procedural and Attitudinal Concerns*, „Northern Ireland Legal Quarterly” 2017/4 (68).
- Cutteridge H.C., *Comparative Law: An Introduction to the Comparative Method of Legal Study and Research*, Cambridge 2015.
- Czajkowska K., Lew-Starowicz Z., *Czy leczenie przestępców seksualnych jest skuteczne?*, „Przegląd Seksuologiczny” 2015/11 (3, 43).
- Czerederecka A., *Evidence Evaluation Criteria for Expert Opinions Prepared by Psychologists*, „Problems of Forensic Sciences” 2013/93.
- Czudner G., Mueller R., *The Role of Guilt and its Implication in the Treatment of Criminals*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 1987/31.
- Dadak W., *Rola środka karnego zakazu prowadzenia działalności gospodarczej w zapobieganiu przestępczości*, „Prokuratura i Prawo” 2010/4.
- Daly Y.M., *The Right to Silence – Inferences and Interference*, „Australian and New Zealand Journal of Criminology” 2014/47 (1).
- Daniluk P., *Ocena społecznej szkodliwości czynu*, „Prokuratura i Prawo” 2011/6.
- Davies P., *The Level of Service Inventory in the Republic of Ireland*, „Irish Probation Journal” 2007/4 (1).
- Department of Justice and Equality (2009), *The Management of Sex Offenders: a Discussion Document*. Department of Justice and Equality, Dublin 2009.
- Department of Justice and Equality, *The Report of the Thornton Hall Project Review Group*, Dublin 2011.
- Derlatka M., *Wartość szkody jako wyznacznik społecznej szkodliwości czynu – uwagi na marginesie Wyroku Sądu Najwyższego z 22 października 2013 r. VKK 233/13*, „Palestra” 2014/7–8.

- Długosz J., *Obligatoryjna postpenalna izolacja sprawcy przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2013/7–8.
- Doak J., *Confrontation in the Courtroom: Shielding Vulnerable Witnesses from the Adversarial Showdown*, „Journal of Civil Liberties” 2000/15 (3).
- Domański M., *Opinia dotycząca projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Przed Pierwszym Czytaniem” 2013/2.
- Dubber M.D., *Comparative Criminal Law. The Oxford Handbook of Comparative Law*, Oxford 2006.
- Duparc-Portier P., *Media Reporting of Trials in France and in Ireland*, „Judicial Studies Institute Journal” 2006/6.
- Durczak-Żochowska S., *Wysłuchanie biegłych, przesłuchanie biegłych czy ustna opinia biegłych – wybrane uwagi na tle art. 354a k.p.k.*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2017/4.
- Duxbury N., *The Nature and Authority of Precedent*, Cambridge 2007.
- Eberle E.J., *The Method and Role of Comparative Law*, „Washington University Global Studies Law Review” 2009/8 (3).
- Eichstaed K., *Środek zabezpieczający w postaci pobytu w zakładzie psychiatrycznym, wątpliwości związane z orzekaniem*, „Prokuratura i Prawo” 2016/12.
- Ellison L., *The Protection of Vulnerable Witnesses in Court: An Anglo-Dutch Comparison*, „International Journal of Evidence and Proof” 1999/3.
- English Statue 34 Edw. III cap. 1 (a) [w]: Binding Over: An Important Branch of Summary Jurisdiction*, „The Irish Jurist” 1953–1954/19–20, part 1.
- Expert Group on the Probation and Welfare Service, *Final Report of the Expert Group on the Probation and Welfare Service*, Stationery Office, Dublin 1999.
- Fahy E., *Probation of Offenders*, „Hermathena” 1943/60.
- Fahey T., *Social Housing in Ireland: a Study of Success, Failure and Lessons Learned*, Dublin 1999.
- Fanning R., *Eamon de Valera. a Will to Power*, Harvard 2018.
- Feldman D., *The Kings’ Peace, the Royal Prerogative and Public Orders. The Roots and Early History of Binding Over Powers*, „Cambridge Law Journal” 1988/47 (1).
- Forde M., Kennedy H., *Company Law*, Dublin 2007.
- Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010.

- Gallagher C., *New Law will Allow for Information to be Released on Sex Offenders*, „Irish Times”, 1.03.2021 r., <https://www.irishtimes.com/news/crime-and-law/new-law-will-allow-for-information-to-be-released-on-sex-offenders-1.4497519>.
- Gardocka T., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym* [w:] T. Gardocka, D. Jagiełło, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2019.
- Gardocka T., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 2017
- Gardocki L., *Zasada Nullum crimen sine lege a akty normatywne naczelných organów administracji*, „Państwo i Prawo” 1969/9.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2022.
- Geiran V., *Electronic Monitoring in Ireland: Disruptive Innovation, Affordance, or a Technology in Search of a Rationale?*, „Irish Probation Journal” 2021/18.
- Geiran V., McCarthy S., *Probation and Parole in Ireland: Law and Practice*, Dublin 2022.
- Geiran V., *Treatment of Sex Offenders in Ireland – The Development of Policy and Practice*, „Administration” 1996/44 (2).
- Gierowski J.K., *Apel w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 23 października 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób oraz wynikającymi z niej dla opieki psychiatrycznej implikacjami organizacyjnymi, diagnostycznymi, terapeutycznymi i opiniodawczymi*, „Psychiatria Polska” 2013/6.
- Gierowski J.K., *Psychiatria sądowa w Polsce – aktualny stan i perspektywy*, „Palestra” 2003/7–8.
- Gierowski J.K., *Rola biegłego psychologa w opiniowaniu o poczytalności – problemy diagnostyczne i kompetencyjne: Część I*, „Palestra” 1995/39.
- Gierowski J.K., *Uwagi psychologa sądowego o możliwościach opiniowania o stopniu zagrożenia u osób objętych ustawą z 22 listopada 2013 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2014/82.
- Gierowski J.K., *Uwagi psychologa sądowego o nowych regulacjach prawnych w sprawach o tzw. przestępstwa seksualne*, „Psychiatria Polska” 2012/46 (1).
- Gibbons P., Mulryan N., O'Connor A., *Guilty but Insane: The Insanity Defence in Ireland, 1850–1995*, „British Journal of Psychiatry” 1997/170.
- Golan T., *The History of Scientific Expert Testimony in the English Courtroom*, „Science in Context” 1999/12 (1).
- Golonka A., *Poczytalność sprawcy czynu zabronionego w kontekście trudności związanych z oceną wybranych stanów atypowych*, „Interdyscyplinarne Centrum Etyki” (Incet),

- https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/259593/golonka_poczytalnosc_sprawcy_czynu_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Golonka A., *Zaburzenia osobowości i ich wpływ na ocenę poczytalności sprawcy przestępstwa*, „Zeszyty Prawnicze” 2013/13.
- Goodall K., *Whats Defines the Roles of a Judge? First Steps towards the Construction of a Comparative Method*, „Northern Ireland Legal Quarterly” 2000/51.
- Goode H., McGee H., O’Boyle C., *Time to Listen – Confronting Child Sexual Abuse by Catholic Clergy in Ireland*, Dublin 2003.
- Góralski P., *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (cz. 1)*, „Prokuratura i Prawo” 2017/9.
- Góralski P., *Środek zabezpieczający w formie elektronicznej kontroli miejsca pobytu sprawcy czynu karalnego (cz. 2)*, „Prokuratura i Prawo” 2017/10.
- Góralski P., *Środki zabezpieczające stosowane wobec przestępców wykazujących zaburzenia osobowości*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2015/37.
- Góralski P., *Terapia sprawców czynów zabronionych jako forma środka zabezpieczającego (art. 93 a § 1 pkt 2k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2019/2.
- Greenawalt R.K., *Silence as a Moral and Constitutional Right*, „William and Mary Law Review” 1981/23 (1).
- Guerin S., *Cutting the Golden Thread. The Reversed Burden of Proof of Criminal Trials*, Bar Council Conference 28th January 2012.
- Guidelines Children First and Legislation*, <https://www.tusla.ie/children-first/children-first-guidance-and-legislation>.
- Guilfoyle E., Marder I.D., *Using Data to Design and Monitor Sentencing Guidelines: The Case of Ireland*, „Common Law World Review” 2021/50 (2–3).
- Guilfoyle E., *What Exactly is a Community Service Order in Ireland?*, „Irish Probation Journal” 2017/14.
- Gross A., *Rola precedensu w porządku prawa stanowionego w Polsce*, „Acta Juris Stetinensis” 2022/2 (38).
- Habrat B., Chmielewska K., Baran-Furga H., *Wydawanie metadonu do domu w polskich programach leczenia substytucyjnego*, „Alkoholizm i Narkomania” 2003/3–4.
- Habzda-Siwiek A., *Diagnoza stanu psychicznego sprawcy a rozstrzygnięcia sądu karnego. Wyniki badań aktowych przeprowadzonych w Sądzie Rejonowym dla Krakowa – Podgórze w Krakowie*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2000/9, suplement 4 (12).

- Hackett S., Masson H., Philips S., Findings from a Delphi Study of Practitioner Views in the United Kingdom and The Republic Ireland, https://www.researchgate.net/publication/7183717_Exploring_Consensus_in_Practice_with_Youth_Who_Are_Sexually_Abusive_Findings_from_a_Delphi_Study_of_Practitioner_Views_in_the_United_Kingdom_and_the_Republic_of_Ireland.
- Hajdukiewicz D., *Skuteczność realizacji środka zabezpieczającego w kontekście opinii o braku przesłanek do jego kontynuacji*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2009/18 (4).
- Hajdukiewicz D., *Struktura opinii sądowo-psychiatrycznych w sprawach karnych i cywilnych*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2005/14 (3).
- Hajdukiewicz D., *Ultima ratio stosowania środków zabezpieczających związanych z umieszczeniem w szpitalu psychiatrycznym*, „Psychiatria Polska” 2006/4.
- Hamilton C., *Crime, Justice and Criminology in the Republic Ireland*, „European Journal of Criminology” 2002/1.
- Hamilton J.R., *Insanity Legislation*, „Journal of Medical Ethics” 1986/12.
- Hanly C., *An Introduction to Irish Criminal Law*, Dublin 2015.
- Healy D., Kennefick L., *Hidden Voices: Practitioner Perspectives on the Early Histories of Probation in Ireland*, „Criminology & Criminal Justice”, <https://core.ac.uk/download/pdf/297027915.pdf>.
- Healy D., *Probation Matters*, „Irish Jurist New Series” 2009/44.
- Heffernan L., Raifeartaigh U. N.Á., *Evidence in Criminal Trials*, Dublin 2014.
- Heitzman J., Opio M., Waszkiewicz-Białek E., *Choroba – obrona – manipulacja: trudności opiniowania sądowo-psychiatrycznego*, „Psychiatria Polska” 2008/42 (4).
- Heitzman J., *Ekspertyza projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Biuro Analiz Sejmowych”, październik 2013.
- Heitzman J., *Ekspertyza projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, „Przed Pierwszym Czytaniem” 2013/2.
- Helmusab L., Hansona R.K., Babchishinac K.M., Thorntond D., *Sex Offender Risk Assessment with the Risk Matrix 2000: Validation and Guidelines for Combining with the STABLE-2007*, „Journal of Sexual Aggression” 2013.
- Henchy S., *Precedent in the Irish Supreme Court*, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-2230.1962.tb02216.x>.

- Herzog A., Mikhaylov S.J., Weeks L., *Ireland: The Paradox of a Weak Legislature in a Candidate-centered System* [w:] *The Politics of Legislative Debates*, red. H. Bäck, M. Debus, J.M. Fernandes, Oxford 2021.
- Home Office (1910), *Report of the Departmental Committee on the Probation of Offenders Act, 1907*, Cd.5001, London: HMSO.
- Hunt B., Benion F., *Irish Statute Book. a Guide to Irish Legislation*, Dublin 2007.
- Huzar E., *Zwolnienie ze szpitala psychiatrycznego na podstawie art. 101 k.k.*, „Nowe Prawo” 1973/11.
- Irish Prison Service, *Sex Offender Management Policy. Reducing, Re-offending, Enhancing, Public Safety*, 22.04.2009 r., <http://www.irishprisons.ie/images/pdf/sexoffenderspolicy.pdf>.
- Irish Prison Service, *Treatment of Sex offenders Released in 2013 or to be Released in 2014*, http://www.irishprisons.ie/images/monthlyinforote/sex_offenders_2013.pdf.
- Irish Probation Service, *Review of Drug and Alcohol Treatment Services for Adult Offenders in Prison and in the Community*, marzec 2016 r., https://www.justice.ie/en/JELR/PS_IPS_Probation_Review_of_treatment_for_offenders.pdf/Files/PS_IPS_Probation_Review_of_treatment_for_offenders.pdf.
- Jackiewicz A., *Miejsce umów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, „Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku”, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/13716/1/A_Jackiewicz_Miejsce_umow_miedzynarodowych_w_polskim_porzadku_prawnym.pdf.
- Jackson J.D., *Paradoxes of Lay and Professional Decision Making in Common Law Criminal Systems*, „Revue Internationale De Droit Pénal” 2001/1–2 (72).
- Jackson J.D., Quinn K., O’Malley T., *The Jury System in Contemporary Ireland: In the Shadow of a Troubled Past*, „Law and Contemporary Problems” 1999/62 (2).
- Jackson J., *Re-Conceptualizing the Right of Silence As an Effective Fair Trial Standard*, „International and Comparative Law Quarterly” 2009/58 (4).
- Jankowska-Prochot I., *Pokrzywdzony w irlandzkim prawie brehon. Refleksja historyczno-prawna*, „The Irish – Polish Society Yearbook” 2018/5.
- Jankowska-Prochot I., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności w irlandzkim prawie karnym a Wyrok w sprawie „Ice Queen Killer”*, „Prokuratura i Prawo” Nr/2019.
- Jankowska-Prochot I., *Niezawistość sędziów i niezależność sądów w świetle irlandzkiej ustawy zasadniczej* [w:] *z prawem ustrojowym porównawczym przez ponad półwiecze. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi*

- Marianowi Grzybowskiemu z okazji 55-lecia pracy naukowej, red. B. Przywora, A. Rogacka-Łukasik, K. Skotnicki, Częstochowa 2022.
- Jankowska-Prochot I., *Pozycja ustrojowa sędziego karnego oraz zasady orzekania w systemie prawa precedensowego na przykładzie Irlandii*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” Zeszyt 2 (34)/2019.
- Jankowska-Prochot I., *Kara dożywotniego pozbawienia wolności w irlandzkim prawie karnym a wyrok w sprawie „Ice Queen Killer”*, „Prokuratura i Prawo” 2019/4.
- Jankowska-Prochot I., *Miranda Warning czyli „Masz prawo zachować milczenie”*, „Probacja” 2019/2.
- Jankowska-Prochot I., *Pozycja i rola biegłego sądowego w anglosaskim procesie modelu karnego*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2022/26.
- Jankowska-Prochot I., *Pozycja ustrojowa sędziego karnego oraz zasady orzekania w systemie prawa precedensowego na przykładzie Irlandii*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2019/2 (34).
- Joint Committee on Justice and Equality (2018), *Report on Penal Reform and Sentencing*, (32/JAE/19), Dublin 2018: Houses of the Oireachtas.
- Joint Committee on Justice and Equality (2019), *Report on Pre-Legislative Scrutiny of the General Scheme of the Sex Offender (Amendment) Bill*, Dublin 2018.
- Juchacz W., *Środki zabezpieczające wczoraj i dziś*, „Studia Prawnoustrojowe UWM” 2018/40.
- Kabzińska J., *The Views of Judges and Prosecutors on the Opinions of Psychologist Expert Witnesses in Cases Concerning Witness Testimony*, „Problems of Forensic Sciences” 2021/125.
- Kania-Chramęga A., *Bezpieczeństwo obrotu gospodarczego w kontekście prawnokarnej regulacji środka karnego zakazu prowadzenia określonej działalności gospodarczej (art. 41 § 2 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2022/9.
- Karczmarska D., *Zasada prawdy materialnej po nowelizacji k.p.k. na tle innych zasad prawa karnego procesowego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016/25 (1).
- Kavanagh A., *The Irish Constitution at 75 Years: Natural Law, Christian Values and the Ideal of Justice*, „Irish Jurist” 2012/48.
- Kenneally A., Tully J., *The Irish Legal System*, Dublin 2013.
- Kelly T.V., *Societal and Legislative Attitudes Toward Social Housing Tenants in Ireland: Critical Evaluation of Housing Law and Policies, Statistics, Case Law and Literature*, „Inquiries Journal” 2013/5 (8).

- Kenny A., *The Psychiatric Expert in Court*, „Psychological Medicine” 1984/14.
- Kilcommins S., O’Donnell I., O’Sullivan E., Vaughan B., *Crime, Punishment and the Search for Order in Ireland*, Dublin 2004.
- Kimber C.J.M., *Criminal Justice Systems in Europe: Ireland*, Helsinki 2015.
- Kiziński M., *Glosa do Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2002 r., sygn. WA 50/02*, „Prokuratura i Prawo” 2005/6.
- Kładoczny P., *Reforma czy rewolucja? Nowy kształt środków zabezpieczających. Nowelizacja środków zabezpieczających*, „Studia Iuridica” 2016/65.
- Kmieciak B., *Prawnopsychiatryczny kontekst wprowadzenia przepisów zezwalających na detencję niepsychotycznych sprawców*, „Forum Prawnicze” 2013/6.
- Kowalski P., *Zasada kontradyktoryjności procesu karnego w świetle projektu komisji kodyfikacyjnej prawa karnego*, „Palestra” 2012/7–8.
- Krakowiak D., *Psychopatia, socjopatia i charakteropatia a odpowiedzialność karna*, „Prokuratura i Prawo” 2019/3.
- Kremens K., *Przesłuchanie świadka w prawie amerykańskim*, „Prokuratura i Prawo” 2006/5.
- Królikowski M., Sakowicz A., *Granice legalności postpenalnej detencji sprawców niebezpiecznych*, „Forum Prawnicze” 2013/5 (19).
- Kruk E., *Zasada skargowości w polskim procesie karnym*, „Studia Iurica Lublinensia” 2016/25 (1).
- Kuba A., Wawrzyniak Z., Zalewska-Kaszubska J., *Metadonowa terapia substytucyjna w opinii pacjentów programu metadonowego z województwa łódzkiego – skuteczność, korzyści, problemy*, „Alkoholizm i Narkomania” 2014/27 (1).
- Kuczyńska H., *Amerykański proces karny w poszukiwaniu prawdy materialnej*, „Palestra” 2016/9.
- Kulesza C., Starzyński P., *Postępowanie karne*, Warszawa 2022.
- Kulesza C., *Udział czynnika społecznego w orzekaniu w perspektywie historyczno-prawnoporównawczej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016/21.
- Kulesza J., *Kary dodatkowe: zakazu zajmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu i prowadzenia określonej działalności w świetle przepisów Kodeksu karnego z 1969 r.*, „Palestra” 1978/22 (5–6).
- Kusion M., *Działalność artystyczna a ocena stopnia społecznej szkodliwości czynu*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2016/20 (2).
- Kwiatkowski Z., *Moc wiążąca uchwał Sądu Najwyższego in concreto w sprawach karnych*, „Dyskurs Prawniczy i Administracyjny Uniwersytet Zielonogórski” 2020/1.

- Lally C., *Electronic Tags on Prisoners Proposed*, „Irish Times” 7.05.2004 r.
- Langbein J.H., Lerner R.L., Smith B.P., *a History of the Common Law. The Development of Anglo-American Legal Institutions*, Austin – Boston – Chicago – New York – The Netherlands 2009.
- Leahy S., *Female Sex Offenders in Ireland: Examining the Response of the Criminal Justice System*, „Journal of the Contemporary Criminal Justice” 2020/36 (4).
- Leahy S., Fitzgerald M., *Sexual Offending in Ireland Laws. Procedures and Punishment*, Dublin 2018.
- Leżak K., *Skuteczność zarzutu opartego na naruszeniu art. 41 § 1 k.p.k. a standard rzetelnego procesu*, „Ius Novum” 2011/2.
- Lord Woolf, *Access to Justice, Interim Report* [w:] A.A. Zucerman, *Lord Woolf’s Access to Justice: Plus ça change...*, „The Modern Law Review” 1996/59 (6).
- Loughnan A., *Manifest Madness. Mental Incapacity in the Criminal Law*, Oxford 2012.
- Łucarz K., *Zakres przedmiotowy prowadzenia pojazdów*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2006/2.
- Mac Namara D.E.J., *P. O’Mahony, Crime and Punishment in Ireland*, „Fordham International Law Journal” 1993/17 (3).
- Mahony P., *Right to a Fair Trial in Criminal Matters Under Article 6 E.C.H.R.*, „Judicial Studies Institute Journal” 2004.
- Mair G., Nellis M., *“Parallel Tracks”: Probation and Electronic Monitoring in England, Wales and Scotland* [w:] *Electronically Monitored Punishment: International and Critical Perspectives*, red. M. Nellis, K. Beyens, D. Kaminski, Abingdon 2013.
- Majewski J., *Materialny element przestępstwa w projekcie kodeksu karnego*, „Przegląd Sądowy” 1996/6.
- Malezini M., Sakowicz A., *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymywania się od przebywania w określonych stanowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2 B k.k.)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2008/12 (2).
- Malezini M., Sakowicz A., *Zakaz prowadzenia działalności gospodarczej związanej z leczeniem, wychowywaniem, edukacją małoletnich lub opieką nad nimi jako nowy środek karny*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008/29–30.
- Marcinek P., Peda A., *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Seksuologia Polska” 2009/7 (2).

- Marciniak B., *Zastosowanie środków zabezpieczających wobec sprawców szczególnie niebezpiecznych czynów zabronionych o charakterze seksualnym*, „Państwo i Społeczeństwo” 2014/14 (4).
- Maroń G., *Obowiązek „innego stosownego postępowania (art. 72 § 1 pkt 8 k.k.) w świetle orzecznictwa*, „Prokuratura i Prawo” 2022/2.
- Martyn M., *Drug and Alcohol Misuse among adult offenders on probation supervision in Ireland. Findings from the Drugs and Alcohol Survey 2011*, „Irish Probation Journal” 2012/9.
- Masternak-Kubiak M., *Umowa międzynarodowa w prawie konstytucyjnym*, Warszawa 1997.
- Mączka G., Grabski B., Gierowski J.K., Dudek D., *Psychoedukacja grupowa w kompleksowym leczeniu choroby afektywnej dwubiegunowej – doświadczenia krakowskie*, „Psychiatria Polska” 2010/44.
- McAlinden A., *The Reintegration of Sexual Offenders*, „Irish Probation Journal” 2016/13.
- McAuley F., *Insanity, Psychiatry and Criminal Responsibility*, Dublin 1993.
- McAuley M., *On a Theme by René David: Comparative Law as Technique Indispensable*, „Journal of Legal Education” 2002/52 (1–2).
- McAuley F., *The Intoxication Defence in Criminal Law*, „Irish Jurist” New Series 1997/32.
- McAuley F., *The Law Reform Commission, Report on Intoxication*, Dublin 1995.
- McDermott P.A., *Criminal Procedure and Evidence [w:] Criminal Justice in Ireland*, red. P. O’Mahony, Dublin 2002.
- McGee H., *Government Approves Electronic Tagging for Sex Offenders*, „Irish Times”, 7.06.2018 r., <https://www.irishtimes.com/news/politics/government-approves-electronic-tagging-for-sex-offenders-1.3521648>.
- McGillicuddy T., *The Criminal Law (Insanity) Bill 2002*, <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/2005-11-03/8/>.
- McMahon A., *The Role of Therapy in Prison*, „Irish Associations of Humanistic and Integrative Psychotherapy”, <https://iahip.org/page-1076337>.
- McNally G., *Probation in Ireland: a Brief History of the Early Years*, „Irish Probation Journal” 2007/4 (1).
- McNally G., *Probation in Ireland, Part 2: The Modern Age, 1960s to 2000*, „Irish Probation Journal” 2009/6.
- McNally G., *Probation in Ireland – the Early Years*, „The Probation Journal” 1993/2.
- McNamara D.M., *The Insanity Defence, Indefinite Detention and the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, „Dublin University Law Journal” 2018/40 (1).

- McWilliams W., *The English Probation System and the Diagnostic Ideal*, „The Howard Journal” 1986/25.
- Merk W., Kowalczyk R., Lew-Starowicz Z., *Wkład farmakoterapii w proces leczenia uzależnienia od seksu*, „Przegląd Seksuologiczny” 2009/18.
- Mezglewski A., Tunia A., Skwarzyński M., *Ruch drogowy – ochrona danych osobowych, kontrola, prawnokarne następstwa*, Lublin 2015.
- Michalczuk C., *Postępowanie karne w Wielkiej Brytanii*, „Prokuratura i Prawo” 2005/2.
- Milek K., *Istota kary kryminalnej*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2008/4 (1).
- Misztal-Konecka J., Konecki J., *Orzekanie w postępowaniu karnym o środku zabezpieczającym umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym*, „Przegląd Sądowy” 2007/11–12.
- Molony T.F., *New Methods for Offenders*, „Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland” 1940/16.
- Molony T.F., *The Probation of Offenders*, „Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland” 1925–1927/14 (4).
- Murphy P.G., *Offender Rehabilitation Programmes for Imprisoned Sex Offenders – Grounds for Optimism?* [w:] *Criminal Justice in Ireland*, red. P. O’Mahony, Dublin 2002
- Murray B., *Director Disqualification and the Criminal Law*, „Irish Criminal Law Journal” 1992.
- Murray J.L., *Judicial Cosmopolitanism*, „Judicial Studies Institute Journal” 2008/8 (2).
- Murzynowski A., *Refleksje na temat przestrzegania zasady prawdy materialnej a zachowanie sprawności postępowania karnego* [w:] *Gdańskie studia prawnicze. Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Janowi Grajewskiemu*, t. 9, red. M. Płachta, Gdańsk 2003.
- NDRIC, *National Protocols and Common Assessment Guidelines to Accompany the National Drugs Rehabilitation Framework*, NDRIC, HSE, 2011, <http://www.drugs.ie/NDRICdocs/protocolsassessment.pdf>.
- Nellis M., *Electronic Monitoring and Probation Practice* [w:] *Probation: 12 Essential Questions*, red. F. McNeill, I. Durnescu, R. Butter, London 2016.
- Nellis M., *Standards and Ethics in Electronic Monitoring. Handbook for Professionals Responsible for the Establishment and the Use of Electronic Monitoring*, Strasbourg: Council of Europe 2015.

- Nellis M., *The Electronic Monitoring of Offenders in the European Penal Imaginary* [w:] *Re-imagining Imprisonment in Europe: Effects, Failures and the Future*, red. E. Carroll, K. Warner, Dublin 2014.
- Niewiadomska-Krawczyk A., *Ewolucja środków zabezpieczających w polskim prawie karnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2018/50.
- Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012.
- Nikołajew J., *Reguły minimalne i europejskie reguły więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2013.
- Nita B., Światłowski A., *Kontradyktoryjny proces karny (między prawdą materialną a szybkością postępowania)*, „Państwo i Prawo” 2012/1.
- Nowak K., *Dymensjonalne podejście do zaburzeń osobowości – osobowość w DSM-5*, *Psychiatria*” 2015/12 (2).
- Nowicka I., Sadło-Nowak A., Tunia A. (red.), *Współdziałanie organów bezpieczeństwa i porządku publicznego w zakresie wykrywania wykroczeń i ścigania ich sprawców*, Lublin 2012.
- Nowikowski I.J., *Ewolucja wybranych zasad procesu karnego*, „Teki Komisji Prawniczej PAN. Oddział w Lublinie” 2020/1.
- O’Connor N., *Irish Prison Service to Launch Major Review of How Psychologists Deal with Sex Offenders*, „The Journal” 20.05.2022 r., <https://www.thejournal.ie/irish-prison-service-sexual-offenders-psychology-review-5767287-May2022/>.
- O’Donnell K., *Deemed Disqualification Orders. 10th Annual National Prosecutors’ Conference 23 May 2009*.
- O’Donnell I., *An Evidence Review of Recidivism and Policy Responses*, Dublin 2020.
- O’Hanlon R.J., *Special Courts and Military Tribunals under the Constitution of Ireland: Powers of the President in Relation to Emergency Legislation*, „The Irish Jurists” 1965/31 (1).
- O’Keefe C., *Overhauling the Treatment of Sex Offenders in Irish Prisons*, „The Irish Examiner” 22.06.2022 r., <https://www.irishexaminer.com/news/spotlight/arid-40898471.html>.
- Oleksy K., *Materialna treść przestępstwa a oportunizm procesowy*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2015/2.
- O’Mahony P., *Crime and Punishment in Ireland*, Dublin 1993.
- O’Mahony P., *The Irish Psyche Imprisoned*, „The Irish Journal of Psychology” 1994/15.
- O’Mailey T., *Sentencing. Law and Practice*, Dublin 2006.

- O'Malley, *Sentencing. Law and Practice*, Dublin 2000.
- O'Reilly G., Carr A., *An Independent Evaluation of the Irish Prison Service Sexual Offender Intervention Programme. Unpublished Report*, Dublin 2004.
- Orłowska-Zielińska B., Szczechowicz K., *Ograniczenia zasady bezpośredniości w polskim procesie karnym*, „Studia Warmińskie” 2014/51
- Oronowicz-Jaśkowiak W., *Psychoterapeutyczne i farmakologiczne metody leczenia zaburzeń preferencji seksualnych*, „Bioetyka” 2016.
- Osborough N., *McNaghten Revisited*, „Irish Jurist” 1974/9 (76).
- O'Sullivan E., O'Donnell I., *Coercive Confinement in Ireland: Patients, Prisoners and Penitents*, Manchester 2012.
- O'Sullivan L., *Criminal Legislation in Ireland*, Dublin 2019.
- Paprzycki L.K., *Podstawowe zasady opiniowania sądowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestniczenia w postępowaniu karnym – zagadnienia prawne*, „Prokuratura i Prawo” 1996/9.
- Paprzycki L.K., *Podstawowe zasady opiniowania sądowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestnictwa w postępowaniu karnym – zagadnienia prawne*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 1997/6, suplement 1 (4).
- Petrunik M.G., *Managing Unacceptable Risk: Sex Offenders, Community Response and Social Policy in the United States and Canada*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology” 2002/46 (4).
- Picker C.B., *International Law's Mixed Heritage: a Common/Civil Law Jurisdiction*, „Vanderbilt Journal of Transnational Law” 2008/41 (4).
- Piech K., o (nie)rzetelności inkwizycyjnego procesu karnego w świetle prawa europejskiego, „Przegląd Europejski” 2018/2.
- Pieters D., *Functions of Comparative Law and Practical Methodology of Comparing or How the Goal Determines the Road!*, law.kuleuven.be/personal/mstorme/Functions%20of%20comparative%20law%20and%20practical%20methodology%20of%20comparing.pdf.
- Pływaczewski E.W., Szczęsny T., *Zasada legalizmu w praktyce wymiaru sprawiedliwości (wybrane zagadnienia procesu karnego)*, „Państwo i Prawo” 2016/11.
- Pobocho J., Paprzycki L.K., *Wyniki ogólnopolskiej ankiety nt. „Oczekiwania prawa wobec psychiatrii sądowej”*, „Diariusz Prawniczy” 2008/1 (6).
- Pobocho J., *Powstawanie błędów w opiniach sądowo-psychiatrycznych i ich wykrywanie*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2000/9, suplement 4 (12).

- Porwisz M., *Postępowanie kontradyktoryjno-inkwizycyjne. Rozważania w przedmiocie modelu procesu karnego na przykładzie wybranych regulacji*, „Przeгляд Policyjny” 2016/1 (121).
- Postulski K., *Glosa do Wyroku SN z dnia 6 listopada 2014 r., IV KK 145/14*, LEX 2015.
- Postulski K., *Postępowanie sądowe w zakresie wykonywania orzeczeń o zastosowaniu zabezpieczających środków leczniczych*, „Nowe Prawo” 1984/78.
- Postulski K., *Wzruszanie prawomocnych postanowień wydawanych w postępowaniu wykonawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2007/10.
- Pyrcak-Górowska M., *Detencja psychiatryczna orzekana jako środek zabezpieczający w świetle badań aktowych*, Kraków 2017.
- Pyrcak-Górowska M., *Wybrane problemy związane z opiniowaniem sądowo-psychiatrycznym w sprawach o zastosowanie środka zabezpieczającego po 01.07.2015 r.*, „Palestra” 2021/3.
- Pyrcak M., *Opinie sądowo-psychiatryczne przy orzekaniu środka zabezpieczającego z art. 94 k.k. – analiza pod względem formalnym*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2010/1 (4).
- Quinn S.E., *Criminal Law in Ireland*, Dublin 2009.
- Rawlings B., *Research on the Therapeutic Communities in Prisons a Review of the Literature*, Oxford 1998.
- Raymond G., *The First Probation Officers in England and Wales, 1906–1914*, „The British Journal of Criminology” 2007/47 (6).
- Reimann M., *The Progress and Failure of Comparative Law in the Second Half of the Twentieth Century*, „The American Journal of Comparative Law” 2002/50 (4).
- Reitz J.C., *How to do Comparative Law?*, „The American Journal of Comparative Law” 1998/46 (4).
- Rejmaniak R., *Konstytucyjna zasada Nullum crimen sine lege certa a istotne części broni palnej jako przedmiot czynności wykonawczej czynu zabronionego z artykułu 263 § 2 k.k.* [w:] *Demokracja, teoria prawa, sądownictwo konstytucyjne. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi zw. nauk prawnych Adamowi Jamrozowi z okazji pięćdziesięciolecia pracy zawodowej*, red. M. Aleksandrowicz, M. Andruszkiewicz, A. Breczko, S. Oliwniak, Białystok 2018.
- Report on Prisons and Places of Detention*, Dublin 1984.

- Report to the Government of Ireland on the visit to Ireland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 2 to 13 October 2006*, Strasbourg: Council of Europe 2007.
- Rezenek L., *Evil or Ill? Justifying the Insanity Defence*, New York 2016.
- Rheinstein M., *Comparative Law – Its Functions, Methods and Usages*, „Arkansas Law Review and Bar Associations Journal” 1968/22 (3).
- Rogan M., *Prison Policy in Ireland: Politics, Penal Welfarism and Political Imprisonment*, London 2011.
- Rogoziński P., *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 2 sierpnia 2018 r. sygn. akt II Aka 205/18*, „Prokuratura i Prawo” 2020/4–5.
- Ryan E.F., Magee P.P., *The Irish Criminal Process*, Dublin 1983.
- Ryan F.W., *Constitutional law*, Dublin 2018.
- Rylski P., *Prywatna opinia biegłego w postępowaniu cywilnym – analiza prawnoporównawcza*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009.
- Ryszkowski A., Wojciechowska A., Kopański Z., Brukwicka I., Lishchynskyy Y., Uracz W., *Walka z uzależnieniem alkoholowym*, „Journal of Clinical Healthcare” 2015/1.
- Sadowski P., *Władza sądownicza – sądy [w:] Konstytucyjny system organów państwowych*, red. E. Gdulewicz, Lublin 2009.
- Schwelb E., *Northern Ireland and the United Nations*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1970/19 (3).
- Sex Offenders (Amendment) Bill*, 2021, https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/bill/2021/144/eng/ver_a/b144a21d.pdf.
- Sex Offender Management and Intelligence Unit (SOMIU)*, <https://www.garda.ie/en/about-us/organised-serious-crime/garda-national-protective-services-bureau-gnpsb-/sex-offender-management-and-intelligence-unit-somiu/>.
- Sex Offender Risk Assessment and Management – SORAM*, <https://www.garda.ie/en/about-us/organised-serious-crime/garda-national-protective-services-bureau-gnpsb-/sex-offender-risk-assessment-and-management-soram/>.
- Sex Offenders Notification Requirements*, *Dáil Éireann Debate, Tuesday – 25 May 2021*, <https://www.oireachtas.ie/en/debates/question/2021-05-25/500/>.
- Sieracki W., *Środki zabezpieczające według nowego kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1969/12.

- Siwek M., *Okoliczność wyłączająca ukaranie sprawcy czynu zabronionego jako przesłanka orzeczenia przepadku tytułem środka zabezpieczającego*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2011/2.
- Siwek M., *Wykonywanie niektórych środków karnych*, „Prokuratura i Prawo” 2010/11.
- Skwarcow M., *Naruszenie w toku postępowania sądowego zasady swobodnej oceny dowodów i reguły in dubio pro reo jako zarzut apelacyjny. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2018 r., II K 186/18*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2019/4.
- Sługocki J., *Prawo administracyjne*, Warszawa 2012.
- Smalkin F.N., *Judicial Control of Juries and Just Results in the Common Law System: a Historical Perspective*, „Law Explorer”, <https://lawexplores.com/control-of-juries-and-just-results-in-the-common-law-system-a-historical-perspective/>.
- Smarzewski M., *o społecznej szkodliwości czynu w polskim prawie karnym*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2013/23 (3).
- S.O.R.A.M. *Sex Offender Risk Assessment and Management*, <https://jcn.pixel-online.org/files/workshops/02/reports/Case%20Study%2003%20in%20Ireland.pdf>.
- Stefański R.A., *Nowe środki probacyjne*, „Prokuratura i Prawo” 2006/4.
- Stefański R.A., *Środek karny nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym*, „Prokuratura i Prawo” 2011/2.
- Stefański R.A., *Środek karny w postaci obowiązku powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakazu kontaktowania się z określonymi osobami lub zakazu opuszczania określonego miejsca bez zgody sądu*, „Przegląd Sądowy” 2006/6.
- Stefański R.A., *Środek karny zakazu prowadzenia działalności związanej z wychowaniem, leczeniem, edukacją małoletnich lub z opieką nad nimi*, „Prokuratura i Prawo” 2007/7–8.
- Stefański R.A., *Środek karny zakazu wstępu na imprezę masową*, „Prokuratura i Prawo” 2010/1–2.
- Stefański R.A., *Środki zabezpieczające w znowelizowanym kodeksie karnym*, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2016/14.
- Sterna W., Sterna A., *Psychoterapia a farmakoterapia – czy można je łączyć?*, „Psychiatria” 2016/13 (2).
- Stone A.A., *The Insanity defense on Trial*, „Hospital and Community Psychiatry” 1982/33.
- Sygit B., Duży J., *Nowa pozycja prokuratora w świetle zmian w Kodeksie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014/7–8.

- Szachoń A., *Źródła prawa Unii Europejskiej* [w:] *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, red. A. Kuś, Lublin 2010.
- Szczepaniec M., *Wybór optymalnej kary w świetle sądowych dyrektyw wymiaru kary*, „Prokuratura i Prawo” 2014/3.
- Szukalski B., *Neurobiologiczne podstawy uzależnienia od narkotyków*, „Patofizjologia” 2009/65 (9).
- Szumilo-Kulczycka D., Majcher S., *Nauka prawa wobec problematyki szybkości postępowania karnego*, „Państwo i Prawo” 2005/8.
- Tetley W., *Mixed Jurisdiction: Common Law v. Civil Law (Codified and Uncodified)*, „Louisiana Law Review” 2000/3.
- Thompson J.G., *The Law of Criminal Procedure in Ireland*, Dublin 2023.
- Thuillier A., *Company Law in Ireland*, Dublin 2015.
- Tkaczyk K., *Współczesny system karania w Anglii i Walii*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2008/12.
- Tottenham M., Prendergast E.J., Joyce C., Madden H., *a Guide to Expert Witness Evidence*, Dublin 2019.
- Tottenham M., *The Reliable Expert Witness*, Dublin 2021.
- Trubalski A., *Prawne aspekty implementacji prawa UE do systemu prawnego RP*, Warszawa 2016.
- Tunia A., *Kary ograniczające i pozbawiające wolności człowieka w prawie wykroczeń* [w:] *Idea wolności w ujęciu historycznym, doktrynalnym i prawnym*, red. E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański, Toruń 2010.
- Tygielski M., *Środki zabezpieczające dla sprawców przestępstw popełnionych w związku z uzależnieniem w świetle ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych ustaw – „Noweli lutowej”*, „Studia Iuridica” 2018/78.
- Walsh I., *Precedent in Former Irish Superior Courts*, „The Irish Jurists” 2005/40.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2013.
- Waltoś S., *Konstytucyjna zasada domniemania niewinności a środki masowego przekazu*, „Nauka” 2009/1.
- Waltoś S., *w dziesięciolecie obowiązywania kodeksu postępowania karnego*, „Państwo i Prawo” 2009/4.
- Wardęński R., *Internacja – doktryna, praktyka, skuteczność, alternatywa*, „Psychiatria po Dyplomie” 2012/9 (4).

- Welento-Nowacka A., *Zastosowanie oraz założenia teoretyczne narzędzi opartych na modelu ustrukturyzowanej oceny ryzyka wystąpienia zachowań związanych z przemocą w praktyce klinicznej*, „Psychiatria” 2017/14 (1).
- Wexler D.B., *Therapeutic Jurisprudence and its Application to Criminal Justice Research and Development*, „Irish Probation Journal” 2010/8.
- Wielec M., *Granice dowodów przy zastosowaniu środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania w postępowaniu karnym* [w:] *Dowodzenie w procesach karnych*, red. J. Kasprzyk, J. Krzywkowska, J. Sztychmiller, Olsztyn 2014.
- Wielec M., *Komparatystyczne ujęcie pozycji obrońcy na tle wybranych unormowań polskiego i ukraińskiego kodeksu postępowania karnego* [w:] *Prawo ukraińskie*, red. M. Bartnik, M. Bielecki, J. Nikołajew, Lublin 2013.
- Wielec M., Ocieczek G., Oręziak B., Repeć J., Łuniewska K., *Współczesne problemy procesu karnego*, t. 1, Warszawa 2021.
- Wielec M., *Problematyka dyskwalifikacji procesowej dowodu na tle zakazów dowodowych i zasady prawdy*, „Zeszyty Naukowe Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie” 2006/5 (5).
- Wielec M., *Wartości – analiza z perspektywy osobliwości postępowania karnego*, Lublin 2017.
- Wigmore J.H. *Treatise on the Anglo-American System of Evidence in Trial at Common Law*, Boston, 1940 Volume VII, Paragraph 1918.
- Wilkowska-Płóciennik A., *Stosowanie leczniczych środków zabezpieczających*, „Prokuratura i Prawo” 2008/12.
- Wilson M., McCann J., Templeton R., *SORAM: Towards a Multi-agency Model of Sex Offender Risk Assessment and Management*, „Irish Probation Journal” 2013/10.
- Wojtyczek K., *Konstytucyjny status jednostki w prawie polskim; prawa osobiste* [w:] *Prawo konstytucyjne RP*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2005.
- Wolter W., *Prawo karne. Zarys wykładu systematycznego. Część ogólna*, Warszawa 1947.
- Wójcik D., *Stosowanie w postępowaniu karnym narzędzi diagnostyczno-prognostycznych służących oszacowaniu ryzyka powrotności do przestępstwa*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2013/16.
- Wójtowicz K., *Konstytucyjne granice pierwszeństwa prawa wspólnotowego w świetle orzecznictwa krajowych sądów konstytucyjnych* [w:] *Prawo w XXI wieku. Księga pamiątkowa 50-lecia Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk*, red. W. Czapliński, Warszawa 2006.

- Wójtowicz K., *Zasady stosowania prawa wspólnotowego w państwach członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa 2003.
- Wrońska I., *Skutek krajowy prawa międzynarodowego w polskim porządku prawnym na przykładzie stosowania instrumentów międzynarodowej ochrony praw człowieka*, Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/8258/1/Umi%C4%99dzynarodowi%20krajowego%20obrotu%20prawnego%20II.%20Iwona%20Wro%C5%84ska.pdf>.
- Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości w sprawie środków zabezpieczających z 20.09.2020 r.*, sygn. akt II.510.1061.2019.PZ.
- Zalewski W., *Detencja „terapeutyczna” – wątpliwości konstytucyjne i polityczno-kryminalne w kontekście ustawy „o bestiach”*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018/40.
- Zbrojewska M., *Rola i stanowisko prawne Sądu Najwyższego w procesie karnym*, Warszawa 2013.
- Zduński I., *Środki zabezpieczające w projekcie nowelizacji kodeksu karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015/3.
- Zielona-Jenek M., *Preferencje seksualne i związane z nimi zaburzenia: w stronę rozszerzonego modelu opisu*, „Psychiatria Polska” 2018/52 (6).
- Zimna M., *Jawność postępowania karnego w ujęciu historycznym* [w:] *Srebrna księga jubileuszowa upamiętniająca XXV-lecie Wydziału Prawa i Administracji*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2022.
- Zweigert K., Kotz H., *An Introduction to Comparative Law*, przeł. T. Weir, Oxford 1998.

Wykaz aktów prawnych

1. Polskie akty prawne

1.1. Konstytucja

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.).

1.2. Ratyfikowane umowy międzynarodowe

Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze sprost.).

1.3. Ustawy

Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.).

Ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2022 r. poz. 2123 ze zm.).

Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.).

Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.).

Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2023 r. poz. 127).

Ustawa 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (2023 r. poz. 1037 ze zm.).

Ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.).

Ustawa z 20.03.2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz. U. z 2023 r. poz. 616).

Ustawa z 19.11.2009 r. o grach hazardowych (Dz.U. z 2023 r. poz. 227).

Ustawa z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2022 r. poz. 1689).

Ustawa z 13.05.2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich (Dz. U. z 2024 r. poz. 1560).

Ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz. U. z 2024 r. poz. 236).

1.4. Rozporządzenia

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 1.03.2013 r. w sprawie leczenia substytucyjnego (Dz.U. poz. 368).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 16.01.2017 r. w sprawie komisji psychiatrycznej do spraw środków zabezpieczających i wykonywania środków zabezpieczających w zakładach psychiatrycznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1780).

2. Irlandzkie akty prawne

2.1. Konstytucja

Constitution of Ireland, enacted by the People 1st July, 1937, In operation as from 29th December, 1937, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html>.

Eight Amendment of the Constitution Act, 1983, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1983/ca/8/enacted/en/print.html>.

2.2. Ustawy

Offences Against the Person Act, 1861, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1861/act/100/enacted/en/print.html>.

Probation of Offenders Act, 1907, brak Irish Statue Book

Criminal Justice Administration Act, 1914, brak Irish Statue Book

Lacerny Act, 1916, brak Irish Statue Book

Road Traffic Act, 1961, Number 24 of 1961 Irish Statue Book.

Criminal Justice Act, 1960, as amended by the Criminal Justice (Temporary Release of Prisoners) Act, 2003, Number 34 of 2008 Irish Statue Book.

Courts (Establishment and Constitution) Act, 1961, Number 38 of 1961 Irish Statue Book.

Juries Act, 1976, Number 4 of 1976 Irish Statue Book.

Misuse of Drugs Act, 1977, Number 12 of 1977 Irish Statue Book.

Criminal Justice (Community Service) Act, 1983, Number 23 of 1983 Irish Statue Book.

Companies Act, 1990, Number 33 of 1990 Irish Statue Book.

Companies Act, 1990 (Commencement) (No.2) Order, 1991, S.I. No. 117 of 1991.

Criminal Law (Sexual Offences) Act, 1993, Number 20 of 1993 Irish Statue Book.

Criminal Justice (Public Order) Act, 1994, Number 2 of 1994 Irish Statue Book.

Criminal Justice Act, 1994, Number 15 of 1994 Irish Statue Book.

Regulation of Information (Services Outside the State for the Termination of Pregnancies) Act, 1995, Number 5 of 1995 Irish Statue Book.

Non-Fatal Offences against the Person Act, 1997, Number 26 of 1997 Irish Statue Book.

Sex Offenders Act, 2001, Number 18 of 2001 Irish Statue Book.

Children Act, 2001, Number 24 of 2001 Irish Statute Book.

Mental Health Act, 2001, Number 25 of 2001 Irish Statute Book.

European Convention on Human Rights, 2003, Number 20 of 2003 Irish Statute Book.

Interpretation Act, 2005, Number 23 of 2005 Irish Statute Book.

Criminal Justice Act, 2006, Number 26 of 2006 Irish Statute Book.

Criminal Law (Insanity) Act, 2006 (Commencement) Order, 2006, S.I. No. 273 of 2006.

Mental Health Act (Commencement) Order, 2006, S.I. No. 411 of 2006.

Mental Health (Criminal Law) Review Board (Establishment Day) Order, 2006, S.I. 499 of 2006.

District Court (Probation of Offenders) Rules, 2006, S.I. No. 544 of 2006.

Criminal Justice Act, 2007, Number 29 of 2007 Irish Statute Book.

Criminal Justice (Miscellaneous Provisions) Act, 2009, Number 2008 of 2009 Irish Statute Book.

Criminal Justice (Amendment) Act, 2009 (Number 32 of 2009 Irish Statute Book) of the *Criminal Justice Act*, 2007 (Number 29 of 2007 Irish Statute Book).

Criminal Justice (Community Service) Amendment Act, 2011, Number 24 of 2011 Irish Statute Book.

Fines (Payment and Recovery) Act, 2014, Number 7 of 2014 Irish Statute Book.

Court of Appeal Act, 2014, Number 18 of 2014 Irish Statute Book.

Irish Human Rights and Equality Commission Act, 2014, Number 25 of 2014 Irish Statute Book.

Road Traffic Act, 2016, Number 21 of 2016 Irish Statute Book.

Criminal Law (Sexual Offences) Act, 2017, Number 2 of 2017 Irish Statute Book.

Criminal Justice (Suspended Sentences of Imprisonment) Act, 2017, Number 4 of 2017 Irish Statute Book.

Road Traffic and Roads 2023 Number 16 of 2023 Irish Statute Book

Sex Offenders (Amendment) Act, 2023 Number 9 of 2023

Orzecznictwo

1. Orzecznictwo polskie

- Postanowienie SA w Katowicach z 18.04.2001 r., II AKz 180/01, OSA 2001/10, poz. 64.
- Postanowienie SA w Krakowie z 23.11.2000 r., II AKz 258/00, KZS 2000/12, poz. 25.
- Postanowienie SA w Krakowie z 6.12.2000 r., II AKz 460/00, KZS 2000/12, poz. 26.
- Postanowienie SA w Krakowie z 12.11.2002 r., II AKz 448/02, KZS 2002/11, poz. 9.
- Postanowienie SA w Krakowie z 16.11.2007 r., II AKzw 770/07, KZS 2007/12, poz. 52.
- Postanowienie SN z 18.06.1996 r., V KKN 35/96, „Prokuratura i Prawo” 1997/2, poz. 4.
- Postanowienie SN z 3.11.1999 r., V KKN 421/99, KZS 2000/3, poz. 15.
- Postanowienie SN z 28.05.2001 r., III KKN 152/99, LEX nr 52000.
- Postanowienie SN z 4.11.2002 r., III KKN 269/01, LEX nr 56868.
- Postanowienie SN z 22.09.2003 r., V KK 288/03, LEX nr 81208.
- Postanowienie SN z 28.09.2006 r., i KZP 23/06, OSNKW 2006/11, poz. 100.
- Postanowienie SN z 12.04.2007 r., WZ 10/07, OSNwSK 2007/1, poz. 818.
- Postanowienie SN z 25.06.2008 r., V KK 1/08, OSNKW 2008/9, poz. 75.
- Postanowienie SN z 17.12.2010 r., V KK 383/10, „Prokuratura i Prawo” 2011, dodatek Orzecznictwo, nr 4, poz. 3.
- Postanowienie SN z 20.06.2013 r., i KZP 2/13, OSNKW 2013/7, poz. 55.
- Postanowienie SN z 9.12.2015 r., V KK 330/15, LEX nr 1938692.
- Postanowienie SN z 14.03.2017 r., IV KK 376/16, LEX nr 2261016.
- Uchwała SN (7) z 12.10.1972 r., VI KZP 51/72, OSNKW 1972/12, poz. 183.
- Uchwała SN z 28.02.1975 r., V KZP 2/74, OSNKW 1975/3–4 poz. 33.
- Uchwała SN z 12.05.1993 r., i KZP 9/93, OSNKW 1993/5–6, poz. 27.
- Uchwała SN z 21.05.2004 r., i KZP 6/04, OSNKW 2004/5, poz. 49.
- Uchwała SN z 21.11.2001 r., i KZP 26/01, OSNKW 2002/1–2, poz. 4.
- Wyrok SA w Katowicach z 20.11.2003 r., II AKa 392/03, LEX nr 120346.
- Wyrok SA w Katowicach z 13.01.2005 r., II Aka 455/04, „Prokuratura i Prawo”, Orzecznictwo 2006/1, poz. 21.
- Wyrok SA w Katowicach z 18.05.2017 r., II AKa 88/17, LEX nr 2343405.
- Wyrok SA w Krakowie z 20.06.2000 r., II AKa 99/00, „Prokuratura i Prawo –wkładka” 2000/12, poz. 19.

Wyrok SA w Krakowie z 30.03.2005 r., II Aka 50/05, KZS 2005/5, poz. 33.

Wyrok SA w Krakowie z 11.05.2006 r., II Aka 62/06, „Prokuratura i Prawo”, dodatek Orzecznictwo SN, SA, NSA i TK 2006/12, poz. 20.

Wyrok SA w Krakowie z 14.10.2008 r., II AKa 133/08, LEX nr 484803.

Wyrok SA w Krakowie z 18.02.2009 r., II AKa 1/09, LEX nr 504066.

Wyrok SA w Łodzi z 25.01.2001 r., II AKa 261/00, „Prokuratura i Prawo – wkładka” 2002/7–8, poz. 21.

Wyrok SA w Warszawie z 20.10.2017 r., II Aka 306/17, LEX nr 2402456.

Wyrok SN z 13.03.1973 r., i KR 411/72, LEX nr 18631.

Wyrok SN z 20.09.2002 r., WA 50/02, OSNKW 2003/1–2, poz. 9.

Wyrok SN z 8.12.2004 r., II KK 210/04, LEX nr 155024.

Wyrok SN z 1.02.2006 r., V KK 226/05, OSNKW 2006/5, poz. 44.

Wyrok SN z 11.10.2006 r., II KK 52/06, OSNwSK 2006/1, poz. 1902.

Wyrok SN z 27.02.2008 r., IV KK 20/08, LEX nr 354825.

Wyrok SN z 4.08.2008 r., IV KK 206/08, OSNwSK 2008/1, poz. 1559.

Wyrok SN z 14.01.2009 r., V KK 245/08, „Prokuratura i Prawo” 2009/6, poz. 3.

Wyrok SN z 5.02.2009 r., II KK 252/08, LEX nr 491593.

Wyrok SN z 10.02.2009 r., WA 1/09, OSNwSK 2009/1, poz. 343.

Wyrok SN z 26.09.2018 r., IV KK 341/18, LEX nr 2628457.

Wyrok TK z 16.05.2000 r., P 1/99, OTK 2000/4, poz. 111.

Wyrok TK z 29.11.2005 r., P 16/04, OTK-A 2005/10, poz. 119.

Wyrok TK z 10.07.2007 r., SK 50/06, LEX nr 299963.

Wyroku TK z 23.11.2016 r., K 6/14, OTK-A 2016/98.

2. Orzecznictwo irlandzkie

AG (Ruddy) przeciwko Kenny [1960] 94 I. L.T.R. 185 at 190 [w:] P. O'Connor, *Evidence of Visual Identification in Irish Law*, „Irish Jurist New Series” 1984/19 (2).

Application of Gallagher (No. 1) [1991] 1 IR 31, <https://ie.vlex.com/vid/application-of-gallagher-805180797>.

Application of Gallagher (No. 2) [1996] 3 IR1034, <https://ie.vlex.com/vid/application-of-gallagher-805180797>.

Attorney General przeciwko Ryan’s Car Hire Ltd [1965] IR 642 (IESC) [w:] B. Dickson, *The Irish Supreme Court: Historical and Comparative Perspectives*, Oxford 2019.

Attorney General przeciwko X [1992] IESC 1, [1992] 1 IR 1, <https://ie.vlex.com/vid/attorney-general-v-x-806435425>.

Cahalane przeciwko Judge Murphy [1994] 2 IR 262, 270, <https://ie.vlex.com/vid/cahalane-v-judge-murphy-793640841>.

Court of Appeal Criminal Division R przeciwko Harris and Others [2006] 1 Cr App R.5, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5b46f2152c94e0775e7f20b7>.

De Burca przeciwko Attorney General [1972] No. 2130 P, <https://ie.vlex.com/vid/burca-v-attorney-general-802498633>.

Declan Broderick przeciwko DPP [2006] IESC 34, <https://ie.vlex.com/vid/declan-broderick-v-dpp-793711541>.

DPP przeciwko B (W) [2011] IECCC, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-b-w-794010277>.

DPP przeciwko Heeney [2001] IESC 39, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-heeney-793512993>.

DPP przeciwko Pringle (No. 2) [1997] 2 IR 225, 237, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-pringle-no-793282369>.

DPP przeciwko Redmond [2006] 3 IR 188, <https://www.casemine.com/judgement/uk/5da0290f4653d058440f9635>.

DPP przeciwko Wallace, 30.04.2001 r., unreported [w:] C. N. Choileáin, *Criminal Law*, Dublin 2017.

DPP przeciwko Wharrie [2017] IESC 47, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-wharrie-793347649>.

Geasley przeciwko DPP [2009] IECCA 22, para 42 (IECCA), <https://www.casemine.com/judgement/uk/5da044b14653d077725a0bd5>.

Gifford przeciwko DPP [2017] 2 IR 761, <https://ie.vlex.com/vid/gifford-v-dpp-793874469>.

Gillian przeciwko Criminal Assets Bureau [1997] IEHC 106, <https://ie.vlex.com/vid/gilligan-v-criminal-assets-793479477>.

In People (Attorney General) przeciwko Byrne [1974] IR 1 [w:] S.E. Quinn, *Criminal Law in Ireland*, Dublin 2009.

J.B. przeciwko Mental Health (Criminal Law) Review Board and Others [2008] IEHC 303, <https://ie.vlex.com/vid/j-b-v-mental-792554705>.

Kuruma, Son of Kaniu przeciwko R [1955] AC 197 (195), <https://www.scribd.com/doc/67551483/Kuruma-Son-of-Kaniu-v-R-1955-AC-197-195>.

L przeciwko Kennedy [2010] I.E.H.C. 195, <https://www.casemine.com/judgement/uk/>.

McDonnell przeciwko Byrne Engineering Co. Ltd (Unreported, Supreme Court, Irish Times, October 4, 1987) (IESC) [w:] M. Forde, D. Leonard, *Constitutional Law of Ireland*, Dublin 2013.

McGee przeciwko Attorney General [1974] I.R. 284, 319 (IESC) [w:] *The Interpretation of International Law by Domestic Courts: Uniformity, Diversity, Convergence*, red. H. Philipp Aust, G. Nolte, Oxford 2016

McGrath przeciwko McDermott [1988] IR 258, 276 (IESC), <https://ie.vlex.com/vid/mcgrath-v-mcdermott-793494389>.

McNally przeciwko Ireland [2011] 4 IR 431, 176, <https://ie.vlex.com/vid/mcnally-and-another-v-792953037>.

Minister for Justice & Equality przeciwko Nolan [2012] IEHC 249, <https://ie.vlex.com/vid/minister-for-justice-equality-794029209>.

MJ przeciwko DPP [2005] IEHC 113, <https://ie.vlex.com/vid/m-j-v-dpp-793265009>.

N.U.R przeciwko Sullivan [1947] IR 77 [w:] G. Whyte, *Industrial Relations and the Irish Constitution*, „The Irish Jurist” 1981/16 (1).

O’Brien przeciwko DPP [2014] IESC 39, [30], <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-brien-793733229>.

O’Leary przeciwko Attorney General [1993] 1 I.R. 102 (HC), [1995] 1 I.R. 254 (SC), <https://ie.vlex.com/vid/leary-v-attorney-general-802387493>.

O’Brien przeciwko Keogh [1972] IR 144, <https://ie.vlex.com/vid/brien-v-keogh-804666897>.

O’Halloran przeciwko Minister for Justice [1999] IEHC 189, <https://ie.vlex.com/vid/halloran-v-minister-fo-793948613>.

People (AG) przeciwko Messitt [1972] IR 204 at 213 [w:] D. Whelan, *Some Procedural Aspects of Insanity Cases*, https://www.academia.edu/3867696/Some_Procedural_Aspects_of_Insanity_Cases.

People (AG) przeciwko O’Callaghan [1968], <https://ie.vlex.com/vid/people-attorney-general-v-804951045>.

People (AG) przeciwko O’Brien [1965] IR 142, <https://ie.vlex.com/vid/attorney-general-v-brien-805532169>.

Quinn’s Supermarkets przeciwko Attorney General [1972] IR 1, <https://ie.vlex.com/vid/quinn-s-supermarket-v-804996869>.

Rock przeciwko Ireland (n 30), [82], *The Employment Equality Bill 1996* [1997] 2 IR 321, 531.

R przeciwko Turner [1975] 1 AII ER 70, <https://vlex.co.uk/vid/r-v-turner-terence-792894221>.

R przeciwko Williscroft [1975] VR 292, <https://victorianreports.com.au/judgment/1975-VR-292>.

Rule 60 Superior Courts [w:] S.I No. 15/1986, The Rules of the Superior Courts.

Ryan przeciwko DPP [1989] IR 399, <https://ie.vlex.com/vid/ryan-v-dpp-793386409>.

State (Healy) przeciwko Donoghue [1976] IR 325 [1975 No. 79 SS.] [1975 No. 110 SS.], <https://ie.vlex.com/vid/state-healy-v-donoghue-801768053>.

Supreme Court in O’Callaghan przeciwko Attorney General [1993] 2 IR 17 [w:] M. Forde, D. Leonard, *Constitutional Law of Ireland*, Dublin 2013.

The Director of Public Prosecutions przeciwko Patrick Duffy and Duffy Motors (Newbridge) Limited, Central Criminal Court Bill No. CC 0034/2008, <https://www.ccpc.ie/business/wp-content/uploads/sites/3/2017/02/DPPvPatrickDuffyJudgement.pdf>.

The Health Service Executive przeciwko MX [2011] IEHC 326, para 63 (IEHC) [w:] N. Connolly, *The Prospective and Retrospective Effect of Judicial Decisions in Ireland* [w:] E. Steiner, *Comparing the Prospective Effect of Judicial Rulling Across Jurisdiction. Ius Comparatum – Global Studies in Comparative Law*, London 2015.

The People (AG) przeciwko Buckley 1 Frewen, 190, <https://je.vlex.com/vid/ag-v-buckley-792818569>.

The People (AG) przeciwko Fennell (No 1) [1940] IR 445, <https://ie.vlex.com/vid/attorney-general-the-people-805701781>.

The People (AG) przeciwko O’Driscoll [1989] IR 160, <https://ie.vlex.com/vid/people-attorney-general-v-793481753>.

The People (Director of Public Prosecutions) przeciwko Smyth 3 I.R. 688, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-smyth-793744281>.

The People (DPP) przeciwko Conroy (No 2) [1989] IR 160, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-conroy-no-802385501>.

The People (DPP) przeciwko Heffernan [2017] 1 IR 82, <https://ie.vlex.com/vid/the-people-director-of-792856301>.

The People (DPP) przeciwko Tiernan [1988] IR 250, <https://ie.vlex.com/vid/dpp-v-tiernan-793422925>.

The State (Murphy) przeciwko Johnston [1983] 1 IR 235 (IESC) [w:] M. Forde, D. Leonard, *Constitutional Law of Ireland*, Dublin 2013.

The State (Nicolau) przeciwko An Bord Uchtála [1968], <https://ie.vlex.com/vid/state-nicolaou-v-an-802121693>.

The State (Stanbridge) przeciwko Mahon [1979] IR 214, <https://ie.vlex.com/vid/state-stanbridge-v-mahon-792842505>.

UF przeciwko JC [1991] 2 IR 330, 348 (IESC) [w:] M. Enright, J. McCandless, A. O'Donoghue, *Northern/Irish Feminist Judgments Judges' Troubles and the Gendered Politics of Identity*, Dublin 2017.

Woolmington przeciwko DPP [1935] J All E.R. Rep. 1,
<https://www.casemine.com/judgement/uk/5a938b3e60d03e5f6b82ba39>.

X przeciwko United Kingdom (1981) (Application no. 7215/75),
https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_7215-75_001-57602.